1911. ANUL VI — IULIE. No. 7.

Viaţa Romînească

Directori: C. STERE şi DR. I. CANTACUZINO

SUMAR

IAŞI

Redacţia şi Administraţia: Str. Golia 52.

1911

Viaţa Romînească apare lunar cu cel puţin 150 de pagini. Abonamentul în ţară: un an 18 lei; jumătate de an 9 lei. Numărul 2 lei. - Pentru învăţători, preoţi de sat şi studenţi: un an 15 lei, jumătate de an 7.50. — Pentru Austro-Ungaria: un an 15 coroane; jumătate de an 7 coroane 50 h.. Numărul 2 coroane.—Pentru Basarabia: un an 8 ruble; jumătate de an 4 ruble. [illegible] 1 rublă.—Pentru străinătate: un an 22 lei; jumătate de an 11 lei.

Viața Romînească

REVISTĂ LUNARĂ

Sub direcția d-lor Prof. Univ. C. STERE și Dr. I. CANTACUZINO

Cu colaborarea d-lor: *I. Agîrbiceanu, D. Anghel, prof. univ. I. Athanasiu, Jean Bart, N. Bațaria, dr. P. Bogdan (docent), C. Botez, I. Botez, Octavian Botez, I. Al. Brătescu-Voinești, Vintilă I. Brătianu, T. A. Bădărău, Ilie Bărbulescu, N. N. Beldiceanu, Caragiale, M. Carp, dr. P. Cazacu, dr. D. Călugăreanu, I. Ciocîrlan, M. Codreanu, G. Coșbuc, prof. I. cav. de Cuparencu, Ana Conta-Kernbach, Maria Cunțan, Barbu Delavrancea, I. G. Duca, V. Eftimiu, Pompiliu Eliade, Elena Farago, A. N. Gane, N. Gane, Octavian Goga, dr. C. Georgescu-Severin, dr. Onisifor Ghibu, C. Hogaș, C. Hoisescu, G. Ibrăileanu, căpit. N. Ionescu, Gh. C. Ionescu-Șișești, Nat. Iosif, St. O. Iosif, dr. S. Irimescu, M. Jacotă, Francis Lebrun, prof. univ. dr. N. Leon, V. Loichiță, dr. I. Lupaș, dr. N. Lupu, prof. univ. dr. M. Manicatide, Constanța Marino, I. Minulescu, I. Mironescu, S. Mândrescu, Const. Morariu, St. Morărescu, V. G. Morțun, G. Murnu, D. Nanu, I. Nădejde, Alexis Nour, dr. Aurel cav. de Onciul, inginer N. P. Panaitescu, locot. colonel Sc. Panaitescu, G. Pascu, D. D. Pătrășcanu, Horia Petra-Petrescu, N. Petrescu-Comnen, prof. univ. A. Philippide, prof. univ. dr. D. Pompeiu, Matilda Poni, Sp. Popescu, dr. St. Popescu (docent), D. Popovici-Bayreuth, prof. univ. dr. G. Proca, (O-Carp), Cincinat Pavelescu, Gh. Poenaru, dr. N. Quinez, Ioan R. Rădulescu, I. Raian, George Ranetti, Radu Rosetti, Izabela Sadoveanu, M. Sadoveanu, C. Sandu-Aldea, H. Sanielevici, Sever Secula, prof. univ. dr. V. Sion, dr. Alex. Slătineanu, A. Stavri, maior Alex. Sturdza, dr. D. Tatușescu, I. Teodorescu, George Tofan, Iorgu Toma, Em. Triandafil, Gh. Topîrceanu, Al. Tzigara-Samurcaș, dr. A. Urechia, dr. Alex. Vaida-Voevod, Al. Vlăhuță, A. D. Xenopol și alții.*

Condițiile de abonare

IN ȚARA:

Pe an . . . . . 18 lei
Pe jumătate de an . . . . . 9 „
Un număr . . . . . 2 „

Abonații care nu-și vor achita abonamentul în mod direct vor trebui să plătească în plus 4 lei pe an și 2 lei pe ½ an, ca indemnizare pentru încasatori.

Pentru învățători, preoți de sat, primari și funcționari sătești, studenți și elevi, pe an 15 lei, pe jumătate de an 7.50.—(Aceștia pot plăti în trei rate a cîte 5 lei trimise cu anticipare).

IN AUSTRO-UNGARIA:

Pe an . . . . . 15 coroane
Pe jumătate de an . . . . . 7 cor. 50 h.
Un număr . . . . . 2 coroane

Abonamentul anual se poate achita în trei rate de cîte cinci coroane, din patru în patru luni.

IN BASARABIA:

Pe an . . . . . 8 ruble
Pe jumătate de an . . . . . 4 ruble
Un număr . . . . . 1 rublă

Abonamentul anual se poate plăti la fiecare două luni cîte 2 ruble, până la achitare.

IN STRĂINĂTATE:

Pe an . . . . . 22 lei
Pe jumătate de an . . . . . 11 lei
Un număr

Viața Romînească

Viaţa Romînească

Revistă literară şi ştiinţifică

Directori: C. STERE şi DR. I. CANTACUZINO

VOLUMUL XXII

ANUL VI

IAŞI

Redacţia şi Administraţia: Str. Golia No. 52

—

1911

Povestea cu Dumitrache Cazacu

Ascultă, Mitiță, să-ți spun o poveste, pe care și eu o știu dela tata, și tata a auzit-o dela bunicul. Ascultă. In vremea veche, Dumnezeu și cu sfîntul Petrea coborau cîteodată din cer pe pămînt. Lăsau grădinile veșnic înflorite ale raiului și veneau printre oameni, ca să cunoască mai de aproape pe cei buni și pe cei răi. Ș'așa s'a întîmplat că într'o zi de sfîrșit de iarnă, la lăsatul de sec, cînd se pregătesc oamenii să intre în postul cel mare, doi unchești cu bărbile lungi au intrat colea, în sat la Buciumeni. Erau îmbrăcați cu anteree groase și roșcate de șieac, și purtau niște cîrje albe lustruite și crestate tare frumos. Pletele lungi le eșeau de supt căciulile de miel. Mergeau lin și se purtau drept. Unul era puțintel mai nalt ș'avea barba albă ca omătul; cellalt mai scurt avea barba căruntă.

Și era așa după o vreme de moloșag, cam pe la aprinsul lumînărilor. Omătul muiat începea să înghețe iar în grunzuri aspri; și la asfințit, deasupra Rădășenilor, amurgul înălța în cerul senin o cunună mare de aur.

Hudițele satului erau liniștite; copiii se întorseseră pe-acasă cu săniuțele, ș'acuma stăteau zgribuliți pe lîngă vetre. Gospodarii împărțeau nutreț vitelor în staule. Și prin ferestrele mititele licărea lumina cuptoarelor, pe care nevestele le pregăteau pentru plăcinte.

Bătrînii se opriră la răspîntia celor două drumuri prăvălatice, aproape de pîrău.

„Uite, Petre, zise Domnul, văd aici o căsuță mititică și întunecată. Hai să intrăm aici și să cerem găzduire.

— Doamne, răspunse moșneagul cel cărunt, de ce să cădem greutate la o casă săracă? Hai mai bine să intrăm alături,

la casa cestalaltă, încăpătoare și frumoasă. Uite cum stau stogurile de fîn în țarc; în șoproane rumegă boi cu coarnele mari și vaci grele de lapte... Să intrăm la belșug și la inimă împăcată... Cine stă aici?"

Tocmai atunci trecea pe ulicioară, bocănind cu ciubote grele, un băețel îmbrăcat cu antereul lui tatu-său, cu mînicile atîrnînd până la pămînt.

„Măi Nicuță, întrebă Petrea, cine șede aici?...

— Aicea șede Dumitrache Cazacu, cel zgîrcit... răspunse băiatul, cu glas subțire. N'are nici femee, nici copii.

— Da' dincoace? întrebă Domnul.

— Dincolo, șede Nastasia Vadana, care are șese copii... Da' eu mă joc numai cu cei doi mai mari: cu Ion și cu Ghiță...

— Bine, bine", mormăi Petrea.

Dar băiatul avea curaj la vorbă.

„Zice tătuca, că lui Dumitrache Cazacu nu i-i milă... El îi omul cel mai bogat dela noi, și rabdă să vadă cum se chinuește vadana cu cei șese copii... Așa zice tătuca. Mi-au spus Ion și cu Ghiță că de cîte ori îi vede pe lîngă poartă, îi alungă și-i sudue...

— Cînd vei fi mare și-i avea avere, tu n'ai să faci ca el... zise Domnul binecuvîntînd cu brațul ridicat pe copil. Du-te acasă, că te-așteaptă plăcinta pe colțul vetrei..."

Copilul grăbi pasul și se cufundă în seara cenușie. Sfîntul Petrea zise:

„Să intrăm, Stăpîne..."

Intrară încet în ogradă. Pe fereastră văzură îndată în lumina vetrei pe un om cu obrazul încrețit și spînatic; așeza pe o tablă de lemn niște plăcinte mari și frumoase. Focul din cuptor era tras, și lopata sta răzimată de horn.

„E singur, vorbi sfîntul Petrea, și se pregătește de lăsatul secului..."

Domnul nu răspunse. Intinse cîrja și bătu în ușă de trei ori. Cînii simțiră și săriră zăpăind din culcușurile lor; dar, cum se apropiară, tăcură și începură a vîntura din cozi. In tindă se auziră pași. Un glas aspru strigă:

„Care-i acolo? Nu mai deschid ușa, că mi se răcește cuptorul și-or scădea plăcintele... Ha? Dumneata ești, Nastasie? Nu ți-am spus să nu mă năcăjești, că n'am eu grija calicilor!"

Dumnezeu bătu iar cu cîrja în ușă: toc-toc!

„Care-i acolo, măi? strigă Dumitrache Cazacu.

— Niște drumeți bătrîni și trudiți, venim de departe", răspunse Domnul cu glas blînd.

— Cum? Căutați-vă de drum, ce am eu cu voi?"...

Și ușa se crăpă puțintel și obrazul aspru al lui Cazacu eși prin deschizătură.

„Poftim! călugări îmi mai trebuiau mie? Da' lăsați-mă în plata Domnului, să-mi ticnească. Hai, duceți-vă mai repede! Domnul cu voi! Domnul cu voi!...

— Nu te supăra... răspunse blajin Dumnezeu. Nu te supăra, creștine. Iaca, ne ducem..."

Prin ușa deschisă, Cazacu strigă cu glas mare:

„Măi Ilie, măi Ilie! măi haidăule! măi hoțomane! ai adormit lîngă vite? Du-te și 'nchide bine și zăvorăște poarta, să nu mai intre toți pribegii, așa, ca'n satul lui Cremene!..."

Se auziră mormăituri și glasuri neprietinoase în întunericul ogrăzii. Cei doi bătrîni treceau încet pe drum. Se opriră dincolo, la căsuța cea umilită a văduvei, bătură în ușă și cerură găzduire.

Deschise o femee naltă și slabă. Cum văzu pe bătrîni, se închină smerită, cu mînile pe piept.

„Buna seara, femee, vorbi Petrea, puțintel cam supărat...

— Vă sărutăm dreapta..." Și vadana se feri și făcu loc celor doi moșnegi, să intre.

Din tindă trecură în odaia luminată de o gazorniță de pe prichiciul hornului. Era o lumină tristă, și casa era săracă. In vatră, focul adormise supt spuză.

„De cînd ești văduvă, femee? întrebă Domnul cu bunătate.

— De doi ani mă chinuesc, răspunse femeea. Am șese copii și numai Cel-de-sus știe cum o duc... Muncesc și eu cît pot, dar cu șese copii, în sărăcia în care mă aflu, nu-i chip să es la un capăt... Iaca, toți au adormit flămînzi, pe cuptor și pe lăiți..."

Cei doi bătrîni priviră în jurul lor, la odăița sărmanilor.

„Sîntem drumeți de departe, zise bătrînul cel alb; sîntem flămînzi și trudiți...

— Dă, răspunse văduva, de hodinit vă veți hodini cum a da Dumnezeu. De gustare, n'am ce vă da, mă rog de ertare... Am avut în ulcior oleacă de oloi și s'a isprăvit; fasole și verze iarăși de eri nu mai am; și făina din sac s'a gătit de asemeni; mămăliguța cea din urmă au mîncat-o băeții goală azi-dimineață.. Sîntem saraci tare. Cînd trăia gospodarul meu, nu se întorcea nimeni nemîngîiat dela ușa noastră... și eram bucuroși că avem cu ce sta înaintea unor oaspeți ca dumneavoastră... Da' acuma...De doi ani

omul meu zace în pămînt; și noi trăim pe lume saraci și fără mîngîere...“

Vadana se lăsă pe un colț de laiță și începu a suspina cu amar.

Cei doi bătrîni se lăsară lîngă vatră, pe scăunașe cu trei picioare.

„Femee, grăi blînd bătrînul cel nalt, taci, nu mai plînge... Cel ce știe toate are grijă de toți...

— Cred, părinte, vorbi femeea printre lacrimi, numai la el mi-a rămas nădejdea... că oamenii nu vor să știe de suferința unei biete văduve... Am fost azi de două ori la gospodarul de alături, la Dumitrache Cazacu. Am plîns și m'am rugat, pentru copii, nu pentru mine; și pe muncă, nu degeaba. N'a vrut să mă ajute cu nimic. Și-i singur, n'are nevastă, n'are copii, și gospodăria lui e plină ca un stup... Iaca, acuma înțeleg că sînteți flămînzi și n'am de unde vă da nici-o coajă de pîne. Dar de unde să vă dau, cînd și pe copii i-am amăgit, până ce-au adormit flămînzi, saracii...“

Femeea tăcu. Tăceau și bătrînii. Un copil tresări în somn și suspină ca după plîns.

Domnul își mîngîe gînditor barba albă, apoi puse mîna pe cleşte și bătu cu el încetișor în spuză.

„Foamea are să deștepte pe copii, grăi el. Ce ai aici, în spuză ?..“

Femeea se sculă repede dela locul ei, rușinată.

„Tare mă rog de ertare... vorbi ea încurcîndu-se și gîngăvind... Acolo, în spuză, am pus și eu ceva... ca să amăgesc băeții... Văzînd că n'am nimic, și Dumitrache Cazacu mă alungă, m'am alăturat și eu de vitele lui, care umblau prin ogradă, ș'am luat de jos... ș'am ascuns în poală... M'am gîndit că ceia ce leapădă vitele, lui Cazacu nu-i trebue. Măcar să-mi amăgesc copiii... Am pus și eu ca în chip de turtă, în spuză, minciuna aceia... Și tot mi-am alinat copiii,—că nu s'a copt turta, că acuși se coace,—până ce și-au astîmpărat plînsul și i-a furat somnul...»

Sfîntul Petrea își plecă capu 'n pămînt... Dumnezeu zîmbi cu bunătate.

„Hm! murmură el; acù vecinul dumitale își dă plăcintele în cuptor...“

Femeea cea slabă își trase tulpanul peste gură și ochii i se negurară. Pe cuptor se auzi iar un scîncit de copil, apoi se deșteptară în toate ungherele glasuri subțiri de suferință.

Petrea își ridică fruntea; fața-i era foarte amărîtă.

Dumnezeu zise zîmbind:

„Femee, ți se deșteaptă copiii. Ia turta din vatră și vezi de-i împacă...»

La o asemenea batae de joc, femeea voia să răspundă ceva, cu obidă. Dar Domnul lovi cu cleștele în spuză; scîntei ca fluturași de aur tresăriră; sfîntul Petrea întinse mîna și trase din vatră o turtă mare și frumoasă. O scutură de stîlpul hornului, o frînse în două și bucățile care fumegau le întinse femeei.

Uimită, văduva întinse brațele și nu voia să creadă ochilor. Căzu în genunchi și se închină adînc. Dar bătrînul cel cu barba mare albă o ridică și-i spuse:

„Deșteaptă-ți copiii și-i hrănește. Ia oloi din ulcior, prăjește verze din putinica din tindă,—și din ceia ce ai, ospătează și pe pribegii cei străini cari au căzut în această seară la casa dumitale...“

Femeea tremura; dar înțelese că puterea și bunătatea lui Dumnezeu i-au umplut casa. Începu să umble repede, fără să poată rosti un cuvînt. Ulciorul de după sobă era plin de oloi; putinica cu verze, în tindă, părea neîncepută... „E plin și sacul de făină!“ șopti ea, clănțănind din dinți.

— Se poate! răspunse bătrînul cu barba albă. Și toate-or stărui ș'or prisosi până ce ți-or putea întemeia copiii gospodăria celui dus...—Flacăra găzorniței crescu și'n casă se făcu lumină mare.

— Doamne! nu sînt vrednică să sărut urma pașilor tăi! suspină femeea căzînd cu fruntea la pămînt. În tindă stă ș'o capră cu doi ezi. Are cordică roșie și tălăncuță de argint...

— Se poate...“ răspunse bătrînul cu barba albă, zîmbind cu bunătate.

Atunci se sculă dela locul lui, de pe scăunaș, și sfîntul Petrea. Se uita cu supărare parcă înainte; se apropie de fereastră și-și aținti cu luare-aminte privirile la vecin, spre casa lui Dumitrache Cazacu. Femeea se opri din robotitul ei vioiu și vesel prin casă. Afară se auzea glas mare și țipăt de mînie.

„Vezi ce este?“ întrebă Domnul. Sfîntul Petrea privea cu îndărătnicie afară.

Văduva Nastasia se repezi pe ușă și dădu fuga în drum; dar repede se întoarse. Gîfîia și-și făcea cruce cu mare uimire. Părea totuși foarte bucuroasă.

„Doamne! așa minune ș'așa pedeapsă are să rămîie de pomenire! strigă ea. Țipă și sudue Dumitrache Cazacu. Că Ilie și cu vitele, cu mare zvoană au eșit pe poartă, și nu se știe unde

s'au dus. Și cind a intrat in casă să-și eie căciula și cojocul, să se repeadă pe urma lor, și-a aruncat ochii în cuptor, pe care-l umpluse cu plăcinte, și s'a tras cu groază înapoi:—parcă trecuseră vitele lui prin cuptor, plăcintele pieriseră, și rămăsese altceva... Asta-i mare minune și mare pedeapsă..."

Sfintul Petrea se întoarse rizînd dela fereastră; dar Domnul il privi cu oarecare mustrare. Nu-i zise însă nimic, căci femeea era de față și copiii, toți treji, se coborîseră în mijlocul casei. Femeea răsturnă mămăliguța pe fund și într'o strachină mare aduse verze prăjite cu oloi, puse linguri nouă pe măsuța rotundă către moșnegi; și pofti pe pribegii străini cu voe bună:

„Poftiți cu noi la masă!..."

Astfel au găzduit doi bătrini, în noaptea aceia de lăsatul de sec, în sat la Buciumeni, și de-atuncea a rămas de pomenire întîmplarea lui Dumitrache Cazacu, cel zgîrcit.

Mihail Sadoveanu

POEZII

POETUL

Un cavaler cu ochi de vultur, cu inima de fată mare,
Cu braț de fier, cu mina albă, de sbucium și de luptă dornic,
Pe-un piept de stîncă solitară și-a 'ntemeiat un cuib statornic,
O singuratecă cetate cu turn strălucitor în zare.

Cind raza zorilor dintiie zimbește 'n prag de cetățuie,
Pe năzdrăvanu-i cal sălbatec răsare 'n poartă cavalerul,
În soare-i fulgeră armura și sboru-i întretaie cerul,
Cu aripi meștere în albul nemărginirilor se suie.

În furtunateca-i năvală se duce-așa fără hodină,
O lume se răsfringe 'n ochii adinci ca nopțile de vară,
Din mii de tulnice răsună a vieții veșnică fanfară,
Și sburătoru-i prinde glasul de sus, din unde de lumină.

Avîntul lui n'are popasuri, în drum el suie și coboară
Și nestimate fără număr culege mîna fermecată:
El rupe-o floare, prinde-un zimbet, o lacrimă 'n ascuns vărsată...
Ripește-un vis ce doarme tainic pe căpătîiul de fecioară...

A străbătut atita cale, cit ochii nu cuprind să vadă,
Şi cind amurgu 'ncinge bolta cu briul lui tivit cu aur,—
În goană el îşi smulge-o salbă din sfintul cerului tezaur,
Şi vine-acasă cintăreţul cu braţul încărcat de pradă...

Abia mai poate duce greul, se 'ndoaie trupul sub povară,
Îşi scutură în faţa porţii vestmintul împletit din zale,
O clipă mai priveşte 'n urmă spre ceaţa risipită 'n vale,
Şi-apoi în pripă trece pragul...—dar praful a rămas afară!...

Pe-un pat de marmură curată dintr'o cămară neştiută
El migălind în pacea nopţii aşează scumpa lui podoabă,
Îşi fringe de zăgazuri mintea,—de veci neadormita roabă,—
Şi taine pururi vorbitoare s'aleg atunci din mîna mută...

...Şi ştie bine urzitorul, că 'n vremea trudei lui amare,
Acolo jos în umbra neagră ţin sfat atitea duhuri rele,
Să-i fure marmura măiastră, argintul coborît din stele...
Dar mînile nu-i dau odihnă, căci vreau altar de închinare...

*

DOINA

O doină plinge sus pe culme,
Din fluier unde limpezi cad,
Şi legănate lin s'afundă
În pacea codrilor de brad...

Cintare, meşteră cintare,
Te stingi acum încet-încet,
Şi-adormi pierdută 'n tremurarea
Oftării blinde din brădet...

Mi-ai picurat un strop în suflet
Din taina vremii de demult,
Şi plinsul veacurilor moarte
Mă înfioară cind te-ascult...

Cum te-ai topit acum în noapte
Eu stau cu inima la sfat:
În care brad, de care creangă,
Plinsoarea ta s'a aninat?...

Şi cît vei mai trăi acolo,
Tu soră pururea cu noi,
Cînd va fi mort demult ciobanul
Şi moartă turma lui de oi?...

Tîrziu odată,—cine ştie?—
Trecînd pe-aici un călător,
Te va culege dintr'o floare,
De dup'o aripă de nor...

Te-a cobori în largul văii,
Şi-o lume te va asculta,
Şi-o lume 'ntreagă va începe
Să plîngă cu durerea ta...

*

VOI VENIŢI CU MINE...

Domnului Duiliu Zamfirescu

Voi veniţi cu mine, oaste nevăzută,
Moşii şi strămoşii mei din zile moarte,
Grăitoarea voastră îndrumare mută
În vîrtejul lumii căile-mi împarte.
De demult, din ceaţa vremii înoptate
Eu aud un cîntec călător cum vine,
Ca un clopot tainic inima mea bate,
Din trecut vă chiamă să veniţi cu mine.

Eu vă port în suflet, plămădiţi în sînge,
Şi din vina voastră mi-e zidit păcatul,
Glasul vostru geme, jalea mea cînd plînge,
Căci din plîns de veacuri mi-am topit oftatul...
Întărită 'n drumu-i dela voi învaţă
Ura mea să ardă, mîna să se 'nchine,
Aţi murit cu toţii ca să-mi daţi viaţă,
Morţi fără de moarte, voi veniţi cu mine.

Din amurgul umed cînd se face sară,
Sufletul vă simte cum îi treceţi pragul,
Ca 'ntr'o mică casă albă dela ţară,
Eu vă văd alături, mi-e mai mare dragul.
Sînteţi fără număr, popi cu bărbi cărunte,
Cu lumina scrisă 'n frunţile senine,
Cercetaşi de codri şi ciobani de munte,
Ceată nesfîrşită, voi veniţi cu mine.

La soborul vostru mintea mea culege
Taine dinzapise, rosturi din hrisoave,
Mi se plîng ciobanii de călcări de lege,
Şi-mi suspină 'n noapte rugă de ceasloave.
Ca o cenuşotcă mintea mea ascultă
Cum frînturi de veacuri strigă din ruine,
Prinde-abia un picur din vîltoarea multă
Şi se 'nchină vouă, că veniţi cu mine.

Eu din oastea mare nu-s decît solia,
Ucenic cucernic vă vestesc cuvîntul,
Nu-s decît un fulger smuls din vijelia
Ce-a închis în sinu-i milostiv pămîntul.
Rămîneţi la mine voi întotdeauna
Înfrăţiţi cu focul sîngelui din vine,
Căci se stinge glasul şi se frînge struna,
Cînd în largul vieţii nu-ţi mai fi cu mine...

*

APUS

Iubirea mea-i o blîndă rază
Dintr'un tîrziu şi trist apus,
Ce 'ndurerată luminează
În umbra zilei ce s'a dus.

Tu, mîndra mea rătăcitoare,
Cu ochii 'n veci spre răsărit,
Priveşte-o rază care moare
Şi se cufundă 'n asfinţit.

Priveşte-o şi te uit' afară
Cum cade noaptea la fereşti:
Cu biata rază solitară
Apune-o mie de poveşti...

*

CUM SBORI CU TRENUL...

Cum sbori cu trenul pe cîmpii,
Tu stai la geamuri visătoare,
Cum sbori cu trenul pe cîmpii,
Tu stai la geam şi nici nu ştii,
De unde vin la tine oare
Atîtea mîndre melodii ?...

Sînt cîntece şi sînt poveşti,
Şi parcă curg domol în unde,
Sînt cîntece şi sînt poveşti,
Cu dulce svon, cu tainici veşti,
Venind din depărtări afunde,
Tu tot mai multe desluşeşti...

Le-auzi aievea, le 'nţelegi,
Cum cad din murmurul de-oţele,
Le-auzi aievea, le 'nţelegi,
De ele sufletul ţi-l legi,
Te miri că 'n doinele acele
E 'nchisă vraja firii 'ntregi...

Nu te mira, copil blajin,
Şi-ascultă-le cum cîntă 'n cale...
Nu te mira, copil blajin,
Nu te 'ntreba de unde vin,
Căci astea-s visurile tale
Ce cad senine din senin...

NOAPTE

Tu unde ești in noaptea asta
Cînd plouă sărutări din cer,
Și sborul lor trecînd fereasta
S'abate 'n sufletu-mi stingher ?

De-ai fi acum, plăpîndă fată,
Măcar o clipă lingă mine,
Neștiutoare și curată,
Cum crește-o floare pe ruine ;

Atunci din brîul de văpaie
Ce mi-a încins un vechiu noroc,
Ar prinde-acuma să tresaie
Un strop întîrziat de foc...

Și 'n taina inimii 'nghețate
Ar licări un nou avînt,
Ca un opaiț ce se sbate
Aprins în treacăt pe-un mormînt...

*

FINALE

Ascultă-l tainic cum se stinge,
Și moare-acordul de pe urmă,
Cum tremurarea lui se frînge
Și cum încetișor se curmă...

Eu îl ascult și mi se pare,
Că cu pierduta melodie,
În noaptea fără de hotare
Mi s'a pierdut ceva și mie...

*

O LACRIMĂ

De-ar fi să-ţi împărţeşti odată
Tu bogăţiile ce ai,
Din toate darurile tale
Ţi-aş cere-o lacrimă să-mi dai.

Mi-ai da atunci un strop de suflet
Ce din adîncuri îmi răsare,
Căci numai din adîncul mării
Se pescuiesc mărgăritare...

*

CÎNTEC

Dragoste cu vină,
Dragoste bolnavă,
Cupă de lumină,
Cupă de otravă,
Cine mi te-a dus la buze, cupă de otravă?...

*

Nopţi îmi împletiră
Din credinţi o salbă,
Toată mi-o răsfiră
Azi o mînă albă,
Mi-o răsfiră 'n praf pe uliţi, azi o mînă albă...

Sînt sărac de-acuma,
Visele mă lasă,
Cîntecul şi gluma
Mi s'au dus de-acasă,
Mînă albă, mînă albă, mi le-ai dus de-acasă...

*

MAGNA MORS

Stăpina nopţii fără stele,
Te-aştept să-mi vii din clipă 'n clipă,
Deasupra gindurilor mele
Îţi simt bătaia din aripă.

Şi ştiu că visu-mi furtunatic
S'a stinge biruit odată,
Cum moare-un picur de jăratic
Intr'o cadelniţă uitată...

Atuncia n'au să-mi mai asculte
În noapte plopii rari cuvintul
Şi patimile mele multe
S'or face una cu pămîntul.

Dar, vezi, din mintea ce se frînge
Rămin aceste versuri rupte,
Ca nişte stropi răzleţi de singe
Stropiţi pe cîmpul unei lupte...

Octavian Goga

Pentru adevăr şi dreptate

Răspuns unei critice

V. „O încercare de mistificare" şi evoluţia legăturilor dintre pămînt, sătean şi stăpîn în deobşte

In cartea lui intitulată: *Cercetări asupra stării ţăranilor în veacurile trecute*, autorul *Incercării de mistificare* constatase însuşi, în diferite locuri ale acelei cărţi, cîte un drept al săteanului asupra hotarului aşazării. In răspunsul ce i l'am făcut în numărul de Ianuarie 1910 al *Vieţii Romîneşti*, adunam la un loc aceste constatări răzleţe, constatînd la rîndul meu că din întregimea lor reesă un drept de folosinţă foarte desăvîrşit al obştiei asupra hotarului în chestiune. Iată dealtmintrelea cuvintele mele:

Acum am mîntuit cu citaţiile. D. Panu ni-a dat sub însăşi a sa iscălitură tot materialul necesar pentru a răspunde la afirmarea d-sale: „*cum că satele hărăzite sau întărite de Domn alcătuiau pentru donatari nişte proprietăţi depline, cu toate drepturile care decurg şi fără nici o rezervă, dar absolut fără nici o rezervă*".

Din constatările făcute de însuşi d. Panu rezultă: că sătenii aşăzaţi pe hotarul satului hărăzit sau întărit:

1. Se folosiau în evul mediu de tot pămîntul de care aveau nevoe;
2. Se folosiau de locurile lor de casă şi de grădină, de pometurile, livezile, viile şi curăturile lor, din tată în fiu, cîtă vreme şedeau în sat şi dădeau dijmă şi făceau clacă;
3. Se folosiau asemenea, din tată în fiu, de locurile cultivabile şi de păşune;
4. Nu puteau fi scoşi de pe acele pămînturi fără de voia lor, cîtă vreme dădeau dijmă şi făceau clacă;
5. Noii căsătoriţi aveau drept la loc de casă şi de grădină în vatra satului şi loc de hrană, care şi aceste locuri deveneau ereditare şi stăpînul nu i le putea refuza;
6. Până la începutul veacului al 19-lea aveau drept de preferinţă cînd stăpînul voia să arendeze prisoasele de pămînt rămase pe acea moşie şi puteau, la fiecare sfîntu Gheorghe, scoate din arendă pe arendaş, chiar cînd acesta avea contract pe mai mulţi ani;
7. Până la 1805 stăpînul moşiei nu putea rezerva pe sama sa nici o parte a moşiei, ci era dator s'o pună la dispoziţia ţăranilor întreagă, dacă ei aveau nevoe de întreaga ei întindere;
8. Până la 1792 pădurile erau un bun al obştiei, în care oricine putea

să tae lemne de foc și de construcție, existînd restricție numai pentru rediuri și dumbrăvi.

Constat deci, intemeindu-mă numai pe constatările d-lui Panu, că această proprietate ce o declară, la pag. 102, deplină, fără nici o rezervă, dar fără absolut nici o rezervă, devine în partea a II-a a cărții d-sale numai rezerve... în folosul țăranilor așăzați pe moșie.

Nu vi se pare că d-lui Panu i-ar fi prins bine să nu facă la p. 102 afirmări ce insuși este silit să le nimicească în a II-a parte a lucrării sale?

Și cind mă gindesc că există un ce care se numește logică!

Și acuma întreb, după mărturisirile d-lui Panu, ce mai rămine din așa zisa proprietate deplină?

La aceasta iată ce răspunde adversarul meu:

Măi, mare comedie!

D'apoi bine ilustrule logic, toate drepturile pe care d-ta le înșiri, pe care le reproduci din cartea mea, minus cel dela No. 1 (căci niciodată n'am vorbit de drepturile țăranilor în evul mediu) le arăt eu ca decurgind din faptul secular al șederii țăranilor pe pămînturile boerești și discut pe larg chestia naturii acestor folosințe a țăranilor. In cartea mea dovedind că țăranii nu erau proprietari, nici n'au fost în timpurile istorice niciodată proprietari pe moșiile boerești și dacă aveau dreptul de stăpînire asupra casei, grădinii, curăturii, viii și pămîntului de arătură, aceste drepturi erau de natură emfiteotică. Pămîntul de sub casă, de sub grădină, de sub vie, de sub curătură și de sub locul arabil, aparținînd proprietarului, sau cum se zice în termeni juridici, proprietarul avînd *nuda proprietate* a întregii moșii.

Iată ce arăt pe larg în cartea mea și dovedesc.

Iar mai sus, tot autorul nostru, răspunzind la cele ce le zic despre dreptul de folosință al țăranului moldovan pe pag. 114 din *Pămăntul, Sătenii și Stăpănii*, scrie:

Rămin înmărmurit de atita aberație. Este știut de toată lumea cu cele mai elementare cunoștinți istorice, că faptul posesiunii țăranilor asupra casei, grădinilor și locurilor de arătură este rezultatul unor drepturi pe care ei le cîștigă stind pe moșiile nobililor și a boerilor, este rezultatul stării lor de clăcași și dijmari.

Voiu observa mai intâiu că deși autorul declară că: *a arătat că toate drepturile pe care eu le înșir decurg din faptul secular al șederii lor pe pămînturile boerești și a dovedit că drepturile în chestiune erau de natură emfiteotică*, eu deși am cetit cu atențiune *Cercetările asupra stării țăranilor*, totuși nicăiurea n'am dat nici de acele arătări, nici de acele dovezi.

Declar acuma la rindul meu că, din punctul de vedere al rezultatului practic, starea de lucru înfățoșată de mărturisirile răzlețe ale adversarului meu, adunate și coordonate de mine în citația de mai sus, mărturisiri pe care însuși autorul, precum am văzut, le menține, este aceiași pe care o arăt eu în cartea mea. Adversarul meu recunoaște că țăranul moldovan, până la începutul veacului al XIX-lea, dispunea de dreptul de a se folosi de întreg hotarul așăzării sub obligațiunea clăcii și acea a dijmei. Nici eu n'am susținut în cartea mea altceva decît acest drept

de folosință al țăranului. (De un drept de proprietate al sâteanului, n'am vorbit niciodată și nicăiurea).

Deosebirea dintre noi consistă în faptul că eu pretind că acest drept de folosință al țăranului a existat dela început, că este anterior dreptului stăpînului născut din uzurpări succesive și continue, pe cind adversarul meu prezintă dreptul de folosință al țăranului ca fiind posterior dreptului de proprietate al stăpînului și datorit șederii țăranului pe pămîntul stăpînului, transformindu-l chiar în emfiteoză.

Mă voiu ocupa îndată și pe larg de această deosebire, dar nu mă pot împedeca să observ că partidul politic care s'a alarmat într'atita de teoriile din cartea mea, cu greu s'ar putea împăca cu teoria de mai sus a avocatului său.

Un drept tot drept rămine dacă datează de șase, șapte, opt sau de douăsprezece veacuri. Dreptul de folosință al săteanului tot drept de folosință era la 1832, fie că data dela așăzarea Slavilor în țările noastre, fie că se născuse cu citeva veacuri mai tirziu. Prin urmare faptul că, la 1832, boerimea i-a luat cea mai mare parte din acest drept pentru a și-l însuși, tot uzurpare și ca atare tot odioasă rămine, după teoria autorului *Incercării de mistificare* ca și după a mea. Pare mi-se deci că imprudentă a fost *Epoca* cind, imediat după eșirea de sub tipar a *Incercării de mistificare*, s'a grăbit să-i cinte osanale înainte ca călăuzele intelectuale ale partidului reprezentat de acel ziar să fi avut vreme să cerceteze cu amănuntul teoriile cuprinse în broșură.

Dar cu toată mulțămirea sufletească ce o resimt văzind că însuși aprigul meu adversar recunoaște că, până în ajunul punerii în vigoare a *Regulamentului Organic*, țăranul moldovan se bucura de un întins drept de folosință asupra întregului hotar al așăzării din care făcea parte, de oarece chemarea mea este să fac istorie și nu politică, mă văd silit să contest cu cea mai mare energie explicarea dată de autorul *Incercării de mistificare* asupra obîrșiei acelui drept de folosință.

Nu, nu „este știut de toată lumea cu cele mai elementare cunoștinți istorice", că dreptul de folosință al țăranilor asupra hotarului așăzării lor este datorit „unor drepturi pe care ei le cîștigă stind pe moșiile nobililor". Astăzi lumea cu cunoștințile istorice cele mai elementare știe că, în regulă generală: *pretutindeni dreptul de folosință al țăranului asupra hotarului așăzării în care șede este neasemănat mai vechiu decît acel al nobilului și că acest drept al nobilului*, iar în regulă generală, *este rezultatul unor cotropiri succesive și continue, în curs de veacuri, ale căpeteniei așăzării*.

Afirmarea adversarului meu este o dovadă că el n'a cetit pe nici unul din autorii care s'au acupat sau se ocupă cu istoria legislațiunii. El nu cunoaște nici pe Roepell, nici pe Lelewel, nici pe Chomijakov, nici pe Maurer tată și fiu, nici pe Hanssen, nici pe Haxthausen, nici pe Nasse, nici pe G. Landau, nici pe Thudichum, nici pe Morgan, nici pe Sumner Maine, nici pe Seebohm,

nici pe Sobjestianski, nici pe W. Roscher, nici pe Meroslavski, nici pe Kovalevski, nici pe Lamprecht, nici pe Meitzen, nici pe Weber, nici pe Freeman, nici pe Inama-Sternegg, nici măcar pe Laveleye! El habar nu are de studiile lor făcute cu ajutorul etnologiei, căci, de le-ar fi cunoscut, n'ar fi scris o asemenea erezie. Iar spre a arăta cetitorilor cît de mare este acea erezie, voiu încerca să rezum aici pe scurt istoria evoluţiei legăturilor dintre hotarul aşăzării şi locuitorii lui.

Intr'un mic studiu apărut în această revistă în cursul verii trecute, am arătat, rezumînd prefaţa scrisă de Cunow la a doua ediţie a cunoscutei opere a lui G. L. v. Maurer, *Einleitung in der Geschichte der Stadt-Dorfund Markverfassung*, cum felul de folosinţă al pămîntului a fost întocmai acelaşi la Germani, la Romani, la Peruviani şi la Azteci.

Emile de Laveleye în cartea lui *De la propriété et de ses formes primitives*, carte tradusă în aproape toate limbile europene, dovedeşte că pretutindeni, la toate popoarele din lume, stăpînirea pămîntului a avut dintăiu forma colectivă, că, la cele mai multe, ea a păstrat această formă timp de veacuri îndelungate, că această formă de proprietate se păstrează încă şi astăzi de unele popoare europene, iar urme vii de ale ei se mai găsesc chiar în statele cele mai civilizate din apusul Europei:

Altă dată se credea că proprietatea cviritară, astfel cum o concepe dreptul roman, a existat pretutindeni şi totdeauna; astăzi se ştie că forma obştească a proprietăţii a fost posesiunea cum o vedem la triburile slave şi germanice şi cum era exercitată la Roma pe *ager publicus*.[1]

Juriştii, inspirîndu-se din *Digeste* şi din *Institute* derivă proprietatea dela faptul ocupării unei *res nullius*; dar pe acea vreme pămîntul n'a fost niciodată *res nullius*. La popoarele de vînători teritoriul de vînătoare, la acele de păstori percursul pentru turme, în sfîrşit la cele dintăi popoare agricole ogoarele cultivate, erau privite ca proprietate colectivă a tribului şi nimărui nu-i venea ideia că un individ oareşicare ar putea să aibă asupra lor un drept exclusiv şi ereditar...

...Se mai crezuse că obştiile săteşti, astfel cum ele există în Rusia, erau o instituţie cu desăvîrşire slavă şi se deducea de aici că Slavii ar avea instincte comuniste. Slavofilii laudă chiar această instituţie ca proprie neamului lor, a cărui predomnire ar fi menită s'o închezăşluiască, prezervîndu-l de convulsiunile sociale în care se vor dizolva toate statele din apus. Astăzi se poate dovedi, precum vom încerca să dovedim, că aceste obştii au existat la popoarele cele mai deosebite, la Germani şi în vechea Italie, în Peru şi în China, în Mexic şi în India, la Scandinavi şi la Arabi, întocmai cu aceleaşi caractere. Găsind astfel această instituţie sub toate climele şi la toate neamurile, trebue să vedem într'însa o fază necesară a desvoltării societăţilor şi un fel de lege obştească care prezidează la evoluţiunea formelor proprietăţii funciare. Oamenii primitivi s'au servit pretutindeni de aceleaşi unelte grosolane pe care le făceau din cremene şi ei au orînduit posesiunea pămîntului în acelaşi chip, sub imboldul unor condiţiuni la fel...

...Istoria proprietăţii este un lucru care rămîne să fie făcut de acum

---

1) E. de Laveleye, *De la propriété et de ses formes primitives*. Prefaţa, ediţia X-a, p. XXVII.

înainte. Dreptul roman şi dreptul modern s'au alcătuit într'o vreme în care nu se mai păstra vre-o amintire a formelor colective ale proprietăţii funciare, forme care au fost singure în uz vreme atît de îndelungată. Rezultă de aici că numai cu greu putem concepe proprietatea altfel decît este alcătuită prin *Institute* şi prin Codul Civil. Cînd juriştii vreu să lămurească originea acestui drept, ei se întorc la ceia ce se numeşte starea de natură, din care fac să reiasă deadreptul proprietatea individuală, absolută, dominiul cviritar.

Ei astfel arată că nu cunosc această lege a desvoltării graduale, lege pe care o întîlnim pretutindeni în istorie, şi se pun în opoziţie cu faptele astăzi recunoscute şi constatate.

Proprietatea individuală aplicată pămîntului a fost alcătuită numai în urma unui şir de schimbări succesive şi la o epocă relativ recentă.

Cîtă vreme omul primitiv trăeşte din vînat, din pescuit şi din culesul poamelor sălbatece, el nu gîndeşte să-şi apropieze pămîntul, şi el nu priveşte ca aparţinîndu-i decît obiectele dobîndite sau fabricate cu mîna lui. Sub regimul pastoral, noţiunea proprietăţii începe a se arăta; totuşi ea este privitoare numai la spaţiul percurs de obiceiu de turmele fiecărui trib şi certe frecvente izbucnesc în privinţa hotarelor acelor percursuri. Ideia că un individ izolat ar putea să reclame o parte a solului ca exclusiv a lui nu vine încă nimănui; condiţiunile vieţii pastorale o fac cu neputinţă.

Puţin cîte puţin o parte din pămînt este pusă vremelnic în cultură şi regimul agricol se stabileşte; dar teritoriul ocupat de clan sau trib rămîne proprietatea lui indiviză. Pămîntul arabil, păşunea şi pădurea sînt exploatate în devălmăşie. Mai tîrziu pămîntul cultivat este împărţit în loturi, repartizate între familii, *gentibus cognationibusque hominum*, pe calea tragerii la sorţi; uzul vremelnic singur este astfel atribuit individului. Fondul urmează să rămînă proprietate colectivă a clanului, la care se întoarce din cînd în cînd, pentru a se putea procede la o nouă împărţire. Este sistemul în vigoare astăzi în comuna rusească; era, în vremea lui Tacit, acel al tribului germanic.

Printr'un nou progres al individualizării, părţile rămîn în mînile grupelor de familii patriarcale ocupînd aceiaşi locuinţă şi lucrînd împreună pentru folosul tovărăşiei, ca în Italia şi în Franţa evului mediu şi ca la Slavii meridionali astăzi.

In sfîrşit apare proprietatea individuală şi ereditară; dar ea este încă prinsă în mulţimea pedecilor drepturilor suzerane, ale fideicomisului, ale dreptului de protimis (retrait lignager), a arenzilor ereditare, a acelor pricinuite de *Flurzwang* (rotaţiunea obligatorie), etc. Ea se constitue în chip desăvîrşit, ajungînd să rămînă acel drept absolut, suveran, personal definit de Codul Civil, singurul pe care îl înţelegem astăzi, numai după o nouă evoluţiune, uneori foarte lungă.[1]

Nu mai intru în alte amănunte şi mă mulţămesc cu traducerea acestui rezumat atît de clar al lui Laveleye, căci evoluţiunea astfel descrisă de el este un fapt care astăzi nu mai este pus la îndoială de nici un om cu oarecare cultură.

Şi forma colectivă a proprietăţii a fost, o repet, o fază prin care au trecut sau trec toate popoarele care alcătuesc omenirea. Ea există şi astăzi în Rusia sub forma *mirului* şi la Slavii de sud sub acea a *zadrugei*, iar urme încă vii de ale acestei alcătuiri persistă la toate popoarele care locuesc centrul şi apusul Europei.

---

1) E. de Laveleye, op. cit., p. 2—4.

Se mai găsesc *almende* sau rămăşiţi ale vechei *mărci* atît pe toată întinderea Germaniei dela sud, centru, vest şi nord-vest, [1]) cît şi în toate cantoanele germane ale Elveţiei, [2]) mai cu samă în Zug, Schwytz şi Uri. Aceste *almende* numite *allmaenningar* în Suedia şi *almindinger* în Norvegia, *ykleismetsat* sau *ykleismaal* în Finlanda, [3]) cuprind în aceste ţări întinderi urieşe de pămînt.

In unele părţi ale Olandei, [4]) mai cu samă în provincia Drenthei, vechea alcătuire a mărcii germane s'a păstrat aproape întreagă.

In Belgia [5]) mai erau, în anul 1846, încă 162.896 hectare de bunuri comunale neîmpădurite. In unele părţi ale Ardenelor încă şi astăzi se împarte în fiecare an cîte o secţiune a teritoriului obştesc în părţi numite *virées*, care sînt apoi trase la sorţi de membrii obştiei. Secţiunile rămase se folosesc ca păşune de întreaga obştie în devălmăşie, asemene produsul pădurilor se împarte între locuitori. Chiar în Franţa [6]) se mai găsesc urme ale vechei proprietăţi colective, mai cu samă în părţile meridionale (în văile locuite de Baschi, în munţii dintre Hérault şi Aveyron) şi în Franche Comté. Micile insule Hoedic şi Honat, lîngă Belle-Ile en Mer, au alcătuit din veci precum mai alcătuesc şi azi o singură familie sau obştie, la care pămîntul nu făcuse încă la 1858 şi poate n'a făcut nici până astăzi obiectul unei apropieri individuale. [7])

Folosinţa colectivă a pămîntului mai trăeşte şi astăzi în nordul Scoţiei şi în insulele învecinate. [8]) Domeniul colectiv este numit *baile* sau *townland*. Impărţirea periodică a pămîntului se numeşte *runrig*, iar părţile *crofts*. Dealtmintrelea proprietatea colectivă a solului a fost regimul care ocîrmuia cu mult cea mai mare parte a Scoţiei până în veacul al XVIII-lea, în cursul căruia obştiile fură deposedate în folosul căpeteniilor.

Şi astăzi oraşul Lauder mai posedă, la porţile lui, o proprietate colectivă în întindere de 1.700 acri. Cîte o bucată de 130 acri din această proprietate se împarte în fiecare an în atîtea loturi cîţi burgheji *(burgesses)* sînt cu drept de alegere în Lauder, iar loturile se trag la sorţi între ei. Rămăşiţa proprietăţii serveşte de păşune obştească. [9])

1) E. de Laveleye, op. cit., p. 166 sq.
2) Ibid., 119 sq. Kovalevski, *Umriss einer Geschichte der Zerstuckelung der Feldgemeinschaft im Kanton Waadt.*
3) E. de Laveleye, op. cit., p. 217 sq.
4) Ibid., p. 225 sq.
5) Ibid., p. 234 sq.
6) Ibid., p. 244 sq.
7) Dareste de la Chavanne, *Histoire des Classes Agricoles en France*, p. 17.
8) E. de Laveleye, op. cit., p. 258 sq. Vezi şi Skene, *Celtic Scotland.*
9) Sir Henry Sumner Maine, *Village communities in the East and West*, p. 95.

Tot astfel este cazul oraşelului irlandez Kells, care posedă ca proprietate colectivă o întindere de 312 acri. [1])

Regina Victoria a Angliei, [2]) în jurnalul ei, ne vorbeşte de două sate din munţii Scoţiei, Achnagoul şi Achindrain, în care locurile de hrană se trăgeau în fiecare an la sorţi. La Achnagoul hotarul a fost comasat în anul 1847, punîndu-se astfel capăt repartizărilor anuale, dar ele şi-au mai urmat cursul pentru Achindrain.

In Portugalia [3]) mai este şi astăzi o comună numită San Miguel de Entre-Rios, unde mai subsistă formele cele mai vechi ale vechei colectivităţi funciare. Pămînturile arabile se trag la sorţi în fiecare an, iar vitele pasc pe păşunile obştiei.

In Spania [4]) cazurile de asemene natură sînt mai frecvente, mai ales în Asturii şi în părţile locuite de Baschi. La aceşti de pe urmă, un călător englez care a studiat cu deamănuntul obiceiurile lor a constatat chiar existenţa a patru forme deosebite de proprietate colectivă: 1) împărţirea locurilor de arătură din zece în zece ani; 2) păşunile folosite în devălmăşie de un sat sau de o federaţiune de sate; 3) averea familiei alcătuind o moştenire obştească şi indivizibilă, ocîrmuită de o căpetenie aleasă care poate fi şi un străin adoptat de familie; 4) casa familială, *lar*, proprietate privită ca sfîntă şi trecînd întâiului născut, fie băiat, fie fată.

In Italia [5]) mai există numeroase obştii: ele se numesc *communanze, università, consorzi delle famiglie originarie*. Folosinţa este rezervată urmaşilor vechilor membri ai obştiei, simplii locuitori sînt excluşi dela această folosinţă. Obştiile de acest fel dispun de întinderi cu deosebire mari în provincia Mărcilor: în 37 comune din Mărci, sînt 351 *communanze* cuprinzînd 22.358 hectare. Se dovedeşte că aceste obştii sînt anterioare epocii romane. Lîngă Bolonia există două domenii de o întindere totală de 2.100 hectare de pămînt cu deosebire roditor, care este reîmpărţit după fiecare period de douăzeci de ani. Una din aceste obştii a fost constituită în anul 1263, cealaltă în anul 1359, de către episcopii de atunci ai Boloniei. Există asemeni obştii în mai multe regiuni ale Apeninilor septentrionali, mai ales în fostul ducat al Modenei, [6]) unde loturile sînt trase la sorţi între toţi bărbaţii comunităţii.

Vedem deci că de loc nu este îndreptăţit autorul *Incercării de mistificare* să privească ca o ocară făcută de mine Moldovei afirmarea că, în veacul al XIV-lea, asupra hotarului aşa-

1) Meitzen, *Siedelungen*, I, p. 208.
2) *More leaves from the Journal of a life in the Highlands*, p. 303, în Meitzen, *Siedelungen*, I, p. 210.
3) E. de Laveleye, op. cit., p. 272 sq.
4) Ibid., ibid..
5) Ibid., ibid. Vezi şi *Atti della Guinta per la Inchiesta Agraria*, XI.
6) *Di alcune proprieta collettive nell'Appenino. Archiv. per l'Antropologia*, XVIII, 1.

zării moldoveneşti, acea obştie întreagă avea un drept de folosinţă, şi că, în această privinţă, Moldova stă la masă cu feţe cinstite.

Voiu reveni în curînd asupra obştiilor agrare. Deocamdată voiu cerceta origina altui element esenţial al alcătuirii primitive, element care este **căpetenia.**

Rezultatele date de cercetările etnologice ni-a permis să stabilim mai presus de orice îndoială că omenirea, care a plecat pretutindeni dela acelaşi grad de sălbătăcie, în mersul ei către civilizaţie a trecut pretutindeni prin aceleaşi etape intermediare, prin obiceiuri şi alcătuiri la fel.

În minunata lui lucrare intitulată: *Societatea primitivă*, Lewis Morgan împarte istoria veche a omenirii în două perioade mari pe care le numeşte: starea de sălbătăcie şi starea de barbarie, iar pe acestea, la rîndul lor, le subîmparte în cîte trei subperioade.

Cea mai veche formă de grupare socială era acea care rezulta din căsătoria unui grup de bărbaţi, mai cu samă fraţi, cu un grup de femei, mai cu samă surori şi dintre care nu erau excluse nici surorile celor dintâi. Fiecare din aceşti bărbaţi era privit ca soţul tuturor femeilor din grup, iar fiecare femee ca soţia tuturor bărbaţilor din acelaşi grup. Inconvenientul fiziologic al unui astfel de regim, degenerarea treptată a rasei, deveniră, se vede, bătătoare la ochi, chiar pentru inteligenţa mărginită a omenirii de atunci. Dela o vreme, fraţii femeilor fură înlăturaţi din grupele în care se aflau surorile lor şi putură face parte numai din alte grupe.

Este vederat că un asemenea regim făcînd cu neputinţă orice constatare a paternităţii, nu se putea ţine samă sub ocîrmuirea lui decît de înrudirea despre mamă. Mama fiind deci obîrşia înrudirii, a legăturii de sînge care închega gruparea, ea îngrijind de copii, s'a dat acestei alcătuiri, prin care au trecut toate neamurile şi care mai trăeşte pe alocurea şi astăzi, numele de matriarcat, iar fiecare din grupările de urmaşi ai unei strămoaşe comune este numită o ginte matriarcală.

Dacă considerăm pe un membru bărbătesc oarecare X, din ginte, constatăm că ceilalţi membri bărbăteşti din aceiaşi ginte erau: 1. unchii mari, unchii şi fraţii mamei lui, 2. fiii mătuşelor lui mari, mătuşelor şi surorilor mamei lui, 3. fiii şi nepoţii de fiică ai surorilor mamei lui, 4. fraţii lui şi 5. fiii şi nepoţii de fiică ai surorilor şi ai fiicelor surorilor lui. Iar tatăl lui X nu făcea parte din gintea lui X, ci din gintea mamei lui (a tatălui lui X), şi copiii lui X iarăşi nu aparţineau ginţii acestuia, ci aceleia a mamei lor, adică ginţii soţiilor lui X. Departe de a avea vre-o autoritate asupra acestor copii, taţii lor nici nu-i puteau cunoaşte cu siguranţă. Asupra femeii cădea întreaga grijă a perpetuării ginţii, după mamă erau numiţi copiii, împrejurul mamei se grupau cele dintâi interese ale legăturilor de familie în curs de naştere. Rolul ocrotitor al părintelui nedeterminat, faţă de copil, nu putea deci decît să-l iea fratele mamei.

Gintea era datoare să dea ajutor şi ocrotire oricărui membru al ei cîtă vreme el era în viaţă, iar dacă cădea ucis de mînă străină, să-i răsbune moartea. Se'nţelege că şi el avea datorii către ginte: să observe cu sfinţenie obiceiurile vechi, să nu tulbure pacea ei, să fie veşnic gata a sări în ajutorul altui membru care s'ar fi aflat în primejdie, să se supună hotărîrilor obşteşti.

Putem chiar admite că, pe vremea în care nu era altă alcătuire socială decît gintea, omul numai către ginte avea datorii. Nu era privit ca crimă a ucide sau a prăda afară din ginte; cînd împrejurările în care tâlhăria sau omorul fusese comis dovediau dibăcie, putere sau vitejie mare din partea făptuitorului, el era de laudă şi vaza lui creştea. Intr'un cuvînt, gintea era atunci pentru om totodată familie, tovărăşie şi stat. Şi vai de acel care pentru o greşală sau alta fusese izgonit din ginte, care nu mai era primit la focul şi la masa ei. Acela era redus să rătăcească singur prin pustietăţi sau prin păduri, fără a putea aştepta ajutor dela nime, veşnic în luptă cu foamea, cu setea, cu fiarele sălbatice, şi fiindu-i peste tot groază de întîlnirea semenilor săi, căci oamenii, oricare ar fi fost, nu puteau să-i fie decît duşmani, iar acei din gintea care îl lepădase din sînul ei duşmani şi mai neînduplecaţi decît străinii.

Povăţuitor mai mare peste ginte, reprezentant al ei faţă de alte ginţi, căpetenie, era cel mai în vrîstă dintre unchii sau fraţii mamei. Iată cum ni descrie Lamprecht[1]) pe căpetenia unei asemenea ginţi arhaice:

> ...Un temeiu de legătură reciprocă a existat dintâiu numai în puterea de ocrotire a bărbaţilor şi în nevoia de apărare a femeilor. Cel dintâiu ţinea mîna lui armată deasupra celeilalte: puterea de a ocroti a bărbatului meşter la răsboae este temelia cea mai veche a rînduelii omeneşti. Dar apărarea de către bărbaţi nu se poate închipui fără o povăţuire unitară. Nimic nu îndreptăţia aşa de mult la o asemenea povăţuire ca experienţa şi vrîsta: cel mai în vrîstă dintre toţi bărbaţii aceleiaşi generaţiuni deveni ocrotitor al obştiei, şi, cînd se mai găsiau în viaţă bărbaţi din generaţia precedentă, înţelepciunii celui mai bătrîn dintre ei i se încredinţa ocrotirea ginţii. Astfel puterea de ocrotire a bărbatului celui mai bătrîn se exercită mai întâiu asupra tuturor femeilor ginţii şi, apoi, ca se întinse şi asupra bărbaţilor dintr'însa, în înţelesul unei deplin eputeri în vreme de răsboiu şi a unei vaze deosebite ca sfătuitor şi mijlocitor în timp de pace.
>
> ...Împrejurările descrise mai sus înfăţoşază icoana unei stări cu desăvîrşire primitivă, stare care trebue să fie presupusă la toate acele din popoarele globului nostru care s'au desvoltat fără amestec străin şi după toate probabilităţile mai cu samă la popoarele indo-europene, într'o vreme care a precedat cu mult orice tradiţiune istorică. Trăsăturile caracteristice ale acestei stări străvechi erau comunitatea sexelor, puterea de ocrotire a celui mai în vrîstă asupra femeilor, unită cu povăţuirea asupra bărbaţilor în vreme de răsboiu, vaza firească de care se bucura din partea lor în vreme de pace, în sfîrşit urmarea generaţiilor dintr'aceiaşi strămoaşă obştească şi alcătuirea ginţii după matriarcat.[2])

1) Cele ce preced şi care urmează sînt rezumate din Lewis Morgan, *Ancient Society*, şi din Lamprecht, *Deutsche Geschichte*, I.
2) Ibid., ibid.

„Un trib care ni apare astfel impărțit in grupe de familii poate fi privit ca un model al alcătuirii sociale a popoarelor primitive cunoscută sub numele de alcătuire gentilică. Rămășiți ale unei asemene alcătuiri transformate încet, apoi pe jumătate șterse, s'au păstrat încă in organizările cunoscute istoric ale Grecilor și Italicilor; iar desvoltări dintr'această organizare mai serviau încă in evul mediu ca temelie pentru alcătuirea de stat a popoarelor celtice.[1])

Este clar că aceste ginți matriarcale inmulțindu-se, s'au segmentat și au alcătuit *triburi* ale căror interese comune erau ocirmuite de un sfat, cuprinzind intr'insul căpeteniile tuturor ginților și care, la caz de trebuință, alegea pe unul din ei, de obiceiu pe căpetenia acelei ginți care trecea drept mai veche, spre a-i încredința apărarea intereselor și chiar acea a existenții intregului trib.

Intocmai cum se inmulțise ginților se inmulțiră pe urmă și triburile, tot prin segmentare. Pentru a apăra, impotriva altor triburi, teritoriile lor de vinătoare sau insăși existența lor, triburile care aveau aceleași interese, care păstrase amintirea unei obirșii comune și vorbiau dialecte asemănătoare, începură să alcătuiască confederațiuni, in capul cărora se afla un sfat cuprinzind căpeteniile alese și șefii ginților din toate triburile care, la rindul lor, alegeau o căpetenie mai mare, însărcinată cu povățuirea intregii confederațiuni pe vremea primejdiei.

Confederațiunea mai multor triburi este astfel forma primitivă și rudimentară a statului. Iar nașterea ideii de stat, chiar rudimentară, a fost una din cauzele care au făcut posibile intâiu evoluțiunea dela matriarcat la patriarcat și, apoi, dispariția ideii de ginte, contopirea ei in popor.

Sub alcătuirea expusă mai sus trăiau deosebitele neamuri de Indieni ale Americei de Nord, cind, in veacul XVI, ele veniră in atingere cu Europenii. Ea nu se deosebia decit puțin de acea sub care se aflau Grecii (ocirmuiți insă de patriarcat), in vremea impresurării Troei. Trebuia să fie universală in perioada care a văzut evoluțiunea triburilor arice dela starea de vinători la acea de păstori.

Averea particulară a membrilor unei ginți matriarcale de vinători se mărginea la mai nimic: pentru bărbați la haine și la citeva arme și unelte de vinătoare sau de pescuire, iar pentru femei la haine și la puținele unelte casnice atunci in uz. La moartea bărbatului, hainele, armele și uneltele rămase dela el, se moșteniau, intrucit nu dispusese de ele încă in viață, nu de copiii lui pe care nu-i cunoștea și care nu făceau parte din gintea lui, ci de obștia acelei ginte. Obiectele rămase la moartea mamei rămineau copiilor ei.

Domesticirea unora din animale: boi, cai, oi, capre, porci,

1) Karl Lamprecht, *Deutsche Geschichte*, I, p. 117 sq. Sfintul Ieronim ne raportează că la Scoți mai era in ființă comunitatea de sexe pe vremea lui.

fu semnalul evoluțiunii care transformă alcătuirea matriarcală in alcătuirea patriarcală.

Cită vreme averea individuală se mărginise la haine, puține unelte și arme, n'a existat nici o pedecă la viața comunistă a matriarcatului. Dar față cu uriașa creștere a averii individuale pricinuită de posesiunea unor turme de vite, viața obștească a gintei devine un lucru cu neputință: poftele, ambițiunile, năzuințile, aplecările, gusturile și interesele individuale sint atiția dușmani neimpăcați ai vechiului chip de traiu care aduc peirea lui. Iar peirea vieții obștești in punctul de privire economic nu putea decit să aibă ca urmare firească sfirșitul conviețuirii obștești intre cele două sexe: triumful monogamiei era asigurat.

Monogamia este deci datorită in primul rind și mai ales unor temeiuri economice. Intr'adevăr, pretutindeni unde această evoluțiune, care ținu mii de ani, se poate urmări, găsim un șir nesfirșit de forme intermediare ținind nenumărate secole și alcătuind toate treptele care despart poliandria și poligamia de monogamie, fapt care este caracteristica unor transformări economice continue și progresive. Astfel căsătoria monogamică a fost timp indelungat numai vremelnică și începu să fie încheetă pe viață numai intr'o epocă relativ recentă. Ea începu prin ripirea femeii de către bărbat pentru a deveni și a rămînea, timp de veacuri indelungate, rezultatul cumpărării, pentru un preț anumit, a femeii de către bărbat.

In noua formă de căsătorie bărbatul și nu femeia este capul familiei; ocrotirea femeii și a copiilor încetă cu încetul să fie apanajul ginții mamei reprezintată prin frații și unchii ei; ea fu atribuită soțului, care dădu copiilor numele lui. El deveni la rindul său intemeetorul unei ginți alcătuită din urmașii lui bărbătești in linie directă și din acei femeești încă necăsătoriți, și, iarăși cu vremea, femeia, la căsătorie, părăsește gintea ei pentru a fi primită in gintea soțului.

Familia monogamică mai cuprindea pe lingă soț și soție cu copiii lor și pe sclavi, căci, odată cu viața pastorală, se născuse și sclăvia. La moartea tatălui averea lui începu să treacă la copii: această avere nu se mai alcătuia acuma ca altă dată numai din puține haine, arme și unelte: numărul acestor obiecte creștea nemăsurat și, pe lingă ele, veniau să s'adauge sclavii și turmele.

*

Din faptul asemănării, in toate limbile indogermanice, a cuvintelor care slujesc pentru desemnarea deosebitelor grade de rudenie și din acel al identității sistemului de inrudire adoptat de ele, se admite că, la începerea migrațiunilor arice spre apus, aceste popoare nu mai erau ocirmuite de regimul matriarcatului, ci se aflau acuma sub acel al patriarcatului. Este bine înțeles insă că atit la sosirea lor in Europa, cit și multe veacuri după stabilirea lor in țările unde sint așazați și astăzi, alcătuirea lor

purta încă urme numeroase ale regimului celui vechiu, iar cel nou a trecut prin mai multe forme succesive.

Cea dintâiu a fost comunitatea de familie, care cuprinde un autor împrejurul și sub autoritatea căruia trăesc, sub acelaşi acoperemînt, fiii şi nepoții lui căsătoriți, cu familiile lor. Aceastà comunitate poate fi sau sedentară sau nomadă.

A doua formă principală a fost comunitatea de casă, care, sub numirea de *zadruga*, există şi astăzi la Slavii de sud, alcătuită din mai multe generații de urmaşi ai acelui strămoș, care trăesc în aceiaşi casă sau în mai multe case cuprinse în aceiaşi îngrădire, sub ocîrmuirea unui membru mai în vrîstă, ales de ceilalți. *Zadruga* este totdeauna sedentară şi exploatează în comun hotarul ce i-a fost atribuit la origine.

A treia formă principală, mai înnaintată, a alcătuirii patriarcale, este obştia sătească, cuprinzînd un număr de căsnicii care îşi trag de obiceiu spița dintr'un strămoş comun, fără însă a fi păstrat totdeauna amintirea acestei rudenii, exploatînd fiecare cîte o bucată deosebită din acelaşi hotar şi ocîrmuite de o căpetenie din sînul lor, fie aleasă, fie ereditară. Acestei forme a aparținut *marca* germană şi aparțin astăzi încă *mirul* rusesc şi comunitățile săteşti din India.

Este bine înțeles că între aceste trei forme au trebuit să existe numeroase forme intermediare și timp de nenumărate veacuri s'au păstrat urme vederate ale alcătuirii primitive. O urmă a acestora este s. e. faptul că, la Germani, încă în primul secol al erei noastre, înrudirea dintre fiul şi fratele unei femei era privită ca mai apropiată decît acea dintre tată şi fiu.[1]

Neamurile arice plecase din Asia Centrală în starea de popoare nomade care, pe lîngă păstorie, se mai îndeletniciau şi cu o agricultură rudimentară. Intâia migrațiune a fost acea a Elinilor şi a Italilor, apoi veniră Celții, pe urmă Germanii și, la sfîrşit, Slavii. Alcătuirea lăuntrică a Germanilor fiindu-ne mai bine cunoscută din scrierile lui Cesar şi ale lui Tacit, mă voiu ocupa mai cu samă de dînsa.

Toate neamurile arice se împărțiau în grupe mari de ginți patriarcale păstrînd amintirea unei obîrşii comune şi numite triburi, subîmpărțite la rîndul lor în grupe mai mici, tot de ginți înrudite între ele, numite la Germani *Hundertschaften* (centurii, *cente*), la Romani *curii* și la Greci *fratrii*.

Contrar părerii lui Fustel de Coulanges, este stabilit astăzi că în aceste de pe urmă subîmpărțiri ale tribului trebue să vedem urmele vechilor ginți matriarcale.

Precum în vechime bărbații unei ginți (matriarcale) primitive alcătuiseră o ceată de răsboinici sub povățuirea celui mai în vrîstă dintre ei, în micul stat național, în statul neamului, de mai pe urmă, fiecare asemenea ginte urma să alcătuiască o despărțire a oştirii naționale, despărțire stînd sub po-

1) Tacit, *Germ.*.

runca celui mai mare al ginții: această gință primitivă, privită acuma din punctul de vedere al statului, devenise deci înnainte de toate o parte din alcătuirea ostenească a neamului. Ea se potrivia de minune la asemenea însuşire. Ginţile matriarcale cunoscute până astăzi cuprind dela cincizeci până la două sute de bărbați. Era oare cu putință ca, atunci cînd matriarcatul începu să decadă, statul să lase să se piardă un cadru de alcătuire răsboinică atît de trebuincios? Insemnătatea militară a vechei comunități gentilice fu menținută, astfel că vechea ginte matriarcală, bine înțeles cu modificări multiple, după împrejurări, deveni o subîmpărțire militară a statului și a oştirii germane. De oarece însă aceste subîmpărțiri de oaste, cu caracter gentilic la început, dobîndiau pămînt pentru neam şi se aşăzau pe el, cucerind şi ținînd în stăpînire un teritoriu care servia ca bază statornică pentru alcătuirea lor militară şi de stat, ele se transformase în subîmpărțiri ale teritoriului național. Astfel ni le descrie Cesar şi mai cu samă Tacit; numai funcțiunile căpeteniilor lor ne mai amintiau acuma caracterul lor de mai înnainte.[1])

In vremile lui Cesar şi ale lui Tacit o asemene centurie număra o sută până la o sută douăzeci de familii, cuprinzînd vr-o mie de suflete şi până la trei sute de bărbați în stare să poarte armele.

Centa germană avea în fruntea ei o căpetenie căreia autorii latini îi dau numele de *princeps* (în sensul vechiu de: cel mai de samă, *First* întâiul=*Fürst*). El mai purta şi numele de *truhtin*, dela *truht* (ceată de răsboinici), *hunno* (centurio), *thinginus*, *kuning* la Franci, *ealdor* sau *cynig*[2]) la Anglosaxoni.

Căpetenia unei cente se alegea de adunarea întregului popor:

...dar cu greu s'ar presupune ca alegerea era cu desăvîrşire liberă. Ea atîrna, bine înțeles în mare parte, de voința centei respective. Iar în lăuntrul acelei cente nu avea fiecare tovarăş aceleaşi drepturi la asemenea diregătorie. Acest drept era încă din vechime ereditar în unele familii, poate mai cu samă într'o ginte deosebită....

Cercul activității căpeteniei se poate descrie pe temeiul unor ştiri contimporane. Acea activitate se manifestă mai cu samă pe trei terenuri deosebite: căpetenia era epitropul, preşedintele județului şi povățuitorul ostenesc al obştiei.

Orice nevrîstnic din obştie care nu se bucura de ocrotirea rudelor avea drept la ocrotirea căpeteniei care, în însuşirea lui de epitrop al întregii obştii, primia, întocmai ca nenumărați epitropi, înființați în fel de fel de chipuri în evul mediu, la vremi hotărîte de obiceiu, daruri în vite sau odoare în haine sau hrană. In această însuşire de epitrop al obştiei el era împovărat cu unele sarcini zise de onoare, cum erau găzduirea străinilor şi grija de a înfățoşa poporului adunat pe tinerii ajunşi în vrîstă să poarte armele cînd urma ca ei să fie primiți în oștire.

In însuşirea de preşedinte al județului, căpetenia era mai înnainte de toate arbitrul tovarăşilor; trebuia să se aibă recurs la mijlocirea lui înnainte de a începe

1) Lamprecht, op. cit., p. 132 sq.
2) Ibid., ibid., p. 154 sq.

lupta cu arma, menită să hotărască gilceava izbucnită intre două neamuri, sau innainte de a sta in judecată formală. Dar, cind se pronunţa hotărirea, căpetenia era acel care prezida asupra tribunalului obştiei şi care primia, ca semn că el condusese desbaterile, o parte din amenzile impuse pentru tulburarea păcii ce se incasau in folosul obştiei.

Căpetenia in sfirşit era povăţuitorul firesc in răsboiu; el răspundea pentru disciplina şi vitejia centuriei, precum deosebiţii părinţi erau răspunzători către el pentru vrednicia ostenească a fiilor lor. Dacă căpetenia ducea la răsboiu, ea ducea şi la pradă; sub privegherea ei se impărţia dobinda eşită din răsboiu, dobindă din care pămintul menit pentru păşune sau pentru cultivare alcătuia şi el o parte insemnată. [1]

Dacă este vederat că originea căpeteniei din vremile lui Cesar şi ale lui Tacit trebue căutată in cel mai in vristă din gintea matriarcală de altă dată, există totuşi intre amindoi o deosebire foarte insemnată. Cel mai in vristă al gintei era intr'adevăr cel mai bătrin al obştiei; pe cind in vremile istorice găsim diregătoria aceasta legată nu de vristă, ci de un neam mai ales al obştiei.

...Cum s'a operat oare această schimbare? Nici o ştire istorică nu ni vorbeşte de ea, dar apariţiuni de aceiaşi natură pe terenul etnografiei comparate varsă oareşcare lumină asupra chipului in care s'a produs. Vedem dreptul părintesc[2]) ciştigind teren numai sub imboldul inriuririi personale.

Este firesc ca cei mai in vristă ai ginţilor din periodul de tranziţie dela matriarcat la patriarcat să fi avut grijă, mai innainte de toate, ca starea, demnitatea, averea lor să nu treacă către nepoţii lor de soră, ci către proprii lor fii. Astfel ei au intemeiat, cu consimţimintul tovarăşilor lor de obştie, cea dintăiu familie patriarcală: şi dacă norocul slujia, dacă meritele personale ale urmaşilor erau de natură a provoca o repetare a alegerii in persoana generaţilor următoare, atunci privilegiul familiei se menţinea: ea devenia nobilime. Astfel se născură familii alese cu drept ereditar, de care, chiar după curgere de multe neamuri, obştia lega dreptul la diregătorie, iar cuvintul *König* (dela vechiul german *Kuning*, din *Kunni*, *gintea*) servi pentru a desemna şi demnitatea căpeteniei... [3])

Voiu apropie de rindurile de mai sus cele spuse despre căpeteniile comunităţilor de familie din India engleză, de către una din cele mai mari autorităţi in această chestiune:

Fiecare tată sau bunic are mai multă putere decit oricine asupra soţiei sale, asupra copiilor şi a urmaşilor; şi există totdeauna ceia ce poate fi numit o credinţă cum că singele frăţiei obşteşti curge mai adevărat şi mai curat intr'o linie oareşcare decit in alta. La Hinduşi, cel mai in vristă bărbat al acestei linii, dacă el şi-a păstrat intregimea minţii, este de obiceiu pus in capul comunităţii de familie; dar acolo unde instituţiunea s'a păstrat fără schimbare, el nu este un *pater familias*, nici este posesorul proprietăţii familiale, ci numai un administrator al afacerilor şi al posesiunilor familiei.

1) Lamprecht, op. cit., p. 156 sq.
2) Demnitatea transmiţindu-se dela tată la fiu.
3) Lamprecht, op. cit., p. 158—159.

Dacă se crede că el nu este destoinic pentru insărcinările lui, i se substitue, prin alegere, o rudă mai vrednică şi, in fapt, cu cit comunitatea de familie subsistă vreme mai indelungată cu atita alegerea joacă in desemnarea căpeteniei un rol mai insemnat decit naşterea. Căpetenia sau administratorul comunităţii de familie slave (care, totuşi, este cu mult mai artificială decit comunităţile de familie ale Hinduşilor) este fără indoială reprezentantul ei ales şi, in unele cazuri, un sfat de rude aparţinind liniei celei mai vechi in locul administratorului unic. Voiu numi acest proces transformarea patriarhului in căpetenie. Regula generală este că căpetenia este aleasă, cu o preferinţă marcată pentru linia cea mai veche. Uneori el este asistat de un sfat de rude apropiete, uneori acest sfat îi ia locul. In trăsături generale, cind adunarea de rude alcătuită după tipul comunităţii de familie este o alcătuire pur civilă, tendinţa este de a ţine mai puţin samă de legăturile de singe. Dar in acele stări ale societăţii in care ea nu este numai o tovărăşie civilă, dar un grup politic, militant şi care se susţine insuşi, putem constata din exemple cunoscute că o categorie deosebită de cauze intră in acţiune şi că căpetenia, in calitate de povăţuitor ostenesc, adesea ciştigă chiar mai mult decit privilegiile ce fusese perdute prin decăderea tradiţiunii care il lega cu obirşia intregii rubedenii. Totuşi adevărata autoritate patriarcală reinvie de cite ori procesul de expansiune a unui grup este intrerupt şi de cite ori un membru al tovărăşiei o părăseşte pentru a se stabili la oareşcare depărtare de ceilalţi.... [1])

Precum vedem identitatea este bătătoare la ochi.

Şi acum mă voiu intoarce la Lamprecht:

...Poporul ca intregime, dată fiind neinsemnătatea indatoririlor statului, nu avea nevoe de un domnitor obştesc şi permanent; sfatul căpeteniilor era cu desăvirşire in stare să-l conducă; dar atunci cind, in imprejurări deosebite, era nevoe de un povăţuitor unic, el se putea lua cu inlesnire din numărul căpeteniilor. Această nevoe se ivea aproape numai la prilej de răsboiu: căpetenia conducătoare se numia atunci *Herzog* (duce). Cind poporul ţinea să aibă o căpetenie mai mare şi in vreme de pace, acesta, deşi cinstit ca un rege, nu era in realitate decit o căpetenie mai privilegiată, fără putere proprie de a domni decit asupra propriului său trib, dar era singur in drept să prezideze intrunirea căpeteniilor.

Astfel că, in realitate, căpetenia centuriei este povăţuitorul regulat la Germani, numai lingă el şi nu peste el vedem o regalitate primitivă cu deosebire la popoarele dela est.[2])

Dar expresiunea cea mai innaltă a puterii politice la Germani o alcătuia adunarea poporului (*Volksthing*). Ea se ţinea la anumite locuri, de obiceiu in păduri: lua parte poporul intreg, in arme şi despărţit in cente. Chestiunile ce avea să le hotărască, fie politice, fie juridice, se expuneau adunării de către căpetenii, iar adunarea se pronunţa asupra chestiunilor ce-i erau puse prin da sau prin nu. Chestiunile de pus innaintea adunării se discutau şi se hotărau probabil de sfatul căpeteniilor. Tot de adunarea poporului se alegeau căpeteniile, ducii, regii; intr'insa se hotăra despre răsboiu şi pace. Cuvintul in această adunare se lua numai de căpeteniile cele mai cu vază.[3])

1) Sir Henry Sumner Maine, *Lectures on the early history of institutions*, p. 115 sq.
2) Lamprecht, op. cit., I. p. 154 sq.
3) Ibid., p. 175 sq.

Vederat că căpetenia *(Hunno, First, ealdor, Thunginus, truhtin, kuning, cynig)* la Germani nu este altceva decît *cneazul* nostru de-oparte, *cneazul, vithezul* și *supanul* Slavilor de alta; ducele *(Herzog, dux)*, de obiceiu vremelnic, corespunde exact cu *voevodul*. Iar adunării poporului *(Volksthing)* dela Germani, îi corespundea poate misterioasa Direptate a Moldovei, unde „se stringea țara".

VI. **Despre alcătuirea și evoluțiunea proprietății la Romani.**

In studiul meu: *Despre obiceiurile de sălășluință la popoarele primitive*, am arătat existența obștiei agrare gentilice la Romani, iar tradițiunea spune că încă Romulus ar fi atribuit fiecărui părinte de familie, ca *heredium* (ereditate, ocină), cite două *jugere (Bina jugerum, quot a Romulo primum divisa [dicebantur] viritim, quae heredem sequerentur, heredium apellarunt.* Varro, *De re rustica*, I, 10). Iar Pliniu zice că legea celor XII tabule nu numia niciodată această ereditate *villa*, ci că sub denumirea de *heredium* se înțelegea totdeauna grădina. *(In XII tabulis legum nostrarum nusquam nominatur villa, semper in significatione ea hortus, in horti vero heredium.* Pliniu, *Histor. natur.*, 19, 19). Insă fiecare părinte de familie avea dreptul ca, pe lingă *heredium*, să mai cultive toată întinderea de pămînt de care avea nevoe în hotarul obștesc, în *ager publicus*, pe care mai păşteau și turmele de vite. *Herediul* era, la început, privit ca inalienabil; a-l vinde alcătuia o rușine.

Fiecare membru din *populus*, adică fiecare patrician era în drept să ocupe, spre a o lucra, orice parte vacantă din *ager publicus* îi convenia, cu condițiune să se conforme prescripțiunilor regulind acest mod de ocupare. Intinderea astfel ocupată nu devenia niciodată o proprietate *ex jure quiritium*, ca *heredium*, ea rămînea totdeauna o simplă posesiune revocabilă în teorie. Dar de fapt patricianii păstrau pentru totdeauna folosința pămînturilor puse de ei în *ager publicus*, de oarece nu era fixat vre-un termen la care aceste pămînturi trebuiau să reintre în stăpînirea obștiei.

Cercetările lui Mommsen au dovedit pe de altă parte că teritoriul din prejurul Romei încă sub regi era împărțit în *pagi*, fiecare *pagus* avînd limitele sale bine determinate și însemnate pe pămînt. Acești *pagi* erau sate în care se așăzau de regulă membrii aceleiași ginte și alcătuiau mici despărțiri administrative ocîrmuite, încît privia poliția și cultul, de diregători numiți *magistrați*. Așăzări sătești gentilice la fel se găsiau și la Greci și la toate popoarele italiene.

Precum am arătat în articolul meu din vara trecută, *pagii* purtau numirile gintei care le locuia excluziv sau alcătuia partea dominantă a locuitorilor, ca.: Lemonia, Aemilia, Cornelia, Fabia, Horația, Menenia, Papiria, Sergia, Veturia, Claudia, Camilia, Galeria, Pollia, Papinia, Romilia și Volturia.

Hotarul fiecărui *pagus* cuprindea, pe lingă *herediile* locuitorilor lui, și cite o parte definită din *ager publicus*. Locuințile din aceste sate gentilice la origine erau, dealtmintrelea ca și casele și chiar edificiile din oraș, făcute din împletitură de nuele lipită cu lut și acoperite cu pae. Este cert că toți acei orășeni care posedau pămînturi aveau case și în așăzările sătești ale ginților din care făceau parte.

După tradițiune, Romulus a împărțit tot poporul *(populus)* în trei triburi: *Tities, Ramnes* și *Luceres*, de cite o mie *patres* fiecare. Aceste triburi se subîmpărțiau în cite zece *curii*, cuprinzînd fiecare zece *gentes*, iar gintea număra zece căsnicii sau familii. O subîmpărțire în care se menținea proporțiunea de unu la zece cu atîta rigoare ne arată că, în multe cazuri, uniformitatea subîmpărțirilor a fost preferită rudeniei, că ginţile care prisosiau într'o curie s'au trecut la cea vecină unde nu erau destule, iar numărul de zece familii din fiecare ginte adesea era întregit prin familii din altă ginte sau răzlețe, de afini sau de vecini.

Pe lingă *populus* mai era, chiar în Roma dela început, un număr de pribegi din alte triburi latine și de indivizi care nu fusese cuprinși în recensămîntul poporului. Ei aveau locuinți pe Aventin și alcătuiau așa numita *plebs*.

Pentru a asigura acestor *plebei* mijloace de traiu, li se distribui chiar dela început (Dionisie dela Halicarnas, II, 9, zice de către Romulus) cite șapte jugere de cap de bărbat *(viritim)*, și tot ca *heredium*. Aceste posesiuni rurale ale plebeilor n'au putut să dea loc la înființarea de *pagi* noi, alcătuite numai din plebei, ei locuiau în aceleași așăzări sătești ca patricianii. Insă aceste eredități ale plebeilor nu le dădeau dreptul să mai ocupe loc sau să pască vitele lor în *ager publicus*. Vedem deci că *herediul* patrician de două jugere[1]) trebue cu desăvîrșire asimilat cu locul de casă din sat al *Hufei* germane sau al *jireabiei* noastre, care trăgea după sine dreptul de folosință asupra hotarului rămas în devălmășie al *Hufei* sau al *jireabiei*.

Pentru a evita îmbucătățirea *herediului*, patricianii, la început, recurgeau la izgonirea peste hotar și chiar la expunerea adică de fapt la uciderea pruncilor bărbătești slabi sau rău conformați. Cu vremea aceste obiceiuri barbare fură înlocuite prin *exheredarea* fiilor afară de unul. Vechea dispoziție din legea celor XII tabule, care hotărește: *uti pater familias legassit super pecunia tutelave suae rei, ita jus esto*, fu întinsă și asupra herediului. Părintele de familie putea prin testament să lase *herediul* și cu *herediul* puterea în sînul ginții, aceluia din fiii lui căruia găsia cu cale.[2])

---

1) 1 juger=25, 19 arii.

2) Cele de mai sus sînt rezumate mai cu samă după A. Meitzen, *Siedelungen*, I, IV, 2, p. 246 sq.

Insă această *exheredatio* avu ca urmare să arunce in fiecare an elemente nouă in rindurile proletarilor, adică a plebei, sporind in chip insemnat indrăzneala acestui element, al cărui număr mai creștea necontenit atit prin sporul firesc, cit și prin imigrațiuni necontenite din alte părți, făcind ca in curind numărul lui să intreacă pe acel al patricianilor. Atit sub ocirmuirea regilor, cit și sub republică, se făcură plebeilor repețite distribuiri de loturi de cite șapte jugere de pămint din *ager publicus*, insă fără a-i putea indestula cu desăvirșire.

In acest timp ocupările patricianilor pe părțile neocupate din *ager publicus* și inmulțirea turmelor lor pe *compascua* sătești își urmau cursul. Mulți plebei erau siliți să devină *clienții* patricianilor pentru a obține ca aceștia să li cedeze, in chip *precar*, [1]) parte din locurile ocupate de ei in *ager publicus*, bine ințeles sub condiție de a da patricianilor jumătate din roada acelor pămînturi.

Creșterea necontenită a plebei silise încă pe Servius Tullius să dispună restituirea locurilor o c u p a t e in *ager publicus*, spre a le impărți plebeianilor.

Sub republică teritoriul crescind necontenit prin cuceririle făcute, se incepu alcătuirea de colonii pe intinderile de pămint confiscate dela invinși și devenite proprietatea poporului roman. Patricianii insă se grăbiau și ei să ocupe cit mai mult puteau din acest nou domeniu public mereu crescind și adesea il cultivau cu brațele vechilor proprietari invinși și reduși la sclavie. Iar pe de altă parte ei incepură a sili pe micii proprietari sărăciți să le vindă *herediile* lor, care incetase de a fi inalienabile.

Ocupările patricianilor in domeniul obștiei crescură necontenit, mai ales in urma răsboaelor fericite care sporiau nemăsurat numărul sclavilor, cu ajutorul cărora ei puneau in cultură intinderi din ce in ce mai mari. Totodată sporiau și turmele ce le pășteau pe pășunile publice *(pascua publica)*, dintăiu plătind fiscului o retribuțiune, iar mai pe urmă fără plată.

Aceste abuzuri precum și uriașa creștere a plebei măria necontenit numărul proletarilor și nemulțămirile lor. In anul 386 innainte de Hristos, legea lui Licinius Stolo interzise adunarea in aceleași mini a mai mult de 500 jugere de pămint public, pășunarea pe *ager publicus* a mai mult de 100 capite vite mari și ținerea pe pămintul propriu a unei turme de peste 500 oi.

Legile liciniane, cele dintăi care incercase să pună o stavilă alcătuirii *latifundiilor*, au avut efectele cele mai fericite. Laboulaye zice că „secolul care a urmat legilor liciniane este acel in care se părea că mulțimea soldaților Romei este nesfirșită. Varro, Pliniu și Columella amintesc necontenit acele frumoase zile ale republicii ca de o vreme in care Italia era intr'adevăr puternică prin bogăția pămintului, prin numărul și a-

1) Adică pe cit timp ii convenea patricianului.

vuția locuitorilor." Dar, după cucerirea Macedoniei, vedem dispozițiunile acestor legi căzind in neobișnuință și neaplicate. Acei bogați, prin fel de fel de mijloace și de meșteșuguri, cuprind micile ocini ale celor nevoiași și ocupă intinderi din ce in ce mai mari pe pămînturile cucerite, pe care le cultivă cu brațele sclavilor din ce in ce mai numeroși și mai eftini, latifundiile se nasc și cresc necontenit: „Oamenii liberi lipsiți de pămint, neputind concura cu munca robilor, trăiau in trindăvie, din distribuțiile de griu făcute de stat, din vinzarea votului și a mărturiei lor. In Italia pășunea inlocuia arătura, griul se aducea din Sicilia și din Africa, in contul tributului acelor provincii". [1]) Incep a se injgheba averi private urieșe; Pliniu (XXXIII, 47) povestește că deși Caecilius Claudius suferise mari perderi in cursul răsboaelor civile, el lăsă la moarte 3.600 părechi de boi și 257.000 capete de vite de alte soiuri.

Tiberius Gracchus făcu să se voteze niște dispozițiuni asemănătoare cu acele ale legii lui Licinius, dind volnicie părintelui de familie să păstreze pentru sine 300 jugere de pămint public și, pe deasupra, cite 250 jugere pentru fiecare copil. Iar pentru pămînturile trecind peste aceste intinderi primia o indemnitate reprezentind valoarea imbunătățirilor făcute. Aceste pămînturi restituite urmau să fie distribuite cetățenilor nevoiași cărora le era de acum innainte interzis să vindă părțile lor. Aceste dispozițiuni rămaseră literă moartă, patricianii știură să păstreze pămînturile uzurpate și să se mintue de Gracchi. Cuceririle punind necontenit pămint și robi pentru a-l lucra la dispoziția celor bogați, impedecarea creșterii latifundiilor devenia un lucru cu neputință.

Intre anii 121 și 100 innainte de Hristos, patricianii mai făcură trei legi, din care cea dintăiu permitea oricui să vindă partea din pămînturile publice ce o primise, ceia ce dădu putința celor săraci să vindă loturile lor celor bogați, meșteri in arta de a-i ademeni sau de a-i sili la o asemene vinzare. A doua lege interzicea orice nouă impărțire a domeniului public care trebuia să rămină in mina detentorilor actuali in schimbul unei plăți fixe care avea să se impartă intre cetățeni. A treia lege in sfirșit desființa și această plată, astfel că pămînturile uzurpate deveniau proprietatea desăvirșită, cviritară, domeniul acelor care le stăpiniau.

Se inființau necontenit, in țările cucerite, colonii civile și militare, dar latifundiile cuprindeau Italia din ce in ce mai mult. In anul 65 innainte de Hristos, tribunul Servilius Rullus propuse ca republica să vindă pămînturile cucerite și sechestrate in Grecia, Asia și Africa pentru a cumpăra, cu produsul acestor vinzări, in Italia, pămînturi spre a le distribui cetățenilor. Cicero, in urma unei cuvintări minunate, izbuti să obțină retragerea legii, dar trei ani mai pe urmă el insuși susținea o măsură la fel, propusă de Flavius, dar care nu fu adoptată. Și Cesar se incercă

1) E. de Laveleye, op. cit., pag. 397 sq.

să îndrepte relele pricinuite prin întinderea latifundiilor, el dădu pămînt la mai mult de 100.000 coloni. Sylla, Cesar, Marc Antoniu şi Octav înfiinţară mai ales mulţime de colonii militare, cărora li se distribuiră pămînturile care aparţinuse celor învinşi: în singurul an 30 înnainte de Hristos, 120.000 veterani obţinură într'acest chip pămînturi.

Dar Italia era sărăcită: dată pe mîna sclavilor, ea nu mai era lucrată de plug. Cîteva ville sumptuoase şi păşuni urieşe înlocuiră culturile de tot soiul care, executate de micii proprietari latini, samniţi, etrusci şi campanieni, întreţinuse atîtea oraşe înfloritoare. [1] Pliniu putea cu tot dreptul să pronunţe drastica lui sentinţă: *latifundia perdidere Italiam jam vero et provincias* (Hist. nat., XVIII., 7).

Concentrarea în mîni puţine a proprietăţii şi a bogăţiei merse cu o uimitoare repegiune. Cicero, care nu era un cetăţean din cei mai bogaţi, poseda mai multe ville, din care una singură costase 350.000 sesterţi (750.000 lei). Cînd tribunul L. Marcius Philippus trecu legea lui agrară, el afirmă că nu mai erau în stat două mii de oameni posedînd vre-o proprietate: *non esse in civitate duo millia hominum qui rem haberent* (Cicero, *De officiis*, II, 22). Triumvirul Crassus, pe lîngă număroase case în Roma, avea moşii evaluate la 200 milioane sesterţi (peste 400 milioane franci). Cu prilejul întâiului recensămînt, sub August, se constată că un cetăţean roman, Claudius Isidorus, poseda 4.116 sclavi, 60 milioane sesterţi, 360.000 jugere pămînt şi 257.000 oi. (Pliniu, *Hist. natur.*, XXXIII, 9).

Latifundiile trecînd peste hotarele Italiei se întindeau acuma asupra provinciilor, unde alcătuiau complexuri neasemănat mai mari: astfel şase proprietari stăpîniau jumătate din Africa romană cînd Nero îi osîndi la moarte, iar Chersoneza Traciei întreagă aparţinea lui Agrippa.

Printre proprietarii de latifundii în provincii nu lipsiau nici provincialii. Dareste de la Chavanne este de părere că în Galia, după cucerirea romană, proprietăţile colective ale obştiilor gentilice celtice deveniră în cele mai multe cazuri proprietatea personală a căpeteniilor. Faptul conferirii dreptului de cetăţenie asupra acelor căpetenii şi asupra nobilor nu putea decît să aducă acest rezultat. [2]

În cursul primelor două veacuri după naşterea lui Hristos, avu loc în imperiul roman un al doilea fel de concentrare a pămîntului în mînile unui număr restrîns de oameni bogaţi.

Rămăşiţile domeniului public din Italia neluate în stăpînire de către clasa stăpînitoare, erau arendate în schimbul dării de a zecea din roada pămîntului arat şi de a cincea din acea a pomilor; strîngerea acestor dijme era asemene arendată. Cea mai mare parte a pămînturilor de curînd venite în stăpînirea statului se a-

1) E. de Laveleye, op. cit., p. 401. Dealtmintrelea paginile ce preced şi urmează sînt un rezumat al capitolului: *La propriété à Rome.*

2) Dareste de la Chavanne, *Histoire des Classes Agricoles en France.*

renda de *censor*, sub nume de *pascua*, pe timpul funcţiunii sale, adică pe cinci ani, dar de obiceiu aceste arenzi se prelungiau din lustru în lustru. Pămînturile din această categorie erau luate în arendă de speculanţi sau de asociaţiuni de speculanţi bogaţi care sau le subarendau sau le cultivau cu ajutorul sclavilor şi creşteau vite pe ele.

Cînd Romanii cuceriau o provincie, ei de obiceiu nu confiscau pămîntul pe care se hrăniau locuitorii decît în caz de neapărată nevoe, mai cu samă pentru înfiinţare de colonii. În deobşte, precum reesă din datele ce le avem asupra alcătuirii Galiei sub dominaţiunea imperială, deosebitele *civitates* provinciale păstrau, în hotarele mărginaşe, alcătuirea lor tradiţională chiar în ceia ce privia perceperea dărilor. Numai părţile de teritoriu luate în stăpînire de statul roman şi care pentru cea mai mare parte rămăseseră până atunci inculte, erau administrate de fisc.

Civităţile provinciale, rămase cu desăvîrşire autonome, aveau să poarte, pe lîngă sarcinile militare şi cele desemnate sub numire de *sordida munera*, [1] şi o dare numită *stipendium*, care servia pentru plata şi întreţinerea trupelor, se repartiza asupra tuturor provincialilor din *civitate* şi se încasa de *decurionii* alcătuind municipalitatea, care erau răspunzători pentru achitarea ei către fisc.

Tot pămîntul de trebuinţă: arături, fînaţe, păşuni, păduri aparţinînd statului, era numit *ager vectigalis* şi arendat în schimbul cînd a unui cens, cînd a unei dijme, [2] de obiceiu pe perioade de cinci ani, atît în întinderi mici, cît şi în întinderi mari. Hyginus spune că, pe vremea lui Traian, arendarea pămînturilor vectigale în întinderi mici era foarte uzitată în Panonia şi în Frigia. Cu vremea însă vedem dominînd pretutindeni arenda în mare, mai ales acolo unde se puneau în valoare pustietăţi sau locuri acoperite cu păduri, care puteau fi luate în întreprindere numai de capitalişti sau de tovărăşii de speculanţi. Şi, de oarece perioadele scurte de arendă nu puteau, mai ales în unele cazuri, decît să exercite o influenţă defavorabilă asupra preţurilor, se introduse arenda ereditară, cu preţ anual fix şi cu servicii *(munera)* stipulate prin contract. Meitzen crede că se poate vedea în aceste arendări pe vecie, care puteau fi reziliate numai în cazul cînd arendaşul n'ar fi plătit arenda doi ani de-arîndul, origina *emfiteosei*.

Arendaşul, pentru desemnarea căruia se întrebuinţa termenul de *possessor*, avea dreptul să vîndă fundul arendat, să-l amaneteze, să-l supună la fel de fel de servituţi şi sarcini, sub singura condiţie de a se achita regulat de îndatoririle lui şi de a nu pretinde reducerea lor.

1) La prestarea cărora erau supuşi şi cetăţenii romani.

2) Dijma se plătia chiar de coloniile înfiinţate pe pămînt *vectigal*, afară de cazul cînd actul de fundaţiune specifica în chip lămurit exempţiunea.

Acest sistem care ușura in chip simțitor pentru fisc administrația urieșelor intinderi alcătuind averea statului, era intrebuințat și pentru domeniile împărătești, pe care adesea cesarul vremii hărăzia, celor ce voia să-i favorizeze, pămînt cu cens în chip de miluire.

Pentru o mai mare ușurare a fiscului se stabili obiceiul că unui anume *possessor* mare i se arenda, iarăși pe vecie și pentru o sumă fixă, veniturile ce se cuveniau statului din arenzile, dijmele, serviciile și celelalte indatoriri ale micilor arendași de pămînt vectigal din împrejurime. Aceștia deveniseră deci un fel de vasali, sau de supuși (*Hintersassen*) ai posesorului respectiv, și astfel cea mai mare parte a pămîntului de treabă al provinciilor, aproape tot acel pe care nu se aflau colonii, se preschimbase în acest nou fel de proprietate mare.

Mai vedem pe marii proprietari și pe marii *possessores* din epoca imperială întrebuințînd pentru cultivarea domeniilor lor, pe lîngă sclavi, și *coloni*. Columella care trăia în întăiul secol al erei noastre vorbește (*De re rustica*, I, 9) cel dintăiu de ei ca de un lucru nedespărțit de latifundiu și ca fiind preferabili sclavilor pentru exploatarea proprietăților. Cert este că, la început, colonii erau oameni liberi, din stări diverse, care cultivau pămînt străin. Columella ne vorbește însă de familii de colonii așăzați pe proprietăți sau posesiuni particulare de mai multe generații. Ii vedem mai adesea dînd în schimbul pămîntului de care se folosiau o parte din roadă și făcînd slujbe, decît plătind vre-un cens.

Dintr'o plîngere a unor coloni din Saltus Buritanus, un domeniu împărătesc în Africa, și din decretul dat de Commod asupra acestei jalbe [1]) constatăm: 1º Că colonii, chiar cînd erau cetățeni romani ca cei de față, nu mai erau judecați de instanțele obișnuite. Stăpînul lor, fie acest stăpîn însuși împăratul, fie el un posesor, avea sarcina judecării lor pentru pricinile de rînd (*niedere Gerechtigkeit*) și acea a menținerii bunei ordine de către ei și intre ei. 2º Că colonii erau ținuți să facă munci agricole în afară de *sordida munera*.

Impozitele fură unificate de Diocletian pentru întregul imperiu și de atunci ele se alcătuiră din *jugatio*, sau darea asupra pămîntului cultivat, și din *capitatio*, sau dare pe cap, care se plătia de fiecare cap de bărbat de 15 ani, de fiecare cap de femee de 12 ani (de către unii și alții pănă la vrîsta de 65 ani), de fiecare cap de sclav, de fiecare trăgător și de fiecare vită mare. Stăpînul unui domeniu, proprietar sau *possessor* fiind răspunzător către fisc pentru dările colonilor săi, vedem că aceștia devenise cu desăvîrșire supuși acelui stăpîn.

Această stare de supunere mai fu îngreuetă prin legarea de fapt a colonilor de glebă la sfîrșitul veacului al IV-lea; iar

1) Publicat de Mommsen, in *Hermes*, XV, 390.

la începutul acelui următor vedem această *glebae adscriptio* înscrisă în lege.

Numărul colonilor crescu prin cete de barbari căzuți în captivitate și cărora li se atribuiră pămînturi în provinciile nordice.

Cu totul altă categorie de locuitori alcătuiau acele cete de barbari care se supuneau imperiului de bună voe și primiau pămînturi sub condițiunea serviciului militar. Probus așază astfel în Tracia 100.000 Bastarni, iar Maximian colonizâ număroase cete de Franci printre Treviri și Nervi. Acești barbari primiră denumirea de *laeti*; legiunile dela sfîrșitul imperiului se recrutau mai cu deosebire din ei. Se'ntîmplă chiar ca triburi barbare întregi, cu regii lor, să fie așăzate în imperiu, atribuindu-li-se un teritoriu pe care îl sălășluiau potrivit obiceiurilor lor proprii.

După istoricul Zosim împăratul Magnentiu (350) și-ar fi tras origina din *laeti*. Barbarii primind astfel pămînturi în imperiu în schimbul serviciului militar, mai erau numiți și *beneficiati*, iar pămînturile lor *beneficii*.

In acest timp fiscalitatea cumplită a celor de pe urmă împărați făcu povara impozitelor și a diferitelor corvezi nesuferită pentru provinciali și aceasta mai cu samă din cauza înmulțirii imunităților hărăzite puternicilor și bisericii, în urma cărora numărul contribuabililor scădea necontenit. Ei începură să se declare coloni sau tributari ai decurionilor, ai funcționarilor imperiali și mai ales ai bisericii, pentru a se folosi de imunitatea de care aceștia se bucurau: acest fel de închinare se numia *commendatio*, iar acel care se închina cu pămîntul său, *dediticius*.

Averea bisericii nu crescu mai puțin prin aceste închinări ale celor mici decît prin daniile celor mari. *Dediticius* era lăsat în posesiunea pămîntului ce-l închinase în condițiuni ușoare, însă numai în chip *precar*, pe perioade succesive de cinci ani, pănă la moartea lui. Iar după el se folosiau copii lui de acel pămînt, dar în condițiuni ceva mai grele. [1])

In chipul schițat mai sus s'a născut dintăiu mica și apoi marea proprietate funciară în imperiul roman. La Greci mica proprietate s'a constituit cu cîteva veacuri mai înainte, dar ea nu a fost niciodată atît de desăvîrșită, atît de absolută ca la Romani, precum dovedesc împărțirile repetate de pămînt în deosebitele state grecești. Apoi Grecii n'au cunoscut proprietatea mare: ea s'a născut pentru întăia oară la Romani.

Voiu încerca acuma să rezum evoluțiunea legăturilor dintre pămînt, sătean și stăpîn în țările apusene, după căderea imperiului.

VII. Despre evoluțiunea legăturilor dintre pămînt, săteni și stăpîni în Franța, Germania și Irlanda, în evul mediu.

Cînd un popor germanic lua în stăpînire un teritoriu, acel teritoriu era împărțit între deosebitele triburi alcătuitoare, fiecare

1) Beneficium și dedititio sînt privite ca obîrșia sistemului feodal.

din ele aşăzîndu-se într'o regiune deosebită. Iar în teritoriul afectat tribului, primia fiecare *Hundertschaft*, centurie sau centă, alcătuită de obiceiu cam de 120 capi de familie legaţi între ei prin înrudire, cîte o întindere deosebită ce se numia *Marke* (hotar) al centei. Bine înţeles că peste locul ocupat de deosebitele *mărci* mai prisosia de obiceiu pămînt care alcătuia o rezervă a tribului, precum puteau să rămînă neocupate regiuni întregi care rămineau rezerve ale poporului: aceste rezerve se numiau *Volksland*, sau pămînt al neamului.

Ştim că, la aşăzarea lor în Europa Centrală, Germanii erau încă semi-nomazi, hrănindu-se cu păstoria, vînatul şi pescuitul, şi nu făceau decît o agricultură rudimentară. Mărcile afectate fiecărei aşăzări avînd a hrăni turmele trebuitoare pentru întreţinerea a peste o sută de familii, cuprindeau fără îndoială întinderi mari. Este probabil că, la început, deosebitele cente schimbau între ele, din an în an, mărcile lor respective, iar muncile agricole trebuitoare pentru a produce provizia de grîne de care avea nevoe obştia, se efectuau în comun, numai roadele împărţindu-se între deosebitele familii.

După o trecere de timp însă, ficare centă rămase aşăzată statornic în cuprinsul aceluiaşi hotar. În acest hotar se deosebise, dela început, o parte pentru căpetenie, una, la caz de trebuinţă, pentru rege, alta pentru trebuinţile cultului. Iar obştia se grupa după deosebitele ramuri *(Sippen)* ale genealogiei comune, în locurile ce le fusese desemnate de căpetenie, unde cultivau, tot în comun, întinderile de pămînt necesare întreţinerii lor.

Dar aceste aşăzări nu erau încă statornice; dacă se credea necesar, se indica după un an, doi sau trei, fiecărei *Sippe* alt sălaş.

În curînd însă aceste sălaşuri ale grupelor gentilice suspomenite se făcură statornice, alcătuind atîtea aşăzări săteşti; iar casa şi grădina încunjurînd casa fiecărui gospodar deveni posesiunea lui statornică şi excluzivă. Locul curăţit din pajişte împrejurul acestor aşăzări (al vetrei satului, cum s'ar zice la noi), care fusese fără îndoială curăţit prin munca obştiei, fusese lucrat la început tot în comun. Cînd însă fură curăţite întinderi ale căror cultură ajungea pentru îndestularea cu prisosinţă a trebuinţilor tuturor gospodăriilor, faptul că unele căsnicii aveau mai multe, iar altele mai puţine guri de hrănit, făcu ca producerea pînii trebuitoare pentru hrana lor să fie lăsată în grija fiecărei căsnicii în parte. Se afectă deci, în fiecare lan sau bucată de arătură de aceiaşi calitate *(Gewann)*, fiecărei căsnicii cîte o întindere la fel. Şi pentru a face să dispară orice pricină de plîngere că bucata vecinului este mai rodnică, folosinţa deosebitelor bucăţi puse în cultură erau trase la sorţi în fiecare an. Numărul întinderilor curăţite din pajişte sau rupte din ţălină crescînd din an în an, creştea şi numărul bucăţilor, de întindere uniformă, care se trăgeau la sorţi.

Astfel se stabili concepţiunea că fiecare casă cu grădina

(Hof, curtea) ei dădea posesorului ei drept la folosinţa unui număr statornic de *Morgen* sau *Acker (journeaux, arpents*, pămînturi, pogoane) în partea defrişată a hotarului şi a altui număr statornic de *Morgen* sau *Acker* (delniţe) în fînaţele cuprinse în acel hotar, acele bucăţi de arătură sau de fînaţ schimbîndu-se însă din an în an. Dreptul la folosinţa acestui număr de *Morgen* de loc de hrană era privit ca atîrnînd de posesiunea curţii din sat, care mai avea un drept de folosinţă, în devălmăşie, asupra păşunilor, a pădurilor şi a apelor de pe hotar. Această de pe urmă parte, locurile de păşune şi pădurile, rămase neîmpărţite, se numia *Allmend*. Curtea cu dependinţele ei din vatra satului, din arătură şi din fînaţ, şi cu drepturile ei în păşuni şi păduri, alcătuia o întregime numită de Germani [1]) o *Hufe* sau *Hubee*, în documentele latine *mansus curtis*, în acele franceze *manse*, la Şvezi *mantal*, la Danezi *bool*, la Englezi *hide*, în documentele ungare medievale *sessio*, iar la noi *jiriabie*.

Hufe nu se împărţia, ea trecea întreagă fiilor, în stare de a purta armele, ai posesorului ei. Dacă acesta muria fără urmaşi bărbăteşti, se întorcea la *Sippe*, care înzestra cu ea pe vre-un oştean tînăr din sînul ei.

Obiceiul tragerii la sorţi a bucăţilor de arătură încetă în cursul veacului al şaselea; însă fără ca partea de arătură a unei *Hufe* să fi fost comasată: ficare *Hufe* urma să poseadă bucăţi în toate lanurile *(Gewanne)* arate. Se vede că se făcu pretutindeni, probabil treptat, o ultimă tragere la sorţi care rămase definitivă. Asolementul treinal fiind acel în vigoare la popoarele garmanice, Gewannurile se împărţeau în trei sole: una pentru grîu şi săcară, una pentru orz şi ovăs şi a treia pentru toloacă, toţi gospodarii fiind siliţi a sămăna aceiaşi sămînţă în fiecare solă: această regulă se numia *Flurzwang*, cuvînt care se poate traduce prin: asolement obligatoriu.

Tacit ni arată că, încă de pe vremea lui, deosebirea de clase exista la Germani şi că erau căpetenii care primiau întinderi de pămînt mai mari decît ceilalţi membri ai comunităţii *(Agri pro numero cultorum ab universis in vices occupantur: quos mox inter se secundum dignitatem partiuntur*... Tacit, *Germ.*, XV.). [2]) Trebue deci să admitem că părţile atribuite acestor căpetenii erau cu mult mai întinse decît acele ale oamenilor liberi de rînd *(Gemeinfreie)*. De oarece ştim că Germanii aveau sclavi, este de admis că căpeteniile cultivau acele pămînturi mai întinse, lor atribuite, cu ajutorul braţelor robilor lor.

1) Fustel de Coulanges a dat acestui text altă interpretare decît acea primită pretutindeni până la el, voind să dovedească că proprietatea colectivă n'ar fi existat niciodată. Cercetările celor din urmă patruzeci de ani au dovedit însă că atît părerea ilustrului istoric în privinţa neexistenţii proprietăţii colective, cît şi interpretarea dată de el textului de mai sus sînt cu desăvîrşire greşite.

2) Pentru mai multă lămurire asupra celor ce preced, vezi Lamprecht *Deutsche Geschichte*, I, p. 166—174; Meitzen, *Siedelungen*, I, p. 72)

Cînd un membru oareșcare al unei asemenea obștii curățea vr'o întindere de loc de pădure sau de spini și o cultiva după ce mai întâiu o împrejmuise printr'o îngrădire de piatră sau de lemn, acest pămînt devenia posesiunea lui **statornică**, nesupusă tragerii la sorți și se numia *bifang*. Este clar că căpeteniile fiind mai bogate, avînd mai mulți sclavi, erau în măsură să aibă mai multe asemeni **curături**.

Proprietate privată și individuală, în sensul dat acestui cuvînt de dreptul roman, n'a existat de loc la vechii Germani: drepturile lor asupra pămînturilor pe care erau așăzați, erau numai niște drepturi de folosință. Gospodarul avea drept, nu de **proprietate**, ci de **folosință particulară** *(Sondernutzung)* asupra pămîntului atribuit lui. Mai tîrziu numai făcut-au Germanii distincțiunea între *Sondernutzung* (folosință particulară) și *Sondereigen* (posesiune particulară.[1])

Deși obștiile teutonice prin însăși alcătuirea lor pot fi privite numai ca niște **democrații**, totuși se pare că în fiecare din ele exista o tradițiune după care era o familie anumită sau mai multe familii în vinele membrilor cărora curgea sîngele cel mai curat al neamului; probabil din cauză că descendența directă a acelei sau a acelor familii dintr'un strămoș direct era mai în amintirea tuturor. Din membrii unor asemeni familii se alegeau căpeteniile expedițiunilor ostenești; dar de oarece în această treaptă de alcătuire, deosebitele atributuri ale autorității nu se deosebiau încă, acea dobîndită de căpetenie cuprindea, la un loc, puterea politică, puterea militară și puterea judiciară. La prilejuri vajnice desemnarea căpeteniei se făcea printr'o adevărată alegere, dar în împrejurări obișnuite această alegere avea o tendință să recunoască pe cel mai în vrîstă dintre **agnații** bărbătești ai familiei care avea întâetatea în obștie. Asemene autoritate, care la început fusese ostenească mai mult decît altceva, avea în vremi mai pașnice aplecarea să iea o formă politică și judiciară. Căpetenia astfel aleasă dintr'o familie privilegiată primia partea cea mai mare din pămînturile cucerite dela altă obștie sătească; apoi avem temeiu pentru a presupune că slujbele ei erau răsplătite prin o parte neobișnuit de mare în pămîntul obștesc aparținînd obștiei pe care o povățuise. De fapt, orice întîmplare care tulbura rînduiala pașnică a obiceiului sătesc, ducea la o creștere a familiei conducătoare și a șefului ei. Printre privilegiile dobîndite de el era unul a cărui însemnătate nu se arătă decît mult mai tîrziu. El deveni, în obștia lui, destul de puternic pentru a deosebi partea lui de pămînt de rămășița hotarului, și, în caz cînd găsia cu cale, destul de puternic pentru a o îngrădi: rupînd sau slăbind astfel acel sistem de cultivare obștească sub ocîrmuirea unui obiceiu devenit lege, a cărui ființă atîrna mai ales dela conlucrarea tuturor sătenilor.[2])

Familiile căpeteniilor și în deobște urmașii acelor pe care începuturile patriarcatului le găsise ocîrmuind vre-o ginte matriarcală, alcătuiră o clasă privilegiată, o nobilime posedînd pe lîngă vază în ochii tovarășilor și mijloace materiale mai însemnate decît mulțimea lor.

Trebue observat că aceste obștii erau veșnic în neînțelegere și sfadă unele cu altele, sfadă care ducea la dese lupte cu arma între deosebitele triburi.

---

1) **G. L. v. Maurer**, *Einleitung zur Geschichte der Mark-Hof-Dorf- u. Stadtverfassung.*

2) **Sir Henry Sumner Maine**, *Village communities in the East and West*, p. 144 sq.

O obștie biruia pe alta și ploanul cucerit prin acest răsboiu era de obiceiu partea de pămînt rămasă obștească ori **prisosul** de pămînt al obștiei (tribului) învinse. In unele cazuri învingătorii ieau în stăpînire și sălășluesc parte din prisosul astfel cucerit, sau ei se fac stăpîni pe întregul hotar al biruiților și-l restitue acestora spre a se folosi de el în atîrnarea obștiei cuceritoare... Și cînd pămîntul era restituit obștiei cucerite în asemene împrejurări, superioritatea astfel dobîndită de obștia cuceritoare sămăna foarte mult cu o **suzeranitate** feodală. Și o astfel de suzeranitate nu era totdeauna urmarea unei izbînzi în răsboiu. Se'ntîmpla adesea ca o obștie care poseda pămînt obștesc de o întindere neobișnuit de întinsă sau cu deosebire de rodnic, să trimită pentru a-l sălășlui colonii de familii luate din sînul ei. Fiecare din aceste obștii nouă primea cîte o nouă întindere de loc pentru a-i servi drept pămînt de hrană, dar acel neîntrebuințat urma să rămînă bun al obștiei întregi, al acelei vechi ca și al acelei nouă. In capul acestui fel de confederație stătea totuși obștia mamă, și pare neîndoelnic că, astfel fiind starea lucrurilor, ea revendica un drept de superioritate sau de suveranitate asupra obștiilor mai tinere.[1])

O caracteristică a căpeteniei era faptul că ei poseda un *Gefolge* (urmă în sens de *suite*). In aceste **suite** intrau pe de o parte osteni încercați iar pe de alta ucenici în meseria armelor. Faptul intrării lor în ***suită*** avea pentru toți de scop apărarea specială a căpeteniei în timp de răsboiu, iar slujba de bună voe în casa lui în timp de pace. **Suita** mai alcătuia pentru cei tineri o școală în care învățau, pe lîngă disciplina și meseria ostenească, arta de a se purta în chip cinstit în toate împrejurările vieții. Legătura dintre căpetenie și membrii **suitei** sale era credința nestrămutată, până la moarte, ce ei îi jurase și a cărei părăsire era pedepsită cu **perderea cinstei** și cu moartea. Iar căpetenia era datoare să-i ocrotiască și să-i sprijine la orice nevoe a lor. Ea era singurul lor liman de scăpare, căci, la intrarea lor în **suită**, erau deslegați de ocrotirea *Sippei* și alcătuiau, împrejurul Domnului ce și-l alesese, o nouă ginte de frați de arme. Cu cît era mai numeroasă **suita** unei căpetenii, cu cît mai mulți răsboinici vestiți și tineri de naștere falnică făceau parte din ea, cu atît mai mare era vaza acelei căpetenii. Aceasta din partea ei avea grija ca ei să fie bine ținuți, frumos îmbrăcați și armați. Erau în deobște călări și alcătuiau singura călărime serioasă de care dispuneau neamurile germanice dela Vest.[2])

Am văzut mai sus că, în caz de răsboiu, pentru povățuirea contigentului trimis de **centele** unui trib sau ale unui popor întreg, se alegea, din numărul căpeteniilor, un **duce** *(Herzog)*. Se înțelege, cel mai cu vază dintre ei. In **suita** unui asemene duce alergau fără îndoială toți doritorii de glorie și de dobîndă bogată care până atunci nu făcuseră parte din **suită**.

Marii principi ruși aveau și ei o **suită**, la fel cu *Gefolge* germanic, pe care o numiau *drujina;* este probabil că acelaș lucru exista și la alte popoare slave.

---

1) **Sir Henry Sumner Maine**, op. cit., p. 143 sq.

2) **Lamprecht**, op. cit., I, p. 164 sq.

*

Incă din veacul al treilea după Hristos presiunea Slavilor asupra popoarelor germanice dela Est repercutîndu-se asupra acelor aşăzate între Elba şi Rin, îngreuia din zi în zi condiţiunile de traiu ale acestora, silindu-le să caute o uşurare prin incursiuni în provincia romană din dreapta Rinului şi chiar peste Rin. Alamanii făcură, în a doua jumătate a veacului al III-lea, repeţite incursiuni în Galia, distrugînd oraşele Langres şi Clermont, iar Francii străbătînd-o întreagă, trecură Pirineii şi pustiiră Taragona. Provincia din dreapta Rinului fu perdută şi agrii decumaţi căzură în mîna Germanilor. La mijlocul veacului următor Alamanii şi Francii, uniţi cu Saşii, trecură Rinul şi cucerirâ: Francii Salieni Toxandria (ţara dintre Escaut şi Meuse), iar Alamanii Alsacia, şi se menţinură într'însele cu toate sforţările şi succesele parţiale ale Romanilor. Şi pe măsură ce creştea şi presiunea Slavilor asupra Germanilor dela Est şi acea a acestora asupra congenerilor lor dela Apus, cu atîta scădea puterea de rezistenţă a împărăţiei.

Vestgoţii trecură Alpii, prădară Roma în anul 410, iar cu doi ani mai tîrziu întemeiară în Galia un stat al lor. In acelaşi timp Alamanii, Suevii şi Burgunzii se răspîndiră dincolo de Vosgi, în văile Ronului şi Doubsului de-oparte, în acea a Moselei superioare de alta. Francii Salici, Hamovii, Francii Ripuari şi Hesianii cuceresc basenurile Escautului (Şeldei), Meusei, a Moselei inferioare şi a Mainului. Cu vremea, aceşti Franci întinzîndu-se spre apus şi miază-zi, întemeiază crăia Merovingilor, sub sceptrul cărora Clodvig, la începutul veacului al VI-lea, după ce învinse pe Alamani şi pe Burgunzi, întruni Galia aproape întreagă şi mare parte a Germaniei dintre Rin şi Elba.

Romanii dădeau căpeteniilor care povăţuiau năvălirile Germanilor în împărăţia lor titlu de regi *(reges, reguli)*, însă aceştia în deobşte nu erau *Kuningi*, ci duci *(Herzöge)*, aleşi dintre căpeteniile mai cu vază înadins pentru a povăţui cetele năvălitorilor. Dar faptul cuceririi unor ţări locuite de o populaţie relativ deasă, care era ocîrmuită de veacuri de alcătuirea şi de legile cele mai perfecte ce se puteau închipui atunci, punînd pe acele căpetenii ostăşeşti în capul unor state cu naţionalitate şi alcătuiri amestecate, nu putea decît să aducă, ca urmare firească, transformarea acelor povăţuitori militari în regi ereditari; astfel se născu la Franci dinastia Merovingilor. Această transformare mai fu desăvîrşită prin faptul creştinirii, în veacul al şaselea, a lui Clodvig şi a obştiei cuceritorilor. Sprijinul, dealtmintrelea interesat, ce biserica, a cărei înrîurire şi putere creştea râpede din zi în zi, îl dădea regilor dispensatori de favoruri nu putea decît să mărească în chip însemnat, în ochii poporului, vaza regalităţii.

In cele de pe urmă timpuri, împărăţia era împărţită în comitate *(comitatus)*, care se subîmpărţiau în ducate *(ducatus)*,

avînd în capul lor cîte un comite *(comes)* sau cîte un duce *(dux)*, însărcinat cu administrarea diviziunii sau a subdiviziunii respective. Aceste împărţiri fură păstrate de Franci, însă, de oarece la ei ducele *(Herzog)* venea îndată după rege, ei dădură vechilor comitate numele de ducate, avînd duci în capul lor, iar vechile ducate luară numele de comitate şi fură administrate de comiţi *(Grafen, grafiones, comites)*, stînd sub poroncile ducelui, iar numărul lor fu mărit în chip foarte însemnat. Ducii erau meniţi să fie povăţuitori superiori ai trupelor şi să privegheze administraţia comiţilor; în realitate ocîrmuirea era în mînile acestor de pe urmă.

Numărul barbarilor Franci, Alamani, Suevi, Burgunzi etc., care au cucerit Galia şi s'au aşăzat într'însa, era mult prea mic pentruca ei să fi putut coloniza, în chip efectiv, prin ei înşişi, măcar o mică parte din acel întins teritoriu, sau să sporească în chip simţitor populaţiunea lui. [1])

Ei nicăiuri nu răpiră populaţiunii băştinaşe întregimea pămîntului de care aceasta se folosia. După legile romane în vigoare în veacurile al IV-lea şi al V-lea după Hristos, cînd se încvartiruiau trupe la locuitorii provinciilor, fiecare proprietar era dator nu numai să primească la el unul sau mai mulţi osteni, dar mai era ţinut să le lase a treia parte din venitul lui. Pe urmă, cînd Burgunzii şi Visigoţii se stabiliră în Galia meridională pe temeiul unui tratat încheet cu Honorius, această aşăzare fu făcută în condiţiunile stipulate de legea în chestiune, însă pe cînd încvartiruirea trupelor era provizorie, aşăzarea acestor barbari luă un caracter statornic. Innainte de căderea desăvîrşită a împărăţiei, magistraţii civităţilor provinciale (a ţinuturilor), în care regii barbari erau cantonaţi, recunoscură suveranitatea Burgunzilor şi a Goţilor, închezăşluindu-li-se în schimb posesiunea pămînturilor rămase în stăpînirea lor. [2])

In unele locuri Burgunzii luară două treimi din pămînt, dar nu se pare că această măsură să fi fost aplicată vreodată pe toată întinderea unei provincii; este aproape sigur că numai unele teritorii fură împărţite, mai cu deosebire pămînturile fiscului şi acele obşteşti. Pămînturile cultivate şi viile din valea Ronului rămaseră în mînile populaţiunii romane, pe cînd Burgunzii îşi împărţiră mai cu samă păşunile şi pădurile.[3])

Francii şi Alamanii procedară altfel. Aceste două popoare se amestecară mult mai mult cu populaţiunea galo-romană, căci dintâiu nu fură încvartiruiţi pe la locuitorii provinciali. Imperiul dela început le atribui de-adreptul teritorii pustii aparţinînd fiscului, iar ei se aşăzară pe aceste teritorii în corpuri de naţiune. Mai tîrziu, cînd Francii deveniră stăpînii Galiei, în timpul crăiilor lui Clodvig şi ale fiilor săi, ei ocupară vechile domenii împărăteşti şi confiscară pămînturi aproape în toate provinciile.

---

1) Dareste de la Chavanne, op. cit., p. 83, zice: „s'a socotit, în chip într'adevăr cam vag, că Burgunzii puteau număra 60—80.000 oameni, Vizigoţii pe atîţia şi numai Francii o cifră superioară".

2) Ibid., ibid., p. 86.

3) Ibid., ibid., p. 87 sq.

Dar, pe lingă aceste confiscări, ei inchezăşluiră civităţilor, in tratatele ce le incheiară cu ele, stăpinirea asupra pămînturilor care le aparţineau; numeroase texte din secolul al VI-lea ni arată episcopi obţinînd dela regii merovingiani chezăşii pentru conservarea bunurilor bisericii episcopale sau ale oraşului lor de reşedinţă. [1]

*

Marile proprietăţi particulare care existau in Galia inainte de cucerirea francă rămaseră deci, pentru cea mai mare parte, in fiinţă şi după acea cucerire. Proprietarii lor la inceput erau puşi intr'o poziţie de inferioritate faţă de barbari: gloaba (*wehrgeld*) impusă pentru uciderea unui Franc liber de rînd fiind mai ridicată decit acea a oricărui Roman. Dar aceşti proprietari ştiind să se ingraţieze pe lingă regii franci, ajunseră la situaţii cu vază şi in curînd dispăru orice deosebire intre ei şi barbarii fruntaşi.

Căpeteniile Francilor şi membrii suitelor, drept răsplată pentru serviciile aduse, primiră, după importanţa lor, intinderi mai mari sau mai mici de pămînturi de ale fiscului şi de bunuri confiscate cu titlu de proprietăţi desăvîrşite. Rămăşiţa pămînturilor fiscului, a domeniilor împărăteşti, a bunurilor confiscate, codrii fără stăpîn şi locurile pustii fură declarate pămînturi ale regelui (*Königsland*). [2]

Aceste păminturi alcătuiau averea, adevăratul tezaur al regelui. Cu ele se răsplăteau serviciile făcute lui sau statului, cu ele se împăcau nemulţămirile ivite, cu ele se dobîndia ertarea de către episcopi a grelelor păcate comise, binecuvîntarea şi mijlocirea bisericii către cer pentru izbutirea intreprinderilor începute sau proectate.

Barbarii nu cunoşteau dările; la venirea lor numeroase oraşe, împreună cu teritoriile lor, obţinură scutiri de biruri,—puţine de tot erau veniturile care curgeau in visteria regilor franci. Ei se văzură siliţi să atribue ducilor, comiţilor şi funcţionarilor de tot leliul, drept salar pentru ostenelile lor, venitul unora din domeniile regale aflate in circumscripţiunea diregătoriei lor. Bine înţeles că, la început, aceste b e n e f i c i i se afectau însăşi deregătoriei, iar nu persoanei care o ocupa. Dar, cu slăbăciunea puterii regale, care mergea crescînd mereu, diregătoriile, mai ales acele mari, devenind ereditare, deveniră ereditare şi domeniile afectate lor şi, cu vremea, se confundară cu bunurile particulare ale urmaşilor b e n e f i c i e n t u l u i.

La sfîrşitul veacului VI, comiţii deveniseră astfel aproape

1) Dareste de la Chavanne, op. cit., p. 88.

2) Paginile care urmează alcătuesc un rezumat combinat al materiilor cuprinse în capitolul al doilea din cartea a patra a volumului I din *Deutsche Geschichte* a lui Lamprecht i al acelor cuprinse în cartea a noua a celui de al doilea volum din *Siedelungen* al lui Meitzen.

pretutindeni mari proprietari ai circumscripţiunii lor; iar Clodoacru al II-lea fusese constrîns să făgăduiască formal, în anul 614, că va alege pe comiţi numai dintre marii stăpîni teritoriali ai ocolului (*Gau*) respectiv. In scurt timp vedem această demnitate devenită monopolul cîtorva familii din comitat, pentru a rămînea, în veacul al optulea, ereditară intr'acelaşi neam.

Precum am văzut mai sus, atit domeniile fiscului, cit şi acele împărăteşti erau locuite de cultivatori de pămînt de diferite stări, in cea mai mare parte de coloni. Cînd regele hărăzia un asemene domeniu cu titlu de b e n e f i c i u, b e n e f i c i e n t u l devenia totodată stăpînul pămîntului şi diregătorul ţăranilor aşăzaţi pe el. De oarece acel domeniu avea valoare numai cît timp era cultivat şi braţele erau cu deosebire rari, noul stăpîn se feria să se atingă cituşi de puţin de esenţa condiţiunilor în care locuitorii aşăzaţi pe domeniul hărăzit lui se folosiau de pămînturile ce le cultivau, cel mult, pe ici şi colea, se va fi încercat să mai mărească cu cîte ceva redevenţele. Pe de altă parte acei care primiau dela rege domenii cu titlu definitiv, deveniau în curînd şi ei stăpîni ai pămîntului şi totodată diregători ai ţăranilor aşăzaţi pe el în urma i m u n i t ă ţ i i ce, cu vremea, se hărăzia tuturor stăpînilor de domenii de oareşcare însemnătate. Este bine înţeles că şi aceşti donatari cu titlu definitiv respectară drepturile de posesiune ale locuitorilor domeniilor ce le dobîndise.

Hărăziri de asemenea domenii se mai făceau de către regi şi în loc de plată, pentru avansuri băneşti, furnituri şi altele.

Cu toată întinderea uriaşă a domeniilor fiscului lăsate de Romani şi a codrilor fără stăpîni, acest bogat izvor de resurse ale regilor franci dela o vreme începu să sece, cu deosebire în urma marilor dănii făcute bisericii. Chilperih (+584) se plîngia adesea că: *ecce paup.r remansit fiscus noster, ecce divitiae nostrae ad eclesias sunt translatae,* [1] şi începu să întoarcă unele din hărăzirile făcute bisericii, dîndu-le la alte feţe. Totuşi se crede că proprietăţile bisericii, la începutul veacului al VIII-lea, acoperiau o treime din pămîntul cultivabil al Galiei.

Carol Martel, pentru a face faţă înarmărilor, mulţumită cărora izbuti să răspingă năvălirea Saracenilor, fu silit să secularizeze parte din bunurile ecleziastice, iar fiii săi, Carloman şi Pipin cel Scurt, spre a putea întîmpina cheltuelile statului care sporiau mereu, înfiinţară p r o p r i e t ă ţ i l e b i s e r i c e ş t i c e n s i t a r e. Bunurile ce nu se putură lua înapoi dela biserică fură declarate proprietăţi inalienabile ale ei, însă conferite la deosebite feţe ca beneficii veşnice ale bisericii, pentru care beneficientul plătia bisericii respective un cens fix, la început cîte un *solidus* de fiecare *Hufe*. Carol cel Mare atribui bisericii, la 779, a zecea plus a noua parte, adică 2|10 din producţiunea acestor pămînturi. Beneficienţii mai erau datori să contribue la întreţinerea clădirii bisericii de pe domeniul respectiv. Bine înţeles că aceste beneficii

1) Iată săracă rămas-a visteria noastră, iar bogăţiile noastre trecut-au la biserici.

de pămînturi bisericeşti se hărăziau de regi numai în schimbul unei plăţi sau unor servicii făcute sau urmînd a se face.

Asemenea beneficii se constituiră începînd din vremea lui Carol Martel şi pe rămăşiţa domeniilor regale, mai cu samă în schimbul îndatoririi serviciului militar călare. Această categorie de beneficienţi primiau de obiceiu un teritoriu întins, cu dreptul să-l împartă la rîndul lor în beneficii mai mici, asemene sub îndatorirea serviciului militar călare, spre a-i pune în stare să răspundă chemării regelui nu singuri, dar însoţiţi de cîte o ceată de călăreţi. Aceste două categorii de beneficii se numiau feuduri *(fiefs)* şi sub feuduri *(arrière fiefs)*, primul beneficient, acel al întregului feud, era un vasal *(vassal)*, ceilalţi sub vasali *(vavassaux, arrière vassaux)* ai regelui. Acelaşi mod de hărăzire de pămînt sub titlu de feuduri şi subfeuduri, în schimbul serviciului militar, îl vedem întrebuinţat de duci, comiţi şi de biserică. Aceste beneficii, care la început erau conferite pe viaţă, deveniră foarte în curînd ereditare ca şi cea mai mare parte a diregătoriilor.

Numărul vasalilor seniorilor celor mari şi ai bisericii spori în chip însemnat prin acel al oamenilor liberi care se *comendau* lor, îndatorindu-se, în schimbul ocrotirii lor, la serviciul oştenesc. Cu vremea primiră asemene beneficii în schimbul slujbei militare călare chiar oameni neliberi, care servise stăpînului cu credinţă, înmulţindu-se astfel în chip foarte însemnat suita militară şi prin urmare puterea marilor seniori teritoriali.

Incă sub Carol cel Mare, spre a putea pune cît mai repede oştirea în mişcare, ordinele spre acest sfîrşit se trimiteau, nu ca mai înainte, excluziv numai comiţilor, ci şi vasalilor avînd sub ei vavasali, dispoziţie care mări mult vaza marilor stăpîni teritoriali asupra locuitorilor din ţinuturile lor.

Tendinţa vremii se oglindeşte bine în dispoziţiunile din 847 ale lui Carol cel Pleşuv, care glăsuesc:

> II. Mai voim ca fiecare om liber din regatul nostru să-şi aleagă un senior *(seniorem)* pe care îl va voi, pe noi sau pe unul din credincioşii noştri...
>
> III. Poruncim ca nime să nu părăsască pe seniorul său fără drept temeiu şi ca nime [din seniori] să nu-l primească, ci să se urmeze după cum a fost obiceiul în vremea predecesorilor noştri.

Să vedem acum întrucît alcătuirea marei proprietăţi născute din astfel de împrejurări a afectat drepturile de folosinţă asupra pămîntului ale celorlalte clase agricole din ţările cucerite de Franci.

Este vederat că ea nu a putut să ştirbească întru nimic acele ce le aveau asupra pămînturilor lor oamenii liberi de rînd aparţinînd neamului cuceritor, cel puţin în veacurile care au urmat îndată după cucerire.

In cît priveşte Galo-Romanii pe care cucerirea îi găsise în posesiune de pămînt, am arătat mai sus că marea proprietate

urmă să subsiste cum era sub Romani, suferind pe alocurea ştirbiri mai mult sau mai puţin însemnate. Nu este nici un temeiu care să îndreptăţească presupunerea că condiţiunea colonilor aşăzaţi pe acele proprietăţi să se fi schimbat în chip simţitor.

Micii proprietari care posedau pămînt impozabil rămaseră asemene nesupăraţi în stăpînirea lor.

In stăpînirea căpeteniilor şi a regelui căzuse codri mari şi pustiuri întinse, din care parte, în cursul vremii, făcu obiectul unor hărăziri întocmai ca domeniile locuite. Acei în stăpînirea cărora ele căzuse le împărţiră în mansuri şi le distribuiră colonilor ce-i putură aduna.

Forma sălăşluinţii era, în linii mari, acea poporană *(volksthümlich, volksmässig)*, obişnuită de Germani din veci, cu deosebire că *hufa* fiecărui gospodar alcătuia, în aceste aşăzări, cîte un bloc compact în care se mărginia stăpînirea lui, pe cînd, precum am văzut, în aşăzările vechi făcute după obiceiul poporului, fiecare gospodar stăpînea părţi în fiecare lan *(Gewann)* sau în mai multe lanuri de aceiaşi calitate. Aceasta fiindcă, în aceste aşăzări nouă, stăpînul singur hotăra chipul împărţirii şi lui puţin îi importa dacă un gospodar avea în partea lui numai pămînt bun şi altul numai pămînt inferior, iar regularitatea împărţirii hotarului lui prezinta pentru el mai mare importanţă. Această sălăşluire, făcută de oameni cărora regele le hărăzise locuri pustii sau păduri, este numită de autorii germani care şi-au făcut o specialitate din această chestiune sălăşluire sau colonizare stăpînească *(grundherrliche Siedelung)*, pentru a o deosebi de sălăşluirea făcută din vechime, de popor, pe care o numesc sălăşluire după obiceiul poporului *(volksthümliche* sau *volksmässige Siedelung)*.

Este bine înţeles că oamenii liberi care veniau astfel să transforme păduri şi pustiuri în lanuri cultivabile, se aşăzau pe părţile lor numai în calitate de coloni cu drept ereditar la folosinţa pămîntului pus în valoare şi păstrîndu-şi libertatea deplină.

Legăturile dintre stăpînul pămîntului *(Grundherr)* şi colonul care se aşăza pe pămîntul lui variau dealtmintrelea după starea căreia acesta îi aparţinea, după obiceiu, după condiţiunile locale, după starea şi calitatea pămîntului şi după învoiala făcută între ei.

> Sclavul şi omul cu libertate limitată stabilit de un proprietar pe pămîntul lui spre a-l cultiva pentru propria lui (a colonului) folosinţă, dobîndia prin însuşi acest fapt, oricît de mari ar fi fost sarcinile impuse lui, dreptul de a aduna un peculiu al lui şi mai era însărcinat, în calitate de reprezentant al pămîntului de care se folosia, să susţină drepturi faţă de vecinul lui, ceia ce vederat că-l ridica cu mult peste starea de sclăvie. [1])

Pe pămînturile posesorilor şi ale proprietarilor romani care

1) Meitzen, *Siedelungen*, II, p. 283.

fuseseră confiscate de Franci se aflau leti şi coloni. Cîtă vreme domeniul în chestiune rămînea în stăpînirea regelui, censurile şi prestaţiunile acestor cultivatori se împlineau de vre-un diregător al regelui; de îndată ce regele îl hărăzia unui al treilea, însărcinatul noului stăpîn lua locul diregătorului regal, iar legăturile lor cu pămîntul rămîneau absolut aceleaşi ca sub ocîrmuirea romană.

Nu suferi vre-o schimbare nici starea de drept a acestor categorii de cultivatori. Ei erau supuşi încă din vremea lui Traian judecăţii stăpînului, a procuratorului stăpînului sau a altui om al lui care, faţă cu ei, avea calitatea unui *judex privatus*, şi mergeau înnaintea judecătorului public numai pentru fapte aducînd după sine pedepse capitale. Faptul că erau acuma, sub regii franci, supuşi judecăţii stăpînului teritorial, nu schimba întru nimic situaţia lor.

Obîrşia acestui drept de jurisdicţie al stăpînilor teritoriali, care devenise cu vremea universal în regatul Merovingilor, trebue căutată în imunitatea hărăzită de primii regi creştini bisericii pe pămînturile care-i aparţineau la mijlocul veacului al şaselea, şi consista în faptul că funcţionarii regali erau opriţi de a călca pe un pămînt al cărui stăpîn se bucura de imunitate. La început imunitatea consista în scutirea de impozite a bunurilor ale căror stăpîni o dobîndise, funcţionarii fiscali ne mai avînd dreptul să calce pe ele; în curînd însă această interzicere se întinse şi la judecătorii regali, rămînînd dreptul de judecată un privilegiu al acelui ce dobîndise imunitatea. Creat în folosul clerului, acest privilegiu se întinse repede asupra bunurilor mirenilor şi, la sfîrşitul aceluiaşi veac, imunităţile mirene erau departe de a alcătui o excepţie, fie că fusese dobîndite prin hărăzire regală, fie că oameni puternici şi le însuşise. Pe la sfîrşitul epocii merovingiane puţini erau mirenii sau clericii cu oarecare vază care să nu fi obţinut imunitatea proprietăţii lor.

Oamenii liberi, chiar acei care ţineau pămînturi pentru care plăteau un cens, nu erau la început supuşi jurisdicţiunii stăpîneşti decît atunci cînd se aflau în casa sau în curtea stăpînului sau ţineau mansuri servile de bună voia lor.

Este firesc dealtmintrelea ca oamenii liberi să nu primească pămînturi în condiţiuni neavantajoase şi, de oarece stăpînii, dacă dispuneau de belşug de pămînt, erau în schimb veşnic în lipsă de oameni care să-l iea dela ei spre cultivare, este de crezut că nu vor fi fost din cale afară exigenţi. Totuşi această relaţiune între omul liber, ţinînd, sub condiţiunea oareşcăror censuri şi prestaţiuni, pămîntul dela un om puternic, era primejdioasă pentru cel dintăiu. Se putea ca, din diferite împrejurări, el să nu-şi achite îndatoririle la vreme, ca el să rămînă dator, ceia ce, după obiceiurile de atunci, dădea stăpînului pămîntului un drept nu numai asupra averii, ci chiar asupra persoanei lui. Şi, în contra arbitrarului stăpînului, dreptul de apel la judecata comitelui nu era o chezăşie îndestulătoare.

Comitele nu avea competenţă pentru a cunoaşte litigiurile

privitoare la legăturile dintre sătean şi stăpîn. Chestiunile de posesiune, de hotare, acele privitoare la obiceiuri agricole, la folosinţa apelor, la păşuni, la folosinţa pădurii, la construcţie de drumuri, la repartizarea sarcinilor publice, la contravenţiuni, la amanetări, acele de poliţie rurală în comunele de săteni liberi, se hotărau de diregătorul ales de ei sau de sfatul bătrînilor, iar pe domeniile stăpîneşti de către însuşi stăpînul sau de *villicus* numit de el. În acest de pe urmă caz omul liber care avea a se plînge de vre-o nedreptate a stăpînului nu era îndreptăţit să spere îndreptarea dela un asemene judeţ, iar apelul la judecata comitelui, pe lîngă că era costisitor şi înconjurat de greutăţi, nu prea oferia nici el sorţi de izbîndă; apoi chiar în acest de pe urmă caz reclamantul era expus la răsbunare din partea stăpînului.

Comendaţiile către biserică, care, precum am văzut, începuseră încă sub imperiu, îşi urmară cursul şi sub noul regim. Cugetul noilor convertiţi barbari prea adesea era torturat prin amintirea vre-unei fapte grele punînd în primejdie mîntuirea sufletului lor. Spre a o spăla şi a dobîndi totodată ajutorul rugămintelor bisericii, ei se dădeau acesteia împreună cu bunurile lor, mai cîştigînd astfel şi ocrotirea, foarte puternică atunci, a clerului în toate împrejurările vieţii. Biserica spre a încuraja asemene fapte, trata pe comendaţi cu cea mai mare blîndeţă, supărîndu-i prea puţin cu slujbe şi lăsîndu-le avutul în schimbul unei plăţi din cele mai uşoare. După moartea comendatului însă, acel avut era lăsat copiilor săi în condiţiuni mai grele, tinzînd a deveni împovorătoare pentru viitor. Mulţimea acestor comendări şi îngreuerea condiţiunii urmaşilor comendaţilor fură cauza dispoziţiunilor ce le găsim în legiuirile Alamanilor şi ale Bavarezilor stipulînd limita sarcinilor ce se puteau impune de biserică fiilor şi nepoţilor comendaţilor.

Mustrările cugetului şi grija mîntuirii sufleteşti erau departe de a fi singurele temeiuri care ademeniau pe oamenii liberi să se comendeze. Comendările către mireni erau nenumărate; unii se comendau pentru a plăti o datorie, alţii pentrucă erau lipsiţi de sprijin, pentruca să scape de un duşman puternic, pentru a scăpa de arbitrar, pentru a dobîndi sprijinul unui om cu vază; mulţi îşi comendau persoanele pentru a dobîndi folosinţa unui manse de pămînt. Sub Carlovingiani temeiul de căpetenie al comendărilor era dorul de a scăpa de împovărătoarea sarcină a serviciului oştenesc călare, care apăsa atît de greu pe oamenii liberi posedînd pămînt.

Este sigur că sub urmaşii lui Carol cel Mare condiţiunea oamenilor liberi dela ţară se deosebia de acea a celor cu libertate mărginită mai cu samă numai prin faptul că nu erau legaţi de glebă şi se puteau muta dela un loc într'altul. Însă stăpînul putea să pună pedici şi la exercitarea acestui drept, făcîndu-l chiar, în nu puţine cazuri, cu totul iluzoriu.

Astfel s'a creat proprietatea mare, seniorială, în Franţa şi în partea despre apus a Germaniei; în Italia, Spania şi Portugalia ea este datorită unei evoluţii la fel.

*

Voiu examina acuma pe scurt evoluțiunea legăturilor dintre pămînt, sătean și stăpîn după căderea împărăției apusene, în părțile Germaniei asupra cărora nu se întinsese ocîrmuirea romană, adică: Frizia, Saxonia, [1] țările de origine ale Francilor Salieni, Hessiani și Ripuari, Turingia, țara Caților. [2]

Volksthingul care alcătuia expresiunea cea mai înnaltă a drepturilor vechilor Germani încetă să mai existe la Franci, cel puțin în forma lui tradițională, din cauza întinderii asupra căreia se întindea acuma împărăția lor și a neîndestulării mijloacelor de comunicație. Adunările care se convocară după cucerirea Galiei nu mai erau decît adunări alcătuite din cei mai avuți, precum și din acea parte a oștenilor și a Francilor liberi care se aflau în apropiere de locul unde se ținea adunarea. Atribuțiunile judiciare ale vechei adunări a poporului, care dela început erau restrînse, trecură la rege.

Insă adunările de trib ale neamurilor germane rămase în a dreapta Rinului urmară să subsiste, deși nu mai erau atît de des convocate și cu atribuții mai restrînse la Alamani și la Bavarezi. Deosebitele neamuri supuse împărăției Francilor și locuind în a dreapta Rinului fuseseră și ele împărțite în cantoane ocîrmuite de cîte un comite (*Graf, grafio, comes*) pus de rege.

Centa devenise ultimul adăpost al vechei alcătuiri germane, însă și într'însa, în părțile supuse Francilor, convocarea oștenilor se făcea de comitele respectiv, care astfel era învestit cu puterea militară. Dar autoritatea judecătorească rămăsese întreagă în mîna vechei căpetenii, a *thunginului*, ales de obște și cel mult întărit de rege. Cu încetul însă amestecul comitelui făcu progrese și pe acest teren: în calitate de reprezentant al regelui, el era doară căpetenia judecătoriei în toate centele comitatului său: *thunginul*, reprezentantul obștiei, scăzu la rolul de asistent, de împlinitor al hotărîrilor comitelui.

La sfîrșitul perioadei merovingiane el nu mai alcătuia decît amintirea unui trecut; puterea judecătorească se găsia întreagă în mînile comitelui. Dar acesta devenind judecătorul regulat al comitatului său, și activitatea lui fiind absorbită cu judecarea nenumăratelor cauze de importanță minimă, pricinile mărunte fură din nou diferite justiției obștiei. Dar, de vreme ce vechile mărci se împărțise în obștii mai mici, numite zecimi *(Zente)*, avînd în capul lor cîte un ocîrmuitor ales numit zecier *(Zenter* sau *Heimburg)*, i se atribui judecarea cauzelor mărunte și menținerea bunei ordine, iar *thunginul* dispăru cu desăvîrșire.

La Frizieni, Saxoni și Turingiani însă vechea alcătuire rămase în plină vigoare, în starea ce ne-o descrie Tacit, până după cucerirea țărilor lor de către Franci, în epoca lui Carol cel

1) Saxonia de atunci trebue căutată pe țărmul Mării Nordice și în regiunile ocupate azi de Hanovra: părți din Mecklemburg și provincia prusiană a Saxonei.

2) Paginile care urmează alcătuesc un rezumat succint al materiei cuprinse în vol. II, cartea V, capitolul 3 din *Deutsche Geschichte* a lui Lemprecht.

Mare, și numai după această cucerire ocîrmuirea autonomă a centelor fu înlocuită prin acea a comiților numiți de rege.

Iată cum descrie Lamprecht schimbările urmate în feliul de posesiune a oamenilor liberi asupra pămîntului:

Până pe la mijlocul veacului al VI-lea se alcătuise în părțile mai înnaintate ale Germaniei un drept de proprietate a omului liber care își lucra pamîntul asupra *hufei* sale, cu toate că întinderea acestui drept era încă foarte mărginită prin intervențiunea obștiei, a neamului și a familiei proprietarului. In cursul veacurilor următoare vedem această proprietate devenind din ce în ce mai independentă, mai liberă de pedeci. De unde la început ea se moștenea numai de fii și nu de nepoții de fii, se stabili acuma dreptul de moștenire al nepoților de fii, curînd și acel al fraților, iar dreptul obștiei slăbi din ce în ce pentru a dispare cu desăvîrșire. Aceiași soartă o avură și puternicile drepturi de intervențiune cu prilejul oricărei tranzacțiuni relative la pămînt ale neamului și, mai ales, ale familiei mai apropiate. Ele începură să dispară în unele cazuri, mai cu samă atunci cînd era vorba de a înlesni bisericii dreptul de a dobîndi bunuri. Temeiul de căpetenie al acestei evoluții a fost faptul că nici un fel de organizare comunistică a folosinții pămîntului nu este în stare să pună o stavilă statornică năzuinților de stăpînire individuală a membrilor acelei obștii, ceia ce a avut drept urmare ca un asemenea membru, deși rămase încă legat în lucrarea și dispoziția pămîntului său, să devină totuși mai liber față de starea de mai 'nainte. Și această libertate, restrînsă cum era, adusese după dînsa deosebiri simțitoare în absoluta egalitate de până atunci a posesiunilor individuale: *hufele* fură micșorate, parcelate, rotunzite, mărite: în curînd se găsiră în sate posesori de *hufe* mai bogați și alții mai săraci. [1]

Transformarea dela folosința individuală *(Sondernutzung)* la proprietatea individuală *(Sondereigen)* fu departe de a fi bruscă; Germanii avură nevoe de veacuri pentru a concepe forma romană a dreptului de proprietate.

Vechiul drept germanic nici nu avea un termen propriu care să desemne proprietatea. Chiar în evul mediu tîrziu el nu cunoaște decît expresiunile: *Land* (pămînt), *Erbe* (erede), *Eigen* (propriu), *Allod*, *Gut* (bun), *Adelsgut* (bun nobil) și alte asemenea expresiuni. Dar chiar cuvîntul *Eigen* (propriu) nu înseamnă la origine ceia ce înțelegem astăzi sub cuvîntul de *Eigenthum* (proprietate). Se înțelegea sub acel cuvînt tot ceia ce se ține de cineva, lucrul asupra căruia cineva are drept să dispună, ca s. e. expresiunea: propria mea soție (*meine eigene Frau*), proprii mei copii (*meine eigenen Kinder*), în care nu poate fi vorba de vre-o proprietate. [2]

Maurer zice că proprietatea particulară fu încă mult timp o posesiune mai mult sau mai puțin întinsă sau o saisină (*Gewehre*), adică o apărare din partea autorității a dreptului de liniștită posesiune a individului după exercitarea acestui drept în cursul unui anumit timp, acest timp variind dela un an și o zi până la trei ani, șase săptămîni și trei zile, în unele cazuri până la nouă ani, șase săptămîni și trei zile. Bine înțeles că o asemene saisină înceta din momentul în care se obținea o hotărîre judecătorească contrară. [3]

Această evoluție dela folosința colectivă la acea individuală a pămîntului fu însoțită de o acțiune economică care contribui mult la inegalitatea averilor.

Dela început membrii unei obștii erau liberi să facă, în a-

1) Lamprecht, *Deutsche Geschichte*, 2, p. 85 sq.

2) G. L. v. Maurer, op. cit., p. 103.

3) Ibid., p. 99 sq.

cele părţi ale hotarului care erau obşteşti, curături pentru folosinţa lor proprie. Pămîntul *almendei* privit ca bun al obştiei, devenia astfel proprietate a acelui care îl pusese în valoare printr'o muncă mai îndelungată şi mai mare. Intinderea acestor curături sporind pe fiecare zi, cu ea sporia şi averea individuală a acelor care le făceau.

Domeniul regal *(Königsland)* cuprinsese şi în ţările de baştină ale Francilor toate locurile, mai cu samă pădurile, care până atunci nu făcuse parte din hotarul vre-unei mărci, sau erau privite ca rezerve ale triburilor şi ale popoarelor. Acest domeniu deveni urieş în urma cuceririi Friziei şi a Saxoniei, căci, pe lîngă rezervele şi pămînturile neocupate din acele ţări, în sîngeroasele lupte duse de Saxoni pentru păstrarea neatîrnării lor şi a răscoalelor lor repetate, o mare parte a teritoriului saxon fu confiscat de regii cuceritori, mai ales de Carol cel Mare.

Donaţiunile de pămînturi întinse către oameni de samă şi biserici începuse încă sub Merovingi: astfel mănăstirea benedictină dela Fulda stăpînia, puţin timp după întemeerea ei, 15.000 *hufe*. Pămînturile dăruite de regi erau mai cu samă păduri, donatarul le concesiona la rîndul lui la oameni liberi care le curăţiau sau punea şerbii şi sclavii lui să le curăţe. Bine înţeles că aşăzările de oameni liberi întemeete pe asemene locuri nu se făceau decît în urma concesiunii pe vecie a pămînturilor menite spre defrişare şi întrebuinţare obştească şi în schimbul unui cens şi a unor slujbe foarte măsurate. Insişi regii urmară acest sistem de colonizare pentru socoteala lor, întemeind sate regale (*villas regales*).

Măsura obişnuită pentru partea de pămînt atribuită unui colon liber era hufa regală (*Königshufe*), cuprinzînd de obiceiu 48 hectare. Colonii de stare servilă primiau şi ei partea de pămînt ce le era afectată pe vecie, însă întinderea ei era de obiceiu mai mică: jumătate sau chiar a patra parte dintr'o *hufe* întreagă. In satele regeiui, ale clerului şi ale nobililor se mai găsiau meseriaşi şi lucrători sub numirea de *Häussler*, sau *Kättner* (casaşi), sau sub acea mai generală de locuri mici *(Kleinstellen)*.

Părţile cultivate alcătuitoare ale unei *hufe* din vechile mărci rămase, dela mijlocul veacului al VI-lea, statornic în mînile aceluiaşi membru al obştiei şi astfel deosebite de posesiunile celorlalţi, luară din ce în ce mai mult caracterul unor proprietăţi desăvîrşite şi ca atari supuse împărţirii între moştenitori, vînzării, amanetării şi execuţiunii silite. Această schimbare în starea de drept a *hufei* nu putea decît să contribue mult şi ea ca averile membrilor vechilor obştii să devină inegale. Căci cei mai bogaţi începură a cumpăra pămînturile acelor aduşi la sărăcie prin împărţirile succesive ale unei *hufe*, prin recolte rele, prin nepricepere, prin cheltueli de judecată urmate de plata formidabilelor amenzi obişnuite pe acea vreme, şi mai ales prin cumplita sarcină a serviciului militar călare, datorit de oamenii liberi stăpîni de *hufe*. Greutatea acestei sarcini şi arbitrarul funcţionarilor regali şi acel al vecinilor puternici erau nişte cauze care, din a dreapta ca şi din a stînga Rinului, împingeau oamenii să se comendeze, ei şi cu bunurile lor, vre-unui puternic sau, mai adesea, bisericii, spre a fi scutiţi de ruinătoarea slujbă ostenească, spre a găsi liman de scăpare împotriva prigonirilor unor duşmani puternici sau împotriva abuzurilor funcţionarilor.

Imunitatea hărăzită de regi clerului şi nobililor proprietari de domenii mări puterea lor şi, prin abuz, ei cotropiră dreptul de judecată în multe din vechile mărci vecine. Procedeul întrebuinţat în deobşte era cumpărarea unei jireabii sau a mai multora în hotarul ţintit, sau comendarea unui membru sau doi ai obştiei, în urma cărora mănăstirea sau nobilul care cumpărase sau căruia oamenii i se comendase devenia membru al acelei obştii. Odată acest rezultat obţinut, găsia acest nou membru mijloace pentru a face pe ceilalţi să-l recunoască de judecător şi să devină supuşii lui.

Cînd proprietatea pămîntului *(Grundeigenthum)* era unită cu imunitatea, atunci ea devenia seniorat (*Grundherrschaft*), ceia ce era dealtmintrelea aproape totdeauna cazul.

Acesta este, pe scurt, modul în care s'a alcătuit marea proprietate în Germania.

(va urma) **Radu Rosetti**

Olympul

„Sunt lacrymae rerum"

Nimic din sbuciumul de altă-dată
Nu mai frămîntă azi bătrînul munte...
Şi tot mai grea, pe culmele-i cărunte,
Uitarea 'şi lasă pacea 'ntunecată.

Pe Jupiter, serbătoritul tată,
De-acuma Chronos poate să'l înfrunte,
Căci el i-a smult cununa de pe frunte,
Ba i-a cernit chear fruntea luminată.

Pe unde-a fost recoltă strălucită,
Azi creşte buruiană neplivită !...
...Şi tot mai crunt se năpusteşte timpul...

...Şi clipe trec în sbor de rîndunele...
...Şi 'n veacuri se prefac... şi 'nghit Olympul...
— Aşa insultă moartea toate cele.

Mihai Codreanu

MARIN

Cerul plumburiu de toamnă cernea o bură rece, surie. Din văzduh cădea repede înserarea. Tufele de pe marginea drumului de ţară îmbrăcau forme ciudate: un bivol ce paşte, o capră ce se caţără, un paznic ascuns în cojoc miţos.

Ilie Marin înnainta cu greu prin mizga drumului. Vedea figurile ciudate, care se iveau la dreapta, la stînga, înnainte, şi inima i se strîngea de groază. Innaintea unui copăcel, ce-i păru un moşneag aplecat pe cîrjă, voi să se oprească şi să-l întrebe: Mai este mult pînă'n Vlădeni, moşule? Se simţia istovit de drum şi rupt de foame.

Venea de departe. In noaptea trecută dormise într'un sat, şi din crăpatul zorilor îşi luase desaga'n spate şi pornise. Drumurile le cunoaştea încă bine, dar depărtarea dela un sat la altul n'o mai ţinea minte. Şi călătorea aşa de patru zile. Trenul îl aduse de mai departe. Dar la o gară, voind să cruţe paralele, se cobori. Se desvăţase de umblet mult, şi se simţia slab, parcă beat.

Auzi în urmă lătrat de cîni, şi zări, nu peste mult, o dungă de lumină. Atunci puterile-i crescură de-odată.

Intră în satul pe care-l părăsise de cincisprezece ani. Pe-o hudiţă, într'o casă de piatră îi trăia nevasta ş'o fetiţă. Insă el se va opri puţin să răsufle, să guste un strop de vin, la crîşma Sasului.

Oamenii care se cinstiau cu vin nou, cu must, întoarseră obrajii neraşi spre uşă. Dar nime nu cunoscu pe străinul îmbrăcat nemţeşte, cu faţa slabă, cu barba căruntă. Ilie Marin şezu lîngă uşă, ceru pîne şi un pahar cu vin. Mînca domol, sorbea din vin, şi în răstimpuri privea rătăcit prin crîşmă. Pe crîşmar, pe Hanţ, îl cunoştea. Dar i se păru că-i mai lung şi mai slab. Dintre ceilalţi, abia de vr'o trei de s'ar fi putut lega. Il pişca fumul de tutun şi simţea că-i lăcrămează ochii. Nu se putea gîndi

la nimic. Nu-i părea bine, nici rău că vede oameni din satul lui. Asculta, sorbind din vin, vorbele oamenilor, care lăudau bunătatea vinului din anul acesta.

— De cind culeg,—zise unul din capul mesei, eu numai de trei ori mai ştiu aşa belşug. Odată, înnainte cu şase ani. Apoi înnainte cu zece, şi'n urmă cînd l-au omorît pe Dumitraş, nu ştiu cîţi ani vor fi de-atunci, pare că treisprezece.

— Nu, sînt cincisprezece în cap,—zise altul. Eu mi-aduc bine aminte. Am fost de faţă cînd l-au judecat pe Marin.

Străinul privi cu băgare de seamă la cel ce vorbise pe urmă. Era oacheş, cu mustaţa groasă, şi c'o gură largă ca de peşte. Da, avea dreptate. Fusese faţă cind l-au judecat. Il cunoştea. Era Petru Bradu, pe-atunci jurat în Vlădeni. Nu simţi nici durere, nici ruşine, cînd îşi auzi numele. Ii părea ciudat că oamenii aceştia îl pomenesc acum, după atîţia ani. O singură întrebare cerca să-l neliniştească: Oare sînt eu acel Marin de care a vorbit Petru Bradu?

— De, bietul Ilie Marin, ştiu c'a avut o viaţă! Şade de atîta amar de ani să putrezească la umbră. Anii cei mai frumoşi ai vieţii lui s'au dus! El se va întoarce, dar anii tinereţii lui niciodată,—zise iar cel din capul mesei.

Străinul îl privi îndelung şi pe acesta. Il cunoştea de pe bunătatea ochilor albaştri, din chipul cum ridica şi golea paharul de vin, însă numele nu-i venea în minte. Ştia că i-a fost prieten, că s'au cinstit de multe ori c'un pahar de băutură. Şi totdeauna spunea adevărul. Iată şi acum a spus adevărul: anii tinereţii lui, petrecuţi în întuneric, nu se vor mai întoarce. Se gîndea: Ceva ar mai fi trebuit să spună prietenul. Să fi zis aşa: Viaţa acum nu mai are nici un preţ. I se părea că oamenii aceştia nu-s aevea, că-i vede într'o oglindă, şi că aude cuvintele lor printr'un geam.

— Atunci mi se pare mie c'au prea grăbit cu judecata,—zise altul, după ce-şi sorbi vinul. Toată mărturia împotriva lui a fost puşca însîngerată, care s'a găsit la Marin în fin. Ei, dar puşcă Marin n'a avut în viaţa lui. Puşca nu era din sat. Era străină.

— A mai fost ceva, zise Petru Bradu. A mărturisit, sub jurămînt, Vlăduţ că'n noaptea aceia l-a văzut pe Marin aproape de locul omorului.

— Da, numai cît pe jurămîntul lui Vlăduţ n'ar fi trebuit să pună mare preţ. Acela, dacă-i ceri, jură că vede dănţuind sfinţii din cer,— zise omul din fruntea mesei.

Străinul aici zîmbi. Avea dreptate omul cel cu ochii albaştri. Şi-i părea rău că nu-i vine în minte numele. Vlăduţ acela a fost totdeauna o gură spartă. Şi simţea o plăcere, cînd se gîndia că judecătorii au dat ceva pe jurămîntul lui Vlăduţ. Da, el suferise nevinovat cincisprezece ani. Acum, vezi bine, lui nu-i mai pasă de nimic. Pentru el e tot atîta: vinovat ori ba. Anii au trecut. Şi acum el nu se mai gîndeşte atîta la viaţa asta, nici la ceia ce a fost, nici la ce va veni. De vr'o doisprezece ani pe el îl bat alte gînduri. De doisprezece ani ceteşte în fiecare zi într'o carte mare, groasă, cu păreţii negri şi litere mărunte. O are şi acum în desagi. Şi de aceia nu înţelegea pentru ce mai vorbesc oamenii despre el.

Işi mai ceru un vin. Se încălzi puţin şi se simţi mai întărit. Numai fumul de tutun, des şi tare, îl nemulţumea. Oamenii păreau că nici nu-l văd, vorbeau de preţul vinului, de sămănăturile de toamnă, de-o alegere de primar.

Ilie Marin sorbind din vinul lui, simţi o deosebită înduioşare. Işi desfăcu desagii şi scoase cartea cea groasă. Dar nu putea ceti, era prea întunerec. Ceru dela Sas o lumină, deschise cartea şi, răzimîndu-şi fruntea în palmă, începu să cetească.

— Va fi un Jidan,—zise cineva dela masă.

— Nu cred,—zise alt glas. Drept că are barbă, dar nu samănă totuşi a Jidan.

Marin cetea şi auzia ca prin vis poveştile Rominilor. Va fi cetit mult, cînd se ridicară oamenii. Vr'o cîţiva erau cheflii, şi ar fi voit să mai rămînă. Dar Hanţ, Sasul, nu se învoi. Trebuia să se odihnească şi dînsul.

— Dumneta dormi aici?—îl întrebă crîşmarul pe Marin, văzîndu-l că nu se mişcă.

— Nu. Plătesc. Merg şi eu.

— Pe noaptea asta vei rătăci dumneata,— zise Petru Bradu. Mai bine să rămîi aici peste noapte la jupînul. Din Vlădeni pînă'n Valea Dosului e drum de trei ceasuri.

— Că nu mă duc în Valea Dosului. Eu rămîn în Vlădeni; eu sînt din Vlădeni de loc, zise obosit Ilie Marin. Oamenii, din uşă, se întoarseră cu toţii, miraţi. Il priveau pe străin.

— Cum să fii dumneta din Vlădeni?—întrebă unul.

— Da, sînt de aici. Şi pe dumnealui îl cunosc. E Petru Bradu,—şi-l arătă pe fostul jurat.

— Şi mai cunosc şi pe alţii, numai cît am uitat numele. Cincisprezece ani e multă vreme.—Tăcu puţin, apoi lăsîndu-şi capul

frint în piept, zise cu glasul scăzut: Eu sînt Ilie Marin. M'au scos acum din închisoare.

— Ilie Marin?—întrebară de-odată cu toții, împietriți de mirare.

— Da. Chiar mai înainte vorbirăți de el. Și aveați dreptate. Judecata atunci a fost pripită. Nu eu l-am ucis pe Dumitraș. Numai cît acum totul e 'n zădar. Eu nici nu mă gîndesc mai mult la nenorocirea aceia. Acuma am alte gînduri. Eu acum cetesc din cartea asta. Și cartea mă învață că viața asta-i deșartă și ticăloasă. Mă învață să n'o iubesc. Să iubesc viața cea veșnică. Să fac fapte bune înaintea Domnului, ca să-mi cîștig un loc de odihnă. Să ertăm, să uităm, ca și Dumnezeu să ne erte.

Cît vorbi, în ochii lui căzuți în orbite, licărea o lumină ciudată, care le împrumuta o expresie de nebunie.

— Și ce carte-i asta?—întrebă un Romîn, cu glasul rece, înfiorat.

— E biblia. Carte creștinească. O am din temniță. Mi-a dat-o un popă. Popa nostru, care venea să ne spună cazanii.

Oamenii tăceau ca 'n biserică. Hanț, crîșmarul, rămase înlemnit, cu gura cascată, după tarabă.

In urmă, rupse tăcerea omul cel cu ochii albaștri, care șezuse în fruntea mesei.

— Apoi bine ai venit, frate Ilie. Dumnezeu să-ți dee bine de-aici încolo, dacă nu ți-a dat pînă acum. Și-i strînse mîna cu putere.

Marin îl privi cercetător: „Ei iaca, tu ești Pavel Bordea. Cît m'am silit mai înainte să-ți știu numele. Dar acum mi-a venit în minte. Ai rămas om bun, cum ai fost". După Pavel veniră și ceilalți, îi strînseră mîna și îi poftiră noapte bună. In urmă își puse și el cartea în desagi, și eși, lăsîndu-l pe Hanț cu gura tot căscată. Cînd ajunse acasă, femeia și copilița dormeau. El a trecut în șopron și s'a culcat în fîn.

Aici se convinse mai întăi, cu adevărat, că e liber. Mirosul parfumat al fînului îi deșteptă în creerii lui bolnavi amintirile unei vieți întregi. Era întuneric, dar deslușia bine, simțea marginile șopronului, coperișul cît e de lung, de lat și cît e de înnalt. Il făcuse el cu mîna lui, că se pricepea la tîmplărie. Chipul întreg al șopronului i se cobori limpede, luminos în suflet. Distingea caferii, lăturoaele. Simțea, de desupt, unde-s adăpostite uneltele de lucru, unde-i carul, plugul, grapa. Și de-acum îi veniră îndată în minte lanurile lui, ogoarele, luncile. Numai de

casă nu se putea apropia. Nici un chip din casă, din tindă, din cămară, nu i se cristaliza. Nici chiar pe nevastă-sa nu și-o putea închipui. Nici fetița.

Fetița i s'a născut în anul cel dintăi al robiei. N'o văzuse niciodată. Atunci, cînd i-a scris nevasta, ș'a închipuit-o ca o păpușă albă, grăsulie, cu ochii rîzători. Așa o poate vedea și acum. Dar el ar vrea s'o vadă ca fetișcană de cincisprezece ani. Și nu poate.

Iși aduce aminte, pornind dela fetiță, că cei dintăi trei ani de robie i-au fost foarte grei. Se știa nevinovat, își lăsase acasă femee tînără—numai de trei ani erau căsătoriți,—își lăsase o avere frumoasă. După ce s'a trezit din tîmpenia cea dintăi, care i-o aduse judecata, îi venea să zugrume pe toată lumea. Și era atunci om voinic, cu umeri lați, cu mușchi de oțel. Ar fi vrut atunci să treacă peste mii de morți, numai să poată eși din întunerec, să-și vadă casa, nevasta și copila. L-au aruncat atunci într'o celulă și mai umedă, și mai întunecoasă, și l-au pus la butuci. Trei luni a zăcut așa ca un dobitoc. In urmă, după ce s'a mai domolit, l-au pus c'un Sîrb într'o celulă. Sîrbul încă era un om cu cap. Și un an întreg, anul al treilea de robie, s'au tot sfătuit amîndoi cum ar face să scape. Ichisoarea era zidită pe marginea unui rîu, unul dintre rîurile cele mai mari din țară. Și într'o zi de August s'a deslănțuit asupra orașului un puhoiu cu vifor, o vijelie ca la capătul lumii. Apa intrase în curte, pătrunzînd în celule, și direcțiunea slobozise toți robii să dee ajutor personalului de serviciu. Ilie Marin și cu Sîrbul eșiră înțeleși din celulă. Deteră un răstimp ajutor, apoi printr'un loc dosit urcară zidul ce 'ncunjura închisoarea și săriră în valurile furioase ale rîului. Cu sforțări uriașe îl trecură. Pe țărmul cellalt se începea o pădurice, și supt un stejar se adăposteau de furtună șase ofițeri, cu puștile 'n mînă. Fuseseră la vînat și-i prinsese ploaia. Ilie Marin îi făcu un semn Sîrbului, și amîndoi se repeziră asupra celor șase ofițeri. Pînă-și veniră aceia în fire, Marin, cu patul puștii smulse din mîna unuia, culcă pe trei la pămînt. Dar Sîrbul fu biruit. Și atunci cei trei ofițeri îl prinseră pe Marin, îl legară alăturea de Sîrb, și după ce conteni ploaia, și-și veniră în fire ofițerii amețiți, îi duseră iarăși în închisoare.

Atunci îl legară în lanțuri și două săptămîni îl bătură în fiecare zi. A zăcut apoi patru săptămîni între moarte și viață. Cînd s'a trezit, a văzut un popă lîngă el, care cetea 'ntr'o carte. De-atunci Ilie Marin nu mai e om întreg. I se păru lui, cînd se trezi din boală, că i-a rămas ca o ceață grea în cap. Dar în curînd a vă-

zut că e mai bine așa. Nu se mai gindea acasă, nu-i mai părea grea viața din închisoare. Chiar cind și-a isprăvit anii de osîndă, ar mai fi rămas bucuros acolo. Un popă i-a dat biblia și, cind nu avea altceva de lucru, cetea și i se părea că pricepe tot ce cetește, că înțelege tot mai tare viața. Cartea cea sfîntă il făcu să aibă bucurii, dar el se depărta tot mai mult de lume. In scurtă vreme preotul nu se mai putea înțelege cu el. Numai cartea lui o ținea de autoritate și primea numai înțelesul pe care el il scotea din carte.

*

A doua zi, satul era plin cu vestea cea nouă: a scăpat Ilie Marin, dar, săracul, e cam dus de minte. Intimplarea cu omorul lui Dumitraș, îngropată de multă vreme, acum o povestea iarăși satul întreg. Se istoriseau amănunte, se împărțeau părerile, însă tot mai mulți credeau în nevinovăția lui Ilie Marin.

Nevasta lui Marin se îngrășase tare, în vremea cit el a stat închis. Supărarea i-a trecut după un an, după ce-a avut fetița, și s'a văzut de moșie, cit putea să facă un cap de femee. Dar de cind se întorsese Marin, o cuprinse o neliniște mare. Vorbea puțin, umbla grăbită, și începu să slăbească.

— E drept, soro, că Marin e cam dus de minte? — o întrebau muerile.

Ea nu le prea da răspuns. Pe Marin însă il putea acum vedea oricine cu carul, la plug, la coasă. Iși îmbrăcase portul din sat, numai barba nu voia să și-o radă. Și sara cetea regulat din cartea lui.

N'a luat-o la cercetări pe nevastă, deși gurile rele după vr'o jumătate de an se îngrijiră să ajungă unele vorbe la urechile lui Marin. El avea o convingere: omorul acela, judecata, temnița de cincisprezece ani, toate au fost așa rînduite dela soartă. Nici el, nici nevasta, nici lumea n'ar fi putut să le schimbe. Și din toate s'a ales c'o învățătură: că viața asta nu plătește nimic. Pentru ce să mai cerceteze viața nevestei lui în cei cincisprezece ani?

Marin se obișnuise foarte greu cu fetița. Credea că-și închipue numai că Ilenuța e fata lui. N'a văzut-o în leagăn, n'a purtat-o în brațe. Acum e aproape fată mare. E înnaltă, subțirică, cu obraji de domnișoară, albă, cu ochii căprii. Ochii Ilenuții dela început i-au atras băgarea de seamă. Dar fata era harnică. Implinea bucuroasă, sprintenă, toate poruncile tatălui său

il asculta sara cind cetea din carte, și rîdea de barba lui mare ca la un popă. Ceia ce-l împrieteni mai iute cu fata, era tinereța ei, nevinovăția ei. Cind o vedea cum se poartă prin curte, cind o auzia cum cîntă, cum rîde, cind o vedea cum mănîncă, i se părea că Ilenuța este ceva nou și unic în viață, și el o privea mirat, c'o nesfîrșită mulțămire sufletească. Fără să-și dee seama, el se simțea petrecut, viermănos, un ciot uscat. Viața o cunoștea nedreaptă și amară. Și de-odată vede lîngă el căprioara aceasta care saltă, joacă, rîde, care face viața frumoasă, fiindcă ea e curată și sufletul ei e frumos.

Marin din sat nu eșia. La oraș nu se ducea. Trimetea nevasta. Și de cîteori nevasta mergea la oraș, din porunca lui Marin, trebuia să-i aducă ceva Ilenuței.

— S'o mai lași, să n'o mai desmierzi atita, — zicea nevasta.

Atunci Marin se tulbura, vorbea cu greu, ș'o amenința cu pumnul:

— Atita bucurie, tu, nici asta să n'o am?

Nevasta nu-și vedea bucuros copila alăturea de Marin. De cîteori băga de seamă că bărbatul o privește cercetător, o chema, îi arăta ce are de lucrat. Și cînd i se părea ei că Marin se miră tare de copila lor, îngălbenea și eșia din casă.

Prin dragostea pentru copila lui, pentru Ilenuța, viața lui Marin se făcu mai ușoară. Se gindea chiar la un măritiș potrivit și începu să aleagă feciorii din sat și din satele vecine.

Odată, la un Paște, Ilenuța fusese la joc și veni acasă fără cele zece ouă încondeiate, cu care se dusese. Marin, puțin băut, voi cu tot dinadinsul să știe căror feciori le-a împărțit. Fata se codea.

— La unul ori la mai mulți le-ai dat?

— La unul, taică.

— Și cine-i?

— Nu ți-l spun, nu ți-l spun! — și fata clipi ciudat din ochii căprii.

Marin rămase de-odată trăsnit! Așa cum a clipit acum fata lui din ochi, a mai văzut el pe cineva clipind. Ah! cit i-e de cunoscut surîsul acesta al ochilor! La cine l-a mai văzut?

Și fata zise, rîzînd din nou:

— Un fecior care-ți place și dumitale.

Marin însă nu mai răspunse. Da, ochii aceia, zîmbetul și rîsul lor erau ale unui om, pe care-l cunoaște foarte bine, dar nu știe cine-i. Prin mintea lui turtită de lungii ani ai închisorii, cercă să fulgere de cîteva ori amintirea, dar nu reuși.

In sara aceia însă, Marin nu mai ceti din biblie. Fără să

cineze, se trînti pe laviţă şi nu închise un ochiu toată noaptea. Un presimţ rece, plin de groază, îl ţinu îngheţat. Nu putea să gîcească nimic, dar simţea că este un om, este un om care samănă la ochii caprii şi la surîs cu Ilenuţa.

A doua zi, spre marea mirare a nevestei ş'a Ilenuţei, ş'a ras barba. Simţea nevoia să facă ceva, să mişte, să schimbe, să distrugă. Prin mintea lui pe jumătate întunecată, cercau să ţîşnească luminile unei înţelegeri, şi nu puteau.

Umblă pe drum, eşi pe cîmp, porni să meargă la oraş, dar dela jumătatea drumului se întoarse. Şi'n capul satului, cum trecea cu capul plecat, aude de-odată un glas foarte cunoscut. Gîndi că-i Ilenuţa. Ridică capul şi atunci văzu în dreptul lui pe Vlăduţ, pe cel ce mărturisise la judecată împotriva lui. Vlăduţ rîdea: „Ţi-ai tăiat barba, prietene. Să mă bată Dumnezeu, era să nu te mai cunosc. Eşti cu douăzeci de ani mai tînăr." Şi rîse iar.

Marin rămase trăsnit: şi glasul sonor, şi ochii caprii, şi rîsul argintiu, toate le are Ilenuţa dela omul acesta! Şi luminile, care în zădar cercară pînă acuma să fulgere prin mintea lui rătăcită, acum se concentrară într'o clipă, într'o singură dungă groasă de foc vînăt, care parcă-i tăia capul în două.

Şi după şasesprezece ani de întuneric, de jumătate nebunie, de ură asupra vieţii, se limpezi pentru întîia oară, se limpezi deplin mintea lui Ilie Marin. Simţi pînă'n adînc nedreptatea ce i se făcuse, i se cobori pe-o clipă în trup toată puterea de altă dată, cunoscu în toată cruzimea ei dragostea de viaţă, pe care vedea c'o scapă pentru totdeauna. Îl vedea înnainte-i pe Vlăduţ, de care a rîs totdeauna pîn' a fost acasă, pe care nu l-a luat în seamă, nu i-a păsat că mărturiseşte împotriva lui,—şi înţelese ceia la care nu s'a gîndit niciodată. Căci Ilenuţa-i sămăna. Îl privea cu ură şi cu plăcere, şi în clipa cînd simţi limpezimea deplină, se aruncă ca o fiară în grumazii lui Vlăduţ.

Acela presimţi moartea, dar nu mai avu nici o putere.

— Tu ai ascuns puşca'n fîn, mişelule. Tot tu m'ai pîrît. Tu mi-ai necinstit casa. Şi tu mi-ai furat pe Ilenuţa.

— Aşa-i Marine, dar las'; of, sărac de mine...

Dar Marin, în clipa cînd i-a fost mintea limpede, nu l-a lăsat.

I. Agîrbiceanu

HOMER

ILIADA

Cîntul al 15-lea

După ce-apoi în risipă trecură părcanul şi şanţul
Şi o mulţime dintr'înşii pieriră de mînile ahee,
Steteră 'n urmă Troenii, pitindu-se aproape de care,
Galbeni de teamă, 'ngroziţi. Dar Zeus atunci se deşteaptă
5 Lîngă soţia 'i cu tronul de aur pe culmea din Ida.
Zeul se scoală 'ntr'un buc, spre tabără ochii şi-aruncă,
Vede goniţi pe Troeni, şi dîndu-le goană din urmă
Vede pe-Ahei şi pe zeul Poseidon alături de dînşii;
Iar pe cîmpie sta Hector întins şi-ocolit de tovarăşi—
10 Firea 'şi perduse viteazul şi-abia mai putea să răsufle,
Sînge din gură vărsa: lovitura nu'i fuse din mîna
Celui mai slab din Ahei. I-a fost milă lui Zeus văzîndu-l,
Şi 'ntricoşat pe sub gene privind s'a răstit către Hera:
„Afurisito, nici vorbă c'a ta uneltire vicleană
15 A 'nlăturat pe viteaz din războiu şi-a pus oastea pe fugă.
Nu ştiu de nu vei fi tu cea dintâi să te bucuri de rodul
Astei haine urziri şi de nu te-oiu stîlci eu cu biciul.
Oare-ai uitat cum ai fost spînzurată 'n văzduh? Atîrnasem
Cîte-un ilău de picioarele tale, şi 'n lanţuri de aur
20 Mînile tale legasem pe veci. Şi pluteai în văzduhuri
Şi între nouri, iar sus pe Olimp necăjiţi erau zeii:
Unul măcar nu putea să se-apropie să te desnoade,
Căci, de-apucam pe oricine, 'l zburam peste prag ca s'ajungă
Mort pe pămînt,—aşa ciudă mi-era, şi cu asta eu totuşi

25 Nu'mi potolii supărarea ce-avui, cînd pe fiu-mi Heracle
Tu, vijelia stîrnind şi fiind ajutată de crivăţ,
L-ai azvîrlit pe nerodnica mare dorindu-i prăpădul
Şi l-ai purtat după-aceia la Cos cel cu suflete multe.
L-am izbăvit însă eu şi adusu-l-am iarăşi în Argos,
30 Ţara păscută de cai, după-atîtea trudiri şi necazuri.
Asta ţi-aduc eu aminte ca tu să te laşi de-amăgire
Şi să cunoşti dacă ţi-e de folos dragostirea, cu care
M'ai înşelat, părăsind cu gînduri viclene Olimpul".
Zeus vorbi, şi fiori au pătruns pe mărita zeiţă.
35 De-asta răspunse pe loc şi-i zise cu vorbe ce zboară:
„Martor iau cerul cel mare de sus şi pămîntul acesta;
Jur şi pe Stixul ce curge în iad—care 'i doar jurămîntul
Cel mai înnalt şi mai straşnic al zeilor cei fără moarte;
Jur şi pe capul tău sfînt şi pe patul ce 'n veci ne uneşte—
40 Şi pe acesta zădarnic eu nu m'aşi jura niciodată;
Nu de-a mea voe ascultînd cutremurătorul Posèidon
Strică lui Hector şi oştilor lui şi pe-Ahei ocroteşte,
Ci dela sine, voios, cum îl mînă pornirea şi firea,
Căci îi văzu şi-avu milă de Ahei, că pieriau la corăbii.
45 Dar mă voiu duce eu însămi cu vorba pe el să-l înduplec
Ca să ia calea 'ncotro porunceşti, o stăpîne al furtunii".
Hera-a grăit, şi-a surîs al lumii şi-al zeilor tată,
Şi-astfel cuvîntul i-a 'ntors şi rostitu-i-a vorbe ce zboară:
„Hero, mărita mea Doamnă, de-ai fi tu alături cu mine
50 Şi cu un cuget la sfat între zeii cei fără de moarte,
Crede că zeul Posèidon, oricît ar vrea altfel să fie,
Gîndul pe loc o să-şi mute cum inima noastră pofteşte.
Iar dacă tu adevăr îmi grăeşti şi cu tot dinadinsul,
Du-te la zei chiar acuma şi chiamă mai repede 'ncoace
55 Iris să vie şi-Apolon cu arcul de-argint, ca să meargă
Iris la tabăra-Aheilor cei cu pulpare de-aramă
Şi lui Posèidon stăpînul să spue, să lase războiul
Şi dela Troia să plece şi-acasă 'napoi să se 'ntoarne;
Meargă şi Febos Apolon să 'ndemne la luptă pe Hector,
60 Iarăşi să-i dee puteri, să-şi poată alina suferinţa
Ce-l istoveşte şi-acum, spre Ahei să-şi îndrepte năvala
Ca să'i înfrîngă din nou, la mişelnică fugă silindu-i,
Numai ca dînşii fugind să dea busna cu toţi la corăbii,
Unde 'i Ahile Pilid. Acesta va 'mpinge la 'ncaer

65 Pe-a lui prietin Patroclu, pe care cu suliţa Hector
O să-l doboare 'naintea cetăţii, cînd el va răpune
Tineri voinici o grămadă—'ntre ei şi pe fiu-mi Sarpèdon.
De-asta 'nciudîndu-se Ahile pe Hector atunci o s'omoare.
Iar după-aceia voiu face ca neîncetat să urmeze
70 Dela corăbii dosirea şi 'nfrîngerea pînă ce Aheii
Troia cea 'naltă lua-vor, lucrînd după sfatul Atenei.
Însă nici eu înnainte nu 'mi voiu conteni supărarea,
Nici nu dau voe la zeii ceilalţi pe Danai să'i ajute
Pînă ce nu se va face dorinţa rostită de Ahile
75 Cum juruit-am întâiu şi m'am învoit aplecîndu-mi
Capul, în ziua cînd Thetis zeiţa 'mi căzu la picioare
Şi mă rugă să cinstesc pe Ahil, de cetăţi surpătorul".
Zise, iar Hera cea albă, supusă la vorba lui Zeus,
Merse, din Ida pornind, spre naltul Olimp, peste mare.
80 Cum se repede în zborul său mintea ce lumea străbate,
Ţări cîte toate umblînd şi cugetă 'n sine şi zice:
„Colo de-aşi merge, sau colo" şi 'n drum se socoate 'n tot felul;
Tot aşa iute şi 'ntins zbura în văzduh şi zeiţa
Pînă ce-ajunse 'n Olimp. Acolo se duse la sfatul
85 Zeilor nemuritori adunaţi în palatul lui Zeus.
Cum o văzură, săriră ei toţi cu paharele 'ntinse.
Dînsa, lăsînd pe ceilalţi, o cupă primi dela Themis
Cea 'mbujorată, căci Themis întâiu i-a eşit înnainte
Şi a 'nceput către Hera şi-a zis sburătoare cuvinte:
90 „Oare de ce ne-ai venit, o Hero, cu faţa mîhnită?
Te-a 'nfricoşat mi se pare bărbatul tău, fiul lui Cronos".
Zîna cu braţe de-omăt zeiţei aşa îi răspunse:
„Nu mă 'ntreba de acestea, o Themis; doar ştii şi tu însăţi
Cît este el de trufaş şi fără de suflet cu mine.
95 Pune-te 'n sală şi urmează din nou prăznuirea cu zeii.
Colo la masă tu stînd cu zeii ceilalţi auzi-vei
Ce răutăţi mai vesteşte Cronide; socot că de asta
N'o să se bucure oamenii toţi deopotrivă şi zeii,
Oricît de veseli stau unii la chef şi petrec laolaltă".
100 Astea zicîndu-le lor, zeiţa se puse pe scaun.
Zeii oftau în palatul lui Zeus. Cu zîmbet pe buze
Hera stătu între ei, dar nu şi cu fruntea senină
Peste sprincene; 'n sfîrşit isbucni clocotind de mînie:
„Ah ce nebuni, să purtăm prosteşte noi ciudă lui Zeus!

105 Ba chiar, cu el apucîndu-ne, am vrea cu puterea sau vorba,
Bieții, de hac să'i venim. Dar el fără teamă și grijă
Șade departe de noi și 'ntre nemuritori se socoate
Sigur și neîndoelnic întâiu 'n putere și 'n silă.
Deci îndurați-i tot răul ce el fiecăruia 'mparte.
110 Iată, mă tem chiar acum că năpasta l-ajunse pe Ares:
Căci la războiu i-a perit un fecior, Ascalafos, bărbatul
Cel mai iubit și crezut ca al său de năpraznicul Ares".
Asta grăi, iară Ares mîhnindu-se mînile 'ntinse
Și se bătu în vînjoasele 'i coapse și zise cu vaet:
115 „Zei din Olimp, nu vă fie cumva cu bănat, de voiu merge
Printre Ahei la corăbii; eu vreau să răzbun numai moartea
Fiului meu, și nu'mi pasă chiar dacă trăzni-mă-va Zeus
Și voi zăcea între morți în măcșala de praf și de sînge".
Asta zicînd, a zorit apoi Groaza și Spaima să 'nhame
120 Caii, iar el s'a gătit cu armele lui sclipitoare.
Mult mai amarnic' atunci și mai neagră-ar fi fost a lui Zeus
Ciudă și furie față de zei, dacă Palas Atena,
Grijă ducînd tuturor și temîndu-se chiar de-a lor soartă,
N'ar fi lăsat al ei jilț și n'ar fi dat fuga prin tindă.
125 Coiful din creștet și scutul din umăr îi zmulse zeița
Și luînd lancea'i de aramă din zdravăna'i mînă o strînse
Colo deoparte și prinse-a mustra pe năvalnicul Ares:
„Stai apucate, zărghite, că ești prăpădit. Hei, zădarnic
Ai tu urechi de-auzit: pierdutu-ți-ai capul, rușinea.
130 N'ai auzit ce ne-a spus cea cu brațele albe, cinstita
Hera, ea care abia ne-a venit dela Zeus, din Ida?
Nu cumva vrei, cutropit după-aceia tu însuți de rele,
Să te întorci în Olimp de silă, cu toată mîhnirea-ți,
Și să ne-aduci tuturor vre-o nenorocire grozavă?
135 Căci după-aceia curînd pe Troeni și pe Ahei părăsi-va
Și cu turbare spre noi la Olimp năpustindu-se dînsul
O să ne-apuce pe rînd, pe toți, vinovați, fără vină.
Deci te povățui să 'nfrîni mînia-ți iscată de moartea
Fiului tău; doar și alții mai buni și mai tari de virtute
140 Fură uciși și-o să fie de-acum. Și-apoi greu e să mîntui
Viața la neamul întreg și la toate odraslele lumii".
Zise zeița și pe-Ares cel aprig îl puse pe scaun.
Dînsa, din sală eșind, chemă după asta pe-Apolon
Ca și pe Iris, a zeilor nemuritori vestitoare,

145 Și-amînduror le vorbi aceste cuvinte aripate:
„Vrerea lui Zeus e cît mai de grabă să mergeți la Ida.
Iar de sosi-veți acolo și da-veți cu ochii de dînsul,
Să 'ndepliniți amîndoi ce el va pofti și va cere".
Astea le spuse zeița și 'ndată 'napoi se întoarse,
150 Iarăși în scaun șezu. Ei ambii dînd fuga zburară.
Iute sosiră pe Ida cea plină de ape și fiare,
Unde găsiră așezat pe Cronides atotvăzătorul
Sus pe Gargaros; un nor cu mireazmă plutea împrejuru-i.
Ei se opriră 'naintea lui Zeus, stăpînul furtunii,
155 Care'i văzu bucuros—doar n'avea mînie pe dînșii—
Căci se siliră s'asculte ce spuse soția sa Hera.
El începu către Iris întâiu cu aceste cuvinte:
„Sprinteno Iris, pornește și du-te la zeul Posèidon,
Spune'i porunca ce'i dau—nimic nu scorni dela tine.
160 Povățuește-l să lase războiul, să curme bătaia,
Și să se 'ntoarne la zei ori la dînsul în marea cea sfîntă.
Dacă n'o vrea să m'asculte și vorbele 'mi nesocoti-va,
Cugete el după aceia și bine să chibzue 'n sine.
Mi-e că, deși e vînjos, cu greu o să stea împotrivă-mi
165 Cînd mă voiu prinde cu el; mă țin doar mai tare ca dînsul
Și-s mai în vîrstă ca el, și totuși se 'ncumetă-a crede
Că 'i deopotrivă cu mine, de care duc groază și alții".
Asta grăi, iară vintesa Iris voios îl ascultă
Și de pe Ida, din munți, la Troia cea sfîntă pogoară.
170 Cum repezită din nouri ninsoarea sau grindina rece
Zboară suflată de crivăț, ce naște din frig în văzduhuri,
Iute tot astfel la vale se lasă mult sprintena Iris
Lîngă slăvitul Posèidon, cutremurătorul, și 'i zice:
„Tu cel cu pletele negre ce 'mpresuri pămîntul, Posèidon,
175 Vin să-ți aduc o vestire din partea 'narmatului Zeus.
El porunci să te lași de războiu, să te lași de bătae,
Și să te duci înapoi între zei ori pe marea cea sfîntă.
Dacă tu n'o să-l asculți și zisele 'i nesocoti-vei,
El amenință că vine la tine să-ți stea împotrivă
180 Gata fiind de războiu; deci el sfătuește să nu cerci
Brațele lui, și cu drept; se ține mai tare ca tine
Și mai 'nainte născut, și totuși te 'ncumeți a crede
Că ești de o seamă cu dînsul, de care duc groază și alții".
Întunecat de necaz răspunse vestitul Posèidon:

185 „Vai că semeț e, cu toată puterea'i, de crede cu sila
El să mă 'nstrune pe mine un Domn de-o măsură cu dînsul.
Fiii lui Cronos sînt trei și toți avem mamă pe Rea:
Zeus și eu și al treilea stăpînul Tartarului Hades.
Lumea fu 'n trei împărțită, și-o parte primi fiecare:
190 Marea căruntă de spume ca veșnică sălășluire
Mie la sorț mi-a căzut, lui Hades a iadului beznă,
Cerul întins i-a căzut lui Zeus în nori și văzduhuri;
Numai pămîntul și Olimpul d'avalm'au rămas tuturora.
De-asta eu n'am să mă iau după pofta lui Zeus, ci'n tihnă
195 El să rămie 'n a treia lui parte, cît e de puternic.
Nici să mă prea 'nfricoșeze cu-a brațelor sale tărie
Ca pe-un fricos, ba mai bine cu vorbe grozave să-și mustre
Fiii, să-și mustre și fetele cele născute de dînsul,
Care ș'așa 's de nevoe siliți să'i asculte porunca".
200 Iris cea iute ca vîntul la asta pe urmă-i răspunse:
„Tu cel cu plete corbii care împresuri pămîntul, pot oare
Vorba ta dîrză și crudă s'aduc la știința lui Zeus?
N'o să-ți iei seama cumva? Ințeleptu se 'nduplecă lesne.
Știi că zăcașele Furii pe cei mai în vîrstă i-ajută".
205 Zinei răspunse la rîndu-i cutremurătorul Posèidon:
„Iris, cuminte ai vorbit, ba prea chibzuit ți-a fost graiul,
Bine-i cînd un vestitor cunoaște măsura cea dreaptă.
Insă mă doare cumplit și sufletu-mi se răzvrătește
Cînd pe un Domn deopotrivă cu el în putere și 'n drepturi
210 Zeus cutează să-l mustre cu vorbe din ciudă pornite.
Totuși eu azi îl ascult, deși colcăe 'n mine mînia.
Insă ți-oiu spune și alta și am să-l ameninț din suflet:
Dacă făcîndu-ne în ciudă și mie și zinei Atena,
Darnica 'n pradă, și Herei ca și lui Hefest și lui Hermes,
215 Troia cea naltă cruța-va și nu va voi s'o dărîme,
Și să dea oastei ahee la urmă izbîndă deplină,
Una să știe, că 'n veci n'o să-mi vindece amarul mîniei".
Zise Posèidon, și tabăr' Aheilor el părăsind-o,
Intră 'n al mării noian, și 'n lipsă-i îl jinduc Aheii.
220 Zeus, al norilor Domn, într'asta grăi lui Apolon:
„Du-te acum, dragul meu Febos, la Hector armatu 'n aramă.
Iată că zeul ce zgudue și sprijiniște pămîntul
Dusu-s'a 'n mare la el și așa s'a ferit de mînia-mi
Strașnică; ciocnetul armelor noastre era doar s'ajungă

225 Pînă la zeii din iad care stau împreună cu Cronos.
Insă așa ni-i mai bine, și mie și lui deopotrivă,
Că, deși plin de necaz, se supuse puterilor mele;
Fără sudoare cu greu se putea isprăvi bătălia.
Hai dar, în mînă ia pavăza cea 'mpodobită cu ciucuri;
230 Tare clătind-o, să sperii pe oștenii viteji din Ahaia.
Grija ta fie, cumplite arcaș, numai falnicul Hector;
Pune-i în suflet tot focul avîntului pînă ce-Aheii
Vor nemeri la corăbii și la Helespont, luînd fuga.
Insumi încolo vădi-voiu aeve, cu fapta și graiul,
235 Cum după trudă și 'nfrîngeri Aheii din nou să se 'ntreme".
Zise, și Apolon voios auzi părinteasca poruncă.
Deci se lăsă de pe Ida, din munți, ca vîntosul herete,
Pasărea neîntrecută la zbor cînd ucide porumbii.
El a găsit pe zeescul fecior al lui Priam cel vrednic:
240 Nu sta culcat, ci șezînd. Din nou își venise în fire
Și-și cunoștea pe tovarăși în preajmă; 'ncetase, sudoarea-i
Și gîfîitul cel greu, îl trezise doar vrerea lui Zeus.
Stîndu-i aproape, lui Hector îi spuse trăgaciul Apolon:
„Hector fecior al lui Priam, de ce tu cu firea slăbită
245 Stai depărtat de ceilalți? Te-ajunse vre-o nenorocire?"
Dar dehocat de puteri Priamide 'ncoifatul răspunse:
„Cine ești tu cel mai bun între zei care-mi faci întrebare?
Oare nu știi că în tabăr' Aheilor, pe la corăbii,
Aias războinicul cînd omoram pe tovarășii lui, cu o piatră
250 Greu nemeritu-m'a 'n piept și pe loc m'a oprit din năvală?
Ba chiar în mine am crezut, că 'n ceasul acela vedea-voiu
Iadul și morții din el, căci mai că-mi pierdusem suflarea".
Dar la aceste-a răspuns stăpînul Apolon arcașul:
„Prinde tu inimă acum, căci fiul lui Cronos din Ida,
255 Ca să te-ajute și-alături să-ți stea, îți trimise-un tovarăș
Bun, pe Apolon cu spada de aur—eu care deapururi
Am ocrotit deopotrivă pe tine și 'nalta cetate.
Hai dar zorește și îndeamnă-ți acum călărimea cea multă,
Goana s'apuce cu caii cei iuți spre-adîncate corăbii.
260 Eu înainte păși-voiu și neted voiu face tot drumul
Cailor, și-oiu fugări pe vitejii feciori din Ahaia".
Zice și mare curaj îi insuflă păstorului oastei.
Cum odihnindu-se 'n grajd, cînd orzul îi este nutrețul,
Rupe căpăstrul un cal și 'n tropot s'așterne cîmpiei,

265 Căci e deprins să se scalde la rîu în mîndrețe de valuri,
Fuge cu fală și capul și-l poartă pe sus, și pe umăr
Flutură coama-i în vînt; el mîndru de-a lui frumusețĭ
Sprinten se saltă și merge în pajiștea lui cunoscută;
Iute și Hector la fel mișca din genunchi, din picioare
270 Dînd călăreților zor, cînd glasul zeesc auzise.
Cum cîteodată copoii și oamenii cei dela țară
Goană dau cerbului cel cornorat ori sălbatecei capre,
Insă pe-acestea le mîntue 'n cale prăpastia stîncii
Și-umbra pădurii, căci nu le fusese menit să le-ajungă,
275 Dar, de-a lor urmă trezit, le răsare 'nainte cu coama
Mîndră un leu și pe toți îi abate din zbor și năvală;
Astfel mereu pîn' atunci în gloate s'avîntă Danaii
Moarte din săbii făcînd și din suliți cu două tăișuri;
Insă cînd ei au văzut că Hector colindă prin cete,
280 S'au speriat și cu totul pierdut-au curajul în suflet.
Dar cuvîntează Danailor Thoas, fecior lui Andremon,
Cel mai viteaz din Etoli, un meșter în harța de suliți,
Bun și la 'ncaer pieptiș, de puțini biruit în știința
Vorbei, cînd tinerii se întreceau la vorbiri în Ahaia.
285 Bine priindu-le dînsul așa începu cuvîntarea:
„Doamne, ce văd eu cu ochii mei astăzi i-o mare minune;
Cum a putut să învie, zmulgîndu-se ghiarelor morții,
Hector! Trăgeau doar atîta nădejde cu toți că pierise
La lovitura lui Aias, voinicul născut de Telamon.
290 Dar e vre-un zeu care iar a ferit și păzit-a pe Hector,
Cel ce pe-atîția Danai a culcat la pămînt pîn' acuma
Și-o să mai culce de acum; doar nu peste voia lui Zeus,
Bubuitorul, stă Hector în frunte cu atîta 'nfocare.
Hai dar să facem noi toți după vorba ce eu vă voiu spune;
295 Gloatelor să poruncim să se dee 'napoi la corăbii
Și numai noi cîți ne ținem de cei mai viteji în oștire
Tare să stăm și cu el să dăm piept mai întâiu, să-l respingem
Lăncile 'n fața-i tinzînd. Oricît de 'nfocat e la luptă,
Cred că sfii-se-va el să se 'ndese prin cetele noastre".
300 Zise, iar ei auzindu-l voios s'au grăbit să-l asculte.
Soții lui Aias atunci și-ai craiului Idomeneus
Și Merione și Teucru și Megbe, potriva lui Ares,
Toți cu ai lor, îmbiind pe viteji, de luptat se gătiră,
Toți împotriva lui Hector și armiei lui, cîtă vreme

305 Gloatele se întorceau la corăbii, în tabăr' ahee.
Dar și Troenii în dese șiraguri zoreau înnainte.
Hector mergea cu pași mari și-alături de dînsul Apolon,
Umerii 'n nori învelind, purta 'mpodobitul cu ciucuri
Și strălucitul său scut fulgeros și cumplit, care fuse
310 Dat de Hefestos, fierarul lui Zeus, să 'mprăștie spaimă.
Scutul în mînă ținînd, pășea înnaintea oștirii.
Cetele dese de-Argii adăstau, și din ambele taberi
Strigăte mari izbucneau, săgeți zburau repezi din arcuri,
Și o grămadă de lănci din mînile cele 'ndrăznețe,
315 Unele se înfigeau în trupul oștenilor tineri,
Multe pe drum, înnainte să guste din carnea cea albă,
Înțepeneau în pămînt lăcomind să se 'mbuibe din trupuri.
Cît a umblat liniștit cu pavăza Febos Apolon,
Unii și alții își dau lovituri și cădeau din oștire.
320 Însă cînd el înnaintea Danailor cei cu cai repezi
Prinse să-și vînture scutul și din răsputeri să tot țipe,
Inima le-a 'ncremenit și stătură din goană turbată.
Toemai ca turma de oi ori cireada de vite ce două
Fiare o 'mprăștie noaptea 'n amurg undeva pe la țară,
325 Fără de veste venind cînd nu e păstorul de față;
Toemai așa 'nfricoșați și Aheii fugeau, căci Apolon
Spaima le-a pus și a făcut să învingă Troenii și Hector.
Prinse 'n risipa de-acum un bărbat să omoare pe altul.
Hector pe Stihiu întâiu și pe-Arcesilaos ucise,
330 Unul fruntaș al Beoților cei îmbrăcați în aramă,
Cellalt un soț cu credință al lui Menesteu inimosul.
Pe-alții vre-o doi îi răpuse Eneas, pe Medon și Iasos:
Medon, un frate al lui Aias, pe care Oileu îl născuse
Nelegiuit, care însă trăia în Phylake, departe
335 De părintescul pămînt, căci el omorîse pe unul
Rudă cu vitrega-i mamă, ținută de-Oileu, Eriòpis.
Iasos era căpetenia celor veniți din Atena;
El fu odrasla lui Sphelos, viteazul născut din Bucolos.
Iar Polydamas strivi pe Meciste, Polites pe Ehiu,
340 La 'ncăerarea din frunte, și Agenor întinse pe Cloniu.
Paris apoi pe Deioh, în șiragul întâiu nemerindu-l,
Umăru-i sus, dela spate, din fugă cu arma-i străpunse.
Pînă ce biruitorii pe morți să despoae de arme,
Dîndu-se repede Aheii 'napoi spre părcane și șanțuri,

345 Care 'ncotro apucau şi deasila fugeau după ziduri.
Hector cu strigăte tari pe Troeni începu să-i îndemne:
„Ιureş, viteji, la corăbii, lăsaţi aste prăzi sîngerate.
Dacă vedea-voiu pe vre-unul cumva depărtat de corăbii,
Moartea l-aşteaptă pe loc, iar rudele-i n'o să-l cinstească,
350 N'o să-l jălească bărbaţi şi femei după moarte pe-acela,
Ci înnaintea cetăţii zvîrlit o să-l sfîşie cînii."
Asta vorbi, şi pe umăr cu biciul plezni telegarii,
Cetele sale 'nteţi şi pe rînd le aprinse. Troenii
Toţi îşi mînau sumuţînd cu straşnice chiote caii
355 Cei purtători de telegi. Apolon, eşindu-le 'n faţă,
Margin' adîncului şanţ uşor a surpat cu piciorul
Şi-a prăbuşit-o prin şanţ şi astfel podit-a o cale
Largă şi-atîta de lungă cît bate o lance aruncată
De un bărbat care cearcă cu dînsa să-şi vadă tăria.
360 Au iuruşit pe-acolo Troenii glotiş, iar Apolon
Merse 'nainte cu falnicu-i scut şi se puse să darme
Zidul Aheilor lesne de tot. Cum pe prund, lingă mare,
Un copilaş cînd se joacă şi-şi face din prund jucărele,
Iar le răstoarnă din joacă cu mînile lui, cu piciorul;
365 Astfel, arcaşule Apolon, şi tu risipit-ai atîta
Muncă şi trudă de Ahei şi fuga stîrnit-ai la dînşii.
Astfel abia la corăbii se-opriră şi steteră Aheii.
Se 'mbărbătau între ei şi cu mînile sus ridicate
Zeilor tare strigînd tuturor se ruga fiecare.
370 Nestor, limanul Aheilor, mult mai fierbinte ca alţii
Mîna spre ceru 'nstelat îşi întinde, se roagă şi zice:
„Dacă vre-unul,' o Zeus părinte, în rodnicul Argos
Grasele coapse de bou sau de oae ţi-a ars la rugarea-i
Pentru întorsu-i acasă, iar tu i-ai dat semn de 'nvoire,
375 Adu-ţi aminte de el şi de ceasul amar îl fereşte;
Nu lăsa, Doamne, pe Ahei a Troenilor jertfă să fie".
Asta rugîndu-se a zis, şi grozav bubui înţeleptul
Zeus din nori auzind rugăciunea bătrînului Nestor.
Cum auziră Troenii acest bubuit al lui Zeus
380 Mai cu 'nfocare săriră 'n Ahei şi doriră 'ncleştarea.
Cum un talaz uriaş în marea cu drumuri întinse
Peste pereţii corăbiei cutropitor se revarsă,
Cînd se învolbură vîntul şi 'naltă mai vajnice valuri;
Astfel cu chiot nespus pe zid se urcară Troenii,

385 După ce caii 'şi trecură, deaproape 'ncepură a se bate
Numai cu lancea, pieptiş. Deoparte dau luptă din care,
De-alta din negre corăbii, de sus, cu prăjini lungueţe
Care s'aflau în corăbii ca arme de luptă pe mare,
Inverigate vîrtos, blehuite 'n aramă la capăt.
390 Iară Patroclu, cît timp înnainte Troenii şi Aheii
Dat-au bătaia la zid, afară de repezi corăbii,
Merse la cortul viteazului soţ Euripil şi cu vorba
Sta 'nveselindu-l pe el şi pe rana-i cea grea presurîndu-i
Leacuri ce-alină ascuţite dureri. Dar îndată ce dînsul
395 Zidul văzu potopit de duşmani şi auzi de departe
Ţipătul înfricoşat al Aheilor, tropotul fugii,
Scoase un gemet şi 'n coapse 'ncepu să se bată plecîndu-şi
Mînile 'n jos şi aşa cu amar jăluindu-se zise:
„Nu pot aici să mai stau, măcar c'ai nevoe de mine,
400 O Euripil, căci e straşnică lupta ce-amu se încinse.
Las' să te caute unul de-ai tăi şi să-ţi facă pe voe.
Eu mă răped la Ahile, căci voiu să-l îndemn la bătae.
Ce ştii, se poate că 'ndemnul să-l mişte pe el cu-ajutorul
Vre unui zeu. De folos e sfatul ce-ţi dă un prieten".
405 Ast' a grăit şi-a luat-o pe loc la picior. Iar Aheii
Stau îndîrjiţi la năvala Troenilor, nu puteau însă
Dela corăbii pe ei, deşi 'n număr mai mic, să-i abată.
Geaba cătau şi Troenii să spargă-a Danailor cete
Şi să răzbată la tabăra lor, în corăbii şi 'n corturi.
410 Ca un dreptar ce 'l întinde la bîrnele unei corăbii
Meşterul cel priceput care, povăţuit de Atena,
Tot meşteşugul şi-l ştie deplin la clăditul de vase;
Astfel în dreaptă măsură 'ncordată stătu bătălia,
Şi unii şi alţii se tot opinteau pe la alte corăbii.
415 Hector atunci s'avînta înnaintea slăvitului Aias.
Dar în zădar la un vas amîndoi se căzneau, că nici Hector
Nu mai putea să-l alunge şi foc să dea vaselor, nici să-l abată
Aias pe el, căci a fost ocrotit de zeiască putere.
Numai pe unul Calètor, fecior a lui Clytiu, cînd merse
420 Vasul s'aprindă, cu suliţa Aias în piept îl împunse.
El a căzut răbufnind şi cu dînsul tăciunele 'n mînă.
Hector pe vărul său bun văzîndu-şi aproape cu ochii
Astfel în colb tăvălit înnaintea corăbiei negre,
La Lycieni şi Troeni a strigat cu putere 'nteţindu-i:

425 „Hei, Lycieni şi Troeni, şi Dardani luptători de aproape,
Nu vă mai dați innapoi oricit e strimtoarea de mare.
Voi pe feciorul lui Clytiu scăpați, să nu prade duşmanii
Armele-i, căci a căzut luptind să dea foc la corăbii".
Asta zicind, a chitit lucioasa lui suliță 'n Aias.
430 Nu nemeri pe viteaz, ci pe fiul lui Mastor Lycofron,
Un slujitor a lui Ares, venit din Cythera la dinsul
Cind omorise pe-un om in țara cea sfintă Cythera.
Peste ureche la cap il ajunse cu virful de-aramă
De-unde stetea lingă Aias, şi 'n praf el pe spate din coada
435 Vasului s'a răsturnat cu trupul lipsit de tărie.
Înfiorat la vedere-i grăi către frate-său Aias:
„Dragul meu Teucre, nu vezi? Ucis ni-e bunul tovarăş
Fiul lui Mastor, acel ce venise la noi din Cythera
Şi ca pe-ai noştri părinți cinstit-am la vetrele noastre.
440 Hector pe el l-a răpus. Dar unde-s săgețile tale
Ucigătoare pe loc şi arcul ce Apolon iți dete?"
Zise, iar el auzind s'alătură 'ngrabă lui Aias;
Arcul işi ține 'nstrunat, de săgeți ii e doldoră tolba.
Şi-unde nu 'ncepe curind să tragă 'n Troeni fără milă.
445 El săgetează pe Clèitos, a lui Peisenor fiu mindru,
Soțul slăvitului Domn Polydamas, feciorul lui Panthus.
Frinele Clèitos in mină ținea şi de cai avind grijă,
El ii minase pe unde mai deasă fu valma de cete,
Vrind la Troeni şi lui Hector să placă. Dar iute l-ajunse
450 Răul, şi nimenea nu'l mai scuteşte, cu toată a lor rivnă.
Doar il pătrunde in ceafă săgeata cea mult dureroasă
Şi se răstoarnă din car; se trag telegarii, şi carul
Durue gol. Dar pe loc Polydamas ia seama şi grabnic
Vine 'naintea fugarilor şi, apucindu-i de hățuri,
455 Lui Astynoos, al lui Protiaon fecior, ii increde,
Şi-i dă poruncă 'nadins să-i ție pe-aproape, cu ochii
Țintă la el; apoi merge a se bate prin oastea din față.
Teucru o altă săgeată şi-asupra 'narmatului Hector
A slobozit, şi-ar fi fost sfirşit la corăbii războiul,
460 Dacă, lovind pe viteaz, putea el să'i curme suflarea.
Insă nu-l pierde din minte 'nțeleptul, puternicul Zeus,
Care păzeşte pe Hector şi nu dă lui Teucru mărirea:
Struna cea răsăltătoare din arcul măestru se rupe
Cind spre duşman a destins-o, şi-aiurea se 'ndreaptă săgeata

465 Cea 'ngreuiată de-aramă, şi arcul ii cade din mină.
Tremură Teucru de ciudă şi fratelui Aias ii zice:
„Vai, că un zeu negreşit ne face cu totul deşartă
Ținta. El arcu din mină 'mi zmunci, el imi rupse şi struna
Cea de curind răsucită, 'nădită chiar azi diminCeață
470 Ca să tot ție, oricite săgeți ar zbura de pe dinsa".
Marele Aias Talamon lui Teucru indată 'i răspunse:
„Dragul meu, las' la o parte săgețile tale şi arcul;
Ți le-a vrăjit vre un zeu pizmuindu-ne soarta şi neamul.
Haide, ia sulița lungă şi scutul aruncă-ți pe umăr,
475 Bate-te aşa cu Troenii şi 'ndeamnă a se bate şi alții.
Chiar dacă birue dinşii, să nu ne ia vasele 'ncalte
Fără de caznă şi zor. La luptat să ne fie dar gindul".
Asta voinicul a zis, şi Teucros in cort 'şi a pus arcul.
Puse pe umăr un scut din pături de piele vre-o patru,
480 Puse şi 'n capu-i virtos o chivără bine lucrată
Şi cu o coadă de cal ce 'n vint flutura 'ngrozitoare,
Şi luind țapăna lance ascuțită cu virful de aramă
Teucru se duse dind fuga s'ajungă la frate său Aias.
Hector, indată ce vede stricat meşteşugul lui Teucru,
485 Pe Lycieni şi Troeni zădăreşte şi țipă cit poate:
„Hei Lycieni şi Troeni şi Dardani luptători de aproape,
Fiți, o prieteni, bărbați; v'aduceți aminte de-al vostru
Aprig, năvalnic indemn acum la corăbii, căci insumi
Eu am văzut nimicite de Zeus săgețile unui
490 Mare viteaz. Şi e lesne-a cunoaşte puterea lui Zeus,
Fie cind el dărueşte izbinda şi 'nalță pe oameni,
Ori ii slăbeşte de tot şi nu vrea să'i ia 'n apărare,
Şi-asta se 'ntimplă cu Aheii acum, pe cind nouă ne-ajută.
Hai dar, vă bateți glotiş la corăbii. Iar dacă vre-unul
495 La lovituri va cădea şi muri-va urmindu-şi ursita,
Poate să moară. Frumos e cind mori apărindu-ți moşia;
Au să-ți rămie doar teferi copiii şi 'n viață nevasta,
Şi neatinsă şi casa şi-averea-ți va fi, dac' Aheii
Au să se ducă 'n corăbii departe 'n iubita lor țară".
500 Astea le-a zis, şi trezit-a la toți bărbăția şi avintul.
Aias la rindu-i da zor şi tot asmuța pe tovarăşi:
„Vai, ce ruşine, Argii! Ori dat să pierim ni-i acuma
Ori să scăpăm, să respingem primejdia dela corăbii.
Oare gindiți, dacă vasele fi-vor in mina lui Hector,

505 Că veţi ajunge pe jos în ţara părinţilor voştri?
N'auziţi oare că armia 'ntreagă 'şi 'nflacără Hector
Şi-arde într'însul dorinţa să pue tăciuni 'n corăbii?
Nu doar la horă să vină 'şi 'ndeamnă pe-ai săi, ci la luptă.
Nu ne rămîne dar nouă decît un cuvînt şi-o povaţă.
510 Singuri cu toate puterile noastre, pieptiş să ne batem,
Căci e mai bine odată să ştim de pierim ori trăi-vom
După bătae, decît să ne tot irosim într'o harţă
Straşnică aşa la corăbii, striviţi de-o putere mai mică".
Astfel a zis şi trezit-a la toţi voinicia şi-avîntul.
515 Hector ucise pe Schediu, pe care 'l născu Perimede,
Al Foceenilor Domn. Subt Aias căzu Laodamas,
Capul pedeştrilor, a lui Antenor slăvită mlădiţă.
Iar Polydamas ucise pe Otos acel din Kyllene,
Al lui Filide fărtat, stăpînul Epeilor aprigi.
520 Meghe zărindu-l s'aruncă, ci 'n lături se dă Polydamas,
Şi lovitura 'i dă greş: nu 'ngădue Febos Apolon
Colo 'n şiragul întâiu să cadă feciorul lui Panthus.
Lancea lui Meghes atunci se 'nfipse în pieptul lui Croismos
Care şi cade bufnind, iar Meghes îl pradă de arme.
525 Dar la acesta-a sărit unul Dòlops, bun meşter în suliţi,
Fiul bărbatului cel mai ales, al lui Lampos, odrasla
Lui Laomedon, om tare 'ncercat în avîntul puterii.
Dînsul atunci nimerit-a la mijloc în scut pe Filide,
Fuga de-aproape venind, dar păzitu-l-a platoşa 'i bună,
530 Alcătuită din plăci rotunzite, un dar ce Fileus
I l-a adus din Efyra cîndva, dela rîul Selèis.
Lui i-l dăduse un Domn Eufetes, fiind a lui oaspe,
Veşnic în taberi s'o poarte ca pază de arme duşmane,
Cum pe feciorul'i atunci îl păzi de primejdie mare.
535 Meghe cu suliţa 'mpunse pe Dòlops în coiful de aramă
Tocmai în creştet sub coada tufoasă de cal, şi deodată
Creasta cea 'naltă de păr i-o rupse din coif, şi întreagă
Cade ea 'n colb strălucind în noua'i vopsea de porfiră.
Tocmai cînd Dòlops lupta îndîrjit cu nădejdea izbîndei,
540 Iată 'i veni 'n ajutor Menèlau, bărbatul războinic.
El furişîndu-se alături, din dos îl înşuliţă 'n umăr.
Lacom în pieptu'i atunci se 'nfige pe loc ascuţişul
Lăncii de moarte răzbindu-l, iar Dòlops pe brînci se prăvale;
Ambii ceilalţi se aruncă la el ca să-l prade de arme.

545 Hector îndemn şi porùnci da fraţilor săi tuturora,
Dar mai întâiu început-a să mustre pe-al lui Hiketaon
Zdravăn fecior Melanip, care boii cei leneşi la umblet
Şi-i păşuna în Percote, cînd nu se ivise duşmanul;
Dar la venirea Danailor şi-a 'ncovoiatelor vase
550 El se întoarse la Troia şi-ajunse în obşte cu vază.
Sta în palatul lui Priam, de acesta iubit ca şi fiii.
Hector acuma la dînsul aşa se răstea dojenindu-l:
„Cum, Melanipe? Lăsa-ne-vom astfel? Nici măcar ţie
Inima nu ţi se frînge să vezi că ucisu-ţi-au vărul?
555 Nu iei tu seama cum cată pe Dòlops de arme să-l prade?
Hai după mine, căci nu mai putem să luptăm de departe
Noi cu Argiii, ci ori îi răpunem, ori dînşii ne darmă
Troia cu totului tot şi omoară pe cei din cetate".
Zice 'nainte păşind; Melanip ca un zeu îl urmează.
560 Aias Telamon atunci zorea pe Argii la bătae:
„Fiţi, o prinţeni, bărbaţi; păstraţi-vă 'n suflet ruşinea
Şi-unii de alţii ruşine s'aveţi cînd măcelul se 'ncinge.
Nu mor, ci scapă mai mulţi cînd au între dînşii ruşine,
Nici se cîştigă puteri de-apărare şi slavă prin fugă".
565 Asta vorbi, dar şi ei dela sine ardeau să se-ajute;
Vorba 'i în inim' au pus, şi ca şi c'un mur de aramă
Vasele 'şi-au îngrădit, dar Zeus sta treaz cu Troenii.
Lui Antiloh îi da ghes într'aceia voinicul Menèlau:
„Printre Ahei nu e unul mai tînăr ca tine, Antilohe,
570 Nici de picioare mai bun şi nici aşa tare ca tine.
Hei, dac' ai vrea să-ţi dai vînt, să culci la pămînt pe oarecine".
Zise şi fuge napoi. Aprins Antiloh de-a lui vorbă,
Zboară din rîndul întâiu, în preajmă'i chiteşte şi-azvîrle
Suliţa lucie 'n vînt. Inlături feriră Troenii
575 Cînd sclipi lancea spre ei, dar nu'i fu zădarnică ţinta,
Ci nemeri pe al lui Hiketaon fecior Melanipos,
Cînd năzuia spre războiu, şi 'n piept pe la sîirc îl răneşte.
El se răstoarnă bufnind şi noaptea i-acopere ochii.
Sare la el Antiloh. Precum un ogar năpădeşte
580 Puiul de ciută rănit pe care, zgornit din culcuşu-i,
Un vînător cu noroc îl ocheşte şi-i frînge puterea;
Astfel sări, Melanipe, la tine cu suflet sălbatec
Ca să te prade Antiloh. Dar Hector iea seama şi-aleargă,
Ese nainte, 'l întîmpină unde e 'ncinsă bătaia.

585 Cît e de ager și aprins, nu stă Antiloh să-l aștepte,
Ci o dosește sfios, cum fiara cînd făptue răul
Nenorocind un zăvod sau vre un păstor de cireadă.
Fuge și nu mai așteaptă să vie mulțimea 'nglotită;
Astfel fugi Nestorid, în urmă'i Troenii și Hector
590 Țipă cumplit și-l împroașcă c'un nor de săgeți și de suliți.
Numai cînd el fu în gloata-a lor săi se întoarse și stete.
Tocmai ca leii cînd sar ca să spîrcue prada, Troenii
Se năpustesc spre corăbii; așa e porunca lui Zeus,
Care mereu le sporește vîrtutea, iar oastea din Argos,
595 Slava luîndu-i, o 'nlănțue 'n vrajă și-aprinde dușmanii.
Numai lui Hector vrea el să dee mărirea izbîndei,
Vrea în corăbii să pue năprasnicul foc care arde
Neobosit, și să facă pe pofta cea necuvenit' a zeiței
Thetis, căci una'i de-acum așteptarea 'nțeleptului Zeus:
600 Flacăra unei corăbii ce arde să vadă cu ochii,
Și mai pe urmă să'i lase voiă pe Troeni, să'i alunge
Dela corăbii Aheii, și lor să le dea biruința.
Asta gîndindu-se în sine, silește pe fiul lui Priam
Către corăbii, măcar că și el se dă 'n vînt la bătae.
605 Parcă'i turbat ca și Ares cînd lancea rotește, ca focul
Mistuitor, cînd s'aprinde nebun în desișul pădurii.
Gura 'i de furie 'i spumegă, ochii sub negre sprîncene
Flacări revarsă din ei, și grozav se tot zbate la tîmple
Coiful mișcîndu-se în vînt la zbuciumul marelui Hector,
610 Căci pe viteaz din văzduh îl ajută și-l apără Zeus
Care pe el îl cinstește și'l umple de slavă, doar singur
Luptă cu atîția bărbați și-i scris ca viața să'i fie
Scurtă, căci iată curînd ii apropie ziua pieirii
Palas Atena, cînd el o să cadă zdrobit de Ahile.
615 Caută Hector acum să spargă-a dușmanilor șiruri
Și-unde's mai deși și mai bine 'narmați se avîntă și dînsul.
Totuși nu poate răzbi, oricît e rîvnirea'i de mare.
Stau împotrivă 'ndesiți și tari ca un zid, ca o stîncă
Ce se ridică pe țărm rîpoasă și stă neclintită
620 Nevrînd să știe cînd vin vijîind viforoasele vînturi
Și o izbesc clocotind ale undelor namile negre;
Astfel Aheii stau zdravăn și nu se porneau la risipă.
Dar ca un foc strălucind în gloată svîrlitu-s'a Hector
Și-a năpădit pe dușmani precum o corabie iute

625 Inviforatul talaz mărit de furtuna din nouri
O cutropește și'n spumă o învălue toată, iar vîntul
Geme prin pînze grozav, de tremură corăbierii
Bieții de teamă loviți—îi paște doar moartea de aproape—;
Astfel Aheii acuma se frîng și se zbuciumă într'înșii.
630 Cum mînios năvălește un leu în cireada de vite,
Care cu miile pasc lîngă iazul cel mare pe luncă;
Stă între ele păstorul și nu e deprins să înfrunte
Fiara luptînd și să-și apere boul cu netedă piele,
De-asta cu vitele cele dintăi și cu cele din urmă
635 El tot aleargă, iar leul la mijloc sărind la o vită
O și sfîșie pe loc, și fug celelalte 'ngrozite;
Astfel Aheii atunci, de frica lui Hector și Zeus,
Se 'mprăștiară cu toți; el numai pe unul răpuse;
Pe Perifet Myceneanul născut din Copreu, care-odată
640 Veștile lui Eurysteu le ducea la viteazul Heracle.
Fost-a din tată mai slab feciorul cu mult mai destoinic,
Bun în tot felul, ușor de picior și dibaciu la bătae
Și 'n chibzuință voinicul era 'ntre mai-marii Mycenei.
El fu menit ca să dee lui Hector o slavă mai 'naltă.
645 Tocmai cînd spatele a 'ntors, isbit îi fu 'n margine scutul
Cel pîn' la poale de lung, zăgazul țintirii dușmane.
Astfel în scut el lovit, căzut-a pe spate, iar coiful
Răzgudui pe la tîmple pocni 'nfricoșat la cădere.
Hector ia seama pe loc, s'apropie 'ngrabă de dînsul,
650 Lancea i-o 'mplîntă în piept și-aproape de-ai săi îl omoară.
Însă tovarășii lui nu pot să-l ajute, cu toată
Jalea ce au pentru el, căci tremură 'n fața lui Hector.
Vasele acum au 'nainte și 'npreajmă-le stau a lor vase
Care 's în rîndul întâiu. Troenii dau goană spre dînsul.
655 Oastea din Argos, silită, se dă înnapoi dela 'ntâiul
Rînd de corăbii, dar stă lîngă corturi acolo 'nglotită,
Ne 'mprăștiată prin lagăr; i-oprește rușinea și teama.
De-asta cu țipete tari se îndeamnă mereu între dînșii.
Însă mai mult ca ceilalți meterezul Aheilor Nestor
660 Neîncetat se ruga de oricine amintindu-i părinții:
„Fiți, o prieteni, bărbați; păstrați-vă 'n suflet rușinea
Unii de alții acum, și bine v'aduceți aminte
Toți de copii, de neveste, de-ai voștri părinți, de avere,
Fie că ei vă trăesc ori moartea vi-i zmulse din lume.

665 Cad în genunchi și vă rog pentru ei care nu sînt de față,
Stați vitejește pe loc și nu mai purcedeți la fugă".
Zice și 'ntartă puterea și inima fieștecărui.
Palas Atena le ea de pe ochi un zăbranic de ceață
Dat de un zeu, și pe loc văd limpede 'n ambele laturi
670 Trimba de vase deoparte, pe de-alta băteliștea cruntă.
Ei deslușesc și pe Hector viteazul și oștile sale,
Văd și pe toți care stau înnapoi depărtați de bătae
Ca și pe cei care tot se mai bat pe la repezi corăbii.
Dar inimosului Aias de loc nu-i ticnește să stee
675 Unde feciorii ceilalți ai Aheilor șed la o parte,
Ci cu pași mari se tot poartă și poduri de vase colindă
Sulița mare 'nvîrtind și bună de luptă 'n corăbii,
Strîns cercuită, de coți douăzeci și vre-o doi în lungime.
Ca un bărbat priceput să mîne strunind telegarii,
680 După ce pune la ham cai patru luîndu-i din stavă,
El le dă drumul din șes și-i gonește spre marea cetate
Și se ațîne pe șleau, de rămîn cu mirare privindu-l
Mulți, și bărbați și femei, cum dînsul, puternic și sigur,
Sare pe rînd de pe-un cal pe altul, și zboară ca vîntul;
685 Tocmai și Aias mulțimea de poduri pe repezi corăbii
Cutreera cu pași mari, și glasu-i răzbia pîn' în ceruri.
Groaznic țipînd la Danai, le tot poruncia să vegheze
Pentru corăbii și corturi.—Dar nu huzurește nici Hector
Stînd cu Troenii cei împlătoșați colo 'n mijlocul gloatei,
690 Ci ca și vulturul murg, cînd aprig se lasă spre stolul
Înaripatelor păsări ce pasc pe-ale rîului maluri,
Gîște, cucoare sau lebede albe gîtoase,—tot astfel
Hector s'asvîrle și drept năzuește spre unul din vase
Care-s cu ciocul cernit, iar Zeus cu zdravăna-i mînă
695 Tot îl brîncește din spate și-asmuță oștirea-i cu dînsul.
Deci bătălie 'ndîrjită s'aprinde din nou la corăbii.
Cît ai putea să socoți că cei ce se 'ntîmpină 'n luptă
Sînt neînfrînți și-oțeliți—așa de ferbinte se 'ndeasă!
Căci luptătorii o știu și acesta 'i li-i gîndul: Aheii
700 Nici nu mai cred că fugi-vor de rău, și sînt gata să piară.
Însă Troenii au toată nădejdea, că astăzi vor arde
Vasele și vor ucide pe-oștenii voinici din Ahaia.
Asta cu mintea gîndind se 'ncaeră unii cu alții.
Hector înhață de cîrmă un vas plutitor pe noianuri,

705 Mîndru și iute la mers ce-aduse pe Protesilaos
Iolas la Troia, dar n'o să-l mai ducă la 'ntoarcere 'n țară.
Crîncen în jurul acestei corăbii se 'nghesue Aheii
Și cu Troenii dau piept. Nu stau răsfirați să aștepte
Săgetăturile lor și nici lovitura de suliți,
710 Ci de aproape 'nclеștați și c'un singur îndemn, cu un suflet,
Ei se sfîșie, se bat cu securi și topoare ascuțite
Ca și cu paloșe mari și suliți cu două tăișuri.
Multe cuțite cu dalbe plăsele în negru legate
Cad pe pămînt dela umăr ori cad fulgerate din mîna
715 Celor loviți, și sîngele curge pe neagra țărînă.
Hector, odată de vas apucîndu-se, nu mai slăbește;
Creasta-i cu mînile ține și-așa la Troeni poruncește:
„Repede aduceți-mi foc și dați-vă 'ncoace grămadă.
Ziua de plată-i acum, ne-o dă Zeus; el vrea să cuprindem
720 Aste corăbii ce 'ncoace-au venit făr' a zeilor vrere
Și ne-au făcut așa rău, din vina bătrînilor sfetnici
Care, deși eu voiam să mă 'ncaer aici la corăbii,
Mă 'mpedecau și pe mine și-opriau dela luptă poporul.
Dar dacă Zeus atunci, tunătorul, luatu-ne-a mintea,
725 Singur acum ne dă 'mbold și ne 'mbărbătează la harță".
Zice, iar ei mai dehai s'avîntă în oastea dușmană.
Aias acum, cutropit de săgeți, nu mai poate să stee,
Teamă de moarte fiindu-i se trage puțin spre băncuța
Lungă de șapte picioare și podul corăbiei lasă.
730 Colo s'așază pîndind și respinge mereu dela vase
Pe-orice dușman care aduce năpraznicul foc și deapururi
El poruncind la Danai cu glas fioros le tot strigă:
„Hai, o prieteni Danai, voinici slujitori ai lui Ares,
Fiți-mi bărbați și gîndiți la năvalnica voastră vîrtute.
735 Oare voi credeți c'avem ajutoare la spatele nostru
Sau vre un zid mai vîrtos să ne apere acum de pieire?
N'avem noi doar pe aproape o cetate 'ntărită cu turnuri,
Unde să fim străjuiți și-un popor să ne ajute să 'nvingem,
Ci pe cîmpia Troenilor cei înarmați așa bine
740 Stăm noi pe mal înfundați, departe de țara străbună.
De-asta nădejdea e 'n voi, nu e 'n moliciunea luptării".
Zice, și dă 'nverșunat înainte cu lance ascuțită.
Care Troian din îndemnul precum și de dragul lui Hector
S'apropia cu tăciunele aprins de albiatele vase,
745 Aias mereu îl ochia primindu-l cu sulița-i lungă;
Doi și vre-o zece a răpus lovindu-i așa la corăbii.

Trad. de George Murnu

Note pe marginea cărților

H. TAINE ȘI REVOLUȚIA FRANCEZĂ

Auguste Comte spune undeva că dacă în calea problemelor Geometriei ar sta oarecare interese materiale aceste probleme ar fi rămas, poate, nerezolvite pînă astăzi.

Acest adevăr îl pot ilustra discuțiile asupra tuturor evenimentelor istorice, mici și mari, ori de cîte ori aceste evenimente sînt în vre-o legătură cu patimile sau năzuințile actualității. Și din acest punct de vedere, desigur, nici unul din evenimentele istorice nu dă loc la atîtea discuții aprinse ca marea Revoluție Franceză dela sfîrșitul veacului al XVIII-lea.

Această Revoluție pune hotarul „lumei vechi", dărîmă așezămintele Europei feodale și absolutiste; dela ea datează toate aspirațiunile „lumei nouă". „Declarațiunea drepturilor omului și ale cetățeanului", aruncată atunci în vălmășagul luptelor politice, rămîne pînă astăzi platforma de luptă atît în relațiunile interne ale statelor civilizate, cît și pentru revendicările grupărilor etnice oprimate, în raporturile internaționale.

Nu e de mirare, că elementele sociale reacționare, toate clasele societății noastre cari nu pot uita vechile lor privilegii, cari nu s'au resemnat încă și năzuesc să salveze cît e cu putință mai mult din dărămăturile „lumei vechi", văd în Revoluția Franceză obîrșia tuturor relelor ce ne bîntue. Precum e foarte firească pornirea din partea elementelor progresiste de-a pune în legătură cu principiile Revoluțiunii toate aspirațiunile lor.

Astfel, deși au trecut o sută douăzeci de ani de cînd poporul Parisului, dărîmînd Bastilia, a asigurat triumful Revoluțiunii,—judecata istorică asupra acestei mari epoci este prea adese ori încă influențată de prejudecățile și considerațiunile politice lăturalnice.

Atunci cînd de pe tribuna parlamentelor, la întruniri pu-

blice sau pe paginile ziarelor politice, Revoluția Franceză, rînd pe rînd, e defăimată ca o operă de criminali ori maniaci,—sau cînd ea este glorificată ca triumful neprihănit al profeților și al eroilor Libertății, pe nimeni nu-l pot impresiona peste măsură aceste manifestări de pasiune politică.

Dar acum vre-o douăzeci de ani detractorii Revoluțiunii au găsit un sprijin neprețuit în opera unui mare literat, care dădea incriminărilor lor, nu numai prestigiul reputațiunii sale de cugetător, dar, se părea, și temelia sigură a cercetărilor istorice obiective. „Originile Franței Contemporane" de H. Taine n'au extaziat numai pe reacționarii din toate țările, dar talentul literar puternic al autorului, considerațiile adesea adînci ale cugetătorului, eșafodagiul de imensă erudiție al istoricului au impresionat și opinia publică neprevenită și, în parte, au derutat chiar pe admiratorii Marei Revoluțiuni.

Dacă aceștia nu acceptau, și nu puteau accepta, *interpretările*, pe care Taine le dădea faptelor povestite de el,—dacă ei contestau cu putere *aprecierile* lui personale, dar *faptele* înseși, cari dădeau loc acestor interpretări sau motivau aceste aprecieri, de cele mai multe ori nu se discutau.

Și cum să fie discutate? În prefața voluminoasei sale lucrări Taine ne declară că el nu-și bazează interpretările și aprecierile pe simple „presupuneri, divinațiuni îndoelnice, sau indicațiuni vagi", nu, el a *trăit* Marea Revoluțiune pentrucă, afirmă el în aceiași prefață: „Din fericire noi parcă putem vedea pe oamenii înșiși din această epocă, exteriorul lor și sufletul lor. Francezii «vechiului regim» sînt încă atît de aproape de privirile noastre! Fiecare din noi în tinerețe a putut veni în contact cu unii din supraviețuitorii acestei lumi dispărute. Multe din locuințile lor subsistă încă cu apartamentele și mobilele lor intacte; cu ajutorul tablourilor lor și al stampelor lor noi parcă îi urmărim în viața lor de toate zilele, vedem costumele lor, atitudinile și gesturile lor. Cu ajutorul *literaturii* lor, al filosofiei lor, al științii lor, al *gazetelor* și al *corespondențelor* lor, noi putem reconstitui toată gîndirea lor și pînă și conversațiunile lor familiare. *O mulțime de memorii* eșite de treizeci de ani din arhivele publice sau private ne duc din salon în salon ca și cum noi înșine am fi fost acolo față. Scrisorile sau jurnalele călătorilor străini controlează și complectează portretele, pe care această societate ni le-a zugrăvit ea însăși".

Și Taine ne declară că el a scrutat, pe lîngă izvoarele imprimate, „o mulțime de documente manuscrise, corespondența unui mare număr de intendenți, fermieri generali, magistrați, funcționari și particulari de tot soiul și de toate gradele, din cei treizeci de ani în urmă ai vechiului regim, rapoartele și memoriile asupra diverselor părți ale Casei regale, procesele verbale și caetele Statelor Generale în *176 de volume*, corespondența comandanților militari din 1789—1790, scrisorile, memoriile și

statisticile detailate cuprinse în cele *o sută de cartoane* ale Comitetului eclesiastic"...

Faţă de această bogăţie de izvoare Taine exclamă: „Cu astfel de resurse ajungi aproape contemporan al oamenilor a căror Istorie o scrii şi, de mai multe ori, în mijlocul arhivelor, urmărind pe hîrtii îngălbenite scripturile lor vechi, eu cădeam în ispită de a le adresa cuvîntul".

Ce putea spune un cetitor mijlociu în faţa acestei documentaţii, pe care o afirma fiecare pagină a „Originilor" prin numeroase şi impozante trimiteri la izvoarele inedite din diferite arhive, inaccesibile unui neiniţiat?

In corespondenţa lui, Taine de asemenea, de mai multe ori, revine asupra bogatei sale documentaţii, prin care îşi justifică concluziunile. „Documentele de tot soiul, scrie el, pe care eu le-am cetit astăvară conchid toate în acelaş sens: Cînd priveşti de-aproape şi cu sînge rece trecutul, găseşti că în general vorbind Francezii dela 89 încoace au făptuit şi au cugetat în parte ca nişte nebuni, în parte ca nişte copii" (*Vie et correspondance*, t. III, p. 175). Şi în altă parte el ne dă următoarea definiţie a Revoluţiei: „...e insurecţia catîrilor şi cailor împotriva oamenilor, sub conducerea maimuţelor cu larinxul de papagali..." (Ibid., p. 247).

Se părea că aceste concluzii nu pot fi răsturnate discutînd *faptele* invocate de Taine. Şi, deşi istoricii de profesie au întîmpinat cu oarecare rezerve opera lui Taine, pentru opinia publică mijlocie icoana făcută de el a Marei Revoluţiuni, în ce priveşte materialitatea faptelor, a rămas decenii întregi ca expresiunea însăşi a adevărului istoric. Şi de cîte ori marea autoritate a academicianului francez a fost utilizată spre a lovi în descendenţii de astăzi ai acelor „maimuţe cu larinxul de papagali" din epoca Marei Revoluţiuni!

E explicabilă dar sensaţia, ce a produs critica recentă făcută operei lui Taine de către *A. Aulard*, profesorul de Istorie la Sorbona. (*A. Aulard*,—„Taine, historien de la Révolution Française, Paris, 1907).

Aulard e un specialist, care de mai bine de douăzeci de ani îşi consacră munca epocii revoluţionare; de el sînt scrise capitolele relative la Revoluţia Franceză din vol. VIII al „*Istoriei Generale*", publicată sub direcţia profesorilor Ernest Lavisse şi Alfred Rambaud; lui i se datoreşte şi lucrarea bine cunoscută „*Histoire politique de la Révolution Française*" (Paris, 1905).

Impresia, pe care o face analiza lui Aulard, e aproape deprimantă.

Profesorul din Paris îşi propune ca scop anume să controleze tocmai documentaţia lui Taine; el scrutează pagină cu pagină trimiterile lui la izvoarele imprimate şi mai ales la cele inedite; îl urmăreşte pe „foile îngălbenite" ale arhivelor. Şi rezultatul este uimitor.

Cartea lui Aulard e dintre acelea ce nu se pot rezuma: autorul nu face teorii, nu se perde în consideraţii generale,—el se mulţumeşte să urmeze pas cu pas lucrarea lui Taine şi să opue afirmărilor sale restabilirea faptelor cum ele rezultă din înseşi izvoarele invocate de „Originile Franţei Contemporane". Cetitorul uluit constată că douăzeci de ani a fost victima unei nemai pomenite mistificări.

Spre a reda cetitorilor noştri impresia ce-am avut din cetirea cărţii lui Aulard, mă voiu mulţumi cu cîteva exemple.

Autorul nostru întăiu îşi pune întrebarea: *cîtă vreme* Taine a consacrat studiului Revoluţiei Franceze? Pentru aceasta, el stabileşte prin înseşi scrierile şi corespondenţa lui Taine, momentul precis în care s'a născut la acesta ideia de a scrie Istoria Revoluţiunii şi acela în care el a început să se documenteze; cercetează apoi, cu ajutorul corespondenţii lui Taine cu directorii arhivelor şi cu al registrelor acestor arhive, ce anume dosare din ele le-a avut Taine în mînă şi cită vreme. Şi iată rezultatele:

„El (Taine) începe să cetească în August 1871. In Iulie 1773 el scrie lui Guizot că aproape a isprăvit cetirile sale. La 30 Decembrie următor el scrie că a fost întrerupt de diferite evenimente familiare, de necesitatea de a-şi pregăti cursul, de candidatura sa la Academia Franceză. Aşa dar el începe să scrie în timpul vacanţelor, în August şi Septembrie 1873. Astfel el a consacrat numai doi ani pentru a se documenta; e vădit că el a început să scrie Istoria „Vechiului Regim" (primul volum al operei sale) fără să studieze serios Istoria Revoluţiei. Mai tîrziu el se va documenta în măsura în care va scrie..." (p. 21—22).

Apoi autorul nostru arată datele cînd au apărut, volum pupă volum, şi chiar aproape numărul orelor ce au fost consacrate pentru a le scrie, diferitele părţi ale „Originilor"; menţionează alte lucrări, cu care s'a ocupat Taine în acelaş timp; în sfîrşit conchide: „De aici se poate vedea cît de puţin timp a întrebuinţat Taine pentru a scrie o operă, care, după metodele noastre actuale sau chiar după *metoda anunţată de el*, ar fi cerut aproape o viaţă întreagă de om" (p. 22).

Această constatare ne pregăteşte pentru descoperirile uimitoare ce urmează.

In asemenea condiţiuni e evident că documentaţia lui în realitate este foarte superficială. Pentru un istoric al epocii revoluţionare au, de pildă, desigur cea mai mare însemnătate ziarele contemporane pentru a urmări desfăşurarea evenimentelor şi mai ales pentru a-şi putea da seama de dezbaterile adunărilor naţionale,—cu atît mai mult că pentru acea vreme nu se publicau dările de seamă oficiale, afară de un „proces-verbal" foarte scurt şi adesea confuz. Numai dar juxtapunînd acest proces-verbal cu textele din cît mai multe ziare—şi ziare ale diferitelor partide—se poate cu oarecare siguranţă reconstrui cursul dezbaterilor în Adunări şi mersul adevărat al lucrurilor.

Dar Aulard dovedeşte că Taine nu cunoaşte decît două jurnale ale epocii:

„Din jurnale, care sînt un izvor atît de important, cu condiție ca ele să fie controlate unele prin altele, eu nu văd ca el să fi utilizat serios decît două, şi anume: «Mercure de France» şi «Moniteur»; dacă el citează adesea «Mercure de France» e pentrucă acesta *e o gazetă anti-revoluționară*, şi mai ales pentrucă acolo scrie Mallet du Pan. Acest genovez pedant, detractorul plin de fiere al revoluției, e pentru Taine cel mai competent, mai judicios şi mai profund observator... In ce priveşte «Monitorul» Taine se serveşte de el pentru dările de seamă ale şedinților Adunării Constituante" (p. 72). E interesant că la pag. 117 a volumului „Révolution", Taine pune o notă, în care el atrage băgarea de seamă a cetitorilor asupra marei greşeli, pe care o comit aceia cari citează „Monitorul" pentru perioada anterioară lui 3 Februarie 1790, fiindcă toate numerele pentru această perioadă sînt productul unei compilațiuni posterioare, executate în anul al IV-lea (1796). In orice caz pentru vremea aceia „Monitorul" n'are absolut caracterul de oficialitate. Cu toate acestea, această notă nu-l împedecă pe Taine însuşi, zice Aulard, „să citeze «Monitorul» — la pag. 151 pentru zilele de 16 şi 31 Iulie 1789 şi la pag. 221 pentru ziua de 24 Octombrie 1789! Alții s'au înşelat în această privință din ignoranță; el s'a înşelat din uşurință. Eu cred chiar că această notă dela 117 i-a fost dată de vre-o persoană competentă şi el a înserat-o mai tîrziu fără să-şi mai dea munca de a-şi pune textul de acord cu indicațiunile utile ce i le-au dat alții. Acest lucru e cu atît mai verosimil că aceiaşi notă dela pag. 117 enumără ca *izvoare principale cu adevărat contemporane* mai multe jurnale, pe care Taine *nu le-a utilizat de loc... In rezumat el n'a făcut nici o despuiare metodică, nici a ziarelor principale ale vremii, nici chiar ale celor două singure pe care le are totdeauna sub mînă...*"

Mai mult: „*El nu se serveşte niciodată de procesul-verbal al Adunării Constituante*" (p. 73), — singurul izvor oficial, deşi nesuficient.

Să vedem acuma cum se foloseşte şi de alte izvoare *imprimate*. Iată rezumatul cercetărilor lui Aulard: „El n'a cetit numeroasele monografii ce apăruse deja în vremea lui şi e vădit că el n'a deschis măcar tomul al VIII-lea al Catalogului de Istoria Franței în Biblioteca Națională, tomul relativ la Istoria locală. De asemenea el n'a consultat tomul II al acestui Catalog (Istoria politică generală), nici tomul al VI-lea (Istoria parlamentară). El n'a făcut nici o cercetare metodică a imprimatelor; el a cetit de toate, la întîmplare, după indicațiunile, pe care le putea găsi ici şi colo" (p. 74).

Şi *cum* se foloseşte Taine de izvoarele imprimate, pe care le are la îndămînă?

„Pentru imprimate nu e totdeauna uşor de a verifica referențele sale. Se 'ntîmplă că titlul sau numele autorului este schilodit... Se 'ntîmplă de asemeni că n'a indicat ediția de care s'a folosit, dacă sînt mai multe... Cînd nu este decît o singură ediție, sau cînd nu este îndoială în ce priveşte ediția de care s'a folosit Taine, se 'ntîmplă că nu poți găsi nimic la pagina indicată de el; acesta este cazul de pildă, pentru trimiterile pe care el le face — pe p.p. 20, 27, 211, 492 ale *Vechiului Regim* — la scrierile lui Bouillé, Necker, Bachaumont, Mercier, Paul Boiteau. Cînd el pune un pasagiu în ghilemete s'ar putea crede că aceasta este o citație textuală, dar el aranjează stilul sau schimbă ordinea frazelor..." (p. 40). Şi vom vedea la ce alterări ale textului ajunge.

Aşa, vorbind despre mişcările populare ce au avut loc în urma luării Bastiliei, afirmă că țăranii atacau nu numai castelele feodalilor, ci şi locuințile „burghejilor", şi spre a dovedi aceasta citează în notă cinci izvoare. Aulard a controlat toate aceste trimiteri şi iată rezultatul: „Astfel, din cinci mărturii pe care Taine le produce în sprijinul asertiunii sale, două, acele din «Mercure de France» şi din Arthur Young, *spun tocmai contrarul;* una, a lui Buchez şi Roux, e mută, nu spune nimic; iar cele două, care o confirmă, sînt nişte cuvinte vagi, aruncate în aer de doi pamfletari bavarzi şi fără autoritate, *fără a se cita faptele*" (p. 89).

Aulard citează cazuri numeroase cînd Taine alterează textele citate, mai ales pentru a defăima pe oamenii revoluțiunii, pe lîngă că utilizează mai ales scrierile anti-revoluționare, care cuprind destule calomnii la adresa vrăjmaşilor politici. Vedeți de pildă analiza lui Aulard de pe paginile 128 şi urm. relativ la Societatea jacobină, sau de pe pag. 152 relativ la batalionul din Marsilia, care după Taine e compus „din aventurieri îndrăzneți şi feroci, de toate proveniențile, marseliezi sau străini, savoyarzi, italieni, spanioli, izgoniți din toate țările, aproape toți din ultima plebe sau întreținuți din meserii infame, spadasini şi «stîlpi de locuri rele», obişnuiți cu sînge, repezi la bătae, hoți şi ucigaşi, luați unul şi unul din bandele care au năvălit în Aix, Arles şi Avignon, drojdia acelei drojdii care de trei ani, în Comtat şi Bouches-du-Rhône, clocoteşte peste bariera inutilă a legii". Şi Aulard ne arată izvoarele ignorate de Taine, în care „se dovedeşte cu actele în mînă că batalionul din Marsilia a fost compus aproape excluziv din marsiliezi, care formau elita, mai cu seamă burgheză, a tinerimii acestui oraş" (p. 153).

Mai jos Aulard arată cum Taine maltratează textele pentruca să confirme acuzațiunile de venalitate aruncate împotriva lui Danton (p. 153—154). Să vedeți în această privință şi p. 44 şi mai ales 162—163, unde Aulard este silit să facă următoarea gravă declarație: „Aici, oricît de avantajoasă idee ş'ar fi făcut cineva despre probitatea intelectuală a lui Taine, numai este cu putință de a tăgădui că el înnadins şi din pasiune a ascuns cetitorilor o parte a adevărului care contrazicea teza lui" (p. 163).

In altă parte, citind un pasagiu din Monitor, „Taine alterează textul, suprimă expresiile care arată că este vorba de duşmanii

exteriori, de tiranii străini...“ Și face astfel să se creadă că s'a propus în Adunarea Legislativă formarea unui corp de voluntari „în scop de a ucide pe vrăjmașii interni, de ex.: Louis XVI, Lafayette“... (p. 159), etc., etc...

Dar mai ales Taine excelează în ce privește manipularea izvoarelor inedite.

Aulard a avut răbdarea să stabilească cu preciziune ce anume piese din acele „sute de volume“, cu care se laudă Taine, au fost în adevăr văzute și utilizate de el: „In seria D.XIX (ale Arhivelor Naționale), care conține hîrtiile Comitetului eclesiastic al Constituantei, din 103 cartoane ale acestei serii Taine n'a cercetat decît *opt*... (Omitem peste tot numerele precise ale pieselor utilizate, pe care ni le arată Aulard); din seria F[4], care cuprinde 1856 registre sau cartoane, Taine a consultat numai *două*..., și încă eu n'am putut găsi în ele ceia ce Taine declară că a găsit; din seria F[1e], care cuprinde 45 de cartoane, Taine a consultat numai *unul*; din seria G, care cuprinde 6096 de cartoane, registre sau pachete, Taine a consultat numai *trei*...“ (p. 37—38). Și tot așa mai departe, Aulard scrutează erudiția lui Taine pentru diferitele părți ale operei sale. El stabilește că Taine adesea nici nu cunoaște izvoarele cele mai importante tocmai pentru Istoria spiritului public care îl interesează. Așa de pildă: „Taine a omis două din cele mai importante serii pentru Istoria spiritului public și anume seria C, care cuprinde o mare parte din actele Adunării Constituante și seria F[1e] III, care anume este întitulată *Esprit public*, serie foarte bogată și deja cunoscută și utilizată în vremea lui Taine. Descriind Franța în această epocă el n'a făcut nici o cercetare în Arhivele departamentale sau comunale“ (p. 77).

Dar, spune Aulard mai sus: „Eu nu vorbesc de seriile, pe care Taine le-a neglijat, cum e F[12] (Comerț și Industrie); eu nu vorbesc decît de acelea, pe care el le-a utilizat; ați văzut că din miile sau din sutele de cartoane el n'a văzut decît cîteva, luate la întîmplare. Și să nu credeți că cel puțin aceste puține cartoane au fost compulsate de el întregi și cu îngrijire. Verificînd referențele sale ce se pot verifica, am observat că, de obiceiu, el se mărginea să foileteze un dosar sau două din cartonul ce i se aducea pentru a nu extrage din el decît o frază, cînd el găsia vre-una ce se potrivea cu pasiunile sau teoriile sale“ (p. 39).

Nu mai reproducem decît o singură pildă de felul cum se folosește Taine de izvoare inedite pentru a denigra pe un revoluționar: „Iată una din acele anecdote ce ni se oferă (pag. 259 din «*Conquête jacobine*») cu un aer de certitudine erudită: «Panis, șeful comitetului de supraveghere, a fost gonit pentru furt în 1774 din funcțiunea ce o avea la Casieria Generală, unde un unchiu al său a fost subcasier». Iată și trimiterea la izvoare: «Archive Nationale, F[7], 4434 (Hîrtiile Comitetului de siguranță publică), nota asupra lui Panis, *cu toate detaliile și referențele faptului*». Mărturisesc (urmează Aulard) că oricît sînt de obișnuit cu fanteziile lui Taine, aceste indicațiuni precise m'au făcut să cred că faptul este adevărat și că Panis a fost un hoț. Am avut totuși grija să recurg eu însumi la izvorul indicat“,—dar în zădar a căutat toate „detaliile și referențele faptului“, despre care ne vorbește Taine! (p. 155—156).

Pentru a vă da seamă pînă unde poate să ajungă Taine cu ajutorul acestor „fantezii și iluziuni“ în alterarea icoanei adevărate a Revoluțiunii, trebue să vă aduceți aminte de metoda întrebuințată de el. Sub pretext că nu-l interesează bătăliile și peripețiile diplomației, ci numai starea spiritului public, el utilizează aproape numai excluziv „mici fapte semnificative“, dobîndite din izvoare imprimate sau inedite, după sistemul arătat mai sus, și tace asupra evenimentelor mari, care au determinat momentele caracteristice ale Revoluției Mari. Așa de pildă: la sfîrșitul lui Martie și la începutul lui Aprilie din 1793 urmează o serie de dezastre militare; retragerea înaintea inamicului a trupelor franceze și trădarea lui Dumouriez, generalul en chef al armatei republicane; invaziunea peste Rin a armatelor străine; răscoala țăranilor din Vendea și Bretagne sub imboldul preoților lor și apariția din nou în capul bandelor a nobililor roialiști, etc., etc...

Aulard ne arată cum paralel cu aceste fapte a urmat în Paris exasperarea revoluționarilor.

După înfrîngerile dela Aix-la-Chapelle, Maestricht, la Neerwinden și retragerea peste Rin (9—18 Martie), a urmat formarea Comitetelor de supraveghere (21 Martie), dezarmarea suspecților (26 Martie), armarea cetățenilor cu lănci (27 Martie), etc... După trădarea lui Dumouriez (1 Aprilie)—crearea Comitetului de Salut Public (6 Aprilie) și în aceiaș zi arestarea tuturor Bourbonilor; după răscoala țăranilor, sub conducerea preoților și a roialiștilor,—deportarea în Guyana a preoților recalcitranți, împrumutul forțat de un miliard asupra bogaților, etc... Toate momentele mari în lupta revoluționară au, astfel, întotdeauna explicațiunea lor în aceste „fapte *mari* semnificative“: cînd dușmanul este lîngă Châlons la vre-o sută cincizeci de kilometri de Paris, cînd în fruntea lui sînt legiunile emigranților roialiști, cînd în jumătate din Departamentele Franței sînt cuiburi de răscoală fățișă, iar în celelalte foesc agenții plătiți, la care se găsesc în buzunar bani englezi (astăzi se știe ce sacrificii a făcut tezaurul englez pentru a sprijini lupta împotriva Franței), cînd dușmanul din afară este informat de dușmanii din lăuntru de toate mișcările armatei franceze (astăzi se știe că înainte de 10 August 1792 inamicul afla planurile militare desbătute în Consiliul de Miniștri, în fața Regelui), cînd acest inamic nu se sfia să lanseze manifeste ca acel al lui Brunswick: exasperarea în Paris ajunge la culme și sforțarea uriașă de a scăpa țara de invaziune și, poate, împărțire explică toate ororile Teroarei. Astăzi se știe că Franța înfrîntă se putea aștepta la soarta Poloniei (Împărțirea Poloniei la 1791 era doar motivată chiar de necesitatea de a da o „compensație“

Prusiei şi Austriei, după primele lor înfrîngeri în luptă cu revoluția, —compensații pe seama acelei Polonii, care „se molipsise de spiritul francez" şi-şi dăduse tocmai atunci o Constituție, în adevăr în multe privinți asemănătoare cu acea elaborată de Constituanta Franceză).

Tot aşa, ori de cîte ori Franța triumfa, spiritele se potoliau; nu trebue să uităm că Robespierre a căzut îndată după victoria dela Fréjus, care marchează triumful deciziv al Franței împotriva coaliției europene.

Şi tocmai aceste fapte mari semnificative Taine le trece cu vederea!

Cu drept cuvînt poate încheia Aulard judecata sa asupra acestui sistem: „In rezumat aproape nici una din aceste fapte mari semnificative nu este relatată de Taine. El nu relatează decît un număr oarecare de fapte mici semnificative. Dar aceste mici fapte (chiar cînd sînt exacte şi chiar pentru explicarea stării spiritelor), fără cele mari, n'au nici un înțeles. Să vă închipuiți un istoric, care vroind să ne dea o idee despre moravurile şi starea spiritului la Francezi în Decembrie 1870 şi'n Ianuarie 1871 ar produce mici fapte semnificative de acestea pentru a ne face să vedem dezorientarea morală, în care ei se aflau atunci. Parisienii, ar fi zis el, chiar eleganți, au ajuns să locuească în pivnițile caselor lor şi s'au apucat să mînînce pisici şi cîni; primblîndu-se pe unele străzi ale țărmului stîng, ei deodată se aruncau la pămînt, cu fața'n jos, pe urmă se ridicau şi, palizi, alergau țipînd, şi tremurînd se înfundau din nou în pivnițele lor. Dacă acest istoric nu spunea în acelaş timp că Parisul a fost asediat, că din cauza asediului proviziunile lipsiau, că Prusienii bombardau zilnic oraşul încît ghiulele plouau asupra unei părți a lui, că a merge 'n stradă sau a locui în casă însemna a te expune la primejdie de moarte,—dacă el nu spunea acest lucru, dacă nu menționa acel mare fapt semnificativ—că Prusienii asediau Parisul—putea el să acumuleze fapte mici semnificative cît vroia, să le aleagă cît de pitoreşti, noi n'am înțelege nimic şi am putea să credem că Parisienii cu toții, deodată, au înnebunit" (p. 179—180).

Dar acesta tocmai este sistemul lui Taine în explicarea stării spiritului în care se aflau Francezii în epoca revoluționară.

Nu este de mirare în asemenea condiții că Taine a ajuns să pue la baza întregei sale lucrări teoria, că Revoluția este numai produsul unor idei abstracte şi a „spiritului clasic", că Francezii atunci şi-au închipuit că sînt Romani şi Greci antici şi s'au apucat să sădească în Franța, cu de-asila, ideile lor republicane. Dar Aulard dovedeşte că nici înainte de izbucnirea Revoluției, nici în primii trei ani după izbucnirea ei, pînă la 10 Aug. 1792, nimene în Franța n'a fost republican. „Caetele" electorale ale Adunării Naționale (Etats généraux), pe care Taine nu le-a studiat, nu vorbesc de republică, sînt hotărît monarhiste şi moderate; deasemeni pînă la acea dată nimeni din marii revoluționari, luați

individual, nu este republican: nici Danton, nici Robespierre, nici Saint-Juste, nici măcar Hébert, nici măcar Marat, nimeni, —cu toții sînt roialişti-constituționalişti (cf. Aulard,—Histoire politique de la Révolution Française, p. 50 şi urm., precum şi Ernest Lavisse şi Alfred Rambaud,—Histoire générale, tom. VIII, p. 123 şi urm.).

Numai evenimentele au forțat pe Francezi să proclame la sfîrşitul anului 1792 Republica şi s'o apere cu ultima energie. Concluzia, la care ajunge Aulard, la sfîrşitul criticii sale, se impune cu o putere irezistibilă.

„Dacă, se întreabă el, erorile (în care cade un istoric) provin dintr'o metodă rea, dacă ele izvorăsc dintr'o prejudecată, dacă ele izvorăsc din pasiuni politice sau filosofice, dacă ele sînt aproape toate tendențioase, dacă ele se găsesc pe fiecare pagină, aproape în fiecare frază,—nu lipsesc ele oare o carte de Istorie de orice autoritate? Dar acesta este cazul cărții *Originile Franței Contemporane*. Se poate spune, după o verificare strînsă şi fără nici o prejudecată, că'n această carte o exactă trimitere la izvoare, o exactă transcripție de text, o exactă aserțiune—sînt o excepție. Dintre aceste inexactitudini unele sînt grave, altele sînt insignifiante, unele sînt nevinovate, altele sînt tendențioase, dar ele se găsesc peste tot, sau aproape peste tot... Lacunele sînt poate mai grave decît erorile. Aproape toate izvoarele Istoriei spiritului public, care este adevăratul subiect al lui Taine, toate izvoarele cele mai autentice şi mai bogate, au scăpat lui Taine. Baza lui documentară, cu tot luxul de citații, este incomplectă, nesuficientă, deşi el îşi închipue şi spune că a cetit şi a văzut tot ce trebuia cetit şi văzut" (p. 324—325).

Aici e locul de a menționa şi ceia ce autorul arată în altă parte, că Taine „nu s'a ținut de loc de promisiunea atît de ispititoare de a produce textele destul de întinse pentruca cetitorul să poată el singur trage concluziunea din ele; şi, cînd eu spun *de loc (jamais)*, eu vreau să spun că în adevăr: nici măcar o singură dată *(pas une seule fois)*, el se mărgineşte să extragă din documentul de care se serveşte ceia ce favorizează teza sau pasiunea lui; şi încă i se întîmplă, de mai multe ori, să altereze aceste prea scurte pasagii de texte citate, alese atît de tendențios" (p. 71).

Mai departe: „dacă dela documentația propriu-zisă şi dela felul de a se folosi de surse vom trece la rezultatele generale, la judecățile istorice, la concluziunile de tot felul, pe care Taine le trage din ele, observăm că dacă el chiar ar fi putut evita aproape toate aceste erori de erudiție, el tot nu mai puțin ne-ar fi dat o idee falşă şi, dacă pot spune, o idee puțin istorică asupra Revoluțiunii Franceze". Aceasta din cauza procedeului de generalizare pripită şi abuzivă: „Această generalizare abuzivă e procedeul său, procedeul constant, pe care a trebuit să-l relevez mereu cu riscul de a părea monoton; aş zice aproape că acesta este singurul său procedeu" (p. 326). „Teorii preconcepute,

prejudecăţi, impacienţă febrilă, atita nu e de ajuns. Ar trebui aproape să vorbim de-un fel de stare patologică. Taine este fiziceşte incapabil să observe în documente un lucru, pe care el nu caută anume să-l găsească"... (p. 328).

„Cartea lui, mi se pare, făcînd toate socotelile, şi în rezultatele sale generale, că este aproape inutilă pentru Istorie. Ea nu este, la drept vorbind, utilă decît pentru biografia intelectuală a lui Taine însuşi, sau a cîtorva din contemporanii noştri, discipolii săi" (p. 330).

Aceşti discipoli, din Franţa şi de-aiurea, au înjurat mult pe Aulard, unii cu talent, alţii vădindu-şi numai firea grosolană; dar rezultatele criticii lui n'au fost răsturnate.

Dacă însă, în Taine, Aulard a putut vedea numai victima pasiunii sale anti-revoluţionare şi a „impacienţii sale febrile", fără să-i conteste buna-credinţă,—discipolii săi, în urma acestei critici distrugătoare, cu greu s'ar mai putea pune la adăpostul unei astfel de scuze....

St.

Documente omeneşti

POVESTEA VIEŢII UNUI ŢĂRAN

Trăesc, în înfundăturile satelor noastre, oameni simpli, ţărani adevăraţi, care abia ştiu să scrie şi să cetească, dar care ar fi putut să ajungă *ceva*, dacă ar fi avut norocul să treacă prin şcoli. Printre cei mulţi de acest soiu, se mai găsesc şi unii care s'ar fi deosebit de restul muritorilor, talente menite să rămie însă veşnic un embrion de talent, şi care numai din calealară de rar au prilejul să arăte ce ar fi putut să fie. Ba, trebuesc împrejurări neprevăzute şi neaşteptate pentruca şi această manifestare neintenţionată să se poată face.

În anul 1908, pe cînd apărea în Folticeni gazeta *Răvaşul Poporului*, am primit o scrisoare semnată *Abonatul 1002*, prin care se cereau nişte sfaturi într'o afacere personală. Scrisul sămăna cu acela al tuturor ţăranilor care, după ce au învăţat cîteva clase primare, mai iau din cînd în cînd condeiul în mînă. Din condica abonaţilor, am aflat numele abonatului 1002, şi i-am dat lămuririle de care avea nevoe. Mai pe urmă am mai primit şi alte scrisori dela el, şi mi s'au părut din ce în ce mai interesante, nu numai pentrucă în ele se oglindeşte viaţa reală a sătenilor noştri, dar şi pentrucă în scrisorile abonatului 1002 mi se părea că se găseşte un talent pierdut pentru totdeauna.

Abonaţii gazetei *Răvaşul Poporului* nu primeau gazeta regulat; serviciul poştal rural va fi încă multă vreme o ficţiune în ţara noastră. Abonaţii ni se plîngeau; unii ni scriau mai domol, alţii ne mai înjurau, ni cereau banii înapoi (abonamentul

era 1 leu 20 bani pe an), şi trebuia să întreţinem o corespondenţă întinsă cu dînşii, pentru a-i convinge că nu sîntem noi vinovaţi.

La una din aceste scrisori, abonatul 1002 răspunde următoarele:

1908 Februar în 3 zile

Domnule Administrator,

Vă salut cu respect şi vă urez ani mulţi şi fericiţi. Văd că nu vă prea vine la socoteală cele ce v'am scris, şi chiar eu să fiu în locul dv. şi tot nu mi-ar părea bine. Dar vă rog să mă iertaţi, n'am ştiut a cui este vina. Acum am descoperit pe vinovat. Odată cu scrisoarea dv. cu data de 21 Ianuarie 1908 am primit şi gazeta No. 5; am văzut că sînt de vină şi factorii poştali. Am căpătat informaţii că unii din factorii poştali rup banda de pe gazete şi le vînd la cei neabonaţi, care doresc a le ceti, şi văd bine că şi factorii poştali sînt de vină, ba şi vătăjeii de pe la Primării, că după ce iau gazetele le ţin la ei acasă şi nu le împart oamenilor. Vă rog să mă iertaţi şi să-mi răspundeţi la următoarea întrebare. In comuna noastră, în primăvara anului 1895 s'a împărţit moşia B. în loturi pe la oameni. Cu toate acestea unii din acei oameni n'au fost şi nici nu sînt stăpîni pe pămîntul lor, ci îl arendează altora, aşa că nu se folosesc ei de pămîntul lor, ci alţii, care mai au încă pămînt, aşa că unii au pămînt de întrecut, şi alţii n'au de loc. Unul dintre cei lipsiţi de pămînt sînt şi eu, şi vă rog să-mi răspundeţi dacă se poate să cer dela Stat ca unul din aceste pămînturi să mi se deie mie, şi unde să fac cererea. Şi vă mai rog a-mi răspunde s'o fac pe hîrtie liberă sau pe timbru.

Vă mai întreb de ceva: Dacă cineva este stăpîn pe un pămînt mai bine de treizeci de ani, i-l mai poate lua cineva sau nu?

Şi încă una vă mai întreb: Tatăl meu a fost tăiat de un om în primăvara anului 1903 şi în 18 Octombre, acelaşi an, Curtea cu juraţi a judecat procesul, şi pe lîngă pedeapsă, a mai condamnat pe vinovat şi la 200 de lei despăgubiri, şi reclamantul n'a scos încă hotărîre. Vă rog răspundeţi-mi dacă o mai poate scoate, cît costă scosul ei şi din ce avere a omului se poate folosi.

Afară de cele de mai sus vă mai fac cunoscut că în comuna noastră, orice alegere s'ar face, fie de juraţi, fie de consiliu comunal, şi ori de ce-ar fi, tot pe băut se face, şi cine dă de băut, poate să nu ştie nici o buche de carte, şi să fie cît de prost, tot îl alege consilier ori jurat, chiar şi dacă n'ar îndeplini condiţiile prescrise de lege. Şi funcţionarii dela Primărie, în loc să îndemne pe alegători să aleagă oameni luminaţi, ei dimpotrivă tac, şi dacă li se dă, beau şi ei cît pot, aşa că din astă pricină niciodată oamenii nu prea sînt cu crucea în sîn. Dacă n'au ales oameni luminaţi, n'are cine să-i înveţe la cazuri de nevoie, afară decît preotul şi învăţătorul doar îi mai învaţă cîte ceva. Dacă n'ar mai fi preot şi învăţător, atunci am putea zice că ar fi de sărit în apă. Pe aleşii lor nu-i mai văd oamenii decît cînd li dau de băut să-i aleagă, şi pe urmă nu se mai duc să-i mai întrebe de ce au nevoie, căci ştiu ei bine că nu-i pot lumina în lipsa preotului şi învăţătorului. Mai vin pe la noi cei abonaţi şi care pe lîngă gazete mai cetim şi alte reviste pe care le împrumutăm dela biblioteca şcoalei, şi le mai deschidem ochii; altfel de n'ar fi preot, învăţător şi *nici noi*, ar fi ca vai de capul lor: li-ar da rachiul care l-au băut la alegeri, pe nas.

Juraţii la judecată îi condamnă, şi cînd se duc cu apel la judecătoria ocolului B., îi jupesc scriitorii care li scriu apelul, ba încă li iau şi bani pentru scos citaţii, şi ei neavînd ştiinţă dau din pungă, şi cu drept şi pe nedrept, şi cînd au isprăvit judecata, au cheltuit tot ce-au cîştigat. Mare jupeală este şi la judecătoria ocolului B., că minţesc pe oameni şi li iau bani pe nedreptul şi nu ştiu dacă îngădue legea o aşa nelegiuire. Chiar pe mine s'au cercat să mă minţească, şi dacă au văzut că nu li dau bani, n'au voit a-mi da citaţiile, până ce văzînd că mă apucă sara, am fost nevoit a reclama judecătorului, şi abia mi-au dat hîrtiile, şi necontenit vin oameni şi-mi spun că au dat bani pentru scris citaţiile. Eu îmi scriu jalba singur, şi cînd mă văd scriitorii pe la judecătorie, nu sînt bucuroşi să mă vadă în ochi. Oare nu este leac pentru dînşii să-şi lese obiceiul?

V'am scris cam din fugă, că eram grăbit, şi vă rog să publicaţi în gazetă şi mie să-mi răspundeţi la ce v'am rugat, că am mare nevoie de cele ce v'am întrebat.

Scrisoarea aceasta am reprodus-o întocmai cum a fost scrisă, fără a mă atinge întru nimic de stilul ei limpede; doar că am pus, unde li era locul, punctele şi virgulele, pe care autorul scrisorii le neglijase.

Cine ar fi putut să descrie mai bine ascunsurile vieții din satele noastre?

Din scrisoarea aceasta se văd începuturile unei vieți intelectuale în sate, și putem constata că, afară de preoți și învățători, care se pot numi „intelectualii" satelor, se mai ridică și altă categorie de intelectuali, oamenii aceia care cetesc gazete și pentru ei și pentru alții, care dau sfaturi celor *neluminați*, și pe care abonatul nostru îi cuprinde în cuvintul *noi*, cînd zice: „altfel de n'ar fi preot, învățător și *nici noi*, ar fi ca vai de capul lor", adică de al sătenilor, victima slujbașilor cîrmuirii.

In *Răvașul Poporului* publicase d. Mihail Sadoveanu o istorioară dela o șezătoare din Avrămeni, pusă în socoteala unui școlar din acel sat. Abonatului nostru i-a plăcut foiletonul acesta, și ni scrie următoarele:

> După cum școlarul din Avrămeni v'a scris istorioara dela șezătoarea din Avrămeni, tot așa și eu v'aș scri cîte ceva de pe la noi, petrecut din timpul trecut și chiar din timpul de față, să publicați în gazetă. V'aș scrie istoria mea, din cea întăi zi a vieții, și să vedeți ce minunată poveste am eu, și ce chinuri am suferit și sufăr încă din cauza prostiei părintești. V'ar prinde mirarea cînd ați ceti. Dar nu știu cum aș face, că mă ține cheltuială mărcile de 15 bani de pe scrisori. Răspundeți dacă aveți plăcere să vă mai scriu, și cum să fac să fiu scutit de mărcile de pe scrisori. Nu-i mare socoteală 15 bani, dar sînt nevoeș și nu prea dispun de mijloace. In sfîrșit veți vedea, dacă voiți, istoria vieții mele, și atunci vă veți încredința de adevăr. Multe nenorociri cad pe capul unor oameni din cauza mizeriei moșnegilor și babelor de pe la țară.

I-am înlesnit mijloacele pentru corespondență, și nu după multă vreme, am primit un manuscris, pe două coli de hîrtie întregi, pe care-l reproduc mai jos, și în textul căruia nu am găsit necesar să fac nici o modificare, fără de cîteva neologisme nepotrivite în graiul unui țăran, pe care le-am înlocuit cu alte cuvinte întrebuințate tot de el.

Iată acuma ce a scris țăranul nostru:

Istoria vieții mele

„Multe și nenumărate și grozave chinuri am suferit, dela cea dintăi zi a vieții mele și până în timpul de față, cînd am început a mai pluti de-asupra nevoilor; dar încă tot mai sufăr și acuma cîteva, care mi se moștenesc mai din trecut, de pe cînd trăiam în nevoi și grele suferinți.

Și ian să asculți mata cum s'a petrecut viața mea, din pricina sfaturilor date de oameni proști și neluminați.

Cînd m'am născut eu, zice că eram slab, și m'au botezat grabnic, pentrucă nu cumva să mor nebotezat, și nu m'au înscris în condicile dela Primărie, mințind pe popă că-i vor aduce pe urmă actul de naștere.

Bunică-mea, Dumnezeu s'o ierte,—avea un băiat pe care i-l cereau la școală, și în loc să-l dea la școală, ea l-a dus într'un sat departe tare de satul nostru, și a sfătuit pe părinții mei să nu-mi mai scoată act de naștere, ca să nu mă mai năcăjască la școală, căci pe acea vreme oamenii socoteau, și chiar și astăzi unii socotesc școala ca o mare pacoste, nu așa cum este, o luminare a minții.

Părinții mei au ascultat sfatul bunicăi, și nu m'au trecut în condici; și acuma, de cîteori am nevoie de actul de naștere, trebue să-l fac prin martori, și să cheltuesc timbre, și să mă rog și de oameni să meargă cu mine la Primărie și să mărturisească, prin jurămînt, vrîsta mea. Și martorii care merg cu mine, trebue să fie mai mari ca mine; și dacă oamenii care erau mai mari, pe cînd m'am născut eu, ar muri toți, și eu aș avea nevoie încă de un act de naștere, cine ar mai mărturisi pentru mine?

După ce m'am născut, peste cîteva zile m'am îmbolnăvit de ochi. După multe stăruinți, mama a găsit un leac pentru vindecare, și cînd eram aproape să mă vindec, iaca și bunica se întoarce cu un fecior al ei dela sorți, și istorisește cum a văzut că tinerii betegi erau scutiți de armată, și sfătuește pe mama să nu mă vindece de tot, ca să nu mă iea la armată, fără a se gîndi că și de soldați are țara nevoie, căci trebue apărată la vremuri de cumpene. Și așa am rămas scurt de vedere. După ce m'am făcut mare, m'am arătat pe la doctori, dar era prea tîrziu.

Pe cînd eram de șapte ani, învățătorul școalei din Bîrcu m'a cerut la școală.

Pe atunci bunica—Dumnezeu s'o ierte—care-mi pricinuise așa de mult rău, s'a bolnăvit grozav și a căzut la pat; și fiindcă pe atunci legile nu erau aspre ca acuma, părinții nu m'au dat la școală, și m'au ținut pentru a căuta de bunica, în lipsa lor.

In toamna următoare bunica a murit, și pe cînd toți

băeţii şi toate fetele din satul meu umblau la şcoală, eu rămăsesem singur în sat.

Un băiat al unui vecin al nostru, căruia-i era urîtă şcoala, şi credea că lui îi este rău la şcoală, şi mie mi-i bine pe-acasă, m'a îndemnat să mă duc la şcoală. Dar gîndul lui nu era să mă luminez, ci credea că-mi face rău, că n'am să mă mai joc; dar mi-a făcut mai mult bine, căci el era dus de doi ani, acum pornea pe al treilea an, şi nu mai isprăvise clasa întăia. A învăţat al treilea an cu mine, şi la examen eu am trecut în clasa a doua, iar el a rămas repetent în clasa întăi, ba încă am ieşit şi premiantul al doilea.

Am urmat cu învăţătura mai departe, până am isprăvit şcoala primară, şi în toţi ceilalţi patru ani am ieşit premiul întăi cu cunună.

Cînd era aproape de isprăvit şcoala, învăţătorul îmi cere actul de naştere, ca să-mi deie certificatul. De unde să-l duc, dacă nu-l aveam. Vedeam pe toţi şcolarii că ştiau anul, luna, ziua şi locul unde s'au născut, dar eu nu ştiam nimic, parcă eram născut în codru.

După cum îmi spuneau părinţii de cîţi ani sînt, făceam socoteală, şi anul în care m'am născut ieşia 1878. Intrebam pe părinţi şi pe alţi oameni, dacă nu cumva m'am născut în anul 1878, şi ei îmi răspundeau: „nu ştim anume anul, dar ştim că eşti de 15 ani". Imi făceam iar socoteală, şi ieşia 1877.

Dacă am văzut că nu aflu nimica,—aveam un moş, frate cu tata, care fusese în războiu,—am început a întreba pe părinţi: că se isprăvise războiul, cînd m'am născut, ori tot se băteau? Atunci părinţii mi-au răspuns: moşul tău Gheorghe nu venise din bătălie cînd te-am făcut pe tine; dar vara a venit moşul tău din bătălie, şi eu te făcusem iarna. Am întrebat: înainte ori după sfîntul Vasile? Ei au răspuns: după sfîntul Vasile. Am întrebat: în care lună? Au răspuns părinţii: nu ştim anume luna, dar ştim că eşti făcut la sfîntul Haralambie.

Din „Istoria romînă" am aflat că războiul s'a sfîrşit în anul 1878, iar în calendar am văzut că sfîntul Haralambie cade la zece Februar, şi aşa m'am încredinţat că sînt născut în anul 1878 la 10 Februar. Dar, ce-mi folosea, dacă nu eram trecut în condici!

Am voit a merge la învăţătură mai departe, dar n'am putut, pentrucă nu aveam întăi actul de naştere şi de botez, şi al doilea pentrucă la un giunaziu n'aveam ce cheltui; şi la o şcoală normală aflasem că nu mă primeşte, din pricină că eram bolnav de ochi.

In sfîrşit nu m'am putut duce pe nicăeri, şi am fost nevoit să rămîn.

Iaca dar la ce năcaz am ajuns eu, cu sfatul celor bătrîni şi proşti!

Dacă am văzut că nu este chip de dus pe la şcoli, am stat pe lingă părinţi şi m'am dat la plugărie, iar în luna Februar ziua 26, anul 1899, am fost chiemat la revizie, unde, după cusurul ce am avut, m'au scutit de armată. Dar ce folos, că afară că m'au pus să plătesc toate dările către Stat şi Comună, m'au mai pus şi la taxa militară.

Dar să vedeţi una şi mai grozavă!

Părinţii mei s'au mutat, în primăvara aceia, în satul Bîrcu, şi mie mi-au lăsat casa cu zece prăjini loc de grădină în satul Goşmani, şi mă tot îndemnau la căsătorie. Eu aş fi mai stat flăcău, pentrucă—nu mă laud, dar poate să spue orişicine—eram cel mai cuminte flăcău din sat. In tot timpul cît am holteit eu, nu m'am apucat de băut pe la crîşmă şi de făcut năzbutii, cum făceau alţii, ci sara mă duceam pe la şezători şi spuneam fetelor cîte un cîntec, ori cîte o poveste frumoasă, încît chiar oamenii bătrîni, auzind dela fete despre mine, se strîngeau vara şi mă rugau de le mai spuneam poveşti, şi cîte şi mai cîte.

Dar în toamna anului 1899, în ziua de una Noembrie dimineaţa, toţi flăcăii din satele Bîrcu şi Goşmani, care au fost recrutaţi odată cu mine, s'au dus plîngînd la armată, iar eu, în sara acelei zile, după îndemnul mamei mele m'am căsătorit cu Victoria Vasile Drăgoi Munteanu, fata unei văduve din satul Bîrcu.

Toate le-am făcut bune mai înainte, dar aici am dat-o prin şperlă, că n'am cerut-o dela maică-sa, ci am luat-o pe furiş.

Primăria n'a voit a mă cununa în acel timp, pentrucă nu mai avea loc în condică, şi am trăit necununat până în anul 1900; dar am văzut bine că acea fată n'are să fie bună gospodină, dar n'am avut ce face, şi de voie, de nevoie, m'am cununat cu dînsa.

Cum m'am cununat, s'a şi apucat de năzdrăvănii. Era beţivă şi poftitoare de alţii; îmi risipea tot dela casă pe rachiu şi pe vin, şi toţi oamenii cîţi îi vedea în ochi, credea să fie ai ei.—La o săptămînă după nuntă, m'am dus de strajă la Primărie, şi noaptea auziam împuşcînd în sat la Goşmani: părea că logodeşte cineva. A doua zi, cînd am venit în sat, am auzit că aceste fapte s'au petrecut la mine acasă: îmi rămăsese praf şi petiţi, şi ea le-a dat pe la flăcăi de au împuşcat.

Imi crăpa obrazul de ruşine, şi mă mustram cum

voiu mai trăi înnainte! N'aveam cap să ies între oameni; toţi mă luau la ris, că nevasta mea a logodit de a doua oară, şi că sint socru mare, şi să-mi fie de bine...

Dar n'a fost numai risipa dela casă pe rachiu, că după ce se îmbăta, batjocorea femeile oamenilor, şi-mi era de mirare cînd trecea o săptămînă să n'aibă ea proces. Mi-ar trebui cinci zile să povestesc, şi poate tot nu le-aş găti, cite am tras cu dînsa. Umblă, Gheorghe, pe drumuri în vremea muncii, pierde-ţi timpul făcînd opoziţii şi apeluri pe la judecătorie, plăteşte amenzi... Vorba ceia: dai până la piele, dar pielea n'o poţi da! Mai aveam două vaci, şi acele erau puse amanet la Credit. Batjocura de femee aşa era de al dracului, de nu-ţi mai poţi închipui: cînd o dojeneam să fie cuminte, se ducea şi spunea primarului că o bat şi că nu poate trăi cu mine. Intr'un timp vîndusem o vacă, nu pentrucă voiam a vinde amanetele Creditului, dar pentrucă era prea slabă, şi fiindcă, în acel an, se cam însemnase vitele de gălbază; cu banii de pe ea cumpărasem o mînzoacă, şi nevastă-mea s'a dus şi a spus primarului că am înstrăinat amanetele Creditului. Mă pomenesc că vine să dau banii Creditului. Intreb pe primar. Primarul îmi spune pricina. Eu am cerut bilet şi pe cealaltă vacă, precum şi pe mînzoacă, le-am vîndut pe amîndouă şi am plătit Creditul, iar cu banii ce mi-au mai rămas, am cumpărat o viţică.

Afară de cele de mai sus, nevasta mea mai avea obiceiul furatului: dacă isprăvia de risipit dela casa mea, fura de pe unde putea, şi tot ducea la crîşmă, pe rachiu.

Şi încă una: mai avea obiceiul de a pierde copiii. Mi-a spus curat că ei nu-i trebuesc copii, că doar n'a umbla cu braţele pline, că-i tînără şi trebue să petreacă. Eu am crezut că glumeşte, până ce în luna Decembrie a pierdut un copil. S'a prefăcut către mine că i-a fost dor de colac; dar nu era adevărat, că spusese unei femei mai înnainte ce are să facă. Aş fi dat-o eu judecăţii, măcar că-mi era femee, dar martura murise. După aceia a mai pierdut unul; dar pe acela nu l-am văzut de loc, —l-a mistuit ea ştie unde. In primăvara viitoare, fiind însărcinată de vre-o patru luni şi mai bine, nu ştiu ce a făcut, că numai ce văd că în ziua de Paşti nu voeşte a merge la biserică, şi cînd am venit acasă, am găsit-o bolnavă. Au trecut mai aproape două săptămîni, şi ea tot bolnavă; o tot întrebam ce are, şi ea răspundea că în ziua de Florii a băut un pahar de rachiu dela o babă, şi de

atunci se simte bolnavă. Dar nu era adevărat. Dacă am văzut, am întrebat-o de nu cumva iar a pierdut copilul. Dînsa a spus că nu, dar eu am cercetat şi cînd am aflat că-l pierduse, i-am zis: „spune drept, ori mă duc să chem un doftor să te caute; nu te mai pot răbda, ai pierdut trei copii până acuma". Şi atunci ea s'a răstit la mine; eu i-am dat o palmă. Atunci ea a ieşit pe uşă, alergînd după topor, să mă taie pe mine. Dar noroc dela Dumnezeu că era cam buimacă de somn, şi n'a văzut toporul în tindă. Eu am încuiat uşa pe dinăuntru, şi m'am încălţat cu opincile, ca să merg la plug. Pe acel timp ea de afară izbea mereu în uşă, s'o sfarme şi să intre la mine. După aceia am ieşit afară. Ea a fugit. Eu m'am dus la plug, şi cînd am venit acasă, am găsit-o gata de plecare. I-am spus să steie pe loc. A spus că se duce la mama ei. I-am spus că în zi de sărbătoare se merge la rude. Ea a tulit-o la fugă. Eu am încuiat uşa cu lăcata, şi am plecat iar la plug. Ea a venit pe furiş, a descuiat uşa şi a furat din casă cît a putut duce în spinare: mi-a luat lucruri de optzeci şi cinci de lei, şi dusă a fost.

Am reclamat primarului s'o publice, pentru a se cerceta faptul de omor ce făcuse, dar n'a voit s'o publice; i-am plătit telefonul, şi nici aşa n'a voit. Asta din pricină că era un primar care se bucura la mită, şi aflasem chiar că-i spusese primarul, mai 'nainte, să se facă a fugi dela mine, după cum îi ştia obiceiul, şi să se mai ducă pe la el, pentru a-i vărui prin casă.

Dacă am văzut că primarul nu voeşte s'o urmărească, am cercetat singur şi am aflat că tot ce luase de acasă, vînduse şi băuse pe la crîşme, şi după ce a băut toţi banii luaţi pe lucruri, şi-a vîndut şi ciubotele din picioare şi s'a dus servitoare în Piatra. Am urmărit-o pe la Poliţie şi Poliţia a spus că nu ştie nimica despre dînsa. Am venit acasă şi am lăsat-o dracului. Pe urmă eu m'am bolnăvit, şi cum eram dator cu boeresc, nu l-am putut face, şi administratorul moşiei a pus oameni pe socoteala mea. Către sfirşitul verii am aflat că slujeşte la un funcţionar dela Prefectura judeţului. Nu mult după aceia s'a mutat cu slujba la alt stăpîn, şi pe după sfînta Marie am urmărit-o la Poliţie. Mi-a adus-o Poliţia; şi cînd am văzut-o cu pielea goală în bluză, am lăsat-o în plata Domnului, am venit acasă şi i-am făcut proces de despărţenie. Cînd a prins de veste de proces, a venit şi m'a rugat să ne împăcăm, făgăduind că n'a mai face aşa.

După stăruința oamenilor, am primit-o, și innainte de Crăciun am avut chemare la Tribunal. Am amînat procesul, că doar oiu vedea ce-a mai face. Dar în zădar: tot nu s'a ținut de cuvînt. În vara anului următor iar a fugit, ba încă mi-a risipit și ceia ce strînsesem în anul trecut. Dacă am văzut, m'am dus la Tribunal, am mai avut cîteva termene și, în sfîrșit, la 7 Octombrie 1904, s'a desfăcut căsătoria, și tocmai în primăvară am adus hotărîrea la Primărie, și am trecut-o în condică, la numărul 25.

După ce m'am mîntuit de dînsa, am tot cercetat, doar oiu găsi una bună. Ori pe la care mă duceam și vorbea o vorbă rea, putea pe urmă să vorbească zece vorbe bune; degeaba, vorba ceia: cînd te-a mușcat șerpele, te temi și de șopîrlă.

Uitam să vă mai spun că în vara anului 1897 mă înbolnăvisem de friguri, și părinții mei, în loc de doftoriile pe care mi le rînduise doftorul, după sfatul unui bețiv mi-au dat, cu sila, rachiu amestecat cu tutun. Și spuneam eu că nu-i bun, dar dacă n'am voit a bea, m'au blăstămat, și am fost nevoit să beau acea otravă, și mi-a făcut răul îndoit, că am zăcut opt luni de friguri, și până nu m'am dus la spital, nu m'am vindecat.

Dar să mai vedeți și altă prostie: mama, cînd am plecat la spital, a spus nu care cumva să rămîn acolo, ci să vin acasă cu doftoriile, pentrucă atunci era postul mare, și la spital mă spurcă, îmi dă carne să mînînc. Vedeți ce prostie! Dar eu n'am ascultat, ci am rămas la spital, și în zece zile m'am vindecat.

Multe am mai tras și eu!

Afară de asta, cît am trăit cu femeia, am răbdat de foame și am muncit greu, și de cîțiva ani simțesc un fel de fiori prin trup, și nu mă pot vindeca.

Vedeți dar ce viață ticăloasă am suferit eu din pricina celor proști și neluminați, pentrucă dacă aș fi fost cu îndreptări bune, chiar de nu mă duceam la o școală, dar trebuia să mă duc la armată, și mă trecea păcatul și nu mă cununam cu acea nelegiuită.

Aș dori ca toți Romînii să fie răsplătiți cu chinul ce am suferit, și sfătuiesc pe toată lumea să nu mai asculte de proștii de moșnegi, de babe și de cei neluminați, că moșnegii și babele bagă tineretul în focul nestins"....

*

Pentru a descrie o viață așa de simplă, după cum o socotim noi, dar care trebue să fi zbuciumat așa de mult pe acel care a trăit-o, mai multă măestrie nu s'ar putea întrebuința. I-am trimes abonatului mai multe cărți de cetit și l-am îndemnat să mai scrie ceva, să scrie povești. Și a scris povești, tot așa de frumos ca și povestea vieții lui, și poveștile acestea le-am publicat în volumul XI din revista *„Șezătoarea"*, sub numele adevărat al autorului lor: *Gh. A. Burduf.*

Cred că astfel de documente, ca istoria vieții lui Burduf, sînt interesante și că ar putea contribui la cunoașterea, în amănunțime, a sufletului neamului nostru.

Artur Gorovei

Cronica literară

Israel Zangwill

Există, fără îndoială, în omenire un tip evreu care, ca toate tipurile omeneşti, reprezintă firea omului cu anume specializări datorite rasei, condiţiilor exterioare, istoriei acestui neam atît de plină de peripeţii şi de tragedii, de oarece a luat atîta parte la frămîntările lumii şi a deslănţuit împotriva lui atîta ură şi patimă. Există o lume evree cu caracterele generale comune cu restul omenirii şi trăsăturile ei foarte speciale, ideile, energiile, iniţiativa, superiorităţile şi inferiorităţile, patimile, darurile şi scăderile ei, de un colorit foarte tranşant şi deosebit de al lumilor în mijlocul cărora se găseşte. Dar acest tip şi această lume n'au început a se cunoaşte în lumina realităţii *sincere* şi exacte decît în vremile noastre şi mai ales din încercările cîtorva scriitori evrei de talent printre care Zangwill are locul de frunte.

Pasiunile, ura grămădite în jurul unei vechi erezii şi totuşi atît de nouă, încît Charles Beaudelaire o numeşte „erezie modernă", au dat în literatura noastră din toate timpurile o creaţiune falşă şi convenţională a tipului evreu, creaţiune care continuă să fie primită cu simpatie de opinia publică, pentrucă măguleşte pe de-oparte porniri josnice şi nedemne de vremile în care trăim, iar pe de alta şi pentrucă aceste creaţiuni intră, mai ales pe scenă, într'un vechiu clişeu, incrustat în sufletul publicului prin o veche obişnuinţă.

In adevăr, în toată istoria literaturii şi mai ales a teatrului, a devenit ca un fel de lege recunoscută, ca o axiomă nediscutată că Evreul trebue să fie *odios* sau *ridicol*, lege care a stăpînit în mod tiranic şi neîndurat toate creaţiile tipurilor de Evrei pînă aproape în vremile noastre. In toată literatura şi teatrul francez din secolul al XVI pînă în secolul al XIX, afară de al XVIII în care pare a nu fi existat în Franţa la „question juive", nu se găsesc decît trei excepţii dela tipul convenţional evreu: un Evreu cumsecade şi cinstit într'un vaudeville al lui *Désaugiers* (1823), rabinul din „*L'Ami Fritz*" a lui *Erckman Chatrian* şi rabinul din „*Les Mères Ennemies*" a lui *Catulle Mendès*.

In Anglia, dacă nu putem privi pe Shylock decît ca pe o creaţie shakespeariană mai mult grandioasă prin ură decît josnică prin rapacitate, nu trebue să uităm că Sheridan şi Cumberland au luptat pe scenă pentru Evrei împotriva unei opinii publice, care îşi manifestă şi azi preferinţa pentru vechiul tip convenţional, făcînd ca Shylock să fie reprezentat de un actor comic,—ceia ce însamnă că Evreul la teatru trebue numai decît să fie grotesc!

Nici în Italia tipul evreu nu a fost reprezentat sub altă formă decît cea convenţională, dar nicăiri nu se poate găsi mai multă ură şi venin împotriva acestui neam ca în literatura germană. Un vechiu mister german, *Evreii din Endingen* compus prin secolul al XV-lea şi jucat la 1616 în piaţa publică din Brisgau, reprezintă pe Evrei sacrificînd pe nişte Creştini găzduiţi de ei, pentru a le lua sîngele, după o veche credinţă medievală şi contribuind astfel să întreţie în sufletul omenirii o superstiţie absurdă, ce a dat naştere şi în zilele noastre unui proces celebru. Nu mai vorbim de farse vulgare ca acele jucate în Frankfurt şi „*Die Judenschule*" în Berlin, în care Evreii sînt acoperiţi de insulte şi ridicol şi care cu toate aceste au avut atîta succes, încît piesa fiind interzisă, actorul principal a fost invitat în case particulare să o reprezinte.

Tot în Germania însă s'a ridicat talentul puternic şi generos al unui Lessing împotriva acestor violente manifestări, cu piesele sale: „Evreii", ce a stîrnit o polemică la care a luat parte şi *Mendelsohn*, şi treizeci de ani mai tîrziu „*Nathan der Weise*", poemul în care Lessing arată, punînd în paralelă judaismul, mohametanismul şi creştinismul, că acea religie este mai adevărată şi mai bună, care formează oameni mai virtuoşi.—In sfîrşit tot Germania ne-a dat una din cele mai puternice drame şi o operă de o înnălţime morală şi de o însemnătate socială deosebită: *Uriel Acosta* de *Gutzkov*, operă în care eroul, acel ce încarnează aspiraţiile spre libertatea conştiinţii în vremile sale, martirul ce încarnează, caşi Crist, lumina sufletului omenesc, este un Evreu! Dar nu numai în ponegrirea tipului evreu de sex bărbătesc exista un mod convenţional de a privi lucrurile, care se impunea tiranic opiniei publice, ci şi în ceia ce priveşte reprezentarea femeii evree! Pecît de abject, josnic şi ridicol e bărbatul în toată literatura pînă în zilele noastre, pe atît de gingaşă, sinceră, devotată, dezinteresată, nobilă, curagioasă pînă la eroism e Evreica, în literatură şi pe scenă. Nu am decît să amintesc pe Rebeca din Ivanhoe, pe Jessica din Shylock, pe Anaï din Ebrea, Esthera din *Splendeurs et misères des courtisanes*, pe Dalila idealizată de Saint Saëns şi chiar Herodiada idealizată de Massenet! Şi unele şi altele—caractere de convenţiuni confecţionate după anume reţete în vederea succesului, din care nu putem scoate nici umbră de adevăr şi realitate asupra sufletului şi lumii ebree, după cum nu putem scoate acest adevăr nici din nobilul tip al lui Uriel Acosta, care e un zeu, un suflet de elită şi de excepţiune ce nu poate să ne iniţieze a-

supra realităţii lumii evree obişnuite mai mult decît tipurile de convenţiune.

In vremile noastre artiştii caută să scuture apăsarea acestei teribile tradiţii, caută să se degajeze de vechiul convenţionalism fatal legat de reprezentarea acestui tip, cum însă patimile sînt încă vii în jurul chestiunii evree, convenţionalismul nu poate fi înlăturat, cele mai multe dintre operele literare fiind *à thèse*: unele pentru apărarea dreptului la viaţă, a dreptului de om al poporului iudeu, cum e *Décadence* de A. Guinon sau *Exode* de Fauchois, o apărare vehementă, vibrînd de indignarea generoasă a unui suflet tînăr împotriva prejudecăţilor absurde de rasă şi plin de speranţă într'o omenire mai bună, desrobită de tirania prejudecăţilor; altele, dimpotrivă, pentru a închide definitiv şi fără speranţă pe poporul lui Israel în Ghetto moral în care-l ţine lumea noastră modernă, cum e *„Retour de Jérusalem"* de *Maurice Donnay*. Intre acestea *Le Baptême* a lui *A. Savoir* şi *Nozière* e singura ce dă o impresiune de adevăr şi realitate şi o mulţime de observaţii juste asupra clasei burgheze evreeşti: e istoria unei familii de burghezi evrei, cu micile şi marile ei ridicoluri, cu snobismul şi defectele ei, zugrăvite minuţios, exact, adeseori satiric, şi o satiră destul de aspră, dar fără intenţii de polemică, de pamflet sau de apologie. In literatura străină e piesa Ghetto de scriitorul olandez *Heijermans*, care a avut un adevărat triumf la Paris, în care eroul vrea să scape din Ghetto, din comunitatea ebraică, a cărei tiranie şi ipocrizie îl revoltă, şi să intre în o comunitate „fără zei falşi, fără ură şi fără robie". In literatura engleză e romanul lui Georges Elliot *Daniel Deronda*, al cărui ideal se apropie de al lui Zangwill şi care ne dă o zugrăvire simpatică şi umană a lumii ebraice, deşi cam idealizată. In sfîrşit, cele mai interesante şi aproape de realitate din tot ce s'a scris pînă la Zangwill sînt povestirile lui Sacher Masoch şi mai ales romanul lui Franzos: *Bietul Moşku!* Fireşte, s'a făcut mult drum dela Ovreiul convenţional din literatura de mai înnainte şi totuşi *Copii din Ghetto* a lui *Israel Zangwill* au fost o revelaţie şi apariţia lor în literatura europeană un eveniment

S'a născut la Londra 1864, luna Februarie, şi-a debutat de tînăr, de pe băncile şcoalei, la vrîsta de 18 ani, cînd a publicat într'o colecţie eftină şi populară în colaborare cu un coleg al său, scene din mahalaua unde locuia. Cărticica avu succes şi dascălii lui, speriaţi de scandal, îl opriră de a mai publica ceva înnainte de a termina şcoala. După ce-şi ia gradele, „onorurile", cum zic Englezii, scrie tot în colaborare cu altul un roman cu tendinţi politico-sociale „Ministrul şi Zugravul" (*The Premier and the Gainter*). O clădire filozofico-socială cam încurcată, abia susţinută de slaba înjghebare fantastică pe care se razimă: un ministru care-şi schimbă cu un zugrav rolul social şi meşteşugul şi astfel ajung amîndoi, ministrul şi proletarul, să cunoască în sfîrşit lumile despre care vorbiseră atît de mult înnainte, fără nici o cunoştinţă de cauză.

Operă de tinereţă, obscură, dar plină de trăsături de spirit şi vederi originale. Nu pătrunde însă, nu ajunge la succes, după cum n'ajunge nici volumul de articole, pe care l-a scos Zangwill din activitatea lui de gazetar, activitate pe care o priveşte cu amărăciune şi ca pe un timp de grea încercare în viaţa lui. In adevăr, nici nu se putea să fie altfel timpul acesta în care autorul cheltueşte, fără entuziasm, atîta spirit, fantazie, humor, paradoxe şi veselie asupra unor subiecte de nimic şi trebuind să apară la dată fixă, un talent care-şi simte energia latentă şi un iubitor de muncă intelectuală adevărată şi rodnică.

Şi totuşi pentruca să-şi dea măsura într'o operă definitivă, simte Zangwill că trebue să cucerească mai întîi opinia publică, să producă o operă de succes.

Intrînd într'o zi din întîmplare într'o librărie, librarul îi propune să colaboreze la o bibliotecă de romane humoristice şi astfel publică Zangwill cartea sa: *„Clubul burlacilor"*, care are un succes nebun: în 24 de ore două ediţii sînt epuizate şi numele lui cunoscut în toată Londra. Cartea aceasta e în genul humoristic care place poporului englez, o fantazie deslănţuită în cele mai absurde întîmplări, răsturnînd cu dezinvoltură logica, bătîndu-şi joc de bunul simţ şi dreapta judecată şi provocînd rîsul mai mult cu cabriole şi comedii de circ decît cu vorbe de spirit.

Al doilea roman umoristic, al cărui succes a fost şi mai mare, şi cu drept cuvînt căci e mai bun, *„Clubul fetelor bătrîne"*, vădeşte o calitate a talentului lui Zangwill, calitate ce se păstrează în toată opera lui: farmecul cu care ştie el să redea femeia, darul de a te face să-i *simţi* gingăşia, frumuseţa, seducţiunea, căci fetele lui zise bătrîne sînt în realitate toate tinere şi frumoase, şi opera sa va păstra pentru posteritate în afară de elementul de succes imediat, humorul, şi o icoană fidelă şi încîntătoare a femeii engleze dela 1890.

Indată ce Zangwill izbuteşte să capete succesul şi atenţiunea lumii din Londra, dă la iveală romanul cu care pătrunde în opinia publică europeană, opera definitivă în care îşi pune sufletul: *„Copii din Ghetto"*. Aceasta dimpreună cu *Tragediile din Ghetto* (1893), *Dramele din Ghetto* (1898), *Comediile din Ghetto* (1907), alcătuesc o operă complectă, în care se resfrînge sufletul şi lumea iudee pentru întîia oară în afară de orice preocupare străină de artă, care să falşifice şi să deformeze realitatea în folosul vre-unei cauze.

Zangwill este nu numai un artist mare, un scriitor a cărui operă contează în literatura modernă printre cele mai frumoase şi originale, dar este şi un apostol al ideii reconstituirii unui stat iudeu. Preşedinte a *Jewish Territorial Organisation* dela moartea doctorului Hertzl, el contribue cu tot sufletul său, cu toată activitatea şi talentul său la realizarea unui ideal: a ridica moralul poporului său, a trezi în el conştiinţa unui acelaşi tot de viaţă independentă. Talentul său s'a impus lu-

mii intelectuale moderne şi prin prestigiul personalităţii, a caracterului său, ceia ce face ca persoana şi opera lui să nu trezească în lumea contimporană intelectuală din apus decît admiraţiune şi respect. In sufletul tuturor care-l cunosc opera pare că se impune filozofia dramei *Uriel Acosta*: nu există credinţă adevărată decît acea pornită din sinceritate şi convingere, şi oriunde intilnim asemene credinţă patimile urîte tac şi sufletul nostru se pleacă. Scrierile lui sînt un şir de tablouri, fragmente din viaţă, fără compoziţie, fără ordine, pline de repetiţii, dar mişcătoare, puternice, de un colorit plin de originalitate şi scrise de un artişt cu sufletul cinstit, care nicăiri n'a falşificat realitatea şi care a înţeles că nimic nu cucereşte sufletul simpatiei ca cunoştinţa adevărată şi reală a vieţii unui colţ de lume. O lume întreagă, o lume închisă în Ghetto modern prin bariere mult mai puternice decît întăriturile din acele „*champs retranchés*", în care au închis odinioară Egiptenii pe vechii Ebrei, o lume pe lingă care trecem, îi cunoaştem înfăţişarea exterioară, defectele şi teribilele calităţi, prin care adesea se face urîtă cu patimă, dar cu a cărui viaţă reală, suflet adevărat şi complect, luăm contact pentru întăia oară. Pentru întăia oară ajung pînă la noi de dincolo de fortăreaţa ridicată între ei şi noi durerile, bucuriile, visurile, dorinţile, aspiraţiile, miniile şi înduioşările lumii din Ghetto, de-a dreptul, cu accentul strigătului adevărat şi al umanităţii lor reale.

Aşa cunoaştem peripeţiile dureroase ale lungului pelerinagiu pe care-l face Ovreul din Rusia, cu nevasta şi copiii, prin toată Europa, pînă ce vine de se aciuează pe malurile Tamisei, fără bani, fără nici un fel de resursă materială decît stăruinţa sa uimitoare, puterea de muncă, mlădierea cu care se pleacă tuturor împrejurărilor fără respingere şi fără nici un scrupul, pentruca să pătrundă, să-şi facă loc, să iasă la suprafaţă, să-şi cucerească locul cel mai bun, în acel furnicar de oameni în care la prima vedere totul pare acaparat şi în care ţi se pare că n'ar mai putea intra nici un vîrf de ac! Bărbatul, copiii, nevasta, toţi încep lupta aceasta cu nerăbdare şi resemnare, întrebuinţînd mijloace respingătoare adeseori, arătîndu-şi „*tarele*" unui neam trăit mereu, de veacuri, în mizerie şi fără nici o siguranţă de azi pe mine; „*tare*", defecte, mizerii fizice şi morale, nimic nu cruţă Zangwill în zugrăvirea poporului său, pentrucă alături şi în mijlocul acestor ticăloşii el vede şi partea admirabilă, scinteia divină ce trebue sa strălucească in orice suflet omenesc, şi de aceia el nu se teme de adevăr, oricare ar fi el.

După ce lasă pe Evreul ce vine tocmai din marginea de răsărit a Europei, să înduioşeze sufletul cititorului prin povestirea tragică a suferinţilor, mizeriilor şi primejdiilor lungii sale călătorii, îndrăzneşte să zică la sfîrşitul povestirii sale cu oarecare îndoială: dacă nu cumva o fi minţind! Descriind Evreii din pătura bogată, din clasa de sus, pe Goldsmith şi familia lui, viaţa de lux mare din West London, lachei pudraţi în livrele scumpe, femei în rochii luxoase şi bărbaţi în frac, îndrăzneşte să arăte, sub această mască de occidental şi civilizat, stigmatele rasei persecutate, umilite, ticăloşite prin veacuri de viaţă cîştigată prin înşelăciune şi înjosire, tarele fizice şi morale care fac din aceşti bogataşi farisei ipocriţi, ţinînd la lege, şi mai ales la litera legii, din interes şi rapacitate. Goldsmith mănîncă la masă carne *cuşer*, vite, paseri tăiate de haham după ritualul legii, dă bani pentru şcolile evreeşti, pentru spitaluri şi instituţii de binefacere evreeşti, este în sfatul sinagogii, dar numai din interes, ca să-şi facă mai bine afacerile ţinînd pe rabini în stăpînirea lui. Indrăzneşte să dea acel tip de parazit şi filozof plin de cinism, acel ciudat tip de Evreu ce rezumă în el toate defectele cele mai respingătoare ale rasei sale, alături de un dar extraordinar de poet, pe *Melcizedec Pinchas*. Pinchas îşi trimite cărţile sale de versuri neoebraice scrise în stil medieval, acrosticurile şi rimele sale duble scrise într'o limbă puternică şi într'un ritm impecabil, tuturor bogataşilor Evrei şi capătă de ici-colo cîţiva schillingi, îe duce el singur celor săraci care-i dau cîte ceva de mîncare şi laude, gloriola, de care e tot aşa de flămînd caşi de *break fast*-urile la care rîvneşte stomacul lui mereu lipsit de hrană sigură şi regulată. Şi ce spirit ingenios, de talmudist deprins să despice firul în patru, să găsească explicaţii noi, vederi personale, să arunce lumini neaşteptate în chestii încurcate de istorie, filologie, medicină, etc. „Ghicind în domeniul intelectual, zice Zangwill, toate lucrurile ca o femee cu o repeziciune şi o agerime miraculoasă, dar ca şi o femee cu aceiaşi lipsă de judecată..." Plin de el însuşi, „plin de credinţă pentru ideile lui pentrucă sînt ale lui şi în el însuşi din cauza ideilor lui". „In sfîrşit, zice el în vizita pe care o face rabinului şi care e o pagină unică, iată că s'a tipărit această mare operă, pe care ignoranţii de Evrei englezi au lăsat-o să mucezească atîta vreme, ei care dau banii cu ghiotura, mii şi sute, stupidelor feţe preoţeşti ca să poarte cravate albe.—Şi cine a plătit de s'a tipărit acum, domnule Pinchas? întreabă nevasta rabinului.—Cine? bîlbie încurcat Melcizedec, cine altul decît eu?—Dar zici că dumneata eşti un biet pîrlit?—Şi asta-i tot atît de adevărat ca legea lui Moisi! Dar am scris articole pentru jurnalele îidişe. Umblă cu limba scoasă după mine. N'au în toată redacţia lor unul care să-ţi aşterne pe hîrtie un articol cum trebue. Şi tot nu pot scoate nici un ban de pe ele, scumpă rabină, de aceia sînt şi nemîncat în astă dimineaţă. Dar proprietarul celui mai mare jurnal are şi tipografie şi mi-a tipărit cartea drept plată pentru articolele mele. Nu mă amăgesc însă cu credinţa deşartă că-mi voi putea sătura pîntecele din vînzarea ei. Cel de sus să te binecuvînteze, rabină, fireşte, fireşte că aşi bea o ceaşcă de cafea. Nu cunosc pe nimeni în lume care să ştie face cafeaua ca dumneata, are o aromă... Eşti un om fericit, rabine, îmi dai voe să stau şi eu la masă?"—Şi fără să aştepte răspuns, se aşează la masă şi se serveşte singur şi apoi scoate cartea şi o dă rabinului cu o dedicaţie de o linguşire atît de exagerată, încît e naivă. Dar nu uită ca să adauge: că e un dar umil din partea unuia din cei doi savanţi în ebraică, singurii în Anglia, el şi rabinul.

Dela chipul lui cioplit parcă cu o bardă de o mînă neîndemînatică pînă la sufletul lui plin de atîtea însuşiri contradictorii, linguşiri, perseverenţă triumfătoare împotriva oricărei rezistenţi, acte de curaj surprinzătoare, ca acea lovitură de baston pe care o dă directorului teatrului care îndrăznise să-i schimbe o dramă în operă comică, lipsa de orice scrupul moral care-l face pentru cîţiva schillingi să traducă în jargon manifestele şi afişele misionarilor ce voiau să convertească pe nişte Evrei la creştinism, lipsa de orice caracter, amoralitatea acela completă care-l face să se găsească prim-redactor la un jurnal chiar în ziua cînd binefăcătorul său Raphael Leon este înlăturat dela acel post,—totul e redat cu o putere de adevăr, cu o artă, cu o ştiinţă de a caracteriza omul printr'un gest, prin o acţiune, prin o trăsătură a personalităţii, mai bine decît în zece pagini de analiză psicologică, care face din Melcizedec Pinchas o figură literară ce poate să stea alături cu creaţiunile oricărui scriitor consacrat.

In toate scrierile lui e aceiaşi putere de adevăr, acelaşi dor de a reda realitatea în toată complexitatea ei, ca şi în *„Copii de Ghetto"*. In toate scrierile îi vedem pe aceşti copii din Ghetto trăind cu sufletul lor propriu, în lumea lor proprie, despărţită de a noastră, dar frămîntată de aceleaşi patimi şi sfâşiată de aceleaşi lupte, lupte de clase şi lupte de naţionalităţi: Ovreii din Anglia despreţuesc pe cei din Galiţia, cu tot dispreţul omului ce a împrumutat lustrul celei mai poleite societăţi omeneşti, iar Evreii din Spania, mai afinaţi ca tip fizic, mai curagioşi şi mai cavaleri, îi despreţuesc pe toţi ceilalţi ca o rasă mai inferioară. Totuşi trăsătura cea mai caracteristică a acestei lumi, oricare ar fi clasa sau naţionalitatea, oricare ar fi luptele, animozităţile dintre ei, oricît s'ar sfîşia între dînşii şi s'ar invidia, este solidaritatea lor neclintită cînd e vorba să lupte împotriva *„goiului"*. Vedem în opera lui Evreii aduşi de emigrări încercînd să se adapteze lumii engleze, dar adaptîndu-se *numai atît* ca să poată trăi printre Englezi. Altfel trăesc numai între ei, vorbesc cu încăpăţînare jargonul lor de pretutindeni; se supun legii engleze care-i ocroteşte, dar ascultă în fond numai de singura lor lege, de legea mozaică, pe care o respectă şi o urmează cu acelaşi rigurozitate în cele mai mici acte ale vieţii ca şi în actele însemnate. La masă, la şcoală, la tejghea, la sinagogă pretutindeni cultul este observat în prescripţiunile lui cele mai minuţioase. Din această strictă, nestrămutată şi minuţioasă observare a legii, care dă puterea *Ghettului*, se naşte însă şi spiritul acela distrugător, fanatismul, reprezintat de Zangwill în tipul rabinului Shemuel, om blînd, bun, iubitor, care nu doreşte decît binele în jurul său, dar fanatic, cărturar şi fariseu ce nu se ţine de *spiritul legii*, ci se robeşte *literii legii*, şi care din această cauză zdrobeşte sufletul copilei pe care o adoră.

In evocarea acestei realităţi însă, adevărată uneori pînă la cruzime, este o iubire arzătoare a artistului pentru neamul său înjosit, o pasiune pentru ridicarea lui atît de sinceră, de măreaţă şi de violentă, încît preschimbă aceste dureroase picturi prozaice într'o epopee zugrăvită cu sumbrele culori ale poeziei biblice. Alături de fanaticul Shemuel avem pe tînărul Raphaël, credincios legii, respectuos pentru cultul şi litera ei, cu toate obiecţiile pe care le ridică în sufletul său serioasa lui cultură apuseană, pentrucă aceasta i se pare mijlocul cel mai bun pentru ridicarea neamului său; pentru realizarea aspiraţiilor sale de rasă, a unui ideal ebraic, atît el cît şi răsvrătita belferiţă Esther Arsel sînt tipuri de o nobilă şi reală idealitate sufletească.

E ceva mişcător în toată opera aceasta, sufletul parcă ţi se pătrunde de melancolia măreaţă ce pare un prelung răsunet al unui indelung trecut de suferinţi, simţi o emoţie adîncă sub exactitatea neîndurată a realismului britanic şi exotismul acela oriental, întunecatele culori ale imaginaţiei sale se luminează pe ici pe colo de flacăra vie a unui humor special, deosebit de humorul englez, humor cu care noi sîntem familiarizaţi din celebrele maxime şi cugetări ale lui Cilibi Moise şi din nesecatul izvor de glume ale lui Zelig Schor din Manasse, piesa lui Ronetti Roman. Humor special poporului ebreu, popor activ care sub loviturile soartei nu-şi perde vremea jelindu-se şi tînguindu-se, ci caută să-şi păstreze echilibrul sufletesc, răspunzînd greutăţilor vieţii prin glume, negustori căutînd să scape din situaţii grele prin şiretlicuri care să provoace risul şi să-i păstreze bunavoinţa clienţilor, işi compun o mască de jovialitate şi bună dispoziţie, care să-i ajute să treacă mai uşor prin viaţă şi să se ascundă mai bine de alţii. Veselia pare o prescripţie de igienă sufletească înrădăcinată în sufletul lor ca toate preceptele de igienă în general prescrise de lege. Din această pricină, Evreii de pretutindeni au o imensă literatură populară de fabule, istorioare, legende, jocuri de cuvinte, cu care predică rabinii, instruesc belferii copiii la şcoală, distrează publicul *Badchen-ii* la nunţi şi *Schnorver-ii* la mesele la care cei bogaţi sînt datori să-i poftească vinerea, după lege. Risul, jovialitatea este tăria sufletului lor, puterea lor de rezistenţă care i-a făcut să dureze în mijlocul atîtor greutăţi, unul din elementele succesului lor în lupta pentru trai şi una din trăsăturile caracteristice ale mentalităţii lor. Zangwill posedă secretul jovialităţii ebree, posedă o comoară nesfîrşită de glume, snoave, etc., populare evreeşti, ştie să glumească în felul acesta popular şi humorul său format, dezvoltat prin cultura engleză în care se găseşte tradiţia şi gustul pentru humor, capătă din viaţa şi educaţia lui în Ghetto elemente noi de succes, caractere deosebite, o particularizare pronunţată. Intre aceste caractere este întrebuinţarea raţionamentului aceluia talmudist, pentru a-şi rîde de el, felul sîcîitor de a despica firul în patru, de a iscodi argumente noi, ingenioase, amănunţimi de acele care ştii că sînt false şi falşifică realitatea, adevărul, dar care din punct de vedere logic sînt imposibil de combătut. Dar mai ales are simţul ironiei, un simţ ascuţit, tăios, care începe prin a-şi rîde

de sine, cu cruzime şi fără crujare, cu acea batjocură muşcătoare proprie neamului său şi oamenilor care sufăr de prea multă vreme batjocura altora şi care dintr'un exces de orgoliu, dintr'o susceptibilitate exagerată, vor să arăte că se ştiu, se cunosc aşa cum i-au creat împrejurările istorice, cu păcatele şi urîţeniile lor fizice şi morale, că pot să suporte fatalitatea unei moşteniri strămoşeşti, de care nu sînt responsabili, dar că pot în acelaşi timp să se judece şi să se ridice deasupra lor. Nu are însă amărăciunea lui Heine, groaza lui pentru Ghetto din care a eşit, frica de a nu primi cuvîntul de *Ovreu* ca o insultă; humorul său e ca un dar preţios care-l face să-şi păstreze în acelaşi timp independenţa sufletească şi simpatiile publicului. Nu se sfieşte să spue adevărul, dar ştie să-l spue astfel încît să-şi păstreze tot prestigiul cu care să se impue sufletului omenesc împotriva şi pe deasupra tuturor patimilor celor mai violente.

Izabela Sadoveanu

Cronica artistică

Saloanele anuale din Paris

In fiecare primăvară se deschid la Paris trei saloane de artă: *Salonul Societăţii artiştilor francezi* sau *„des Champs Elisées"*, 2) *Salonul Societăţii naţionale de belle-arte* sau *„du champs de Mars"* şi 3) *Salonul Societăţii artiştilor independenţi.*

Cel dintăiu fiind cel mai vechiu—acuma e a 129-a expoziţie oficială,—conţine peste 5.000 lucrări, din care 2.000 tablouri (în afară de pasteluri, aquarele, desenuri şi gravuri). Salonul Societăţii naţionale de belle-arte cuprinde 2.660 lucrări, dintre care 1.280 tablouri, şi în sfîrşit Societatea artiştilor independenţi cuprinde 6.745 lucrări, din care cea mai mare parte picturi.

Dăm aceste cifre, nu numai din dorinţa de a informa, ci şi în scopul de a cere indulgenţa cetitorului faţă de sincera noastră silinţă de a-i da o idee cît se poate de exactă despre felul cum se prezintă manifestările de artă din capitala lumii. Deocamdată ne vom mărgini la pictură.

Ne propunem, de altfel, a reveni,—cu prilejul expoziţiilor ce se perindează în cursul anului,—asupra artiştilor mai interesanţi, francezi sau străini, complectînd astfel cetitorilor care ne vor face cinstea de a ne urmări tabloul mişcării artistice din Paris.

Innainte însă de a intra în materie, şi ca să înlăturăm orice neînţelegere, ţinem să spunem cetitorului, în două cuvinte, care este punctul nostru de vedere în materie de artă; căci dacă „gusturile nu se discută", cineva poate totuşi să-şi analizeze sentimentele şi să ştie de ce cutare lucru îi place ori îi displace. Mai mult chiar: cineva poate să spue despre o operă că-i bună, dar că din anumite pricini îi desplace, după cum, şi invers, poate spune despre o altă lucrare că-i plină de greşeli, dar că, cu toate defectele ei, este lucrarea unui artist de talent şi a unui temperament extraordinar.

Aceasta se poate spune mai cu seamă în artele plastice, care ca meşteşuguri pot fi învăţate de oricine până la un oarecare grad. Ei bine, noi între un artist care nu ştie decît să repete cele învăţate dela maestru şi unul care, în preocuparea de-a găsi drumuri noi pentru ex-

primarea sentimentelor şi ideilor ce-l frămîntă în faţa naturii şi a vieţii, rupe cam brusc cu ideile moştenite de public despre elementele şi mijloacele acelei arte—vom alege pe acesta din urmă. Vom prefera şcolarului docil şi acele suflete sbuciumate şi entuziaste, care, fără să caute drumuri noi, ţin totuşi cont de toate convenţiile învăţate în şcoli, care ne par cîteodată greoi, dar care sub neîndemănarea aparentă ascund un suflet mare, o fire cercetătoare şi originală. Nu vom prefera dar o şcoală de pictură celeilalte, ci preocuparea noastră va fi ca în oglinzile de diferite culori şi din diferite materii, ce sînt tablourile diferitelor şcoli, să vedem reflectîndu-se chipuri de oameni de talent.

Din cele de mai sus reesă că vom cere şi stil. „Stilul, zice Delacroix, nu este decît expresiunea liberă, originală, a calităţilor proprii fiecărui maestru". Stilul nu se învaţă. Nici un pictor mare n'a pictat în alt stil decît acel al epocii în care a trăit. Impresioniştii Claude Monet, Pissaro, care pictau „cum cîntă paserea", Eugène Carrière, Gustave Moreau, Puvis de Chavannes şi neo-impresioniştii Seurat, Signac, Cross, deşi au fiecare stilul care corespunde calităţilor lor personale, însă lucrările lor nu pot fi decît produsul secolului XIX-lea.

Stilul e totuşi susceptibil de disciplină şi perfecţionare.

„Stilul nu poate rezulta decît dintr'o adîncă cercetare". zice Delacroix. Artiştii mari vor lua din mijloacele de execuţie existente numai ceia ce-i absolut trebuitor pentru exprimarea ideilor lor; şi cu cît aceste mijloace se vor contopi mai bine—într'o unitate indivizibilă—cu ceia ce artistul are de spus, cu atît opera de artă va avea un stil mai mare şi mai sever.

Aşa de pildă: „In 1824, Delacroix isprăvea tabloul său *Scena* „*masacrului din Chios*, pe care-l destina Salonului, cînd, cîteva zile în„nainte de deschidere, a putut vedea tablouri de Constable, pe care le „cumpărase un amator francez şi care trebuiau să figureze la aceiaşi „expoziţie. Fu frapat de coloraţia şi luminozitatea lor, ce-i apăreau ca „rezultatul unei minuni. El studie factura şi văzu că 'n loc de a fi pic„tate cu tonuri plate, tablourile erau compuse dintr'o cantitate de pete „mici, suprapuse, ce se reconstituiau la oarecare depărtare în tonuri de „o intensitate mult mai mare decît cea obişnuită. Aceasta fu pentru De„lacroix o relevaţie: în cîteva zile pictă pînza sa din nou, ciocănind „(martelant) culoarea,—pe care *o întinsese* până atunci,—în pete mici, „neamestecate, pe care le făcea să vibreze cu ajutorul unor „lazururi" „(glacis) transparente.

„El recunoscu îndată că pînza lui căpătase mai multă unitate, mai „mult aer şi mai multă „lumină cîştigînd în putere şi adevăr"*).

Am citat acest exemplu, ca să arăt cum un artist mare poate trage folos din cercetările altui artist, fără să-l imite; căci cine a văzut

*) „D'Eugène Delacroix au Néo-impressionnisme" de Paul Signac. Floury editor.

lucrări de Delacroix şi lucrări de Constable, ştie că aceste două genii se deosebesc cu totul unul de altul.

Mulţimea expozanţilor însă care imită azi pe unul, mîne pe altul, cînd nu imită 2—3 în acelaşi tablou, imitaţia mărginindu-se totdeauna la tecnica aparentă,—această mulţime nu poate avea nici personalitate, nici stil.

Neavînd nimica de spus, ei există cîteodată din punctul de vedere al meşteşugului, dar nu există niciodată din punctul de vedere al artei.

„Orice artă devine „*frumoasă*" cînd cere exerciţiul tuturor puterilor inimii şi minţii", zice I. Ruskin. La aceşti imitatori nu poate fi vorba nici de inimă, nici de inteligenţă, ci numai de un exerciţiu aproape mecanic.

Am ţinut să fac aceste consideraţii, tocmai fiindcă Saloanele din Paris sînt pline de meşteşugari excelenţi, unii chiar fenomenali, care însă „înlocuind arta prin artificiu" nu pot fi socotiţi ca artişti.

*

Să începem cu *Salonul artiştilor francezi.*

E cel mai vechiu din saloanele pariziene; are o organizaţie de cazarmă, căci începi, de eşti admis de juriu, prin a avea, după cîtva vreme, o menţiune onorabilă, apoi medalia III, II, Hors Concours, etc. Şi aceste medalii nu se dau, ca notele la şcoală, după meritul lucrărilor; nu, trebue să faci un stagiu, ca la cazarmă, trebue să treci prin toată erarhia. Şi după cum gradul la cazarmă nu arată capacitatea, tot aşa medalia sau H. C. (Hors Concours) nu arată talentul. Există de altfel vre-o cîteva sute de pictori cu H. C., şi te 'ntrebi ce lucrări incomparabile au făcut ei ca să fie puşi deasupra celorlalţi, şi parcă ţi-e ruşine de această ignoranţă... Ne consolează doar gîndul că, în decurs de veacuri, istoria artei nu numără atîtea genii cîţi H. C. în viaţă sînt la Salonul artiştilor francezi...

Dealtfel, auzi de multe ori susţinîndu-se că această societate caută, dela o vreme, să-şi atragă forţe tinere. Din nenorocire, de găseşti în aparenţă reprezentate la Salon toate tendinţile moderne, cînd te uiţi însă mai de aproape îţi dai seama că 'n fond nu-i decît o spoială modernă, căci dedesupt zace veşnicul elev al Şcolii de arte frumoase, cu toate păcatele inerente lui. Disciplina meschină a şcolii i a distrus, mai adesea, orice veleitate de independenţă. Gîndindu-mă la răposatul acamedician şi mare palavragiu Gerôme, care introducînd o delegaţie străină în sala impresionistă a expoziţiei dela 1900, i-a spus: „Aici e expusă ruşinea Franţei",—nu mă pot împiedeca, vizitînd acest salon, să văd cîtă dreptate avea marele şi spiritualul pictor Degas, cînd zicea: „On nous fusille, mais on fouille nos poches" (Ne împuşcă, dar ne caută prin buzunare).

René Jean, în darea de seamă din *Gazette des Beaux-Arts* asupra Salonului din anul acesta, îşi începe astfel articolul:

„O adevăr, o Salpinx, trompeta gîndirii, zeiţa ordinei, imaginea stabilităţii cereşti, o Cora, Hygia, Promachos, învaţă-ne să extragem diamantul din mulţimele necurate...“

Şi 'n adevăr rămîi nedumerit în faţa numărului nesfîrşit de tablouri, în care regăseşti cadavrele tuturor zeilor morţi din toate mitologiile posibile şi imposibile, portrete în redingote frumoase şi 'n toalete ultima modă, o grămadă de subiecte sentimentale şi melodramatice de o banalitate dezolantă, etc.; şi chiar anul acesta medalia de onoare a fost dată lui *Emile Renard* pentru tabloul intitulat *Dejunul orfanelor în ziua primei comuniuni*: într'o odae cu perdelele albe lăsate, stau la masă 8 fetiţe îmbrăcate în costumul alb al comuniantelor catolice şi sînt servite de două călugăriţe îmbrăcate în negru. În primul plan e un scaun neocupat, rezervat pentru o altă fetiţă, în acelaşi costum, care intră pe uşă cu un buchet de flori în mînă, condusă fiind de o a treia călugăriţă în negru. După cum vedeţi, subiectul e departe de a fi nou, l-aţi văzut cu toţii în toate calendarele şi revistele populare nemţeşti. Veţi crede poate că pictorul a fost preocupat de o viziune personală, de vre-o problemă tecnică? Nimic din toate acestea. În afară de desenul convenţional, aşa cum se învaţă în şcoli, şi de tecnica picturii, sobră, dar împrumutată în mare parte dela *Ioseph Bail*, e greu să găsim ceva personal. E opera banală născocită de creerul unui burghez dotat de natură cu predispoziţii la pictură; n'are nici una din calităţile care te opresc şi te fac să visezi sau să gîndeşti măcar.

Şi fiindcă am vorbit de *Bail*, care-i unul din artiştii de talent ai acestui Salon, dar care nu simte în natură decît poezia bucătăriilor şi a sufrageriilor, menţionez că şi anul acesta are un tablou: *Servantes pliant du linge*, tablou pe care l-am mai văzut de atîtea ori. Acum 2—3 ani a avut aceleaşi servitoare, numai că anul acesta şed, pe cînd atunci stăteau în picioare, în aceiaşi odae cu storurile lăsate, strîngînd atunci feţe de mese, iar astăzi rufe.

Oricîte calităţi aşi găsi în aceste tablouri, care, pictate într'o pastă gri, dar agreabilă, şi de un desen simplu, sobru, corect, redau bine cu mijloace simple atmosfera unei odăi cu storurile lăsate, totuşi în afară de repetarea prea deasă a aceloraşi subiecte şi în afară de spiritul strîmt al acestor scene din sufrageria şi bucătăria omului bine situat, se reflectează în aceste opere o fire corectă, dar rece, care nu poate să-ţi inspire entuziasm.

Ioseph Bail mai are un frate, tot pictor, care pictează în acelaşi spirit, dar cu mai puţine calităţi.

F. Cormon, o personalitate oficială de rangul întâiu, membru al Institutului, profesor la Şcoala de arte frumoase din Paris, e şi el un artist cinstit, dar fără să fie o personalitate deosebită, cu toate cunoştinţile sale tecnice neobişnuite, care nu degenerează în acrobatism. O

notă bună la activul său este că din atelierele sale au eşit o grămadă de artişti „revoluţionari“. Expune anul acesta decoraţiuni destinate micului Palat din *Champs Elisées* (care cuprinde colecţiunile de tablouri şi obiectele de artă ale oraşului Paris) şi ocupă una din sălile cele mai importante ale Salonului.

Aceste decoraţiuni se compun din trei plafonuri şi zece panouri. Cele trei plafonuri reprezintă, după catalog, *O viziune sintetică a istoriei Franţei*: cer vast, ai cărui nouri se descompun în figuri. Istoria antică e în plafonul intâiu, Revoluţia Franceză într'al doilea, şi epoca contemporană în al treilea. Pentruca să vă faceţi o idee de ce sînt aceste plafonuri de dimensiuni imense, îmi voi permite să citez, după catalog, în ce se descompun norii din al doilea plafon: „În centru *Jurămîntul* „*din Jeu de Paume*, apoi *Adunarea Naţională* şi *Convenţiunea*. Jos, la „dreapta, poporul, trăgînd un tun, atacă Bastilia. La stînga cîteva femei „ale revoluţiei: d-na Roland, Charlotte Corday, d-na de Beauharnais, „d-na Tallieu, d-na Recamier, Théroigne de Méricourt, etc.; apoi Ven„deenii: Charette, la Rochejaquelein, etc.. Sus, armatele Republicei mer„gînd la victorie (Bonaparte în Egipt, reprezentanţii poporului, etc....)“.

E lesne de închipuit ce saladă poate să dea un plafon, oricît de mare ar fi el, cînd cuprinde atîtea lucruri deodată. Şi după părerea generală, e mai mult decît probabil că, privite la locul unde trebue să figureze, aceste scene vor face şi mai puţină impresie ca aici în Salon, unde sînt privite de aproape şi într'o lumină foarte favorabilă. Panourile sînt mai simple, dar de o compoziţie banală, care aduce aminte ilustraţiile din cărţile didactice.

Tonul general al acestor decoraţiuni aminteşte întrucîtva lucrările lui Puvis de Chavannes,—dar unde-i armonia admirabilă, simplicitatea prezentării subiectului, spiritul de religiozitate al acestui neîntrecut artist!... Oricîte cunoştinţi tecnice ar avea F. Cormon şi oricîtă bunăvoinţă, îi lipseşte acea emotivitate colosală, care ne face să ne oprim cu admiraţie în faţa lucrărilor lui Puvis de Chavannes, fără să simţim nevoia să ştim ce anume reprezintă. Fiecare gest, fiecare atitudine, ne evocă o lume întreagă, pe cînd la Cormon, după ce ne-am bătut capul şi am cetit şi o pagină întreagă din catalog, tipărită cu litere mici, trecem înainte, fără emoţie şi fără regret.

Printre decoraţiuni trebue să mai cităm pe acea a lui Chigot, „*Castelul în toamnă*“, armonioasă şi plină de lumină, pe aceia a lui Tardieu, „*Paul de Kock et la jeunesse de 1830*“, plină de vervă şi de spirit, apoi acea a lui Calbet, destinată teatrului din Agen, cu calităţi de meşteşug, dar prea banală;—şi multe altele...

Dacă însă în aceste decoraţiuni tot mai găseşti intenţia de a ne da ceva, în tabloul, comandat de stat lui *I. Grün*, care reprezintă „*O vinere la Salonul artiştilor francezi*“ şi în care Dujardin-Beaumetz, sub-secretarul de stat la artele frumoase a ţinut să se eternizeze în tovărăşia tuturor „marilor legume“ din lumea artistică oficială,—în acest

tablou, zic, nu găsim decît dorinţa de a ne ameţi cu „facilitatea infernală a pensulei“, cum zice Delacroix. Văzind aceste portrete, dealtfel foarte asemănătoare şi tratate în coloritul convenţional şi săpunos, care dela o vreme încoace a acaparat toate Saloanele din lume,—un fel de pictură „à la vapeur“ de invenţie americană,—fără voe ne gîndim la pictura greoae şi masivă, dar înnălţătoare, din „*Inmormîntarea la Ornans*“ de G. Courbet (pentru care statul francez a refuzat suma de 500 fr., ca să plătească apoi 100.000), şi ne întrebăm cu naivitate: cărei necesităţi sociale corespunde această pictură frivolă, ca să fie astfel încurajată de statul francez?...

In aceiaşi sală e un tablou de *Balestrieri*, intitulat „*Le fou et les sages*“ (Nebunul şi înţelepţii), care reprezintă pe nebunul (Tolstoi, mi se pare) batjocurit de mulţimea din stradă (pentru ce?). Tablou superficial, şi ca tecnică, şi ca idee; e mai mult o ilustraţie mărită.

Am ţinut însă să-l citez pe acest artist, fiindcă dînsul este autorul tabloului „*Sonate de Beethoven*“, reprodus pretutindenea şi'n toate mărimile şi reprezentînd pe un violonist cântind sonata într'un atelier de artist... Cu cunoştinţi tecnice aşa de obişnuite şi cu un temperament aşa de banal, a avut ideia de a alege acest subiect, care merge la inimă fiecărui amator de muzică—unde mai pui că mai este pe tablou şi o cucoană frumoasă cu ochii mari în lacrămi?!...—şi iată-l pe artist celebru. Cu cită greutate au pătruns în schimb un Millet, un Corot şi atiţia alţi artişti mari!

Un alt tablou, cumpărat de stat, este acela al lui *Finez*, intitulat „Tinereţă“—ca să nu-i zică „*Dejunul pe iarbă*“, cum e intitulat celebrul tablou din colecţia Moreau-Nélaton de Ed. Manet, dela care în mod vădit s'a inspirat. Dacă jocul umbrei şi luminii, şi atitudinile personagiilor din primul plan îţi dau întrucîtva impresia tinereţii şi a veseliei, constatăm şi aici că preocuparea principală a acestui artist e virtuozitatea. Şi doar modelul după care s'a inspirat şi cu care seamănă întrucîtva şi tonalităţile generale ale acestui tablou, e studiat cu o deosebită evlavie, şi nici un duşman de ai lui Manet nu va susţine c'acest mare artist n'a avut un temperament extraordinar. Numai că Manet a fost de atîtea ori refuzat de acest Salon, pe cînd pentru Finez se găsesc medalii şi fonduri!...

Dintre pictorii preocupaţi de viaţa poporului orăşănesc care expun la acest Salon, cei mai de seamă sînt *Jules Adler, E. Jamois, J. Pagès* şi *Devambez*.

Jules Adler are două tablouri, dintre care cel intitulat *Gavroche* are mai multe calităţi. Păcat că Adler devine din ce în ce mai declamatoriu şi ne pictează lucrători de roman foileton. Altădată tot ne mai emoţiona cu motivele lui din regiuni industriale, fabrici afumate pe malul unui fluviu cu apa tulbure, lucrători trăgînd o corabie,—deşi preocuparea de a face „frumos“, de a ornamenta, îl făcea să ne indice silueta unui pantalon, sub care uita că există şi un picior... In tabloul „Gavroche“,

aceiaşi manierare, dar cu un subiect banal prin el însuşi şi prin interpretare. De altfel, cu coloritul lor luminos şi agreabil şi cu o indicaţie amuzantă cîteodată, aceste tablouri ar fi poate bune ilustraţii pentru cărţi.

Jamois are un tablou intitulat „*Devant l'hospice*“. Bătrînii pensionari ai unui azil de retragere se primblă în faţa clădirii de piatră cenuşie. Armonia e delicată, bătrînii sînt foarte caracterizaţi în atitudinile şi expresiile lor, tabloul e pictat gras într'o factură simplă. Dar şi acest tablou a mai fost pictat de Jamois, cu variaţii foarte neînsemnate.

Jules Pagès în tabloul său intitulat „*Au Quai Bourbon*“, ne arată o spălătoreasă eşind dintr'o spălătorie publică de pe malul Senei. E mai mult o interpretare grafică a siluetei femeii, care poartă pachetul cu rufe şi a plantelor, pe apa şi zidurile cenuşii ale caselor vechi de pe malul Senei. Coloritul e cam murdar şi dur, dar e mult sentiment pitoresc în alegerea şi interpretarea peisajului trist din Parisul vechiu.

Devambez e preocupat şi el de tipurile şi moravurile poporului parizian. Are 2 tablouri: „*A l'ancien théâtre de Montmartre*“ şi „*L'attente*“. In acesta din urmă ne arată o scenă din Parisul în revoltă. Cu desenul lui precis ştie să caracteriseze foarte bine scenele alese.

Tablourile istorice sînt grămadă, dar sufăr de o idiosincrasie înăscută în contra acestor manifestări, mai cu seamă cînd sînt fără talent, cum e cazul marei majorităţi. *Gorguet* pictează pe „*Alain Barbe-Torte, învingătorul Normazilor, îngenunchiind înnaintea ruinelor altarului S-tului Argnan lîngă Nantes*“. Un altul şi-a adus aminte de „*Moartea lui Werther*“. *Rochegrosse* pictează pe „*eroii dela Marathon—Atacul*“. In faţa acestui tablou ne vine fără voe în minte gluma lui Degas despre Meissonier: „Toate's de tinichea, numai armura-i de carton“. Şi nu doar că Rochegrosse ar avea multă asemănare în lucrările sale cu celebrul Meissonier, care ne displace aproape tot atît, dar tablourile lui au ceva aşa de dur ca modelat şi colorit, că-ţi fac rău cînd le priveşti.

Peisagiştii sînt de asemenea numeroşi şi lucrările lor sînt de multe ori interesante.

Montagné are două peisage din sudul Franţei; în deosebi cel intitulat „*En Provence*“ este extrem de luminos şi armonios în culoare. E o lucrare conştiincioasă, căreia vederea panoramică din fundul tabloului îi dă oarecare măreţie.

Conturand ne arată în „*la Chaumine*“ o colibă perdută într'un cîmp de zăpadă foarte intens colorată. Efectul de seară îi dă şi poezie.

Harpignies. Cel mai bătrîn din celebrităţile în viaţă (92 ani). Cele două lucrări expuse nu ne arată nimica nou. El e continuatorul lui Corot, Rousseau şi al şcoalei din Barbizon, însă fără spiritul de răzvrătire ce-i caracteriza. Peisagiile sînt bine construite, cu tendinţi de simplificare, desinate întâi într'o „zeamă“ oarecare *terre de sienne* şi pictate deasupra în tonuri gri-verzui plăcute. Nu-i însă un temperament extraordinar şi n'a reuşit să ne entuziasmeze niciodată.

Nozal pictează de asemenea peisagiile lui în tonuri luminoase, largi şi intensiv colorate.

Pe *Roubichon* îl cunoaştem dela *„Independenţi"*, unde expune şi anul acesta; peisajul său impresionist, bine studiat, deşi de dimensiuni mici, te frapează, fiind într'o atmosferă unde asemenea lucrări nu se prea văd. *J. Rémond* pictează în tonalităţi intensiv colorate, cam întunecate, dar largi. *„Baltă—Efect de seară"* are multă poezie. Mai putem cita *„O zi de furtună în Venezia"* de *d-na Adam*, văzut foarte larg şi cu oarecare sentiment decorativ, pe *Martens*, care pointillază şi pe mulţi alţii. Oricite calităţi ar avea însă aceste peisagii, sînt şi rămîn un fel de înfrumuseţări ale naturii: „artă pentru artă". Aceasta însă nu însemnează că n'au tendinţă, căci deşi nu o au pe aceia de a căuta adevărul cu toate asperităţile lui, o au totuşi pe aceia de a plăcea tuturor celor care nu ţin să-şi strice digestiunea preocupîndu-se de altceva decît de ceia ce vorbeşte senzualităţii.

Interiorul lui *Désiré Lucas*—*„Leagănul gol"*—e pictat foarte pastos, larg şi luminos, dar superficial, şi de n'ar fi subiectul care să ne mişte—!... *Ch. Léandre*, caricaturistul şi desinatorul cunoscut, are un tablou *„Cîntecul miresei—Obiceiu normand"* cu aceleaşi calităţi caşi desenurile sale, pe care însă le prefer. Pictura la dînsul nu servă decît ca ajutor: cîteva tonuri frecate în mod timid în zeama în care-s modelate figurile. Tabloul are totuşi farmecul pe care-l pot avea asemenea scene, prezentate de un desinator aşa de spiritual.

Alte calităţi are tabloul belgianului *Henry Luyten*, intitulat *„Sonata"*. Un tablou de dimensiuni mai mari, reprezentînd un interior, în care mai multe persoane ascultă execuţia unei sonate. Figurile, bine modelate şi desinate, sînt pictate într'un gri armonios; tabloul ne redă, în misterul unei camere pe înserate, farmecul capetelor în penumbră ale femeilor care ascultă, şi moliciunea şi diversitatea stofelor. E, după mine, unul din cele mai bune tablouri din expoziţie.

Să vă mai citez pictura, pentru miliardari, a americanului *R. Miller*, *„Toaleta"*: femee foarte elegantă, făcîndu-şi toaleta la oglindă. Tabloul e de o virtuozitate foarte mare, luminos de altfel şi cu calităţi de colorit şi desen, dar noi credem că există alte calităţi mai importante: cap şi suflet.

Clovis Cazes ne dă două tablouri: *„Seară antică"* şi *„Bacante"*. Acesta din urmă este de un frumos sentiment de compoziţie decorativă, cu nuduri bine desinate şi modelate, într'o pastă de o armonie verzuie agreabilă. E din puţinile tablouri cu subiecte mitologice care te opresc, fiind tratate cu oare-care libertate de execuţie şi interpretare.

G. Devoux are o *„Femee tînără c'un cîine"* într'o gamă foarte deschisă şi foarte desinat, cu tendinţi de stilisare ornamentală. Tabloul are un aspect original şi simpatic, păcat că prea se simte pozarea femeii.

Frampton, cu două tablouri stilizate şi mistice, din care unul *„Copilăria Jeannei d'Arc"* aduce mult aminte de Puvis de Chavannes.

Să citez şi tabloul pictorului *Pierre Gourdault*, care la muzeul Simu din Bucureşti ocupă mai mult de jumătate din spaţiul rezervat şcoalei franceze, *„Pendant la messe"*. E slab.

Fernand Maillaud expune un tablou de dimensiuni mai mari *Bîlciu în Valea Neagră (Berry)"* una din lucrările bune şi personale din acest salon. Tratat cu simplicitate şi naturaleţă, e ca să zic aşa, o reeditare modernă, cu influenţe impresioniste a bîlciurilor în felul cum ni le prezintă maeştrii olandezi.

Să mai vorbesc de *Ary* cu pictura lui mercantilă, cu damele frumoase ca 'n gravurile de modă? De *Aimé Morat* cu *„Fantasia"* marocană trecută prin frigorifer?

Interesante sînt nudurile pe malul mării, de *Carrera*, care expune şi la Independenţi. De o plasticitate neobicinuită şi de un colorit intens tratate în planuri mari, ele amintesc de un *„Cezanne"* trecut prin şcoala de Belle-arte. Nu i se poate contesta o personalitate deosebită.

Cosson e impresionist: *„Copilul cu fructe"* e de o pictură uşoară şi plăcută. *Caury* pictează *Terasele din Alger*, cu multă vervă şi cu un colorit puternic. *Charles Michel*, al cărui tablou l-am văzut la Bruxelles anul trecut, are *„Raţele de Barbarie"*, o lucrare foarte „incisiv" desinată, de un colorit deschis şi armonios.

Mai sînt apoi o serie nenumărată de portrete foarte asemănătoare şi uneori caracteristice dar mai totdeauna banale. *Laparra* l'a pictat pe Metschnikoff în laboratorul său, bine modelat, dar dur şi incolor. Unul din cele mai bune portrete şi care îţi merge întru cîtva şi la inimă, e *pictorul Jean Paul Laurens şi nepotul său* pictat de *Jean Pierre Laurens*. Deşi de o factură cam banală şi incolor, e însă bine compus, foarte caracteristic şi expresiv. Un grup de portrete ar fi tabloul lui *Jonas „Les medecins"*. El caută să ne dea psichologia modelelor, dar caricatura acestui tablou, tot de dînsul şi expusă la pasteluri, e mult mai spirituală şi, curios, tocmai din cauza aceasta mai puţin rigidă şi mai aproape de adevăr. Portretul *pictorului Harpignies*, tot de *Jonas*, e unul din portretele bune din acest salon. D-ra *Dufan* expune două portrete în care regăsim gama ei spălăcită, dar şi un desen mai dur ca de obiceiu. Apoi *Ferrier* cu portretele sale migălite şi *Bonnat* cu ale sale în chocolată.

În numărul viitor vom încerca să descriem celelalte două Saloane, singurile care, cu toate defectele inerente expoziţiilor în stil mare, au şi calităţi mari.

P.

MISCELLANEA

„Scuturăturile" Faclei...

Notiţa *Puţină „politică"* (în ghilemete) publicată în N-rul trecut sub această rubrică a provocat mai multe ieşiri... polemice din partea „Faclei".

Nu vom discuta şi de astă dată, în fond, cu „Facla". Şi nu fiindcă domnii dela această revistă ar fi „lipsiţi de respect" pentru noi. Oricît ne-ar durea ireverenţa „Faclei", am găsi, poate, în noi destulă tărie sufletească ca să ne resemnăm... Pur şi simplu nu credem discuţia utilă şi interesantă. In orice caz nu i-am imputat niciodată *lipsa de reverenţă.*

Intre noi şi „Facla" e o altfel de „incompatibilitate".

(Cerem ertare aici cetitorilor, fiindcă sîntem puşi în situaţia unui om, care ar fi silit să explice unui daltonist deosebirea între diferitele nuanţe de culori, pe cari acesta *nu le poate vedea.* Vom căuta să fim cît mai lămuriţi...)

Pentru un european nu este ertat să confunde „reverenţa", întrucît este vorba de sentimentul ce ne inspiră o anumită persoană, şi „simţul demnităţii omeneşti",—obligator pentru oricine şi faţă de oricine.

Să luaţi o pildă foarte simplă. Un criminal, care a săvîrşit vre-o faptă odioasă sau infamantă, nu poate inspira „reverenţă" nimănui. Dar şi faţă de el, într'o societate civilizată, nu se poate ierta iarăşi nimănui lipsa simţului demnităţii omeneşti. Un fapt foarte caracteristic, de pildă, a fost înregistrat de ziarele engleze, cu prilejul judecăţii d-rului Crippen. D-rul Crippen s'a dovedit vinovat de o crimă grozavă, a şi fost condamnat la spînzurătoare şi executat. Dar înainte de condamnare un ziar şi-a permis, nu să-l insulte măcar, ci *să afirme* numai că e vinovat şi merită să fie spînzurat. Reprezentantul ministerului public (poate chiar acelaşi care a susţinut acuzaţia împotriva d-rului Crippen) a dat pe directorul ziarului în judecată, şi acesta a şi fost condamnat, deşi procesul său s'a judecat *în urma* condamnării şi a executării lui Crippen. Dar justiţia a găsit, că atunci cînd un om este chemat în faţa Curţii cu juraţi să-şi apere viaţa sau cinstea, a afirma vinovăţia lui înainte ca aceasta să fie legalminte constatată, şi a-i îngreuia astfel sarcina, sau chiar numai de a-l tulbura sufleteşte în aceste momente supreme, nu se poate tolera într'o societate pătrunsă de simţul demnităţii omeneşti, este o ofensă adusă *societăţii însăşi*!

Un aziat, desigur, nu va înţelege niciodată cum societatea poate fi ofensată prin jignirea adusă unui criminal şi cum această jignire poate dovedi lipsa simţului de demnitate omenească. Dar pentru un european acest lucru *trebue* să fie elementar; el este chiar criteriul cel mai sigur de cultură sufletească.

Să luăm o pildă mai apropiată de noi, adecă de... „Facla". Acum cîtăva vreme această revistă ducea o campanie violentă împotriva unui profesor ieşan. Dacă polemiştii aveau sau nu „respect" pentru acest domn, personal,—îi priveşte (nici noi nu putem fi bănuiţi de simpatii personale în cazul de faţă). Dar „tribuna democratică" din Bucureşti a crezut de cuviinţă să insinueze că adversarul ei este... un copil adulterin!... Să trecem că acela al cărui nume îl poartă omul astfel „combătut" e mort de mult, ca şi soţia lui şi pretinsul ei „complice", şi astfel lucrul se agravează prin o adevărată profanare de morminte; să trecem că omul acesta poate avea surori şi fraţi (şi îi are, ni se pare) în viaţă încă, întru nimica vinovaţi în această „polemică"; dar faţă chiar de un „duşman", oricît de puţin „respectabil" pentru „Facla", fie chiar şi faţă de cel mai odios criminal, îşi poate oare permite un om civilizat să-i jignească simţul de pietate filială, să terfelească numele de „mamă"?...

In cazul de faţă nici antagonistul „Faclei", e adevărat, nu s'a arătat mai... delicat în „polemică"; e indiferent, cu atît pilda e mai eloquentă, şi... nici aşa nu avem nădejde să fim înţeleşi de „Facla"...

Ne oprim aici, deşi colecţia „Faclei" ne-ar putea ilustra tema cu pilde şi mai suggestive.

Cu un „ireverenţios" discuţia poate fi chiar cîteodată agreabilă. „Ireverenţa" e caracteristica tinereţii agresive. Fără ea este greu să ajungi la „revizuirea valorilor", şi cine, în vremea lui, n'a încercat această „revizuire", n'a fost niciodată tînăr.

Dar cu un om lipsit de *simţul demnităţii omeneşti* nu e cu putinţă nici o discuţie. Ii întorci pur şi simplu spatele, sau cel mult—dacă ai gust şi temperament hărţăgos—recurgi la mijloace *extra-literare* (tiparul nu face încă „literatură")...

Cetitorii, credem, sînt lămuriţi pentru ce nu putem discuta cu „Facla", chiar dacă ea ar fi spus ceva ce ar merita în sine să fie relevat.

Intr'o discuţie serioasă, singura demnă de acest nume şi singura

utilă, *persoana* adversarului, oricît de puţin „respectabilă", ne este cu desăvîrşire indiferentă. Spusele sale ne pot servi de minune ca un prilej de a ne lămuri ideile noastre,—şi pentru cetitori, numai din acest punct de vedere o discuţie poate prezenta vreun interes legitim.

Dar în condiţiunile în care s'ar putea duce discuţia cu *Facla*, atît în fond cît şi în formă, ea nu ar putea avea decît doar un interes „gladiatoric", de „scuturături", de „pregilat literar", şi... nu simţim nici o trebuinţă sufletească de a ne da o astfel de „satisfacţie", chiar dacă, personal, am fi în stare să nu cădem la nivelul la care ştie să-şi coboare... polemicele revista bucureşteană.

Nu vom discuta dar cu „Facla".

Însă tocmai din motivele pe cari acum cetitorii le vor înţelege cu atît mai uşor, trebue să mărturisim, că am comis o greşală, sau chiar două, faţă de această revistă.

Acum cîtăva vreme un colaborator al nostru (recunoaştem cam... „naiv") a semnalat d-lui Gherea procedeele polemice ale campionilor săi, şi i-a atras băgarea de seamă în ce mocirlă ne tîrăsc aceste procedee.

„Facla" ne-a acuzat imediat de „şantaj".

Ne aducem aminte că relevînd această acuzare, am manifestat oarecare îndoială de buna ei credinţă. Acum ne-am convins că n'am avut dreptate. „Facla" a fost de o perfectă bună credinţă şi în adevăr a crezut că noi... „*şantăm*"...

Dovada:

„Ne propunem să scuturăm altă dată pe d. Ibrăileanu pentru acest „obiceiu poporanist (de a se adresa d-lui Gherea). D. Ibrăileanu şi-a „permis mai de mult, la adresa d-lui Gherea, prin „Viaţa Romînescă", „nişte lucruri, pe cari, dacă nu le-am relevat atunci, nu înseamnă că „le-am uitat, va veni momentul să discutăm infamiile poporaniste în „toată întinderea lor. Deocamdată, însă, ne vom ocupa de ultima sub„stituţiune de roluri făcută de d. Ibrăileanu. Ea este mai puţin gravă ca „aceia la care facem aluzie în rîndurile de mai sus"... („Facla", No. 29, p. 46).

Pe cît ne aducem aminte singura notiţă din „V. R." la adresa d-lui Gherea, care *a fost* relevată, dar relevată cu oarecare moderaţiune (am fost *numai* numiţi *şantagişti* şi... *porci*), este tocmai acea semnalată mai sus.

Din rîndurile citate reiesă luminos toată buna credinţă a „Faclei":

1) Dacă ea nu ar fi văzut în acea notiţă un şantaj, o ameninţare de defăimare, nu ar fi avut motivul (am scăpat din vedere psicologia specifică a acestor domni!) să „nu releveze", adică să releveze cu *atîta* moderaţiune, aceste „lucruri grave" pe cari „nu le-au uitat" însă.

2) După ce noi am declarat, că „pot fi liniştiţi", pentrucă „nu ne vom cobori niciodată pînă la procedeele „*Faclei*", aceiaşi psicologie

specifică explică şi „scuturăturile" ce au urmat la adresa d-lui Ibrăileanu, căruia i se impută notiţa în chestie.

Dacă oamenii aceştia nu erau sinceri în credinţa lor (fiind dată, repetăm, psicologia specifică ce reiesă din articolul citat), nu aveau pentru ce să-şi impună *atîta* moderaţiune (încît astăzi li se pare că nici „n'au relevat" notiţa noastră) formulînd o acuzare aşa de gravă; precum în urma asigurărilor primite, nu avea rostul *rancuna personală* împotriva d-lui Ibrăileanu, prin care dumnealor îşi justifică cu atîta candoare „scuturăturile" pentru „toate infamiile poporaniste".

Ne-am înşelat deci (dar cetitorii vor înţelege cît e de greu să pătrunzi în sufletul omului) şi ne facem datoria de a mărturisi, cu toată francheţa, această greşală, cu toate că, în urma acestor asigurări şi mai formale, vor urma, desigur, „scuturături" şi mai energice...

A doua greşală:

„...în repetate rînduri am declarat hotărît—scrie „*Facla*"—că revista „aceasta e o tribună democratică şi liberă, fără să fie însă socialistă"... (Ibid., p. 59).

Cetitorii ne vor crede pe cuvînt că ne-au scăpat din vedere aceste „declarări repetate"...

Oricît de ruşinos este, trebue să mărturisim că nu urmărim „Facla" cu toată stăruinţa trebuitoare; greşeala noastră însă e cu atît mai puţin gravă că am socotit întotdeauna că „Facla" este demnă de social-democraţia romînă, după cum şi social-democraţia romînă este demnă de „Facla".

Dacă însă, chiar faţă de „Facla", sîntem datori să ne recunoaştem greşelile, nimene nu ne poate pretinde să discutăm cu *ea*, de pildă, la ce rezultate ar fi dus ţara, în urma răscoalelor din 1907, proiectul de reformă schiţat sub auspiciile „Neoiobăgiei"...

„Omorul ritual"...

Un ziar liberal a publicat o informaţiune în care afirma că judecătorul de instrucţie din Bucureşti, mi se pare, cercetează o crimă misterioasă care ar fi fost săvîrşită de un Evreu, şi cere o pedeapsă exemplară pentru monstrul, dacă se va dovedi vinovat de „omor ritual" (n'am la îndămînă textul autentic)...

Informaţiunea a produs o senzaţie explicabilă, şi i s'au făcut şi onorurile telegramelor internaţionale.

Notiţa e probabil datorită unui biet mucenic al reportajului, bucuros că în această vreme de secetă gazetărească a putut pune mîna pe o ştire de senzaţie, şi *politiceşte*, desigur, nu are nici o importanţă.

Dar mă gîndesc la aspectul *cultural* al acestui fapt.

Oameni cari să creadă în realitatea unui „omor ritual" se găsesc, desigur, pretutindeni. În zădar istoricii ne arată că această învinuire a fost adusă înnainte, în societatea romană, *creştinilor*, suggerată probabil

de *taina Eucharistiei*, pe vremuri cind pentru marele public creştinii se confundau cu Evreii, erau consideraţi ca o simplă sectă evreească; în zădar din evul mediu încă s'au ridicat pînă şi Papii împotriva acestei prejudecăţi odioase; în zădar atitea anchete judiciare de atitea ori au dovedit nimicnicia învinuirilor ce se ridică sporadic în această privinţă: prejudecăţile populare sînt tenace, şi n'au nevoe de confirmare prin fapte.

Dar ca nişte reporteri de ziare serioase sau profesori de diferite grade să creadă (cel puţin unii, *sincer*) astfel de insanităţi,—acest lucru nu s'ar putea intîmpla nicăeri în altă parte,—sînt convins nici la Patagoneji sau la Botocuzi, dacă ar ajunge să aibă ziare şi şcoli de diferite grade.

In această privinţă, avem privilegiul trist al unei culturi intensive de barbarie...

Intre „patrioţi", cari cred în „omorul ritual", şi... „făclieri", ca reprezentanţi ai „ideilor moderne"!...

Nu ne poate mira, dacă într'o bună dimineaţă un „făclier" ar tuna împotriva „omorului ritual", iar „patriotul" de eri ar apăra „civilizaţiunea" cu armele, cu cari, de pildă, „combătea" *Facla* în timpul crizei sinodale...

Am mai spus-o: variază *etichetele*, nu fondul sufletesc...

Critica artistică

Primim o scrisoare dela un vechiu abonat al „Vieţii Romîneşti", în care acesta se plînge împotriva criticilor prea aspre, după d-sa, din cronica artistică, publicate în No. de pe Mai 1911 al revistei noastre la adresa mai multor artişti ce şi-au expus operele în „Salonul Oficial".

Buna credinţă a cronicarului nostru e, bine înţeles, în afară de discuţie. Scriitorul acestor rînduri n'a avut prilejul să viziteze „Salonul Oficial" şi, desigur, n'ar putea afirma că toate aprecierile cronicarului nostru ar fi fost împărtăşite şi de el. Nimic nu e mai subiectiv decît aprecierea unei opere de artă. Dar corespondentul nostru poate să fie sigur că noi înţelegem ca şi d-sa că, faţă de începuturile unei arte, criticii i se impune să aibă în vedere mai ales „posibilităţile" viitorului şi cu bună voinţă să încurajeze munca cinstită pe terenul artei naţionale. Insă, chiar în vederea acestui scop, un cuvînt mai aspru este adesea foarte util.

Mulţumind corespondentului nostru pentru buna voinţa cu care ne atrage băgarea de seamă asupra acestor adevăruri, îi asigurăm că niciodată n'am fost de altă părere.

P. Nicanor & Co.

RECENZII

Constanţa Marino-Moscu. *Ada Lazu.* 1911, Bucureşti, Minerva. 181 pag. Preţul 2 lei.

Cunoaşteţi concepţia nuvelei d-lui Brătescu-Voineşti *In lumea dreptăţii.* Eroul, Andrei Rizescu, deşi posedînd înalte însuşiri intelectuale şi morale, dar nepatîndu-se adapta mediului şi nefiind un luptător, cade învins, e un *distrus.* D-na Marino are şi d-sa un erou în felul lui Andrei Rizescu: pe Ada Lazu. Aceasta dela început încă intră în conflict cu mediul, în propria sa familie, unde e nevoită să lupte cu indiferenţa şi vulgaritatea tatălui său şi a mamei sale vitrege. Găseşte cu toate acestea puţină mîngîiere sufletească în îndeletnicirea sa cu pictura şi în *prietenia artistică* de scurtă durată cu pictorul Dragu, care trece prin viaţa ei ca o rază de lumină într'o nemărginire de întuneric. Ea nu vine însă în imediat contact cu mediul decît atunci cînd, în urma unei căsătorii silite, ese din casa părinţilor săi.

Dacă în partea dela început a acestei nuvele, mediul e ceva mai complect, în partea a doua *tot* mediul,—şi, în parte, e explicabil prin situaţia femeii în societatea noastră,—se mărgineşte numai în bărbatul eroinii, Iancu Lazu, unul din produsele cele mai caracteristice ale acestui mediu. Suferinţa morală a adus după sine şi pe cea fizică şi Ada Lazu moare într'un sanatoriu din Bucureşti.

Ce interesantă ar fi fost zugrăvirea puternică a acestui conflict dintre o fiinţă delicată, cu însuşiri deosebite, şi mediul inferior şi adeseori vulgar al societăţii dintr'un mic oraş de provincie, cu atît mai interesant cu cît ni s'ar fi zugrăvit un caz special, fiind vorba de o femee, şi s'ar fi pus o problemă aşa de dezbătută, ca aceia a căsătoriei!

Nuvela însă e interesantă mai mult prin concepţia autoarei, concepţie care se complectează şi se dezvoltă şi în celalte nuvele, decît prin tratarea ei. Ii lipseşte mai cu samă concepţia puternică filozofică a nuvelei d-lui Brătescu-Voineşti, care să dea bucăţii *unitatea* şi însemnătatea ei socială. Astfel cum se prezintă, ea e mai mult o serie de tablouri decît un tot unitar.

Luată aşa, cu scăderile ei de compoziţie şi cu lipsa de adîncire mai mult a concepţiei, nuvela are totuşi multe din însuşirile autoarei, ce se întîlnesc în celelalte bucăţi, şi-şi are însemnătatea prin partea sa de contribuţie la cunoaşterea sufletului femeesc, şi, ceia ce e mai rar în literatura noastră, a sufletului unei fete de 18 ani.

Adevăratele calităţi ale autoarei apar însă în *Nataliţa.* Viaţa cuprinsă în această nuvelă apare cu putere înaintea ochilor noştri. Ne simţim şi noi trăind în mijlocul acelui tîrguşor din nordul Moldovei, în acea parte a vieţii tîrguşorului, în cadrul căreia se

desfășoară acțiunea acestei povestiri. Aici autoarea dă dovadă de un puternic talent de observație și de cunoaștere a sufletului omenesc. Toate personagiile *feminine* din această nuvelă: cele două fetițe, apoi elevele școlii primare din tîrgușor, d-ra Platon, profesoara școlii, mamele fetițelor, și mai ales acel tip simpatic de bătrînă, care e cucoana Catinca, trăesc, sînt vii, se mișcă, alcătesc ceia ce se chiamă viața unei bucăți literare.

E un dar minunat de a prinde amănuntul neinsemnat în aparență, dar totuși așa de caracteristic, e o dibăcie în redarea dialogului, din dosul căruia să răsară un personagiu, și în sfîrșit e o induioșare, care nu e smulsă prin artificii artistice,—autoarea e prea puțin artistă în această privință,—ci e o înduioșare, care provine din desfășurarea vieții înfățișate innaintea ochilor. E apoi o minunată zugrăvire a sufletului zbuciumat al acestei copile de 11 ani, un suflet pe lîngă care trecem de multe ori fără să-l bănuim.

In nuvelele d-nei Marino, cu subiectul luat din viața femeilor, în care un alt scriitor ar fi dat o întindere așa de mare sentimentului iubirii, nu găsim totuși o descriere mai largă a acestui sentiment. Nu că autoarea nu i-ar da însemnătate,—cetiți mai ales bucata intitulată *Datorie*,—dar pentrucă simte un fel de jenă de a izbucni în efuziuni sentimentale, un sentiment atît de delicat trebuind să fie închis în adîncul sufletului, ferit de contactul cu vulgaritatea lumii înconjurătoare.

Stilul e simplu, de o simplitate dezesperantă: nici figuri de stil, nici descripții de natură. Pentru descrierea unor întîmplări ce-și au izvorul *numai* în sufletul omenesc, unde natura n'are nici un rol, autoarea nici n'are nevoe de un stil figurat.

D-na Marino e o scriitoare. Are talentul de a evoca viața, și înțelegere, simpatie pentru acea viață. Ii mai trebue, pentru a se desăvîrși și calități artistice, pe lîngă cele de scriitor, în deosebi mai multă compoziție, darul de a închega o povestire, de a grada efectul artistic, mai multă *unitate*. Dar aceasta din urmă se reduce la ceia ce spuneam mai sus: o concepție mai aprofundată asupra vieții, fără de care nu poate fi nimene un adevărat scriitor.

C. A.

*

Dr. Augustin Bunea. *Stăpînii Țării Oltului.* 1910. București, Acad. Rom., 61 pag. Preț. 1 leu.

Părintele Bunea a fost un om învățat, o mîndrie a Blajului; are mai multe lucrări privitoare mai ales la istoria bisericească, dar de interes pentru toți Rominii; era un cercetător foarte serios și a fost ales membru al Academiei Romîne. Lucrarea de față trebuia să-i servească drept discurs de intrare în Academie: n'a avut însă parte s'o termine bine, nici s'o rostească, fiindcă a murit; lucrarea a tipărit-o Academia în urmă.

Cartea aceasta e foarte interesantă: 1) pentrucă e o istorie a Țării Oltului (=Făgărașului) decînd se pomenesc Romini în ea și pînă la 1713, și e singura de acest fel; 2) prin chestiunile laterale pe care le atinge, d. e. ocuparea *treptată* a Ardealului de către Unguri, între 1000 și 1210, și intemeerea Munteniei; 3) fiindcă îndreaptă unele păreri greșite și dovedește falsitatea unor documente crezute pîn' acum bune.

Așa de pildă e falș documentul care pomenește de „timpul cînd Țara Rominilor era Țara Bulgarilor" și din care s'a dedus că au stăpînit Bulgarii în sudul Transilvaniei (e făurit de contele Iosif Kemény). Sînt falșe documentele care vorbesc de o întindere a episcopatului Cumanilor în Ardeal. Tot falșificare (de a lui I. Kemény) e și porunca lui Matei Corvin către v. v. Ardealului ca „să omoare pe toți Rominii, dacă nu

s'or liniști, căci ei nu sînt născuți pentru libertate". Greșită e părerea că dacă nu-s diplome autentice care să pomenească Romini în Ardeal pînă 'n sec. 13, apoi n'au fost acolo Romini; nu sînt asemenea diplome nici pentru Secui; n'au fost Secuii? Pădurile pomenite în diploma din 1224 a lui Andrei al II-lea, pe care trebuia să le folosească Sașii împreună cu Rominii, nu erau în Țara Oltului, ci între Mureș și Olt. Părintele Bunea combate părerea că Bezerem-Bam ar fi fost un Basarab-ban, căci Orda n'a ajuns în Țara Rominilor și în Oltenia pe atunci nu s'adeveresc *bani*. (Chiar dacă Bezerem-Bam nu-i Basarab-ban, eu cred că, în privința venirii Tătarilor atunci, mai multă dreptate are Hasdeu decît părintele Bunea). Asemenea combate autorul și părerea d-lui Onciul că *Brodnicii* ar fi „locuitori dela vaduri"; ei sînt mai degrabă „dela munte"=munteni, de aici numele Muntenia. (Poate, numai că în scrisoarea din 1254 a lui Bela al IV-lea, dacă „țara Brodnicilor" ar fi „Muntenia", n'ar mai veni numai spre răsărit de Ungaria). Dr. Bunea respinge, ca nedocumentată, părerea că Radu (tatăl lui Mircea) ar fi părăsit Făgărașul și Amlașul; cu aceasta se înlătură temeiul d-lui Onciul de a-l socoti pe acest Radu ca descălecător. In adevăr, nu se poate deduce părăsirea din faptul că un document din 1374 zice că satele *Vineția* și *Apele-calde* sînt în „părțile transilvane" (în loc să zică Făgăraș), căci toată Țara Oltului venia în Transilvania. Apoi documentul acesta e din colecția lui Iosif Kemény și nu se spune unde se află originalul lui. Iar Amlașul pe la 1383 nu ajunsese încă în posesiunea Domnilor Romini ca să poată fi dăruit de dînșii; cel dintăi Domn care a căpătat Amlașul (autorul crede că-i mai exact Amnașul) dela regii Ungariei a fost Mircea.

Intemeerea Munteniei o pune autorul între 1186 și 1200, timp favorabil, căci Cumanii și Rominii, prieteni, ajutau la întemeerea Statului Romino-Bulgar. Cumanii priveau bine o stavilă împotriva întinderii Regatului Unguresc spre ei. Atunci dar a trecut Radu Negru la Cîmpulung, din cauza constrîngerii Rominilor prin colonizarea cu Sași, cu Secui și acea în perspectivă cu Teutoni. Aceasta concordă cu tradiția, cu inscripția din Clung, cu existența cetății lui Negru-Vodă pe Dîmbovița și a cetății lui Radu Negru pe muntele „Colțul Brezei" în Țara Oltului, lîngă poteca ce duce la Clung. Numele Basarab îl explică din *Bas* (=Basus=Vasile, prescurtat Bas, nume folosit în Dalmația prin evul mediu) și epitetul *arab*, în loc de negru. (Și la Hasdeu: emblema cu 3 capete de arab). Chestiunea originii Munteniei e deci reluată în sensul tradiției nu numai de d. Xenopol în articolele cunoscute din „Viața Romînească", dar și de dr. Bunea. Intr'o broșurică recentă (Analele Academiei) găsește și d. Iorga legături mai strînse între cronici și tradiția noastră istorică (deși nu se ocupă de chestia descălecării). Cine știe unde o fi adevărul. Motivarea emigrării la dr. Bunea nu-i suficientă. Radu Negru nu-i documentat; dar întrucît e mai bine s'admiți o ipoteză decît tradiția?

Ocuparea Ardealului de Unguri s'a făcut așa: La începutul sec. al XI-lea, sub Sf. Ștefan, au cuprins valea Someșului; la sfîrșitul aceluiași sec., sub Sf. Ladislau, au cuprins valea Mureșului și Tîrnavei-mici; sub Geiza II (sec. XII) valea Tîrnavei-mari pînă în Olt; la sfîrșitul sec. al XII lea Țara Oltului și pe la 1210 Țara Bîrsei și Trei-Scaunele.

După descălecarea lui Radu Negru, Țara Oltului a fost domeniu regal unguresc vre-o 150 de ani. In acest timp locul cel mai important era M-tirea Cîrța („Olahi din Cîrța"). Cetatea Făgăraș a zidit-o v. v. Ardealului Ladislau pe la 1310. Țara Oltului a devenit Ducatul Făgărașului și a

fost dată ca feudă de regele Ludovic lui Vlaicu Vodă pe la 1368. De atunci au stăpînit-o Domnii Romîni pînă la 1462, cînd a fost luată lui Vlad Țepeș; totuși și după asta a mai avut cîte-un stăpîn Romîn.

*

Protoereul Ioan P. Țincoca. *Proverbele lui Solomon.* Vălenii de Munte. 1911. 98 pag. Preț. 25 bani.

E una din cărticelele eftine și cu îngrijire scrise, pe care părintele Țincoca a început să le editeze „cu gîndul de a ajuta la formarea convingerilor religioase și la inmulțirea ideilor bune" ale conaționalilor săi. Credem folositoare asemenea cărticele și pentru desvoltarea gustului de cetit în popor. Acum sf. sa publică și Evangheliile.

V. D.

***

Thomas Carlyle. *Muncă, sinceritate, tăcere.* Trad. din limba engleză de C. Antoniade. „Biblioteca pentru toți". 1911, București, Alcalay. 141 pag. Prețul 30 bani.

Sub acest titlu se cuprinde un număr de pagini alese din principalele opere ale lui Carlyle. Traducerea e bine-venită, mai întăi pentrucă acest adînc cugetător e foarte puțin cunoscut la noi, și al doilea pentrucă, alegîndu-se o samă de pagini mai caracteristice din întinsa operă a lui Carlyle, se dă putința marelui public să-și formeze o idee generală despre înțelesul și intinderea filozofie cugetătorului englez.

D. Antoniade, care a tradus așa de bine „Eroii" aceluiași mare filozof-poet, ne-a dat și de data aceasta o admirabilă traducere a acestor fragmente, una din acele traduceri, pe care le întîlnim așa de rar în bibliotecile noastre de popularizare.

Ceia ce face cetirea acestei broșuri și mai plăcută e tipărirea ei îngrijită, fără supărătoarele greșeli de tipar și ortografie, cu care ne obișnuisеră asemenea biblioteci.

*

Maurice Maeterlinck. *L'Oiseau-Bleu.* Féerie en six actes et douze tableaux. Paris. 1911.

Această splendidă feerie a lui Maeterlinck a avut o soartă ciudată: a văzut lumina rampei pentru întăia oară pe scena Teatrului Artistic din Moscova în 1908, apoi fu jucată la Haymarket-Theatre din Londra, obținînd în ambele orașe un succes imens, și abia după trei ani dela întăia ei reprezentare fu reluată și la Paris, acum de curînd, pe scena Teatrului Réjane.

Cu un subiect luat din lumea basmelor și a viselor, în mijlocul unui strălucitor decor de feerie, cu animale și lucruri care vorbesc, cu personagii legendare și alegorice, Maeterlinck și-a îmbrăcat, în simboluri de o frumuseță artistică și de o delicatеță de cugetare neîntrecută, concepția sa filozofică asupra fericirii. Doi copilași ai unui tăetor de lemne, avînd pe cap pălărioara verde a vechilor povești, care îi ascunde privirilor omenești, pornesc, la îndemnul zînei, în căutarea Pasării Albastre, în căutarea himerei Fericirii, pe care atîția poeți au visat-o, atîția cugetători au plăsmuit-o și atîția filozofi au închegat-o în sisteme...

In drumul lor străbat multe ținuturi, răscolesc multe adîncuri, în căutarea minunatei Pasări Albastre, care se tot ascunde vederii lor. Iată-i în Țara Amintirii, unde morții trăesc prin amintirea ce o au despre dînșii cei ce sînt în viață pe pămînt; — în Palatul Nopții, unde-și au adăpostul Fantomele, Bolile, Războaele, Intunericul, Terorile, Misterele, printre care se află și acel îngrozitor monstru fără ochi al Tăcerii, iată-i în acest Palat al Nopții, unde, în mijlocul unei grădini feerice, zburînd printre grămezi de pietre scumpe, se află și o mulțime nenumărată de Pasări Albastre, sărmane fericiri ale întunericului, după care tinde veșnic omul în viață în amăgirea de sine însuși, biete pasări albastre, care rămîn fără suflare și-și pierd culoarea, îndată ce sînt scoase afară, la lumina năvalnică a zilei strălucitoare.

Și iată-i apoi în cimitir, înnaintea mormintelor deschise, în fundul cărora nu se zărește nici un mort, moartea și morții fiind o fantasmagorie bolnavă a minții noastre întunecate. Morții sînt dincolo, în Țara Amintirii, unde sînt numai adormiți, deșteptîndu-se îndată ce amintirea celor de pe pămînt se îndreaptă spre ei.

Pălăria fermecată îi poartă apoi în Grădinile Fericiților, unde întîlnesc întăi Fericirile cele grosolane, — și sînt caracteristice pentru concepția autorului numele acestora: Fericirea de a fi bogat, cea mai voluminoasă dintre toate, apoi Fericirea de a fi proprietar, a vanității mulțumite, aceia de a bea cînd nu ți-i sete, de a mînca cînd nu ți-i foame, de a nu ști nimic, de a nu înțelege nimic. Un val-vîrtej de nebunie cuprinde pe toate aceste Fericiri și orgia începe: ele scot urlete îngrozitoare și, înspăimîntate, fug, iar cea mai mare parte din ele ridică perdeaua și intră în peștera nenorocirilor.

Și, iată, copii văd apropiindu-se fericirile delicate ale vrîstei copilărești, și în sfîrșit Marile Bucurii: de a fi drept, de a fi bun, de a înțelege, aceia a muncii îndeplinite, și la urmă Marea Bucurie de a iubi și Bucuria fără păreche a iubirii de mamă.

Toată această călătorie prin Grădinile Fericirilor se face avînd de călăuză Lumina, splendidă îmbrăcare în simbol a gîndirii filozofice a lui Maeterlinck, al cărei rol a fost jucat pe scena Teatrului Réjane de însăși soția autorului, d-na Georgette Leblanc.

După o ultimă călătorie prin Regatul Viitorului, copiii se întorc acasă, unde văd cu mirare că Pasărea Albastră, pe care au căutat-o cutreerînd atîtea ținuturi întinse, unele atît de ferice și altele așa de înspăimîntătoare, că această mult dorită Pasăre Albastră e chiar mica lor turturică, închisă, în colivia rotundă din părete...

Fericirea deci *la tine* și *în tine...*

Aceasta e concepția filozofică a fericirii ce se degajează de sub simbolurile și alegoriile, în care e învăluită. Sînt în această feerie cugetări de o rară gingășie și delicatеță, o apoteoсare a vieții umile, mulțumită cu ea însăși, din coliba tăetorului de lemne, o dragoste nesfîrșită pentru cei mici și o admirabilă înțelegere a sufletului copilului.

C. A.

***

Frédéric Queyrat. *La Curiosité.* Etude de psychologie appliquée. Paris, Félix Alcan, 2.50.

Dela Plutarc încoace un studiu special asupra curiozității nu s'a mai scris. Asta nu însamnă că dela scriitorul grec pînă azi nu s'a mai găsit nimic nou de spus asupra ei, mai ales că acesta nu făcuse un studiu de psihologie, ci se ocupase de curiozitate mai mult ca moralist, privind-o sub aspectul ei cel rău și condamnînd-o astfel ca dăunătoare și individului și semenilor săi. Dar ceia ce s'a observat și s'a scris asupra curiozității de către scriitorii mai noi se găsea pînă acum împrăștiat prin manualele și tratatele de psihologie generală ori prin studiile de pedagogie.

In volumul de față Frédéric Queyrat și-a propus să adune ideile, observațiile și preceptele ce se găsesc astfel răspîndite asupra subiectului, și să le complecteze ori să le explice prin propriile sale observații, dînd totodată și o clasificare a diferitelor forme sub care se prezintă curiozitatea.

Aceste forme autorul le găsește a fi următoarele: curiozitatea frivolă, curiozitatea răutăcioasă și curiozitatea fecundă. Cea dintăi dacă nu e folositoare, în tot cazul e prea puțin vătămătoare, mărginindu-se la dorința de a afla tot ce se întîmplă, numai pen-

tru a afla (aici intră micile mahalagisme, aglomerația in jurul scandalurilor ori accidentelor, dusul la gară cind trece trenul, etc.); sub a doua formă curiozitatea e primejdioasă și pentru cel ce o are și pentru aproapele său: ea e in stare să înăduşe sentimentele de milă şi de umanitate, făcind să apară în om sălbătăcia primitivă chiar în vremile noastre, după atitea secole de civilizaţie şi progres (aici intră iubirea pentru luptele de gladiatori, luptele cu tauri, sporturile violente, dorința de a asista la execuții capitale, etc.); din contra, a treia formă a curiozității e folositoare şi trebue incurajată şi desvoltată: ea face pe omul de ştiinţă, a cărui curiozitate il face să studieze natura şi lucrurile ce-l înconjoară pentru a înţelege raporturile dintre ele şi a pătrunde tainele ascunse ale firii.

După această expunere a felurilor curiozităţii, autorul consacră un capitol anomaliilor ei: absenţa curiozităţii naturale (la idioţi), excesul de curiozitate sau ultra-curiozitatea, şi boala îndoelii, — ilustrind cu exemple pe fiecare din ele şi arătind relele ce decurg din ele atit pentru individul lovit de una din aceste infirmităţi sufleteşti, cit şi pentru cei din jurul său.

In sfirşit, ultimul şi cel mai interesant capitol se ocupă cu educaţia curiozităţii. De vreme ce curiozitatea poate fi un bine sau un rău, după forma sub care se prezintă şi după gradul ei de intensitate, vădit că nu putem s'o lăsăm la voia intimplării, să se desvolte oricum în viitoarele generaţii. Educatorul trebue să intervie şi sarcina lui e dublă, şi negativă şi pozitivă: el trebue să înfrineze curiozitatea frivolă şi pe cea bolnavă, şi să deştepte şi să întărească pe cea sănătoasă şi fecundă. Fără a mai intra în amănunţimi şi a urmări pe autor în sfaturile şi observaţiile pe care le dă relativ la modul cum trebue să procedeze educatorul, putem spune că ele sint cele mai potrivite, ca unele ce izvorăsc din experienţa şi competenţa cunoscută a autorului în ale pedagogiei. In special Queyrat scoate foarte bine în evidenţă folosul mare pe care educatorul îl poate trage din marea curiozitate pe care de obiceiu o au copiii, cum şi faptul că dacă adesea copiii nu ne urmăresc în lucrările pe care le facem cu ei, ori dacă nu le rămine nimic din ceia ce am voit să le sădim în minte, pricina e că nu am ştiut să le deşteptăm curiozitatea şi deci interesul.

Lucrarea aceasta de ansamblu a lui Frédéric Queyrat umple astfel un gol în studiile psihologiei, punind la un loc şi grupindu-le după niște norme bine stabilite toate cunoştinţile pe care le putem avea astăzi asupra curiozităţii.

*

Henri Gans, Charles Laurent, Charles Picot, A. Raffalovisch. *La Politique budgétaire en Europe.* Paris, Félix Alcan, 3.50.

Societatea de ştiinţi politice din Paris a organizat în 1910 o serie de conferenţe asupra bugetelor celor mai însemnate ţări din Europa, conferenţe care adunate la un loc, împreună cu alocuţiunile preşedinţilor diferitelor şedinţe în care s'au ţinut aceste conferenţe şi însoţite de un studiu comparativ asupra bugetelor Germaniei, Turciei, Angliei, Rusiei şi Franţei, datorit lui Raphaël-Georges Lévy, alcătuesc volumul de faţă.

Ceia ce a determinat alegerea acestui subiect pentru conferenţe, a fost constatarea că în ultimul timp, deşi populaţia şi puterea de producţie, deci bogăţia fiecărei ţări a crescut, totuşi bugetele s'au urcat aşa de mult la cheltueli, incit nu numai că toate statele mari au datorii considerabile, dar unele trec chiar prin adevărate crize financiare. Astfel că problema financiară e una din cele mai însemnate şi mai

arzătoare pentru toate popoarele, nevoile statelor crescind cu mult mai repede decit avuţiile naţionale.

Aceste crize financiare prin care trec statele au cauze diferite şi se prezintă sub forme deosebite. Germania, orbită un moment de marea îndemnizare de răsboiu pe care o lua dela Franţa, s'a aruncat în cheltueli enorme împinsă de dorinţa de a avea o armată puternică, sprijinită, pe care să poată pretinde a juca un rol precumpănitor în politica europeană, şi încurajată de marea expansiune economică ce a urmat pentru ea după răsboiu. Dar tocmai din cauza enormei desvoltări a bogăţiei naţionale, oamenii de stat ai Germaniei au neglijat organizarea finanţelor şi au făcut mari împrumuturi, care azi s'au ridicat aşa de mult, incit au devenit o povoară şi o primejdie pentru stat. Printr'o criză financiară nu mai puţin grea trece şi Anglia, pe care cheltuelile militare, mai ales acele pentru marină (Anglia are ca ideal să aibă o marină mai puternică decit marina unită a două alte ţări), au impins-o fatal spre un impas financiar, şi ale cărei greutăţi bugetare sint incă sporite de expansiunea tot mai mare a legislaţiei sociale: măsurile de proteguire a muncitorimii. Cit de însemnată e chestiunea financiară în Anglia astăzi ne-o arată sgomotul pe care ministrul de finanţe Lloyd George l-a făcut cu măsurile sale bugetare. Dar dacă marile Puteri din Apus stau astfel cu finanţele publice, apoi nici cele din Răsărit nu sint mai fericite. Rusia în urma răsboiului dezastruos cu Japonia, în urma revoluţiei şi a nevoilor de curind ivite de a se da o cit mai mare desvoltare căilor ferate şi mijloacelor prin care se poate crea o mişcare industrială, e în imposibilitate de a face faţă tuturor nevoilor, iar creditul începe să-i slăbească, mai ales că datoria ei publică e foarte mare. Cit despre Turcia, finanţele ei sub regimul lui Abdul-Hamid au fost un haos, aşa că e nevoe acum de-o reorganizare totală, aproape de o înfiinţare a bugetului statului. Cu această misiune a fost însărcinat prezidentul onorar al Curţii de conturi franceze, Charles Laurent, care a şi inceput acea reorganizare şi mulţumită căruia nu numai finanţele, dar şi administraţia financiară a Turciei, incep să fie puse pe calea cea bună.

Toate aceste imprejurări privitoare la bugetele acestor state au fost expuse în conferenţele adunate în acest volum şi în micile alocuţiuni cu care prezidenţii şedinţelor le-au comentat, aprobat şi completat.

Pentruca insă cetitorii să aibă, în afară de cunoaşterea stării financiare a fiecărui stat aparte, şi o privire generală asupra chestiunii financiare în Europa, s'a însoţit aceste conferenţe de studiul lui Raphaël-Georges Lévy, comparaţia bugetelor, care e o sinteză a datelor celorlalte studii şi totodată filozofia politicei financiare actuale.

Trebue să notez aici că deşi e vorba de bugete, conferenţiarii au ştiut totuşi să facă altăceva decit o simplă înşirare de cifre şi o comparare a lor, şi au reuşit să dea o carte plăcută la cetit din materialul arid şi dificil al bugetelor.

M. C.

***

A. Millerand. *Politique de Réalisations.* Un vol. de XCII 403 p. Bibliotèque-Charpentier, Paris, 1911. Preţul 3.50 lei.

Am vorbit într'un număr trecut despre volumul lui Jules Guesde, în care punctul de vedere marxist este afirmat cu tărie în toate chestiunile sociale, economice şi politice, şi am arătat atunci în treacăt că doctrina lui K. Marx este atăcată cu succes şi teoriticeşte şi ca tactică de luptă. Acest lucru s'a intimplat insă nu numai în Franţa, ci, după cum se vede din articolul lui Stalinski,

discutat în acelaşi număr, este un fapt general pentru toate partidele socialiste serioase în noul şi vechiul Continent.

Volumul d-lui **Millerand**, care cuprinde discursurile sale din ultimii ani rostite în Cameră şi aiurea, prezintă un deosebit interes din multe privinţi. Intăi pentrucă Millerand este primul socialist care, trecînd peste tactica urmată, a primit portofoliul ministerial intr'un cabinet burghez, şi sintem curioşi să vedem cum îşi justifică atitudinea sa, ştiind ce discuţii a provocat intrarea lui în minister; apoi pentrucă în aceste discursuri sînt tratate toate problemele ce au agitat nu numai opinia publică franceză şi pentrucă vedem în ele liniile mari ale politicii franceze democrate din prima decadă a veacului XX.

Insuşi titlul pus în fruntea volumului e sugestiv şi arată ideia principială a autorului că „în materie socială mai mult decit în oricare alta trebue să păşim prin tranziţii, prin etape, astfel ca să menajăm nu numai obiceiurile, ci şi prejudecăţile". Aşa dar nu politică absolută, politică „în sine", utopistă, revoluţionară, ci o *politică de rezultate*, izvorită dintr'un program economic şi social precis şi convingeri sigure, politică de pace şi armonie socială, „de acte inlănţuite, continui, în sensul progresului social şi a măririi Franciei"; la baza acestei politici stă ideia democrată a solidarităţii.

Ca urmare a acestor principii, Millerand este legislatorul zilei de zece ore, aplicatorul legii asupra accidentelor muncii, susţinătorul asigurării bătrînilor, a pensiunilor lucrătorilor, promotorul arbitrajului obligator, organizatorul proletariatului administrativ din departamentul Poştelor şi Lucrărilor Publice, etc.

Şi fiindcă interesele tuturor claselor sociale sînt solidare şi nu poate fi posibilă ameliorarea soartei uvrierilor fără o patrie bogată şi puternică, acest bărbat lucrează, ca ministru al comerţului, pentru întinderea şi propăşirea comerţului francez şi justifică acţiunea sa într'o pagină care pare desvoltarea unei fraze a lui Pericle,—atit de mult democraţia vorbeşte pretutindeni şi totdeauna aceiaşi limbă.

„Nu-i adevărat, zice el, că Patria este pentru lucrător... un cuvînt fără înţeles; ea e din contra realitatea cea mai vie. Soarta fiecărui copil al său e legată de a ei: el nu poate spera o îmbunătăţire durabilă pentru el şi ai lui decit sub condiţia primă a prosperităţii şi măririi naţionale". Vorbind şi lucrînd astfel, Millerand nu poate fi privit nici ca un renegat, nici ca un trădător—acestea-s cuvintele ce i s'au aruncat—al principiilor socialiste. Căci concepţia socialistă e largă şi nu implică în mod necesar tactica revoluţionară, după cum nu e excluziv cuprinsă în „Capitalul" lui Marx. Evoluţia ei în tot veacul trecut arată că socialismul e mai mult un ideal de dreptate socială şi de distrugere a inegalităţii.

N'am analizat complet conţinutul volumului şi nici n'am relevat tot ce merita să fie; nu am însă pretenţia să dispensez de a-l ceti pe cei ce se interesează de problemele sociale şi rezolvarea lor.

*

Rechtsanwalt Trişcă. *Die Pflicht der Intelligenten.* O broşură de 35 pg.. Ant. Kämpfe, Buchdruckerei, Iena. 1911. Fără preţ.

Deşi ideia solidarităţii sociale e tot aşa de veche ca şi concepţia democratică, şi Grecii au formulat-o în aceiaşi termeni ca şi noi, totuşi cetești cu plăcere şi interes eleganta broşură în care d. Trişcă susţine cu căldură şi „seriozitate morală", cuvîntul e al lui Eucken, legea compensaţiei sociale, datoria ce o au intelectualii de a munci, pentru clasele de jos, de a le înnălţa şi face să trăiască o viaţă conştientă şi luminată, bucurîndu-se de binefacerile culturii şi civilizaţiunii. Această necesitate reesă din premisele că „fiecare individ e produsul desvoltării istorice, pe care societatea, cărei aparţine, a realizat-o", că omul trăeşte din bogăţia sufletească a semenului său şi că sufletul lui e o parte din sufletul societăţii întregi.

„Sînt mai puţin inteligent, pentrucă tu eşti mai inteligent, şi sînt mai inteligent, pentrucă tu eşti mai puţin", poate spune oricine aproapelui său, şi din acest determinism social rezultă că fiecare trebue să se simtă îndatorat faţă de restul societăţii. Glorii individuale nu pot exista, eroii şi geniile fiind produse sociale, care „trebue să-şi împlinească rolul lor faţa de societate, faţă de naţiune, faţă de omenirea întreagă". Este, cum se vede, aceiaşi idee pe care a desfăşurat-o şi d. Iorga în admirabilul său discurs de recepţie, unde a arătat ce largi şi frumoase orizonturi deschide Istoriei concepţia nouă a solidarităţii.

Din dezideratele autorului, concluzii logice ale premiselor stabilite, relevăm, între altele, şi propunerea de a se democratiza pînă la extrem organizaţia bisericii noastre.

M. J.

*

E. Sylvia Pankhurst. *The Suffragette.* The History of the Women's Millitant Suffrage Movement (1905—1910), 517 p. London 1911.

Autoarea acestei lucrări este una din ficele promotoarei mişcării sufragiste militante în Anglia, d-na E. Pankhurst, aşa că oricine-i poate bănui parţialitatea în povestirea evenimentelor din campania de cinci ani a sufragetelor; cetind-o însă cu luare aminte, fiecare va afla în ea un grad de obiectivitate indestulător scrierii unui capitol al istoriei zilelor noastre.

Mişcarea sufragetelor—adică sufragismul femeilor care au adoptat o straşnică tactică militantă întru realizarea acestei idei—datează din 1906, dela adoptarea tacticei militante de către „Uniunea socială şi politică a femeilor", înfiinţată cu doi ani mai înnainte în Manchester. Primii doi ani ai mişcării sînt caracterizaţi prin propaganda ideilor sociale, în legătură cu mişcarea partidului muncii. Mai ales problema chômage-ului, care făcea atîtea ravagii în lumea femeilor, îndemnă pe promotoarea mişcării să lupte din răsputere pentru dobîndirea dreptului de vot pentru femei, ca să aibă şi ele un glas în regularea raporturilor care le privesc. In acest răstimp Annie Kenney, o fostă lucrătoare în Lancashire, care suferise de pe urma „Chômage"-ului, deveni una din fruntaşele mişcării. Dealtmintrelea, d-na Pankhurst era îmbibată de idei sociale şi spirit public încă de mult, soţul ei fiind un cunoscut om politic devotat binelui public. In această perioadă premergătoare (1903—1905), ca şi puţinele ei părtaşe, se convinse, că oamenii politici—indiferent de partid!—manifestă cel mult idei platonice în favoarea egalizării politice a femeilor, dar nici nu se gîndesc la realizarea ei, că discuţia academică a acestii chestiuni nu este eficace pentru convingerea publică, şi se hotărîră a adopta o tactică militantă în scop de a aduce chestiunea la ordinea zilei.

Mişcarea începu propriu-zis în Octombrie 1905, cînd Christabel Pankhurst şi Annie Kenney întrerupseră pe Sir Edward Grey la o întrunire, întrebîndu-l dacă guvernul are de gînd să dea drept de vot femeilor, cînd drept răspuns ele au fost date afară cu alai, arestate şi acuzate de obstrucţie şi asalt contra poliţiştilor, pentru care au şi fost întemniţate, în aplauzele presei

de ambele culori politice. Această tactică a întreruperilor la întrunirile politice, urmată de arest şi condamnare, a continuat şi mai aprig după ce primul ministru, Campbell Bannerman, a răspuns deputăţiei femeilor, în Martie 1906, că el este pentru, dar nu poate face nici un pas, ceilalţi membri ai cabinetului fiind contra. A urmat prima demonstraţie pentru sufragiul femeilor în 19 Mai 1906, care a inaugurat acele meetinguri imense, ţinute sub cerul liber, ce au popularizat mişcarea în aşa scurt timp. Unul din cei mai aprigi anti-sufragişti fiind Kr. Asquit, mai toată acţiunea trebuia concentrată pentru convingerea lui. Incepu seria deputăţiilor trimise la el. Prima urmă în aceiaşi lună, dar fu refuzată, şi capul ei, Miss Billington, arestată şi condamnată la două luni închisoare pentru... asaltarea poliţiştilor! Cam în acelaşi timp se inaugură campania anti-guvernamentală la alegerile parţiale, care avu drept rezultat convertirea multor liberali şi conservatori de frunte, căci agitaţia electorală a femeilor se dovedi în scurt timp foarte eficace pentru cei care le susţineau cauza. Liberalii au pierdut din cauza ei citeva scaune în parlament. Alt mijloc întrebuinţat a fost meetingurile în hala parlamentului numită „Lobby", urmate chiar dela primul de numeroase arestări, sufragetele fiind condamnate la închisoarea comună cl. III-a şi nefiind considerate ca prizonieri politici.

In Februarie 1907 începu seria „parlementelor femeilor", urmate cu delegaţii la parlament, neprimite, arestate şi condamnate. In acest răstimp mişcarea crescuse într'atit, incit era necesar a se forma o a doua societate a sufragetelor: „Liga libertăţii femeilor". Se 'cepu a se publica un ziar: „Vot pentru femei". Agitaţia continuă asiduu, după însuşi sfatul lui Campbell Bannerman: „Eu socot că femeile trebue să se ducă să agite, să ţină întruniri, să dea ghes cit mai mult, după cum au de făcut toţi oamenii care sint interesaţi în chestiunile publice". Aşa sufragetele ţinură zeci de mii de adunări în toate colţurile ţării; şi odată cu greutăţile puse în cale de poliţie ele inventară stratageme din cele mai curioase, spre a manifesta chiar în parlament. Neputind pătrunde altfel, ele reinviară Calul Troian! Un vagon de transportat mobile a dus un număr de sufragete până în dreptul intrării parlamentului, pe unde ele au pătruns în sală, au strigat „cerem drepturi", au fost arestate şi condamnate la închisoare comună, etc.. Este curios că, deşi ministrul Gladstone recunoştea că orice mişcare politică trece din stadiul static al discuţiunilor academice în acel dinamic al „forţei majore", cind era vorba de sufragete, era foarte sever cu ele, neconsiderindu-le ca prizonieri politici. Prea ţinea isonul epitetelor faţă de ele: „creaturi dezordonate", „abuzive", „asexuate", „violente", „înşelate" etc..

Odată cu venirea lui Asquit în fruntea cabinetului agitaţia ajunse la apogeu. Deşi Winstor Churchil, ministrul comerţului, nu era în principiu contra sufragiului pentru femei, sufragetele luptară la alegeri contra lui, ca fiind un membru al cabinetului, şi reuşiră a-l face să-şi piardă locul. Urmă prima demonstraţie monstră în parcul Kyde, 1908, la care participă un sfert de milion de suflete. Urmează aceleaşi arestări, dintre care cele mai celebre sint ale d-nei şi d-rei Pankhurst în Octombrie 1908, cu interesantul proces la care între martori erau miniştrii Lloid George şi H. Gladstone, şi apărările ambelor acuzate sint mostre de elocinţă. „Noi nu sintem aici pentrucă sintem stricători de lege, noi sintem aici în sforţarea noastră de a deveni făcători de lege", închee venerabila d-nă Pankhurst. Dela această dată intrăm în perioada condamnărilor în masă, dar şi a celei mai productive agitaţii, ale cărei fonduri creşteau pe zi ce trecea, ajungind citeva milioane. Fără a mai înşira toate faptele, este destul a nota că condamnările înmulţindu-se, crescură şi se accentuară mijloacele tacticei militante, şi ajunseră la apogeu, prin întrebuinţarea grevei prin foame, de către prizoniere, spre a sili pe guvern a le trata drept prizonieri politici. Deşi nu reuşiră, sacrificiile lor luînd vestmintul martirismului, serviră popularizarea cauzei până într'atit, încit toată presa schimbă atitudinea faţă de ele, iar oamenii politici ajunseră la convingerea că este timpul a se acorda dreptul de vot femeilor, ideia aceasta fiind adinc implintată în masele populare. Primul ministru Asquith a promis-o şi anul 1912 va însemna triumful umilitelor sufragete.

V. M.

REVISTA REVISTELOR

Convorbiri Literare (Iulie).

D. *E. Lovinescu* a găsit mijlocul să fie interesant... punîndu-și iscălitura în josul scrisorilor lui Gr. Alexandrescu către Ion Ghica.

Cetitorii noștri își aduc aminte că o parte din corespondența lui Gr. Alexandrescu a fost publicată acum cinci ani în „Viața Romînească" de către d. G. Bogdan-Duică. Scrisorile din „Convorbiri" complectează interesanta figură a poetului. Ne permitem o citație foarte instructivă. In 1850 Divanul din București cerceta un proect de lege asupra patentelor:

„Acest proect îndatora pe boieri, „cari vor întreprinde negoț, a plăti „patentă ca și ceilalți muncitori de rînd. „Ei bine, ași fi vrut să fii față ca să „vezi furia și minia lor; să vezi cu ce „majoritate absolută a lepădat acel ar„ticol, și atunci să-mi spui *dacă lec„țiile trecutului le-au fost de vre-un „folos*. In zadar m'am încercat a do„vedi unora din d-lor că această lepă„dare îi compromite în opinia publică „și că dau guvernului un mare avan„taj... le-am adus de exemplu cea mai „puternică aristocrație, pe acea a En„gliterii, și le-am zis multe frumoase „cuvinte, care le-am învățat dela mi„nistrul instrucției publice: toate au „fost în zadar, și n'am isbutit decît a „le da o urîtă ideie despre sentimen„tele mele"....

E veche povestea....

D. *Al. Tzigara-Samurcaș* publică o *cronică artistică* despre „Casa romînească dela expoziția din Roma", cu multe reproducțiuni reușite.

Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice (Aprilie—Iunie, fasc. 14).

D. *V. Drăghiceanu* descrie „Curțile domnești Brîncovenești". Multe și frumoase ilustrațiuni.

La Nouvelle Revue (Iulie, 1911).

Schimbările adînci care se petrec în mentalitatea și viața popoarelor din Asia preocupă din ce în ce mai mult pe cercetătorii europeni. Numeroasele cărți și articole ce apar mereu în această chestiune ne-o arată. In numărul dela 1 Iulie al revistei întemeiate de d-na Juliette Adam, găsim, sub titlul de **„Evoluția Chinei"**, o expunere a actualei stări de lucruri din China, datorită lui *Fernand Farjenel*. Imperiul ceresc este cuprins de pasiuni politice cu totul necunoscute pînă acum acolo; ideile de libertate, independență, drepturile omului găsesc tot mai mare răsunet în acea masă de peste 400 milioane de suflete, care a stat pînă acum în amorțire. Cu toată nereușita din 1898 a încercărilor de reformă făcute de împăratul Koang-Siu, cu toată punerea lui din nou sub tutela de către energica lui mamă adoptivă Tseushi, cu toată decapitarea principalilor sfetnici ai lui Koang-Siu, ideile puse de aceștia în circulație au continuat a-și face dru-

mul lor și după triumful din 1898 al conservatorilor chineji. Influența tinerilor chineji, care se întorceau din Europa ori din Japonia dela studii, a ajutat foarte mult la aceasta, după cum contribue și traducerile scrierilor lui Rousseau, Montesquieu și alții în limba chineză. Actualminte, cu toată opunerea prințului regent Tchounn, dorința fostului împarat Koang-Siu de a da Chinei o constituție politică nu e tare departe de a se realiza. Deocamdată, cedînd presiunei populare, s'au întemeiat niște Adunări provinciale, care, deși formate din oameni bogați, au fost totuși cucerite de novatori și s'au pronunțat pentru înființarea unei Adunări naționale. Campania și agitația în favoarea Adunării naționale devenind foarte puternică, prințul regent, pentru a mai temporiza, a creat un Senat provizor, căruia i s'a dat și sarcina de a da o soluție chestiunii Adunării naționale. Insă și acest Senat provizor, cucerit de reformiști și sub presiunea agitației populare, a votat pentru crearea Adunării naționale și prințul a fost nevoit să dea un edict prin care convoacă o Adunare națională în anul 1913. Dar data aceasta părîndu-se prea îndepărtată reformiștilor nerăbdători, ei luptă acum ca să provoace convocarea Adunării naționale chiar în anul acesta. Pe de altă parte Senatul provizor își arogă din ce în ce mai multe drepturi și în timpul din urmă a reușit să facă pe miniștri responsabili înnaintea sa. Astfel absolutismul a încetat de fapt în China, iar terenul pentru funcționarea parlamentului se prepară tot mai mult. In curînd dar fața marelui imperiu se va schimba cu totul.

Cu prilejul prezentării parlamentului italian a proectului de lege al lui Giolitti pentru votul universal, *R. Raqueni*, într'un articol intitulat **„Votul universal în Italia"**, expune părerile cîtorva bărbați politici în această chestiune și argumentele ce se aduc pro și contra. Și unele și altele sînt acele obișnuite: adversarii zic că Italia „nu-i coaptă încă" pentru votul universal, că cu votul universal va învinge demagogia ori clericalismul; iar partizanii reformei răspund că votul universal funcționează deja în țări mai puțin „coapte" decît Italia, cum sînt Bulgaria și Grecia, că unitatea Italiei s'a făcut prin vot universal, iar Germania a triumfat contra Vaticanului tocmai prin votul universal. Ceia ce-i mai de remarcat în articolul acesta este că însuși fostul prim-ministru conservator Sonnino e pentru votul univeral și admite proectul lui Giolitti, aducînd în favoarea lui argumente foarte judicioase.

Cu prilejul morții recente a **princesei Clotilda**, fiica lui Victor Emanuel al II-a, *Albert Declavallé* publică un articol în care arată viața de suferință și de jertfe a acestei femei, care a fost sacrificată intereselor Italiei și a cărei viață a fost distrusă prin căsătoria ei cu prințul Jérôme Napaléon. Marele Cavour a fost acel care a făcut pe Victor Emanuel să-și mărite fata, contra dorinții lui intime, cu un om care nu avea s'o facă fericită, dar de care atîrna mult soarta Italiei în unele din cele mai grele momente prin care a trecut.

Mercure de France (Iulie, 1911).

Problema culturii și criza limbii franceze e o analiză critică a diferitelor manifeste care au apărut și ligi care s'au format în timpul din urmă în Franța, unele pentru a anunța decăderea culturii franceze și criza prin care limba lui Racine și Corneille trece acum, celelalte pentru a lupta împotriva acestor scăderi ale Franței de astăzi. Autorul își propune să arate din ce isvor adînc provin mișcările care au dat naștere diferitelor ligi care au de scop să lupte pentru *cultura franceză*, *humanități* și *învăța-*

rea limbii latine. In ceia ce priveşte criza culturii franceze, care ameninţă insuşi fundamentul civilizaţiei şi pune in pericol viitorul Franţei, autorul crede că, faţă de schimbările mari ce s'au făcut in timpul din urmă in viaţa individuală şi socială, sufletul modern e victima unui mare dezechilibru: nu a putut incă găsi forme nouă pentru lucruri nouă. Dacă cultura e, după definiţia lui Nietzsche, unitatea stilului artistic in toate manifestările vitale ale unui popor, ori, după cum o defineşte autorul articolului, *Georges Batault*, „o armonie adincă a trebuinţilor estetice şi a vieţii,"—apoi cultura franceză de azi nu şi-a găsit incă geniul care să-i dea expresia deplină şi adevărată, care să mulţumească spiritul modern. Şi ori că vom considera omul de geniu ca un iniţiator al unei perioade nouă, cum vrea Carlyle, ori că-l vom socoti, impreună cu Nietzsche, ca un sfirşit al unei perioade, ca pe acel ce incheagă idealul ei in splendoarea şi perfecţiunea unei forme nouă,—autorul atribue criza culturii franceze de azi faptului că „ori nu avem genii destul de puternice ca să exprime idealul timpului nostru, ori nu ştim să le recunoaştem". Autorul articolului analizează manifestul lui Jean Richepin apărut sub titlul de: „Pentru cultura franceză", arătindu-l ca plin de greşeli şi contraziceri in expunere, vag şi lipsit de seriozitate in soluţii. In ceia ce priveşte invăţarea limbii latine, autorul inşiră obişnuitele argumente ce se aduc contra limbilor clasice, arată că limba franceză s'a creat contra limbii latine căreia i-a luat locul ca limbă de cultură universală, şi susţine că nu prin invăţarea limbii latine se poate pătrunde geniul limbii franceze. Cit despre humanităţi („studiile umanioase", cum se zicea la noi pe la mijlocul veacului trecut), credinţa lui Georges Batault este că dacă ele au fost de o mare insemnătate pe vremea Renaşterii, cind, pentru a scăpa de robia eclesiastică, spiritul omenesc a alergat la cultura cu mult mai bogată a antichităţii,—azi ele nu mai au acelaşi mare rol. Iar cei care pretind că ignoranţa ortografiei este un semn de decadenţă şi că numai prin studiul limbii latine şi prin humanităţi s'ar putea indrepta lucrurile, uită că ortografia nu au cunoscut-o nici scriitori ca Pascal, Racine, Voltaire şi alţii. Dacă e vorba insă de criză, apoi autorul articolului recunoaşte că este o criză in Franţa, dar nu a limbii: este slăbirea vitalităţii Franţei, faptul că Franţa se depopulează şi că activitatea ei economică slăbeşte mereu. In contra acestor rele e nevoe de reacţionat, de luptat cu cea mai mare energie. Dar lupta nu trebue dată avind ca ideal trecutul şi tradiţionalismul, ci spiritul vremii de azi şi ţelul către care toate popoarele de viitor işi indreaptă paşii.

Doctorul *Paul Voivenel*, intr'un articol intitulat **„Rolul boalei in inspiraţia literară"**, dă citeva poezii scrise de nişte alienaţi din clinica de la Charenton, poezii care, deşi compuse de oameni care in starea lor normală nu se ocupase deloc cu literatura, totuşi nu sint lipsite de valoare literară. Doctorul Voivenel explică aceste inspiraţii curioase prin insăşi boala de care autorii poeziilor sufăr. Plecind dela ideia că legile filozofice după care lucrează crierul sint aceleaşi ca şi acele după care lucrează muşchii, de pildă, autorul arată că activitatea centrelor cerebrale e in raport: a) cu desvoltarea lor şi b) cu exercitarea. De aceia el imparte poeţii in trei clase: 1) cei care au, din naştere, centrele langajului foarte desvoltate: poeţii geniali, sănătoşi, viguroşi (un Victor Hugo, un Goethe, un Carducci, un Molière, un Bjoernson,

etc.); 2) cei cu mai mică desvoltare a acestor centre, dar care prin exercitare, fie fizică, fie psihică, pot produce lucrări de mare valoare: aceştia sint mai puţin sănătoşi, mor tineri, epuizaţi de sforţările pe care le fac (un Musset, un Edgar Poë, un Baudelaire, un Verlaine,—aici pune autorul şi pe Maupassant); şi in sfirşit 3) cei care nu au centrele langajului desvoltate şi nu au dispoziţii literare, dar care intr'un moment de extremă excitare sufăr o aşa schimbare in constituţia lor psihică, incit pot produce lucrări de o neaşteptată valoare: aceştia sint alienaţii. De altfel nevoe de excitaţie —inspiraţia—o au toţi poeţii, ori din care categorie ar face parte, şi autorul citează diferite mijloace prin care unii poeţi se puneau in starea de inspiraţie: Schiller ţinind picioarele in ghiaţă şi mirosind mere putrede, Musset bind alcool, Baudelaire luind haşiş, Maupassant folosindu-se de eter, Coleridge de opiu, etc. Aşa că, cu drept cuvint inchee doctorul Voivenel: „dela marele poet pină la alienat, trecind prin poetul de talent, există toate tranziţiile. Numai cit pe cind poetul mare luminează, ca radium, fără a se uza, poetul de talent produce distrugindu-se pe incetul, iar nebunul luminează o clipă, ca o rachetă, tocmai in momentul cind cade.

Les Documents du Progrès (Iulie, 1911).

Noua lege asupra minimului de salar in Anglia preocupă foarte mult cercurile politice şi industriale nu numai din Anglia, dar şi din celelalte ţări ale Apusului. Pricina e că dacă problema işi găseşte un inceput de soluţie in Anglia, cu noul proect de lege, ea se impune tot aşa de imperios şi va cere in curind să fie rezolvită şi in celelalte ţări care se bucură de o mare dezvoltare industrială. Pentru aceia găsim in acelaşi număr din „Les Documents du Progrès" nu mai puţin decit două articole asupra acestei chestiuni. Unul e un rezumat al conferinţei pe care d-ra *Cicely Dean Corbett* din Londra a ţinut-o la Paris, Nantes, Bruxelles şi Genève, rezumat făcut de insăşi conferenţiara, iar celalt e un mic articol al lui *Edm. R. Pease* din Londra. De oare ce unul se ocupă mai mult cu partea teoretică şi generală a chestiunii, iar celalt studiază mai in amănunţime tecnica noului proect de lege, vom expune aici la un loc ideile principale din ambele articole. Noul proect are o mare insemnătate politică: el insamnă o schimbare in concepţia liberalismului englez, schimbare observată de altfel şi din alte acte ale partidului liberal englez, dar care işi găseşte o strălucită confirmare in legea asupra minimului de salar. In locul libertăţii absolute pe care altă dată liberalii o credeau că e cea mai bună soluţie, in chestiunile economice, ei admit azi intervenţia statului din ce in ce mai largă in raporturile dintre muncă şi capital, recunoscind că libertatea ce se lăsa altă dată nu era dată in condiţii egale pentru patron şi muncitor, situaţia acestuia fiind cu totul inferioară. In special pentru muncitorii cu bucata, care lucrează acasă, iar nu in ateliere ori fabrici, contractul liber nu poate fi decit spoliare, căci dacă lucrătorii din fabrici se găseau la un loc, se cunoşteau şi se puteau sindica pentru a lupta uniţi contra exploatării exagerate, lucrătorii cu bucata nu se puteau cunoaşte şi deci uni. Astfel statul intervine şi fixează un minimum de salar; se instituesc comisiuni mixte, formate din patroni şi lucrători, care să hotărască minimum de salar; după trei luni hotăririle comisiunilor au putere de lege, iar patronii care nu le respectă primesc amendă 500 lei pentru prima infracţiune şi apoi cite 125 franci pe zi cit timp calcă hotă-

ririle comisiunii. Deşi de curind în vigoare, noua lege a dat deja rezultate considerabile, contribuind la imbunătăţirea soartei muncitorilor.

Tot intr'o chestiune care priveşte situaţia muncitorilor găsim un articol al directorului revistei, *R. Broda*. De astă dată e vorba de ceva din Australia, care, după cum se ştie, e foarte innaintată in privinţa aceasta, şi dela care chiar ţările cele mai civilizate imprumută unele măsuri. (Chiar „minimum de salar" de curind introdus în Anglia e inspirat din Australia). Articolul lui R. Broda e despre „**Retragerile pentru bătrineţă în Australia**". Plecind dela ideia că intreţinerea bătrinilor, care prin munca lor au produs bogăţiile de care se foloseşte generaţia de după ei, trebue să cadă in sarcina acestei generaţii, statul a luat asupra sa asigurarea pentru bătrineţă. Astăzi numărul bătrinilor intreţinuţi de stat e de 22.000 in Noua-Galia de sud, 11.400 in Victoria şi 11.700 in Noua-Zeelandă. Cheltuelile necesare pentru aceasta sint, după cum uşor se poate inţelege, destul de mari, aşa că Anglia, de pildă, care şi ea a introdus retragerile pentru bătrineţă tot după acelaşi sistem, a redus din cheltuelile militare o mare parte, pentruca bugetul să poată face faţă cererilor legislaţiei sociale.

La Revue (Iulie, 1911).

Remarcăm **Berlinul şi Berlinezii**, un articol de istorie şi psicologie al d-lui *A. Tibal*. La inceput o etapă a caravanelor în drumul spre est pe un vad al Spreei, Berlinul, situat la margina germanismului şi a stepei ruse, a fost o grămadă informă de elemente eteroclite, venite din toate regiunile Europei, şi a rămas multă vreme fără o psicologie proprie, fără o viaţă caracteristică. Abia la inceputul veacului al XIX el işi are tipul propriu: „Lupta indărătnică contra solului şi imprejurările au făcut pe om muncitor, energic, tenace, preocupat numai de lucrurile materiale, lacom de ştiinţă, practic, despreţuitor al culturii innalte, al literaturii şi artei, fără entuziasm, spirit limpede, sceptic, ironic, impertinent. In total, un tip puţin simpatic, pe care restul germanismului il priveau cu neincredere... Dar Berlinezul se deosebea prin spiritul intreprinzător, prin dragostea de ordine şi conştiinţa neclintită a datoriei". Berlinul, nefiind vreme de şase sau şapte veacuri decit o aglomeraţie de case, nu formează un organism ca oraşele vechi şi nu are un plan fixat de timp; monumente artistice nu prezintă şi de abia la inceputul veacului trecut se observă o oarecare inflorire a arhitecturii, sculpturii şi picturii; dar artiştii sint imitatori şi arta e prozaică şi burgheză.

Cetate a utilitarismului, Berlinul, ridicat printr'un hazard istoric la rangul de capitală a imperiului, a crescut colosal şi a căpătat caracteristica de oraş american, cu străzi largi şi aer abundent, cu o ireproşabilă curăţenie, dar rece, trist, plictisitor; nu se vede imaginaţie creatoare, nici o idee mare.

Imensa mulţime, care a făcut să crească numărul locuitorilor dela 700.000 in 1867 la 2.600.000 in 1903, imbogăţiţi repede şi trecuţi prea iute dintr'o clasă socială in alta, are toate caracterele parvenitului, care caută in totul numai aparenţa. Berlinezul e tipul ideal de snob, nepriceput in artă, indiferent faţă de literatură şi ştiinţă, grosolan, lipsit de distincţie şi intimitate in viaţa familiară. Dar el este bun industriaş şi comerciant, bun funcţionar, medic, inginer, arhitect, chimist, bun in tot ce se poate schimba pe bani, fără originalitate insă şi fără lărgime de idei.

Cu toate defectele sale datorite faptului că e oraş nou şi fără tradiţie, Berlinul insă, fiindcă e capitală şi fiindcă in el s'au acumulat averi mari, tinde din ce in ce să dea tonul intregei Germanii; centralizarea face continui progrese. Aici se consacră operele de artă şi se valorifică, de aici pleacă, răspindite de gazetele capitalei, ideile, aici se plănuesc afacerile mari; prezentul şi viitorul e al Berlinului.

Deşi nu destul de convingător, interesant totuşi e articolul d-lui *Paul-Louis Hervier*, intitulat **Sonetele lui Shakespeare şi Teza baconiană**. Bazindu-se pe faptul că ceia ce ştim din biografia lui Shakespeare ni-l arată ca pe un om ordinar, cămătar, care a exercitat josnice meserii şi despre care nu se ştie sigur dacă putea scrie, crede că nu e posibil să fi scris el sonetele, cu poezia, cu nobleţa de idei, cu stilul afactat şi subtil, cu gravitatea ideilor morale, caracteristice lor. Făcind ingenioase apropieri intre scrisorile lui Bacon şi sonete, Hervier caută să dovedească că ele, cel puţin, au fost scrise de marele filozof şi adresate reginei Elisabeta, in timpul său de disgraţie. Se înţelege că dacă sonetele nu pot fi atribuite lui Shakespeare, nu poate fi atribuită lui intreaga literatură rămasă sub acest nume. Dar argumentele d-lui Hervier dovedesc mai mult ingeniozitate decit putere de convingere, şi marea chestie a paternităţii operelor shakespeariane rămine deschisă.

„Scientia" (No. 3, Iulie 1911).

P. Langevin face, intr'un mic studiu despre *„L'évolution de l'espace et du temps"*, o ingenioasă incercare de a dovedi relativitatea noţiunilor de spaţiu şi timp. „Nu există, spune autorul, un spaţiu sau un timp *à priori*: fiecărui moment, fiecărui grad de perfecţionare a teoriilor noastre asupra lumii fizice corespunde o altă concepţiune a spaţiului şi a timpului. Mecanismul implică concepţia cea veche, electromagnetismul ne impune o nouă concepţiune, despre care nimic nu ne permite să zicem că ar fi definitivă."

Intre interpretarea pur mecanică a lumii şi cea electromagnetică există o contrazicere, care este ireductibilă, şi toată evoluţia ştiinţii, se pare, duce spre biruinţa electromagnetismului. Una din consecinţile fatale ale acestei biruinţi este transformarea radicală a noţiunilor de spaţiu şi de timp.

Autorul invederează această afirmare prin deducţiunile logice din experienţile electromagnetice şi optice pozitive, relative la un sistem material in mişcare de acceleraţiune.

Din aceste experienţi ar rezulta că dacă un călător, inchis intr'o ghiulea, ar fi lansat in spaţiu cu o repejune apropiată de acea a luminii, şi după ce ar fi călătorit astfel un timp care *pentru el* ar fi de un an, să spunem, pină la o stea, şi apoi s'ar fi întors inapoi spre pămint cu aceiaşi acceleraţiune, el ar fi revenit la vechiul lui lăcaş imbătrinit *numai cu doi ani*, dar ar fi găsit pămintul (care, in timpul cind el străbătea imensităţile cu repejunea de aproape 300.000 kilometri pe secundă, şi-ar fi urmat cursul obicinuit, insensibil pentru locuitorii lui) *îmbătrinit cu 200 ani!...* El n'ar mai fi găsit pe nimeni dintre contemporanii săi în viaţă, şi oricit s'ar fi agitat nu iar mai fi putut revedea, fiindcă orice tentativă de aceiaşi natură nu l-ar fi putut transporta decit mereu innainte...

E o perspectivă plină de nădejde pentru cei ce au curiozitatea viitorului, şi foarte tristă pentru cei ce sufăr de nostalgia trecutului.

Autorul are grija chiar să ne prevină că acest proect este „fiziceşte posibil"; „teoria ne permite să calculăm „munca pe care pămintul ar fi trebuit „să o cheltuiască pentru a lansa acest „proectil, pentru a-i comunica energia „cinetică corespunzătoare enormei sale „repejuni. Presupunind masa ghiulelei „numai de o tonă, se calculează uşor

„că am putea ajunge la acest rezultat, „invîrtind-o un an întreg, înainte de a o „arunca, la capătul unei praştii, făcînd „să funcţioneze în cursul acestui an „400 miliarde de cai-vapori şi arzînd „pentru a le produce cel puţin o mie de „kilometri cubi de cărbuni“...

Puţin !... Să vă închipuiţi că cu acest preţ am scăpa de plictiseala de a mai... ceti proza scumpilor noştri contemporani!....

Rivista d'Italia (Iunie, 1911).

C. E. Bazzi: **Sentimentul creştin în lirica de amor a trubadurilor.** Decurînd cunoscutul romanist din Marburg, E. Wechssler, a publicat o operă, subt titlul de „Das Kultur-problem des Minnesangs“, în care şi-a propus să găsească o explicare atît a poeziei lirice provensale a trubadurilor, cît şi a liricii germane medievale a Minnesingerilor. Explicaţia crede el că se găseşte în viaţa creştino-catolică şi cultura scolastică pe de o parte şi în instituţia cavalerismului pe de alta. El acordă însă o aşa de mare preponderanţă creştinismului şi se sforţează să stabilească atîtea analogii între religie şi amorul c valeresc, încît rolul cavalerismului, în opera sa, se reduce aproape la zero. C. E. Bazzi crede că acest mod de a explica poezia lirică provensală e cu totul greşit; el crede că creştinismul a avut o influenţă aproape nulă în formarea şi înflorirea liricii amoroase provensale. In concepţia medievală, tot ce aparţinea materiei, simţurilor, cărnii era lipsit de orice valoare, era opera Satanei, era răul; omul nu trebuia să trăiască decît pentru spirit. Pentru această concepţie amorul nu era altceva decît o „cupiditas“ în opoziţie completă cu virtutea supremă „charitas“, adică iubirea de Dumnezeu. Concepţia creştină nu putea deci admite o artă care se inspira dela amor. O singură concesie făcea creştinismul: amorul consacrat de matrimoniu. Amorul cavaleresc însă era considerat ca incompatibil cu matrimoniu, iar pe acest amor biserica îl considera ca un un mare păcat, ca o „fornicatio“. In privinţa aceasta se găsesc mărturii destule din partea şefilor bisericii creştine. Un fapt ar părea de natură a ne face să admitem o religiozitate mai mare decît în realitate, în societatea provensală: participarea mai multor seniori şi trubaduri la cruciate. Dacă se studiază însă bine cîntecele acelor trubaduri, se vede uşor că religiozitatea lor e superficială. In întreaga societate cavalerească a sudului Franţei creştinismul e ceva exterior, ceva care nu atinge sufletul. Iubirea cîntată e o iubire senzuală care n-are nimic a face cu creştinismul; e cu totul deosebită de lirica dezvoltată mai tîrziu în Italia, poezia aşa numită „del dolce stil nuovo“, căreia aparţine şi Dante. Aceasta îşi găseşte cu adevărat explicaţia în creştinism, pe cînd cea a trubadurilor provensali e produsul unei societăţi sceptice şi îşi găseşte explicaţia în instituţia cavalerismului.

Deutsche Revue (Iunie, 1911).

Archibald Henderson: **Bernard Shaw ca dramaturg.** In producţia dramatică a timpului de faţă, zice autorul, se poate observa două curente, foarte bine separate. Pe de-oparte unele—drame, comedii, tragedii—care se ţin mai mult sau mai puţin de regulele tradiţionale şi de normele autoritative ale artei dramatice; pe de altă parte altele care rup cu toate convenţiunile şi vor să fixeze regule nouă. Clasei dintăi i-aparţin Shakespeare, Calderon, Schiller, Rostand; celei de a doua Charles Reade, Ibsen, Gorki, Brieux. Acestei din urmă clase i-aparţine şi Bernard Shaw. Şcoala nouă dramatică cere ca scena să-i servească pentru expunerea părerilor şi teoriilor asupra vieţii şi moralei; credinţa ei e că viaţa e mai mare decît arta şi artistul trebue să trăiască pentru omenire, nu pentru artă. Shaw e de părere că orice chestiune socială poate da materie pentru o dramă—un conflict între simţirea omenească şi împrejurările exterioare—căci instituţiunile sociale înseşi formează împrejurările externe. Vremea dramei pur sentimentale, după Shaw, a trecut; orice chestie socială mare, din pricina înlesnirii comunicaţiei şi a presei, capătă acuma o importanţă mondială; o dramă cu un astfel de subiect nu mai poate fi considerată ca de interes local şi vremelnic. Shaw însă nu se ridică contra dramei simţirilor adînci şi veşnic omeneşti, ci numai contra dramei care nu ţinteşte la altceva decît la captarea simţurilor. Iubirea romantică e, pentru Shaw, senzualitate în haine de sărbătoare. Nu numai contra acestia luptă Shaw, ci şi împotriva falşelor ideale şi a iluziunilor care tind să înlănţuiască omenirea, acele iluziuni măgulitoare care ne fac să ne împăcăm cu soarta noastră şi să facem acţiuni contrare conştiinţii noastre. Shaw e un meliorist, şi, pentru el, a te împăca cu soarta, e tot ce poate fi mai rău. Drama lui Shaw poate fi sumar definită ca lupta concepţiei sale contra dogmelor convenţionale. Ca şi Brieux, el întrebuinţează drama pentru a ţinea predice. El recunoaşte însuşi că scopul său e de a produce oamenilor neplăcere, de ai face să se ruşineze de ei înşişi. El ar vrea să provoace în capetele ascultătorilor săi un lanţ de gînduri, care să le schimbe propria lor viaţă, care să poată influenţa întreaga lume. Quintesenţa dramelor sale e filozofia sa. In fond drama sa e social-deterministă. Figurile create de el sînt ceia ce sînt, nu prin ereditate sau însuşiri înăscute, ci prin structura socială a mediului inconjurător care le condiţionează soarta. Tot atît de economist pe cît de moralist, Shaw acordă împrejurărilor politice şi economice, în mijlocul cărora pune el personajele sale, o importanţa foarte mare.

Deutsche Rundschau (Iunie, 1911).

Edv. Lehmann: **Pedagogul Negru. Booker T. Washington şi şcoala sa.** Booker T. Washington, prin origina şi viaţa sa, este astăzi unul din cei mai mari pedagogi ai omenirii; recunoscut, stimat şi admirat ca şi Pestalozzi pe timpul său. Fiu de sclavi, era copil cînd fu proclamată abolirea sclavajului, totuşi putu observa urmările rele pentru conaţionalii săi ale acestei liberări, care nu dădea nimic afară de libertate. In sufletul lui se aprinse dorul de învăţătură pentru a putea deveni folositor rasei sale. Fiind nevoit, pentru a-şi cîştiga existenţa, de a lucra într-o mină de sare, el trebuia să-şi fure timpul pentru a putea învăţa în şcoala serală, a ceti şi a scrie. Intr-o zi auzi pe doi Negri vorbind despre o şcoală numai pentru Negri, în care acel care ar face serviciul de servitor ar putea căpăta învăţătura gratuit. De atunci nu-l mai părăsi gîndul de a pleca la acea şcoală. Trebuiau însă bani de drum. Pentru a-i strînge, intră el ca servitor la nevasta stăpînului minei, îşi economisi salarul şi plecă spre îndepărtata şcoală—Hampton College. Odată intrat în această şcoală, se distinse în curînd, deveni întăiul în clasă şi căpătă stipendii care-l dispensară de a mai face slujba de servitor. Conducătorul şcolii, generalul Armstrong, îşi făcu din el primul său ajutor şi crezu că a găsit în el un urmaş. Urmaş însă nu-i deveni, căci tînărul Washington plecă să înfiinţeze el singur o şcoală. In oraşul de Negri Tuskegee în Alabama, căpătă el un grajd vechiu, o poiată de găini şi o veche capelă ruinată metodistă. In aceste localuri deschise el şcoala. El începu întăi cu primii săi şcolari a cultiva zahar şi bumbac, căutînd să trezească în ei dragostea pentru munca

cimpului. Apoi începu tot cu ei să repare şi să îmbunătăţească localurile. Ii învăţă să fabrice cărămizi, să zidească sobe, să construiască mobilierul. Cunoştinţile teoretice le lăsa pe al doilea plan, reducîndu-le la strictul necesar pentru viaţa practică. Astfel lucră el neîntrerupt un lung şir de ani. Astăzi cine vine în Tuskegee vede un complex de clădiri, 125 la număr: şcoli, locuinţi, bibliotecă, muzeu, laboratorii, fabrici, ferme etc.. In mijlocul lor se ridică o frumoasă biserică, pe locul unde fusese grajdiul. Toate clădirile sînt opera şcolarilor lui Washington, care au trecut pe la el în timp de 25 de ani. Şcoala sa numără astăzi 1500 de tineri şi tinere, care îngrijesc toată administraţia. Fermele posedă 1500 vaci şi 200 cai; maşinile necesare agriculturii sînt de şcolari fabricate şi de ei reparate.

Sozialistische Monats-Hefte (Iunie, 1911).

Roman Streltzow; **Wissarion Grigorjewitsch Belinsky**. La 14 (1) Iunie, Rusia intelectuală şi-a sărbătorit amintirea unuia din cei mai însemnaţi conducători intelectuali ai ei, a lui Belinsky. Nu e o afirmaţie prea îndrăzneaţă, zice autorul, că întreaga istorie a dezvoltării intelectuale ruseşti în sec. al 19-lea, se leagă de numele lui Belinsky. Născut la 14 Iunie 1811, el moare în vrîstă de 37 ani, la 1848. Din viaţa sa aşa de scurtă, numai 12 ani au fost consacraţi activităţii publice şi în aşa de scurtă vreme şi-a întipărit aşa de adînc numele în analele dezvoltării Rusiei, că veacuri întregi n-au să-l poată face uitat. Tatăl său a fost un doctor militar de provincie, mama sa o femee uşuratică, copilăria i-a fost foarte nefericită. După ce sfîrşi gimnaziul, se înscrise la universitatea din Moscova, unde se formă prin propie lectură în sînul cercurilor studenţeşti. Ca student scrise o dramă în care arăta ororile sclăviei şi-şi atrase prin aceasta fulgerile autorităţilor universitare care, la 1832, îl excluseră din universitate ca „intelectualiceşte neînzestrat". Doi ani mai tîrziu, acest student „intelectualiceşte neînzestrat" deveni conducătorul spiritual a' Rusiei. Prima sa operă, scrisă la vrîsta de 23 de ani, fu o privire critică asupra istoriei literaturii ruse, care-l consacră ca critic. Dezvoltarea sa intelectuală s-a făcut subt influenţa filozofiei germane, pe care şi-a apropiat-o mai mult prin discuţiile orale din cercurile studenţeşti, căci limba germană îi era necunoscută. Primul filozof care la influenţat a fost Schelling, din care însă îl interesa mai mult teoriile estetice şi etice; apoi Fichte şi apoi Hegel care l stăpîni complect un oarecare timp. Se emancipă însă şi de Hegel şi ajunse la socialism, la care rămase pînă la moartea sa. Influenţa lui Belinsky în timpul celor din urmă 8 ani ai vieţii sale fu nemăsurat de puternică şi încă mai mare deveni după moartea sa. Puţin timp înainte de a muri scrise el vestita sa scrisoare către Gogol, provocată de reacţionara carte a acestui din urmă, „Corespondenţa mea cu prietinii". Conţinutul acestei scrisori e un protest înflăcărat contra absolutismului, obscurantismului, sclăviei şi bisericii. Guvernul opri răspîndirea acestei scrisori şi opri subt pedepse foarte aspre pomenirea numelui lui Belinsky, timp de 15 ani. Răspîndirea acestei scrisori către Gogol era considerată ca una din cele mai grave crime, a cărei pedeapsă era moartea. Astfel între motivările condamnării la moarte a lui Dostojewsky fu şi aceia că „n-a denunţat răspîndirea scrisorii lui Belinsky".

The Contemporary Review (Iulie, 1911. London).

„**Noul spirit în America**", articol datorit d-lui *L. T. Hobhouse*, arată că lucrurile încep să se schimbe în America.

O nouă generaţie de intelectuali are acum destulă influenţă în opinia publică pentru a determina un curent nou. Lucrurile s-au schimbat chiar, în parte, şi societatea a ajuns să fie în stare să înfrîneze cruzimea marelui capital, care sfarmă totul în cale. Pătura universitară, compusă din studenţi entuziaşti, mai numeroşi decît în orice altă ţară, e îmbibată cu idei democratice şi interes în chestiile sociale. Universităţile sînt pline de studenţi, şi ştiinţile cu caracter sociologic sînt cele mai cultivate.

Autorul spune că America, cunoscută acum pe continent, e tot America cea de acum douăzeci de ani: ţara banului şi a corupţiei.

Dacă odată aceste calificări aveau puncte de sprijin în realitate, azi ele nu se mai potrivesc de loc Americei. Origina corupţiei electorale şi a politicianismului în America a fost şi încă este imigrarea străinilor, care de obiceiu sînt oameni săraci şi au nevoe de ajutor, mai ales la început. După legile Statelor-Unite, un străin capătă îndată drept de vot, înainte chiar de a învăţa limba. Aceşti străini, care şi azi vin foarte mulţi, sînt materie de exploatare politică. In schimbul unui plasament ori alte servicii se transformă în clientelă politică. Dar spiritul democratic al Americanilor şi puterea opiniei publice au găsit alt corectiv. Există în America un fel de referendum neexprimat, dar care totuşi funcţionează. Părerile care determină curentele politice în opinia publică sînt ale unei elite intelectuale, care prin reviste, în special, aduc lumină şi lămuriri în luptele politice. Odată curentul fixat, el nu poate fi desconsiderat de reprezentanţii legali aleşi prin corupţia electorală. Aceşti reprezentanţi s-au şi deprins chiar să lese toată iniţiativa publicului în materie de legiferare şi ei să nu fie decît ecoul. Prestigiul lor în societate nu este de invidiat. Astfel Americanii încep să-şi îndrepte colosala lor energie, pe care au arătat-o pînă acum în cîştigul banului, spre idealuri mai înnalte din domeniul vieţii morale.

Mişcarea intelectuală în străinătate

FILOZOFIE. PEDAGOGIE

Jules Noel. *L'Athéisme base rationnelle de l'ordre.* „Imprimerie générale", Mons, 3.50.

Autorul caută să arate că nu e nevoe numai decît de credința religioasă ca cineva să fie cinstit, bun şi drept.

Julien Benda. *Mon premier testament.* Paris, „Cahiers dela Quinzaine", 2 fr.

E o concepţie originală asupra mecanismului mental şi a raportului dintre inteligenţă şi simţire: nu ideile provoacă sentimentele, ci sentimentele provoacă ideile.

Edward Montier. *De l'Education sociale et sentimentale des filles.* Paris, Lecène-Oudin, 3.50.

Păreri şi precepte în chestiunea mult discutată a felului şi spiritului în care trebue să se facă educaţia femeii.

ISTORIE

A. de Ruvile. *La Restauration de l'Empire allemand. Le rôle de la Bavière.* Paris, F. Alcan, 7 fr.

Cartea aceasta, tradusă din limba germană, dă o intinsă expunere a luptelor interne prin care s'a făcut unitatea Germaniei şi arată în deosebi rolul pe care Bavaria l-a avut în realizarea acesteia.

Gaston Dodu. *Le Parlementarisme et les Parlementaires sous la Révolution (1789—1799).* Paris, Plon-Nourrit, 7.50.

E o expunere completă a organizării şi a rolului parlamentului în timpul revoluţiei, ca organ esenţial al guvernului revoluţionar.

Jacques Bordaux. *Victoria I. Edouard VII. Georges V.* Paris, Hachette, 1911.

Autorul caută să arăte evoluţia unui caracter familial şi a unei metode politice sub trei generaţii în Anglia.

ŞTIINŢĂ

Jules Sageret. *Henri Poincaré.* Paris. „Mercure de France", 0.70.

Volumul apărut în biblioteca „Les Hommes et les Idées" ne dă o scurtă biografie şi o expunere a teoriilor marelui învăţat-filozof francez.

Dr. Etienne Burnet. *Microbes et Toxines.* E. Flammarion, 3.50.

Elevul favorit al lui Metchnicoff expune aici rolul pe care îl au microbii ca producători de toxine, în organism. Autorul tratează toate problemele în legătură cu această chestiune.

Dr. P. Lassablière. *Annuaire et guide pratique d'hygène.* Paris, Jouve, 2.50.

Scopul lucrării aceştia este de a ţine la curent cu ultimele date ale igienei pe cei interesaţi şi de a da totodată şi îndrumări în chestie de igienă specialiştilor.

SOCIOLOGIE. ECONOMIE POLITICĂ. DREPT

Georges Tyrrell. *Le Christianisme à la croisée de chemins.* Paris, E. Nourry, 3.50.

Ideia fundamentală a acestei cărţi, în care se studiază esenţa creştinismului, este că diferitele concepţii asupra întemeetorului creştinismului nu sînt ireconciliabile între ele.

M-me Bernardini-Sjoestedt. *La Revision des valeurs de la femme.* Paris, Flammarion, 3.50.

Intr'o adunare de aproape 250 de aforisme autoarea îşi expune părerile sale în chestia femeiască.

Otto Flacke. *Rund um die elsacssische Frage.* Karlsruhe, Dreililim-Verlag, 2 m.

Autorul studiază diferitele aspecte ale problemei alsaciene şi a raportului dintre Franţa şi Germania în această chestiune.

CRITICA LITERARĂ şi ARTISTICĂ

Gabriel Clouzet. *Le Roman Français.* Paris, „Encyclopédie Littéraire illustrée", Louis Michaud, 2 fr.

E o încercare de clasificare a romancierilor francezi, începînd din evul mediu şi pînă astăzi.

Allen Burdett Thomas. *Moore en France,* Honoré Champion, 3.50.

Un studiu asupra rolului şi influenţei pe care le-a avut în Franţa operele lui Thomas Moore.

Arthur C. Benson. *Ruskin, a Study in Personality.* London, Smith Elder, 7 sh., 6 d.

Autorul îşi propune să scoată în relief unele însuşiri ale marelui scriitor englez, fără să întreprindă un studiu complect asupra lui.

CHESTIUNI MILITARE

Lt.-col. Hatton. *Manuel à l'usage des Sociétés de préparation militaire.* Paris, Lavauzelle, 1911

E o nouă ediţie a cărţii cunoscute în lumea militară sub numele de „Manualul Hatton".

Henry Rollin. *Marine de guerre et Défense nationale.* Paris, Guilmoto, 4.50.

Un studiu asupra rolului marinei de războiu în apararea ţării.

ARHEOLOGIE. CĂLĂTORII

Isabelle Eberhardt. *Notes de route.* Fasquelle, 3.50.

Victor Barrucand a adunat aceste note rămase după moartea tragică, în 1904, a d-nei Eberhardt şi le-a dat la iveală. Sînt impresii din Maroco, Algeria şi Turcia.

M. et M-me Emile Jottrand. *Indochine et Japon.* Paris, Plon, 4 fr.

Povestirea călătoriei pe care autorii au făcut-o prin canalul de Suez şi oceanul Indian spre extremul orient, de unde s'au întors apoi prin oceanul Pacific.

LITERATURĂ

Otto Flacke. *Das Maedchen aus dem Osten.* Francfort, Literarische Anstalt, 2 m. 50.

Două nuvele ale tînărului scriitor german, care se afirmă din ce în ce mai mult.

Kuno Meyer. *Selections from AncientIrish Poetry.* London, Constable, 2 sh., 6 d.

O colecţie de poezii vechi irlandeze, comentate şi explicate de către adunătorul ei.

R. W. Wright Henderson. *The Recluse of Rill.* London, John Murray, 6 sh.

Un roman mişcător, în care se arată luptele şi greutăţile prin care eroul reuşeşte să salveze din mizerie pe copiii surorii sale.

BIBLIOGRAFIE

Strin. *Din Sărmana mea grădină.* 1911, Orăștie, Tipografia Nouă. Preț. 1 cor..

Maurice Maeterlinck. *Justiția* (traducere de Elena Farago). Bib. p. Toți (No. 573). Pr. 30 bani.

Statutele Casei de Sfat și Cetire din Călimăneasa, Comuna Valea-Rea (jud. Tecuci). 1911, Vălenii-de-Munte, Tip. „Neamul Romînesc". Fără preț.

Gh. Șuer (Căpitan Gh. Stănculescu). *Spovedanie.* Studii de pedagogie militară. (Cu o prefață de G. Diamandi). 1911, București, editura revistei „Democrația Romînă", Tip. „Independența". Pr. 60 bani. Ediția de lux 1 l.

D. Anghel. *Povestea celor necăjiți.* (Fantezii și portrete). Bib. „Lumina" (No. 13). Pr. 60 bani.

Dr. V. I. Antonescu. *Contribuțiuni la studiul aplicării legilor sanitare la țară.* 1911, București, Carol Göbl.

Liviu Fl. Marian. *Simion Florea Marian. Schițe biografice.* 1910. București, „Carol Göbl".

Büchner. *Ce-i omul? Materialism și Idealism. Libera Cugetare și Socialismul.* Traducere de A. Luca, București Bib. Lumen No. 85. Pr. 15 bani.

Guy de Maupassant. *Răzbunare.* Trad. de A. Mîndru. București. Bib. Lumen No. 85. Pr. 15 bani.

A. Cehov. *Drăguța* cu un studiu asupra nuvelei de L. Tolstoi. Trad. din rusește de dr. I. Duscian. București, Bib. Lumen No. 83. Pr. 15 bani.

C. Z. Popazolu. *Asigurarea animalelor în Romînia* (Raport la al 3-lea congres național de medicină veterinară din 15 Mai 1911.

Hans Wegener. *Noi tinerii. Problema pe care și-o pune fiecare tînăr înnainte de căsătorie.* Trad. de Locot. N. Petrescu din artilerie, cu o prefață de Arhimandritul I. Scriban. 1911, Tipografia „Neamul Romînesc. Pr. 1.50 bani.

Ion Mateiu. *Preoțimea romînească-ardeleană în veacul VII-lea.* Studiu istoric. 1911, Sibiu, Tiparul tipografiei arhidiecezane.

Rudyard Kipling. *Amintiri din pension.* Traducere din englezește de Radu F. Soreanu. București, Bib. „Luceafărul" No. 8. Editura „Luceafărul". Pr. 20 bani.

François Coppée. *Un accident. Onoarea e satisfăcută. O bucată de pîine.* Traducere de Iosif Nădejde. București, Bib. „Luceafărul" No. 9. Editura „Luceafărul" Pr. 20 bani.

Baronul de Münchhausen. *Minunatele isprăvi vînătorești și călătoriile pe uscat.* Traducere de T. V. Negrescu. Bib. p. Toți No. 579. Editura librăriei Leon Alcalay. Pr. 30 bani.

V. Ghidionescu. *Pedagogia științifică și noile reforme școlare* (Conferință ținută în Aula Universității din Iași și la Ateneul din București, în zilele de 15 și 16 April 1911, cu ocazia conferinților generale ale corpului didactic). 1911, București, Tip. Profesională D. C. Ionescu. Pr. 50 bani.

Lia Hirsu. *Un vis.* 1911, București, Institutul de arte grafice „Eminescu".

(urmează în numerele viitoare)

1911. ANUL VI — AUGUST. No. 8.

Viața Romînească

Directori: C. STERE și DR. I. CANTACUZINO

SUMAR

IAȘI

Redacția și Administrația: Str. Golia 52.

1911

Viața Romînească apare lunar cu cel puțin 150 de pagini. — Abonamentul în țară: un an 18 lei; jumătate de an 9 lei. Numărul 2 lei. — Pentru învățători, preoți de sat și studenți: un an 15 lei, jumătate de an 7.50. — Pentru Austro-Ungaria: un an 15 coroane; jumătate de an 7 coroane 50 h. Numărul 2 coroane.— Pentru Basarabia: un an 8 rubile; jumătate de an 4 rubile. Numărul 1 rublă.—Pentru străinătate: un an 22 lei; jumătate de an 11 lei. Numărul 2 lei 50 b.—Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

Viaţa Romînească

REVISTĂ LUNARĂ

Sub direcţia d-lor Prof. Univ. C. STERE şi Dr. I. CANTACUZINO

Cu colaborarea d-lor: *I. Agîrbiceanu, D. Anghel, prof. univ. I. Athanasiu, Jean Bart, N. Baţaria, dr. P. Bogdan (docent), C. Botez, I. Botez, Octavian Botez, I. Al. Brătescu-Voineşti, Vintilă I. Brătianu, T. A. Bădărău, Ilie Bărbulescu, N. N. Beldiceanu, Caragiale, M. Carp, dr. P. Cazacu, dr. D. Călugăreanu, Alice Călugăru, I. Ciocîrlan, A. Ciura, M. Codreanu, G. Coşbuc, prof. I. cav. de Cuparencu, Ana Conta-Kernbach, Maria Cunţan, Barbu Delavrancea, I. G. Duca, Pompiliu Eliade, Elena Farago, G. Galaction, A. N. Gane, N. Gane, Octavian Goga, dr. C. Georgescu-Severin, dr. Onisifor Ghibu, I. Gramadă, C. Hogaş, C. Hoisescu, G. Ibrăileanu, căpit. N. Ionescu, Gh. C. Ionescu-Şişeşti, Nat. Iosif, St. O. Iosif, dr. S. Irimescu, M. Jacotă, Francis Lebrun, prof. univ. dr. N. Leon, dr. I. Lupaş, dr. N. Lupu, prof. univ. dr. M. Manicatide, Constanţa Marino, I. Minulescu, I. Mironescu, S. Mândrescu, V. E. Moldovan, St. Morărescu, V. G. Morţun, G. Murnu, D. Nanu, I. Nădejde, Alexis Nour, dr. Aurel cav. de Onciul, inginer N. P. Panaitescu, G. Pascu, D. D. Pătrăşcanu, N. Petrescu-Comnen, prof. univ. A. Philippide, Matilda Poni, Sp. Popescu, prof. univ. dr. G. Proca, (O Carp), Cincinat Pavelescu, Gh. Poenaru, dr. N. Quinez, Mircea D. Rădulescu, Radu Rosetti, Izabela Sadoveanu, M. Sadoveanu, C. Sandu-Aldea, H. Sanielevici, prof. univ. dr. V. Sion, dr. Alex. Slătineanu, A. Stavri, maior Alex. Sturdza, dr. D. Tatuşescu, George Tofan, A. Toma, Iorgu Toma, Em. Triandafil, Gh. Topîrceanu, Al. Tzigara-Samurcaş, Al. Vlăhuţă, A. D. Xenopol şi alţii.*

Condiţiile de abonare

IN ŢARA:

Pe an	18 lei
Pe jumătate de an	9 "
Un număr	2 "

Abonaţii care nu-şi vor achita abonamentul în mod direct vor trebui să plătească în plus 4 lei pe an şi 2 lei pe ½ an, ca indemnizare pentru încasatori.

Pentru învăţători, preoţi de sat, primari şi funcţionari săteşti, studenţi şi elevi, pe an 15 lei, pe jumătate de an 7.50.— (Aceştia pot plăti în trei rate a cîte 5 lei trimise cu anticipare).

IN AUSTRO-UNGARIA:

Pe an	15 coroane
Pe jumătate de an	7 cor. 50 h
Un număr	2 coroane

Abonamentul anual se poate achita în trei rate de cîte cinci coroane, din patru în patru luni.

IN BASARABIA:

Pe an	8 ruble
Pe jumătate de an	4 ruble
Un număr	1 rublă

Abonamentul anual se poate plăti la fiecare două luni cîte 2 ruble, până la achitare.

IN STRĂINĂTATE:

Pe an	22 lei
Pe jumătate de an	11 lei
Un număr	2 lei 50 b.

(vezi urmare pag. 3-a coperţii

Condica D-nei Pompiliu

Domnului M. G. Orleanu

— Nu. Te înşeli... se poate întîmpla. O mică concesie la început... un compromis cu tine însuţi... sau... o întîmplare mizerabilă care îţi distruge curajul moral... şi... s'a sfîrşit! Te-ai angajat pe un drum care la urmă te scoate pe marginea unei prăpăstii... Nu vorbesc de cei timizi... eu sînt timid... dar chiar oameni tari pot face lucruri contra voinţii lor...

Acel ce susţinea teoria de faţă era prietenul meu Agenor Vasilian, cu care răscolisem amintirile tinereţii într'o noapte din iarna trecută, pe cînd afară vîrtejuri de vînt scuturau uluceIe cu putere, cutremurînd flacările focului...

— Agenor, i-am răspuns eu, cred că te înşeli. Un om echilibrat nu-şi pierde cumpătul niciodată... şi... dacă eşti stăpîn pe tine...

— Tocmai asta—mă întrerupse el făcînd un gest energic cu mîna—e aşa de uşor să fii totdeauna stăpîn pe tine? Imi amintesc o întîmplare de pe cînd eram funcţionar... Cum am putut să scriu acele vorbe în condica D-nei Pompiliu, nici astăzi nu înţeleg... şi orideciteori îmi aduc aminte, îmi vine să rîd...

Agenor rămase o clipă pe gînduri uitîndu-se fix în paharul cu ceaiu, apoi scuturîndu-se parcă de-o greutate, rîse încetişor clătinînd din cap.

— Te-am mai auzit vorbind de condica asta... ce e cu dînsa?

— Nu ţi-am povestit?

— Nu.

— Ascultă... e interesant.

Vasilian îşi aprinse o ţigară, trase repede două fumuri unul după altul, apoi mă întrebă:

— Cunoşti pe D-na Pompiliu ?

— Pompiliu ?... Nu-i una care avea un pension de fete la Galați ?

— Tocmai... Hariclia Pompiliu... A ! E nostim ! Eram pe atunci director în minister—asta sub guvernul trecut conservator—iar sub conducerea mea aveam şi învățămîntul privat. Cu cîteva zile mai înainte, primesc un denunț anonim, prin care „mai mulți părinți îngrijați de viitorul copilelor" aduceau la cunoştința ministrului că pensionul D-nei Pompiliu a ajuns un adevărat scandal public. Local umed... fetele nu învață nimic... întreținere proastă... nu mai țin minte... ba da ! se mai insinua că prietenia D-nei Pompiliu cu unul din profesorii şcoalei nu era de natură a contribui la educația elevelor. Cunoşteam şi din altă parte neajunsurile institutului, de aceia m'am hotărît să fac eu însumi o anchetă severă. Dacă lucrurile vor sta astfel... atît mai rău pentru D-na Pompiliu... îi voiu închide pensionul. Şi fiindcă nu glumesc cînd e vorba de datorie, m'am hotărît să fiu fără milă...

Am plecat deci la Galați, iar adouazi dimineață am fost la pension. In fața cancelariei îmi amintii încă odată scopul vizitei mele, şi, cînd am pus mîna pe mîner, mi-am zis : „fără milă !" N'am apucat bine să formulez acest *memento*, şi o lovitură straşnică în cap îmi scăpără pe dinnainte un luminos joc de fosfene, făcîndu-mă să-mi dau sama că încăperea uşii era prea mică pentru atitudinea cu care voisem să-mi fac apariția. Pălăria îmi căzu... In graba mea s'o opresc, am executat cîteva mişcări de jonglerie, aşa că am intrat în cancelarie cu o precipitare, care nu se potrivea de loc cu intențiile mele de mai 'nainte. O domnişoară blondă pufni de rîs... celelalte persoane dinlăuntru se uitară cu ochi plini de mirare, întăiu la pălărie, căreia îi făcusem vînt până în mijlocul mesei, apoi la mine, ca la nişte apariții cu totul neaşteptate... Cineva mă întrebă :

— V'ați lovit rău ?

— Nu-i nimic... am răspuns, voind să dau o aparență cît mai naturală accidentului... iar cu mîna căutam să disting conturul figurii pe care pragul de sus mi-l desenase pe frunte. — Unde aşi putea să văd pe D-na Directoară ?

— Ce doriți ? mi se adresă o doamnă scurtă, cam groasă, cu doi ochi negri, frumoşi, uitîndu-se întrebător şi oprindu-şi privirea într'un punct, deasupra sprincenei mele drepte.

In vremea asta, domnişoara, pentru care intrarea mea burlescă

fusese un eveniment atît de comic, îşi ştergea nasul cu îndărătnicie, căutînd să mascheze exploziile de rîs printr'o operație nazală cît mai echivocă.

Am spus directoarei cine sînt. Numele meu a produs o senzație deosebită, iar domnişoara blondă şi-a şters ochii cu batista, fără să-şi poată stăpîni complect veselia. Directoara... zici că cunoşti pe D-na Pompiliu...

— N'o cunosc... am auzit numai de dînsa.

— Teribilă femee !... şi bună de gură !... A început ca o țarcă — Vai !... Domnule Director... cît îmi pare de rău ! V'ați lovit tare ? Nu vă doare ? Tot aşa s'a lovit şi Domnu Francovici... îi eşise un cucuiu cît o nucă... Bine... Francovici ca Francovici... Acuma sigur mut cancelaria... Am o odae mare în partea ceealaltă... dacă voiți, puteți s'o vedeți, Domnule Director... vine bine şi pentru intrare, fiindcă gangul de ici... pe unde ați trecut... are comunicare din dos... Domnişoara Gîțu mi-a dat ideia... Vă spun drept, Domnule Director, îmi pare foarte bine c'ați venit... pentruca să vă convingeți că sînt şcoli bune nu numai în Bucureşti... Las' că la noi în provincie e foarte greu... fiindcă n'aveți idee, Domnule Director, cît de puțin se interesează lumea... chiar părinții... a ! da !... chiar părinții, Domnule Director. Asta este o problemă la care statul trebue să se gîndească numaidecît... pentrucă... vedeți D-voastră, Domnule Director... legăturile dintre şcoală şi familie... de exemplu în Germania... unde mi-am făcut educația... Tocmai vorbeam cu fratele meu... îl cunoaşteți desigur...

— Nu... n'am această onoare.

— Senatorul...

— Nu. Nu-l cunosc.

— Mă mir... el stă mult în Bucureşti... A ! e un om foarte cult...

Şi D-na Pompiliu îşi complectă ideia făcînd un gest, care însemna : „Cu dînsul nu-i de glumit".

Eu, dusei mîna la frunte...

— Vă doare, Domnule Director ? Ce nenorocire ! Ce nenorocire ! Ar fi bine ca înainte de a începe inspecția să puneți un compres... Cred că doriți să vizitați şcoala... Apa rece face foarte bine...

— Nu-i nevoe...

— Sau... stați !... vă rog... dați-mi voe... un moment !...

Şi, fără să mai aştepte răspunsul meu, eşi repede din cancelarie foşnind din rochia de mătasă. Profesorii plecaseră unul

cite unul, așa că acuma rămăsesem singur. M'am dus la oglindă, unde mi-am cercetat fruntea de aproape. Nu știu cum fusese cucuiul D-lui Francovici... al meu era un cucuiu eroic!

D-na Pompiliu apăru ținind în mînă un șipușor cu lichid albicios și un pachet de vată...

— Eram sigură că am... e suverană pentru lovituri... Vă rog să-mi dați voe... să vă tamponez numai de două ori... Nu doare...

— De ce vă deranjați?... am zis eu plictisit.

— Să vedeți ce bine are să vă facă...

Voii să protestez din nou, dar D-na Pompiliu, cu multă convingere, muiă o bucată de vată în conținutul sticlei, și, cu seriozitatea preotului care miruește pe un bolnav, mă atinse de două ori pe frunte, asigurîndu-mă:

— Are să vă facă foarte bine.

După ce astupă șipul, directoara își ceru din nou voe „numai un singur moment"... și eși, aproape alergînd, iar cînd se întoarse, zise chiar dela ușă:

— Vă spun drept, Domnule Director, îmi pare foarte bine c'ați venit. Acuma... sînt la dispoziția D-voastră. Desigur, voiți să vedeți clasele. Iată orariul. La Domnișoara Popovici să nu mergem... e cea pe care ați văzut-o adineoarea aici... e grozav de timidă... De altmintrelea e o profesoară tare bună... La religie nu cred că vă interesează... la matematici e cam plicticos... avem un profesor eminent. La istorie... da... să mergem la istorie... are să vă placă... Domnu Mușetescu e în curent cu teoriile noui... Vrasăzică... la istorie. Dacă-mi dați voe, vă conduc eu...

Așì fi voit să fac oarecare obiecții în privința aprecierilor D-nei Pompiliu și să-i rectific părerea relativ la preferințele mele. Siguranța directoarei... probabil și cele două tampoane de vată... mă împiedecară. Consimții să mergem la istorie...

Am străbătut un coridor lung, ea înainte, eu după dînsa, unde pînze mari de painjeni atîrnau în rețele argintii, am urcat cîteva scări sgrunțuroase, la capătul cărora D-na Pompiliu s'a oprit, și întinzînd mîna cu unghii frumos lustruite:

— N'aveți idee, Domnule Director, în ce stare am găsit casele aceste. Vai! nici nu pot să vă spun!... Tocmai mă întorsesem din Germania... Erau într'un hal lamentabil... dar știți... la-men-ta-bil! Nu înțeleg cum sînt astfel de oameni... parole d'honneur! Acuma... uitați-vă... au alt aspect. La curățenie țin foarte mult...

Voii să fac o aluzie malițioasă, dar emoția adîncă care stăpînea în acest moment pe D-na Pompiliu, îmi impuse tăcere.

Am trecut într'o sală, unde deodată un miros greu îmi tăe răsuflarea.

— De unde vine mirosul?

Directoara îmi răspunse cu seninătate:— Dela bucătărie.

— Da? Dela bucătărie?

— A! Da! Dela bucătărie...

In sfîrșit am ajuns în fața unei uși, deasupra căreia o tăbliță neagră arăta că ne găsim înaintea clasei a III-a. D-na Pompiliu mă opri:

— Eu... am un principiu... pentru fete... cred că și D-voastră îl aprobați... Puțin și bine. Altfel... mai ales cît privește... asta... ă... cum îi zice în romînește?... Vorstellung...

— Se înțelege, aveți toată dreptatea... i-am răspuns neînțelegînd ce voește să spue...

D-na Pompiliu deschise ușa. Cînd să trec pragul, îmi șopti: „Nu stăm mult". Un sgomot uniform de picioare salută intrarea noastră, după care directoara se adresă clasei cu glas tare: „Domnișoarelor, vă prezint pe Domnul Director al învățămîntului"... iar la urechea mea: „E bine să știe cu cine au aface".

M'am așezat în bancă. Elevele au făcut gol în jurul meu cu o repegiune, care ar fi fost justificată numai dacă așì fi suferit de-o boală molipsitoare. Dimpotrivă... D-na Pompiliu luă loc alăturea de mine cu oarecare plăcere, și, după primul moment de confuziune generală, m'am pregătit să ascult „teoriile noui". Profesorul, un om între două vrîste, cu favoriți castanii, care dădeau feții lui osoase un aer de diplomat, avea ca parte integrantă din persoana sa, un respectabil măr al lui Adam, care își trimetea vîrful ascuțit ca un cuiu printre cele două capete răsfrînte ale gulerului cămeșii, aproape paralel cu lungimea bărbii. El purta o jachetă, a cărei culoare numai un ochiu femenin ar fi putut s'o clasifice cu exactitate, care, după toată probabilitatea, își schimbase fața de mai multe ori, din ziua de cînd haina eșise din mînele artistului care o confecționase. In ce privește forma ei... dacă admitem că eroarea nu intrase ca element component... denotă porniri originale din partea profesorului. „Nouile teorii"... cu care D-na Pompiliu împodobise pe D. Mușetescu, nu se prea împăcau, la prima vedere, cu înfățișarea lui, așa de expresivă totuși.

Fetele se uitau cu ochi curioși... pentru două-trei intrarea noastră era un lucru hazliu. D. Mușetescu ceru uneia dintre ele să vorbească despre Congresul din Viena. O fetiță, cu cîrli-

onţi galbeni, se ridică, tuşi, apoi încrucişîndu-şi braţele, spuse pe nerăsuflate, cu ochii în tavan: „Congresul din Viena. Congresul din Viena este un congres care s'a ţinut la Viena capitala Austriei pentru care se numeşte congresul din Viena"...

Aici, D-na Pompiliu îmi făcu un semn discret:

— Uitaţi-vă la figurile fetelor... cînd le-aduc de-acasă, parcă sînt fierte în oală... Acuma... e o plăcere... Uite la cea din capăt... banca a treia... capătul de lingă geam...

M'am întors în direcţia arătată, dar pe urmă am făcut o mişcare eloquentă, care în intenţia mea trebuia să arăte directoarei că nu vrau să vorbesc în timpul clasului. D-na Pompiliu îmi şopoti însă la ureche:

— Aer au de ajuns.

I-am răspuns cu oarecare asprime:

— Vă rog... să ascultăm...

— A! e un profesor foarte bun!...

Incepui să fiu neliniştit... dădeam un exemplu rău. Stinjineam pe profesor şi nici nu puteam urmări întrebările şi răspunsurile. D. Muşetescu explica nu ştiu ce, demonstrînd cu mîna dreaptă, şi cînd vorbea, nodul de sub bărbie se suia şi se cobora, parcă ar fi fost o ființă care-şi căuta locul pe unde să scoată capul afară. Eram distrat, atît din pricina acestui joc, cît şi de vecinătatea directoarei, care constituia pentru mine o permanentă teroare...

Mă hotărîi să măresc spaţiul dintre mine şi D-na Pompiliu, fără ca ea să simtă. Prefăcîndu-mă deci că-mi caut batista, m'am ridicat de pe bancă şi m'am aşezat puţin mai departe. Directoara însă, cu o mişcare naturală, se apropie de data asta mai simţitor decît înainte, şi plecîndu-mi-se la ureche, următorul dialog avu loc:

— Să mergem aiurea.

— De abea am venit.

— Nu v'aţi plictisit de congresul din Viena?

— N'am auzit mai nimic...

— L-a explicat foarte bine...

Aici, nu ştiu de ce, mă crezui obligat să rîd, dar imediat mi-am compus o figură severă, sperînd că D-na Pompiliu va înţelege din această tranziţie bruscă, că mă plictiseşte. De prisos! Privindu-mă în faţă, mă întrebă:

— Apropo... vă mai doare cucuiul?

— Nu... lăsaţi, vă rog... să ascultăm...

— Aproape nu se mai cunoaşte...

— Mi se pare că deranjăm pe D. Muşetescu.

D-na Pompiliu spune ceva... îi răspund la întîmplare... „da... da". Ea continuă pe franţuzeşte... şi rîde. Nu aud nimic... nu înţeleg nimic. Zîmbesc şi eu şi răspund:

— Naturellement.

E ceva grozav! Elevele se uită la noi... unele din ele înţeleg situaţia mea. Scot ceasul pe furiş. D-na Pompiliu mă prinde:

— V'aţi plictisit.

— Dimpotrivă... să ascultăm...

— Mergem la Domnul Bobeică... E un savant.

Şi zicînd, se scoală şi... amîndoi pornim la D. Bobeică. Dela D. Bobeică am mers la „Monsieur Mayer", un neamţ lung, lung şi deşirat, apoi la o cucoană voluminoasă, cu glasul piţigăiat. Ce să-ţi mai spun? N'a fost chip să ascult o singură lecţie cum se cuvine... S'a ţinut de mine ca o nenorocire! Eu... eram din ce în ce mai laş... voinţa mi se anihilase cu totul. In cele din urmă, m'am hotărît să renunţ... să las dracului şi pension şi anchetă, şi, cînd am intrat în cancelarie—eu înnainte, ea după mine, i-am spus:

— De-acuma, lăsăm...

— Foarte bine. Dejunaţi cu noi, Domnule Director.

— Nu se poate... am strigat... uitînd şi de cucuiu şi de tampon.

— Ne faceţi mare plăcere, Domnule Director...

— Sînt grăbit... nu pot... mi-e cu neputinţă...

Era o întorsătură la care nu mă aşteptam. Lucrul era grav. A mînca la dînsa, însemna, în ochii mei, o mituire. Şi ca să-i arăt imposibilitatea faptului, am scos ceasornicul din buzunar. Ea şi-a îndoit insistenţele:

— Ne faceţi mare plăcere, Domnule Director... Am regulat totul... Vă rog!...

— Doamnă, înţelegeţi... nu pot. Mă ertaţi... dar nu pot.

Şi, cu figura posomorîtă, i-am întins mîna, să-mi iau ziua bună. D-na Pompiliu, în loc să răspundă gestului meu, voeşte să-mi apuce pălăria şi bastonul. Eu ridic mînile în sus, pentru-ca să pun în siguranţă obiectele vizate. D-na Pompiliu se înnalţă în vîrful degetelor, le capturează şi zice: „Ne faceţi mare plăcere".

Sînt dezarmat în amîndouă înţelesurile. D-na Pompiliu ese repede, ducînd trofeele în triumf, iar eu rămîn singur. Incep să

mă plimb furios prin cancelarie: „E curată bătae de joc... asta nu mai merge". Apoi deodată mă opresc... găsisem o soluţie. D-na Pompiliu intră.

— Am uitat, încep eu... trebue numaidecît să văd pe un prieten căruia i-am făgăduit. I-am scris din Bucureşti... Prin urmare... îmi pare foarte rău... însă, după cum vedeţi, trebue să vă las...

Dar ea, fără să dee nici o importanţă:

— Aveţi toată vremea. După dejun vizităm şcoala... şi pe urmă vă duceţi unde poftiţi... Aveţi tot timpul. Trenul pleacă la zece şi zece... Ne faceţi mare plăcere... Nici nu vă închipuiţi ce plăcere ne faceţi...

Şi D-na Pompiliu deschide uşa cancelariei, recomandîndu-mi: „A droite!"

Iţi închipui starea mea sufletească! La masă, pe lîngă directoară, au mai luat parte şi două matracuci bătrîne şi urîte, care, după cît am înţeles, făceau parte din personalul administrativ al şcoalei. Cînd m'am văzut între aceste trei femei, o descurajare subită m'a cuprins... şi o tristeţă covîrşitoare mi-a tăiat orice poftă de mîncare. Aveam senzaţia că ceva... ca un cleşte... mă stringe de gît. Imi venea necontenit pe buze: „Ce caut eu aici? Ce am de împărţit cu lighioanele aceste?" Şi cu toate că subalternele D-nei Pompiliu au fost tot timpul tăcute şi rezervate, ştergîndu-se cu multă grijă după fiecare înghiţitură şi luînd sorbitura astfel, ca să nu facă sgomot, o ură de moarte mă cuprinse mai ales faţă de dînsele. Dejunul a fost bun şi ar fi fost şi mai bun în alte împrejurări. In timpul mesei, nu ştiu dacă am scos zece vorbe... Noroc de D-na Pompiliu... Dumnezeule mare! Despre ce n'a vorbit?...

Mi-a spus cum a deschis pensionul. Mi-a istorisit cum a divorţat. M'a iniţiat cum a învăţat gospodăria dela mama ei, încă pe cînd avea patru ani. Mi-a lăudat sparanga de Argenteuil, destăinuindu-mi tainele culturii. Mi-a arătat cum ţine disciplina în şcoală. Mi-a făcut o teorie a pedepsei... S'a entuziasmat de inteligenţa lui Bercu, ogarul lui frate-său. Şi-a amintit de timpul cît a stat în Germania. Mi-a afirmat că are 35 de ani... A rîs... s'a înduioşat... s'a înflăcărat... şi... Domnule Director în sus... Domnule Director în jos... nu mîncaţi nimic, Domnule Director... aveţi să rămîneţi flămînd... m'a ameţit! Cînd m'am sculat dela masă, mi se părea că se învîrteşte pămîntul cu mine. Aşteptam momentul favorabil să plec cît mai iute... să iau

puţin aer şi să răsuflu în tihnă. Nu ştiam unde mi-au ascuns pălăria şi bastonul şi aruncam pe furiş priviri cercetătoare. D-na Pompiliu mulţămindu-mi călduros „de onoarea pe care le-am făcut" mă conduse înspre o cameră vecină, deschise uşa şi-mi zise cu glas matern:

— Trebue să fiţi obosit... după o noapte în tren... Aici puteţi să vă odihniţi... nu vă supără nimeni...

Şi, fără să-mi dee timpul să protestez, eşi, iar de pe prag îmi făcu cu mîna un semn graţios: „Faites comme chez vous", apoi închise uşa, şi... tranc! tranc! învîrti de două ori cheia în broască...

Era prea mult! Am rămas în mijlocul odăii, cu braţele încrucişate, uitîndu-mă fix la locul pe unde eşise, apoi isbucnii: „Ei las' tu, că te regulez eu în raport!" Străbătui odaia ca un turbat şi mă oprii lîngă uşor. Limba broaştei trecuse de cealaltă parte a scoabei, dînd sechestrării mele o aparenţă definitivă. Am pornit încetişor... dar după cîţiva paşi m'am oprit şi m'am întrebat cu o îngrijire legitimă: „Oare cît are să mă ţie aici?" Omul însă se deprinde cu orice... Am început şi eu să mă uit prin odae, care era aranjată cu oarecare gust. Am admirat nişte bibelouri... am pus în mişcare o figurină cu capul mobil... am deschis un album de fotografii... m'am uitat în oglindă. Şi fiindcă n'aveam ceva mai bun de făcut, m'am desbrăcat de surtuc, mi-am scos o botină, care mă strîngea, şi m'am întins pe canapea, unde, într'o poziţie contemplativă, îmi trecură pe dinainte evenimentele zilei, în lănţuirea lor bizară. In cele din urmă am aţipit, şi... nu ştiu cît va fi trecut... trei ciocănituri uşoare făcură să-mi bată inima cu putere... cheia se învîrti de două ori în senz invers şi... D-na Pompiliu îşi făcu apariţia cu pălăria mea în mînă...

— V'aţi odihnit bine?... Eraţi obosit... se vedea la masă.

Supărarea îmi trecuse. Mulţămii de ospitalitate şi pornirăm iar amîndoi... ea înainte, eu după dînsa. Mă gîndeam cu resemnare: „Unde dracul mă mai duce?". Am scoborît cîteva trepte, şi, cînd să intrăm într'o sală mare, un urlet grozav mă făcu să tresar. Era corul şcoalei! Cu spatele la noi, corygetul făcea mişcări desperate cu amîndouă mîinile, apoi, la un semnal de spaimă, cîntăreţele îi răspunseră cu un *pianissimo* foarte pronunţat, pe care profesorul îl conduse numai cu un deget descriind mici oscilaţii la înălţimea ochiului. Şi fiindcă trecerea dela *piano* la *forte* alcătueşte unul din farmecele muzicii, o lovitură

violentă in aer aduse iarăşi o invălmăşeală de sberele sinistre, care luă sfirşit numai cind maestrul făcu un gest, parcă ar fi retezat capul cuiva... după care artistul întoarse înspre noi o figură smolită... foarte smolită. Mă simţii obligat să-i declar: „Foarte frumos! Bravo!"

D-na Pompiliu interveni:

— Domnule Banciu, cintă: „Sint dorobanţ voinic cit şapte."

D. Banciu, foarte bucuros, transmise coristelor dorinţa directoarei, şi fetele, citeva veselindu-se, cintară cu accente bărbăteşti... sint dorobanţ voinic cit şapte...

Am părăsit pe artistul Banciu, exprimindu-mi încă odată mulţămirea şi am trecut în dormitorul elevelor, după propunerea D-nei Pompiliu. Sala n'avea nimic deosebit, bine înţeles dacă treceai peste disproporţia dintre spaţiul odăii şi numărul paturilor. Dar directoara îmi lăudă aranjamentul, mă făcu atent asupra cubajului, îmi lămuri rostul unui paravan din colţul odăii, mă duse la fereastră să privim în ogradă, apoi îmi spuse:

— Curăţenia... nu lasă nimic de dorit.

Şi, ca să-şi întărească afirmaţia, ridică o cuvertură, dar o lăsă imediat în jos, regretind această mişcare imprudentă.

— Nu sint prea multe paturi? am întrebat eu.

— Quelle idée!.. îmi răspunse directoara indignată.

După dormitor veni rindul grădinii. Chiar dela portiţă D-na Pompiliu îmi atrase luarea aminte:

— Tot ce vedeţi aici, e făcut de eleve...

Şi pe cind directoara îşi desvolta teoriile sale asupra folosului muncii manuale în legătură cu iniţiativa personală, eu căutam cu privirea de jur împrejur fără să pot descoperi undeva o urmă cit de mică, care să fi îndreptăţit mindria însoţitoarei mele. Cei citiva salcimi bătrini, care stăteau stingheri şi singuri unde şi unde prin grădină, nu erau desigur opera pensionarelor D-nei Pompiliu. M'am uitat cu coada ochiului pentruca să mă conving dacă nu cumva directoara trecuse la ironie sau poate chiar la bătae de joc. Figura ei însă exprima mulţămirea omului în faţa datoriei împlinite. Înnaintarăm tăcuţi, eu preocupat de înţelesul vorbelor D-nei Pompiliu, ea într'o reculegere pioasă, şi, la o margine a grădinii, descoperii o baltă pestilenţială.

— Trebue săcată... zic eu.

— A! Mai mult decit atit, îmi răspunse ea cu volubilitate. Ici... am să fac plantaţii... colo... am să pun un strat de trandafiri... mă 'nebunesc după trandafiri... dincolo... un chioşc... în mijloc un jet d'eau... o lebădă... sau un înger... *ça va être très gentil, n'est-ce pas, mon directeur?*

Dacă aşi fi urmat invitării D-nei Pompiliu, ar fi trebuit să mă bag şi în bucătărie. Am refuzat însă să văd celelalte atenanse şi ne-am întors în cancelarie. „Monsieur Mayer" s'a ridicat de pe scaun făcindu-mi impresia că nu se mai sfirşeşte, iar una din cele două babe dela dejun a închis repede un dulap, după ce a pus ceva pe masă, cu o mişcare pripită. „In sfirşit, am scăpat!" mă gindii eu şi mă pregătii să-mi iau un rămas bun irevocabil. Tocmai cind eram gata, D-na Pompiliu îmi întinse o condică deschisă, oferindu-mi şi condeiul muiat în cerneală...

— Ce e asta? întreb eu mirat.

— Registrul de inspecţii...

— Am să pun impresiile mele în raport.

— Natural... Raportul e pentru Domnul Ministru, zise ea cu glas insinuant, clătinînd din cap cu cochetărie... Pentru noi... vizita D-voastră... e o mare onoare... şi ca amintire...

Şi D-na Pompiliu, cu o mişcare graţioasă, muiă încă odată condeiul în călămară...

Vrînd-nevrînd mă aşezai înnaintea condicii. Dacă aşi fi prevăzut lucrul, aşi fi conceput mai dinnainte ceva în doi peri... dar aşa... De felul meu scriu greu chiar o carte poştală. Şi cum stăteam cu condeiul muiat deasupra paginii albe, fără să găsesc cuvîntul potrivit, mă cuprinse o nelinişte, ca nu cumva întîrzierea, care se prelungea, să fie luată drept neputinţă, şi atunci, la întîmplare, am scris următoarele vorbe:

„Inspectînd pensionul D-nei Pompiliu, am rămas cu totul mulţămit, atît în privinţa modului cum se predă instrucţiunea, cît şi în ce priveşte educaţia elevelor..."

Mă oprii un moment să văd dacă n'am făcut vre-o greşală gramaticală.

— Trebue să spuneţi ceva şi de directoară, zise D-na Pompiliu cu ton jumătate glumeţ, jumătate serios.

Continuai: „In special D-na Pompiliu, directoara institutului şi-a înţeles foarte bine misiunea..."

Nu că împărtăşiam exact această părere, dar nu mi-a venit altă nimic la îndămînă...

D-na Pompiliu urmărea cuvînt cu cuvînt:

— Spuneţi ceva şi de curăţenia localului...

Odată pornit pe povîrnişul acesta, înţelegi bine că trebuia

să merg până la capăt. De aceia, cu gîndul la painjeni, am încheiat:

„Curăţenia localului nu lasă nimic de dorit."

Am eşit din pension, parcă m'ar fi gonit cineva. Imi venea să-mi dau cu pumnii în cap. Mă tratam de idiot... laş... om de nimic... alergînd aproape pe stradă... Simţeam nevoia să părăsesc imediat acest oraş mizerabil... Lingă un felinar m'am oprit... şi examenul de conştiinţă, pe care mi l-am făcut, nu mi-a arătat nici o circumstanţă atenuantă. „Mi-am iscălit propria mea infamie... Orice aşi face... s'a isprăvit! Va rămînea pentru totdeauna în acea condică blestemată dovada imbecilităţii mele... Să mă invîrtească până într'atîta o femee stupidă şi idioată? Dar asta însamnă că nu sînt bun pentru asemenea însărcinare..."

Rezultatul, scumpul meu, a fost că dela felinar m'am dus direct la poştă, de unde mi-am înaintat dimisia telegrafic...

Vasilian se opri. Aflasem în sfîrşit pentruce amicul meu părăsise un serviciu atît de însemnat. El continuă:

— Acuma, te întreb... la dracu... sînt eu un imbecil? După cele ce ţi-am istorisit... desigur... dar tu mă cunoşti. Prin urmare, vezi că se pot întîmpla uneori lucruri ciudate...

Vasilian sorbi ultima picătură de ceaiu, apoi împinse paharul în mijlocul mesei...

— Există, desigur, închee el, un determinism riguros în toate acţiunile omeneşti... dar felul în care ele se desfăşoară atîrnă de-o cauză iniţială, care, după cum vezi, poate fi un... cucuiu... Prin urmare, amice... n'ai dreptate.

D. D. Pătrăşcanu

CU OCHII TĂI...

Cu ochii tăi ca cerul clar,
Ca cerul clar de primăvară,
Tu m'ai făcut să plîng amar
Cînd m'ai privit întâia oară.

Din clipa cea dintăia deci
Am presimţit că eşti femeia
Pe care voiu iubi-o 'n veci...
Şi-a fost de-ajuns în clipa aceia

Doar o privire să 'mi arunci,
Şi inima 'mi înfiorată
Porni să 'mi bată, parc' atunci
Ar fi pornit întâiu să bată.

Robită de privirea ta
De-atuncea inima mea bate
Şi 'n veci n'am să te pot uita
Decît cînd voiu uita de toate!

ELEGIE

De ce aşa de trist rămîi
Şi trist înnăbuşi un suspin,
Cînd rîndunici din ţări revin,
Din ţări cu rodii şi lămîi—
Şi vezi cocorii cei dintăi
Rotindu-se sub cer senin?

De ce aşa de trist revii
Şi trist suspini, umblînd stingher,
Cînd negurile iernii pier
Şi roua scîntee 'n cîmpii,
Şi-auzi voioase ciocîrlii
Cum urcă ciripind spre cer?

De ce aşa de trist suspini
Şi trist rămîi şi-atuncea cînd
Vezi florile 'nflorind pe rînd—
Şi chiar măceşii plini de spini—
Şi vezi pe alee, prin grădini
Părechi de 'ndrăgostiţi trecînd ?...

— Cum n'ai fi trist, cum n'ai ofta,
Cînd numai dragoste respiri
In tot cuprinsul mîndrei firi ?
Cînd toate rîd în preajma ta—
Şi plînge 'n tine inima
Insîngerată de-amintiri!

*

DE PROFUNDIS

O Doamne, cîte ţi-am cerut
Şi ce mi-ai dat în schimb tu mie ?
Atîta chin dela 'nceput
Şi rar un strop de bucurie !

Dar dacă 'mi îmbiai plăceri,
Curînd nu mă scîrbeam de ele ?
Mai trişti, lipsiţi de orice dureri,
N'ar trece anii vieţii mele ?

Şi-aşi resimţi atît de-ades
Fiorul sfînt de poezie
Şi-adîncul dor neînţeles
Ce numai cine-a plîns îl ştie ?

O, nu e nimănui iertat
Să ceară mila ta divină,
Decît cînd şi-a rescumpărat
Întreaga vieţii sale vină.

De-aceia azi cînd nimicit
Văd visul meu cel scump, simt bine :
Nu-i nimeni mai nefericit,
Dar nici mai fericit ca mine !

AD MORTEM

Secerătoare ce insufli teamă,
Eu nu te văd purtînd pe umăr coasă,
Cu-orbite reci, cum treci din casă 'n casă
Cînd nimeni nu te vrea, toţi te blesteamă.

Precum cei vechi te 'nchipuiau frumoasă,
Rănitu'mi suflet, palido ! te cheamă :
O, vino 'ncet şi dulce ca o mamă
Şi mîna'ţi dulce 'ncet pe ochi mi-o lasă.

Că tu eşti taina, liniştea, tăcerea,
Limanul mult dorit şi mîngăerea
Din urmă-a celor obosiţi şi trişti.

Tu singură eşti vrednică să vindeci
Un suflet bîntuit de mari restrişti —
O, umbră sfînt'a morţii, vino, vin' deci !

St. O. Iosif

Pentru adevăr și dreptate

Răspuns unei critice

(urmare și sfîrșit)

In această evoluție obiceiurile germane au fost fără îndoială puternic înrîurite de instituțiile romane, iar rodul ei este rezultanta amînduror curentelor. Voiu examina acuma evoluția legăturilor dintre pămînt, sătean și stăpîn într'o țară care n'a fost de loc în contact cu lumea romană și asupra căreia instituțiile romane n'au putut să aibă decît un efect nul sau aproape nul: Irlanda.

Nu poate încăpea îndoială că Celții din Marea Britanie erau, în vremile lui Cesar și ale lui Tacit, într'o stare mult mai primitivă decît acea în care se aflau triburile germanice descrise de ei: am văzut ceia ce zice Sf. Ieronim despre Scoții de pe vremea lui. Deosebirea este fără îndoială datorită izolării rezultînd din poziţiunea lor insulară.

Tradiţiunile irlandeze povestesc că, în veacul al VI-lea sau al VII-lea d. H., Irlanda se împărția în 184 *Tricha Ceds* sau *clanuri*, cuprinzînd fiecare 30 *bailebiataghs* sau *townlands*, adică peste tot 5.520 *bailebiataghs*. Un *bailebiatagh* se împărțea în 4 *quarters* (șferturi) a cîte 3 *seisrighs* de 120 sau 240 acri (a 40 arii) unul.

Toți membrii aceluiaşi clan se scoborau dintr'același strămoş, purtau același nume (de familie) și priveau teritoriul lor ca posesiune comună de familie. Peste *clan* era o căpetenie *Cean Cinneth, Cean Finne*, a cărui demnitate și pămînt nu se moștenia. Pe cînd acea căpetenie era încă în viață, se desemna (prin votul sau asentimentul membrilor clanului) un succesor destoinic numit *tanaist*, care nu trebuia numai decît să fie unul din fiii căpeteniei, dar era de regulă din neamul lui mai apropiat.

Căpeteniile clanurilor din cuprinsul fiecărui din cele cinci ținuturi în care era împărțită Irlanda erau supuse celei mai în-

semnate dintr'însele. Fiecare din aceste căpetenii mai însemnate domnia pe rînd peste întreaga Irlandă.

Puterea căpeteniei de clan era mai mult patriarcală; el ocîrmuia clanul ca un părinte. Unul din principiile de drept pe care erau întemeiate obiceiurile lor era acel că: *nime nu are vre-o posesiune de pămînt ereditară, dar fiecare membru al clanului are drept la înzestrare cu pămînt îndestulător.* Împărțeala pămîntului se făcea de către căpetenie. In principiu fiecare membru al clanului se folosia de pămîntul lui pe viață, deși se întîmpla uneori că se proceda la împărțiri nouă. După moarte însă, pămîntul se întorcea la clan și era distribuit din nou de către *tanaist*. Numai averea mișcătoare a părintelui se moștenia, deopotrivă, numai de fii, de acei nelegitimi ca și de acei legitimi, cu excluziunea desăvîrșită a fetelor.

Din teritoriul fiecărui clan se rezerva, pe lîngă întinderi pentru uzul obștesc, și o întindere mai însemnată (numită mai pe urmă de Englezi *demesneland*) pentru trebuința căpeteniei, care putea să așaze șerbii ei pe acel teren. Membrii clanului erau datori să dea urmare chemării sale la arme, să-i dea provizii în natură pentru întreținerea ei și a servitorilor ei și s'o ospăteze împreună cu suita cînd călătoria prin ținut.

Irlandezii trăiau în vechime în case mari comune, clădite totdeauna după același plan și deosebindu-se numai prin dimensiunile lor. Împărțirilor casei corespundea împărțirea unui *bailebiatagh*. Acesta se împărția în cîte 4 *gavaels*, împărțiți la rîndul lor în 4 *randirs* sau *gwelys* (paturi) sau *tates* (jireabii). In casa originară irlandeză erau 16 paturi pentru 16 căsnicii, iar pămîntul din *baile* se împărția și el în 16 părți. Precum se vede, o adevărată obştie de casă *(House community, Hausgemeinschaft)*, care era ocîrmuită de o căpetenie, în deobște ascendentul direct mai în vîrstă *(caput cognationis)*. Intinderea unui *bailebiatagh* era socotită îndestulătoare pentru hrana a 300 vaci, împărțite în 4 turme a 75 vaci fiecare. Este deci probabil că această obştie de casă a Irlandezilor datează încă din vremea cînd ei trăiau exclusiv numai din păstorie și era adaptată acelei vieți: paza și îngrijirea unui număr de 300 vaci (cu taurii și cu toată prăsila) cerînd concursul unui număr însemnat de brațe. Se calculează că pe un *bailebiatagh* puteau astfel să se hrănească până la 90 suflete omenești, cu mari, cu mici, ceia ce corespunde la 16 familii.

Se înțelege că chiar la început se întîmpla ca nu toate cele 16 familii să se tragă dintr'același străbunic direct, iar în alte cazuri numărul strănepoților unui asemene ascendent întrecea numărul de 16. In asemene cazuri era datoria căpeteniei să complecteze numărul membrilor unui *bailebiatagh* sau *gavael* necomplect cu acei care prisosiau la altul.

Cu vremea, agricultura ajungînd predomnitoare și populațiunea înmulțindu-se, casele comune fură părăsite și fiecare căsnicie începu să trăiască pe acel *tate* ce i se atribuise, sau în ve-

cinătatea lui. Poporul înmulțindu-se mereu, cu toate emigrările succesive ale Scoților și Picților în Caledonia, pămîntul nu mai ajunse pentruca pretutindeni să se poată atribui fiecărui gospodar un *tate* întreg, ele începură deci a se împărți. Dar, precum am văzut, pe temeiul dreptului de moștenire al tribului, numit *gavelkind*, de cîte ori muria un membru al obștiei, rubedenia întreagă trebuia să participe la împărțirea pămîntului lui, *tanaistul* proceda la o nouă repartizare și aceste împărțiri, relativ frecvente, făceau ca în legătura dintre posesor și pămînt să domnească o nesiguranță și o nestatornicie care numai prielnice unei bune gospodării nu puteau să fie.

Irlandezii vechi prezintă particularitatea că la ei aristocrația de naștere era un lucru cu desăvîrșire necunoscut: găsim în schimb o amănunțită clasificare și diferențiare a populațiunii pe baza avuției, a cărei criteriu era numărul de vite posedat.

B o g ă ț i m e a (*Flaith*) se împărțea în 7 clase (*Flaith-slechta*): 1) Regii, între care se deosebia *Ri riurech*, regele superior peste toată țara, și *Riurech*, regele unuia din cele cinci ținuturi, 2) *Aire-forgill* cu 25 vasali, 3) *Aire-tinsi* cu 15 vasali, 4) *Aire-ard* cu 10 vasali, 5) *Aire-desa* cu 5 vasali, 6) *Bo-aire*, care avea 12 vaci și 7) *Og aire* care avea numai 7. Autorii care s'au ocupat de chestiune admit că numărul de 12 și de 7 vaci ale celor două de pe urmă clase de bogătași era numărul acelor care prisosiau peste partea lor din turma de 300 a *bailebiatagh-ului*. Membrii acestor 7 clase mai purtau și calificativul de *neme* (d i s t i n ș i).

Numai după acești b o g a ț i venea *Fene* sau *Fer midbad*, omul liber de rînd. Iar sub acesta venia ș e r b u l *taeog*, de care mă voiu ocupa mai jos, și s c l a v u l. Un *fene* avea o poziținue foarte inferioară față de oricare *neme*. Cînd un *neme* datora bani unui *fene* și nu-i plătia, creditorul nu avea alt mijloc de constringere decît să se așeze la ușa datornicului său, rămînînd acolo nemîncat până ce i se plătia. Era însă lucru cuviincios ca și datornicul să rabde de foame tot atîta timp cît rabda creditorul.

Iată cum *fenii* deveniau vasalii bogaților. Bogăția acestora se alcătuia din vite care erau adesea atît de numeroase, încît stăpînul lor nu mai avea unde să le pască: el era deci bucuros să găsească cui să le încredințeze spre a le hrăni în schimbul unui folos. Acesta era mai cu samă cazul căpeteniilor și a regilor care, în urma necontenitelor răsboae dintre triburi și ținuturi, adunau turme mari în urma prădării ținuturilor învinse. Pe de altă parte *fenii* de rînd adesea nu aveau vitele trebuitoare pentru a lucra pămîntul lor. Ei erau deci avizați să ia, spre acest sfîrșit, vite cu împrumut dela bogați. Împrumutul se făcea pe timp de 7 ani, în schimbul unor slujbe și a o m a g i u l u i din partea împrumutatului, proprietarul vitelor mai avînd drept la laptele și la prăsila vitelor împrumutate; iar după șapte ani vitele deveniau proprietatea împrumutatului. *Fenul* fusese în timpul acelei perioade de șapte ani v a s a l u l *nemelui*. Cînd vitele împrumutate erau puține, condițiunile împrumutului erau ușoare și

împrumutatul lua numele de *saer stock tenant*, dar cînd *fenul* împrumuta un număr mai mare de vite, devenind un *daer stock tenant*, condițiunile deveniau oneroase și perioada împrumutului era un adevărat timp de șerbire. De altmintrelea bogații abuzau cumplit de nevoile *fenilor* de rînd și-i exploatau în chipul cel mai nemilos.

Am zis că căpeteniile aveau folosința unor pămînturi întinse, despărțite de cuprinsul *bailebiataghu-rilor*. Ei așăzau pe ele, în schimbul unor dări în natură, ș e r b i numiți cînd *Taeogs*, cînd *Sencleiths Bothachs*. Acești șerbi aveau și ei o alcătuire gentilică, cași oamenii liberi, și este probabil că erau rămășițile populațiunii ab origine, pe care Celții, la venirea lor, o găsise așăzată în insulă. Unele din familiile și ginții lor trăiau în calitate de tăetori de lemne și cărători de apă ai tribului și ai subtriburilor domnitoare, altele se aflau într'o condițiune de șerbire sau atîrnare specială către căpetenie. Acesta îi întrebuința sau la paza turmelor și la lucrarea pămînturilor lui, sau îi așăza pe pămînturile tribului care erau la dispoziția lui, în schimbul unor dări și slujbe ce el singur le hotăra. Dar pe lîngă șerbi mai era o categorie de oameni pe care căpeteniile îi așăzau pe prisoasele de pămînt ale tribului, bine înțeles tot în folosul lor. Aceștia se numiau *Fuidhirs* și erau străini sau fugari de pe la alte triburi, care rupsese legătura în puterea căreia aveau un loc al lor în vre-o obștie și urmau acuma să-și caute altul, nou, la alt trib. Legile vechi irlandeze (*Brehon laws*) ne arată că această clasă era numeroasă, ele vorbind adesea de dezerțiunea unor familii întregi sau a unei părți din ele. Colonul *Fuidhir* se afla în atîrnare nemijlocită de căpetenia clanului în care găsise adăpost și numai prin acea căpetenie era legat de clan. Nu încape îndoială că condițiunile în care căpetenia îi atribuia pămînt spre a se hrăni erau din cele mai grele. Căpeteniile trăgînd astfel mare folos din așăzarea de *Fuidhirs* pe prisoasele de pămînt, se sileau să adune cît mai mulți asemene coloni. Această procedare lovia în interesele tribului, căci întinderea pămînturilor necultivate care serviau de pășune scădea pe zi ce merge în *bailebiatag* pentru a dispare cu desăvîrșire prin așăzările de *Fuidhirs*. Căpeteniile de altmintrelea nu se opriră aici și nu se dădură înapoi nici dela cotropirea parțială a pămînturilor ocupate de membrii tribului, sărăciți și cu totul căzuți la discrețiunea lor, pentru a așăza *Fuidhirs* pe ele.[1])

Cînd, la începutul veacului XVII, sub domnia regelui Iacob I, Sir John Davis fu trimes în Irlanda spre a cerceta starea în care se găsia țara și a studia mai ales modul de împărțire a pămîntului, îl vedem denunțînd prin rapoartele sale, în terminii cei mai aspri, atît abuzurile, exacțiunile și cotropirile

1) Amănuntele de mai sus sînt culese din Meitzen, *Siedelungen*, II, p. 174—202; Frederick Seebohm, *The English village community*, p. 215—251, și Sir H. Sumner Maine, *Early Institutions*, p. 98—185.

căpeteniilor irlandeze, cît și mizeria poporului, precum și starea de dezordine și de confuziune care domnia în insulă.

Englezii opriră brusc mersul acestei evoluții. Nobilii englezi deveniră căpetenii de clanuri irlandeze și atît lor, cît și puținelor căpetenii pămîntene rămase în fruntea clanuriilor, li se recunoscu proprietatea solului; mulțimea poporului, deposedată de drepturile ei de folosință strămoșască, fu redusă la starea de arendași vremelnici ai noilor proprietari. Nu încape însă îndoială că, dacă nu s'ar fi produs intervenția brutală a Englezilor, cotropirile succesive ale căpeteniilor ar fi ajuns la același rezultat: ei ar fi devenit proprietarii solului irlandez, iar țărănimea întreagă ar fi fost redusă și în acest caz la starea de arendași vremelnici, putînd fi izgoniți după placul noilor proprietari de pe pămînturile ce le stăpînise și le lucrase de mai bine de douăzeci de veacuri.

VIII. Despre felul proprietății în Ungaria și în Polonia în evul mediu.

Acuma mă voiu ocupa de felul proprietății în Ungaria în evul mediu și voiu dovedi că el era cu totul deosebit de acel ce și-l închipue autorul *Incercării de mistificare*.

Spre acest sfîrșit mă voiu servi de prețioasa lucrare a lui Carol Tágányi, intitulată: *Istoria comunității agrare în Ungaria*, apărută în traducere germană în *Ungarische Revue* pe 1895, reproducînd părțile mai însemnate.[1]) Adaog că încheerile lui Tágányi sînt astăzi pe deplin admise de învățații unguri, și profesate la Universitatea din Budapesta de către profesorul Akos de Timon, autoritatea cea mai recunoscută în această materie, care mai rezumează acea teorie și în cartea lui intitulată: *Istoria Constituției și a Dreptului Ungar*, privită astăzi ca clasică.

Știm că în Ungaria, înainte de al optulea deceniu al veacului XVIII adică până la înființarea *urbariului*, obștiile agricole erau încă în ființă în multe părți. Aceasta însă este numai o noțiune generală, amănuntele alcătuirii în chestiune și specificarea localităților în care era în vigoare le găsim în așa numita *Mare conscriere a țării* din anii 1715—1720.

Această *conscriere* s'a făcut după împărțirea în comitate de atunci, din care cauză și noi, tot după comitate, cerceta-vom întinderea obștiei agrare, complectînd la prilej însemnările *conscrierii* prin date din alt izvor. Însă spre a scăpa de orice confuziune, ne vom ocupa numai de obștiile agrare p e r f e c t e, adică de acele în care atît locurile de arătură și finațele, cît și toate celelalte terenuri erau comune, și nu ne vom ocupa de cazurile de folosință comună a unor finațe și păduri, de vreme ce cazurile de folosință obștească a celor două de pe urmă bunuri nu este nici până astăzi un lucru neobișnuit.

Conscrierea arată în comitatul Abauj o singură localitate, Szantó, iar în comitatul Zémplen 11 localități, în care se obișnuia repartițiunea anuală. Această repartițiune se făcea prin t r a g e r e l a s o r ț i, operație cunoscută în vechea limbă ungară sub numirea de „a r u n c a r e a s ă g e ț i i" sau „t r a g e r e a s ă g e ț i i" (*nyilvetes, nyilvonás*), din care cauză datele noastre numesc partea astfel trasă la sorți s ă g e a t ă (*nyil* sau *nyilas*), iar întregul fund supus tragerii la sorți „c î m p a l s ă g e ț i i" (*nyilföld*) sau, fiind că acesta era proprietate a satului, „c î m p a l s ă g e ț i i s ă t e s c", „c î m p d e î m p ă r ț e a l ă a l s a t u l u i", „c î m p c o m u n a l s a t u l u i", iar partea individuală dintr'însul „s ă g e a t ă a s a t u l u i".

Întinderea „s ă g e ț i i" era, se'nțelege, alta în fiecare hotar, în cele mai multe cazuri varia chiar în fiecare an. Dar și mai interesant este faptul că, în Zombor, pe lîngă aceste „c î m p u r i a l e s ă g e ț i i", mai era și un așa numit „c î m p l i b e r", în care oricine era volnic să are, fără împărțeală sau tragere la sorți, atîta cît îi plăcea, adică uza de dreptul primului ocupant.

1) Akos v. Timon. *Ungarische Verfassungs-und Rechtsgeschichte*, übersetzt von Dr. Felix Schiller. Berlin, 1909, Puttkammer & Muhlbrecht. Vezi mai cu deosebire p. 379 sq. Lucrarea lui Tágányi a apărut întâin în limba ungară, în *Magyar Gázdaságtörteneti Szemle* pe 1894, p. 243 sq. El este unul din arhivarii-șefi ai arhivei statului din Budapesta.

După ce urmărește obștiile agrare în ființă pe timpul *conscrierii* dela 1715—1720, în deosebitele comitate ale Ungariei propriu-zise, și după ce constată că ele sînt rămășițele sălășluinții primitive a țării, Tágányi le cercetează și în Transilvania.

În cît privește Transilvania el observă că sîntem din capul locului izbiți de două împrejurări ale stării de astăzi: întâiu că aici găsim cea mai mare parte a bunurilor n e c o m a s s a t e, al doilea că, după ultima dare de seamă,[1]) cele mai multe pămînturi comunale ale țării se află tocmai în Transilvania.

Raportul bunurilor necomassate la obștia agrară a fost expus mai sus, dar nu poate încăpea nici o îndoială că averea comunală provine dela obștia agrară, căci chiar acolo unde găsim dotațiuni regale, hărăziri, schimburi, amanetări, etc., este totdeauna vorba numai de munți, păduri, finațe și ape a căror folosință se putea, prin însăși natura lor, exercita numai în comun. Acolo însă unde posesiunea comună nu se poate dovedi prin anume documente, sîntem siliți să presupunem ființa obștiei agrare. „Comuna" ca persoană juridică este doară o accepțiune nouă. Înainte vreme însăși obștia membrilor alcătuia comuna, una nu se putea despărți de alta. Chiar cînd se găsește vre-o proprietate comunală privilegiată, se poate sigur admite că aparținea la origine membrilor obștiei și că comuna a putut să devină moștenitoarea lor legală numai pe temeiul obștiei agrare. Totuși numai în însușirea lui de obștie putea acel bun comunal să-și păstreze integritatea față de stăpînul local (*Grundherr*), căci acolo unde există o unitate de fond de o parte și censuri proporționale plătite de alta, orice altfel de pămînturi rămîneau în posesiunea comunei numai cîtă vreme stăpînului locului nu-i convenea să revendice dreptul lui de proprietate. Dar față de o obștie agrară, la care nu putea să fie vorba de împărțire prin moștenire, dreptul de proprietate al stăpînului—mai ales față de mai mulți copartași—era mult mai puțin sigur, pe cînd comuna, care în administrația bunurilor obștiei juca un rol mult mai însemnat decît stăpînul locului, se pricepea mult mai bine să-și apere drepturile întemeiate pe tradițiune și pe obiceiu. Deci, dacă proprietatea comunală a rămas în ființă în proporție mai mare în Transilvania, putem încheia că au înflorit acolo obștiile agrare timp mai îndelungat...

Transilvania este de altmintrelea țara clasică a obștiei agrare în Ungaria, nu numai fiindcă ea a predomnit acolo vreme mai îndelungată, dar și pentrucă această alcătuire s'a întins acolo mai mult ca aiurea. În această privință dispunem chiar de date din care se poate dovedi că regimul obștiei agrare a existat în Transilvania întreagă. Cînd, pe la mijlocul veacului al XVIII-lea, s'a pregătit punerea în aplicare a unui nou sistem de impozite, săracii erau totdeauna desemnați în proectul comisiunii însărcinate cu această lucrare sub numire de „p a u p e r e s (vulgo, oameni care nu posedă

1) Acea dela 1893 a ministerului ungar de agricultură.

soarte pentru loc de casă)". Ca complectare a acestui fapt, găsim în instrucțiunea pentru recensămîntul impozitelor în Transilvania următorul punct: „să se întrebe cîte locuri de casă sînt în sat, după care se trag la sorți locurile de arătură, fînațele și pădurile"; căci expresiunile *nyilas, nyilas házhély* se găsesc și în legile transilvane. Dar dovada cea mai de samă o găsim în *Approbata Constitutio*, Partea III, art. 29: „despre modul posesiunii satelor", ale cărei dispozițiuni principale au fost elaborate pe baza articolului de lege IX din anul 1640. Aici este vorba de acele sate avînd mai mulți stăpîni *(Grundherrn)*, care luase obiceiul să așăze pe părțile lor pe cît mai mulți iobagi puteau să adune. Dacă unul din acești stăpîni poseda în vre-un sat s. e. numai patru locuri de casă, pe care așăzase 10 iobagi, el avea pretențiune să se folosească „în hotarul obștesc al satului" de o parte egală cu aceea a altuia posedînd 10 locuri de casă. Pentru a pune capăt contestațiunilor, se făcu legea pomenită mai sus, hotărînd că: „în asemenea sate, fînețele, pădurile și locurile de arătură se vor împărți în proporție cu numărul și întinderea vechii sesiuni *(antiqua sessio)* și fiecare trebue să fie mulțămit *(contentus)* cu partea lui proporțională *(rata portio)*."

Insemnătatea generală a acestei dispozițiuni, care se întindea asupra întregii Transilvanii, reesă și mai lămurit dacă urmărim pas cu pas, din loc în loc, răspîndirea obștiei agrare. Cele mai multe date le posedăm asupra obștiilor agrare la Săcui; dar aici, ca pretutindeni unde comunele nu se aflau sub autoritate stăpînească *(unter grundherrlicher Hoheit)*, obștia agrară a luat un caracter atît de tipic și se afla în legătură atît de intimă cu întregul sistem juridic și întreaga desvoltare socială, încît plătește munca să-i consacrăm un studiu special mai amănunțit. Până atunci, adoptînd clasificarea făcută de istoricul agrar englez Seebohm,[1]) vom numi obștia agrară a acelor sate care nu stăteau sub autoritatea stăpînească obștie agrară gentilică *(Geschlechts-Feldgemeinschaft)*, iar acele din satele stăpînești obștie agrară sătească *(Dorf-Feldgemeinschaft)*. Dar trebue observat că această deosebire nu atinge întru nimic tehnica obștiei agrare, de oarece cea de pe urmă a adoptat pretutindeni aceleași forme. Din acest punct de vedere țara Săcuilor este mai bine caracterizată prin datele cuprinse în rapoartele adresate de către scaunele săcuești guvernului Transilvaniei pe temeiul ordinului-circular No. 581 din anul 1795. In acest ordin-circular guvernul ceruse tuturor autorităților să-i raporteze despre procedarea obișnuită de ele cu prilejul împărțirii pămînturilor obștești *(terra communia)*.

Din nenorocire, afară de cîteva orașe, s'au primit răspunsuri satisfăcătoare numai dela scaunele săcuești. Răspunsul scaunului Mureșului sună: „Posesiunea comună la noi se repartizează, parte pe timp mărginit, parte pentru vecie". La repartizarea vremelnică interesații primesc cîte 4, 2 sau 1 parte. Aceste părți nu devin niciodată ereditare, fie ele repartizate pe un an, fie pe un timp mai îndelungat. Haromszekul raportează că niciodată nu s'a făcut acolo vr'o împărțire definitivă a hotarului: „acolo unde repartizarea s'a făcut, ea a fost totdeauna vremelnică și niciodată veșnică". Iar scaunul dela Csik-Gyergyö-Kaszon: „nobilii au cîte 2 părți, primipilii și trabanții 1 parte, țăranii ½ parte". Nici scaunul dela Arieș nu are vre-o știință despre o împărțire definitivă. Și aici primeau deosebitele clase, *ad personas et capita*, cîte 2 părți, 1 sau ½. Mai curios este faptul că nu numai satele deosebite, dar și însuși Arieșul avea pămînturi obștești care puteau fi întrebuințate obștește numai de locuitorii scaunului. Această posesiune comună a Arieșului se numea Puszta-Bogath și se întindea, în anul 1720, asupra unui teritoriu de ½ milă în lungime și ¼ milă în lățime, cuprinzînd numai pămînt bun de arătură și de fînaț, care era cultivat de opt sate învecinate și unde, până la 1828, domnia dreptul primului ocupant.

Fiecare putea să ocupe cît îi plăcea, dar n'avea voe să vîndă pămîntul ce ocupase, iar dacă îl lăsa trei ani nelucrat și altul punea plugul în acel pămînt, cel dintăiu rămînea deposedat...

1) Frederick Seebohm, *The English village community*, p. 181—245. O excelentă lucrare.

Apoi Tágányi arată că, în părțile locuite de Sași, existau pretutindeni obștii agrare: amănuntele privitoare la aceste obștii se găsesc în studiul lui Friedrich Teutsch, publicat în *Archiv des Vereines für Schiebenbürgische Landeskunde*, pe 1883, I.[1])

Iată acum locul privitor la comitatele locuite de Romîni:

In ținutul Făgărașului statutul din anul 1690 dispune ca pămînturile trase la sorți *(ex sortitione)* să fie toate de aceiași întindere. Iar în comitatul Huniedioarei obștia agrară trebue să fi fost regimul dominant în întreg comitatul încă în anul 1796, căci comitatul, la o întrebare pusă de guvern asupra înțelesului ce-l aveau cuvintele *antiqua sessio* acolo, a putut răspunde că, pentru a lămuri ce întindere urma să aibă sesiunile moștenite, ajunge constatarea întinderii lozurilor repartizate anual. Se găsesc menționate și lozuri de arătură ale orașelor Vajda Hunyad și Deva; în comitatul Albei Superioare [2]) se poate constata existența de obștii agrare numai în patru sate. Intr'un recensămînt fiscal al comitatului Albei Inferioare pe anul 1721, întinderea arăturilor și fînațelor repartizate prin soarte *(agri et prata sorte dividendi)* este specificată pe comuni, însă aceste pămînturi sînt—lucru semnificativ pentru existența lor viitoare—pentru cea mai mare parte amanetate de către obștie stăpînirii locului *(Grundherrschaft)* pentru datorii. De altmintrelea comunitatea agrară era un regim foarte popular la orașe, dar orășenii aveau necontenit supărări din partea nobilimii care voia și ea să se folosească de pămînturile trase la sorți, astfel că, la 1694, comitatul hotărî că, la Alba Iulia, nobilimea va participa și ea la repartizarea anuală a pămînturilor aparținînd acelui oraș. Doară însuși principele fu silit să dispună, la Borband, ca *pixidariul* lui de acolo să obțină și el un loz. Dar cearta ivită, în anul 1583, la Vizakna, între nobilime și orășeni pentru pămînturile repartizate prin sorți, putu să fie aplanată numai prin intervențiunea lui Sigismund Bathory.

Nu este lipsit de interes nici raportul dela 1796, din Vizakna, arătînd că fiecare Ungur, în însușirea lui de băștinaș, avea să obțină odată și jumătate atît pămînt ca un Romîn, acesta nefiind decît un *libertinus*. Multă vreme n'a primit aici nici fiscul regal, ca și în Henningfalva, până la 1698, colegiul dela Nagy-Enyed, decît aceiaș întindere de pămînt tras la sorți ca înșiși țăranii. In comitatul Tîrnavei întinderea obștiei agrare este cu îndestulare dovedită prin votul hotărîrilor comitatului din 1679 și 1733. Ea este asemene dovedită în comitatul Turdei prin recensămintele dela 1541 qi 1732. Pentru orașul Turda existența obștiei agrare se dovedește dela 1616 până la 1757 aproape fără întrerupere.

...In comitatul Cojocnei avem destule dovezi despre întinderea regimului obștiei agrare în hotărîrile comitatului dela 1710, 1713 și 1725. In anul 1800, nu mai era în satul Magyar Válko decît o bucată de arătură și vr'o zece bucăți de fînaț, care se repartizau prin tragere la sorți. Satul repartiză aceste pămînturi prin tragerea unor bilete dintr'o oală de către membrii comunei.

...In comitatele Dăbica și Solnocul-de-Sus găsim în multe sate obștia agrară, dar cazul cel mai interesant este acel al orașului Decs, de vreme ce posedăm listele pe anii 1725, 1748 și 1769 a repartizărilor valabile pe 12 ani. Celelalte părți ale Transilvaniei, așa numitul *Partium*, arată ființa obștiei agrare în Kövarvidek, precum reesă din judecata anului 1683, în comitatul Zarandului, mai cu samă în părțile care mai pe urmă au fost alipite de comitatul Aradului (obștie agrară nomadă); în comitatul Crasnei în a-

1) Sub titlul de: *Beiträge zur alten Geschichte des Schenker Stuhles und der Markgenossenschaft im Sachsenlande.*

2) Comitatul Albei Superioare era un comitat fictiv, alcătuit din sate aflate în alte comitate, însă neatîrnînd de autoritățile comitatului respectiv.

nul 1594, Solnocul-de-mijloc în anul 1568, în sfîrșit, după date, dela 1622 și 1660 în Maramureș, care este știut că, în timpul principilor transilvăneni independenți, a făcut totdeauna parte din Transilvania.

Acest material bogat ne îndreptățește să pretindem că obștia agrară nu s'a născut nici în Ungaria, nici în Transilvania în urma dominației turcești, nici de altfel de azi până mîni. Nu atît uriașul număr de date ne dovedește întinderea universală a obștiei agrare în Ungaria, cît mai ales împrejurarea mai importantă că această alcătuire s'a stabilit pretutindeni în orașe, adică în focarul civilizațiunii. Nu se poate deci pune la îndoială faptul că primele începuturi ale acestei instituțiuni trebuesc căutate în vremile primitive (*Urzeiten*) ale țării noastre.

Datele privitoare la obștia agrară în Ungaria aveau în evul mediu o terminologie specială, a lor, care a îngreuet mult studiarea și deslegarea lor. In actele latine din întâele veacuri ale crăiei ungare se găsesc adesea cuvintele: *fyu, fyuketel* și *fyunwzlas*, care pentru cercetătorii din vremile următoare deveniseră o enigmă. Tágányi dovedi că cele trei cuvinte în chestiune erau niște derivate dela forma veche a cuvîntului actual *fü*, care înseamnă iarbă, *fyuketel* este acelaș lucru ca funie de iarbă, iar *fyunwzlas* înseamnă: împărțire prin iarbă. Cheia era găsită, cu atît mai mult că în acte latinești mai nouă se găsiau expresiunile: *mixtim*, care, în actele latine din toate țările, servește pentru desemnarea posesiunilor împrăștiete ale obștiilor sătești, *herbaliter divisa, herbales divisiones, sub herbali divisione, per herbas divisa, per herbas adjacenibus*, cum *herbis dividitur, mixtim et herbaliter, limitationes herbales, per jugera seu herbas*, etc..

In toate țările Europei unde au existat obștii agrare, bucățile deosebite ale membrilor obștiei erau despărțite prin fâșii de iarbă late de 1—2 pași, lăsate neatinse de plug, numite *Balken* în Germania, *lynches* sau *balks* în Anglia, cărora corespund *haturile* noastre și care erau semne de hotar vremelnice, hotărînd despărțiri din lan vremelnice și ele, pe cînd hotarele veșnice, ale proprietăților de veci, se însemnau prin pietre sau prin movile de pămînt.

Putem constata existența obștiei agrare în toate comitatele și regiunile Ungariei, din care am citat date, mergînd dela veacul nostru până la bătălia dela Mohaci.... Continuitatea acestei existențe se dovedește mai bine dacă urmărim existența obștiei îndreptîndu-ne necontenit spre trecutul mai îndepărtat: constatăm astfel că teritoriul care se ocîrmuia de acest regim crește necontenit cu cît ne apropiem de începuturi... și că, la începutul veacului al XIII-lea, obștia agrară era regimul universal răspîndit în toată țara.

Intinderea universală a posesiunii obștești în Ungaria ni se va înfățoșa sub o formă și mai efectivă, dacă privim mai de aproape desvoltarea proprietății la noi. Precum se știe, existau două feluri de proprietăți nobiliare. Cele multe erau bunurile urbariale, care cuprindeau sesiunile țăranilor și pămînturile deosebite atîrnînd de ele, cele neasămânat cu mult mai puține erau bunurile alodiale, lucrate asemene de țărani, dar administrate excluziv de nobilime. Asupra acestor bunuri nobilimea are, atît după Verböczi, cît și după toate legile noastre, un drept de proprietate nemijlocit, însă acest principiu ne-a fost transmis numai după dreptul roman și acel feodal, **pe cînd în practică**

se înfățoșa în chip cu totul deosebit, indiciu al unei obîrșii cu totul alta.

Am văzut că obștia agrară era răspîndită pretutindeni și acolo unde predomnia sistemul feodal, de unde reesă că, la origine, trebuia să fie regimul în vigoare în toate comunele. In multe localități chiar, unde se găsiau mai mulți stăpîni (*Grundherrn*), hotarul comunității rămîne încă timp îndelungat neîmpărțit, căci în actele de împărțeală ale veacului al XIV-lea vedem obișnuindu-se încă de obiceiu formula că: nobilii împărțitori lasă obștiei locurile de arătură și altele (*terras arabiles*, etc. *ad communem usum deputassent)*, mulțămindu-se să împartă între ei pămînturile sesionale (*loca sessionalia*).

(Iată cum trebue să înțelegem aceste cuvinte: Un hotar cuprinzînd 30 sesiuni trebue împărțit între șase stăpîni. Cei șase stăpîni fac un act prin care iau fiecare cîte cinci sesiuni așezate una lîngă alta—precum am văzut că au făcut în Banat, la 1389, erezii lui Paul și Petru de Egerzegh;—iar pămînturile alcătuind fiecare sesiune le lasă în stăpînirea obștiei iobagilor ca să le împartă și să se folosească după obiceiu, fiecare din ei mulțămindu-se să primească veniturile datorite lor de cîte cinci sesiuni).

Dar exemple arătînd că erau și nobili care făceau parte din obștii agrare nu ne lipsesc. Aceasta se înțelege dela sine în obștiile pur nobile, unde locuitorii nobili cultivau înseși pămînturile lor, după chipul țăranilor. Dar împrejurarea că locuitorii nobili ai orașelor Transilvaniei să participe, precum am văzut, cu burghezii, pe temeiul unor drepturi deopotrivă, la folosința hotarului orășenesc, se poate explica numai prin faptul că avem aici a face cu un element, burghez la început, și care a obținut nobilimea numai în urmă. Observăm acelaș lucru și la sate și aceasta cu cît mai mult ne suim spre vremile vechi. Nu avem aici în vedere cazul cînd un nobil oarecare locuește pe o sesiune de țăran și, firește, participă cu ceilalți țărani din sat la repartizarea prin sorți a pămînturilor comune; cunoaștem cazuri în care până și servitorii nobilului au primit cîte o săgeată. **Lucrul mai însemnat este că stăpînul locului însuși face parte integrantă din obștie cu propriii lui țărani. Obștia îi atribue partea lui de pămînt ca oricărui țăran, cu singura deosebire că lui, pe temeiul scrisorii lui de nobilitare, i se cuvine de două ori atît pămînt ca țăranului care posedă o sesiune.**

Se 'nțelege că aiurea obștia lăsa pe stăpîn să-și aleagă pămînturile, dintâiu numai până la concurența unui număr de jugere, mai pe urmă însă fără a mai mărgini această întindere. In vremile de demult asemene pămînturi, după ridicarea pînii, se întorceau iar către obștie și, tot ca și pămînturile țăranilor, erau supuse rotațiunii de cultură obligatorii, până cînd, cu **încetul, deveniră bunuri ereditare nobiliare.** Recensămîntul dela 1715 pentru comitatul Szabolcs conține mulțime de plîngeri în care se arată că stăpînii păstrează pentru ei partea cea mai mare și mai rodnică a hotarelor. Aceasta îndeobște provine dela faptul că pămînturile obștești și urbariale se află mai cu samă în partea despre miază-noapte a hotarului, pe cînd stăpînul a pus mîna pe acele despre miază-zi, mai expuse soarelui, pe temeiul drepturilor sale în obștie. **Aceasta este obîrșia bunurilor nobile alodiale care, la început, erau pretutindeni averea obștiei.** Această legătură economică a stăpînului cu iobagii (*Lehensbauern*) săi este semnul unei stări mai vechi și mai primitive, **în care nobilul era numai un membru de rînd, ca oricare altul al obștiei,** și care numai mai pe urmă a putut să se desfacă de această legătură.

Exemplele cele mai convingătoare ale acestor desfaceri le vedem acolo unde raporturile de rang ale populațiunii au rămas omogene timp mai îndelungat, adică în Ungaria de Sus, în comitatele Lipto, Turocz, Zolyom etc. Aici nobilimea datează din veacul XIII și, cu puține deosebiri, a eșit din țărănimea indigenă. Cînd se face un asemene nobil, pămîntul de care el s'a folosit până atunci este deosebit din comunitatea sătească și hotărnicit cu semne de piatră. Dar în deobște vedem, în tot cursul veacului XIII, întreaga națiune, cele mai deosebite clase și stări sociale ale țării, trăind amestecate în așăzările alcătuite pe baza obștiei agrare. Magnați, nobilime mică, toate corporațiunile bisericești, cu curtenii lor și cu cei mai diferiți demnitari și slugi: cămărași, purtători de arme, stolnici, comiși, pescari, bucătari, vinători, șoimari, porcari, lăutari, etc., sau cu iobagii și slugile castrelor regale, grupîndu-se între ei după obștii sătești cuprinzînd posesiunile lor, **firește fără a cunoaște vre-o proprietate individuală și întrebuințind hotarul în comun...**

...Din cauza micii densități a populațiunii în evul mediu și a lipsei de capital pămînturile nu puteau să fie cultivate decît cu puteri unite; roadele muncii și înseși persoanele nu puteau aștepta ocrotire decît dela obștie. Asemenea obștii la urma urmei nu erau decît tovărășii alcătuite din elementele cele mai deosebite spre folosirea comună a pămînturilor și care din această cauză se numiau latinește *consortium* sau *societas*. Pe vremea năvălirii Tatarilor (1242) trei stăpîni nobili din comitatul Zălo, îngrijindu-se din cauza numărului lor restrîns, s'au alipit, împreună cu pămînturile lor, de grănicerii dela Karka, cu care au trăit împreună vreme îndelungată.

...De oarece în societățile trăind sub regimul obștiei agrare nime nu avea vr'o proprietate, ci numai drept la o bucată de pămînt de oareșcare mărime, și de oarece acest drept nu era întemeet pe vre-un document, dar trăia numai în amintirea membrilor obștiei, era firesc ca tovărășia, cînd voia să se lipsească de prezența unui membru supărăcios n'avea nevoe să facă altceva decît să-i conteste dreptul de a face parte dintr'însa. Un asemenea expulzat se numia *exterris* (fără pămînt), dela latinescul terra, de vreme ce contrarul era numit *conterraneus*, adică acel care, de drept, trăește în aceiași obștie cu alții. Pe de altă parte, țăranii unei obștii, cînd voiau să alipească de al lor hotar străin, n'aveau decît să pretindă că nobilul proprietar al acestor bunuri era de un neam cu ei, iar acesta cu greu dispunea de vre-un mijloc de drept pentru a se apăra: înșiși judecătorii erau siliți să propună judecata lui Dumnezeu.

Însă această icoană a vieții sociale poate fi privită numai ca o desvoltare mai tîrzie, ca trebue să fi fost degenerarea formei primitive, căci altfel n'ar fi putut să se mențină atita timp în această stare. Obștiile din veacul XIII ni se înfățoșază ca niște alcătuiri spre folosința obștească a pămînturilor, însă pămîntul însuși ne apare numai cu mult mai tîrziu ca mijloc de legătură între membrii obștiei. A fost o vreme în care, nu pămîntul și posesiunea pămîntului în sine, ci numai oamenii care ședeau pe el reprezentau o valoare. Iată pentru ce regii noștri din veacul XI și XII, în actele lor de întemeere și în scrisorile lor de danie, dăruiau totdeauna numai șerbi (*Knechte*), în cele mai multe cazuri chiar specificîndu-i pe nume. Ce trebuia mai mult, ajungea atunci să se știe numele satului și acel al șerbului: pămînturile le dădea obștia. Iar cînd, la asemeni hărăziri, intîlnim pe ici și colo o posesiune, acesta este sau un *predium*, adică în sensul de atunci un sat, **care se hărăzia împreună cu tot hotarul său**, astfel că nu mai putea să alcătuiască pe viitor o obștie agrară împreună cu iobagii altui stăpîn; sau această posesiune este o bucată de pămînt de 1—2—3 pluguri și astfel vederat o parte de posesiune: *săgeata* șerbului respectiv. Și până la ce punct dreptul de posesiune nu era întemeet pe stăpînirea pămîntului,

ci pe persoana omului, ne dau un interesant exemplu scrisorile de întărire (*litteras confirmatoriae*) ale capitolului dela Arad, pe anul 1197. In acest document vedem iobagii bisericești specificați pe nume la fiecare sat, iar la sfîrșitul acestor liste nominative găsim mențiunea: **Fiecare dintre aceștia are, împreună cu sătenii din sat, cîte un loz și dacă numărul lor crește, crește și numărul lozurilor.** *(Unusquisque istorum sortem habet cum villanis et si numerus ipsorum creverit, crescunt et sortes)*. Soarta bunurilor bisericești atîrnă deci dela împrejurarea dacă numărul iobagilor dintr'un sat sporia sau nu, căci cînd un iobag muria fără urmași, biserica perdea în locul în chestiune parte din posesiunea ei. **Astfel fură perdute multe bunuri bisericești, și astfel un mare număr din satele indicate în actele de întemeere lipsesc mai tîrziu din lista posesiunilor bisericii în chestiune.**

Și în acea vreme nu avea nime dreptul să așăze iobagi sesionați noi în locul celor morți, căci adunarea în obștii urma să se facă după tragerea neamului dintr'un strămoș comun. Astfel se putea ușor constata de către obștie, din neam în neam, libertatea, rangul, starea și drepturile de posesiunne ale individului. De documente nu era trebuință, căci, în familie ca și în obștie, nu proprietatea pămîntului alcătuia legătura între membrii obștiei, ci rudenia. Acolo trebue să căutăm obîrșia obștiei agrare, căci numai după așăzarea definitivă putea să se manifesteze valoarea pămîntului, însă la noi era încă în ființă obștia agrară a popoarelor nomade, în forma ei primitivă, cînd atît cultura pămîntului, cît și așăzarea satului se muta din loc în loc în cuprinsul hotarelor de o întindere uriesă, căci aceasta a fost fără îndoială motivul legii lui Ladislav cel Sfînt, care dispunea ca satele să nu se prea depărteze de bisericile lor.

In Ungaria însă instituțiunea obștiei agrare este mai veche decît descălecarea țării, căci Ungurii au găsit aici Slavi și este lucru știut că toate popoarele slave au trăit la început în obștii agrare.

Prețiosul studiu al lui Tágányi ne pune în stare să ne facem o idee destul de clară despre chipul în care a evoluat, în părțile Ungariei locuite de Romîni, raportul dintre pămînt, sătean și stăpîn.

Ungurii la venirea lor au găsit acele părți locuite și stăpînite de obștii agrare ocîrmuite de cneji, întrunite în rudimente de stat sau cantoane *(Gaue)* ocîrmuite de voevozi. Cînd au luat țara în stăpînire, cuceritorii au lăsat să subsiste vechea alcătuire rurală, supunînd satele ascultării castelanului cetății regale celei mai apropiate. Este probabil chiar că acea cetate (castru) să fi existat încă mai înainte de cucerirea ungară, de oarece întreaga alcătuire politică a Rominilor era la început identică cu acea a Slavilor, iar trăsătura caracteristică a alcătuirii politice a acestora era tocmai întrunirea unui număr de sate în ocoale și ținuturi, în centrul cărora era o cetate purtînd numele de *hrad* sau *gorod*, de care atîrna ocolul. In orice caz originea ei este mai degrabă slavă decît maghiară, de oarece Slavii erau sedentari în aceste părți de mai multe secole, iar Ungurii nomazi. [1])

Satele romînești erau îndatorite la dări în bani și în na-

1) De aceiași părere este și Pič V. *Der nationale Kampf gegen das ungarische Staatsrecht*, p. 204.

tură, precum şi la prestare de slujbe către cetatea unde stătea diregătorul regal însărcinat cu ocirmuirea ţinutului. Această stare de lucruri se constată prin numeroasele documente care vorbesc de satele libere, regale, locuite de Romîni, adesea menţionate şi în această lucrare. Cu vremea, regii Ungariei încep a dărui aceste sate libere, regale, sau cnejilor lor, Romîni, sau la alte feţe de distincţiune, fie Romîni, fie Unguri.

Este vederat că regele făcînd o asemenea danie nu confisca de loc sesiunile sătenilor pentru ale da donatarului, ci el dădea acestuia foloasele ce le avea el, regele, asupra domeniului întreg. Cînd s. e. donatarul era însuşi cneazul ereditar al satului hărăzit, nu era nici o schimbare în legătura dintre pămînt şi săteni, iar în cît priveşte acele dintre săteni şi cneaz, ele nu se schimbau: îndatoririle celor dintăi nu sporiau întru nimic, cîtimea lor rămînînd aceiaşi, singura modificare era că **toate** dările şi **toate** slujbele aparţineau acuma donatarului. Acesta este înţelesul formulei **omni jure et titulo**, pe care o întînim în toate actele de donaţiune cu titlul de donaţiune nobiliară şi care formulă distinge pe aceste donaţiuni de acele referitoare la cnezate. Caracteristica proprietăţii nobiliare în Ungaria, dela sfîrşitul veacului XIII încoace, consistă tocmai faptul imunităţii de biruri a locuitorilor satelor stăpîneşti şi bisericeşti în favoarea acelor stăpîni.[1])

Tágányi ne-a arătat care erau drepturile de folosinţă ale obştiilor până în veacul al XVIII-lea şi cît de nominal era dreptul de proprietate conferit de rege nobilului căruia îi hărăzia un sat. Cînd, în veacul al XVIII-lea, s'au alcătuit primele urbarii, nu încape îndoială că nobilii au tras la teritoriul *domenial*, rezervat uzului lor propriu, tot ce au putut trage, cu drept sau fără drept, mai ales păduri, şi totuşi sesiunile rămase ţăranilor, care au alcătuit pămînturile numite *rusticale*, atribuite uzului excluziv al sătenilor, alcătuesc şi astăzi întinderi foarte însemnate de loc de arătură, fînaţ, păşuni şi păduri întrecînd cu mult întinderile aparţinînd marei proprietăţi. Proprietatea ţărănească până la 50 hectare, alcătuită aproape excluziv numai din aceste terenuri *rusticale*, cuprinde 75 la sută din întinderea comitatelor locuite de Romîni.[2])

Din cuprinsul citaţiilor care preced reesă vederat, cum zice de alminteri şi Tágányi, că marea proprietate, în sensul de mare proprietate absolută, de care vorbesc textele legilor ungare şi Verböczy, exista în ţările supuse coroanei sfîntului Ştefan, în evul mediu, numai în teorie şi în textul acelor legi. Iar în realitate ea se mărginea la exercitarea, potrivit uzului şi a obiceiurilor străvechi, a unor drepturi de folosinţă tradiţionale asupra hotarului aşăzării unei obştii gentilice. In Ungaria ceia ce

1) Akos v. Timon *Ungarische Verfassungs-und Rechtsgeschichte*, p. 260 sq.

2) Dr. G. Maior, *Politica agrară la Romîni*, p. 227 sq.

s'a numit până atunci proprietate devine într'adevăr proprietate, în sensul dat de dreptul roman acelui cuvînt, numai după ce Urbariul o desleagă, tocmai în veacul XVIII, de legăturile şi mărginirile în care o ţineau obiceiurile şi tradiţiunile obştiei agrare.

Dată fiind predomnirea regimului obştiei agrare în provinciile supuse stăpînirii lor nemijlocite, cu greu s'ar putea admite ca regii Ungariei din veacul XIV să se fi străduit pentru desfiinţarea aceluiaş regim în nişte ţări asupra cărora ei nu exercitau decît o suveranitate nominală.

Dar cetitorul este în drept să mă întrebe: 1º. dacă tragerea la sorţi periodică a pămînturilor, de hrană din hotarul obştiei despre care vorbeşte Tágányi, a fost în uz şi la noi, 2º. pentru ce n'am menţionat acest obiceiu în *Pămîntul, Sătenii şi Stăpînii*, şi 3º. cum se împacă această tragere la sorţi cu cele zise de mine, în sus-zisa carte, despre împărţirea hotarului aşăzării din Moldova în jireabii şi pămînturi.

La întăia întrebare răspund că mi se pare sigur că obiceiul tragerii la sorţi, în mod periodic, a locurilor de hrană, a existat şi în ţările noastre. De vreme ce îl vedem în fiinţă pretutindeni la Romînii din Ungaria, nu este nici un temeiu care să militeze împotriva încheerii că acest obiceiu, în vigoare în toate comunităţile primitive, să nu fi avut fiinţă şi în acele ale Romînilor din Moldova. Mi se pare cert că tragerea periodică la sorţi a locurilor de hrană avea loc în ţările noastre înainte şi chiar după întemeerea statelor romîne.

Este însă sigur că acest obiceiu a fost părăsit încă de timpuriu, de vreme ce nu vedem nici o menţiune despre el în documentele veacului XVII, acele dintăi în care găsim ştiri mai amănunţite asupra vechilor noastre obiceiuri agrare.

La a doua întrebare răspund că n'am vorbit de obiceiul în chestiune fiindcă am scris cartea mea întemeindu-mă aproape excluziv numai pe izvoare interne şi acele izvoare, cel puţin acele mie cunoscute, sînt cu desăvîrşire mute în privinţa obiceiului sus-zis.

Iar asupra chestiunii cum se poate împăca tragerea periodică la sorţi a locurilor de hrană cu împărţirea în jireabii fixe a întregului hotar, este vederat că pămînturile de arătură şi delniţile de fînaţ din fiecare jireabie erau afectate pe rînd fiecărui gospodar. Doară şi în Ungaria numărul sesiunilor ca şi alcătuirea fiecărei sesiuni era statornic.

*

Voiu cerceta acum, foarte pe scurt, care a fost, în trăsături generale, evoluţiunea legăturilor dintre pămînt, sătean şi stăpîn în Polonia.

Roepell, în *Geschichte Polens*, este cel întâiu autor căruia îi revine meritul de a fi arătat că obştia gentilică agrară a

format temelia alcătuirii economice şi politice în Polonia de dinnainte de întemeerea statului polon. Părerea lui a fost în urmă susţinută de Macieiovski în *Istoria dreptului slav*, de Lelewel în *Considérations sur l'état politique de l'anciene Pologne* în chip strălucit şi, în vremile mai nouă, de A. Mieroslavski în *La commune polonaise du dixième au dix-huitième siècle*.

Urmele alcătuirii gentilice erau încă vii în veacurile XII şi XIII, precum dovedesc federaţiunile de comuni numite *opole* în limba polonă şi *vicinia* în textele latine.

Locuitorii acestor *vicinia* erau priviţi de lege în unele raporturi de drept ca o unitate. Ei plăteau solidar gloaba pentru un omor comis în lăuntrul ţinutului lor de cîte ori făptuitorul nu putea fi descoperit, ei erau ţinuţi să despăgubească pe acel căruia i se furase ceva pentru paguba suferită, dacă nu dădeau urmare cererii făcute de el să urmărească pe tâlhar împreună cu dînsul, erau pedepsiţi cînd nu dădeau urmare strigătului de ajutor al acelui atacat pe drumul mare, erau ţinuţi să achite oareşcare dări în comun şi probabil, tot în comun, prestau cele mai multe slujbe publice....

Nu încape vre-o îndoială că îndatoririle privitoare la dări şi la slujbe trebuesc privite ca rodul creşterii puterii domneşti. Dar cealaltă caracteristică a instituţiunii, chezăşia colectivă pentru omor, furt etc., adică pentru menţinerea bunei linişti în lăuntrul *opolei*, este cu atît mai veche decît puterea domnească, cu cît o asemene instituţie corespunde cu desăvîrşire trebuinţilor şi caracterului unei vremi în care nu luase încă nici o putere domnească asupra ei paza ordinei obşteşti, ci această pază cădea în sarcina tuturor membrilor tribului, iar aceştia nu o puteau închezăşlui mai bine decît printr'o astfel de îndatorire solidară şi obştească. Mai trebue menţionat că aceiaşi instituţie a existat sub acelaşi nume la Cehi [1]) şi la Sîrbi, că o întîlnim şi în cel mai vechiu monument de drept al Ruşilor. Putem deci încheia cu tot dreptul că pe de o parte ea era o instituţie aparţinînd din vechi tuturor Slavilor şi că se afla în fiinţă la poporul polon încă din vremile cele mai vechi, iar pe de alta că puterea domnească a întrebuinţat-o numai mai tîrziu, folosindu-se de această alcătuire în fiinţă spre a întemeia pe ea o ordine în îndeplinirea serviciilor şi a îndatoririlor sus-pomenite. Întocmai precum în ginte vedem un număr de familii alcătuind întregimea ginţii, tot astfel vedem o mulţime de ginţi alcătuind o unitate compactă şi legală. Acest fapt ne permite să facem abstracţie, spre a lămuri originea *opolei*, de vre-o alcătuire făcută în vremile de demult, intr'un scop anumit, în urma unui plan, ci să privim această alcătuire ca o desvoltare mai departe a asociaţiunii de familie sau de ginte. Trebue admis că familiile unei ginţi s'au aşăzat împreună într'un ţinut. Familiile înmulţindu-se, acei membri care aveau trebuinţă de sălaşuri nouă le-au căutat fără îndoială în apropierea celor în care locuiau rudele lor, astfel că ţinutul locuit de o rubedenie se lărgi cu încetul. De vreme ce, precum am văzut, familiile unei ginţi alcătuiau o unitate legală, tot ţinutul luat de ea în stăpînire alcătuia, în privinţă legală, o întregime, rămînînd astfel chiar atunci cînd, în urma unei curgeri de vreme îndelungate, pe de o parte dispăruse conştiinţa că toate familiile ce-l locuiau aparţin aceleaşi ginţi, iar pe de alta în acel ţinut se mai aşăzase şi familii străine...[2])

Este cert că, la aşăzarea lor pe Vistula, Polonii, care se îndeletniceau mai ales cu păstoria, dar făceau şi puţină agricultură, împărţiră hotarele luate în stăpînire în părţi deopotrivă care fură

1) In Boemia *opole* se mai numia şi *Okolnia*; amîndouă cuvintele însamnă v e c i n ă t a t e a.

2) Roepell, *Geschichte Polens*, Hamburg, 1840, I, p. 86 sq.

trase la sorţi. Cele mai vechi tradiţiuni polone, păstrate de Gallus, [1]) ne arată că pămînturile cucerite dela duşmani erau distribuite ţăranilor prin sorţi, ca bunuri ereditare *(per sortes hereditarias)*.

Aceste părţi ereditare mergeau, ca şi j i r e a b i i l e dela noi şi *Hufele* germane, dela un capăt la celălalt al hotarului; ele se numiau *dzedzine* în Bohemia şi în Silezia, unde le vedem subsistînd încă la începutul veacului XV, şi *diedine* în Polonia.[2]) Urmele zadrugii sînt vederate atît la Cehi, cît şi la Poloni (de altmintrelea aceste două popoare sînt din aceiaşi ramură slavă ca Sîrbii, care s'au despărţit de ei tocmai în întăia jumătate a veacului VII). Şi la Cehi şi la Poloni oamenii liberi de rînd, posesorii *dzedzinelor*, purtau numele de c m e t, c m e ţ i (*kmiet, kmieci*, cuvînt din care textele latineşti fac *cmetho, cmethones* şi-l traduc prin *villanus*=sătean).

Incă dela aşăzare, căpeteniile triburilor, j u p a n i i *(Zupan, Supan* dela *zupa*=ţinut) îşi atribuise nişte întinderi de pămînt mai mari decît acele ale cmeţilor de rînd, pe care aşăzară pe robii lor, în deobşte prinşi în răsboiu. Aceste posesiuni ale j u p a n i l o r care, bine înţeles, alcătuiau o parte neînsemnată a întinderii teritoriale ocupată de trib, nu făceau parte din vre-o *opolie*, ci alcătuiau teritorii deosebite care, prin însuşi acest fapt, înfăţoşau o formă de stăpînire mai înnaintată, mai perfectă. Este de admis că, la începutul puterii Piaştilor,[3]) aceste posesiuni, la moartea tatălui, se împărţiau între fii şi nu mai erau privite ca posesiuni ale unui neam, ci ca posesiuni ale unei comunităţi de familie. Iar pămînturile de care se folosiau ţăranii *opoliilor*, adică partea neasămănat mai mare a teritoriului, erau privite ca bun al *opoliei* respective, asupra căruia zişii ţărani aveau un drept de folosinţă ereditar.[4]) Pe lîngă pămînturile j u p a n i l o r şi acele ale *opoliilor* mai erau întinderi uriaşe de pămînt neocupat.

Cînd Piaştii supuseră Polonia sub domnia lor, ei nu avură nici un temeiu să ia din mîna jupanului, cînd acesta recunoştea suveranitatea lor, proprietatea lui de familie. Dar în ceia ce privea rămăşiţa pămîntului, se procedă cu totul altfel: domnul luă locul *opoliei* respective. Astfel se născu c o p o s e s i u n e a l a s s i t i c ă a ţăranilor trăind sub alcătuirea *opoliilor*. Concepţiunea patriarcală a puterii domneşti, aplecarea de a privi sarcinile şi dările izvorînd din dreptul public ca provenind dintr'un raport de drept privat, mai cu samă din cauză că ele, în multe cazuri, apăreau ca dări şi servicii impuse, nu în interesul public, ci în interesul particular al domnului, şi, în sfîrşit, nu puţin vechea putere de stat polonă care trăgea şi viaţa privată în sfera ei de acţiune şi tăgăduia orice drept al individualităţii, contribuiră toate a întipări raporturilor dintre ţăranii *opoliilor* şi domn caracterul unei atîrnări nu numai publică, ci şi privată, a unei lipse de libertate, a unei s u p u ş e n i i *(Hörigkeit)*. [5])

1) Gallus, p. 302, în Roepell, *Geschichte Polens*, I, p. 128.

2) Vezi în Meitzen, *Siedelungen*, II, p. 246, menţiunea din 1410 din *Registrum bonorum Strahov*, în Em, *Decem registra*, p. 291.

3) Intăia dinastie polonă, întăiul Piast domină la 842 d. H.

4) Rachfahl, *Die Organisation der Gesammtverwaltung Schlesiens vor dem dreissigjährigen Kriege*, p. 418.

5) Ibid., p. 419.

Domnul (ducele) devenind și stăpin peste toate pămînturile pustii, făcu din ele dănii favoriților și partizanilor săi și, mai ales, bisericii. In curînd, el lucrînd sub concepțiunea greșită că țăranii *opoliilor* îi sînt supuși, începu să dăruiască și asemene sate bisericii și nobilimii. Aceste dănii luînd în curînd o mare extensiune, partea cea mai mare a teritoriilor vechilor *opolii* alcătuiră în curînd domenii întinse, aparținînd clerului și șleahtei (*szlachta*=nobilime). Astfel, pe la mijlocul veacului al XIII-lea, populațiunea rurală a Poloniei alcătuia o masă în deobște omogenă, înzestrată cu drept de posesiune lassitic și îndatorită la cens și la slujbă.[1])

Cert este că cmeții din acea epocă urmau să se folosiască de vechiul lor drept de folosință ereditară asupra teritoriului foastei *opolii* respective: acest drept este menționat formal în actele acelei vremi,[2]) el este amintit de toți istoricii poloni care s'au ocupat de chestiune.[3])

Acești țărani posesori ereditari ai vechilor *sortes* erau încă în deobște, în veacul al XIII-lea, oamenii liberi. Pe lîngă ei se aflau însă numeroase categorii de țărani neliberi. Aceștia erau vechii sclavi sau șerbi așăzați de nobilime pe posesiunile ei. Parte din ei se folosiau, ca și țăranii liberi, în schimbul unui cens și a unor slujbe mai ușoare sau mai grele, de cite un *lan* sau *vloka* (jireabie) întreg, de trei sferturi sau de jumătate de lan. Folosința lor era de obiceiu ereditară și erau scoși dintr'însa numai dacă nu se achitau de îndatoririle lor către stăpînul locului, dar erau legați de glebă și nu puteau părăsi satul fără de voia stăpînului, care, bine înțeles, nu o dădea niciodată.

O poziție mai precară o aveau acei care, sub numire de *zagrodnik* (grădinar), *komornik* sau *chalupnik* (casaș), țineau dela stăpin parcele și numai în chip vremelnic. In această condițiune se găsiau și țărani liberi și șerbii.

Dela veacul al XIV încoace, grație cotropirilor nobilimii, cotropiri înlesnite prin slăbăciunea crescîndă a puterii centrale,

1) Ibid., p. 29 sq.

2) Iată două exemple: Intr'un document din anul 1235, care se află în arhiva capitolului catedralei din Posen, se zice cu prilejul unui schimb de bunuri: *haeredibus autem, qui ibi fuerunt alias pro istis sortibus nomine smochovici, dedimus haereditates, et archidiaconus jam saepe dictus cuidam eorum vaccam cum vitulo et duos modios dedit annonae eo quod de praemissa villa bona cedant voluntate* (dar erezilor de față le-am dat alte părți de ocină trase la sorți, părți cunoscute sub numele de *smochovici* și arhidiaconul l-am pomenit adesea, va da fiecăruia din ei o vacă cu vițelul ei și două măsuri de griu pentruca ei să renunțe (ca ai lor) la moștenire).

Iar în documentul din anul 1286, aflat la Szczygelski, *Tinecia*, p. 159, în care ducele Leszek din Cracovia liberează supușii moșiilor aparținînd mănăstirii Timec de sub autoritatea judecătoriilor ducale, el stipulează: *excepta haereditaria quaestione, pro qua non aliter citabuntur nisi per litteram nostro sigillo sigillatam* (cu deosebirea chestiunii de moștenire, pentru care vor fi citați numai prin scrisorile noastre, sigilate cu pecetea noastră). Roepell, *Geschichte Polens*, I, p. 308, nota 8. Despre aceste eredități țărănești mai tratează și statutul lui Cazimir cel mare. (V. Maciejovski, *Slavische Rechtsgeschichte*, I, p. 129.

3) Vezi în această privință, Maciejovski, *Slavische Rechtsgeschichte*, I, p. 127 sq., și Lelewel, *Considérations sur l'état politique de l'ancienne Pologne*, p. 50 sq.

condițiunea cmeților din prima categorie (urmașii locuitorilor *opoliilor*) se înrăutăți repede, apropiindu-se din ce în ce de aceia în care se aflase până atunci a doua categorie, de care am vorbit. Dreptul lor de a se muta dintr'un loc într'altul dispăru, deveniră legați de glebă, slujbele ce le făceau stăpînului sporiră nemăsurat, iar amintirea drepturilor lor la posesiunea pămînturilor de care se folosiau deveni din ce în ce mai ștearsă, până cînd legea dela 1496 le răpi orice drept legal asupra lor, oprind cu desăvîrșire pe plebeiani de a mai poseda bunuri teritoriale.[1]) In veacul al XVI-lea starea de drept a țărănimii polone era acea de șerbire: ei ajunseră în urmă să fie ținuți a lucra stăpînului cîte trei și uneori cîte patru zile pe săptămînă.[2])

Astfel fiind mersul evoluțiunii legăturilor dintre pămînt, sătean și stăpini în Polonia, și dacă mai luăm în privire faptul că, în tot cursul veacurilor XIII, XIV și XV, urmă, în toate provinciile acelui regat, o puternică mișcare de colonizare și că în fiecare an se hărăziau acolo sute de concesiuni de cnezate și de soltuzate, mi se pare că presupunerea adversarului meu, cum că influența polonă ar fi pus fără îndoială capăt regimului cnezatelor în Moldova, rămîne cu desăvîrșire lipsită de temeiu chiar dacă acel regim ar fi existat. Dominațiune polonă în Moldova de dinainte de descălecare n'a fost, iar influența polonă se va fi redus la mai nimica.

De almintrelea mersul evoluțiunii acestor legături este, în trăsături mari, același în amîndouă țările, în Polonia ca și în Moldova: un șir de cotropiri ale clasei stăpînitoare a răpit țărănimii drepturile ei strămoșești de folosință asupra pămîntului pe care se hrănia. Deosebirea de căpetenie consistă în faptul că această acțiune de cotropire a mers, în Polonia, mai repede decît la noi; pe cînd drepturile țăranilor poloni se răpiau prin legea dela 1496, țăranii romîni erau cu desăvîrșire desbrăcați de ale lor numai prin acea dela 1832.[3])

IX. Incheere

Din cele ce preced reesă că proprietatea mare este o alcătuire economică ce se arată pentru întâia oară la Romani, într'o vreme cînd statul roman ajunsese la un grad înnalt de desvoltare politică, cu o putere centrală organizată și efectivă. In celelalte țări europene ea își are obîrșia fie în rămășițile proprietății mari în ființă la căderea împărăției apusene, fie în influența legilor romane după întemeerea statului respectiv și după organizarea puterii centrale într'însul. Iar cînd

1) Lelewel, op. cit., p. 141 sq.

2) Ibid., ibid.

3) Mă simt dator să exprim aici mulțămirile mele domnului profesor Balzer dela Universitatea din Lemberg, care, cu prilejul trecerii mele prin acel oraș în anul trecut, a binevoit să-mi dea sfaturi și indicațiuni prețioase asupra izvoarelor de consultat în chestiunea ce face obiectul rîndurilor de mai sus.

aceste state, ca Boemia, Polonia şi Ungaria, nu s'au născut de-adreptul din îmbucătăţirea împărăţiei, ele au fost supuse influenţii legilor romane prin intermediul clerului catolic.

Cît timp la un popor nu a existat stat organizat şi putere centrală efectivă, în stare de a-şi impune voinţa până în regiunile cele mai depărtate ale ţării, o mare proprietate n'a putut să existe şi n'a existat.

Moldova înnainte de descălecare era împărţită într'un număr de ţinuturi, unele mai mari, altele mai mici, fără legătură statornică între ele: Moldova propriu-zisă, Ţara Bîrladului, ţările Codrenilor, Lăpuşnenilor, Orheenilor, Hotinenilor, etc.; ea oferia astfel icoana desăvîrşită a alcătuirii cantonale (*Gauverfassung*). Elementele care o alcătuiau nu cunoşteau căpetenie mai mare decît Voevodul ales în timp de împrejurări grele şi în chip vremelnic. După ce Bogdan dela Cuhnia pune mîna pe micul voevodat al Moldovei propriu-zise, el are mai mult caracterul unui povăţuitor al oştilor celorlalte ţinuturi, decît acel de Domn: „şi întru'această începătură fost-au domnia ca o căpitănie" ne zice cronicarul.[1]) Această alcătuire: confederaţiunea de triburi în timp de răsboiu, sub povăţuirea unei căpetenii ostăşeşti, este, pentru a cita numai exemple mai cunoscute, întocmai aceiaşi sub care trăiau Grecii pe vremea răsboiului Troei, Germanii şi Slavii înnainte de distrugerea imperiului roman şi Indienii din America de Nord în veacul al XVI-lea.

Numai faptul fiinţii unei asemenea alcătuiri exclude cu desăvîrşire orice idee că proprietatea mare s'ar fi putut naşte sub regimul ei. Mai întâiu, lipsind suveranul şi puterea centrală, cine era s'o constitue, s'o impue şi s'o închezăşluiască? Cine şi în ce limbă era să scrie actele de proprietate într'o ţară de analfabeţi? Îşi închipue poate autorul *Încercării de mistificare* o proprietate mare fără acte de proprietate?

Moldova din veacul XIV aflîndu-se într'o stare cu desăvîrşire primitivă, fiind împărţită într'o mulţime de ţinuturi fără cheag între ele, adică trăind sub regimul unei alcătuiri cantonale (*Gauverfassung*), folosinţa pămîntului într'însa nu putea să fie ocîrmuită decît de obiceiuri la fel cu acele care ocîrmuiau acea folosinţă la popoarele trăind sub aceiaşi alcătuire şi găsindu-se pe aceiaşi treaptă culturală, adică sub regimul obştiei agrare.

Acest regim în veacul XIV mai avea încă urme vii în Polonia, constituită ca stat înnainte de mijlocul veacului al IX-lea, el era, precum ne-a dovedit Tágányi, în plină floare în acelaşi secol (al XIV-lea) în Ungaria, devenită regat şi creştinită la începutul veacului al XI-lea. Cu atît mai mult trebuit-a ca regimul obştiei să fie obiceiul cîrmuitor în Moldova, neasămănat mai înapoiată ca cultură şi care îşi începea abia atunci fiinţa ca stat.

1) *Letopiseţi*, I, p. 133.

Satele moldoveneşti despre care ne vorbesc vechile documente erau deci fără îndoială nişte obştii agrare, iar cnejii nişte căpetenii la fel cu căpeteniile germane, celtice şi slave din epocile corespunzătoare, avînd aceiaşi obîrşie şi întrunind în mînile lor atît autoritatea administrativă şi judiciară, cît şi acea militară.

Cu desăvîrşire lipsită de orice temeiu şi în contrazicere cu istoria instituţiunilor omeneşti este deci afirmaţiunea autorului *Încercării de mistificare*, cînd pretinde că:

> ....faptul posesiunii ţăranilor asupra caselor, grădinilor şi locurilor de arătură este rezultatul unor drepturi pe care ei le cîştigă atînd pe moşiile nobililor şi ale boerilor, este rezultatul stării lor de clăcaşi şi dijmari.[1])

Această afirmare este chiar absurdă **a priori**. Pentruca ea să fi putut avea vre-un temeiu, ar fi trebuit ca popoarele barbare, cînd cucereau o ţară sau se aşăzau într'însa în chip paşnic, s'o fi cucerit sau colonizat nu pentru folosul obştiei, ci pentru acel al unei clase de privilegiaţi, presupunere absurdă şi care ştim că este neîntemeetă. Pretutindeni obştiile gentilice au luat în stăpînire un teritoriu pentru folosul lor, al obştiilor, şi nu pentru acel al vre-unei clase privilegiate, care atunci exista cel mult în germeni. Iar că dela ocuparea Daciei Traiane de către Anţi şi Slavi şi până la întemeerea statului moldovenesc, pămîntul nu trecuse în mîna unei clase privilegiate, dovedeşte faptul predomnirii, în veacul XIV, în părţile Ungariei locuite de Romîni, a regimului obştiei agrare.

În zădar s'ar cerceta evoluţia legăturilor dintre pămînt, sătean şi stăpîn la toate popoarele pămîntului; departe de a se putea stabili că astfel ar fi fost cazul la vre-unul din ele, s'ar constata o evoluţiune în sensul absolut opus, adică că în deobşte sătenii au perdut drepturile lor de folosinţă asupra hotarului aşăzării în urma cotropirilor succesive ale căpeteniei acelei aşăzări sau ale nobililor care dobîndise pămînt în apropierea aşăzării.

Şi aceasta se aplică cu atît mai mult la Moldova, cu cît ţările romîne, atît prin faptul că nu aparţineau religiunii catolice, cît şi prin acel al izolării lor aproape desăvîrşite, timp de zece veacuri (dela Aurelian până la sfîrşitul veacului al treisprezecelea), de Europa apusană, au rămas cu totul neatinse de înrîurirea instituţiilor romane. Evoluarea legăturilor dintre pămînt, sătean şi stăpîn în ţările noastre s'a produs deci în condiţiuni asămănătoare mai mult cu acele în care au evoluat în Irlanda, unde cotropirile succesive ale căpeteniei asupra drepturilor obştiei se urmăresc în chip atît de clar.

Afirmaţiunea reprodusă mai sus a autorului *Încercării de mistificare* alcătueşte o dovadă vederată că cunoştinţa materiei despre care se încumeta să scrie îi lipsia cu desăvîrşire.

1) G. Panu, *O încercare de mistificare*, etc., p. 125

Observaţia mea de mai sus, reeşind din cercetarea procesului de evoluare a legăturilor de care ne ocupăm, este pe deplin coroborată de autorităţile cele mai recunoscute in asemenea materie. Iată ce zice in această privinţă Sumner Maine:

> Originea ei (a proprietăţii) trebue raportată nu scăderii autorităţii tribului asupra părţilor membrilor lui, ci autorităţii necontenit crescinde a căpeteniei, intăiu, asupra proprialui domeniu şi a pămintului atribuit demnităţii lui şi, al doilea, asupra pămînturilor tribului.[1]

Şi mai departe:

> ...Se poate totuşi declara, fără ca această afirmaţiune să poată fi taxată de uşuratecă, că proprietatea solului, astfel cum ea este cunoscută de obştiile (popoarele) de neam aric, are o indoită obirşie. Ea s'a născut in parte prin desfacerea drepturilor individuale ale membrilor din drepturile colective ale familiei sau ale tribului, şi in parte prin creşterea şi transformarea suveranităţii căpeteniei. Fenomenele ce se pot atribui acestui indoit proces mi se par uşor de deosebit unul de altul. Atit suveranitatea căpeteniei, cit şi posesiunea pămintului de către trib sau familie au trecut în Europa apusană prin ciurul feudalismului; dar cea dintăiu a reapărut in unele caracteristice bine insemnate ale ţinerilor militare sau cavalereşti, şi cea de pe urmă in regulele principale ale ţinerilor nenobile, printre care acea cunoscută sub nume de soeagiu, care alcătuia modul de ţinere a ţăranului liber. Statutul căpeteniei ne-a lăsat un legat in dreptul de primogenitură, care insă de mult şi-a perdut forma ei primitivă; altul in dreptul de a se folosi de oareşcare monopoluri şi de a le impune; şi un al treilea intr'o formă de proprietate absolut specială, de care altă dată se bucurase numai căpetenia şi după ea Seniorul, pe acea parte a teritoriului tribului care alcătuia domeniul lui. Pe de altă parte, din starea de decădere a posesiunii colective a tribului s'au născut mai multe sisteme de impărţire după moarte, printre care acel al diviziunii pămintului in părţi deopotrivă; ea a mai lăsat alt şir de urme (deşi mai puţin intinse) intr'un număr de obiceiuri mărunte ocirmuind cultura pămintului şi chipul de distribuire a roadei.[2]

O Incercare de mistificare istorică mai conţine o mulţime de afirmaţiuni de aceiaşi valoare ca cele la care am răspuns in capitolele de mai sus şi multe obiecţiuni la cele expuse de mine in *Pămîntul, sătenii şi stăpânii*, făcute cu aceiaşi lipsă de ştiinţă şi de bună credinţă, cu aceiaşi patimă, şi fiindcă in acest moment am pe Sumner Maine in mină, voiu lăsa ca invăţatul englez să răspundă la uimirea cu care adversarul meu primeşte afirmarea mea, de altmintrelea bine dovedită, că domnii, prin uricile lor de danii sau de intărire, hărăziau sau intăriau nu proprietatea unui sat, ci judecia lui, reproducind totodată in notă spusele adversarului meu.[3])

> Dreptul de a primi dări feodale şi de a impune monopoluri mărunte, astăzi aproape cu desăvirşire stins in Anglia prin măsurile pricinuite de *Copihold commission*, incetase [in Anglia] incă dela sfirşitul veacului trecut (al XVIII-lea) să aibă vre-o insămnătate pentru clasa care poseda aceste drepturi; dar Tocqueville, in al său *Ancien Régime* (I, 18), a explicat că aceste drepturi alcătuiau aproape singurele mijloace de traiu care le poseda majoritatea nobilimii franceze. Un oarecare număr de nobili, pe lingă drepturile lor feodale, aveau moşiile sau domeniile lor, aparţinindu-le in proprietate deplină şi cite odată enorm de intinse, şi cei mai bogaţi membri ai acestei clase restrinse, care apar atit de des in istoria Curţii franceze, dar care, departe de această Curte, erau cei mai respectaţi şi iubiţi din ordinul lor, alcătuiau clasa care corespundea, din punctul de vedere legal, acelei a proprietarilor funciari englezi. Rămăşiţa nobililor [francezi] trăia mai cu samă nu din venitul pămintului, dar din produsul drepturilor lor feodale, şi ducea o viaţă anevoioasă slujind pe rege la oaste. Conştiinţa dreptului de proprietate a pămintului il avea astfel, nu seniorul, ci ţărănimea. (Sir Henry Sumner Maine, *Early Institutions*, p. 133 sq).

Să judece acuma cetitorul, după ce va fi comparat citatul din Sumner Maine cu textul din notă[1]) al adversarului meu, dacă afirmarea mea sau insuşi acel text alcătueşte „ceva fenomenal," dacă bunuri la fel cu judeţiile hărăzite de domnii Moldovei nu se hărăziau şi de suveranii celorlalte ţări din Europa! Pentruca să se poată judeca buna credinţă a autorului *Incercării de mistificare*, amintesc că, in cartea mea, la pag. 116, arăt că veniturile judeciei se alcătuiau: din a zecea a roadelor pămintului, din o parte a rodului stupilor, din slujba sătenilor, din monopolul morii şi a crişmei şi din venitul gloabelor impuse sătenilor, pe lingă jireabia sau jireabiile de care se folosia in hotarul obştiei.

Şi să se noteze că eu nicăiure nu zic că domnii ar fi ha-

---

1) Sir Henry Sumner Maine, *Early Institutions*, 115.

2) Ibid., p. 120.

3) Panu, op. cit., p. 151.

1) Acuma intreb pe cetitori: Văzut-au undeva in lume acest fel de proprietate? Poate autorul să-mi dea un exemplu macar a următorului fel de proprietate: Cineva e proprietar pe o moşie şi un sat, il poate transmite moştenitorilor, il poate vinde, il poate schimba, dar el nu are dominium peste nici o parte din hotar, căci hotarul nu este al lui ci al locuitorilor de pe ea; el nu are dreptul de folosinţă, decit foarte redus asupra citorva lanuri, căci atit proprietatea cit şi folosinţa este a ţăranilor. El poate vinde, dar in realitate nu vinde nimic, decit cel mult trei jireabii şi dreptul de judecie; restul nu-i aparţine. El are stăpinire asupra satului, dar acea stăpinire nu-i conferă nici un drept asupra pămintului. Proprietatea lui e nominală, inaparentă şi neeficace, este proprietar cu numele, căci nu poate să uzeze şi să abuzeze de proprietatea sa in sensul dreptului roman.

Dacă cetitorul a auzit sau a aflat ceva de o asemene proprietate, să binevoiască să-mi semnaleze această pasăre rară.

Dar atunci ce foloase trage un asemenea proprietar din o asemene proprietate? S'ar părea că autorul işi bate joc de ideia proprietăţii, reducind-o la o simplă păpuşărie.

D. R. Rosetti ne spune in fine, că singurul folos real pe care un proprietar il trăgea din stăpinirea unui sat sau a unei moşii, era dreptul de judecie asupra satului aflat pe acel pămint, *judecie care alcătuia tocmai obiectul de căpetenie al stăpinirei hărăzite sau intărite.*

Va să zică toată proprietatea cuiva se reducea la dreptul de a judeca pe locuitorii de pe moşia peste care chipurile era stăpin şi la acela de ocirmuitor!

Incă odată, ar putea autorul să-mi arăte un singur exemplu de o asemene proprietate? De o proprietate in care proprietarul să nu aibă nici un drept asupra pămintului. E ceva fenomenal. (Panu, op. cit., p. 151—152).

răzit proprietatea satului, dăruit sau întărit, că în toată cartea mea, dela început până la sfîrșit, mă ridic împotriva pretențiunii stăpînilor de a fi fost proprietarii hotarului satelor hărăzite sau întărite lor!

Să mai răspund la chichițele avocățești întrebuințate pentru a încerca să dovedească că cneazul (județul) nu era judecător al satului? Ar fi să plictisesc în zădar pe cetitor și să perd un timp care îmi este prețios: înseși cuvintele de cneaz și de județ dovedesc că este vorba de un ocîrmuitor, de o căpetenie care, la popoarele în starea primitivă în care se aflau atunci Romînii, întrunia totdeauna în mînile sale atribuțiunile administrative, judiciare și militare. De altmintrelea documentele citate în cartea mea dovedesc faptul cu prisosință.

Găsesc că cele ce preced ajung pentru a dovedi, cu vîrf și îndesat, că *O încercare de mistificare istorică* este o lucrare lipsită de bună credință, scrisă de un om dibace în mînuirea condeiului, dar absolut străin de materia ce o tratează și făcută înadins pentru a descredita în ochii marelui public o operă înfățoșînd rezultatul unor cercetări conștiincioase, urmate timp de un un sfert de secol, dar care are păcatul să scoată la iveală niște adevăruri pe care unul din partidele noastre politice le crede primejdioase pentru siguranța statului romîn.

Nu mă îndoesc un moment de sinceritatea acestor îngrijiri, dar nu le împărtășesc, căci nu pot dori menținerea unei stări de lucruri socială și economică, a cărei temelii sînt atît de șubrede, încît ajunge darea în vileag a unui adevăr istoric pentru a le face să se prăbușască. Sînt dimpotrivă convins că leacul unui rău social și economic se poate găsi numai dacă cunoști obîrșia și pricinile lui. Chestiunea agrară la noi, care încă mult timp va rămînea amenințătoare, este rezultatul modului în care au evoluat aici legăturile dintre pămînt, săteni și stăpîni sub influența dezastroaselor împrejurări politice prin care au trecut țările noastre în curs de veacuri. Ea este însă mai ales rezultatul cumplitei cotropiri dela 1832, cînd obștia poporului romîn a fost lipsită, în chip brusc și arbitrar, de drepturile ei strămoșești de folosință a pămîntului în folosul unui număr infim de privilegiați.

Această cumplită nelegiuire nu numai că a sporit în chip nemăsurat pricinile de ură a urieșului de jos împotriva piticului de sus, dar ea a mai avut înrîurirea cea mai dezastroasă asupra desvoltării noastre economice. Obștia poporului a fost redusă la întinderi de pămînt minime tocmai în clipa în care, în urma deschiderii Dunărei și a libertății comerțului închezășluite prin tratatul dela Adrianopole, cultura acestui pămînt încă nedesțelinat era să-i dea mijloace să se îmbogățească repede. Ce podoabă a țării, ce nebiruită putere oștenească și economică ar înfățoșa acuma țărănimea romînă, dacă, timp de trei sferturi de veac, s'ar fi folosit ea de roada a trei părți din acest pămînt binecuvîntat? Departe de noi ar fi acuma orice primejdie socială sau economică.

În urma cotropirii regulamentare însă, pe trei pătrimi din pă-

mîntul țării s'a făcut stăpînă o mînă de oameni care, neavînd capital trebuitor, a cultivat rău întinderi mici, cîte le puteau lucra cu brațele țărănimii robite, întinderi care au sporit numai cu încetul. Iar rodul produs de această exploatare, relativ însemnat, a fost în cea mai mare parte risipit în străinătate, sau pentru producte de lux venind din străinătate.

Cotropirea dela 1832, punînd aproape totimea pămîntului țării în mînile a cîtorva sute de privilegiați, a fost fără îndoială una din cauzele de căpetenie a stării de înapoere în care se afla acest popor; stăpînii de moșii fiind atotputernici, nici nu se puteau gîndi slabele guverne regulamentare la sporirea resurselor statului prin impunerea imobilelor. Birul țăranului alcătuia deci venitul de căpetenie al budgetului și școlile primare rurale din Moldova, până aproape de Unire, se puteau număra pe degete. Numai Cuza izbutește, și cu ce greutate, să obțină impunerea proprietăților funciare!

Sub orice față o privești, revoluția săvîrșită de boerime la 1832, în paguba obștiei și în folosul ei, alcătuește o fără de lege, de urmările căreia suferi-vom încă mult timp. Ne vom putea mîntui de ele nu închizînd în fața lor ochii ca struțul, ci numai cunoscîndu-le obîrșia, cercetînd nașterea și desvoltarea lor, măsurînd toată întinderea răului.

Am răspuns la obiecțiunile fundamentale (?) făcute de către adversarul meu teoriei emise de mine. Cred nefolositor să mă mai ocup de *ergotajul* care alcătuește partea finală a broșurii. [1])

Am terminat cu *O încercare de mistificare* și declar că, pe viitor, nu voiu mai răspunde decît la acele critici ale teoriilor mele asupra evoluțiunii legăturilor dintre pămînt, săteni și stăpîni la noi, care vor fi făcute pe baza cunoștinții, atît a numeroaselor opere tratînd despre această chestiune, cît și a materialului nostru de documente interne, atît a celui publicat, cît și a celui inedit. Atacurile avocățești și dialecticile goale, chiar cînd ele vor porni dela pretinse călăuze intelectuale sau electorale, sau dela vre-un principe al condeiului, nu vor mai primi dela mine nici un răspuns, oricare ar fi energia stilului lor.

Văzînd însă cît de străini de istoria acestei evoluțiuni sînt unele din sus-pomenitele călăuze, cred a le face un serviciu anexînd acestei lucrări o listă de operele de căpetenie scrise asupra unei

1) Restabilesc în treacăt adevărul asupra unui punct. Adversarul meu se declară uimit de faptul că mă servesc de un document dela 1447 al lui Petru Vodă, care tratează despre liberarea unui țigan, pentru a stabili drepturile sătenilor și ale stăpînilor asupra pămîntului în Moldova. Un nou exemplu de bună credință a autorului *Încercării de mistificare!* Precum reesă din locul în chestiune (*Pămîntul, Sătenii și Stăpînii*, p. 38), mă servesc de acel document fiindcă se vorbește în el de dreptul romînesc (**ДА ЖИВЕТЪ СЛОБОДНО НА ВОЛОСКОМЪ ЗАКОНѢ,** *să trăiască slobod după dreptul romînesc*), pentru a arăta că, în veacul al XV-lea, se știa în Moldova de un drept romînesc. Atîta și nimic mai mult.

chestiuni de a cărei deslegare este atît de legat viitorul nostru. Poate că goana după partizani, manoperele electorale, certele pentru predomnire, afacerile, petrecerile, sportul și călătoriile în străinătate le vor lăsa timpul necesar pentru a se documenta în cauză astfel ca, pe viitor, ei să fie în stare a combate teorii neplăcute lor nu numai prin energia calificativelor și prin meșteșuguri avocățești, ci și prin puterea argumentelor. Aceasta însă dacă nu vor preferi să propună Camerei actuale un proect de lege prescriind cărțile în chestiune ca alcătuind niște „instigații primejdioase."

Radu Rosetti

Lista principalelor opere de consultat pentru istoria evoluției legăturilor dintre pămînt, săteni și stăpîni

Dareste de la Chavanne, *Histoire des classes agricoles en France.*

Engelmann, *Entstehung der Leibengenschaft in Russland* in *Baltische Monatschrift.* XXVII, 1880, fas. 5, 7, 9.

Engel Friedrich, *Der Ursprung der Familie, des Privateigenthums und des Staates.*

Ewers I. Ph. G., *Das älteste Recht der Russen.*

Gessner W., *Geschichtliche Entwickelung der gutsherrlichen und bäuerlichen Verhältnisse Deutschlands oder praktische Geschichte der deutschen Hörigkeit.*

Hanssen G., *Agrarhistorische Untersuchungen.*

Haxthausen A., *Agrarverfassung Russlands.*

Inama Sternegg K. Th. v., *Deutsche Wirtschaftsgeschichte.*

Ian v. Iordan-Rozwadowski, *Die Bauern dess 18-ten Jahrhunderts und ihre Herrn im Lichte der neuesten deutschen Forschungen* in *Jahrbücher für Nationalkonomie und Statistik*, III, XX bs, Baud.

Keussler, *Der bäuerliche Grundbesitz in Deutschland.*

Kindlinger, *Geschichte der deutschen Hörigkeit, insbesondere der sogenannten Leibeigenschaft.*

M. Kovalevsky, *Tableau des origines et de l'évolution de la famille et de la propriété.*

Lamprecht K., *Deutsche Geschichte.*

" " *Deutsches Wirtschaftsleben im Mittelalter.*

Landau G., *Die Territorien in Bezug auf ihre Bildung und ihre Entwickelung.*

Laveleye E. de, *De la propriété et de ses formes primitives.*

Lelewel J., *Considérations sur l'état politique de l'ancienne Pologne et de son peuple.*

Lette, *Die Vertheilung des Grundeigenthunus im Zusammenhang mit der Geschichte der Gesetzgebung.*

Lippert, *Kulturgeschichte der Menschheit in ihrem organischen Aufbau.*

Macieiovski, *Geschichte des slavischen Recht.*

Maior G., *Politica agrară la Romîni.*

Maurer G. L. v., *Einleitung zur Geschichte der Mark-Hof-Dorf-und Stadtverfassung.*

" " *Geschichte der Dorfverfassung in Deutschland.*

" " *Geschichte der Frohnhöfe, der Bauernhöfe und der Hofverfassung in Deutschland.*

" " *Geschichte de Markenverfassung in Deutschland.*

Meitzen A., *Siedelungen und Agrarwesen.*

Morgan L., *Ancient Society.*

Nasse E., *Über die mittelalterliche Feldgemeinschaft und die Einhegungen des sechzehuten Jahrhunderts in England.*

Rachfahl F., *Die Organisation der Gesammtstaats verwaltung Schlesiens vor dem dreissigjährigen Kriege.*

Ratzel, *Völkerkunde.*

Roepell, *Geschichte Polens.*

Roscher W., *System der Volkswirthschaft.*

Seebohm Frederick, *The English village community.*

Sering, *Die innere Kolonisation im östtichen Deutschland.*

Sobjestransky, *Ucenija o nacionalnych osobenostyach.*

Sumner Maine Sir Henry, *Early Institutions.*

" " " *Village communities in the East and West.*

Timon Akos v. *Ungarische Verfassungs u. Rechtsgeschichte.*

Tágányi Karl. *Geschichte der Feldgemeinschaft in Ungarn,* în *Ungarische Revue* pe 1895.

Thudichum Fr., *Die Gau und Markverfassung in Deutschland.*

Weber M., *Die römische Agrargeschichte in den Bezeichnungen des Staats und Privatrecht.*

Wittich., *Die Grundherschaft in Nordwestdeutschland.*

ELEGIE

Din primăvara zîmbetelor tale
Cules-am numai crini şi viorele;
Iar tu din toamna zîmbetelor mele
Cules-ai numai veştede petale.

Tu ca un înger mi-ai eşit în cale
Purtînd pe fruntea ta cununi de stele;
Eu ca un demon vin din lumi rebele
Ca 'n drumul tău să samăn numai jale.

Ca nimfele tu străluceşti de graţii
Şi 'n jurul tău fac fluturii ovaţii,
Atît te potriveşti cu trandafirii;

Iar pieptul meu e clocot de suspine
Şi m'au gonit din ceata lor satirii
Că nu mai rîd de cînd te ştiu pe tine.

Mihai Codreanu

In faţa judecăţii

Cu tot gerul năstruşnic, care stătea parcă să îngheţe răsuflarea şi să lipească cu îngheţul geană de geană, totuşi nevoile au izbutit să scoată atîta lume din satele depărtate, îndemnînd-o să s'adune împrejurul judecătoriei din marginea oraşelului nostru de podgorie.

Bărbaţi şi femei, bătrîni şi copii, unii îmboborojaţi de nici ochii nu li se mai văd, iar alţii sprinteni în hainele lor sărăcăcioase şi rupte, se îngrămădesc spre încăperea strîmtă a sălii înzăpezite şi friguroase ca şi golul scinteetor de-afară. Cei cari au răzbit înnăuntru se 'nghesuesc în nădejde să apuce un locuşor pe puţinele scaune din „sala judecăţii", unde îşi închipuesc că vor găsi căldura atît de binefăcătoare pe aşa vreme; dar la ciocăniturile celor nerăbdători uşa se crapă puţin, pentruca aprodul să-i înfricoşeze prin vorbele lui mînioase că-i dă afară în uliţă. Nefiind alt chip, unii îşi înghit necazul cu oftări mocnite, alţii aruncă vorbe luătoare în rîs „cioflingarilor" subţirei care se lăfăesc singuri în căldură, iar cei mai mulţi îşi bat opincile îngheţate care „ciocănesc acum ca ciubotele", şi dau drumul glumelor care trec din gură în gură într'un larmăt neînţeles.

Intr'un tîrzior, în capătul ulicioarei ce taie pîrtie spre judecătorie s'arată un domnişor, care cu paşi mărunţi trece şoseaua spre locaşul dreptăţii.

Aprodul, care pîndea dela fereastră, se repede la uşă, o deschide şi strigă tare cu un glas răstit:

— Jos căciulele, mă! Faceţi loc!

Gurile amuţesc ca prin farmec, trupurile se 'nghesue spre pereţi de-oparte şi alta, iar prin strîmtoarea potecuţii ce se deschide între cele două părţi ale mulţimii se strecoară domnul judecător; cu faţa ascunsă în gulerul de blană al paltonului, păşeşte spre cellalt capăt al sălii, unde, în uşa deschisă larg în lături, aprodul îl primeşte cu o plecăciune până la pămînt. Dar uşa se închide repede, iar mulţimea pestriţă din sală se grămădeşte spre cellalt capăt, unde ştia că aprodul trebue să-şi arăte capul în deschizătura celeilalte uşi ca să strige împricinaţii.

In camera mare de şedinţi s'aude un sunet de clopoţel şi

pe sală se face iar liniște. Ușa, în jurul căreia fugise lumea înbulzită, se deschide puțin și omul mărunt, uscățiv, cu ochii negri scînteetori și gura ca clopotul, care face de multă vreme pe aprodul la judecătorie, alege și dă drumul în sală, la căldură, numai celor cîțiva săteni mai spălați și unor tîrgoveți. Pe mulțimea ceialaltă zdrențuită o îmbrîncește, făcînd cu capul fel de fel de semne de oprire, iar din gură scapă înjurături și vorbe de ocară pentru unia care îndrăznesc să nu țină samă numai de brînceli.

Cînd crede că s'a strecurat atîta lume cît poate încăpea pe cele cîteva scaune lungi, ce se găsesc rînduite în sală pe puținul loc liber dintre bară și perete, închide ușa repede, zăvorînd-o pe dinnăuntru.

Umblă apoi cu grijă printre cei adăpostiți în sală. Ia un scaun de dincolo de bară, dela avocați, și-l dă unei cuconițe, poftind-o să șeadă, face loc unui domn pe canapeaua din față, sculînd și depărtînd cu mișcări repezi pe un sătean care își apucase loc acolo încă din vreme. Așează apoi pe toți ceilalți, întinzînd pe unii de haine, ori făcînd altora semne din cap,—și acest spiriduș de om nu îngădue nimărui să stee decît la locul ce crede el că i se cuvine și cu anume chip de smerenie, pe care trebue să-l aibă orice om în fața judecății.

Cînd își închipue că în sală totul e rînduit după cum trebue, omulețul oacheș și uscățiv își mai rotește ochii o clipă pe de-asupra tuturor ș'apoi trece dincolo de bară, se urcă pe postamentul înnalt al judecății și cu mișcări ușoare de pisică deschide ușa de din față, pe care se strecoară, pentruca nu după multă vreme să s'arăte cu un braț de dosare pe care le așează pe masă, alături de cruce și de cele cîteva volume groase de legi. Trece apoi iar dincoace de bară și c'o înfățișare smerită își ia locul la ușă, cătînd cu grijă tot spre partea din fund, de unde dintr'o clipă în alta trebue să iasă și judecătorul. Cîtăva vreme de așteptare, și în pervazul ușii deschise s'arată trupul mărunt și durduliu al unui domnișor spilcuit.

E judecătorul, de bună samă, căci la un semn al aprodului toți cei din sală se ridică în picioare.

De-acolo, din prag, își rotește o clipă privirea asupra tuturor celor ce știau să-l salute prin acest semn de respect, iar apoi pipăindu-și cu grijă cele două părți linse ale frezei, păși încruntînd din sprîncene, ca și cînd ar fi avut chiar de dimineață oarecare pricini de nemulțumire. Aprodul de lîngă ușă, care prinsese întreg semnul de nemulțumire, se ridică în vîrful degetelor și privi spre mulțimea celor din sală, unde zări pe domnul în haine de tîrgoveț stînd jos. Încruntă din sprîncene, cercă să-i facă semn să se ridice, dar era prea tîrziu. Domnul judecător luase loc pe scaun și acum, dimpotrivă, făcu semn tuturor să stee jos.

Pe aceiași ușă din fund, în urma judecătorului intrară mai mulți domni la rînd:

Unul bătrîn, gros ca un butoiu, avînd slujba de grefier. Cu mișcări care arătau mult respect își ia loc la aceiași masă a judecătorului, ceva mai la o parte, în vreme ce alți trei, apărători de bună samă, s'așează pe băncile ce-i așteaptă mai în fund, lîngă bara ce-i despărția de mulțimea celor care umblau după dreptate. Unul din ei, spîn, înnalt, subțire și slab, trece în dreapta, unde, după ce-și scoate din geantă și așează pe masă un codice de legi, își desmorțește fața uscată, frecînd-o cu palmele mînilor osoase, iar apoi se 'ntoarce de privește spre cei doi colegi din stînga, care parcă nu mai isprăvesc cu așezatul. Tînărul scurt și oacheș, sucindu-se cînd într'o parte, cînd în alta, scoate mereu volume de legi și carnete de prin buzunare, iar bătrînul pleșuv și gîrbov gîfîie, descurcînd cu greu gugiul și legăturile înfășurate împrejurul gîtului.

In cele din urmă, cînd totul e sfîrșit, cînd nu se mai aude nici o mișcare, domnul judecător tușește grav și face semn grefierului să strige. Moșul de-alături ia un dosar și cu voce răgușită cetește: Maranda Ververiță.

Aprodul, ca trezit dintr'un vis urît, scutură capul și încruntînd din sprîncene deschide ușa repede, iar cu o voce pițigăiată, ce parcă îngînă pe grefier, strigă:

— Manda Ververiță...!... Aici Manda Ververiță". Și în timp ce repeta singur vorbele din urmă, pe ușa abia întredeschisă trage de mîneca antereului pe o bătrînă măruntă și cocoșată, pe care cum o prinde înnăuntru o îmbrîncește spre bară cu așa repezeală, încît bătrîna mai-mai să cadă jos...

Uluită, cată cu spaimă cînd în urmă, spre cel cu îmbrînceala, cînd sus, spre domnii care după cum privesc, dau din mîni și mișcă buzele, parcă i-ar grăi tot ei.

Dar cum ea nu aude nimic, se proptește de bară și cu mîna ciolănoasă și uscată apărîndu-și marama din dreptul gurii, rupe vorbe printre gîfîeli:

— Eu, domnișorilor, eu îs Maranda lui Ververiță, și iaca mă prăpădesc, mă omoară alde noră-mea...

Și cum bătrîna se pornise pe jeluit, zădarnic îi strigă domnul judecător să tacă și să grăiască numai cînd va fi întrebată, căci ea nu auzea și astfel cine știe unde ar fi ajuns sfatul acesta.

Un sătean pune însă repede capăt pricinii: trăgînd pe bătrînă dela spate și astupîndu-și gura cu mînile, îi face semn să tacă.

Bătrîna, înțelegînd că grăise fără să fie întrebată, potrivi o față smerită îngînînd:

— Vezi, oi fi greșit, maică, cu vorba mea... Numai de nu m'ar mai bate"... Și-ar fi mai lungit iar vorba, dacă dela spate nu ar fi simțit că cineva o smuncește din nou. Își pune atunci mîna la gură și plecînd capul în jos oftează și tace.

De sus vocea răgușită a grefierului strigă iar:

— Profira Ververiță!

— Profira Ververiță! „Aici Profira Ververiță, repetă și aprodul în timp ce printre ușa abia crăpată trage și îmbrîncește înnăuntru pe nurora pricinașă, care ia loc ceva mai la o parte de bătrînă.

— Stanca Ververiță!

— Stanca Ververiță! Aici Stanca Ververiță" se grăbește să răspundă spiridușul dela ușă, ducînd de umeri și pe a doua noră, până ce-o așează lîngă cealaltă, în vreme ce clipind șiret din ochi șoptește ca pentru el și cei din preajmă: „soacra cu nurorile; să vedeți acuși".

După alte cîteva strigări, lîngă cele două nurori iau loc și doi săteni voinici, feciorii bătrînei. După jelaniile ce tot mai scăpa din cînd în cînd baba, se vedea că ei întăritau nevestele împotriva mamei, iar nu le domoleau cum s'ar fi cuvenit.

Acuma cînd toți pricinașii erau față, domnișorul de sus își potrivește chip de judecată, încruntînd sprincenele, și-apoi dregîndu-și glasul, grăește:

— Reclamanta are cuvîntul!

Dar bătrâna care nici gînd nu avea să se uite tocmai acum la judecător, dar mi-te să-l audă, privește la feciori cu ochii în lacrimi și clătinînd din cap îngînă:

— N'am gîndit, maică, s'ajung să umblu pe drumuri pe-așa vreme, să umblu prin judecăți!...

Feciorii tac întorcînd privirile într'aiurea, în vreme ce nora cea mai tînără și mai de-aproape se 'ncrunta la babă, de-ai fi zis că stă gata s'o umfle. Bătrîna, speriată, se îndreaptă întorcîndu-și fața spre judecător cu gînd să se jeluiască de nora care și aici în fața lumii cutează s'o bată. Cum îi zări însă chipul aprins și ochii scînteetori de mînie, își topi toată jelania într'un oftat adînc și dureros.

N'auzise cum îi strigase judecătorul să tacă și să nu mai grăiască cu feciorii; dar pricepea că toată mînia aceia din chipul judecătorului se aprinsese numai împotriva ei. Și-acum, cînd el o întreba din nou ce are de spus, ea tăcea purtîndu-și privirea perdută dela judecător la feciori și-apoi pe furiș și cu teamă și la nurorile de-alături.

In vremea aceasta apărătorul cel bătrîn și chel, plictisit de atîta încurcătură, se pleacă până la urechea babei strigîndu-i:

— Jeluește-te, babo, spune-ți durerea, spune-ți amarul!

— Așa, măria-ta, amarul, durerea... ei Doamne! Păi mă pradă, mă omoară nurorile, domnule judecător", îngînă baba cu vocea înecată de plîns, adresîndu-se către apărătorul bătrîn și gras de-alături, pe care de bună samă că începuse să-l bănuiască ca adevărat și bun judecător... „Și iaca am venit cu rugăminte plecată înnaintea măriei voastre..." — cearcă bătrîna să-și spue păsul mai departe, bucuroasă oarecum că descoperise un judecător așa de bun și așa de-aproape ca s'o asculte... Dar n'apucă să-și spună tot ce-i stătea pe suflet, și capul pleșuv al apărătorului se plecă iar la urechea babei, îndreptînd-o din nou cu vorbe tari:

— Uite, domnul judecător e acolo sus, mătușă, lui spune-i păsul...

Zăpăcită de atîta nepricepere, bătrîna se razimă cu coatele de bară, își usucă ochii de lacrimi cu capătul maramei și-apoi, punîndu-și mîna apărătoare vederilor, cată cu privirea în acea parte încotro îi arătase apărătorul cu mîna și unde bănuise dela început c'ar sta să fie omul dreptății.

Zărind acum iar chipul cel plin de mînie, îngînă jelania:

— Vă rugăm cu plecăciune... să-mi faceți dreptate... Să nu mă mai bată, să nu-mi mai fure și puținul ce am de comînd!

— Cine te bate, babo, cine te fură? întreabă judecătorul mai liniștit oarecum. Bătrîna însă uitată cu mâna streașină ochilor privește în neștire și nici gînd să prindă întrebarea, până ce nu i-o strigă la ureche apărătorul de alături.

— Păi cine să mă bată, cine să mă fure altele decît nurorile, iacătă-le istea de lîngă mine... — face baba cu tot sufletul, luînd în același timp mîna dela frunte și arătînd spre femeile tinere de-alături.

— Auziți, ce-aveți cu reclamanta, de ce-o bateți, de ce-o furați? întrebă acum judecătorul potrivindu-și iar chip încruntat.

— Ferească Dumnezeu, domnule judecător, noi nu-i facem nimic; decît ea-i o femee bătrînă, sărită din minți, și grăește într'aiuri! — răspund nurorile într'un glas.

— Adevărat, onorată judecată, reclamanta e dementă și prin urmare cerem respingerea acțiunii! — se grăbește să pledeze pentru clienții săi apărătorul cel tînăr și oacheș.

— Ai marturi, babo, prin care să probezi cele reclamate? — întrebă judecătorul atunci cu glas tare ca să fie auzit.

Bătrîna, prinzînd de data aceasta vorba de martor, clatină din cap cu desnădejde și 'ngînă:

— Mărturii, martori?... apoi martor mi-i singur Dumnezeu și doar s'o îndura să-mi facă dreptate, chemîndu-mă la el...

Cei din sală îndurerați de jelania bătrînei clatină din cap în semn de aprobare, iar de sus s'aude respicat glasul judecătorului:

— In lipsă de probe, judecata respinge acțiunea! — La auzul acestor vorbe aprodul se repede și adună dela spate pe toți împricinații și-i împinge afară, în vreme ce bătrîna se închină șoptind:

— Indură-te, Doamne, și fă dreptate, scapă-mă de chin!

După ce a dictat hotărîrea, domnul judecător, își drese glasul, pipăi și-și netezi cu o mînă cele două bucle ale pieptănăturii bine îngrijite, iar cu cealaltă luă alt dosar pe care-l întinse grefierului.

Lumea din fundul sălii răsuflă ușurată, cercînd să-și desmorțească trupurile prin mișcări ușoare și neluate în samă, în vreme ce glasul răgușit al grefierului rostea numele altor împricinați.

— Gheorghe Crăciun! chiamă grefierul.

— Gheorghe Crăciun!... Lipsă Gheorghe Crăciun!—strigă și răspunde în acelaşi timp aprodul, care cu o deosebită grabă închide uşa repede, ca nu cumva să intre în sală altcineva din cei zoriți de gerul de-afară.

— Stan Mierluşcă!

— Stan Mierluşcă! Aici Stan Mierluşcă!—De data aceasta omul dela uşă trase de afară pe acuzat, un popîndoc de băetan rupt şi murdar; şi după ce-i smunci căciula din cap, pentruca să i-o dee în mînă, îl împinse în lumea acea străină, unde rămase zăpăcit, neştiind ce să facă şi ce să spună.

Cu fața buhabă și serioasă, cu părul mare încîlcit și bătucit în cenuşă, întorcea priviri rătăcite cînd într'o parte, cînd în alta, gîfîind din greu ca și cînd ar fi dus în spate cine știe ce povoară, în vreme ce cu mînile urîte şi ciolănoase mototolea în neştire căciula, de care abia se mai ținea unde și unde cîte un mîț de lînă...

Aprodul care înnadins îl lăsase zăpăcit în fața judecătorului, rînji şiret pe subt mustața mică şi-apoi se repezi de-l împinse dincolo de bară, până aproape de masa judecătorului.

Băetanul simțindu-se iar dus dela spate, întoarse capul și privi cerînd parcă îndurare de milă, mai întâiu către cel care nu-l slăbia din mîni, sucindu-l în toate părțile, şi-apoi pe rînd la toți ceilalți oameni ce i se arătau în preajmă.

Glasul aspru şi răstit al judecătorului îl făcu însă să-şi îndrepte privirile iar în jos spre zdrențele care curgeau din straiele şi sumanul de pe el....

— Cum te cheamă? n'auzi să răspunzi? repetă judecătorul din nou aceiaşi întrebare, pe care el n'o putuse prinde dintru început...

— Pe mine...? Stan mă cheamă!... îngînă băetanul în cele din urmă, abia ridicînd privirea înspre locul de unde-i veneau întrebările...

— Nu te cheamă Stan Mierluşcă? Vorbeşte, că doar n'ai fi mut!...

— Îhî... răspunde el cu oarecare teamă şi tremur în glas, în vreme ce clătinînd cu capul de sus în jos îşi strecoară privirea obişnuită...

— De cîți ani eşti?

...Aici neştiind ce să răspundă, ridică umerii în sus în semn de neştire, iar ochii şi-i roteşte o clipă împrejur...

— Ai tată şi mamă?

...Şi de data aceasta, cel care nu ştia ce e tată ori mamă, suci capul spre dreapta şi stînga, scoțînd un dureros mțh!!

— Ce profesie ai?

— . . . ?

— Eşti cioban? spune!

— Îhî, am fost astăvară la oile lui badea Crăciun... răspunde el abia dumerit...

— Ei şi ce-ai făcut, ce-ai furat dela stăpîn?

— . . . ?

Cu toată vorba respicată a întrebării, vinovatul ridică din umeri şi-şi schimonoseşte fața slabă în chip de mirare şi neştire...

— Hai treci dincolo de bară!...—răsună atunci glasul poruncitor al domnului judecător, în vreme ce aprodul se repede din nou şi trăgîndu-l de haine îl scoate dincoace, de unde ascultă cetirea reclamației, prin care stăpînul Crăciun, pentruca să-l poată avea iar în slujbă fără simbrie, reclama că, fugind dela el, îi furase cîțiva miei, şi o sarică. Acum cînd acest nenorocit al nimărui se întorsese iar la robie, stăpînul nu-şi mai susținea reclamația, dar prezenta pe pîrît in fața judecății, pentruca să fie achitat şi sa nu-l piardă din slujbă...

După ce isprăveşte de cetit, judecătorul îl întreabă iar:

— Auzi, cică ai furat cinci miei şi o sarică? Ce ai de spus în aparare?

— . . .

— Ai furat?

— Mțh!

Chemîndu-se şi martorii, nişte băetani tot de aceiaşi vrîstă, şi arătînd că nu ştiu nimic, judecătorul pronunță respicat adoua hotărîre din ziua aceia:

— În lipsă de probe, judecata achită pe inculpatul minor, Stan Mierluşcă...

Şi Mierluşcă, neştiutor la ce fusese adus şi zmincit încoace şi încolo, se pomeni iar apucat de umeri şi îmbrîncit pe uşă afară, de unde îl luară în primire alte mîni, mînile rapărețe ale stăpînului Crăciun!

*

Hotărîrea pronunțată în procesul privitor pe Mierluşcă a fost dictată de domnul judecător ca de obiceiu cu aceiaşi poză de îngrijire personală, afară doar de intervenirea unui mic, neplăcut şi neaşteptat incident...

Tocmai cînd domnul judecător era mai adîncit în căutarea şi fixarea unor expresiuni juridice potrivite în cauză, se întîmplă că domnul în haine de tîrgovăț să arăte pentru a doua oară semnele lipsei de bună cuviință față de onorata judecată, stînd c'o mînă ridicată pe speteaza scaunului.

Purtarea aceasta nu putea fi îngăduită, mai ales că la începutul şedinții nici nu se ridicase în picioare ca toți ceilalți.

Şi atunci, cu fața încruntată, domnul judecător sună clopoțelul cu lovituri repezi de mînă, dînd drumul în acelaşi timp şi vorbelor tăioase ale apostrofării.

— *In fața judecății*, oricine trebue să aibă ținuta cuviincioasă!...

La auzul acestor vorbe, aprodul dă fuga printre canapele şi suceşte ici şi colo pe sătenii care i se părea că nu au *ținuta cuviincioasă*, iar apoi, umil ca un cățeluş bătut, făcînd semne şirete din ochi către domnul cu pricina, se strecoară spre uşă.

Cei din sală au privit o clipă unii la alții și au tăcut... De altfel ce puteau face alta în fața judecății?...

Dar a trecut și aceasta; iar domnul judecător, mingiiat c'a putut pune la locul lui pe acel domn lipsit de creștere, a dat zor și-a isprăvit cu redactarea hotărîrii mai repede de cum s'ar fi așteptat oricine.... luînd în cercetare cel de-al treilea dosar. Grefierul mormăe nume ne'nțelese, aprodul țipă, deschide și închide repede ușa în urma tuturor celor chemați, îmbrîncește pe unii spre bară, pe alții mai îndrăzneți care voesc să intre nepoftiți îi împinge afară și astfel se mișcă și se sbate ca luat de Iele...

*

A căzut la rînd alt proces de furt și împricinații trebue să se strecoare printre mînile aprodului, după toate regulele de respect ce se cer în fața judecății.

Intâiu e rîndul acuzaților. Ușa se crapă puțin, aprodul țipă și printre deschizătura îngustă trage pe un sătean slab, gălbezit și îmbrăcat în niște zdrențe, care păreau că stau gata să rămînă în ghiarele celui care îl întinde și-l învîrtește mai mult în bătae de joc.

Uluit, omul uitase să-și ia căciula din cap încă de-afară, și-acum, abia intrat pe ușă, dă prilej aprodului să i-o zmincească din cap... Cum însă i-o apucă cu păr cu tot, căciula nu se dă luată și omul, c'o mînă e brîncit spre bară, iar cu cealaltă zmîncit de cap înnapoi, până cînd se milostivește aprodul să isprăvească comedia apucînd numai căciula și lăsînd pe om zăpăcit, care c'o mînă tremurătoare își adună zdrențele împrejur, iar cu ceialaltă cearcă să-și netezească părul zbîrlit de ușier... După sătean, trecînd prin aceiași raghilă, se strecoară soția lui precum și două fetițe ale lor, toate cu aceleași chipuri de suferință și cu aceiași îmbrăcăminte sărăcăcioasă...

In urma lor însă, ușa se deschide larg înlături, aprodul strigă domol un alt nume, și un alt sătean, voinic, gras și bine îmbrăcat, intră îndemnat de oare-care semne de prietenie din partea celui care îl strigase. Era reclamantul, un bogătaș al unui sat cine știe de unde și care ia loc la bară în preajma avocatului spin.

Se cetește actul de acuzare.

Bărbatul, femeia și copiii sînt învinuiți c'au fost prinși furînd știuleți din porumbiștea vecină a bogătașului. Faptul se putea dovedi cu marturi care toți în păr erau în fața judecății.

In timp cît se cetește învinuirea, femeia și cu cele două copile plîng, iar omul cu toată obida în suflet, încearcă să spună că sînt nevinovați și că toată învinuirea li se aduce numai pentrucă nu voește să-i vîndă reclamantului pe preț de nimic și puținul pămînt ce-l are... Dar cum în fața judecății nu trebue să vorbească cineva decît numai cînd este întrebat, domnul judecător, prin graiul său plin de autoritate, a știut pune în respect pe acest nesocotitor al legii... Și omul a tăcut, în vreme ce tovarășele lui își ștergeau ochii plîngînd înnăbușit...

In cele din urmă, înșirarea întregei învinuiri fiind sfîrșită, judecătorul grăește:

— Ce ai de spus, acuzatule?!...

Omul neștiind dacă-i el ori altcineva întrebat, tace și privește prostit în jos, în vreme ce judecătorul aprins țipă de sus:

— N'auzi, mă, ce ai de spus în apărare?!...

Cum nici de data asta n'ar fi știut ce să răspundă, cu toate că înțelesese că la el țipase judecătorul, avocatul cel bătrîn și chel, care stătea în fața acuzatului, se milostivi să pună cuvînt de lămurire și povață.

Se întoarce deci spre acuzat și-l dumerește:

— Grăește, bre omule, dacă ai furat ori ba, și nu sta ca un *zărghit* că doar asta te întreabă *onorata judecată!*

Atunci omul tresare și scuturîndu-și capul, ca și cînd ar fi voit să gonească cine știe ce vedenie urîtă, îngăimează cu întretăerile unui răsuflet gîfîitor:

— Să trăiți! n'am furat nici un grăunte. De teamă ca să nu ne bată, nici nu trecem pe hatul care ne desparte de dumnealui...—spuse omul arătînd spre reclamant, cercînd tot odată să urmeze cu tînguirea; dar judecătorul îi luă repede vorba din gură:

— Apoi cum să nu vă bată, dacă furați ca niște mișei ce sînteți...!

— Ne-a bătut, și pe mine și pe nevastă și fetele, să trăiți, cum ziceți dumneavoastră, da nu pentru că-l năcăjim la pămînt ori îl furăm; ci pentrucă nu ne lipsim de bucățica ceia de pămînt. Și doar atît avem, pe ce să ne hrănim?...

Se cheamă martorii. Indulciți de banul celui care îi adusese și care chiar în fața judecății era „*domnul reclamant*", și suciți de întrebările meșteșugite ale avocatului spin și slab, toți martorii au arătat că văzuse pe cei patru inculpați furînd porumb cu trăistele...

Năcăjitul cercă și de data aceasta să se apere spunînd cînd putea, cîte-o dată printre depunerile martorilor, că nici n'a fost în ziua arătată pe la locul cu pricina, ci la muncă cu ziua la un alt om din sat; dar judecătorul nu i îngădue să vorbească neîntrebat și mărturiile se închiagă toate împotriva celor patru vinovați...

Sfîrșindu-se depunerile martorilor, domnul judecător își face datoria și dă cuvînt apărării strigînd cu vocea stăpînită:

— Acuzații au cuvîntul în apărare...! Și pauza se prelungește, căci dela bară nici unul din acuzați nu pricepe că le-ar fi venit rîndul să se desvinovățiască. In timpul acesta, domnul bătrîn din fața lor nu mai așteaptă ca d. judecător să repete din nou aceleași cuvinte ale cărții, ci se întoarce și le tălmăcește omului năcăjit dela spate, grăindu-i cu o vădită milă:

— Ci spune şi tu, bre omule, o vorbă, două, să te speli de vină, ori dacă nu, pune matori că n'ai fost atunci acolo, la locul *litigiului !*...

— Apoi aşa, să trăiţi, domnule judecător, îngînă omul, ghiontit de femeia de alături, care se temea de gura şi privirile domnului judecător...

— Cum aşa ?... Grăeşte ! porunci omul dreptăţii.

— Taman cum a spus dumnealui de colea, s'aducem dovezi, domnişorilor, cearcă să vorbească femeia de-alături, văzînd că bărbatu-său se tot scarpină cînd într'o parte a capului, cînd în ceialaltă, fără să mai ştie scoate un cuvînt. Dar n'apucă să isprăvească şi de sus i se tae vorba :

— Să taci tu, femee, lasă pe barbatul-tă să vorbească.

Acuzata pleacă capul în jos şi tace, darnu uită ca prin ghiontul uşor şi nebăgat în samă săi ndemne pe tovarăşul ei să rupă graiu de apărare.

Zorit de îndemnul nevestii şi ca luminat de năvala unui gînd, omul ridică repede capul, deschide ochii mari şi cască gura să spună ceva ; dar abia şopteşte vorbele : s'aducem *dovezi*, să trăiţi,—şi apoi se ghemueşte iar lîngă bară, ca şi cînd ar fi cercat să se dosească de cine ştie ce primejdie...

— Să s'amîe cauza şi să admiteţi proba cu martori, onorată judecată,—răspunde şi de data aceasta avocatul cel bătrîn, făcîndu-i-se milă de neştiinţa şi nevinovăţia acuzaţilor.

La acest nou amestec al bătrînului avocat, judecătorul s'arată vădit enervat. Intr'o clipă de luptă sufletească închide şi deschide fără nici un rost volumele de codici, îşi suceşte şi răsuceşte pe rînd şi în fel şi chip inelele din degete, ce şi le resfiră în faţă, stînd astfel gata să dea o lecţie acestui bătrîn, care în lipsă de clienţi platnici se face apărătorul tuturor, mai mult ca să se găsească în treabă şi ca să-l încurce în cumpănirea dreptăţii...

Totuşi se stăpîneşte, întrebînd scurt :

— Mă rog, domnul avocat ia cuvîntul în apărare...?

— In apărare, onor. judecată, căci e păcat, uite ; poate că e de partea lor dreptatea, dar nu ştiu să şi-o caute... Şi-i păcat, zău păcat !...—răspunde apărătorul printre gîfîeli, sculîndu-se cu greu de pe banca unde-şi odihneşte bătrîneţele.

In vremea aceasta, din şirul acuzaţilor, omul se luminează o clipă, clătinînd din cap cu mirare că s'a putut găsi aşa bunătate de boer care să pună cuvînt pentru ei ; femeia se închină şi se roagă în şoaptă pentru sănătatea şi tot binele domnului milostiv, iar fetele privesc cu grijă cînd la unul din părinţi, cînd la altul...

Dar această mîngîere nu ţinu decît o clipă, căci glasul de sus răsună iar răspicat :

— Judecata admite proba cu martori !...

Pentru acuzaţi, care de bună samă că nu mai stătuse nici odată în faţa judecăţii, vorbele judecătorului par ca un trăsnet ce

scînteе ameninţător pe deasupra lor. Acuzatul se piteşte iar lîngă bară, privind pierdut cînd într'o parte, cînd în alta, iar fetele tremurînd ciugulesc cu degetele din zdrenţele veşmintelor...

Singură femeia s'arată mai bărbătoasă, ţinîndu-se dreaptă şi privind cu luare aminte să prindă înţelesul acelor vorbe, pe care domnişorul de sus vedea bine că le îndreaptă tot spre tovarăşul ei de-alături...

Dar cu toată truda ei, neputînd să înţeleagă ceva, cată cu mare grijă şi nădejde de-ajutor spre domnul cel bătrîn şi bun, care de data aceasta parcă uitase pe năcăjiţii dela spate.

Cum judecata nu poate îngădui să se piardă atîta timp cu nepriceperea *proştilor*, somează pentru ultima oară pe acuzaţi „să propună lista martorilor" ; contrar li se va aplica art. potrivit din *codul penal* şi *procedura penală !*

Femeia prinzînd parcă înţelesul „poruncii", îl tălmăceşte la rîndul ei bărbatului şi acesta cearcă să înşire cîteva vorbe fără rost.

Judecata condamnă la închisoare, amendă şi despăgubiri.

Cum însă nici acest glas *al legii* de condamnare n'a fost priceput, năcăjiţii stau neclintiţi tot la bară, în timp ce omul îngînă mereu cîteva nume...

Dreptatea însă făcîndu-se, aprodul se repede şi apucîndu-i dela spate îi împinge spre uşă, răcnindu-le în urechi :

— Hai duceţi-vă, că judecata v'a osîndit la ştreaf şi puşcărie...

Şi-au plecat.

Inchisoarea o vor face fără să simtă atît durerea urmărilor morale ; dar amenda, amenda cu ce-or plăti-o oare ?...

A! uitasem că au vecin pe *„domnul reclamant"*. Vor vinde negreşit pricinoasa fărîmă de pămînt şi vor scăpa !...

Ioan Ciocîrlan

Documente omenești

UN POET Ș'UN FILOSOF

Alaltăeri 15 Iulie, umblam pe un drum de țară. Căldura lui Cuptor era în toiu, și doream umbra cum dorește cerbul apa de izvor. Zările se pierdeau într'o ceață ușoară spre care tremurau și fugeau parcă unde mărunte de lumină. Ogoare omenești stăteau întinse supt soare pe toate costișele, și din juru-mi de pretutindeni se înălța miros cald de erburi. Satele erau departe, însă într'o vălicică, aproape, știam o fîntînă cu nume bun în partea locului.

Dădui pe-un drum prăvălatic și zării îndată fîntîna cu nume bun. În adevăr, în tot ținutul Botoșanilor nu cred să se afle altă fîntînă la fel. De departe cerdacul ei cu stîlpi subțiri și acoperișul de tablă lucesc roșii, între sălciile pletoase care o înconjură, parc'ar rîde de veselie un obraz pîrguit.—Grăbii pașii, căci la umbra sălciilor era poposită o trăsură cu roți nalte, cu arcuri mlădioase, și cu doi cai cu hamuri rusești.

Cunoașteam căruța și caii. Erau ai părintelui Pantelimon dela schitul Codreni, de aproape, lăcaș faimos prin livezile și rîmnicele lui și prin pădurile de stejar care-l împresură. Cunoșteam puțin și pe părintele Pantelimon,—și mă recunoscu și sfinția-sa cînd ajunsei aproape: îmi zîmbi cu prietinie, cu obrazu-i pîrguit și vesel, plin parcă de aceiași lumină cași fîntîna cu nume bun.

«Așa-i că ți-i sete? mă întrebă părintele Pantelimon, eșindu-mi întru întîmpinare.

— Ai rostit, părinte egumene, cuvînt adevărat,» îi răspunsei eu cu duhul blîndeței. Băgam de seamă că pe marginea par-

macliului, lîngă sfinția sa, sta descoperită o chisea plină cu dulceț de cireșe negre.

«Atuncea, moș-Avrame, vorbi părintele întorcîndu-se cătră vizitiu, scoate o ciutură de apă proaspătă și dă o linguriță curată...

— Părinte, ți-a eșit un sfînt din gură...» zisei eu închinîndu-mă în fața cuvioșiei-sale și apucîndu-i mîna moale pe care mi-o întinsese cu osebită bunăvoință.

Moș-Avram își mîngîie întâiu pletele cărunte, apoi, bocănind cu cizmele-i mari, intră în cerdac și dădu drumul în fîntînă ciuturei cu lanț. Încet și tacticos prinse după aceia să învîrtească roata, cu obrazul brăzdat, cufundat ca 'ntr'o gîndire adîncă. Eu priveam cerdacul cu măestrie lucrat, cu florile tăiate în scîndură care împodobeau capetele de sus ale stîlpilor, priveam acoperișul ca o pîlnie întoarsă cu gura în jos, și săgeata din vîrf; iar părintele Pantelimon, voinic, nalt și gros, cu mînile în șolduri, urmărea c'un fel de mîndrie învingătoare cercetarea mea.

Deasupra intrării cerdacului, pe-o tablă, stăteau scrise cu slove mari, albe, două stihuri:

Beți apă vă răcoriți
Și pre Dumnezeu măriți.

Cînd îmi coborîi ochii, părintele Pantelimon zîmbea:

«Ce zici?

— Ce să zic? îmi place... răspunsei eu privind la cuvioșia-sa cu oarecare bănuială.

— Apoi și fîntîna și stihurile, sînt de mine făcute! zise cu glas gros părintele Pantelimon.

— Stihurile sînt foarte frumoase!» observai eu, de data asta cu convingere.

Lovisem bine; sfinția-sa avea vanitatea literaturii. I se lumină deplin fața și dragostea sa cătră mine crescu vădit.

«Dă mai de grabă, moș Avrame! strigă el; și pe urmă să scoți și mașina de cafea...

— Cum? faceți și cafea aici, părinte egumene? strigai mirat. Apoi atunci pot să spun c'am ajuns în poarta raiului!—Și recitai încet, cu evlavie, înălțînd iar ochii cătră tablă:

Beți apă vă răcoriți
Și pre Dumnezeu măriți!

— Adică, mai bine, întâiu scoate o leacă de gustare, moș-Avrame...» se grăbi să adaoge cuvioșia-sa părintele Pantelimon.

Cu gustarea am stat un ceas de vreme la umbra sălciilor, lingă fintina roșie, și căldura creștea în jurul nostru fără s'o simțim. Trecători nu erau, stăteam singuri; oamenii munceau în zăduf, încovoiați, pe lanuri.

Despre gustarea pe care cuvioșia-sa o adusese cu sine nu voiu spune nimic; cuprindea tot ce trebue ca să mulțămească pe un vlădică. Mai interesant era însuși sfinția-sa, care mi-a povestit între altele cum a zidit fintina și a clădit cerdacul, și mi-a numărat o mulțime de petreceri la schit cu «lumea nobilă» din Botoșani.

«La urma urmei, pentru lumea bună care vine la schit, am zidit eu fintina asta».

Interesant era și moș-Avram, care sta la o parte, tăcut. Numai din cînd în cînd se amesteca în vorbă, liniștit și sentențios, —parcă picura stropi de apă rece peste focul cu care vorbea părintele Pantelimon.

«Eu acuma sînt „supiriorul" mănăstirii, zicea călugărul, cu glasu 'nginfat de două pahare de vin. Dar în tinerețe am fost un om așa, cum să spun, un om care nu fusesem dus de multe ori la biserică... Făcusem și eu multe! Am fost și cioban; acuma, după ce m'am ridicat în lumea bună, pot să spun; am fost și la oaste... da am fost „grad"... Și pe urmă dac'am văzut că în sat nu mă mai pot așeza, înțelegi, dacă am văzut sărăcia în care trăesc toți, am zis așa: De ce să nu mă liniștesc și eu undeva? De priceput sînt priceput, de gospodar sînt gospodar... Ar trebui să mă retrag undeva, zic, într'o chinovie, și să trăesc cum se cuvine... Așa am și făcut. M'am făcut monah, ș'acu, slavă Domnului, nimene nu poate zice că nu fac gospodărie bună la schit la Codreni. Am de toate. De voinic sînt voinic, ș'oiu mai duce-o o bucată de vreme... la să mai bem un păhărel de vin. Ce zîmbești a ride, moș-Avrame? nu-i așa?

— Apoi dă, părinte, răspunse moș-Avram de lîngă cai; nimene n'a făcut *condract* cu Dumnezeu cît are să trăiască...

— Ei, lasă! urmă părintele întorcîndu-se repede spre mine. Cum iți spun și cum poate știi, am făcut la schit multe lucruri bune. Am dres rîmnicele, am întocmit prisacă, am *reperat* chiliile, am acoperit biserica... Am făcut și eu ceva,—lumea care a veni, să vadă! Și cum vezi, și fintina asta am făcut-o tot eu, ș'am scris și stihurile! Dar am avut mare năcaz! mare năcaz!

— Ce năcaz, părinte?

— He! Unii stricau clădirea, unii furau zestrea fintinii... Dac'am văzut ș'am văzut, m'am pus ș'am făcut un blăstăm!

— Cum?

— Am „scris", urmă sfinția sa, am scris un blăstăm... L-am scris pentru rău-făcători, pentru țăranii cari nu vor să știe de facerea de bine, și fură lucrul pus aici pentru „binele public"... Intră te rog în cerdac, văd că-ți plac compunerile,—și observă mata lîngă roata fintinei, altă tablă, pe care se află scrise cele de cuviință...»

Am intrat în cerdac și am cetit a doua operă literară a cuvioșiei-sale. Asculta și părintele Pantelimon cu zîmbetu-i învingător, și moș-Avram cu fața-i gînditoare.

Ceteam c'un glas trist și monoton, cum se cuvine să se citească blăstămurile.

† Sf. Mănăstire Codreni.

Subsemnatul Pantelimon Costăkescu arhimandritul și supiriorul sfiintei mănăstiri Codreni care am făcut această fintînă pentru binele omenirii care vor trece pe aici și își vor astimpăra setea și se vor odihni la această fintînă pentru binele publicului și pentru a me pomenire.

Și văd că unii miau furat ciutura, lanțul dela această fintînă anu trecut și am pus alt lanț și altă ciutură care și pe acestea leau furat pentru care mam supărat foarte mult: acuma pun alt lanț și altă ciutură din nou însă cu blăstăm și afurisenie ca acel ce va îndrăzni să ee lanțul și cu ciutura sau alt lucru de la această fintînă, cu darul ce îmi este dat de la Dumnezeu il blăstăm; blăstămat să fie și afurisit și anaftima și blăstămat să fie, și de Dumnezeu să fie niertat până ce nu va veni să mărturisească și săl dezleg eu.

Arhimandritul Pantelimon Costăkescu.

1 Ianuarie 1909.

«Ei? ce zici?» întrebă bucuros părintele, cînd eșii dela fintînă.

Ziua de alaltăeri a fost pentru mine o zi de lașitate:

«E frumos, murmurai eu...

— E frumos, dar mai ales cu folos! întări cu glas mare cuvioșia-sa. Numai moș-Avram nu se împacă și zice că oame-

nii n'au să-mi lese *obectele* în pace... Ce zici, moș-Avrame, de țărani ?

— De ce să ție țăranii legile și blăstămurile, răspunse cu voce joasă bătrînul, dacă nici cei mari nu le țin ? Legile în țara noastră sînt scrise pe ghiață !

— Ei, lasă ! ei, lasă ! strigă părintele dînd din mîni... a crede boeru' că ești cine știe ce filosof ! Ei, ce spui mata, domnule Gavrilescu ? urmă părintele întorcîndu-se spre mine.

— Despre ce, părinte ?

— Despre... — și cuvioșia-sa îmi făcu semn cu capul, înălțînd sprincenele, spre tabla de deasupra ușii și spre cea de lîngă roata fîntînii...—Mă privi zîmbind dulce : De mine sînt compuse !—Imi mai întinse un păhărel, și-și mîngîia încetișor barba roșcată, așteptîndu-mi răspunsul.—Ce zici ?

— Mie îmi place mai mult poezia !... răspunsei eu cu jumătate de gură.

— Ba eu țin la blăstăm ! vorbi părintele cu tărie ; ba eu țin la blăstăm ! E și cu folos !»

Cu multă dragoste și foc pentru operele lui, părintele Pantelimon mă lămuri «cum i-a venit» să le facă, și cum s'a pus la scris. Pe urmă îmi mai spuse prea multe alte lucruri : din toate vedeam că am de-aface c'un fost sătean care a urît munca, c'un fost vagmistru îmbrăcat în rantie călugărească. In viața lui de belșug și lene și-a adus poate aminte de cîntecele și «poiziile» din oaste, în urechi i-au sunat stihuri din monahie, ca acestea :

> O prea frumoasă pustie,
> Poftesc să te am soție...

-și s'a trezit poet, și încă partizan al artei cu tendinți !

Fugărit de nevoi, rodea acuma ca un verme în cămări și livezi. In toată frumusețea lumii lui Dumnezeu el nu găsea decît două lucruri : mîncarea și somnul. Evlavia și credința pentru el erau pustiurile Africei de care niciodată n'auzise măcar.

Devenise călugăr, adică egoist și crud, ca să scrie două stihuri ș'un blestem, ca să mănînce repede dintr'o gustare care ar fi săturat două zile pe nevoiașii rămași în sat, la vatra-i părintească, și ca să arunce o privire verzue și aspră de stăpîn la moș-Avram, care stătuse liniștit deoparte, și privise, flămînd, cum mănîncă alții.

«Ce stai așa, moșule ? strigă călugărul grăbit deodată ; ia și strînge repede și pe urmă înhamă... Știi că mie nu-mi prea place încetineala dumitale...»

Bătrînul se apropie și trase pe rînd către sine șervetele și sticlele goale.

«Cînd m'ai chemat să strîng, am chitit c'a fi o vorbă cu înțeles... zise el rîzînd.

— Hai ! repede, moș-Avrame ! lasă vorba !

— Ei, ce să-i faci ? mormăi moș-Avram. Bogatul se scarchină, și săracul socoate că caută să-i dee...

— Ce-ai spus ? ce-ai boscorodit acolo cum ți-i obiceiul ? strigă părintele Pantelimon puțin înflăcărat.

— Da' n'am spus cine știe ce .. Mă gîndeam și eu c'am fost în vremea mea om și fruntaș... Eah ! Așa-i lumea, ce să-i faci ? Mîngîerea săracului—răbdarea !

— Ba mai bine, moșule, ai lasa filosofia la o parte și ți-ai vedea de nevoe !»

Băgam de seamă că bătrînul, din felul lui de a se purta și a vorbi, nu prea ține sus în cinste pe cuvioșia-sa egumenul. Asta o știa și scriitorul blăstămului, și, pentrucă era un străin de față, nu înțelegea să iasă umilit din trecătorul conflict cu vizitiul său. Incepu a mormăi îndesat și scurt ceva, mergînd către bătrîn. Mormăirile lui îmi aduseră deodată melancolice amintiri oștășești ! Iar bătrînul, tot liniștit și flămînd, își căuta de treabă, fără să-i răspundă. Numai într'un tîrziu, trecînd pe lîngă mine, îl auzii murmurînd :

«Așa-i cînd îmbătrînește lupu'... îl incolțesc coteii...»

Mă pregăteam de plecare și eu,—și ca să mulțămesc părintelui Pantelimon pentru ospătarea lui, cetii încă odată, a treia oară, cu ușoară admirație în glas, stihurile de deasupra ușei cerdacului. Monahul, ascultînd răpit, simțea o năzuință în sus, spre ușa păzită de sfîntul Petru ; iar bătrînul, de lîngă cai, privea la mine cu coada ochiului, apoi zîmbi clătinînd din cap...

M. Sd.

ARHANGHELUL MIHAIL

La Mănăstirea Neamțului am cunoscut un nebun pe care oamenii îl numeau Arhanghelul Mihail. Era un maniac religios cum se găsesc mulți prin acest ținut al Moldovei, unde bogăția

de mănăstiri și lăcașuri vechi bisericești te predispune la o blîndă visare mistică. Avea peste 70 de ani, dar mersul lui drept și sprinten, mișcările iuți și vioae și înfățișarea lui viguroasă te făceau, la prima vedere, să-l iai drept un băetan de 20 de ani, cu figura îmbătrînită înainte de vreme. Purta un spenţer cenușiu, pe cap o pălărie de aceiași culoare, cu mărgenile totdeauna în jos, împodobită de jur împrejurul cordelii cu pene de gîscă și de găină, iar la gît, de un lanț de alamă, atîrnau cîteva cruci și engolpioane. De departe, penele capului deșteptau în minte imaginea Pieilor-Roșii, de aproape, chipul lui ras și expresiv, cu plete mari, unduioase, îți amintea figura lui Voltaire. Nu se despărțea niciodată de două-trei icoane, de care îngrijea parcă ar fi fost ființe vii, purtînd pe la gura sfinților merindea lui săracă și spălîndu-le fața și mînile în apă curgătoare. Mînca foarte puțin, avea oroare de carne, se scălda în fiecare zi, în faptul dimineții, iarna și vara, în apele munților, dormea numai cîteva ceasuri. Era un dușman înverșunat al tutunului și al rachiului, pentrucă „mahorca și holerca sînt născocirile diavolului". Vinul, dimpotrivă, nu-l disprețuia, căci e băutura Domnului și intră în sfînta împărtășanie. Dacă îl cinstea cineva, el bea cumpătat și cu măsură, după ce mai întâiu cu cele trei degete dela mîna dreaptă se însemna apăsat în numele Tatălui, al Fiului și al Sfîntului Duh, ștergîndu-și frumos gura cu mîneca surtucului. O castitate neînfrîntă îl îndepărtase toată viața dela plăcerile care deschid porțile iadului. Vorbea tare și cu inimă, glasul lui, ca un clopot, se auzea de departe, iar cînd rîdea răsunau dealurile. Cînta minunat cîntece de biserică, uneori cu note de falș soprano, alteori cu glas puternic de tenor. Cînd zicea versuri de lume, care-i plăceau ca și cele bisericești, cu degetul umed imita, pe scîndurile podelei, contrabasul, din gură închipuia clarineta și fligornul, acompaniindu-se în răstimpuri și de un sunet de clopoței, pe care-l scotea lovind cu mîna în cadență peste cruci și engolpioane. Era o muzică bizară, pe care o ascultai cu plăcere. Iți făcea impresia că ai înaintea ta pe unul din acei cîntăreți ambulanți, care purtînd în brațe un cimpoiu, duc în spinare o întreagă orchestră.

Nu făcea rău nimănui. Iubea cu căldură vietățile pămîntului, se uita cu înduioșare la sburătoarele cerului și avea desmierdări de amant pentru florile cîmpului. O giză... un gîndac... un fluture... îi scotea lacrămi, și accente duioase lăsau să se vadă între dînsul și întreaga natură o solidaritate divină. Cînd uliul se rotea în cercuri line de-asupra aghesmătarului din fața mănăstirii, ochind din înălțime hulubii neastîmpărați, Mihai, cu privirea umedă, urmărea sborul lui viclean, fîlfîind ușor din mînile lui îndoite și imitînd desăvîrșit țipătul vindereului.

Adeseaori îl vedeai închinîndu-se lui D-zeu, cu umilință și lacrămi, ori cîntînd Maicei Domnului imnuri de laudă, cu glas subțire, din cap, așa cum cîntă în paradis serafimii și heruvimii, pe care era sigur că-i auzise.

El îmi deștepta în suflet lucruri vechi și sfinte, făcînd să mă întorc cu mintea spre timpurile primitive ale creștinismului și să călătoresc cu pietate prin locurile evangheliei... în țara Galaadului... pe muntele Carmelului... la apa Iordanului... pe lacul Genisaretului...

Odată l-am văzut mîniet. L-am întrebat ce are:

— A dat cu pușca 'n uliu—mi-a răspuns el cu mișcări înfrigurate.—Pentruce să-l omoare? Și el este o vietate a lui Dumnezeu...

— Bine, Mihai, dar uliul mănîncă găini și pui... nu trebue omul să le apere?

— Și dumneata mînînci găini și pui... Cine are păseri să le păzască... să nu dee cu pușca... El nu trebue să trăiască?

Și Mihai s'a repezit într'un suflet acasă, a luat fărîme de mămăligă, a alergat pe unde știa el că paserea răpitoare își are cuibul, așezînd mîncarea grămadă lîngă tulpina unui brad bătrîn...

Ocupațiile lui erau ușoare și lipsite de grijă. Se ducea regulat la biserică, unde a fost prins în multe rînduri purtînd o bucată de zahar pe la gura icoanei Maicei Domnului, cea făcătoare de minuni, și probozit greu pentru fapta asta nelegiuită. Peste zi dregea ciubote, făcea linguri, pe care le încresta cu mult meșteșug, cioplind și săpînd cozile în chipuri de animale și păseri, care arătau adevărate porniri artistice. Iar după ce soarele trecea de amează, îl vedeai cu o undiță lungă pe umăr, apucînd repede spre unul din cele două iazuri ale mănăstirii. Pomană nu primea.

— Mihai, l-am întrebat într'o zi, de ce prinzi peștii? Ei nu trebue să trăiască?

— Peștii n'au sînge, nici glas... Carne să nu mînînci... pește nu-i păcat... Și Mîntuitorul prindea... la!... Auzi cum țipă hultanul?

— De unde știi că i hultanul?

— Cum să nu știu?... Sălăcuțul... are cuibu 'n Vovidenie... l-am dus de mîncare... să mînînce cu hultănița lui... să nu mai vie în mănăstire... să tragă cu pușca...

— Hultanul, Mihai, mănîncă numai carne...

— Asta nu-i adevărat—răcni el—mănîncă măligă și pîne și grăunțe... Numai cînd n'are, mănîncă carne... Asta nu-i adevărat... Păsările nu trebuesc împușcate... Un cuc și *cucoaea* fac cît o moșie....

El se uită cu băgare de samă la picioarele mele și cinchindu-se jos, îmi sgîrie o botină cu unghia, sfătuindu-mă cu glas domol: „Să mi-o dai să-i pun un cărăvășel".

— De unde ai deprins ciubotăria, Mihai?

— Am învățat-o singur... Omul trebue să aibă un meșteșug. Eu fac linguri... dreg ciubote... Ploile tot eu le port... De patruzeci de ani de cînd le port...Și în raiu am fost... trei zile și trei nopți am stat... iar pe pămînt am fost mort...

— Și cum e în raiu, Mihai?

— Tea!... numai lumină şi verdeaţă... Şi tatăl meu cel ceresc—eu am doi taţi—stă cu mitra în cap ca părintele *nitropolitul*... Şi cîntece mîndre de serafimi şi de heruvimi. Tea!... Trei zile am stat...

Şi ca să-mi facă dovada începea să cînte căutînd să nimerească glasul cel mai subţire: „Pre tine te lăudăm... pre tine te binecuvîntăm"... apoi oprindu-se brusc îmi arătă, rîzînd, un călugăr înnalt şi mustăcios: „Parcă-i un crap de Siret".

Vorbea figurat şi cu imagini strălucitoare, colorîndu-şi povestirile prin comparaţii minunate, pe care iubirea-i fierbinte de natură i le punea la îndămînă cu o îmbielşugare uimitoare... Iar limba romînească avea în gura lui un farmec deosebit...

Intr'o zi, m'am dus acasă la dînsul. Sta pe un scăunaş în ogradă şi lucra cu multă băgare de samă la coada unei linguri. Cu ochelarii, legaţi cu sfară, pe vîrful nasului, cu o pesteleă improvizată pe dinnainte, părea om întreg, un meşter harnic, adîncit în rostul trebii lui. Căci seriozitatea gravă care i se aşezase pe figură, nu lăsa să i se vadă nimic din rătăcirea minţii. Lîngă dînsul, pe o laviţă, îi erau aşezate icoanele, iar într'un colţ, o mînă de gologani, printre care luceau şi cîţiva bani de argint. L-am întrebat:

— Ce faci, Mihai?

— Ia mai fac cîte-o leacă de ochi la cucoşul ista... Acuşi îl gătesc... Găvanul îi gata...

Şi Mihai îndepărtă lingura, uitîndu-se la dînsa pe sub ochelari, pentruca să-i vadă efectul de departe...

— Cu ce-i faci ochiul?

— Cu hîrtie *cinică*... o bag împrejur binişor cu cuţitul... nu mai esă...

El apăsa uşurel cu briceagul capul cucoşului, iar din gură făcea schime curioase, menite să-i înlesnească operaţia lui migăloasă...

— Faci multe linguri pe zi?

— Cu peşte... ori cu cucoş... două... a doua n'o mîntui de tot... De celelalte proaste... fac şese... opt... şi zece fac... Da' trebue să mă ţin...

— De ce îţi laşi banii aici? Dacă ţi-i ea cineva?

— De lîngă Maica Domnului?... Nu-i ea nimeni...

Mihai lăsă lucrul, se ridică uşor scuturîndu-şi petica de dinnainte şi se uită înspre munţii Pleşului cu priviri de vizionar. Soarele ardea blînd, cerul avea o faţă limpede, iar în mănăstire era linişte. O rîndunică, pe aproape, ciripea cu îndărătnicie, sfîrşind cu accente de mirare... Mihai îmi spuse:

— Cînd m'am sculat dimineaţă... mai era pân' să răsară sfîntul soare... boii părintelui Daniil rugumau... I-am sărutat... Botul lor aninosă tare frumos... a trandafir sălbatic, da' nu de cel roş... de cel alb.

Şi trecînd fără tranziţie la altă vorbă:

— A adus părintele două tigăi de aramă... să vezi ce frumos sună...

Intrarăm înlăuntru. El aşeză tingirile la o depărtare potrivită una de alta, şi lovindu-le pe rînd cu melesteul, începu un cîntec cu voce bărbătească, alternînd-o cu glas de copil. Imita şi contrabasul şi alte două-trei instrumente, sărind uşor într'un picior, neuitînd la momentul potrivit să sune şi din cruci şi engolpioane. Apoi deodată, aducîndu-şi aminte de ceva:

— Să mergem lîngă lădoiu... face ca bombardonul...

El îşi mută tigăile lîngă o ladă mare, de Braşov, şi cu degetul umed scoase dintr'însa, de probă, nişte vibraţii sonore, după care urmă, cu aceiaşi fanfară, o nouă partitură, în care într'adevăr se distingea... bombardonul...

Mihai se opri şi arătîndu-mi cu melesteul tingirile, spuse: „Aşa cînta împăratul David".

Clopotul dela trapeză chema pe călugări la prînz. El puse melesteul la locul lui şi mă întrebă:

— Ai văzut cum mînîncă călugării?... Cu camilaucele în cap... cioc... cioc... cioc... parcă-s nişte *corghi*...

Venea de multe ori la mine. Se aşeza pe scările cerdacului şi cerea zahar să i se facă glasul subţire. Imi arăta cum cîntă jidovii în sinagogă, imitînd minunat caracterul oriental al muzicii, bătînd din palme la intervale, fără nici o urmă de schimonositură sau de bătae de joc. Apoi trecea la *catolnici* oţărîndu-se şi recitînd cu voce forte, vorbe, care fără să fie latineşti, avea totuşi aspectul. Imi plăcea să stau cu dînsul, căci ştiam că în faţa mea am un suflet bun şi curat, curat ca apa dela munte şi bun ca pînea lui D-zeu. Mă gîndem cu durere, că în mecanismul acesta atît de bine alcătuit, în această maşină care ar fi putut funcţiona admirabil... un şurub... numai un mic şurub e stricat... însă pentru totdeauna!

Uneori vorbia fără şir... dar în aiurările lui pomenea de oameni vechi şi de demult... de cuconu Neculai Forăscu din Fălticeni... şi de duduca Raluca, care avea ochii ca albastrul cerului... de Iancu Razu, care stăpînea moşii întinse... cu hambare şi jîcniţi pline de bucate... de un Comino... care umbla cu patru cai înnaintaşi... Dorinţa lui cea mai fierbinte era să poată sluji odată... numai o singură dată în Mănăstirea Neamţului, cu mitră şi cîrjă şi îmbrăcat în vestminturi de vlădică... ca părintele Narcis. Că slujba o ştia fără greş dela început până la capăt... Şi era sigur că va veni şi vremea asta, îngrijindu-se să nu se întîmple prea tîrziu, cînd va fi un hleab ca părintele Vavila...

Cîteodată se înfuria şi atunci figura lui se contracta ca de o durere ascunsă, ameninţînd lumea cu potopul şi cu alte cumpene grele. Se vede că suferise în viaţă, căci în asemenea momente totdeauna se plîngea că l-au bătut şi i-au smult părul din cap, şi l-au legat de butuc...

Cînd nourii negri isvorau ameninţător de după vîrfurile Rusului şi cerul plumburiu răsuna de sgomote surde, ca glasul

primejdiei, iar lăstunii își arătau albul pîntecelui în sboruri neliniștite, Mihai, în fața clopotniței, cu pălăria în mînă, cu ochii la cer, îndrepta rugi fierbinți cătră D-zeu, să apere de spaimă pe oameni și pe vite și să trimeată grindina pe pustie locuri. El făcea cruci mari și metănii umilite, atingînd cu fruntea pămîntul...

La Mănăstirea Neamțului sta numai cîteva luni, căci locuințele lui erau regulate după anumite socoteli ale anului. In ziua Innălțării, de hramul mănăstirii, odată cu pelerinii care în această zi vin din toate părțile Moldovei, de prin satele și orașele Bucovinei, de prin ținuturile Basarabiei, de prin munții mocănești ai Ardealului; odată cu miile de credincioși, care, în faptul dimineții, acopăr pajiștea din jurul aghesmatarului, venea și Mihai. In mănăstire își avea locuința la un călugăr bătrîn și cuvios, de o vrîstă cu dînsul, cu care copilărise. Aici stătea până în ziua proorocului Ilie, cînd părăsea lăcașul bisericesc pentru iarmarocul din Fălticeni, despre care Mihai vorbea ca de un lucru minunat. Inspre Probajeni, pornea mai departe, pentruca Schimbarea la față să-l găsească la hramul Mănăstirii Slatina, unde hălăduia iarăși o bucată de vreme. Și cînd frigul lui Octombrie înroșia frunzele jugaștrilor, Mihai se așeza în satul Știrbăț, unde în nopțile lungi ale ernii, se închina lui D-zeu dregînd papucii femeilor...

Nimic nu-l putea hotărî să schimbe ori să amestece locurile lui de ședere. Mă deprinsesem astfel cu obiceiul lui, încît nu-mi puteam închipui Mănăstirea Neamțului, fără Mihai, înnainte de Sf. Ilie.

Dar cînd am venit pe aici nu l-am mai găsit. Am întrebat ce s'a făcut cu dînsul și un călugăr mi-a istorisit următoarele:

In ziua de Ispas, Mihai a venit, ca de obiceiu, cu legătura lui în spinare, cu bățul în mînă și cu cîteva undițe lungi. Intr'o duminică s'a închinat cu glas tare în timpul sfintei leturghii, și atunci părintele Trifon l-a isgonit din biserică. Mihai a părăsit sfîntul lăcaș, nu de bună voe, tăgăduind că ar fi săvîrșit un păcat, arătîndu-și îndreptările cu glasul lui puternic, care răsuna de departe. Fiindcă a făcut larmă multă, s'a hotărît să-l alunge din cuprinsul mănăstirii. Cînd i s'a adus lucrul la cunoștință, Mihai n'a voit cu nici un chip să se supue, căci până în ziua proorocului Ilie mai era vreme încă. Și Mihai a amenințat că va aduce potopul, făcînd din mîni gesturi mari și fără cumpăneală, iar ochii lui blînzi, erau încruntați. Și el a spus vorbe multe și fără de șir, pomenind de cuconu Neculai Forăscu din Fălticeni... și de duduca Raluca, care avea ochi mîndri ca albastrul cerului... de Iancu Razu, care stăpînea moșii întinse cu hambare și jicniți pline de bucate... de un Comino, care umbla cu patru cai înnaintași. Atunci s'a chemat jandarmul și'n fața uniformei, Mihai s'a făcut deodată blînd ca un copil. El s'a dus acasă, în chilia călugărului bătrîn și cuvios, și-a strîns țolincile, a luat cele cîteva linguri începute și două bucățele de zahar, și-a înfășurat ața undiții pe nuiaua ei, și a pornit plîngînd, cu lacrămi pe obraz.

Urmat de jandarm, ca un făcător de rele, Mihai a străbătut ograda aghesmatarului, apucînd devale pe lîngă gardul arhondaricului. In urma lor, la cîțiva pași, călugărul bătrîn și cuvios venea să petreacă pe acela care-i aducea aminte de vremile copilăriei. La apa Nemțișorului monahul s'a oprit, iar Mihai a trecut puntea sub ochii autorității, bocindu-se cu glas. Apoi s'a oprit, neștiind încotro să se îndrepte... Și după ce și-a șters ochii cu mîneca surtucului, a apucat încolo... peste munți...

*

Cînd am aflat povestea lui Mihai, mi-a venit în minte o istorie, pe care am cetit-o mai demult. In spre asfințit, într'o țară, unde valurile oceanului se sparg necontenit de coaste stîncoase și unde o adîncă credință a pus pe fețele omenești un văl de tristeță, trăia un nebun, care se credea preot, și care-și petrecea mai toată vremea în biserică, imitînd slujba leturghiei. De multe ori, în catedrala orașului, o psalmodiere bizară în naos, îngîna cîntările din altar: preotul imaginar oficia. Nimeni nu-i zicea însă nimic, căci—închee autorul—„ar fi fost lipsit de înțeles să se facă deosebire între cel simplu și cel umilit, care veneau deopotrivă să îngenunche înnaintea lui D-zeu".

D. D. P.

———

NOAPTE

Lui G. Topîrceanu

Printre plopi subţiri şi rari
Creşte 'n raza lunii
Umbra streşinilor mari
Unde dorm lăstunii.

Apa lunii, ca un val,
Cade pe cupole,
Şi pe turle de metal
Pune aureole.

Risipeşte din neant
Flori de-argint pe ramuri,
Cu sclipiri de diamant
Fulgeră la geamuri.

Şi 'n oraşul adormit,
Blonde luminişuri
Curg în fluviu liniştit
Peste coperişuri...

*

Vino !... Parcul doarme dus.
Ramurile albe
Pentru tine-înbină sus
Risipite salbe.

Pentru tine, ca să treci,
Valul de lumină
Desfăşoară pe poteci
Broderie fină.

Lebedele îşi desfac
Alba lor grămadă, —
Parcă lunecă pe lac
Blocuri de zăpadă.

Nimeni nu-i să rup' acum
Liniştea grădinii...
Cupe pline de parfum —
Dorm în aer crinii...

Şi te cheamă plopii rari
Fluturînd sub lună,
Vino !... Din trecut răsari,
Dragoste nebună !

*

In zădar pui stăvilar
Invechite pravili, —
Dorul meu n'are hotar,
Gîndul n'are stavili...

Gîndul meu străbate lin
Unde dormi, frumoasă,
Ca o mare de senin
Năvălește 'n casă;

Și purtînd durerea mea
Pe ferești deschise,
Peste trupul tău de nea
Pune văl de vise!...

*

Ritmic pasul meu tîrziu
Pe trotoar răsună...
Sufletul mi-e un pustiu
Luminat de lună!

Mircea Dem. Rădulescu

Introducerea asigurărilor sociale obligatorii în Anglia [1])

I

De curînd a adus Lloyd George în fața Parlamentului englez un proect de lege a asigurărilor sociale, bazat pe principiul obligației. Proectul a fost primit cu entuziasm în Anglia, iar în Parlament a fost admis în principiu în prima și a doua cetire. O astfel de lege, care are la bază o puternică intervenție a statului în raporturile dintre oameni în viața economică, o astfel de lege în Anglia, țara clasică a individualismului economic absolut, țara școalei „manchesteriene", însemnează desigur un eveniment în curentul gîndirilor moderne. Mai întăiu, în Anglia, unde o tradiție îndelungată a înrădăcinat în sufletul Englezului dorința de libertate absolută în actele sale și încrederea în puterea de a se ajuta singur—*to help themselve*,—în Anglia, aducerea unei asemenea legi fără precedent dovedește o energie și un curaj politic nu prea comun. Și acestea le are Lloyd George, care tocmai de aceia e unul din cei mai populari miniștri ai Angliei. In presa engleză e comparat adesea cu Bismarck, iar acum, în urma proectului de asigurări sociale, de oarece în multe puncte merge mai departe decît legea asigurărilor sociale în Germania,

1) Izvoare: National Insurance Bill, London, 1911;—National Insurance Bill: Report of Actuaries and Memorandum by the Chancellor of the Exchequer, London, 1911;—The People's Insurance. Explained by the Right How. D. Lloyd George, London, 1911;—The Prevention of Destitution, de Sidney și Beatrice Webb, London, 1911;—National Health Insurance, de E. J. Schuster, London, 1911;—National Health Insurance în The Quarterly Review din Iulie 1911, p. 191 și urm.;—The Insurance Bill and the conquest of consumption în The Westminster Review din August 1911, p. 149 și urm.;—The Insurance Bill, the Doctors and National policy în The Nineteenth Century and after din Iulie 1911, p. 152 și urm.; In aceiași revistă din August 1911, p. 339 și urm.: National Insurance and the Commonweal;—Staatliche Arbeiterversicherung in England în Reichs-Arbeitsblatt din Iunie 1911;—Die künftige englische Sozialversicherung în Zeitschrift für die gesamte Versicherungswissenschaft, Iulie 1911;—Das problem der Arbeitslosigkeit in England în Arhiv für Soz. Wiss. a lui Sombart, vol. XXXIII, 1911.

e prezentat de o parte din presa engleză ca „superior lui Bismarck". Această popularitate e tocmai efectul acelei îndrăzneli politice, de care se vorbeşte chiar în presa engleză. *The Quarterly Review*, din Iulie 1911, cu privire la acest proect spune: „Introducerea lui arată o mare îndrăzneală şi un înnalt curaj politic. Nici un om de stat timid sau conservativ (tradiţionalist) nu ar fi propus sau nu ar fi adus o măsură aşa de mare şi bazată pe principii aşa de nouă în această ţară". [1])

Apoi, în afară de această întorsătură în politica socială engleză, aducerea unei asemenea legi în Anglia e o deziluzie a multor economişti teoreticiani şi din Anglia şi de pe Continent. Dintre marile naţiuni culte moderne din Europa numai în Anglia se mai păstrau neatinse principiile liberalismului economic absolut, pornit dela *fisiocraţi* şi cristalizat în opera celebră a lui Ad. Smith: *The Wealth of Nations* [2]). In Germania, protecţionismul şi asigurările sociale obligatorii erau semnele mai moderne ale unui vechiu mercantilism, prezentat astăzi mai lărgit sub forma unui „socialism de stat". In Franţa, infiltrarea întregei politici sociale, cu măsuri parţiale ale guvernelor influenţate de socialişti, slăbia încrederea în menţinerea tradiţională a concepţiilor liberalismului economic, aşa cum se înţelege de reprezentanţii de azi ai şcoalei mai vechi. Introducerea asigurărilor obligatorii din 1910 în Franţa a adeverit acea slabă încredere. Rămînea, prin urmare, ca un obiect de exemplificare a teoriilor numai Anglia cu *liberul schimb* şi cu lipsa unor asigurări sociale obligatorii. Incercarea de curînd a lui Chamberlain de a naşte o mişcare în favoarea protecţionismului nu reuşise, iar evenimentele actuale referitoare la reforma constituţională au îndepărtat şi mai mult perspectiva protecţionismului, dorit de conservatori. Iată însă că un guvern liberal aduce acum o lege pentru asigurările sociale obligatorii.

Se aduce într'adevăr prin această lege o lovitură liberalismului economic? Nu discutăm aici chestiunea dacă asigurările sociale obligatorii însemnează o intronare a socialismului. In general însă se poate vedea că această legislaţie modernă asupra asigurărilor sociale, care se întinde în toată lumea cultă, este potrivnică teoriilor liberalismului manchesterian, cu formula sa infailibilă: *laissez faire, laissez passer, le monde va de lui même*, dar nu e potrivnică liberalismului economic practic, realizat de legislaţiile care au urmat după distrugerea alcătuirilor economico-sociale medievale. Se înţelege, o schimbare există, dar aceasta dovedeşte mai mult o liberare de abstracţiuni şi o acomodare la realitatea socială. In Anglia, legea asigurărilor e adusă acum

1) „Its initiation reveals a large grasp and high political courage. No timid or conventional statesman would have planned or brought forward a measure of such magnitude and based on principles so novel in this country" (National Health Insurance, p. 192).

2) Autorul legislaţiei de proteguire a muncii industriale în fabrici, precum şi al întregei legislaţii agrare a ultimilor ani. (N. R.).

de un guvern liberal. Atitudinea partidelor politice faţă de această lege e următoarea: sprijinitor al legii în principiile ei, afară de liberali, este şi partidul numeros al muncii — *Labour Party*. Impotriva legii este o mică fracţiune a partidului muncitoresc, aceia care reprezintă în Anglia partidul social-democraţei — *social-democratic Party*. Tot împotriva legii sînt şi conservatorii, care propun ca o contra măsură sistemul protecţionist — *Tarif Reform* — prin care speră să procure ocaziuni nouă de muncă şi deci combaterea *chômage*-ului şi ridicarea salariilor, ceia ce ar da posibilitatea asigurării benevole mai complete. Faţă de această situaţie politică, proectul, admis în prima şi a doua cetire, are perspectiva de a deveni lege, în principiile sale.

Un fapt e de observat. In urma acestei legi, Germania, care avea până acum primul pas în politica socială, rămîne pe planul al doilea, căci Anglia începe să facă experienţi care nu s'au încercat încă în Germania. De altfel, pe acest domeniu al asigurărilor sociale, în timpul din urmă, alte state, adoptînd principiile legislaţiei germane, au mers mai departe decît Germania. Astfel Austria are asigurarea funcţionarilor privaţi (Privatbeamte), ceia ce încă nu e în Germania decît într'un proect, care se discută acum. Apoi, după legea asigurărilor din 1910 din Franţa, vîrsta dela care începe pensia bătrîneţii e mai mică decît în Germania. In sfîrşit, dacă punem în acest cadru şi îngrijirea cetăţenilor bătrîni, apoi Australia, Danemarca şi la 1908 şi Anglia au introdus pensiunile pentru toţi cetăţenii dela o anumită vîrstă în sus, fără contribuţii anterioare. Toate acestea erau însă chestiuni mai de amănunt, iar pensionarea bătrînilor fără contribuţie e socotită că face parte din cadrul concepţiilor socialiste. Acum însă Anglia încearcă să rezolve o problemă economică modernă fundamentală, prin introducerea asigurării împotriva *chômage*-ului. Dar nu numai în această privinţă Anglia merge mai departe. Chiar în celelalte ramuri ale asigurării, care sînt şi în Germania, proectul lui Lloyd George are perfecţiuni de organizare şi tehnică şi mai ales cu privire la aceia ce se dă asiguraţilor. In expunerea sumară a principiilor acestui proect, voiu căuta să scot în evidenţă aceste părţi.

De oarece în Anglia asigurarea împotriva accidentelor muncii e bazată până acum pe principiul responzabilităţii absolute a întreprinzătorului, fără a fi o asigurare propriu-zisă premergătoare, şi de oarece pentru îngrijirea bătrîneţii s'a adus legea pensiei bătrînilor în 1908, după principiile legii australiene, [1]) proectul de lege al lui Lloyd George nu se ocupă decît de asigurarea împotriva boalei şi invalidităţii şi împotriva *chômage*-ului. Şi după proect, dar şi după natura foarte deosebită a acestor ramuri de asigurare, voiu analiza în scurt mai întâiu asigurarea împotriva boalei şi invalidităţii şi apoi asigurarea împotriva lipsei de lucru.

1) Intr'un articol în „Buletinul Statistic al Romîniei" din 1/14 Aprilie 1911, „Asigurările în agricultură", am expus aceste principii.

II

Intre 1880 și 1890 s'au legiferat în Germania asigurările sociale împotriva accidentelor, a boalei și a invalidității și bătrîneții, pentru muncitorimea salariată în general, pe baza obligativității, cu contribuția statului, întreprinzătorilor și muncitorilor în cazul invalidității și bătrîneții, cu contribuția numai a întreprinzătorilor (1/3) și a lucrătorilor (2/3) în caz de boală,[1]) și numai în sarcina întreprinzătorilor în caz de accidente. Legile posterioare au mai lărgit cercul persoanelor obligate și au adus oarecare perfecțiuni de organizație și tehnică. Din anumite cauze, de natură istorică mai ales, asigurările germane în diversele ramuri prezintă cea mai mare lipsă de unitate, ceia ce face întregul edificiu relativ costisitor. Nici chiar reorganizarea generală a asigurărilor prin legea din anul acesta nu a reușit să aducă unitatea dorită și nici să întindă cercul persoanelor așa de departe cît cer nevoile timpului nostru.

In Anglia acum, legiuitorul neavînd să se izbească de alte organizări legale, create succesiv, poate stabili dela început unitatea în organizație, așa cum cere o tehnică mai perfecționată. Apoi cu un calcul aproape matematic, nici una din clasele sociale, care au nevoe să fie asigurate, nu sînt trecute cu vederea. Și datele statistice, fundamentul *sine qua non* al oricărei bune legislații asupra asigurărilor sociale, sînt astăzi mai complecte, dar și experiențile altor popoare, în special ale Germaniei, au servit propunătorului legii de călăuză.[2])

Pentrucă prin legea din 1908 *(Old age pensions act)* bătrîneța e îngrijită pentru toți cetățenii englezi, în proectul de acum nu mai e vorba de bătrîneță. Toate celelalte întîmplări, care aduc slăbirea, distrugerea sau întreruperea puterii de muncă, sînt prevăzute în proect într'o organizație unitară. Pe cînd în Germania pentru boală sînt organizări cu administrație specială și pentru invaliditate și bătrîneță cu totul altele, avem în Anglia aceleași instituții pentru toate. Pentru bătrîneță în Anglia, nefiind o asigurare propriu-zisă, ci o plată de pensiuni din bugetul statului, nu există prin urmare în toată Anglia decît un fel de organe pentru toate asigurările sociale.

In proect, pentru asigurarea contra boalei și invalididății sînt cuprinse următoarele părți: 1) Scopul asigurării sau persoanele asigurate (Scope of insurance or the persons insured), 2) Contribuțiile (Contributions), 3) Ajutoarele acordate (Benefits), 4) Administrația, 5) Finanțele. In aceiași ordine vor fi expuse și aici.

Intr'un discurs la Birmingham, Lloyd George vorbia muncitorimii, ca pregătire a spiritelor pentru proectul ce avea să aducă, despre „suferințile sărăcimii și de intenția innaltă de a preveni miriade de căsnicii ruinate și de vieți zdrobite"—*the sufferings of the poor and the high purpose of preventing myriads of ruined homes and broken hearts.*[1])—După întinderea precis calculată a asigurării la diferitele clase de oameni, expresiile acestra nu cuprind o exagerare, obișnuită în ocazii ca acelea în care s'a pronunțat. Se calculează pentru prezent 13.089.000 persoane, obligate la asigurare. Afară de acestea mai sînt 813.000 tot obligate sub 16 ani și 829.000 persoane care se pot asigura de bună voe. Așa dar 14.731.000 persoane cad sub dispozițiile legii. Această sumă însemnează 33% din întreaga populație engleză, sau 1/3 din această populație. In Germania în 1909, cu tot lungul timp de cînd datează legea, nu erau asigurați decît 1/5 din întreaga populație împotriva boalei și ¼ împotriva invalidității. Sînt obligați la asigurare în Anglia toți acei care trăesc din munca brațelor și sînt angajați cu salar, fără limită de venit în acest caz. Cînd însă ocupația este altfel decît prin calea muncii manuale și a salarului regulat *(otherweise than by way of manual labour and at a regular salary,*—atunci se fixează un maximum. Peste 160 £ [2]) venit anual nu se mai obligă la asigurare. Cu datele statistice în mînă sînt stabilite precis diversele profesii obligate sau scutite de obligația asigurării. Peste muncitorimea din industrie și agricultură, asigurarea se întinde și asupra funcționarilor comerciali de orice fel, asupra marinarilor și funcționarilor dela căile ferate, care nu sînt funcționari ai statului, asupra profesorilor privați, asupra servitorilor, asupra „lucrătorilor acasă," ceia ce se desemnează azi cu o numire devenită internațională: *Heimarbeiter*. Se excepteazā neaparat acei care sînt asigurați prin alte legi speciale, cum sînt funcționarii statului, prin diversele legi ale pensiilor. De bună voe se poate asigura la aceleași instituții create prin lege oricine își cîștigă traiul printr'o profesie regulată și nu e obligat la asigurare.

Cum se adună fondul necesar?

Pentru aceasta se face deosebire între asigurarea obligatorie—*compulsory insurance*—și asigurarea benevolă—*voluntary insurance*. In primul caz contribue: întreprinzătorii, asigurații și statul. In al doilea caz contribue numai asigurații și statul. Se face deosebire de asemenea între asigurarea bărbaților și a femeilor. Pentru bărbați statul dă 2/9, iar restul de 7/9 e dat de întreprinzător și asigurat, cu deosebirea arătată. Pentru femei statul dă ¼, iar restul de ¾ e adus de întreprinzător și asigurată. Acum raportul dintre contribuțiile întreprinzătorului și asiguratului, pentru partea cuvenită lor, depinde de mărimea salarului și deosebirea de sex. Următoarea tabelă arată raportul acestor contribuții:

1) Prin modificarea din anul acesta contribuțiile întreprinzătorilor și lucrătorilor sînt egale.

2) Lloyd George odată cu proectul și cu rapoartele doctorilor, matematicianilor și statisticianilor, pentru chestiunile respective, a prezentat și tabele speciale cu rezultatele asigurărilor germane.

1) Citat în National Health Insurance din The Quarterly Review, Iulie 1911, p. 193.

2) £=25 fr.; 160 £=4000 fr. Sub 160 £ este și venitul scutit de impozit în Anglia.

Contribuţia întreprinzătorului			Contribuţia asiguratului	
Salar zilnic	Bărbaţi	Femei	Bărbaţi	Femei
Pănă la 1 sh. 6 d.	6 d. săptămînal	5 d.	1 d.	1 d.
— 2 sh.	5 d.	4 d	2 d.	2 d.
— 2 sh. 6 d.	4 d.	3 d.	3 d.	3 d.
peste 2 sh. 6 d.	3 d.	3 d.	4 d.	3 d.

Intreaga contribuţie a întreprinzătorilor şi asiguraţilor e în toate cazurile pentru bărbaţi 7 denni şi pentru femei 6 denni. Două deosebiri însemnate în această tehnică faţă de cea germană. Mai întăiu, întreprinzătorul contribue aproape întotdeauna mai mult decît asiguratul. In Germania nu se trece peste jumătate ba încă până anul acesta la asigurarea împotriva boalei asiguraţii plăteau $^{2}/_{3}$ şi întreprinzătorii $^{1}/_{3}$. O altă deosebire e aceia că partea de contribuţie a întreprinzătorului e invers proporţională cu mărimea salarului. Cu cît salarul e mai mic, cu atît contribue întreprinzătorul mai mult şi asiguratul mai puţin, în lăuntrul aceleiaşi sume. Din aceste deosebiri, precum şi din faptul că statul contribue şi la asigurarea împotriva boalei, ceia ce nu e cazul în Germania, asigurările sociale engleze după acest proect apar mai favorabile muncitorimii, decît asigurările din Germania. In privinţa adunării contribuţiilor se admite şi de proectul de lege englez, după cum s'a admis şi de legea asigurărilor franceze din 1910, sistemul german cu lipirea de mărci, aşa zisul *Klebesystem*. Intreprinzătorul plăteşte întreaga contribuţie, oprind din salar, unde e vorba de salariaţi.

Ce primesc asiguraţii ?

Spre deosebire de Germania şi de toate celelalte ţări unde există asigurări sociale, în Anglia asiguraţii nu primesc bani de înmormîntare. Lloyd George motivează această dispoziţie prin aceia că e inutil să se dea acest ajutor, de oarece în Anglia nu există familie care să nu fie asigurată pentru caz de moarte. Intr'adevăr, există în Anglia, acum la prezentarea proectului, 43 milioane *poliţe* de asigurare, dintre care 6 mil. *poliţe* la *Friendly Societies*, 7 mil. la alte asociaţii muncitoreşti şi 30 mil. la societăţi private. Faţă de numărul populaţiei engleze, aceste cifre arată că toată lumea e asigurată pentru caz de moarte.

După diferitele cazuri, ajutoarele sînt următoarele :

1) Ingrijirea medicală (consultaţii şi doctori) pe tot timpul vieţii, începînd după 6 luni dela punerea în aplicare a legii. Pentru aceasta organele asigurării închee contracte cu doctorii pe anumite termene.

2) După 26 săptămîni de contribuţie fiecare asigurat are dreptul să fie îngrijit în sanatorul asigurării. Pentru construcţia de sanatorii statul dă la început un fond de 1.500.000 £., iar pentru întreţinerea lor se ia din contribuţii 1 sh. 3 d. anual, de fiecare asigurat.

3) După 104 săptămîni de contribuţii fiecare asigurat primeşte, în caz de boală, banii de boală, începînd cu a 4 zi a îmbolnăvirii şi pe un timp de 26 săptămîni. In primele 13 săptămîni, bărbaţii primesc 10 sh. săptămînal, iar femeile 7 sh. 6 d.. In ultimele 13 săptămîni şi bărbaţii şi femeile primesc 5 sh. săptămînal.

4) După 104 săptămîni de contribuţie, orice asigurat invalid, incapabil de muncă, primeşte 5 sh. săptămînal, ca bani de reconvalescenţă, cît timp durează incapacitatea de lucru.

5) După 26 săptămîni de contribuţie (pentru asiguraţii de bună voe după 52 săptămîni) soţiile asiguraţilor sau femeile asigurate primesc pentru cazuri de naştere 30 sh.. In acelaşi timp un repaos de 4 săptămîni, în care timp primesc salarul obişnuit. Astfel prin aceiaşi lege şi prin aceleaşi organe se realizează şi asigurarea maternităţii, cum există în puţine ţări, între care Italia, asigurare pe care se încearcă încă de mult să o introducă Germanii.

Instituţiile asigurării şi administraţia.

Cea mai mare superioritate tehnică a asigurărilor engleze, după proectul prezentat, constă în unitatea şi simplicitatea organizaţiei şi administraţiei. Faţă de numeroasele case de asigurare din Germania, atît pentru diversele ramuri ale asigurării, cît şi înlăuntrul fiecărei asigurări, întîlnim în proectul englez un sistem cît se poate mai simplu. Se înţelege că nici în Anglia legiuitorul nu are a face cu o *terra nova*. Sînt şi aici organizări de asigurare benevolă vechi. De oarece Anglia e una din ţările care au intrat cele dintăi în cîmpul organizării economice moderne, a trebuit să se simtă nevoea de asigurare mai înainte aici decît oriunde. Societăţile muncitorimii, cu alte scopuri principale, au ţinut loc şi de organe de asigurare în mod secundar. Astfel foarte multe din sindicatele muncitoreşti—*Trade-Unions*—au şi funcţiunea de asigurători ai membrilor lor. Dar în afară de acestea, s'au alcătuit încă de mult societăţi de ajutor mutual, care sînt mai răspîndite şi mai bine organizate decît în oricare parte a lumii. Acestea sînt *Friendly Societies*. Actualmente sînt cam 20.000 de astfel de societăţi în Anglia. Proectul de lege ţine seamă de toate aceste formaţiuni tradiţionale şi face din ele instituţii de asigurare după noua lege. In Germania Bismarck, pentru a da lovitura social-democraţiei, a creat case de asigurare nouă, făcînd şi pe cele vechi să existe, dar fără să le determine condiţiile, crezînd că se vor desfiinţa dela sine, faţă de cele avantajate de stat. De aici a derivat multilateralitatea caselor de asigurare germane. Lloyd George face din *Friendly-Societies* organele principale de asigurare, însă pune anumite condiţii de funcţionare, condiţii care nu sînt altceva decît norme din statutele celor mai bine organizate Friendly Societies. Astfel un prim organ al asigurării îl formează aceste „societăţi aprobate“—*approved societies*. Pentru a fi aprobate, se cer următoarele condiţii : a) Un număr de cel puţin 10.000 membri; pentru Irlanda 5.000 membri. Dacă nu au acest număr, se pot uni mai multe. b) Un caracter de folos şi ajutor comun. c) Administraţie proprie. d) Comitet *ales* de membri. In afară de a-

ceste societăți de ajutor comun proprii ale muncitorimii mai există și case de pensiuni întreținute de întreprinzători—*Superannuation fonds*;—acestea pentru a fi aprobate, trebue să aibă un comitet, în care întreprinzătorii să nu reprezinte mai mult de ¼ din numărul membrilor.

La „societățile aprobate" nu e nimeni obligat să se asigure, dar cine nu e asigurat la ele trebue să se asigure la *casele poștale* din *Post office* local. Aici se adună și contribuțiile membrilor și subvențiile statului și de aici se primesc ajutoarele prin organele administrative ale asigurării. Afară de aceste două instituții de asigurare nu mai există altele.

Administrația fondului asigurării nu o au organele administrative ale acestor două instituții de asigurare, ci o serie de organe administrative a parte. Lloyd George spune în expunerea de motive că sistemul de administrație propus prin proect nu e așa de biurocratic ca cel din Germania și apoi se sprijină mai mult pe principiul administrației proprii. [1]) Se lasă într'adevăr un mai larg cîmp de activitate administrației proprii, dar biurocratismul e inevitabil și în acest caz, căci și instituțiile așa constituite au funcționarii lor, și de multe ori e mai periculos biurocratismul acesta privat decît funcționărimea statului.

Toate contribuțiile formează pentru întreaga Anglie un fond al asigurării sociale, numit *Health Insurance Fund*. Acesta e administrat de funcționari speciali. Ajutoarele pornesc de aici în urma cererilor celor două instituții ale asigurării. Peste întregul fond al asigurării și pentru întreaga Anglie există un nou departament guvernamental numit Comisionarii asigurării—*governement departement called* **the Insurance Comissioners**.— Centrul administrației e în Londra și în fiecare district *(County Borough)* există un comitet local—*Local Health Commitee*. Așa dar într'un district există societățile aprobate și comitetul sanitar local, peste care se întinde autoritatea „Comisionarilor asigurării". Comitetul local e cumpus din 9—18 membri, aleși de consiliul comunal local, de societățile aprobate, de asigurații dela casele poștale. Comitetul local are însărcinarea să administreze fondul sanatoriului și fondul asiguraților la casele poștale și în afară de aceasta are să îngrijească, în mod general, de nevoile districtului cu privire la orice chestiune de sănătate publică *(to consider generally the needs of the county borough with regard to all questions of public health")*. Se dă o mare însemnătate acestei îndatoriri a comitetului local și prin același proect de lege se iau cele mai energice măsuri de combatere a epidemiilor și în special a tuberculozei. Aceste măsuri sînt determinate de o întindere foarte mare a tuberculozei. Într'adevăr, Lloyd George socotește că mor anual de tuberculoză 500.000 de oameni. Din 75.000 de morți între vîrstele de 14—55

1) In „Memorandum issued by the Chancellor of the Exchequer" se spune: „In Germany the system is much more bureaucratic in its management, and does not nearly to the same extent adopt the principle of selfgovernement".

ani, ¼ sînt morți de tuberculoză. De aceia se iau măsuri energice și se fac sacrificii pentru construcția de sanatorii.

Dintre măsurile energice pentru combaterea boalei fac parte și acelea privitoare la raporturile dintre instituțiile asigurării și doctori. Aceștia sînt angajați cu contract de organele asigurării și plătiți fix pentru fiecare caz. Intre doctori și *Friendly Societies* existau și înainte asemenea contracte; pentru fiecare caz se plătea 4 sh., în care intrau și doctoriile. Proectul acum dispune să se plătească numai onorarul, procurîndu-se deosebit doctoriile. Faptul că asigurarea cuprinde mai toată populația și că proectul pune pe doctori la dispoziția asociaților, a produs o mișcare a doctorilor împotriva proectului. [1]) Fața de această mișcare Lloyd George a declarat că proectul său nu a avut în vedere o îngrijire de soarta și nevoile doctorilor și că, dacă ei nu vor să se conformeze dispozițiilor legii, atunci Anglia își va procura funcționari medici pentru asigurarea socială.

In sfîrșit, tot din aceiași serie de măsuri face parte și dispoziția de a împovăra prin contribuții la asigurare pe acei care se fac vinovați de o stare rea sanitară. In localitățile unde mortalitatea e mai mare de 10%, pe cînd statistica mortalității arată o cifră a mortalității mai mică, în acele localități se impun contribuții la fondul asigurării fie patronilor, cînd insalubritatea depinde de ei, fie autorităților comunale sau altor autorități ale diferitelor lucrări publice.

In ce privește partea *financiară*, Lloyd George socotește că pentru primul an contribuțiile întreprinzătorilor și asiguraților vor fi de 20 mil. £ (500 mil. fr.), dintre care 9 mil. £ vor fi aduși de întreprinzători și 11 mil. £ de lucrători.

Pentru 1912/13 toate ajutoarele date și împreună cu costul administrației asigurării se vor ridica la suma de 7 mil. £; pentru 1915/16 însă această sumă va fi de 20 mil. £.

Bugetul statului se încarcă în modul următor:

Pentru 1912/13 statul dă 1.742.000 £.
" 1913/14 " " 3.359.000 £.
" 1914/15 " " 4.563.000 £.

Toate acestea sînt însă prevăzute în afară de fondul de 1.500.000 £, dat odată la început pentru construcția sanatoriilor.

III

Dacă în asigurările sociale împotriva boalei și invalidității întîlnim îmbunătățiri de organizare și tehnică administrativă fața de organizările asigurărilor sociale în alte țări, apoi proectul

1). „The Insurance Bill, the Doctors and National policy" de Harry Roberts, în „The Nineteenth Century and after" din Iulie 1911, p. 152 și urm.

ca un tot nu e ceva nou. Cu totul altfel este proectul asigurării împotriva lipsei de lucru, a *chômage*-ului, — *Unemployment*. Succesul definitiv al întregii construcții a asigurărilor sociale depinde de deslegarea problemei asigurării împotriva lipsei de lucru, o problemă cu totul modernă și inerentă organizării economice a timpului. Căci se poate vedea ușor că, dacă la un moment dat lucrătorul nu mai găsește ocazia să cîștige prin munca brațelor lui venitul obișnuit, nu mai poate plăti contribuțiile de asigurare împotriva celorlalte întîmplări ale vieții. Care e urmarea? Sau se continuă de către instituția asigurării să se plătească ajutoarele pentru întîmplările asigurate și atunci întreaga organizare e tulburată în mersul ei, dacă nu chiar împiedicată cu totul, sau instituția asigurării nu mai plătește nimic, — ceia ce de fapt se întîmplă pretutindeni, — și atunci sînt aruncați în rîndurile săracilor, întreținuți pe socoteala publică sau din pomana particulară, o serie de oameni capabili de muncă, tocmai ceia ce se silește să evite asigurarea. Și numărul celor ce sînt lipsiți de lucru din timp în timp nu e neînsemnat în timpul nostru. In țările industriale, unde lumea e obișnuită cu valorificarea continuă a puterilor de muncă ale poporului, numărul celor lipsiți de muncă se socotește în mod general și se cunoaște aproximativ în Anglia; s. e. se socotește ca la 700.000 lucrători, ajutați anual de *Trade-Unions*, pentru diferite durate de timp, în care nu au de lucru. In mod permanent se socotește 15.000 lucrători lipsiți de lucru, într'o ramură sau alta a industriei.[1]) In țările agricole o mare parte din forța productivă a poporului se pierde nesocotită și necunoscută în aproape ²/₃ părți ale anului, din cauza caracterului de sezon al agriculturii. Din punctul de vedere al intereselor economice individuale, în afară de interesele economice naționale, lucrătorul este în acest timp lipsit de venitul necesar și prin urmare expus mizeriei.

S'au încercat până acum diferite sisteme de asigurare a muncitorului pentru timpul cînd nu are de lucru. O măsură generală pe teritorul unei țări întregi nu s'a luat și nu s'a încercat încă până la proectul lui Lloyd George. Amintim aici numai cîteva din diferitele sisteme încercate, pentru a putea judeca însemnătatea legii respective engleze, fără a intra însă în analiza fiecărui sistem.[2])

In cîteva orașe din Elveția, Italia și Germania s'a încercat asigurarea împotriva *chômage*-ului prin alcătuirea de *case de asigurare particulare, cu participare de bună voe a celor interesați*. Toate acestea sînt în strînsă legătură cu *Bursa muncii*, pentruca să se poată utiliza în momentul cel mai scurt posibil orice ocazie de muncă. Un asemenea sistem s'a încercat spre

1) L. Pumpiansky în artic. „Das Problem der Arbeitslosigkeit in England", din Arhiv für Soz. Wiss., etc., p. 137.

2) In mod foarte amănunțit sînt studiate cele mai multe din aceste sisteme într'o lucrare a lui *Schaus*: Zur Frage der Arbeitslosenversicherung, Berlin, 1895, retipărită cu întregiri în 1897 și 1901.

exemplu în Berna dela 1893. Fiecare lucrător plătește o contribuție de 0.70 bani săptăminal, iar orașul dă o subvenție de 12.000 fr. anual. După 8 luni de contribuție orice membru al casei de asigurare primește pe timp de 70 zile, în caz de lipsă de lucru, pe fiecare zi 2 fr. sau 1.50 fr., după cum e vorba de un părinte de familie sau de un muncitor fără familie în seama lui. Pe aceleași baze și aproape cu aceiași organizație s'au organizat case de asigurare în alte orașe ale Elveției, ca Basel, etc., și în multe orașe italiene, ca Veneția, Bolonia și în special Milan, unde s'au obținut rezultate bune de cunoscuta *Società Umanitaria*. Oarecare deosebiri de organizație au adus acestui sistem cîteva orașe germane. Astfel în Colonia, unde asemenea case de asigurare au început dela 1896, se dă subvenții nu numai de către oraș, dar și de întreprinzători. Dela început întreprinzătorii au dat în Colonia 72.000 M.. Pentru a fi membru al casei de asigurare, se cere cel puțin un an de locuire în Colonia și vîrsta de cel puțin 18 ani. Contribuțiile lucrătorilor sînt foarte mici: 35 pf. pe săptămînă. După 34 de săptămîni de contribuție și începînd dela a 3-a zi de lipsă de lucru se plătește pentru primele 20 zile cîte 2 M. zilnic, apoi cîte 1 M.. Casa de asigurare are o strînsă legătură cu Bursa muncii; din două în două zile se strigă lucrătorii lipsiți de lucru și li se arată ocazia de muncă.

Un alt sistem încercat este *asigurarea împotriva lipsei de lucru de către sindicatele muncitorești*. Mai mult decît oriunde, acest sistem a fost aplicat în Anglia. Foarte multe din *Trade-Unions* între alte îndatoriri își fixează în statute și asigurarea pentru cazuri de *chômage*. Cei lipsiți de lucru se înscriu într'un registru special ținut de *Trade-Unions* și primesc dela sindicat ajutoare zilnice, recomandări de ocazii de muncă și bani de călătorie, dacă ocazia de muncă e aiurea. Numărul celor asigurați în acest chip se ridică uneori până la 1 milion.

Cel mai răspîndit sistem de asigurare împotriva *chômage*-ului este astăzi așa numitul *Sistem din Gand*. Statul sau comuna dă o subvenție determinată, creind un *fond de chômage*, pus la dispoziția organizărilor sindicale, în ce privește administrarea și întrebuințarea lui. In Gand s'a creiat acest *fond de chômage* la 1901, punîndu-se dela început 10.000 fr.. Sindicatele muncitorilor sînt cele dintâi care iau cunoștință de cei lipsiți de lucru și au și controlul asupra îndreptățirii de a cere ajutor. Orașul Gand a pus numai condiția ca să nu se plătească nici unui lucrător lipsit de lucru mai mult de 50 zile și mai mult de 1 fr. pe zi. In timp de grevă sau în timp de boală nu se plătește. Tot ceia ce se plătește însă din acest fond comunal e cel mult egal cu ceia ce dau sindicatele din fondurile lor, pentru fiecare caz. S'a prevăzut de asemenea și cazul cînd lucrătorii nu fac parte din sindicate. In acest din urmă caz, lucrătorii trebue să aibă case de economie, la care să depună cel puțin 50 fr.. Cînd se întîmplă să n'aibă de lucru, fiecare membru al casei de economie își poate negreșit primi banii înapoi, dar mai primește din fon-

dul de *chômage* comunal cîte 1 fr. pe zi. Și în cazul sindicatelor și în cazul caselor de economie e nevoe de oarecare control din partea administrației comunale. In consiliul de administrație al fondului comunal sînt de aceia și 3 consilieri comunali, pe lingă 7 lucrători, iar primarul e președinte. Consiliul de administrație stă în strînsă legătură cu Bursa muncii. Fondul pus la dispoziție în 1905 de orașul Gand a fost de 20.000 fr.. Din totalul ajutoarelor date, ²/₅ numai a fost luat din fondul comunal, pe cînd restul a fost dat de sindicate. In 1906 erau 13.578 asigurați în Gand. Sistemul acesta s'a răspîndit în mai toată Europa. Cele mai multe orașe din Belgia au imitat exemplul lui Gand. Apoi foarte multe orașe din Germania, din Norvegia, din Danemarca, dar mai ales din Franța. In Franța dau subvenții nu numai orașele, dar și departamentele și chiar statul. In 1905/906 Millerand a pus la dispoziție sindicatelor muncitorești pentru asigurarea contra *chômage*-ului suma de 100.000 fr., care s'a mai mărit apoi. Astăzi sistemul acesta e răspîndit în Franța mai mult ca oriunde.

In nici o țară din lume nu există până acum o asigurare împotriva *chômage*-ului pentru întreaga țară, ca organizație generală și mai ales obligatorie. Numai pentru un scurt timp s'a făcut o încercare de asigurare obligatorie împotriva *chômage*-ului, încercare nereușită. In micul canton elvețian St. Gallen a existat dela 1895—97 asigurarea obligatorie împotriva lipsei de lucru. Și din cauza lipsei de organizare a Bursei muncii și din alte cauze, instituția s'a desființat la 1897 cu multe pierderi, pe care le-a plătit apoi cantonul. Pe acest principiu al asigurării obligatorii împotriva *chômage*-ului pentru întreaga țară se bazează acum proectul lui Lloyd George. Dar nu e numai atît. In proect se încearcă să se deslege o mulțime de alte chestiuni, care tind la rezolvarea definitivă a problemei *chômage*-ului.

Cercul persoanelor asigurate împotriva *chômage*-ului e mult mai restrîns decît în celelalte ramuri de asigurare și apoi se mai pun anumite condiții restrictive. Mai întâiu nu sînt îndreptățite și obligate la asigurare decît persoanele dela vrîsta de 18 ani. Apoi nu toate ramurile industriale sînt cuprinse în cercul asigurării obligatorii. In mod general, sînt obligați la asigurare toți lucrătorii ocupați în construcții de case, edificii, etc., lucrătorii de pe căile ferate, dela poduri, porturi, etc., lucrătorii de mașine și de tot felul de instrumente de transport. Pentru aceste meserii, obligate la asigurare, se mai cer însă anumite condiții: 1) Lucrătorul trebue să fi servit cel puțin 26 săptămîni în meseria dată, 2) să fie capabil de muncă.

Cu asemenea restricții, numărul persoanelor obligate la asigurare în contra *chômage*-ului se calculează la 2 ½ milioane.

Cînd lucrătorul asigurat nu găsește de lucru, primește 6 sh. sau 7 sh.—se face o clasificare după meserii—pe săptămînă, după trecerea unei săptămîni de cînd nu are de lucru. Intr'un an nimeni nu poate primi acest ajutor pe mai mult de 15 săp-

tămîni. Cînd se întîmplă ca un lucrător să fie prea des concediat și deci prea des fără lucru, atunci e trimes pe cheltuiala asigurării într'o școală profesională, corespunzătoare profesiei lui, ca să se perfecționeze, de oarece experiența arată că de obiceiu sînt concediați lucrătorii mai puțin capabili. Această dispoziție arată idealurile sociale înnalte de care se inspiră legiuitorul englez în acest proect de lege. Orice cetățean englez sănătos trebue adus în stare să trăiască, punîndu-se în condiții egale de viață cu ceilalți.

O chestiune grea în această materie este aceia de a se ști cînd se socotește un lucrător că nu are de muncă. Intotdeauna se va găsi poate într'o țară un loc pentru un muncitor cu un salar dela o centimă în sus. Numai cînd lucrătorul nu primește un loc pentru orice salar, atunci e lipsit de lucru. Dar unde e limita? Legiuitorul englez fixează criterii și determină astfel cazurile în care se plătește pensiunea pentru lipsa de muncă. Aceste cazuri sînt următoarele:

1) *In timpul unei greve, lucrătorul primește ajutorul fixat.* Intr'o țară, unde greva e recunoscută legal, ca mijloc de luptă al claselor muncitoare împotriva întreprinzătorilor—care nu sînt tot una cu statul, căci statul reprezintă și trebue să țină cumpăna dreaptă între diferitele clase sociale, și de aceia muncitorimea nu se îndreaptă niciodată împotriva statului, ci împotriva întreprinzătorilor, dacă sînt exploatatori,- într'o astfel de țară nu e de mirare că se dă lucrătorilor pe timp de grevă ajutoare, la care contribue și statul.

2) *Cînd lucrătorul e plătit mai puțin ca de obiceiu, poate să nu primească locul oferit și e socotit că nu are de muncă și deci primește pensiunea fixată.* Această dispoziție înseamnează cu alte cuvinte lăsarea complectă a rizicului pe seama acelui care trebue să-l suporte. Intr'adevăr, cînd situația pieții e avantajoasă, întreg cîștigul neobișnuit se scurge în buzunarul întreprinzătorului, cînd muncitorul nu e părtaș la cîștig, cum nu e de obiceiu. Cînd, dimpotrivă, situația pieții e nefavorabilă, întreprinzătorul n'ar mai suporta rizicul, dacă în urma unui calcul ar micșora salariul muncitorului, aruncînd pierderea asupra lui. După concepția noastră de dreptate, și poate după concepția oamenilor din toate timpurile, nu se poate să fie socotit drept ca într'o întreprindere cîștigul să-l încaseze întreprinzătorul și paguba să o suporte muncitorul. Dispoziția legii engleze e pornită dintr'o concepție înnaltă de dreptate. Ce urmări are această dispoziție pentru viața economică în genere nu ne interesează aici.

3) *Cînd lucrătorul e plătit mai puțin decît e obiceiul locului, atunci poate să nu primească angajamentul oferit și va fi socotit ca lipsit de muncă.* De fapt această dispoziție e recunoașterea legală a unei realități. Contractele între muncitorime și întreprinzători sînt de cele mai multe ori contracte colective. Se fixează tarife pentru diferitele ramuri industriale și după localități, în urma înțelegerii dintre reprezentanți muncitorimii, or-

ganizată în sindicate, și dintre întreprinzători. Legiuitorul pornește dela această egalitate de condiții de muncă pentru toți lucrătorii și cînd un lucrător e mai inferior, e trimis la o școală profesională spre a se perfecționa.

Pentru adunarea fondului necesar contribue statul, întreprinzătorii și asigurații. Statul acordă 1/3 din suma care se plătește real asiguraților. Intreprinzătorii și asigurații plătesc fiecare cîte 2 ½ denni pe săptămînă, adică întreprinzătorul plătește pentru fiecare lucrător asigurat al său 2 ½ d., iar lucrătorul 2 ½ d..

Cu privire la această contribuție se găsesc dispoziții de o mare însemnătate economică. Administrația asigurării împotriva lipsei de lucru e aproape confundată cu Bursa muncii—*Labour Exchauge*.—*Labour Exchauge* e o divizie a ministerului de comerț; funcționarii Bursei muncii vor fi și acei ai asigurării în cea mai mare parte. Fiecare lucrător își are un carnet de asigurare, pe care sînt lipite de întreprinzător mărcile corespunzătoare contribuției fixate. Cînd lucrătorul nu are de lucru, în înțelesul de mai sus, merge cu carnetul său la Bursa muncii, care îi recomandă locuri nouă sau îi plătește pensiunea asigurării.

Foarte interesante sînt dispozițiile luate pentru împiedecarea concedierilor temporale. Contribuția întreagă a lucrătorului și întreprinzătorului pe timp de un an este de 21 sh. 8 d.. In loc să plătească această sumă întreagă prin contribuții săptămînale, întreprinzătorul poate plăti deodată înnainte pe un an, numai 15 sh., oprind însă din salarul muncitorului tot cei 2½ d. pe săptămînă. Intreprinzătorul nu mai plătește cu acest chip decît 4 sh. 2 d. anual pentru un lucrător, în loc de 10 sh. 10 d. anual. Dacă lucrătorul devine fără muncă pe timpul unui an pe orice perioadă de timp și apoi reintră iarăși în aceiași întreprindere, plățile făcute înnainte de întreprinzător nu sînt valabile. Așa dar, dacă întreprinzătorul va dori să-și micșoreze costul producției plătind mai puțin la asigurare pentru lucrători, va fi nevoit în acelaşi timp să nu concedieze în anumite epoci ale anului pe lucrători. Această dispoziție poate avea o mare influență asupra crizelor de supraproducție, rezultat al unei extenziuni nemăsurate a întreprinderilor în epocile de conjunctură favorabilă.

Fondul de asigurare împotriva lipsei de lucru—*Unemployment Funde*—nu are administrație proprie, ci depinde de ministerul de comerț, care numește funcționarii respectivi. Ministerul de finanțe face avansuri pentru acest fond până la 3 mil. £. Dacă fondul alcătuit din contribuții în proporțiile arătate nu e îndestulător, atunci se ridică contribuțiile până la maximum de 1 sh. săptămînal și se scad ajutoarele până la minimum de 5 sh. săptămînal. Din 5 în 5 ani, pe baza datelor statistice și a calculului probabilităților se determină contribuțiile. Administrația fondului hotărăște cazurile în care lucrătorul e îndreptățit la ajutor. Dacă lucrătorul nu e mulțumit, apelează la un tribunal profesional, alcătuit din reprezentanți ai lucrătorilor și întreprinzătorilor în număr egal. Intreaga judecată e scutită de cheltueli, ba încă lucrătorul primește și cheltueli de transport până la tribunalul profesional. Fondul de asigurare e calculat anual la suma de 2.750.000 £, dintre care 1.100.000 £ sînt aduse de lucrători, 900.000 £ de întreprinzători și 750.000 £ de către stat. Pentru administrație se întrebuințează 1/44 din acest fond total.

Proectul de lege permite și asigurarea după sistemul din Gand, pe care l-am descris mai sus. In acest caz se dă de către stat până la 2/3 din ceia ce plătesc sindicatele muncitorești, ca asigurare.

Contribuțiile lucrătorilor sînt privite în același timp și ca economii. Astfel după 500 de săptămîni de contribuție cel puțin, dacă un lucrător a plătit mai mult decît a primit ca ajutor, primește înapoi tot surplusul la vrîsta de 60 ani.

Din dispozițiile proectului de lege, privitoare la asigurarea împotriva *chômage*-ului, așa cum în mod sumar le-am analizat aici, se vede că legiuitorul englez se încearcă să rezolve o mulțime de probleme economice și să înlăture multe din relele cele mai strigătoare de care sufere societatea noastră.

Ioan N. Angelescu

GLASUL MORILOR

Lui D. Anghel

Glasul morilor de apă,
Glasul morilor de vînt,
Glasul morilor severe care macină Romanța
Zilelor de mîne—
Glasul dătător de pîne,
Care 'mbracă'n alb vestmînt
Năzuința și speranța,
Glasul morilor severe care 'ngroapă
Și desgroapă
De sub piatră-același Cînt,
Glasul morilor de apă,
Glasul morilor de vînt,
Să-l asculți de dimineață pînă'n seară
Ore 'ntregi și zile 'ntregi,
Să-l asculți supus ca'n clipa cînd vorbește inspirarea,
Să-l cunoști,
Să-l înțelegi,
Să-l înveți pe dinafară,
Și să-l cînți și tu cu apa,

Și să-l cînți și tu cu vîntul,
Căci e glasu 'n care Cîntul
Plămădește *'ndestularea !...*

Iar cînd noaptea amuțește glasul morilor,
Tîrziu
Cînd prin scocuri, nemișcată, apa doarme ca'n sicriu,
Cînd prin aripi, vîntul trece cu aceiași nepăsare
Suverană,
Ca prin pînza sdrențuită-a unei nave,
Și cînd roata morii 'ți pare
O pecetie domnească
Desgropată din arhiva prăfuitelor hrisoave;
Tu să te gîndești la grîul care face să 'ncolțească
Iarna,
De sub piatra morii, năzuința și speranța,
Și să-ți amintești de glasul care macină Romanța
Zilelor de mîne—
Glasul dătător de pîne!...

1911 **Ion Minulescu**

Note pe marginea cărților

POEZII DE CINCINAT PAVELESCU

Un volum de 210 pagini. Poeziile din el sînt împărțite în categorii, unele *Subt lampă*, altele *Romanțe și Cantilene*, altele *Serenade și Madrigale*, altele *Icoane și Vedenii*, iar cele din urmă: *Fabule*. Cartea începe cu o prefață în versuri și se termină cu un judicios epilog de 3 strofe. Am citit-o cu luare aminte și cu simpatie și am revenit pe ici pe colo asupra unora din poeziile citite. Vă declar aceasta din capul locului, spre toată libertatea mea și spre înlesnirea Dv.

Incepîndu-mi citirea, mi-a venit în minte și m'a urmărit neîncetat această amintire: „Cînd m'am întîlnit cu Cincinat, întîia oară, am făcut schimb cu pălăriile... Eu aveam o pălărie cu borduri largi, garibaldiană... Cînd m'am întîlnit cu el a doua oară am făcut schimb cu cravatele... Eu aveam o legătură stacojie, socialistă..." Cînd s'au întîlnit a treia oară, au făcut iarăși schimb, dar nu mai știu cu ce. Aceste glume le scria răposatul și neuitatul Anton Bacalbașa, în de-pomenire-vrednica-i revistă *Moș-Teacă*, pe la 1895. — Tot pe atunci l-am cunoscut și eu pe Cincinat, adică am ajuns să știu cum e la față, fiindcă din nume îl cunoșteam mai de mult. Auzisem de el cînd cu reprezintarea la Teatru Național a piesei *Saul*. L-am văzut în toamna anului 1895 (cred că țin bine minte anul) aproape în fiecare Duminică. Unde? La Velodromul Pucher.

Ce și unde era acest velodrom — voi, studenții universitari de azi și mai cu seamă voi, cei ce vă apropiați de anii Universității, nu aveți idee. Acest velodrom era unde este astăzi Ministerul de Externe, adică Palatul Sturdza. Acolo la velodrom, mă topeam de drag după Cincinat Pavelescu și după d. Jean Mihăescu, primul campion în bicicletă al Romîniei. Și mi-era drag să văd că și Cincinat se topea după d. Jean Mihăescu. — „Strigați băeți: ura campionul!" ne dădea comandă Cincinat, cînd

ieșeam cu toții puhoi din velodrom, în urma campionului și a prestigiosului său biciclu.

Am văzut dăunăzi pe la chioșcurile de ziare o caricatură care avea pretenția să înfățișeze pe poetul Cincinat așa cum îl cunosc epigonii din 1911. Am închis ochii și am rechemat pe poetul biciclist dela 1895. Ce frumos băiat era! Avea un păr negru și buclat. Avea o mustață mică, ondulată în chip firesc. Avea niște ochi negri strălucitori și, cînd venea în vîrtejul bicicletei, niște obraji ca doi bujori. Imi veți răspunde: — Vanitas vanitatum!... Vă voi replica: Nu-mi pasă! Eu nu cunosc pe actualul Cincinat.

Dar să revenim. Ce vreau eu să spun cu pălăria și cu cravata neuitatului Tony? Vreau să spun că gluma lui, din *Moș-Teacă*, poate scrisă așa într'o doară, s'a întîmplat să cuprindă în ea o izbitoare potrivire cu realitatea poeziei lui Cincinat. Intrînd în *casa* poetului (vezi Prefața) ți se pare că mai tot ce te întîmpină, fără îndoială multe lucruri și lucrușoare frumoase și de gust, au fost cumpărate dela diferite și ilustre desfaceri. Unele poezii îți aduc aminte pe Macedonski, două-trei pe Coșbuc, multe pe Eminescu și pe cei ce au călcat cu talent în urmele lui. Vorba lui Tony: pălăria, cravata, surtucul lui Cincinat... sînt luate (imitate) de pe la diferiți poeți. Nu vorbesc de *Lupercus*, de *Antoniu și Cleopatra*... aceste ace de cravată, cu gămălia de opal, luate cu chitanță în regulă din sipetul lui Hérédia, ci vorbesc de bucățile proprii ale poetului.

Aș inclina să cred că e de vină vasta suprafață de pe care sînt culese cele vre-o sută și ceva de poezii din cartea lui Cincinat. Dela 1885 pînă la 1910 e cale de un sfert de secol! Eminescu, Coșbuc și Macedonski, Vlahuță, Pincio și Proca au răzbătut, au strălucit și s'au scuturat, în acest pătrar de veac. Poetul Cincinat, rînd pe rînd, s'a jucat, a hoinărit, a visat, și-a cîntat și și-a jelit iubitele, prin acești codri, aceste hugerișuri și aceste lunci. Firesc este, prin urmare, ca unele din poeziile lui, scrise în prima tinerețăă, să aducă aminte pe acest sau pe acel maestru, iubit și căutat în vremuri. A venit, însă, ziua cînd și Cincinat s'a simțit și a fost maestru...

Ei, nu! Cincinat este și rămîne veșnic un discipol, printr'o înclinație specială a spiritului său, rob sugestiunii și imitării. De cînd sînt scrise, de pildă, poeziile *Avatar* și *Veneția?* In volum nu se arată anul zămislirii, cum se întîmplă cu alte poezii. Socotesc însă că sînt scrise în anii de pe urmă. Ce este *Avatar?* Este un tablou în genul cutărui pictor original, zugrăvit de un elev al maestrului. Este o reminiscență încăpățînată și biruitoare, din Macedonski. Vă aduceți aminte de acea veșnic tînără și frumoasă poezie a lui Macedonski, al cărei sfîrșit sună cam astfel (citez din amintire):

> Uitată mi-este groapa sub flori și subt parfume.
> Dar tot mi-aduc aminte! Fu Cretus al meu nume
> Și 'n for purtam tunică cu ciucuri elinești.

Avatar al lui Cincinat e mai dincoace, din vremea cruciadelor. Dar demonul sugestiunii și tirania formelor maestrului biruesc în discipol—în cel ursit să fie veșnic discipol—într'un mod surprinzător. Cincinat isprăvește:

> Atingeam c'o nevăzută sărutare
> *Albii crini ai mantei tale de argint.*

Poezia *Veneția* este încă o pildă de obsesiune și de imitație fără de voe. Dar poate că mă veți întrerupe cu obiecțiunea: —Nici de cum! Nu e liber poetul să mai scrie și el un *Avatar* după Macedonski, și o *Veneție* după Eminescu?—Cu totul liber! Dați-mi, însă, voe să vă întreb: Se bizuia Cincinat, punînd mîna pe condei să scrie pe *Avatar* al lui, că va birui pe Macedonski, sau și mai grav: credea el, scriindu-și *Veneția*, că va întrece pe Eminescu? Dacă Cincinat s'o crede mai talentat decît Macedonski, desigur că nu se crede egal cu Eminescu. Atunci pentruce așa încercări primejdioase? Eu cred că, pur și simplu—fără să se prea gîndească—din spirit de ucenicie și de imitare, din pornirea irezistibilă, constatată la unii artiști și literați, să facă și el cum au făcut cei doi maeștri.

Poeziile cele mai frumoase ale lui Cincinat [*Nocturnă*, *Sonet* (pag. 39), *Olarul și Amfora*, *Căința Domniței*, *Poetul* (pag. 182) și alte cîteva] te lasă cam perplex. De unde s'o fi inspirat Cincinat? Ce lumini de aștri depărtați se răsfring în discul palid (și frumos, dacă voiți) al acestui satelit-poet? *Nocturna*, cu clopotele celea din fundul lacului, nu ne-ar da multă bătae de cap. Dar ideile din celelalte, în ce zări și depărtări își găsesc prototipul?

Scriu aceste gînduri fără nici un fel de rea voință și în cea mai bună dispoziție din lume. Cincinat mi-e drag și pe ici pe colo poezia lui este meritorie. Dar să dăm omului ce este al omului și să nu-l nimicim, suindu-l atît de sus încît cînd o cădea dela așa înnălțime să se facă praf... Cincinat este și rămîne discipolul lui Macedonski, cel mai talentat discipol al lui Macedonski. *Maestrul Cincinat*, formula cîtorva cafenele din București, față de Macedonski însemnează ingratitudine și impietate. Adevăratul maestru, către care te poartă gîndul cînd citești pe Cincinat—unele din poeziile lui Cincinat—este nedreptățitul Macedonski. Cu vremea, Cincinat și-a trădat școala, a renegat pe maestru. A trecut în școala lui Eminescu, a resimțit și oglindit influența și forma lui Coșbuc, și a umblat de colo pînă colo, cu adevărat *jidovul rătăcitor* al poeziei actuale romînești. A scris subt puterea impresiilor și lecturilor momentului, în tonul cîntecului favorit al zilei. Încet-încet, a ajuns și el cineva: un vers corect, o inspirație quasi-personală... Dela *Zopira* (un poem îndrăcit al lui Cincinat) pînă la *Olarul și Amfora* sînt 33 de trepte! Dar e cam tîrziu... Lui Cincinat îi trebuesc încă 25 de

ani, pînă să ne dea al doilea volum! Cine să-i mai acorde atîta credit! Cine să mai aibă atîta răbdare!

La urma urmei, mi se pare că Cincinat este poetul cel mai modest cu putință. Numai Eminescu a întîrziat atît de mult, ca el, pînă să-și adune poeziile într'un volum. Și pe lîngă aceasta, pare că el însuși e cuprins uneori de un perspicace scepticism în privința valoarei sale absolute. Că e adevărată rasă de poet, că are inimă și apucături de trubadur—vai, nu e suficient!

> Nimic din tot n'o să rămînă,
> Din gînd, din visul tău gigant...
> Ce-ai plăsmuit a fost țărînă,
> Părere, umbră și neant!

Iar în epilog, Cincinat exclamă:

> O, să găsești o formă nouă!
> Să scapi de vecinica rutină,
> Cum florile renasc din rouă—
> Din visul tău să 'nchegi lumină!

Frumoase străduinți! Nobile aspirații! Poetul Cincinat le are. Să salutăm în el avîntul și eterna tinerețã a poeziei și citind versurile lui, atît de galeșe și de fragile—ceară, gips...—să înțelegem cîtă depărtare este de aici pînă la marmoră și la aramă.

G. Gal.

P. S. Tot răsfoind volumul lui Cincinat și făcînd un ultim control ideilor pe care le-ați citit mai sus, găsesc la Erata volumului această notiță: Pag. 182, poezia *Poetul* e reminiscență după Iwan Gilkin.

Tot la Erată citesc: Pag. 206, rîndul al șaptelea și al optulea se va citi: *Și trunchiul meu nu e în stare trei oameni să-l cuprindă.*—Sînt nevoit să merg mai departe cu acest post-scriptum. Trebue să denunț pe Cincinat ca pe un mare negligent. Iată dovezi:

Mai întîi... „rîndul al șaptelea și al optulea *se vor* citi..." Apoi: *Trunchiul meu nu e în stare trei oameni să-l cuprindă* este ori un mahalagism (cînd acorzi: trunchiul meu nu e în stare), ori o palmă dată gramaticei (cînd acorzi: trei oameni nu e în stare...) Cincinat e între Scylla și Carybda, între Tîrchilești și Dealu-Spirei.

Cincinat scrie la pag. 26:

> Cu ochii umezi de la muncă
> Spre sat vin boii în cirezi...

Se poate să fie un poet atît de lipsit de intuiție?... Se vede că Cincinat n'a trecut prin satele noastre decît pe bicicletă sau în

automobil. Altfel ar fi ştiut că boii cînd vin spre sat, în cirezi, nu vin dela muncă, ci dela păşune, iar cînd vin dela muncă nu vin în cirezi, ci perechi-perechi, înjugaţi la car, sau cu tinjala după ei.

Cincinat scrie la pag. 99: „Strînsă în faldurile rochiei". N'a nimerit-o! Cincinat e Muntean; faldurii sînt moldoveneşti. Nu *faldurile*, ci *faldurii* rochiei.

Cincinat scrie la pag. 143:

> Şi ea să fie talismanul
> *Contra durerei şi-a 'ntristărei...*

Ca un simplu „Franzbranntwein... infailibil *contra durerilor* rheumatismale", sau ca nişte „Hapuri laxative... recomandate *în contra constipaţiei* celei mai rele" (pag. IV a ziarelor).

Păcat de poezie, că e frumoasă.

Cincinat scrie la pag. 46: „...du-te *să-i porţi* spre mîntuire minciuna ta divină". Adică: *va lui porter!...*

Cincinat, va!

G. G.

Cronica artistică

Expoziţiile de artă din Muenchen

In anul acesta expoziţiile noastre au o însemnătate deosebită prin jubileul de 90 de ani dela naşterea prinţului regent Luitpold al Bavariei. Aceasta a fost un motiv destul de puternic ca diferitele societăţi de artă să se întreacă una pe alta în a arăta tot ce pot da mai bun artiştii noştri sau cei străini care se manifestează la noi. Şi a eşit într'adevăr la iveală ceva ca un progres general pentru toate trei expoziţiile de vară.

Ca să dăm oarecare indicaţii cetitorilor necunoscători de condiţiile în care se prezintă arta şi expoziţiile la noi, vom numi mai întăiu cele trei mari asociaţii de artă, stabilind întrucîtva scopurile şi tendinţile lor estetice respective.

Cea mai veche dintre aceste asociaţii se chiamă *Muenchenes Künstlergenossenschaft* („Corporaţia Artiştilor Muenchenezi"), dar printre artişti şi 'n istoria artei i se zice de obiceiu numai „Glaspalast", după palatul de sticlă în care-şi ţine expoziţiile. Această asociaţie, care are cei mai mulţi partizani în afară şi un succes material complect din partea publicului, poate fi considerată ca cea mai veche, şi cu totul reacţionară.

Artiştii ei pictează şi sculptează după gustul rutinar al publicului fără cultură şi estetică artistică sau cel puţin naiv. Scopul lor e reprezentarea unei întîmplări, a unui caz interesant, a unui subiect pentru literatură, ori deja tratat de dînsa,—şi încă executat într'o tecnică linsă, pe placul tuturor, după reţete de colorit moştenite de demult şi cu o conducere a pensulei plicticoasă: e aşa numita tendinţă academică, învăţată dela artiştii îmbătrîniţi şi în toate academiile oficiale.

Arta lor nu reesă dintr'un studiu direct după natură; tabloul, de pildă un peisaj, e desinat în faţa naturii cu creionul şi în contururile sale cele mai sumare, iar pe urmă culoarea e complectată din memorie în atelier, cu mai multă sau mai puţină fidelitate; sau o figură dintr'un peisaj e pictată în lumina de atelier, iar peisajul complectat tot în atelier, fără consideraţie de legile coloritului în plin aer. Din această ca-

uză reesă întotdeauna o contrazicere de colorit, care face o impresie penibilă asupra ochiului instruit să vadă natura.

Acestui fel de direcție și exercițiu al artei i se opun pictorii moderni, care se țin numai de natură și care și-au luat ca problemă studiul luminii cu toate efectele și aparențele ei.

Impulsul cel mai puternic și înriuririle cele mai bune le datoresc ei Parisienilor, deși nu se poate nega că, tot pe vremea aceia, urmăreau și Germanii revoluționarea ideii de colorit sau cel puțin simțeau necesitatea ei.

Reprezentanții acestei arte au părăsit *Glaspalastul* acum vre-o 20 de ani, și-au creat mijloace proprii de a expune și s'au numit „*die Sezession*". Cei d'întîi conducători ai noului curent au fost, în 1890, pictorii care sînt și astăzi, și anume: *Ludwig Dill, Franz Stuck, Freiherr von Habermann, Fritz von Uhde*, care a murit abia în primăvara asta, și alți cîțiva.

Astăzi sînt recunoscuți de guvern, adică la cumpărăturile oficiale sînt considerați și ei în aceiași proporție ca cei dela *Glaspalast*, ba sînt chiar favorizați în ce privește comenzile de stat. Ei expun pe Koenigsplatz, în palatul în formă de templu grec, peste drum de Glyptotecă, însă pe cînd expozițiile Glaspalastului sînt numai odată în patru ani internaționale, cele ale Sezessionului sînt totdeauna internaționale, însă mărginindu-se bine 'nțeles a aduce puține lucrări din afară și invitînd în general numai pictori francezi. Sezessionul expune anual numai 3—400 lucrări, și cam tot atîtea într'o expoziție de primăvară, aceasta mai cu seamă din cauza numărului prea restrîns de săli de care dispune în palatul lui.

Din contra, *Glaspalastul* aduce în fiecare an cîteva mii,—anul ăsta de pildă 2.400 de lucrări,—socotind bine 'nțeles și sculpturile, artele de reproducere și de arhitectură.

Fiecare din aceste secțiuni principale are cîte un juriu, care judecă calitatea operelor trimise pentru expunere. Însă cum nu-i vorba numai de chestiuni estetice, ci mai înainte de toate de cele materiale, se iau în considerație întîiu lucrările membrilor și pe urmă, de mai rămîn locuri libere, se primesc lucrări și dela o parte din cei care nu sînt încorporați. Din pricina asta e inevitabil ca o grămadă de artiști foarte capabili să fie refuzați, și aici ca și la Sezession auzi în fiecare an plîngeri din partea celor refuzați; iată de ce se creiază mereu grupări nouă, care pretind dela guvern localuri de expoziții.

Totuși în ultimii ani n'a fost chip de făcut ceva în direcția asta, și de aceia s'a creat o societate nouă „*Deutscher Künstlerverband*" („Alianța Artiștilor Germani") pe principiul lipsei de juriu, în sensul ca fiecare artist, care prin plătirea unei cotizații devine membru, să aibă dreptul să expue, de-ocamdată 5 lucrări. Societatea aceasta ține acum a doua

expoziție, pe Theresienhoehe, în Parcul general al expozițiilor, și a umplut o groază de săli și cabinete cu lucrările membrilor ei.

Orașul nostru, ca să-și menție renumele de prim oraș al artelor din Germania, a acordat acestei corporații suma de 5.000 de mărci din chiria așa de scumpă a localului.

Cine vizitează dar Muenchenul are prilejuri destule de a gusta opere de artă, dacă cantitatea excesivă a acestor gustări nu-i strică gustul.

Glaspalastul a mai aranjat săli speciale, cu juriu propriu, nu numai asociațiilor de artiști din diferite centre germane (Berlin, Weimar, Duesseldorf, Frankfurt, Karlsruhe, etc.), ci și cîtorva corporații locale mai mici, ca „Die Scholle" (bulgărele de pămînt), „Luitpoldgruppe", „Bayern" și „Der Bund", apoi cîteva grupări grafice și de ilustratori.

Dar dacă am vorbit de progres, asta se aplică în Glaspalast grupării „Luitpold". Aceasta era amenințată în existența ei din cauza diferitelor diviziuni.

Încă în primăvara asta alungase din sînul ei elementele prea „cuminți" (din ele se fundă „Der Bund"), și acum cîțiva ani a mai perdut cîțiva artiști capabili, astăzi uniți în gruparea „Bayern". De data asta însă și-a căutat forțe nouă, complectîndu-și rîndurile cu pictorul de animale Alf. Purtscher, cu peisagiștii Eisengräber, C. Felber, Hans Heider, Gönner și Fehrenberg și portretiștii Hans Hammer, Fritz Stattler și A. Rottmaner. In comparație cu această grupă, cei care s'au separat de dînsa („Der Bund") par reacționari, slabi și condamnați să dispară în mediocritatea și înapoiarea asociației „Künstlergenossenschaft". Și nu va cîștiga și nici nu va perde nimic nici una din părți! Și gruparea „Bayern" are cîteva nume de seamă, pe care nu le știam acolo: animalistul și peisagistul A. Luedecke și portretistul Obermayer; Ch. Palmié, Raoul Franck și Claus Bergen își păstrează situația cîștigată.

„Künstlergenossenschaft" triumfează doar cu lucrările morților ei, și sînt numai triumfuri materiale și nu artistice. Aproape toate tablourile rămase la moartea lui Willroider și Alois Erdelt au fost vîndute. Aceste cumpărături sînt făcute însă în mare parte nu de public și de cunoscători, ci de negustori de tablouri, care speculează mai bine cu operele morților.

Dintre asociațiile celorlalte centre germane, cele din Duesseldorf și Frankfurt se prezintă mai bine. E însă o adevărată ușurare cînd ai lăsat îndărătul tău cele 70 de săli, și asta în aceiași măsură pentru profan, care privește lucrările în mod superficial, ca și pentru artist, care le cercetează serios.

O rază de lumină e sala în care expune „Die Scholle". Nu că descoperim progrese (cel mult în *manierat*), dar găsim aici lucrări meritoase, și aranjate cu oarecare unitate și armonie.

La „Sezession" găsim de asemenea o reimprospătare remarcabilă prin atragere de puteri nouă. Grupa asta avea nevoe de întărire, căci nu

se mai putea ascunde pericolul de împetrire în care se afla, şi, de pildă, pe lingă Sezessionul din Berlin era foarte înapoiată.

Membrii vechi adunaţi în sala de onoare par foarte „îmblînziţi", singurul Uhde pare mai tare şi mai cinstit dintre dinşii; Frantz von Stuck discreditează anul acesta încă mai mult decit anul trecut numele şi ştiinţa lui. Iulius Dietz şi L. Dill aduc de asemenea un şablon străvechiu. Ca nume nouă şi de viitor vom numi pe Josse Goosen, Max Buri, E. H. Bühler. In sala sculpturilor sînt expuse lucrări excelente şi trebue să numim mai cu seamă pe F. Behn, cu un bust al componistului R. Strauss, şi pe Ulfert Jansen, cu un portret splendid în bronz. De asemenea trebue să remarcăm colecţia de medalii a editurii Hitl (lucrări turnate).

Expoziţiei fără juriu nu i se poate atribui până acum decît o însemnătate de principiu. In nenumăratele lucrări de calitate uşoară se 'neacă puţinele bune. Feldbauer, A. Detro, Lucy, Pelling-Hall, Eug. Bandell, Paul Kämmerer, Palmié şi alţi cîţiva ne arată lucrări de o capacitate remarcabilă, dintre care unele ar fi putut găsi adăpost la Sezession. Alte nume apar în acelaşi timp în Glaspalast (Luitpoldgruppe). Cei fără juriu admit dar în principiu că se poate expune şi în grupări cu un juriu foarte sever. Ei vor să dea ocazie artistului nu numai de a prezenta lucrările sale spre apreciare unui juriu, ci de a le arăta publicului cumpărător o vară întreagă. Aceasta va atrage numărul încă destul de mare al refuzaţilor capabili, şi deja la anul vor veni să 'ntărească rîndurile acestei asociaţii, ridicînd astfel calitatea ei. Necesităţi economice îi forţează la aceasta. Grupările cu juriu vor recunoaşte în curînd dispariţia indispensabilităţii şi infailibilităţii lor. Atunci victoria celor fără de juriu va deveni neîndoioasă şi bunul guvern bavarez o să se găsească în faţa necesităţii de a rezolvi problema expoziţiilor fără concursul curtezanilor lamentabili dela Künstlergenossenschaft.

Aceasta va fi sfirşitul Glaspalastului sau o reinviere pentru dînsul, dar într'un spirit mai tolerant decît cel care domneşte astăzi acolo.

Muenchen **H. E. Kromer**
sculptor şi publicist

Cronica externă

Camera lorzilor a murit

Una din cele mai răspîndite reviste ilustrate din Anglia publică pe prima pagină a ultimului ei număr o fotografie instantanee, care reprezintă un domn şi o doamnă galopînd alături în goana mare a cailor şi ţinîndu-se de mînă.

E ducesa de Westminster, soţia celui mai bogat duce englez şi lord Castlereagh, moştenitorul unuia din cele mai mari majorate din Irlanda, majoratul marchizilor de Londonderry, descendentul şi purtătorul numelui acelui imperios lord Castlereagh, care reprezinta Anglia în congresul din Viena şi în faţa căruia acum o sută de ani tremurau toţi diplomaţii Europei. Sub acest instantaneu se citesc următoarele cuvinte:

Marţi 7 August, 1911

Westminster Hall: Lorzii perd privilegiile Camerei lor.
Eaton Hall *) : Mare gymkana pentru lorzi.

Această pagină constitue un adevărat document din istoria contemporană a Angliei. El va rămîne ca un simbol care va explica, mai bine decît orice comentariu, mentalitatea lorzilor şi cauzele înfrîngerii lor.

Cînd se susţine că partidul liberal a distrus Camera lorzilor, că d. Asquith sau d. Lloyd George au dat lovitura de moarte nobilei adunări, li se atribue un merit pe care nu-l au.

Rolul partidului liberal şi al şefilor săi se mărgineşte în a fi consfinţit pe cale de legiferare o stare de fapt. Lorzii n'au fost distruşi, ei s'au distrus singuri. Prin dezinteresarea lor de afacerile publice, prin neputinţa lor de a mai juca rolul social ce le era atribuit prin constituţiune, şi în sfîrşit prin pretenţia lor inadmisibilă de a întrebuinţa prero-

*) Eaton Hall e vestitul castel al ducelui de Westminster. In ziua în care Camera lorzilor era decapitată se dădeau acolo mari serbări sportive şi jocuri de polo în onoarea regelui şi a reginei Spaniei şi în prezenţa unui mare număr de membri din înalta aristocraţie engleză.

gativele lor numai cînd sînt în joc interesele lor de clasă, iar nici decum și atunci cînd e vorba de interesele vitale ale națiunii,—ei au devenit treptat-treptat în mecanismul constituțional al Angliei un organ fără de folos, un adevărat corp mort.

Nu ne trece prin minte să negăm trecutul glorios al Camerei care a murit. Istoria Angliei mărturisește toate serviciile pe care ea le-a adus poporului englez și rolul însemnat pe care în decursul veacurilor l-a avut în dezvoltarea Imperiului britanic. Dar tocmai fiindcă trecutul i-a fost atît de strălucit, privim sfîrșitul nobilei adunări cu o și mai adîncă melancolie; nu cu părerea de rău banală pe care ți-o inspiră orice glorie care se stinge. Noi nu deplîngem niciodată forțele care dispar fiindcă nu mai sînt la înnălțimea menirii lor. Știm prea bine că din asemenea sfîrșituri răsar de obicei germeni noi de viață și de progres. Melancolia noastră este de o altă natură. Noi nu ne putem mîngîia de faptul că lorzii n'au știut să moară. Nobleța franceză nu mai era nici ea la înnălțimea chemării ei, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, și cînd furtuna revoluțiunii franceze a dat peste ea, a distrus-o cu desăvîrșire, a împrăștiat-o pentru totdeauna. A fost un sfîrșit tragic și cumplit. Dar acei nobili au avut cel puțin meritul de a fi știut să moară. Pe eșafod au fost admirabili. Nimeni n'a știut să-i întreacă în felul cum s'au dus la moarte, cum au privit-o față în față. Dela nobilul obscur și uitat care cerea numai să nu-i păteze gulerul și pînă la bătrînul duce de Gontaut care mergea la ghilotină cu surîsul pe buze, declarînd calăului că lui, care s'a urcat la asediu pentru regele său la vrîsta de 15 ani, îi place să se urce, tot pentru el, pe eșafod la 85 ani,—toți au fost de o măreție antică și de o supremă splendoare de gesturi.

Atîta eroism nu se cerea lorzilor englezi. Li se cerea numai puțină eleganță. Ce păcat că n'au știut s'o aibă și că au expirat în cea mai neestetică atmosferă! Și notați că le era așa de lesne să sfîrșească frumos. Dacă n'aveau la îndămînă decît un sfîrșit înțelept, aveau la îndămînă cel puțin două sfîrșituri estetice. Puteau să aleagă între intransigența absolută și abdicarea voluntară. Intransigența absolută nu era o soluție dibace din punctul de vedere politic, dar ar fi fost splendidă. Să cazi întreg ca stejarul doborît de furtună, fără a fi cedat nimic, fără a te fi scoborît la cea mai mică compromisiune, fără a fi cunoscut cea mai ușoară mlădiere. Ce putea fi mai estetic? Ce putea să poarte o pecete artistică mai desăvîrșită? Sau, dimpotrivă, cîtă frumusețe n'ar fi fost într'o abdicare voluntară! Inchipuiți-vă nobila adunare declarînd că în fața voinții nestrămutate a democrației ea se înclină, și că socotește de a sa datorie, în interesul superior al Imperiului și al păcii sociale, să abdice puterile ei în liniște, de bună voe, cu conștiința deplină a sacrificiului consimțit. Aceasta era și o soluție politică și un sfîrșit elegant, iar istoria ar fi putut să spue că lorzii au murit cum au trăit: mari în viață, admirabili în moarte.

Lorzii n'au avut însă bărbăția să aleagă nici una din aceste căi frumoase, au luat alte drumuri întortochiate și piezișe, în care s'au încurcat și s'au înfundat și în care după numeroase rătăciri au pierdut toată eleganța unui sfîrșit demn de ei și de trecutul lor. Pe aceste căi lăturalnice acțiunea lor de rezistență trebuia să fie antipatică și adesea penibilă. Antipatia rezultă fatal din origina însăși a conflictului. Fiindcă nu trebue să uităm că toată lupta, care a condus la desființarea privilegiilor lorzilor, a pornit nu din izvorul curat al unor mari preocupări naționale, dar din apele tulburi ale unor meschine interese bănești. Lorzii au declarat războiu comunelor fiindcă ei refuzau să aprobe impozitele pe care d. Lloyd George voia să le pue asupra claselor avute. Cît timp a fost în joc organizarea budgetară a Imperiului, găsirea mijloacelor bănești pentru întărirea armatei și a flotei, cît timp a fost în discuție numai programul de îmbunătățire a soartei proletariatului, lorzii nu s'au mișcat; nici unul nu și-a adus aminte că există un drept de amestec al lorzilor în materie financiară, un drept căzut în desuetudine, ce e drept, dar totuși nedesființat de nici un text constituțional. Insă de îndată ce au fost atinși în interesele lor personale, lorzii s'au ridicat în picioare, au desgropat prerogativa uitată și au deschis lupta, o luptă înverșunată cu comunele și cu poporul.

Dacă lorzii ar fi păstrat facultățile lor de răsvrătire pentru vre-o cauză națională, nimeni nu s'ar fi gîndit să le tăgăduiască dreptul de a se amesteca în finanțele publice. Desigur că dacă într'o problemă grea financiară ei ar fi adus țării vre-o soluție practică, Anglia ar fi fost fericită să profite de luminile nobilei adunări. Dar să te pui la adăpostul desuetudinii de cîteori se agită o chestiune de interes obștesc, și să-ți reînviezi privilegiile numai cînd ți se pare că interesele tale de clasă sînt amenințate, aceasta este o atitudine care arunca dela început asupra acțiunii lorzilor un văl de inestetism.

Dacă n'ar fi fost decît atîta și deja acțiunea lorzilor ar fi fost urîtă. Lorzii însă au împins și mai departe lipsa de eleganță. Simțind că terenul pe care stau e șubred, au început să schimbe mereu platforma lor de apărare și atunci i-a fost dat lumii să vază spectacolul unei tabere cu desăvîrșire amețită, care nici nu știa ce vroia, nici unde mergea, care azi se agăța de o idee și mîni o lepăda, care se contrazicea la fiecare pas, care avea momente de revoltă, dar nu era în stare să le susție, care a doua zi după ce luase o atitudine îndrăzneață se discredita singură printr'o nepăsare și o indolență fără seamăn. Această fază a durat peste un an de zile. In acest timp lorzii au refuzat întîiu să recunoască legitimitatea vre-unei modificări constituționale. Pe urmă au admis-o și au cerut singuri schimbarea constituirii nobilei adunări. Intîiu au respins cererea guvernului de a se limita puterile Camerii lorzilor în materie financiară, pe urmă s'au convins că lucrurile nu pot rămînea în starea lor actuală și s'au dus să discute modificările cu reprezentanții guvernului într'o comisiune mixtă.

Tot în acest răstimp au cerut ca neînţelegerile dintre ambele Camere să fie supuse referendului popular, iar cînd alegătorii în alegerile generale s'au pronunţat împotriva lor, de două ori au refuzat să se supue voinţii lor şi să considere aceasta ca un referendum. In sfîrşit în această epocă lorzii au întocmit nenumărate proecte de reformă a Camerei lor. Fiecare a vrut să-i asigure un alt mod de recrutare şi alte atribuţiuni.

Cu toate acestea incoherenţa acestei faze n'a fost nimic pe lingă confuziunea ultimelor luni. Atunci spectacolul a devenit penibil. Lorzii n'au fost cruţaţi de nici unul din simptomele sfîrşiturilor vulgare, de nici unul din stigmatele obişnuite ale decadenţii. A fost faza concesiunilor in extremis. Lord Lansdawne a căutat să îmblînzească pe liberali printr'un proect care, fără a conţine ideia dominantă a proectului guvernamental, era negaţiunea însăşi a tuturor celor ce nobilul lord le susţinuse cu un an înainte. După aceia a venit faza ameninţărilor, care în loc să sperie însă guvernul, au adus desbinarea în rîndul conservatorilor. La un moment dat neînţelegerile dintre cele două fracţiuni conservatoare, dintre intransigenţi, reprezentaţi prin lord Halsbury, şi moderaţi, reprezentaţi prin lord Lansdawne, erau atît de vii, încît se credea că unitatea partidului unionist este perdută. După această fază, care ar putea mai bine fi numită faza descompunerii, a venit aceia a violenţelor şi a calomniilor. S'au schimbat cuvinte grele, s'au propus moţiuni de blam, primul ministru a fost insultat şi împedecat să vorbească, desbaterile au perdut solemnitatea pe care o au de obiceiu în Anglia. In vîrtejul acestor patimi deslănţuite nici Corona n'a rămas neatinsă. Ea a fost atăcată cu violenţă şi într'o formă neobişnuită pînă atunci. In sfîrşit, pentruca tabloul să fie complect, n'a lipsit dintr'însul nici nota ridicolă. Invinşi, lord Landsdawne nu s'a sfiit să recurgă la artificii de procedură parlamentară şi la interpretări sofistice de text, iar lord Halsbury a împins manifestările desnădejdii pînă a se mîngîia cu deşărtăciunea unei amînări. Intr'adevăr, în ultima şedinţă, cînd lord Rosebery l-a întrebat ce aşteaptă dela o rezistenţă care nu mai are nici un sorţ de reuşită, bătrînul lord a răspuns aceste cuvinte dureroase de ascultat: „să văd dacă nu pot prelungi viaţa acestei Camere măcar cu o lună".

Mai penibil decît în auzul acestor cuvinte Camera lorzilor nu putea să-şi dea sufletul. Nu e vorba, trebue să fim drepţi, dacă sfîrşitul lorzilor a fost aşa de inestetic, nu e fiindcă ei au ajuns la ultima treaptă de decrepitudine la care o clasă poate ajunge. In aristocraţia engleză sînt încă, prin modul însuşi al recrutării ei, multe talente şi multe virtuţi, mai multe poate decît în orice altă aristocraţie.

Lorzii ar fi putut deci să moară cel puţin tot aşa de frumos cum au murit alte aristocraţii. Dacă sfîrşitul le-a fost atît de urît, e fiindcă conducătorii lor, după ce au avut slăbiciunea să-i urmeze în lupta împotriva budgetului d-lui Lloyd George, nu şi-au dat pe urmă seamă de doi factori de o mare însemnătate: de starea reală a acestei aristocraţii şi de simpatiile de care ea se bucura în opinia publică. Fruntaşii aristocraţiei engleze şi-au închipuit că lorzii sînt mai puternici decît erau de fapt şi că opinia publică le este mai favorabilă decît s'a adeverit a le fi. Intr'adevăr, pe cînd ei se sbăteau ca să scape Camera lorzilor, pe cînd se străduiau ca să găsească mijloace pentru a paraliza loviturile liberalilor, marea majoritate a lorzilor se dezinteresau complect de cele ce se întîmplau.

Continuau să călătorească, să petreacă, să joace polo (de aceia instantaneul dela Eaton e atît de simptomatic). Cele mai importante şedinţi se ţineau în faţa unei săli aproape goale. Cînd îi convocau, nu veneau, ai fi spus că s'au plictisit de propria lor situaţie şi că procesul care se judeca nu era al lor, ci al altora. Dacă lorzii ar fi fost mai puţin nepăsători, dacă toţi ar fi luptat cu energie, şefii lor ar fi putut şi ei să dea acţiunii lor o înfăţişare de unitate şi de continuitate. Pe cînd aşa plecau într'o direcţie crezînd că sînt susţinuţi de ai lor şi, văzînd dezinteresarea ce îi înconjura, erau nevoiţi să-şi schimbe atitudinea, să-şi reducă pretenţiunile sau să-şi modereze acţiunea.

Deasemenea şi cu opinia publică. E adevărat că lorzii se bucurau de un oarecare prestigiu în ochii poporului englez. Conducătorii lor s'au înşelat însă cu totul asupra caracterului acestui prestigiu. Ei au confundat prestigiul cu simpatia. Poate că-i plăcea poporului englez să-i vadă pe lorzi defilînd în echipage somptuoase şi în costume medievale. Era o distracţie, dar aceasta nu înseamnă că poporul îi iubea şi stima, şi, mai puţin încă, cum că proletarul englez era fericit de bogăţia lor şi mulţumit de mizeria sa. Mai ales cînd lorzii s'au ridicat împotriva poporului pe o chestie de bani, toată invidia latentă, tot dorul de răzbunare al celor oropsiţi împotriva celor avuţi a isbucnit cu o furie înspăimîntătoare.

In această atmosferă de ură ce răsunet mai vreţi să fi întîlnit cuvîntul lorzilor? Incotro se întorceau ca să se razime, nu întîlneau decît capete care se întorceau sau guri care blestemau. In asemeni condiţiuni cum vreţi să mai fie cu putinţă o acţiune estetică? Inchipuiţi-vă şi starea sufletească a acelor lorzi cărora cu cît situaţia clasei lor devenea mai critică, cu atît li se înfăţişa mai limpede şanţul care îi despărţia de restul naţiunii. Cum să mai fi avut şi eleganţă în gesturi, cînd în ceasurile cele mai grele ale luptei nu găseau în tot cuprinsul Regatului unit o sută de oameni care de bună voe să manifesteze pentru ei. Căci trebue să se ştie că lorzii n'au avut nici măcar mîngîierea să vadă ridicîndu-se împotriva decapitării lor vre-un alt glas decît al lor, şi că au murit fără ca să fi stors o lacrimă în tot poporul englez. In faţa decepţiei pe care au trebuit s'o resimtă conducătorii aristocraţiei engleze, ei n'au mai putut să păstreze nici seninătatea de suflet a morţilor majestoase, nici limpezimea de cugetare care inspiră hotărîrile neclintite.

Dealtminteri toate acestea sînt astăzi tălmăciri şi tînguiri deşerte, faptul brutal, faptul istoric este că lorzii au încetat de a mai fi un factor politic şi constituţional în Anglia, şi că sub ochii noştri s'a săvîrşit astfel în chip paşnic o adevărată revoluţiune. Ce va fi mîne? Fi va Anglia fără ei mai puternică, mai glorioasă, mai fericită? Nu ştim. Destul că ne mai putînd să-şi păstreze situaţia în stat au fost înlocuiţi cu nişte forţe care răspund nevoilor de azi, fie aceste nevoi nevoile unei epoci de strălucire sau ale unui început de decadenţă.

I. G. Duca

Răspuns D-lui Rădulescu-Motru *)

Colegul şi prietenul meu d. Rădulescu-Motru îmi face cinstea de a se ocupa de scrierea mea mai nouă, *Istoria partidelor politice în Romînia*, în numărul de 5 Iunie a. c. al *Nouei Reviste Romîne*. Vom vedea din cele următoare dacă modul cum d-sa a înţeles să-mi critice lucrarea îi face cinste şi d-sale.

D. Motru are aerul de a susţine că eu aş fi întreprins apărarea partidului liberal prin înnălţarea originilor sale. Resping cu toată energia asemenea insinuare, de oarece pretind că atunci cînd fac istorie, nu urmăresc altă ţintă decît adevărul. De aceia eu las să vorbească pretutindeni textele martorilor sau oamenii timpului, şi mă abţin, pecît e omeneşte cu putinţă, dela ori şi ce apreţuire, fie în bine, fie în rău, asupra evenimentelor şi a oamenilor ce le săvîrşesc. Acest sistem de a scrie istoria, pe care mi l-am însuşit mai ales în urma scrierii mele *Principiile fundamentale ale istoriei*, exclude putinţa părtinirii şi d. Motru comite faţă de mine cea mai mare nedreptate cînd mă socoteşte de apărător al partidului liberal.

Pentru a judeca însă valoarea apreţuirilor critice ale d-lui Motru, să vedem dacă d-sa are însuşirile trebuitoare pentru a critica o operă istorică. Pentru aceasta trebue nu numai cunoştinţi istorice pe care d-sa nu le are, ci trebue *spirit istoric* şi *cunoştinţa modului de a lucra în istorie*, care nu se pot dobîndi numai din studii filozofice. Cetitorul va vedea însă că lipsesc d-lui Motru până şi elementele primordiale necesare pentru a pătrunde desfăşurarea trecutului.

Pentru aceasta va fi de ajuns să punem în lumină două întrebări atinse de d. Motru în critica sa.

* * *

D. Motru priveşte ca fără de nici o însemnătate descoperirea din partea mea a constituţiei din 1822, în lăzile cu hîrtii ne-

*) Sosindu-ne interesantul răspuns al d-lui A. D. Xenopol prea tîrziu, am fost siliţi să-l publicăm, contrar repartizării obişnuite a materialului, în urma Cronicilor. (N. R.).

trebnice din podul consulatului rusesc din Iaşi—constituţie în care eu pun începutul partidului liberal din Moldova,—căci d. Motru socoate că acest proect, „deşi e frumos şi face onoare celui ce l-a elaborat, are un singur cusur, anume: nu prea l-a cunoscut lumea! Ce fel de program politic este acela, exclamă d. Motru, care, în loc de a sintetiza dorinţile reale ale oamenilor politici şi în loc de a se da o luptă pentru realizarea lui, stă ascuns în arhiva consulatului rusesc, *fără a şti nimeni de el, şi nu vede lumina zilei* decît prin perspicacitatea fără de seamăn a d-lui Xenopol?"

Este de necrezut cît de străin este d. Motru de natura istoriei, de modul cum se descopăr faptele trecute şi de rolul pe care-l joacă documentele în a lor stabilire.

D. Motru crede că, dacă proectul de constituţie a stat ascuns în lăzile consulatului, aceleaşi lăzi ţineau închise în ele şi sufletele şi minţile oamenilor care dăduseră fiinţă acelui proect! Cum poate spune d. Motru, *dacă a cetit cartea mea*, că nu s'a dat nici o luptă pentru realizarea acelei constituţii, cînd toată opoziţia înverşunată a marei boerimi contra domnitorului Ioan Sandu Sturza, partizanul constituţiei şi a ciocoilor ce o redactaseră; refuzul boerimii desţărată în Bucovina şi Basarabia de a reintra în Moldova; plîngerile ei repetate către Turci, Ruşi şi Austriaci; numeroasele scrisori de încurajare ale boerilor celor mari între ei, pentru a se opune actului pierzător de ţară, născocit de duhurile necurate ale novatorilor şi parveniţilor,—se învîrt toate în jurul acelei constituţii? Pentru a cita numai unul singur din numeroasele documente aduse de mine şi din care numai colecţia Hurmuzachi, suplimentul I, volumul 4, conţine vre-o şaptezeci, ne mulţumim a reproduce scrisoarea vornicului Negel către fratele său Mitropolitul Veniamin, trecut şi el în Basarabia, în care scrisoare vornicul îi spune, că „Domnitorul a făcut chiar aplicarea acestui act, încuviinţînd parveniţilor să voteze în puterea dreptului de nobleţă pe care el îl hărăzea, în toate afacerile principatului, şi a hotărî toate întrebările prin majoritatea glasurilor asupra vechilor nobili ai Moldovei", cum în adevăr prevedea constituţia cerută de boerii cei mici. Lupta era aşa de înverşunată, căci era vorba tocmai de distrugerea privilegiului boerilor celor mari de a conduce ei singuri ţara. Era evident o idee de egalitate de ocamdată slabă, schiloadă, restrînsă numai în cercul boerimii, dar care tindea cel puţin la nivelarea tuturor boerilor. Era o idee nouă şi, cum am dovedit-o eu, datorită unui răsunet îndepărtat al revoluţiei franceze, cu grozăviile căreia boerii cei mici îndrăzniseră chiar să ameninţe pe boerii cei mari. Şi d. Rădulescu-Motru să poată spune că constituţia din 1822 era o „hîrtie ce conţinea bunele intenţii aşternute de vre-un visător moldovan, hîrtie *pe care nimeni nu a cunoscut-o până la d. Xenopol, fiindcă aceia ce era scris pe ea zăcea în cartoanele consulatului rusesc şi nu în inimele unor luptători reali*" (!!!).

Greu îţi vine a crede că un om cuminte şi învăţat să fi

putut scrie asemenea lucruri. Cum? Fiindcă actul constituţiei s'a găsit în arhivele consulatului rusesc, faptul ce îl constată să nu fi jucat nici un rol?

Iar acea hîrtie conţinea numai cît răsunetul unor împrejurări ce se petrecuseră cîndva la lumina zilei, care mişcaseră minţile, ridicaseră furtunile simţirilor răscolite şi încordaseră voinţile. Trecînd însă timpul, toată mişcarea a fost uitată şi s'a îngropat în tainele trecutului: Şi prea fericiţi trebue să ne socotim că s'a păstrat o urmă a celor ce au fost într'o hîrtie mucegăită în fundul unei lăzi, cum în deobşte tot trecutul omenesc a fost păstrat fie în asemenea hîrtii, fie în inscripţii îngropate în pămînt, fie în monumente ascunse în morminte, în catacombe şi în alte locuri de unde au trebuit desgropate, descifrate pentru a ne destăinui viaţa timpurilor ce au fost. Căci fiecare hîrtie, fiecare document *mort* are o valoare istorică, fiindcă reproduce o bucată din *viaţa* timpului din care datează.

Ne explicăm numai într'un singur chip fenomenala confuzie în care a căzut onorabilul meu critic. În ura sa contra partidului liberal, domnia-sa, ca om politic, a căutat să-mi înjosească scrierea şi, negăsind nici un motiv serios şi raţional, a recurs la mijloace foarte periculoase pentru domnia-sa, căci pun în o tristă lumină nu numai cunoştinţile domniei-sale, dar chiar şi bunul lui simţ.

Altă părere tot atît de neistorică a d-lui Motru este acea privitoare la formarea curentelor istorice din care face parte şi constituirea partidelor politice. D. Motru anume îmi găseşte de rău că aş fi căutat origina partidului naţional, precum şi origina partidului liberal, în manifestări singuratice individuale, d-sa tăgădueşte existenţa unui partid naţional fiindcă oamenii, pe care eu pretind că-l reprezentau, nu aveau *conducători* şi nu aveau *program*, şi prin urmare conchide d. Motru „poate fi vorba la ei numai de tendinţi sentimentale, dar niciodată de organizare politică". Tot aşa şi cu partidul liberal, d. Motru spune asupra constituirii lui în Muntenia că: „tot ce a trecut prin capul vre-unui bine intenţionat Muntean pe la începutul secolului trecut, fie el poet, sau fie el om de stat, fie el boer, sau om de rînd, este socotit ca un semn prevestitor al închegării partidului liberal. A călătorit vre-un boer prin Apus şi a văzut civilizaţia de acolo în comparaţie cu mizeria dela noi, dacă acel boer şi-a aşternut pe hîrtie cele văzute, iată-l deodată transformat într'un străbun al partidului liberal! Tot aşa şi cu poeţii care cîntau libertatea; tot aşa şi cu profesorii veniţi din Ardeal, ba până şi cu bursierii statului. Ce fericit partid, partidul liberal romîn! Toată cultura Europei a lucrat pentru gloria lui".

Dar cum voia d. Motru să se nască partidul liberal? Pentru a se putea închega această formaţie politică era de nevoe să se adune *idei*, altele decît cele ruginite care înţelineau mintea vechilor boeri. Şi aceste idei, ivindu-se picătură cu picătură în

minţile cele mai diverse, au început întâiu a da naştere la mici pîrăiaşe care se uniră mai tîrziu în curenţi tot mai mari, până ce la sfîrşit cuprinzînd un număr mai mare de cugete, aceste idei tinseră a se preface în fapte, adică *ideile* liberale dădură naştere *partidului* liberal. Şi tot aşa cu partidul naţional: se născură întâiu idei în contra dominaţiei greceşti, care, cînd se întăriră prin lăţirea lor în conştiinţile oamenilor conducători ai timpului, la sfîrşit isbucniră într'un strigăt: Jos cu Grecii! Cum? d. Motru nu găseşte program nici la partidul naţional, nici la cel liberal; apoi nu găseşte conducători la aceste două partide? Dacă domnia-sa ar cunoaşte desvoltarea poporului romîn; dacă ar fi cetit cartea mea cu luare aminte şi dacă după mentalitatea d-sale filosofică, îndreptată numai asupra cugetărilor abstracte, ar fi putut să pătrundă geneza reală a faptelor istorice, d-sa ar fi văzut uşor că programul partidului naţional a fost la început cuprins în cererile boerilor ce-l reprezentau de a se înnapoi ţărilor romîne Domnii pămînteni, de a se alunga Grecii şi de a se restitui mănăstirile închinate statelor romîne—program scurt, dar cuprinzător. Deasemeni partidul liberal a avut un program mult mai amărunţit în proclamaţia dela islaz şi în dorinţile partidului naţional din Moldova, puse pe hîrtie de Mihail Cogălniceanu. Dar chiar la origina lui, în 1822 în Moldova, partidul liberal, aşa cum era el la început mărginit numai în cercul boerimii, avea ca program constituţia din acel an, redactată în 77 de articole şi care cerea egalizarea boerilor celor mici cu cei mari,predomnirea legii asupra voinţii principelui, egalitatea înnaintea legii pentru toţi, egalitatea pentru funcţiuni, până şi cele mai mari, pentru toţi boerii, participarea şi a ţăranilor în consilii şi judecătoriile cele mici judeţene, respectul proprietăţii, exproprierea numai cu prealabila despăgubire--şi multe alte *idei liberale* care în 1848 fură adause cu întinderea drepturilor din clasa boerească la întregul popor romîn şi cu împroprietărirea ţăranilor.

Se poate spune oare că aceste două partide: cel naţional şi cel liberal nu aveau program? Şi tot aşa program avea şi partidul conservator care protesta contra ingerinţii Ruşilor în daraverile ţărilor, care susţinea limba şi învăţămîntul romînesc, care contribuia pentru înfiinţarea unui teatru naţional, dar care se opunea la reformele sociale.

Toate aceste partide aveau apoi conducătorii lor: partidul naţional pe Ioan Sandu Sturza şi Grigore Ghica, care ajung domnitori după răsturnarea Grecilor; partidul ciocoilor din Moldova, pe boerul cel mare Neculai Rosnovanu; partidul conservator în Moldova, pe Mihail Sturza; partidul liberal, nu unul singur, ci mai mulţi.

Care este problema istoricului? Este de a urmări pe cît se poate până în tainele cele mai ascunse ale faptelor şi ale minţilor înjghebarea curentelor, aşa că, atunci cînd ele apar la lumina zilei, să fie înţeleasă înfăptuirea lor. Apoi cînd se descopere că, în 1804 încă, boerul moldovan Vasile Mălinescu sfătuia pe Mitropolitul Veniamin că ar fi bine să fie împroprietăriţi ţăranii şi cînd urmăresc această idee până cînd răsbeşte prin toate greutăţile şi se întrupează în legea din 1864 a lui Cuza Vodă şi Cogălniceanu, oare nu fac eu treabă de istoric? Şi tot aşa cu toate celelalte idei zemislitoare ale Romîniei moderne, din care multe, foarte multe, au fost sprijinite de oamenii ce împărtăşeau idei liberale. Este oare vina mea dacă *lucrurile sînt aşa, dacă aşa esă ele din documente*, şi trebuia oare să le ascund sau să le restălmăcesc pentru a plăcea celorlalte partide politice, şi d-lui Motru—marelui d. Motru—în special? E o nedreptate şi o ruşine pentru un om cu cultură filosofică, şi care deci ar trebui să urmărească ca ideal în viaţă, cultul adevărului, să sprijine asemenea păreri!

D. Motru m'a criticat nu ca istoric, căci nu avea competinţa. D-sa a făcut-o sub o arătare obştească, filosofică, ca om politic şi cu tendinţi de *arivism* politic. Fiindcă d-sa nu-şi va putea face *cariera* în partidul liberal, de aceia se teme ca de foc de reîntoarcerea lui la putere şi nu poate gusta decît acele lucrări, fie practice, fie intelectuale, care tind la dezarmarea partidului liberal în formaţia lui actuală, pentru care scop însă trebue şi înegrit cît se poate mai mult originile lui. Iată explicarea articolului d-lui Motru.

Îi spun însă scurt şi curat că aştept apreţuirea oamenilor nepărtinitori, iar nu a celor orbiţi de patima politică.

A. D. Xenopol

Scrisori din Bucovina

Criza bisericească

In Bucovina, unde te întorci, dai peste *crize*. Indată după încheerea campaniei electorale pentru alegerile parlamentare, care a ridicat valuri de agitație turbată, a isbucnit *criza politică*, veșnica criză politică. A fost deajuns o sesiune a dietei țării de *două* zile pentruca Romînii, mai exactzis deputații poporului, să se compromită definitiv în fața străinilor. Cearta din dietă a avut ca urmare desfacerea partidului unitar, care de mult nu mai era unitar, în trei grupări distincte: 1), *gruparea democrată* (național-țărănească) sub conducerea doctorului *Aurel Onciul*, avînd ca organ „*Foaia Poporului*". Acestei grupări îi aparțin deputații: dr. *Florea Lupu*, *M. Chisanovici*, dr. *Nicu Blîndu*, dr. *Romul Ren̦ț*, *Ioan Cuparencu* și *M. Scalat*; 2), *gruparea naționalistă* (fostă apărăristă), sub conducerea profesorului dr. *Eusebie Popovici*, și avînd ca organ, deși nu oficial recunoscut, ziarul „*Unirea Națională*". Ei îi aparțin deputații: *Dori Popovici*, *G. Sîrbu*, dr. *N. Vasiloschi*, *Aurel Țurcan*, *Const. Iosupescul-Grecul*, *George Boancheș*; 3), *gruparea conservatoare a boerilor* sub conducerea formală a consilierului din consistoriu *D. Bejan*, de facto sub conducerea lui *Nicu Flondor*, căreia îi aparțin, pe lîngă cei doi, încă: *Constantin* baron *Hurmuzachi*, *C. Popovici-Neculiță*, *Varteres Pruncul* și dr. *Ipolit Tarnavschi*. In afară de grupări au rămas baronul *Alexandru Hurmuzacki* care e căpitan al țării și *T. Simionovici*.

In fața acestor 22 deputați romîni divizați în trei grupări, dintre care două, cea democrată și cea apărăristă, stau să se sfîșie, stă o falangă de 17 deputați ruteni avînd o disciplină ideală și cluburile celorlalte naționalități dispunînd toate de-o organizație unitară.

A fost un noroc că sesiunea a fost numai de 2 zile, căci, judecînd după avîntul ce-l luaseră Romînii în aceste două zile, nu știu unde ar fi ajuns dacă dura sesiunea vr'o cîteva săptămîni. Din pricina acestor divergențe, sesiunea dietei proectată pentru luna Septembre nu se va ținea. Printre culise se vorbește

în timpul din urmă despre o cooperare a grupurilor romîne în viitoarea sesiune a dietei.

Mai violentă decît criza politică, cu care ne-am deprins de ani de zile, e *criza economică* care a isbucnit și care amenință țărănimea romînă cu un dezastru. *Centrala însoțirilor economice romîne din Bucovina*, care alimentează însoțirile raiffeisiane din țară, s'a împrumutat cu 3 milioane și jumătate de coroane dela filiala băncii cehe (Ustredni banka ceskych sporitelen) pentru trebuințile băncilor sătești. In afară de asta, Centrala a împrumutat bani pentru cumpărarea a două moșii, a unei mori, pentru înființarea unui magazin de consum și a unui restaurant, și a girat credite de vr'o 9 milioane pentru industriile de lemn ale tovărășiilor romînești. Banca cehă a revocat pentru ziua de 10 Octombre toate creditele și această zi este așteptată de toți cu multă grijă, cu atît mai mult că toate încercările, făcute până acuma de a aranja aceste afaceri în chip mulțumitor, n'au reușit. Nu cred că ar fi acum momentul potrivit de a insista asupra acestei crize grele; istoricul ei va trebui însă numai decît scris odată, scris însă fără patimă și ură, dar și fără reticențe.

Cu totul actuală e și *criza bisericească*.

Rezolvirea ei pare să fi intrat în stadiul ultim.

Se știe că Rutenii luptă de decenii ca să răpească bisericii bucovinene caracterul ei istoric romînesc și s'o prefacă, într'un viitor nu tocmai îndepărtat, în biserică ruteană, ajungînd Romînii numai un element tolerat în biserica lor strămoșească. Lupta lor durează de mai mulți ani, în anii din urmă ea a luat forme hotărîtoare. De unde înainte vreme plîngerile lor se mărgineau la cererea de preoți ruteni pentru parohiile rutene, la întrebuințarea limbii rutene și a scrierii fonetice în bisericile și actele parohiilor rutene, ei în 1906 au cerut, prin o deputație trimisă împăratului, despărțirea diecesei, iar în timpul din urmă, schimbînd în mod brusc și neexplicabil pentru cei neinformați, ei cer deocamdată împărțirea consistorului în două secții cu drepturi egale. Pentru cei ce-au urmărit cu atenție evoluția chestiunii, ținuta Rutenilor de azi e foarte explicabilă. Urmărind egalitatea într'un timp cînd n'o aveau, ei cereau despărțirea; azi ei au această egalitate și urmăresc supremația, și de aceia n'au nevoe de despărțire, care i-ar împiedeca în atingerea țelului mai nou urmărit de ei. Și ce-au făcut Romînii?

Atunci cînd Rutenii au cerut separarea, Romînii s'au opus cu toată puterea. Au convocat un meeting monstru care a protestat contra împărțirii și oricine — erau puțini — care pleda pentru împărțire era trădător. Azi Romînii, văzînd pericolul ce-i amenință din partea Rutenilor, care se întăresc zi de zi, vreau să admită împărțirea, *dar nu mai vreau Rutenii*. Rutenii s'au întărit în cei zece ani din urmă atît de mult, văitîndu se totuși mereu în parlament, dietă și presă că sînt oprimați și persecutați de romanizatori; ei au cucerit attea poziții, încît abia așteaptă timpul cînd vor pune pe scaunul Mitropoliei bucovinene pe un Rus.

Poziția Rominilor în această luptă importantă e foarte slabă, mult mai slabă decît a Rutenilor; e slabă din motive interne și externe. Guvernul protejează fățiș și fără jenă interesele și dorințile Rutenilor în așa mod, încît are aparența ca și cînd guvernul ar vrea să treacă la ordinea zilei și peste cele mai juste postulate romînești. Rominii pe de altă parte nu procedează unitar; ei nu sînt înțeleși asupra soluției ce trebue de dat chestiunii din punct de vedere romînesc. Preoțimea urmată de o parte considerabilă a intelectualilor pledează azi în opoziție cu ceia ce a făcut la 1906 pentru separare; o altă parte a intelectualilor, în frunte cu dr. *A. Onciul* și alți deputați, pledează pentru despărțirea consistorului, dar și pentru *activarea congresului bisericesc*, ca să existe un organ de control. De fapt, din toate bisericile creștine din Austria, numai în biserica ortodoxă din Bucovina credincioșii n'au nici un amestec în administrarea averii lor bisericești. Repețindu-se în timpul din urmă loviturile aplicate de guvern caracterului romînesc al bisericii bucovinene, Rominii avînd în frunte clerul înnalt, al cărui conducător recunoscut e savantul profesor *Eusebie Popovici*, au convocat o mare adunare poporală la Cernăuți, pe ziua de 17 Iulie 1911, cu scop de a face pașii necesari pentru apărarea caracterului romînesc al bisericii ortodoxe din Bucovina. Această adunare a fost o impozantă manifestație romînească împotriva încercărilor de contopire ale Rutenilor. Adunarea a avut o reușită foarte frumoasă și a hotărît să trimită împăratului un memoriu temeinic, în care să se ceară păstrarea neatinsă a caracterului romînesc al bisericii și înființarea unei diecese rutene. Acest memoriu, întocmit de profesorul *Eusebie Popovici*, cuprinde un scurt istoric al desvoltării bisericii din Bucovina și arată toate încercările Rutenilor de a se înstăpîni pe biserica strămoșilor noștri. Fiind acest memoriu un important document din lupta ce se poartă pentru caracterul național al bisericii bucovinene, îl dăm în întregime în traducere romînească:

„Majestatea Voastră Apostolică, Imperială și Regală! Prea luminate și prea milostive Împărate și Stăpîne! Noi, mai jos iscăliții, preacredincioșii, Romîni ortodoxi din Bucovina, ne îndreptăm cu respect și încredere de fii către Majestatea Voastră, prea bunul stăpîn ocrotitor al bisericii noastre, cu prea supusa rugăminte de a ne păzi caracterul romînesc al bisericii, acest caracter național romînesc care se sprijină pe întemeerea, dotațiunea și continuitatea istorică de până acum, și care ne este scump inimilor noastre. În timpul din urmă am trebuit să jertfim foarte mult din caracterul istoric al bisericii noastre, în folosul egalei îndreptățiri, conform legilor fundamentale de stat și a păcii dintre credincioși; dar acum, vedem că și cea din urmă rămășită e greu amenințată de intensiva acțiune contrară, începută de zece ani încoace din partea locuitorilor și credincioșilor ruteni, pentru care am trebuit să aducem jertfele amintite și numai atunci ar putea dispărea temerile noastre pentru viitorul acestei biserici, care, după cum e firesc, ne îngrijorează foarte, cînd Majestatea Voastră, în dragostea părintească, egală pentru toate popoarele monarhiei, ar binevoi prea grațios să li acorde credincioșilor ortodoxi-ruteni o diecesă deosebită, după cum au privit-o ei încă în anul 1899, ca ultima țintă a aspirațiunilor lor, și au cerut-o dela Majestatea Voastră în 1906, iar pe noi Romînii să ne susție prea grațios în posesiunea pașnică a diecesei noastre străbune.

„E adevărat că la timpul său, vestea despre cererea adresată Majestății Voastre, în care conducătorii credincioșilor ruteni cereau o diecesă pentru dînșii, a provocat un contra meeting din partea noastră a Romînilor, dar această manifestație n'a fost îndreptată atît contra acestei cereri speciale, cît contra dușmăniei lor în genere față de vechea biserică diecesană cu caracterul ei romînesc. Aspirațiunile lor de expanziune însă au crescut de atunci încoace atît de mult, încît o convețuire adevărat pașnică și frățească în aceiași diecesă a ajuns să fie, fără îndoială, peste putință. Această stare ne silește să adresăm Majestății Voastre rugămintea de mai sus.

„Rugămintea aceasta preasupusă a Romînilor o sprijinim pe următoarele împrejurări:

„Actuala diecesă greco-orientală din Bucovina a fost întemeiată la începutul secolului al XV-lea de principele Moldovei Alexandru cel Bun, ca episcopie romînească de Rădăuți, dependentă de mitropolia de Suceava, și aceasta romînească, care mai tîrziu a fost mutată la Iași. Episcopia de Rădăuți, dimpreună cu mănăstirile aflătoare pe teritoriul Bucovinei, au fost înzestrate de Alexandru cel Bun, de urmașii acestuia și de boerii de-ai lor, cu foarte multe moșii, și a fost în tot decursul stăpînirii moldovenești o episcopie național-romînească. Moșiile acestei episcopii au fost adunate pe timpul gloriosului și fericitului întru pomenire Împărat Iosif II, întemeindu-se din ele fondul religionar al bisericii gr. or. pentru susținerea bisericii bucovinene. În cuprinsul acestei diecese zac și astăzi osemintele celor mai vechi voevozi moldo-romîni, între care și rămășițile pămîntești ale lui Ștefan cel Mare, și tot în cuprinsul ei se află și cele mai vechi orașe moldo-romînești, Siretiul și Suceava.

„Faptul că limba slavă-veche s'a întrebuințat aici, și în întreaga Moldovă, și Țara-Romînească, ca limbă oficială în biserică și stat, nu este a se reduce la un oarecare caracter slav al bisericii și țării de pe vremurile acelea, ci aceasta e o apariție care își află analogia în întrebuințarea și mai lungă a limbii latine ca limbă a bisericii și statului la Unguri, Poloni și Germani.

„După alipirea la Austria, Episcopia de Rădăuți a devenit episcopia țării Bucovina și apoi, prin grația Majestății Voastre, mitropolie cu sediul în Cernăuți. Dar și sub Austria episcopia avea din capul locului caracter național-romînesc, întrebuințîndu-se limba romînească ca limbă oficială în cult, oficiu și învățămînt; faptul acesta însă n'a împiedecat întrebuințarea limbii slave vechi, cum s'a făcut și mai demult, în cult, și cea rutenească în păsto-

rie şi învăţămînt, pentru credincioşii ruteni. De aici înainte întrebuinţarea limbii ruteneşti a cîştigat tot mai mult teren şi a fost admisă ca limbă oficială în parohiatele şi protopresviteratele ruteneşti şi în unele din acestea chiar întrebuinţată.

„Insă în administraţia diecesană supremă, adică în consistorul episcopal, a rămas ca limbă oficială pe lîngă limba germană, numai cea romînească până la regulamentul sancţionat de Majestatea Voastră în anul 1869, care prescrie consistorului întrebuinţarea limbii rutene ca limbă oficială, egal îndreptăţită în relaţiunile sale cu diecesa şi partidele. Tot aşa şi în învăţămîntul teologic a fost limba romînească singura stăpînitoare, afară de periodul dintre 1827—1848 cînd s'a învăţat latineşte; abia la anul 1899 s'a activat prima catedră cu limba de predare ruteană. Aserţiunea că caracterul romînesc al bisericii ar fi fost stăpînitor abia dela anul 1880, cu venirea mitropolitului Silvestru Morariu-Andrievici (1880—1895), e una din multele invenţii tendenţioase ale contrarilor, ca şi aceia că pe timpul episcopului Vlohovici (1789—1822) care era sîrb, şi al episcopului Hacman (1835—1875) care era rutean, diecesa n'ar fi avut caracter romînesc. Atît actele diecesane din timpul acestor doi episcopi, cît şi împrejurarea că episcopul Hacman a înlocuit în anul 1848 limba latinească prin cea romînească în învăţămîntul teologic, apoi în anul 1860, la înfiinţarea gimnaziului gr. or. din Suceava şi în 1862 la înfiinţarea Şcolii Reale din Cernăuţi, a avut întrebuinţarea numai a limbii romîneşti, pe lîngă cea germană, la aceste două institute, şi că în anul 1864 a pus numai inscripţie romînească pe faţada bisericii catedrale, dovedesc că aceste aserţiuni ale Rutenilor sînt cu totul neadevărate. Chiar populaţia ruteană din ţară a numit biserica totdeauna „biserică romînească", cu toate că în timpul din urmă conducătorii ruteni încearcă să introducă altă numire populară afirmînd că numirea ar fi fost sugerată poporului de «preoţii romanizatori».

„Cu tot caracterul romînesc al bisericii, Rutenii puteau să ajungă, avînd cunoştinţa limbii romîneşti, şi treptele cele mai înnalte în biserică, pe cînd pentru creşterea unui cler, cît şi pentru parochii nu era de trebuinţă cunoaşterea limbii romîneşti, înfiinţîndu-se şi catedre ruteneşti în învăţămîntul teologic şi un post de predicator catedral rutean (1865).

„Nu e vina administraţiei diecesane dacă Rutenii în jumătatea a doua a secolului al XIX-lea, adică pe timpul episcopului şi apoi mitropolitului Hacman (1835—1873), au dat un contingent nesuficient, iar pe timpul mitropolitului Ciupercovici (1896—1902) chiar foarte mic pentru starea preoţească, şi dacă din cauza aceasta au ajuns mai puţini Ruteni în posturi înnalte şi s'a născut necesitatea să se întrebuinţeze preoţi de naţionalitate romînă în comune rutene. Această lipsă a dat ocazie conducătorilor ruteni la plîngeri nesfîrşite despre o pretinsă asuprire şi romanizare a Rutenilor, pentru cererea unei împărţiri complecte şi necondiţionate a consistorului în două părţi naţionale şi pentru o vehementă luptă contra caracterului romînesc al bisericii.

„Noi Romînii am fost totdeauna gata să concedăm Rutenilor şi limbii ruteneşti acea egală îndreptăţire în diecesa noastră de care se bucură în statul austriac, din partea Germanilor, celelalte naţiuni şi limbi, dar nu putem să renunţăm la caracterul romînesc al diecesei, dacă nu voim să extradăm trecutul istoric, precum nici cetăţenii austriaci de naţie germană nu pot să renunţe la caracterul german al statului austriac. In deosebi, nu voim să renunţăm la rangul de întâietate, pe care-l are încă limba romînească şi acum în diecesa noastră, şi la pretenţiunea ca fiecare funcţionar al administraţiei centrale să cunoască pe deplin limba romînească. Dar Rutenii voesc să ni răpească şi aceste puţine rămăşiţe de caracter romînesc şi intenţionează şi vorbesc de pe acuma despre o viitoare biserică ruteană a Bucovinei sub un mitropolit rutean, pe care-l aşteaptă pentru zilele cele mai apropiate, trecînd peste Romîni la ordinea zilei. Complecta egalitate pe care le-am conces-o o privesc numai ca un stadiu de trecere la supremaţia ruteană, pe care o doresc, şi această supremaţie, de care avem cauze să ne temem, va fi gata cînd unul din ei va ajunge pe scaunul Mitropoliei.

„Dar şi abstrăgînd dela urmările unei supremaţii rutene, nimicirea caracterului romînesc al diecesei noastre, pe care l-am moştenit şi l-am păstrat prin 500 ani şi înlocuirea lui prin unul paritetic astăzi, dar poate chiar mîne naţional rutenesc, ar fi pentru noi Romînii Bucovineni o durere şi o umilire, pe care n'am putea-o uita niciodată, cu atît mai puţin cu cît nenumărate monumente ne vorbesc zilnic despre ceia ce a fost odată al nostru.

„Noi rugăm deci cu toată supunerea ca Majestatea Voastră să binevoiască prea graţios a ne elibera, prin puterea cuvîntului împărătesc, din această stare insuportabilă şi plină de griji, acordînd o episcopie deosebită pentru Rutenii greco-orientali din Bucovina şi stabilind astfel o pace adevărată şi durabilă între dînşii şi noi. Prin aceasta nu numai că li s'ar da lor ceia la ce ei aspiră dela 1899 încoace, ci s'ar face acelaşi lucru ca şi în 1864 cînd Majestatea Voastră a binevoit a despărţi pe Romîni de Sîrbi, ceia ce s'a validitat foarte bine.

„Noua episcopie ruteană ar primi întâiu parohiile rutene actuale, apoi părţile rutene ale comunelor mixte ca parohii nouă sau ca părţi de parohii şi în sfîrşit minorităţile mici de credincioşi ruteni, aflători în comune romîneşti, care s'ar adăuga la parohiile ruteneşti cele mai apropiate, în acelaşi mod ar rămînea parohiile şi minorităţile romîneşti la vechea diecesă naţională. Pentru interesele comune, indivizibile, ale amînduror dieceselor bucovinene s'ar putea afla o formă asemănătoare celei ce există între ambele state ale monarhiei. Infiinţarea unei episcopii gr. or. pentru Ruteni n'ar cauza un plus de cheltueli prea mare, de bună seamă însă aceste cheltueli ar fi mai mici decît folosul rezultat din ele pentru pacea bisericească.

Majestatea Voastră!

„Credința noastră neclintită și durabilă pentru Impărat și monarhie își are temelia ei acum în sentimentele noastre dinastic-patriotice de cetățeni austriaci; dar aceste sentimente de datorie sînt foarte mult încălzite de recunoștința pentru binefacerea ocrotirii și a promovării de care avem parte dela Impărat și monarhie. Binevoiască, Majestatea Voastră, dînd ascultare părintească rugămintii noastre prea supuse, sămărească marea noastră datorie de recunoștință față de Impărat și monarhie în genere, și față de magnifica și sfințita persoană a Majestății Voastre în deosebi, săpînd în inimile noastre și ale urmașilor noștri pentru toate timpurile amintirea acestei binefaceri.

„Dumnezeu ție, întărească și binecuvinteze pe Majestatea Voastră, prea bunul, prea dreptul și prea înțeleptul nostru Impărat și stăpîn, părinte al țării și ocrotitor al bisericii!"

Cernăuți, în 4 (17) Iulie 1911. Acest memoriu poartă **13.700** iscălituri romînești din întreaga Bucovina, reprezentînd toate clasele sociale.

Se așteaptă cu mult interes răspunsul Rutenilor la acest pas al Romînilor. Rutenii erau foarte rezervați. Mulți dintre Romînii neinițiați credeau că soluțiunea definitivă a chestiunii bisericești din Bucovina este dată prin hotărîrea luată în adunarea romînească. Răspunsul Rutenilor n'a întîrziat prea mult și, deși nu-i dat în formă oficială, nu ne îndoim nici un minut că el reprezintă părerea unanimă a cercurilor conducătoare, care, deși aparțin la două confesiuni—greco-orientală și greco-catolică—sînt solidare la rezolvirea chestiunii bisericești din Bucovina—*în sens național*.

Un preot rutean-ortodox din Bucovina publică în „*Dilo*", organul autorizat al partidului ucrain din Galiția, un articol, în care, ocupîndu-se cu hotărîrile adunării romînești, arată care e punctul de vedere rutean.

Din acest articol scoatem cîteva pasaje marcante:

„In timpul împreunării Bucovinei cu Austria limba domnitoare era cea ruteană și poporul rutean era în majoritate în biserica ortodoxă a Bucovinei; pentru aceia și episcopii acestei biserici până la 1880 erau mai toți Ruteni. Sub episcopul Hacman (1835—1874), care era Rutean, Rutenii potrivit cu numărul lor mai mare în eparhie aveau și precumpănirea în administrarea bisericii. Tocmai după moartea lui Hacman, reușiră Romînii cu ajutorul guvernului a scoate pe Ruteni mai pe toți din consistor, din facultatea teologică și din toate posturile mai însemnate în eparhie și a pune mîna pe putere. Drept că în timpul din urmă Rutenii după luptă grea căpătară oarecare parte la administrarea cea mai înnaltă a bisericii, însă precumpănirea romînească încă tot n'au înfrînt-o ei. In timpul cel mai nou Rutenii,

răzimați pe tăria lor politică, pe care și-o pune în socoteala sa și guvernul, au putut să aducă pe Romîni acolo, ca ei să fie gata a face Rutenilor, în administrarea bisericii, parte de o înrîurire corespunzătoare mulțimii lor în eparhie, așa că Rutenii în cele bisericești să aibă asemeni drepturi cu Romînii.

„Este numai vorba de forma în care să se facă aceasta.

Ca să ajungă la ținta lor, Rutenii cer o împărțire a consistorului în secții naționale, una ruteană și una romînă, cu asemenea rang și cu asemeni drepturi, care să constee din asemenea membri ordinari și să aibă cîte un episcop titular. Parohiile curat rutene ar avea să fie supuse numai secției rutene și tot așa parohiile curat romînești numai secției romîne, iară asupra parohiilor mixte ar avea să dispue amîndouă secțiile împreună. De bună seamă secția ruteană ar avea a se îngriji și de afacerile bisericești comune ale tuturor parohiilor rutene privite ca întreg, așa că ele ar forma un fel de eparhie ruteană. Comun ar rămînea numai mitropolitul și de bună seamă și fondul religionar.

„Este vederat că așa o întocmire nu dă Rutenilor nici un fel de precumpănire în consistor, ci că ea le garantează numai drepturi asemeni și rang asemene cu Romînii, care spre scăderea poporației numerice a amînduror naționalităților eparhiei și spre batjocura dreptului dumnezeesc și omenesc, țineau cîrma bisericii numai în mînile lor.

„Puterea bisericească răpită pe nedrept a servit Romînilor spre mare sprijin al tăriei lor politice și culturale în țară; pentru aceia întrebuințează ei tot felul de mijloace spre a menținea în administrația bisericii starea de acum cea folositoare lor. Insă turtiți la perete de Ruteni și de guvern n'au nici cea mai mică speranță de reușită și trebue să ne facă loc. Cel mai rău îi doare îndreptățirea cea de asemenea a Rutenilor, care ar aduce-o cu sine împărțirea consistorului în secții naționale. Și ei ar voi să păstreze întâietatea înnaintea Rutenilor cu tot prețul și motivează acest pretins drept al lor la întâietate cu fel de fel de argumente politice și istorice, precum bunăoară cu povestea iscodită despre caracterul romînesc istoric al bisericii bucovinene și despre orginea romînească a fondului religionar ortodox. Deci spre a scăpa de același rang cu Rutenii și spre a-și păstra o poziție mai înnaltă, Romînii se împotrivesc împărțirii consistoriului în secții și „dau" Rutenilor o episcopie proprie. In adunarea lor poporală din 17 Iulie a. c. ei hotărîră și trimiseră o adresă la Impăratul, în care declară, că sînt înțeleși cu scoaterea parohiilor rutene din arhiepiscopia de până acum și cu încorporarea acelora în o episcopie ruteană deosebită.

„Prin împărțirea consistorului în secții naționale, Rutenii ar ajunge în administrarea bisericii la asemenea drepturi și la asemenea rang cu Romînii și, avînd noi precumpănirea numerică în eparhie, nu trebue să uităm niciodată de privilegiul de a cîștiga chiar întâietatea, cînd un Rutean ar deveni mitropolit, pe cînd prin înființarea unei episcopii rutene acum, în puterea acestui

fapt, Rutenii cam în toate vor cădea la rangul al doilea; căci ei vor pierde Cernăuțul și arhiepiscopia cu prerogativele sale va rămînea pe partea Romînilor. Romînilor li este aminte, că rămînînd neatinsă Mitropolia romînească, care și de-acum înnainte va avea scaunul său în Cernăuți, în inima părții rutene a Bucovinei, s'a mai înființat numai o episcopie oarecare mai puțin însemnată cu scaunul în Sadagura Coțman. Și astfel Romînii își dau bine seamă de aceia că o episcopie ruteană cu scaunul afară de Cernăuți dă capitala țării cu totul în mînile lor și însemnează pentru Ruteni în fapt cu mult mai puțin decît o secție ruteană de același rang cu alta romînă în consistor. De aceia Rutenii trebue să stăruiască asupra împărțirii consistorului în secții și să respingă hotărît episcopia ce li-o dau Romînii.

„Romînii se tem de împărțirea consistorului în secții naționale și sînt mai bucuroși să ne „dee" o episcopie proprie, mai întăiu pentrucă, dacă vine un mitropolit rutean, ei pot rămînea în minoritate la administrarea bisericească cea mai înnaltă; iar apoi, și pentrucă, întîmplîndu-se împărțirea bisericii chiar acum, ei au putința de a păstra demnitatea arhiepiscopiei pentru eparhia lor romînească. Această demnitate o pot pierde ei lesne, dacă în timpul împărțirii bisericii ar ședea un Rutean pe scaunul mitropolitan din Cernăuți. Atunci Mitropolitul rutean ar rămînea în Cernăuți, care se află în mijlocul părții celei rutene a țării și episcopul romînesc și-ar căpăta scaunul eventual în Rădăuți sau în Suceava, în care orașe era acum odată scaune de erarhi bisericești. Prevăzînd Romînii de departe o eventualitate de acest fel, ei cer de pe acum pe mitropolit pentru sine și ne „dau" nouă, ei mărinimoșii, un episcop.

„De obiceiu Romînii motivează toate pretențiunile lor bisericești cu oarecare drepturi istorice; numai la cererea Mitropoliei tac despre istorie sau o strîmbă. Ei trebue să facă așa; căci aici istoria dă mărturie împotriva lor. Doară întăiul mitropolit al bisericii ortodoxe bucovinene a fost Ruteanul Eugeniu Hacman, care a ridicat episcopia ortodoxă bucovineană de mai nainte la rang de mitropolie și a făcut aceasta împotriva voinții Romînilor și în luptă grea și amarnică cu capii lor politici (vezi „Bestrebungen der Rumänen in den Jahren 1848—1865, herausgeg. von dr. Stephan Smal-Stocki"). Atunci Romînii nici într'un chip nu voiau prefacerea episcopiei bucovinene în Mitropolie, ci mai vîrtos voiau să o împreune cu mitropolia ortodoxă romînă din Ardeal, nu spre binele bisericii și al credincioșilor ei, ci din pricini curat naționale; ci acum cer ei cu drag pentru sine această mitropolie înființată împotriva voinții lor. Dar după ce această mitropolie a scos-o prin luptă un mitropolit rutean pentru Ruteni, apoi noi, Rutenii de astăzi, care ne lăudăm cu mai multă pricepere națională și înțelepciune politică, să risipim moștenirea unuia dintre părinții noștri duhovnicești cei mai mari?".

După publicarea articolului de mai sus, ziarul *Narodnei Holos* (organul partidului rutean din Bucovina) publică următoarele:

„Cu ideile desfășurate în acest articol sîntem deplin înțeleși. Nu de mult am registrat noi, nu fără plăcere, în articolul „Și-au luat pe seamă" (Nr. 37 din „Narodnei Holos") hotărîrea meetingului romînesc, care s'a respicat pentru înființarea unei episcopii rutene în Bucovina. Însă după ce a atins lucrul acum și „Dilo" din Liov, adăugăm și noi din partea noastră declararea, că Rutenii ortodoxi din Bucovina nici într'un chip nu vor primi ca biserica ortodoxă bucovineană, cea afară de episcopia ortodoxă ruteană, să păstreze caracterul romînesc; căci aceasta ar fi nedrept și fără folos și stricăcios pentru noi. Năzuința noastră va fi a ne scoate în biserica noastră ortodoxă o nouă îndreptățire de asemenea cu Romînii. Știind noi, că episcopia ruteană ortodoxă singură nu ne dă această îndreptățire deplină, poporul rutean ortodox al Bucovinei va căuta să-și scoată prin deputații săi în dietă dreptul deplin în această privință. Și Dumnezeu va da, că, precum nu una am scos până acum, așa vom scoate încă și acest drept mai curînd sau mai tîrziu".

Nu se poate prevedea azi ce sfîrșit va lua criza bisericească. Mulți se tem, și cu drept cuvînt, că guvernul va considera în soluțiunea ce va da-o numai dorințile Rutenilor. De-ocamdată se știe atîta că clubul parlamentar romîn a protestat energic la Viena împotriva unei soluții unilaterale și au obținut dela ministrul cultelor o amînare a hotărîrii până ce nu se va fi încercat în dieta Bucovinei o înțelegere cu Rutenii.

E de dorit însă ca înnainte de a intra în tratative cu Rutenii să fim lămuriți noi întreolaltă.

R.

MISCELLANEA

In jurul grevelor din Anglia

Interesul şi emoţiunea, cu cari toată lumea a urmărit peripeţiile dramatice ale grevei lucrătorilor dela căile ferate din Anglia, au lăsat în umbră un fapt, foarte neînsemnat în aparenţă, dar a cărui importanţă mondială,—oricît de paradoxală ar părea această afirmare,—desigur e cu mult mai mare decît chiar a uriaşului conflict dintre muncă şi capital, care a paralizat pentru cîteva clipe toată viaţa economică a Insulelor Britanice, şi nu numai a acestor insule.

Mai mult. In lumina acestui fapt, pe care nici nu l-au înregistrat cele mai multe ziare, însuşi rostul grevei din Anglia apare mai adînc şi mai semnificativ.

Acest fapt e... conferenţa reprezentanţilor industriei metalurgice, care s'au adunat cu vre-o lună înainte de izbucnirea grevelor engleze, la 6 Iulie a. c., la Bruxelles.

Da, o simplă conferenţă a reprezentanţilor industriei metalurgice! Dar această conferenţă a vestit lumii întemeiarea unei nouă „puteri" mondiale, şi covîrşitoare,—a „Imperiului ferului".

Conferenţa pomenită se datoreşte iniţiativei preşedintelui „trustului oţelului din America" („United States Steel Trust"), Mr. Elbert H. Gary.

Mr. Gary, după ce a organizat într'o singură şi puternică asociaţie industria metalurgică din Statele-Unite, nu s'a repauzat pe lauri. In Septembrie 1909 îl vedem la Sheffield adresîndu-se fruntaşilor industriei metalurgice din Anglia:

„Pentruce să ne războim? Cîştigi azi, dar rivalul d-tale poate „cîştiga mine. Sistemul comercial al vremurilor noastre se bazează pe „ruina vecinului. Pentruce să nu ne înţelegem spre a împărţi între noi „toate regiunile pămîntului pe baze raţionale, prieteneşti?..." („The Daily News", 9 August 1911).

In urma acestui apel, s'au întrunit în 1910, la New-York cîţiva din „leaderii" industriei europene şi americane şi s'a pus la cale convocarea „reprezentanţilor tuturor ţărilor producătoare de fer şi oţel, în scop

de a forma o asociaţie internaţională, care să întindă asupra lumii întregi raporturile prieteneşti dintre producători"...

In virtutea acestei înţelegeri s'a şi adunat conferenţa din Bruxelles. E caracteristic că şedinţele conferenţii au fost secrete,—organizatorii voind parcă astfel să accentueze caracterul ei de conspiraţiune împotriva vechii aşezări a „economiei naţionale". Publicul n'a putut afla despre cele petrecute între conspiratori, decît din comunicatele oficiale şi din cîteva indiscreţiuni, de cari, din fericire, nu s'au putut feri nici „regii ferului".

Dar e de ajuns! Omenirea recunoscătoare a putut afla că de-asupra ei s'a ridicat un nou potentat, bine înţeles pentru... a-i asigura fericirea.

„Intr'un discurs elocvent—spune ziarul englez din care luăm a„ceste date—Mr. Elbert H. Gary a comparat sforţările de a ajunge la co„operaţie în sfera industriei internaţionale, cu acelea ce se fac spre a stabili „arbitrajul în sfera politică". Nu mai e zădarnică nădejdea, că într'o zi războiul va dispărea pentru vecie, şi,—afirmă preşedintele trustului american,—industria metalurgică „prezentînd un front unit, poate aduce servicii „mari pentru realizarea păcii universale"; el „zugrăveşte avantajele coo„peraţiunii generale în *împărăţia mondială a ferului*, întrucît astfel s'ar „putea regula ca producţiunea mondială să corespundă ofertei şi prin „urmare, să se prevină *preţurile demoralizatoare*"... „Insă Asociaţia „internaţională propusă nu are în vedere numai un josnic punct de ve„dere (a sordid point of view) al interesului material; instituţia va forma „un teren de întîlnire, unde producătorii mondiali ai ferului vor putea „să discute diferite chestiuni *economice, etice şi sociologice*"...

Aceste cuvinte au fost întîmpinate de „un cor de aprobare", spune cronicarul nostru, şi s'au grăbit să adereze la ideile lui Mister Elbert H. Gary, în discursuri nu mai puţin elocvente, „nişte bărbaţi ca „Sir John S. Randles (Anglia), Baron von Bodenhausen (Germania), Sir „Hugh Bell (Anglia), M. Dreux (Franţa), Herr Wilhelm Kestranck (Aus„tria), Mr. Chas. Schwab (Statele-Unite), Mr. J. T. Drummond (Canada), şi alţii..."

Unul din domnii aceştia (din nenorocire, ziarul nu-i dă numele), mai naiv sau mai sincer, „a pus punctul pe i" prin următoarea exclamaţie:

„*Acum noi sîntem stăpînii lumii: guvernele vor trebui să se „aşeze în rîndul al doilea* (must take a back seat)! *Ele nu mai pot „după voia lor să declare războiu sau să închee pace, odată ce noi „sîntem uniţi şi stăpînim ferul şi oţelul lumii întregi...*"

Mai lămurit nici că se poate! Potentaţii „împărăţiei mondiale a ferului" vor discuta doar toate chestiunile „economice, etice şi sociologice",—şi vai de ţara, care s'ar abate dela calea cea dreaptă şi va cădea în erezie! Ea nu numai va fi lipsită, de către noii stăpîni ai lumii, de tunuri, puşti, chiurasate, etc., dar va putea rămînea fără şine

pentru căi ferate şi chiar fără maşini pentru industria ei, şi chiar fără pluguri pentru agricultura ei.... (De pierdut, ei nu pot în orice caz să piardă, fiindcă pot fixa „preţuri moralizătoare" cum doresc....)

Intre aceşti „bărbaţi însemnaţi", de sigur, mulţi sînt patrioţi aprinşi, cari nu odată au tunat împotriva internaţionalismului revoluţionar al muncitorilor.... Aceasta nu i-a împiedecat să pue bazele unei „Asociaţiuni internaţionale a industriei metalurgice" în scop de dominare a scumpelor lor „patrii"; şi chiar în ziua de 6 Iulie a. c. a fost ales un comitet, în care diferitele ţări sînt reprezentate astfel: Austria 3, Belgia 5, Canada 2, Franţa 5, Germania 5, Marea Britanie 5, Ungaria 1, Rusia 3, Spania 1, Statele-Unite 5. In total 35 membri. Mr. Elbert Gary a fost ales, bine înţeles, preşedinte, iar un Mr. W. B. Peat, din Londra, secretar....

„Asociaţia internaţională, care stăpîneşte producţia mondială a ferului, este un fapt îndeplinit", închee *Daily News*....

O observaţie interesantă. Anglia împreună cu Canada, care face parte şi ea din Imperiul Britanic, şi cu Statele-Unite, cu care ea este unită prin celebrul tratat—astfel încît în sfera internaţională apar, se poate spune, ca un singur stat—posedă în comitet 12 voturi din 35. Iar ţinînd seamă de veşnicul antagonism dintre Germania şi Franţa, vedem că alianţa anglo-saxonă poate oricînd să-şi formeze o majoritate în comitet, asociindu-şi voturile *oricărei* din aceste ţări antagoniste, după plac, făcînd să se plece cumpăna încotro voeşte; mai mult: ea poate să-şi asigure la nevoe o majoritate chiar *împotriva ambelor ţări*, atrăgînd în partea sa voturile Belgiei, care, fiind situată între cele două rivale, are întotdeauna interesul să se razime pe puternica Anglie. S'ar părea deci, că, în primul rînd, Marea Britanie trebue să se felicitoze de „fericitul eveniment", care a îmbogăţit lumea cu „noua împărăţie mondială".

Dar Englezii îşi dau seama, că potentaţii acestei „împărăţii" sînt mai presus de „patriotismul de clopotniţă" şi n'au motive de a se solidariza cu guvernele ţărilor repective (altfel minoritatea, în caz de conflict, ar putea întotdeauna să zădărnicească hotărîrile comitetului). De aceia, cele dintăi semne de îngrijire, în urma conferenţii din Bruxelles, s'au şi manifestat tocmai în Anglia. In acelaş ziar, din care am luat informaţiunile noastre, cunoscutul economist *L. G. Chiozza Money*, mai curînd dispus spre optimism în această privinţă, observă totuşi:

„Sîntem în faţa unei organizaţiuni, care tinde să se desvolte în„tr'un *stat mondial*—un Regat al ferului—cu mult mai puternic decît „majoritatea regatelor pămînteşti existente. E evident că *legile* unui „astfel de stat *nu vor ţinea de loc seamă de hotarele politice*.

„Dacă nu-i vom zădărnici, guvernanţii acestui stat ar putea să pa„ralizeze viaţa industrială a oricărei ţări, sau să dicteze condiţiunile ce „ar voi. Acesta ar fi un trust mondial, care s'ar putea îmbogăţi pe „seama universului" (fiind dată însemnătatea pe care o are astăzi ferul în viaţa economică a societăţilor moderne).

Iar articolul redacţional al ziarului, care este *oficiosul partidului dela putere*, adaogă:

„Ideia zămislită în creerul d-lui Elbert Gary, după ce a fost ex„pusă cîtorva industriaşi puternici, a fost întrupată cu o uimitoare re„pejune într'un comitet internaţional, care astăzi stăpîneşte producţiu„nea mondială a ferului. Nu e de mirare că membrii acestui comitet pot „crede şi spune, că ei sînt acum stăpînii lumii şi că în faţa acestei „combinaţiuni guvernele trebue să ocupe o situaţie subordonată... Lea„derii internaţionalismului economic pot controla Ministerele de afaceri „străine, pot deschide tratative, formula ultimate, din care... pot rezulta răz„boae dezastroase.... Adevărul este că aceste combinaţiuni mondiale „sînt pline de primejdie.... Pentrucă fiecare din ele, pe cît se poate pre„vedea, *e ostilă mişcării democratice*, şi tocmai din partea lor demo„craţia de mine e ameninţată de cele mai groaznice încercări".... („D. N.", No. 20, 409).

Nu voiu vorbi aici despre consecinţile fatale ale unor astfel de „combinaţiuni", din punct de vedere mai general. Am spus că în lumina conferenţii din Bruxelles rostul evenimentelor din Anglia apare şi mai adînc şi mai semnificativ.

In adevăr, „Asociaţia internaţională a industriei metalurgice"—care de altfel nu este unica încercare în felul acesta—are o lungă istorie şi preistorie. Ei i-au premers „organizaţiuni patronale" *înlăuntrul* diferitelor ţări şi în special în Anglia, mai cu seamă în vederea luptei împotriva revendicărilor muncitorimii. Mulţumită acestor organizaţiuni capitaliştii englezi de mult nu se mai prezintă ca o masă amorfă sfîşiată de concurenţa neînfrînată, pe care o descria pe vremuri K. Marx. Asociaţiile muncitoreşti din Anglia (Trade-Unions) au luptat cu succes, şi relativ uşor, pentru îmbunătăţirea soartei muncitorilor, cîtă vreme au avut în faţa lor pe industriaşii izolaţi. Muncitorul englez a ajuns astfel la o situaţiune invidiată, cu drept cuvînt, de confraţii lui de pe Continent. Şi pentru a-şi asigura această situaţiune privilegiată, muncitorimea engleză n'a avut măcar nevoe să se organizeze politiceşte: asociaţiunile pur profesionale erau, se poate spune, singura ei armă de luptă. Şi această armă era întrebuinţată cu atîta cumpătare şi cuminţenie, încît a da drept pildă concetăţenilor lor răzvrătiţi pe muncitorii englezi a ajuns un loc comun, chiar pentru elementele cele mai conservatoare din alte ţări.

Dar odată cu intrarea în luptă a asociaţiunilor de patroni, faţa lucrurilor se schimbă foarte repede.

Asociaţiunile patronale dispun de mijloace băneşti mult mai bogate decît Uniunile sau sindicatele muncitoreşti, apoi ele se pot înţelege cu mult mai uşor şi pot impune tuturor membrilor săi o disciplină mult mai riguroasă. Conducătorii unei ramuri industriale se pot întruni în orice moment „în jurul unei mese", pot combina în taină un plan de companie, şi-l pot pune în aplicare „într'o oră" în toată Anglia. (Un industriaş

recalcitrant va fi cu mult mai sigur ruinat de tovarăşii săi coalizaţi decît de lucrătorii nemulţumiţi).

Patronii asociaţi după ramuri industriale,—caşi muncitorii lor—şi foarte conştienţi de interesele lor, porniră o luptă hotărîtă tocmai impotriva uniunilor muncitoreşti, dacă nu cu scop de a le distruge, cel puţin de a le dezorganiza şi de a le reduce la neputinţă.

Mijlocul de căpitenie, cu ajutorul căruia uniunile muncitoreşti pot impune patronilor condiţiunile mai prielnice de muncă, fiind *greva*, asociaţiunile patronilor au căutat, în primul rînd, să le zmulgă această armă din mînă. O grevă nu poate reuşi decît dacă majoritatea însemnată a lucrătorilor dintr'o ramură industrială o susţine cu hotărîre. Dar chiar în profesiunile mai bine organizate nu toţi lucrătorii fac parte din Trade-Unions. Astfel membriior acestor asociaţiuni, cind o grevă este hotărîtă, li se impune lucrarea de propagandă între toţi lucrătorii regiunii. Şi această propagandă se face, de obiceiu, prin aşa numitele „pichete": trade-unioniştii trimit în toate punctele necesare grupe de lucrători, care stărue pe lingă tovarăşii de muncă să înceteze lucrul. In asemenea cazuri, e fatal să se intîmple oarecari conflicte şi chiar violenţe şi abuzuri de forţă, cu toate că întotdeauna conducătorii uniunilor luptă cu multă energie ca „pichetele" să nu se lese pradă iritaţiunii sau a indignării şi să primească cu stăpînire de sine şi singe rece (self-control) chiar provocaţiunile! Oricît de mare este disciplina morală a muncitorimii engleze, adesea excesele nu se pot evita, mai ales cind... interesul „ordinii" are nevoe de excese pentru a justifica măsurile de represiune.

Asociaţiile patronilor au încercat să susţină mai întăi, că „pichetarea" (picketing) este ilegală, şi în al doilea rînd, că de toate excesele săvirşite de singuraticii lucrători sînt *responsabile înseşi uniunile muncitoreşti care au proclamat greva*, deşi ele n'au „personalitate juridică" (şi chiar oricît aceste uniuni ar fi dezaprobat excesele, şi oricît ele ar fi luat în această privinţă toate măsurile ce, omeneşte, se pot cere în asemenea ocaziuni).

Pe temeiul acesta, în urma grevei dela *căile ferate* „din valea Taff" care a dat naştere unor ciocniri violente, uniunile respective au fost date în judecată. Trebue să notăm că ultima instanţă judiciară în Anglia o formează *Camera Lorzilor*. Şi Camera Lorzilor a dat dreptate patronilor, condamnînd uniunile în ziua de 22 Iulie 1901, la daune în suma, colosală de 23.000 pfunzi, adică de 575.000 franci.*)

Această judecată crea un „precedent", care punea uniunile muncitoreşti într'o situaţie tragică: fără „pichetare" grevele nu pot reuşi, mai ales în Anglia, unde orice conflict între muncă şi capital pune în joc zeci de mii de lucrători; iar „pichetarea" expunea uniunile la procese ruinătoare, care distrugînd mijloacele lor băneşti, pe altă cale tot le puneau în imposibilitate totală de a susţinea lupta. (In curînd după procesul „Taff Vale Railway", compania minelor din Wales a cerut uniunii respective daune în suma de 73.000 pfunzi, aproape două milioane de franci! In total, pînă la legea din 1906, Uniunile au fost condamnate să plătească, drept daune, peste *şapte milioane* de franci, din fondurile lor adunate cu gologanul...).

*) Vezi detalii în „A travers l'Angleterre contemporaine" par *P. Mantoux*, p. 157 urm.

Din această situaţiune uniunile muncitoreşti nu puteau găsi vre-o eşire, decît pe cale legislativă, opunînd un text pozitiv de lege „precedentului" creat de curtea supremă (în Anglia curţile, caşi pretorul roman altă dată, pot „face legi" pe cale judiciară—*judge made law*).

In 1906 partidul liberal venind la putere, una din primele măsuri ale noului parlament a fost, în adevăr, votarea unei legi, care anula acest „precedent", recunoscînd pe de o parte legalitatea „pichetării", iar pe de altă parte mărginind răspunderea uniunilor.

O paranteză, spre a semnala aici un fapt, de care ne vom folosi mai tîrziu. In 1906 partidul liberal englez avea *singur*, în parlament, o majoritate de aproape 150 voturi faţă de toate celelalte grupări politice, adică chiar în cazul cînd deputaţii muncitori şi Irlandezi ar fi votat împreună cu opoziţia conservatoare. Prin urmare, adoptarea de către parlament a legii pomenite nu poate fi explicată prin dorinţa guvernului de a-şi asigura voturile, de care dispunea „Labour party", ci ea ne dovedeşte o evoluţie ce se produce în sinul partidului liberal însuşi şi asupra căreia vom reveni îndată. Şi, ca să nu mai fim siliţi să repetăm această observaţie, trebue să spunem că acum chiar, cînd liberalii au pierdut multe scaune în urma îndoitelor alegeri din 1910, încă partidul liberal împreună cu Irlandezii, cari în politica socială sînt foarte conservatori, are o majoritate prea suficientă după obiceiurile engleze, chiar dacă s'ar fi putut forma în parlament monstruoasa coaliţiune între muncitori şi conservatori (dar vom vedea îndată atitudinea acestor din urmă în timpul grevelor dela căile ferate). Prin urmare, acei cari văd în politica socială a guvernului actual din Anglia numai o echilibristică meschină, impusă de slăbiciunea lui relativă şi de necesitatea de a „cultiva" pe deputaţii muncitori,—pur şi simplu nu-şi dau seamă de ceia ce se petrece acum în Anglia: doar şi „budgetul socialist şi revoluţionar" al lui Lloyd George, care a provocat campania lorzilor (cu cele două dizolvări consecutive ale parlamentului), a fost prezentat de asemenea în momentul cînd formidabila majoritate pur liberală punea guvernul la adăpostul oricăror surprize (acelaş lucru este adevărat pentru legea pensiunilor de bătrîneţă, pentru legile agrare, etc.).

Revenim la uniunile muncitoreşti. Pe urma acestor experienţe, vechile „Trade-Unions," în faţa situaţiunii ce le-o creau organizaţiile patronilor, nu mai puteau discuta utilitatea luptelor politice pentru clasa muncitoare. Şi cu energia caracteristică rasei, ele s'au aruncat în luptă — şi aici e originalitatea situaţiunii — în *calitate de organizaţiuni pur profesionale*, de „Trade-Unions"! Un congres al trade-unioniştilor încă din 1900 a elaborat condiţiunile de colaborare ale uniunilor

cu organizațiile *politice* muncitorești, spre a ajunge la formarea unui „partid al muncii."

Dar pentru a putea duce lupta pe terenul politic, uniunile profesionale aveau nevoe de mijloace materiale speciale, și atunci ele nu s'au dat îndărăt de a pune asupra tuturor membrilor o *taxă obligatorie* (levy) de cîte un *penny* (aproximativ 10 bani) *pe an*.

Acesta a fost „punctul strategic" ales de dușmanii uniunilor, pentru a lovi în ele. Și cu atît mai mult, că toată chestiunea s'a putut prezenta cu multă ghibăcie.

Uniunile sînt asociațiuni pur profesionale; în condițiunile speciale engleze, un lucrător din orice ramură industrială e silit să facă parte din uniune, dacă nu vrea să fie expus celor mai grele neajunsuri; mai mult, uniunile duc o luptă dîrză împotriva lucrătorilor, care n'ar voi să se înscrie în aceste sindicate (adesea se pun condițiuni exprese patronilor să nu primească în atelierele lor decît pe trade-unioniști). Atunci cum o uniune profesională poate lua o atitudine politică? Și mai ales cum ea poate impune o taxă obligatorie, fie ea primită de majoritate, pentru susținerea unei candidaturi antipatice—poate—multora din membrii ei? Uniunea n'ar putea spune că cei cari nu împărtășesc vederile majorității n'au decît să iasă din sindicat,—fiindcă aici este vorba de chestiuni străine scopurilor proprii ale asociațiunilor profesionale, și nu este drept ca în vederea lor un lucrător să fie silit să-și sacrifice toate interesele materiale, etc..

Și iată că la sfîrșitul anului 1906, un lucrător-miner, numit Still, pornește o acțiune în judecată împotriva uniunii sale, cerînd restituirea taxei politice (levy) ce i s'a luat în suma de *patru șilingi* (cinci franci), fiindcă el n'ar împărtăși ideile deputatului susținut de uniune. Still a pierdut procesul atît în prima instanță, cît și în apel: judecata a găsit că uniunea n'a depășit limitele legale, nici prevederile statutelor. De data aceasta, după procedura engleză, pricina nu s'a putut transporta înaintea Camerei Lorzilor, și Still, sau mai bine zis cei ce erau în dosul lui, au pierdut cauza definitiv.

Că cineva se ascundea în dosul lui Still, era vădit pentru toată lumea. Se știe cît de mari sînt cheltuelile de judecată în Anglia: procedura în cele două instanțe l-a costat pe Still 2.000 pfunzi, adică *50.000 franci!* Iar leafa de lucrător a reclamantului se urca abia la vr'o *150 franci pe lună!* Un miner astfel plătit n'are de unde să arunce 50.000 franci cheltueli de judecată, pentru a reclama... cinci franci!...

Abia s'a isprăvit procesul lui Still (în 1907), cînd în Iulie 1908, un membru al uniunii lucrătorilor dela *căile ferate*, Osborne, a intentat o acțiune identică, cerînd dela justiție restituirea sumei de *doi șilingi* și oprirea taxei obligatorii pentru scopuri politice (acesta, cași Still, nu tăgăduia că taxa de 10 bani—un penny—pe an era hotărîtă de majoritatea covîrșitoare a trade-unioniștilor, însă nu-i recunoștea legalitatea). Nu vom povesti peripețiile acestui proces, care a pasionat toată muncitorimea engleză. Destul că Osborne, care nu primește decît leafa de 25 șilingi pe săptămînă, cheltuește în acest proces suma fabuloasă de 7.096 pfunzi,—adică aproape *200.000 franci*,—dar reușește să-l ducă înaintea Camerei Lorzilor,—și de data asta cîștigă: judecata a condamnat uniunea să restitue lui Osborne cei doi șilingi, ca percepuți ilegal, plus—bine-înțeles—cheltuelile de judecată în suma de mai sus, plus daune, etc... Și noul „precedent" proclamă astfel ilegalitatea taxelor obligatorii...

Impresiunea produsă asupra muncitorimii engleze de acest „precedent" e lesne de înțeles. Uniunile profesionale au o organizație elaborată în cursul multor decenii, cadre de conducători experimentați și energici, tradițiuni respectabile: ele nu pot accepta situația ce li s'a creat prin acest precedent, fără a se condamna la neputință.

Si iarăș o eșire nu poate fi dată decît printr'un act legislativ: Uniunile, ca să poată trăi, trebue să învingă *în politică*! Nu e de mirare că la congresul anual al trade-unioniștilor, după propunerea deputatului Shackletone, s'a hotărît a sprijini guvernul liberal, care, singur, poate aduce un bill spre a spulbera „precedentul Osborne", după cum legea din 1906 a spulberat „precedentul văii Taff".

Această hotărîre se impunea cu atît mai mult, cu cît în urma procesului Osborne, rînd pe rînd se ridică cîte un membru al uniunii minerilor, țesătorilor, tipografilor, etc., și cere dela justiție restituirea sumelor percepute și „oprirea taxelor obligatorii."—iar în baza „precedentului," uniuni puternice cad sub lovitură una după alta...

Și lucrători plătiți cu 100 de franci pe lună se joacă cu sutele de mii de franci pentru a duce procesul prin toate instanțele...

Cine duce acest războiu de moarte împotriva uniunilor muncitorești?

Lumina s'a făcut în curînd. Pe avanscenă de odată apare o misterioasă „ligă pentru... *apărarea* trade-unioniștilor"—Trade-unionists' Defence League, în numele căreia un oarecare Cook trimite tuturor uniunilor următoarea circulară:

„Judecata, de mai multe ori, s'a pronunțat împotriva taxelor obli-„gatorii pentru scopuri politice. In curînd va urma un șir de procese „analoage. In toate aceste pricini curțile condamnă deasemenea Uniunile „să plătească toate cheltuelile de judecată... Ni s'a adresat acum și un „membru al uniunii d-voastre, care voește să intenteze un proces impo-„triva d-voastră. Rezultatul procesului e sigur. Insă dacă d-voastră vă veți „obliga nu numai de a înceta îndată orice taxe obligatorii, *dar a nu strîn-„ge nici taxe benevole în folosul partidului muncitorilor din parlament*, „atunci membrul uniunii d-voastre se va crede satisfăcut și nu va porni „procesul. Vă puteți singuri convinge, că în cazul dacă nu veți urma „sfatul nostru, aceasta nu poate avea alt rezultat, decît neplăcerea de a „plăti îndoit cheltuelile de judecată"...

O uniune cerînd să i se comunice numele „membrului nemulțu-

mit", aceasta a dat loc la o corespondenţă foarte suggestivă, care a fost apoi publicată în „Daily News".

Toată lumea s'a putut convinge de acţiunea hotărîtă şi bine organizată, intreprinsă împotriva uniunilor muncitoreşti de „o putere ascunsă".... dar „taina" ei era prea străvezie.

Pe fondul acestor conflicte, relaţiile între muncă şi capital se tot înăspreau, iritaţiunea şi amărăciunea creşteau tot mai mult în sînul muncitorimii, iar capitaliştii organizaţi, parcă hotărîţi „să sfîrşească odată" cu uniunile sindicale, nu se sfiau să recurgă împotriva lor, tot mai des, la arma primejdioasă de concediare în masă a lucrătorilor şi de incetarea lucrărilor *(lock-out)*. Aşa, de pildă, în anul trecut am mai asistat odată la *lock-outul* general al armatorilor şi la acel al ţesătorilor (pe urma căruia rămăsese fără lucru aproape 150.000 de muncitori!). Se poate spune că dela innăbuşirea mişcării chartiste, acum mai bine de jumătate de veac, Anglia n'a trecut prin vremuri mai tulburi în această privinţă.

In fruntea mişcării anti-unioniste s'au pus puternica asociaţiune a armatorilor şi liga companiilor de căi ferate. Acestea refuzau chiar să recunoască uniunile de lucrători şi în caz de conflicte nu vroiau să stea de vorbă cu reprezentanţii oficiali ai muncitorimii organizate, ci insistau ca aceste conflicte să fie rezolvite pe cale legală, prin canalul „consiliilor de conciliaţiune" (Boards of conciliation), înfiinţate în 1907 în urma intervenţiunii ministrului Lloyd George. E de prisos să intrăm aici în detaliile tecnice ale procedurii de conciliaţiune. Această organizaţiune a fost creată cu cele mai bune intenţiuni şi acceptată de muncitori cu încredere. Dar în curînd s'a vădit că asociaţiile patronale le pot de minune utiliza spre a zădărnici uniunile lucrătorilor lor. Atunci, cînd de pildă, lucrătorii unei fabrici şi-ar fi putut uşor impune condiţiunile fabricantului: cînd acesta, să spunem, are comande urgente de executat şi o grevă l-ar putea ruina,—el poate trăgăna rezolvirea conflictului până la un moment, cînd nu numai greva nu-l mai sperie, dar el însuşi poate lovi pe lucrătorii săi printr'un *lock-out* dezastros; şi acestora nu le rămîne adesea alt mijloc decît sprijinul eventual ce le-ar putea da întreaga organizaţiune *naţională* a acestei ramuri industriale, ameninţînd printr'o *grevă generală*,—dar până atunci şi patronii se pot organiza în vederea unui *lock-out* general! Această tactică a reuşit atît de bine patronilor incît, cu toată marea prosperitate a industriei engleze din ultimii timpi, lucrătorii n'au putut de loc profita de această prosperitate excepţională.

După luni îndelungate de hărţueli violente, momentul de criză a fost atins cînd asociaţia armatorilor din Liverpool a proclamat brusc un *lock-out*, aruncînd în stradă peste 50.000 de lucrători,—ceia ce a dat naştere în ziua de Luni 14 August (st. n.), la scene de violenţă îngrozitoare, până la conflicte între forţa armată şi muncitori (lucrul pe care opinia publică engleză niciodată nu-l poate accepta ca „normal").

Atunci, Marţi 15 August, comitetele uniunilor celor patru categorii de lucrători ai căilor ferate, au adresat patronilor un ultimatum: *dacă în 24 ore patronii nu vor recunoaşte uniunile şi nu vor accepta să trateze cu reprezentanţii lor oficiali despre revizuirea procedurii de conciliaţiune, se va proclama greva naţională a căilor ferate.*

Cu alte cuvinte muncitorimea organizată ameninţa să oprească în loc toată viaţa economică a ţării,—aruncînd răspunderea pentru toate consecinţile dezastroase ale unui asemenea act asupra patronilor.

Patronii au acceptat această răspundere, au refuzat să primească pe reprezentanţii uniunilor,—şi greva a fost proclamată.

Aici însă a intervenit un nou factor: acţiunea parlamentului şi a guvernului liberal.

Vom insista mai mult asupra acestei acţiuni, fiindcă ea a fost foarte puţin înţeleasă pe Continent şi în special în ţara noastră, pe cînd faptele exterioare ale grevei au fost înregistrate cu destule detalii în telegramele ziarelor. Şi nimic nu e mai caracteristic pentru starea spiritelor din Anglia decît reflexul pe care l-a avut în sferele politice acest cumplit conflict economic.

Desigur, în sînul partidului şi chiar al guvernului liberal, sînt elemente numeroase şi puternice, cari aveau toate simpatiile pentru patroni. Primul ministru, el însuşi, la început vădit şovăia; ministrul de Interne, Winston Churchill părea că avea momente de ispită să-şi ia rolul clasic de ministru de Interne „à poigne"; partidul conservator, deşi abia eşise din lupta vehementă împotriva „bilului parlamentar", se punea la dispoziţiunea guvernului spre a sprijini cea mai energică represiune. Desigur că, dacă partidul liberal ar fi fost dispus să pornească pe calea represiunii, guvernul s'ar fi putut răzima pe toate partidele politice din parlament, afară de grupul muncitorilor, peste care ar fi putut trece cu „eleganţă". Cu atît mai mult, că la Liverpool, graţie amestecului elementului „huliganesc" în mulţimea de grevişti, s'au întîmplat incidente regretabile din toate punctele de vedere, acte de vandalism şi chiar de jaf, cari puneau pe conducătorii greviştilor şi pe deputaţii muncitorilor într'o situaţiune foarte delicată.

Dar *în sînul partidului liberal însuşi* s'a ridicat un puternic curent, care dela început a respins toate avansurile conservatorilor şi s'a pronunţat cu atîta hotărîre în favoarea muncitorilor, încît întreg guvernul şi partidul liberal a trebuit să accepte impulsiunea în această direcţie.

Vom releva cîteva fapte mai semnificative.

In acelaşi zi în care a venit în Londra vestea despre tristele evenimente din Liverpool, în urma declaraţiilor, cam în doi peri, ale ministrului de Interne în Camera Comunelor,—„*Daily News*", *organul oficios al partidului liberal*, relevînd în articolul de fond aplauzele „unanime şi demonstrative" ale opoziţiunii conservatoare, la fiecare aluziune la întrebuinţarea forţei, din discursul ministrului,—dezaprobă categoric... poliţia din Liverpool! „Vom face—scrie monitorul... *guvernamental*—toate

„concesiunile posibile împrejurărilor: izbucnirea subită a dezordinilor „(lawlessness), imensa aglomeraţie a poporului, amestecul necontestabil „al unui element suspect al mulţimii (mob). Totuşi este peste pu- „tinţă să fie tolerate astfel de acte brutale din partea poliţiei, ca acele „semnalate in pasagiile presei citate de noi. Ele arată că *in poliţia* „*noastră predomină încă dispoziţiuni sufleteşti primejdioase în cel* „*mai înnalt grad ordinii publice* şi cari sînt cu desăvîrşire necompa- „tibile cu spiritul vieţii noastre publice. Bătălia din Liverpool, este clar, „trebue să dea loc unei anchete largi, în care toate faptele să fie date pe „faţă. Această chestie, de sigur, *nu poate fi acoperită de declaraţiunea,* „*pe care ministrul de Interne a făcut-o astăzi la Cameră*" („Daily News", 15 August 1911).

Notaţi, că poliţia în Anglia nu e subordonată direct guvernului central, ci atîrnă de administraţia comunală, cea mai autonomă din Europa. In al doilea rînd, nu se poate tăgădui că la Liverpool au avut loc în adevăr dezordini foarte grave, dezaprobate chiar de muncitori: au fost atacate persoane şi proprietăţi particulare, fără să vorbesc de rezistenţa armată, opusă forţei publice. In sfîrşit, „dispoziţiunile sufleteşti" ale poliţiei n'au fost ilustrate numai prin brutalităţi. Cităm din acelaşi ziar, atît de aspru pentru poliţie, următorul incident al tulburărilor din Liverpool:

„Mulţi din răzvrătiţi s'au aruncat dealungul canalului spre a ataca „poliţia pe la spate. Unul din ei, lunecînd, căzu în canal şi era în primej- „die să se înnece, dar doi din ofiţerii de poliţie, din cei bombardaţi cu „pietre, se aruncară în apă, aşa îmbrăcaţi cum erau, şi l-au putut „salva..." (*Daily News* din 16 August 1911). Şi *această* poliţie tot ne poate da dovadă de „dispoziţiuni sufleteşti primejdioase"! Ce să mai spunem de bărbaţii noştri de stat, care îşi manifestează încrederea oarbă în poliţia *noastră*?...

In aceiaşi zi de *15 August*, în Camera Comunelor, deputatul Baron de Forest, *liberal*, adică membru al majorităţii guvernamentale, ia cuvîntul pentru a releva că:

„...Oricare ar fi frumuseţile abstracte ale consiliului de concilia- „ţiune şi ale maşinăriei arbitrajului industrial, funcţionarea lor reală n'a „împiedecat rezultatul, ca într'o perioadă de prosperitate nemărginită „(boundless) salariile muncitorilor să rămînă staţionare cu toată urcarea „tuturor preţurilor. Ceia ce nu este specific numai căilor ferate şi sigur „explică intensitatea tulburărilor actuale. Salariaţii—bărbaţi şi femei— „simt că ei sînt mai săraci atît *absolut*, fiindcă puterea cumpărătoare a „monezii a scăzut, cît şi *relativ*, cum dovedesc rezultatele impozitului „pe venit. Pentru aceste motive, împreună cu mulţi din membrii aces- „tei Camere, eu susţin: că—oricît de regretabile ar fi recentele ex- „cese—*dreptatea fundamentală este de partea muncitorilor...*"

Dar, urmează oratorul liberal, muncitorimea are dreptate nu numai

în fond, ci şi în formă, fiindcă „toată tulburarea este datorită faptului că „patronii refuză de a trata cu reprezentanţii oficiali ai muncitorimii, aleşi „de ea însăşi..."

Cu alte cuvinte, acest deputat liberal şi-a însuşit cu totul punctul de vedere al muncitorilor înşişi.

Dar deputatul L. G. Chiozza Money, *liberal*, şi chiar economistul ex officio al partidului, a mers şi mai departe. Dupăce în parlament s'a asociat la întrebările puse guvernului de către deputaţii muncitorimii, în aceiaşi zi el publică *în oficiosul partidului* un articol intitulat „Salarul scăzut al muncii" („Underpayment of Labour"), în care susţine următoarea teză:

„*Muncitorul, care smulge o urcare a salariului, este binefăcăto-* „*rul ţării sale şi al neamului său...*" (the workman who obtains an advance in wages is a benefactor of his country and his kind).

Nu ne vom opri asupra teoriei în sine a economistului liberal, foarte simplă dealtfel: muncitorimea constituind majoritatea covîrşitoare a poporului, salariile ei determină puterea de cumpărare a naţiunii şi, deci, prosperitatea tuturor claselor sociale,—a profesiunilor liberale, a comercianţilor şi chiar a industriaşilor înşişi. (Chiozza Money uită însă aici contrazicerea inerentă ordinii noastre economice, după care tot profitul capitalului izvoreşte din diferenţa dintre valoarea mărfurilor *consumate* de muncitori şi acea a mărfurilor *produse* de ei). Dar semnificativ este faptul că, în momentul tocmai în care greva generală *n'a fost încă proclamată* ci muncitorii îşi formulase numai ultimatul, despre care am vorbit mai sus, un membru influent al majorităţii guvernamentale—teoreticianul ei—atît în parlament cît şi în organul partidului *justifică lupta pentru urcarea salariului*, nu numai din punctul de vedere al clasei muncitoreşti, ci şi din consideraţiuni de interes naţional superior.

In articolul de fond al aceluiaşi număr, oficiosul liberal dă foarte lămurit un avertisment guvernului. Arătînd că în Anglia nu se poate menţine circulaţia trenurilor prin ordine de mobilizare (neexistînd acolo un serviciu militar obligator) ca în Franţa sau Italia, ziarul urmează:

„Orice măsuri ar crede de cuviinţă să ia guvernul, ele nu trebue „să aducă cea mai mică jignire muncitorilor; este inadmisibil ca guver- „nul să joace numai rolul de *spărgător de grevă* (*Strike-breaking*,— „termen tecnic, la nemţi—*Streikbrecher*). Se poate vedea din datele „ce publicăm în altă parte a ziarului, cît de deplorabile sînt salariile „şi condiţiunile lucrătorilor dela căile ferate chiar în Londra (mulţi lu- „crători nu primesc decît 3½ şilingi—4 fr. 30—pe zi...). Datoria gu- „vernului nu poate fi de a contribui pe orice cale la perpetuarea aces- „tor mizerabile condiţiuni..." (Toate citaţiile de mai sus sînt numai din *The Daily News*, 16 August).

Adoua zi, 16 August, în Camera Comunelor au loc desbateri foarte suggestive.

In numele opoziţiunii conservatoare, Mr. Austen Chamberlain şi H. Lawson au reproşat guvernului moliciunea şi chiar „cochetarea făţişă şi flagrantă cu anarhia",—şi au cerut măsuri năstruşnice: „punerea în mişcare a forţei militare oricît ar fi necesar."

La o declaraţie a ministrului de Interne că guvernul, adică, „îşi va face datoria cît va fi necesar,"—*opoziţia conservatoare* aplaudă sgomotos (Loud opposition cheers).

Lui Chamberlain, îi răspunde deputatul Mac Donald, leaderul *partidului muncitorilor*, care întreabă pe conservatori: cum ei, dupăce au făcut apel la violenţă pentru a apăra privilegiile lorzilor, mai au acum dreptul să vorbească în numele legii şi al ordinii (*Aplauze pe băncile liberalilor*). Oratorul, formulînd revendicările muncitorilor, pare a fi mai moderat decît au fost în ajun liberalii Baron de Forest şi Chiozza Money.

Dar nota zilei a fost dată de ministrul Lloyd George, care a accentuat încă atitudinea stegarului muncitorilor.

Citind mai multe pasagii incendiare din discursurile fruntaşilor opoziţiunii, Ministrul se întreabă:

„Există oare o lege pentru nobilii conservatori din Westminster „şi alta pentru bieţii grevişti din Tower Hill? (Loud Ministerial *and Labour cheers*). A uza de limbajul ale cărui specimene v'am dat, înseamnă „a aprinde un chibrit într'o magazie de pulbere. Nimeni dintre cei cari „au recurs la acest limbaj, n'are acum cel mai mic drept de a cere guvernului să întrebuinţeze armata şi poliţia, pentru a apăra legea şi ordinea. Şi noi am auzit astfel de discursuri dela fruntaşii conservatori... „Şi acum ni se aduce învinuirea chiar de către aceşti domni că nu strivim cu forţa pe grevişti? Dar oare avem a face numai cu grevele muncitorilor, nu şi cu lock-outurile patronilor...? (voci: „*Liverpool*"). Faţă de acestea din urmă nu e nevoe de măsuri?..." Oratorul descrie apoi cum, la 1907, patronii de asemenea n'au voit măcar să se întîlnească cu reprezentanţii muncitorimii, şi el, ministrul, a trebuit să adune în *camere separate* pe de o parte pe patroni, iar pe de altă parte pe muncitori, şi tot timpul să alerge, ca mijlocitor, dintr'o odae într'alta. „Ce „înseamnă farsa aceasta?... Şi tocmai cînd în fruntea muncitorilor a fost „un bărbat distins ca Mr. Bell, un om de'un deosebit curaj moral, cu cele mai bune dispoziţiuni, şi de o mare moderaţiune... Datoria noastră „este limpede: noi trebue să protejăm publicul... Dar să protejăm şi „pe muncitori, asigurîndu-le condiţiuni juste în lupta economică... Este „imposibil de a exagera răspunderea ce ar cădea asupra guvernului, „dacă el ar întrebuinţa forţa pentru a apăra companiile căilor ferate, „înainte de a sili pe directorii lor, la nevoe chiar printr'un vot al parlamentului, să recunoască uniunile... Guvernul e dator să facă dreptate nu „numai patronilor ci şi muncitorilor"...

Iar în aceiaşi zi, articolul de fond din „*Daily News*" ameninţă chiar companiile cu expropriare silită. Totodată ziarul deschide o subscripţie publică, pentru a veni în ajutorul familiilor greviste din Londra... („D. N.", 17 August 1911, cf. şi fondul din 19 August).

In această atmosferă morală din sînul partidului şi al guvernului liberal, primul ministru a invitat în „Downing-street" atît pe reprezentanţii companiilor cît şi pe ai muncitorilor.

Mr. Asquith s'a întîlnit cu unii şi cu alţii, *separat*, în ziua de 17 August, şi a propus muncitorilor să renunţe la grevă şi să accepte ancheta unei „comisiuni regale", *fără să fi impus patronilor ca ei să recunoască uniunile, consimţind să trateze direct cu reprezentanţii oficiali ai acestora*. Primul ministru a crezut de cuviinţă să adaoge că, respingînd propunerea, muncitorii îşi vor asuma toată răspunderea pentru consecinţile acestui refuz.

Conducătorii muncitorilor s'au simţit jigniţi de această atitudine şi, retrăgîndu-se imediat din Downing-street, au proclamat greva generală.

Un detaliu: ziarele comunică, că despărţindu-se de primul ministru, comitetul muncitorilor a expediat îndată 2.000 de telegrame către toate secţiile uniunilor muncitoreşti, ordonînd încetarea lucrului. Guvernul avea la îndămînă un mijloc foarte simplu să zădărnicească isbucnirea năprasnică a grevei. Dar în Anglia nici ziarelor conservatoare, cari de altfel tunau şi fulgerau împotriva muncitorimii, nu le-a trecut măcar prin gînd că „interesul de stat" poate justifica în acest caz.... aplicarea vre-unui „art. 7...."

Dar şi în sînul partidului liberal, soluţiunea găsită de primul ministru a provocat o adevărată explozie. Articolele din „Daily-News" ajung la paroxism, directorii căilor ferate sînt zugrăviţi ca adevăraţi duşmani ai naţiunii. Şi oficiosul liberal declară că tot incidentul acesta nu poate fi decît rezultatul unei confuziuni, al unei neînţelegeri momentane (misunderstanding), pe care guvernul trebue să o lămurească imediat.

In parlament, deputaţii muncitori manifestîndu-şi intenţia de a propune o moţiune de blam, dispoziţiunile *majorităţii guvernamentale* inspiră, vădit, primului ministru atîta îngrijire, încît acesta dispare pentru moment de pe orizont. In Camera Comunelor ia cuvîntul, în numele guvernului, Lloyd George care declară că primul ministru a fost rău înţeles, că guvernul sub „comisiune regală" înţelege tocmai un comitet în care reprezentanţii muncitorilor să se întrunească cu patronii în număr egal, sub preşedenţia unui bărbat imparţial, că în orice caz limitele de competenţă şi condiţiunile de funcţionare a acestei comisiuni vor trebui desbătute imediat *între reprezentanţii oficiali ai uniunilor şi ai companiilor căilor ferate*.

In două cuvinte: guvernul îşi însuşeşte punctul de vedere al muncitorilor. Mac Donald, în numele tovarăşilor săi, se declară satisfăcut şi promite să reînceapă tratativele pentru pace („D. N.", 18 August).

Vineri, 18 August, parlamentul trebuia să fie închis până la 24 Octombrie, însă membrii majorităţii, de diferite nuanţe, au declarat cate-

goric că ei, odată ce conflictul nu este aplanat, „nu pot lăsa guvernul fără control până în toamnă". S'a hotărît dar că va mai avea loc o şedinţă, Marţi 22 August, spre a se afla rezultatul demersurilor guvernului.

Toată dificultatea zăcea în faptul, că patronii nu voiau în ruptul capului să se întîlnească cu delegaţii lucrătorilor şi astfel să recunoască formal uniunile. Insă Sîmbătă, 19 August, guvernul a luat o atitudine atît de hotărîtă, încît în ultimul moment patronii au fost siliţi să cedeze. După amează, „în jurul aceleiaş mese", a şi avut loc o şedinţă, a delegaţilor muncitorimii şi a patronilor, şi până la 11½ ore noaptea s'a ajuns în sfîrşit la înţelegere. Comitetul grevist a hotărît reluarea lucrului. Şi cu toată iritaţiunea ce a domnit în sinul muncitorimii,—după oarecare împotriviri locale, Luni 21 August, această grevă istorică, se poate spune, a luat sfîrşit peste tot („D. N", 21 August).

Din expunerea de mai sus rezultă limpede, că rolul decisiv în desfăşurarea evenimentelor şi pentru a înclina cumpăna în favoarea muncitorimii, pe lîngă *Labour party*, l-a avut o parte însemnată a partidului liberal însuşi.

Această atitudine „revoluţionară" a partidului liberal, cum am menţionat mai sus, nu este o noutate şi nu poate fi explicată numai prin dorinţa sau nevoia de a cultiva voturile deputaţilor muncitorimii.

Dela venirea la putere acum cinci ani, prin toată activitatea guvernului liberal trece firul roş al „reformei sociale"; —e destul să menţionăm: legiferarea asupra dreptului de grevă; stabilirea arbitrajului obligator în relaţiunile dintre muncitori şi patroni; „asigurările sociale" de toate felurile;*) reforma învăţămîntului pe baze democratice; exproprierea sau arendarea silită către ţărani a latifundiilor (încît lordul Balfour a putut spune în parlament că guvernul liberal tinde să transforme pe landlorzi în simpli perceptori de rentă, fiindcă li se tăgăduește dreptul să fixeze preţul arenzii sau măcar să-şi aleagă arendaşii,—în toate aceste chestii intervenind din oficiu organele judiciare şi administrative); impozitul asupra succesiunilor, asupra proprietăţilor neclădite şi necultivate, asupra „sporului nemeritat al rentei" (unearned increase); „bilul parlamentar", etc. etc..

Spre a învedera calea străbătută de partidul liberal englez, mă voiu folosi de o polemică recentă, în care social-democraţii din Anglia l-au atacat pe John Burns, ministrul administraţiunilor locale (Local governement Board), ca „trădător" al muncitorimii şi „Iuda Iscariot".

John Burns a putut răspunde triumfător. Acum 25 ani, fostul lucrător mecanic îşi pusese, la Nottingham, candidatura „revoluţionară", pe temeiul platformei, care cuprindea următoarele zece puncte:

1. Invăţămîntul liber şi obligator pentru toate clasele sociale; cantinele şcolare gratuite pentru copiii săraci.
2. Ziua de opt ore în toate ramurile industriale.

*) Asupra acestei din urmă cf. chiar în numărul de faţă al revistei noastre articolul d-lui I. Angelescu.

3. Sufragiul universal.
4. Salarii pentru deputaţi şi acoperirea cheltuelilor electorale de către stat.
5. Desfiinţarea Camerei Lorzilor, a „legiuitorilor ereditari",
6. Parlamente trienale.
7. Home-rule pentru Irlanda
8. Reducerea cheltuelilor de judecată.
9. Naţionalizarea şi municipalizarea pămîntului, minelor, căilor ferate, etc.
10. *Referendum* pentru declararea războiului, încheerea păcii şi a tratatelor internaţionale.

Acum 25 ani, acest program li se părea chiar liberalilor ca o intrupare a tuturor „subversivităţilor" posibile.

Dar să luăm acum acest teribil „decalog", punct cu punct:

Primul punct e realizat pe deplin, *de liberali*.

Al doilea—e realizat în cele mai multe ramuri industriale, şi la ordinea zilei este realizarea lui şi în celelalte, *de către liberali*.

In ce priveşte punctul al treilea,—guvernul *liberal* s'a angajat să aducă pentru anul viitor proectul votului universal (şi pentru femei!).

Punctul al patrulea—realizat chiar zilele acestea, *de liberali* (lucrătorii au cerut pentru deputaţi 300 pfunzi anual, în budget s'au prevăzut—400).

Punctul al cincilea—de fapt este realizat prin bilul parlamentar, *de liberali*; desfiinţarea eredităţii o acceptă şi lorzii.

Relativ la punctul al şaselea—bilul parlamentar a redus durata parlamentului la *cinci ani*, în loc de şapte ca până acuma: dacă lucrătorii ar fi susţinut reducerea ei încă mai mare, *guvernul liberal* nu s'ar fi opus.

Punctul al şaptelea—bilul pentru Home-rule se va introduce în 1912, *de către liberali*.

Punctul al optulea—se află în programul *partidului liberal*.

Punctul al noulea—reformele agrare împreună cu „impozitele spoliatoare", votate *de liberali*, se prezintă ca o îndrumare către realizarea lui; în sînul partidului există o grupare numeroasă „radicală", care merge în această privinţă până la ultimele consecinţi.

Iar cît este vorba despre punctul al zecelea—referendul a fost propus până şi de conservatori, pentru a scăpa de bilul parlamentar; dacă muncitorimea va cere această reformă, *partidul liberal* de sigur nu se va opune,—dar *muncitorii nu o mai voesc!*

Cînd spre sfîrşitul carierii sale politice, un om poate arăta, că în calitate de ministru a contribuit la înfăptuirea tuturor revendicărilor, pentru care a luptat în tinereţă ca „revoluţionar",—învinuirea de „trădare" dă numai pe faţă tot ridicolul urii neputincioase ce a inspirat-o.

Şi discursul rostit în Camera Comunelor, în 27 Aprilie a. c., de însuşi John Burns, spre a arăta tot progresul realizat în sfera socială, în ultimul pătrar de veac, mulţumită colaborării cu partidul liberal,—respiră

toată mindria omului conștient că n'a trecut prin viață fără rost („*Times*", 28 Aprilie 1911).

Nu mai puțin este adevărat, că însăși cariera politică a lui John Burns e dovadă vie a evoluției săvîrșite de partidul liberal englez.

Căror împrejurări se datorește această evoluție?

Un observator foarte nepărtinitor o atribue, în mare parte, înriuririi exercitate de cunoscuta „*Fabian Society*", grupare alcătuită aproape excluziv din literați și oameni de știință, cari s'au consacrat propagandei „socialismului practic":

„Originalitatea Fabienilor e în tactica lor; metoda lor constă în „continuă infiltrare în opinia publică, prin neîncetată propagandă, a fe„lului socialist de gîndire, în prezentarea soluțiunilor particulare ale pro„blemelor zilei în detalii, fără a speria spiritele prin programul scopuri„lor finale, în introducerea, într'un cuvînt... a dozei tot mai mari de „preferinți morale și de determinațiuni materiale, cari pregătesc realizarea „treptată a colectivismului. Această penetrațiune a diferitelor straturi so„ciale, și mai cu deosebire a partidului liberal, de spiritul socialist este „*unul din factorii principali ai evoluției, care a antrenat acest par„tid, în masa lui, cătră o politică democratică mai netedă și mai „îndrăzneață*"...*)

Mulți dintre Fabieni au intrat chiar în cadrul partidului liberal, și mai numeroase sînt elementele acestui partid, din aripa lui radicală, pătrunse, mai mult sau mai puțin, de propaganda Fabienilor, fără însă a face parte din societatea lor.

Orișicum, aceste elemente, singure, reprezintă o forță numerică în partidul liberal încă prea slabă, ca să fi putut determina această evoluție, dacă o împrejurare fericită nu le dădea o *greutate specifică* foarte mare, încît în rezultanta de direcție a partidului, acțiunea lor se simte cu mult mai puternic, decît ar fi explicabil numai prin forța lor proprie.

Această împrejurare fericită—e caracterul și atitudinea partidului muncitorilor din Anglia.

De vr'o patruzeci de ani (în urma reformei electorale din 1868), în toate parlamentele engleze a figurat un număr oarecare de deputați muncitori. Acest număr întotdeauna creștea cînd partidul liberal venea la putere și scădea cînd acest partid cădea învins în alegeri. Acest lucru se explică foarte ușor, fiindcă în realitate acești deputați-muncitori nu formau un partid deosebit. Dacă ei se însărcinau în special, cum e și firesc, cu apărarea intereselor muncitorimii, totuși ei, în genere vorbind, urmau direcțiunea generală a partidului liberal, din care, de cele mai multe ori, chiar și formal făceau parte.

Numai în 1900, cum am văzut, se pun, la drept vorbind, bazele unui adevărat partid al muncitorilor, independent ca organizație de „partidele istorice", și numai la 1903 acest partid se constitue definitiv.

*) *L. Cazamian*,—L'Angleterre moderne (Paris, 1911), p. 223—4.

Acest partid se prezintă ca o coalițiune a diferitelor organizațiuni, dar în realitate nu este decît o afirmațiune politică a sindicatelor profesionale (Trade-Unions), după cum rezultă din următoarele date relative la alcătuirea partidului:

Trade-unioniștii (organizație profesională) . .	960.000
Partidul muncitor independent (organizație politică)	13.000
Fabian Society (organizație literară și științifică) .	861
Total	973.861

Cu alte cuvinte—99% din membrii partidului sînt trade-unioștii, cari fac parte din partid *nu individual, ci prin sindicatele lor profesionale*, ce ar fi aderat, *ca atari*, la partid. In total au aderat la partid 165 de uniuni, și partidul se prezintă în fond, *ca o coaliție politică a acestor uniuni profesionale*.*)

E natural, în asemenea condițiuni, ca acțiunea partidului să fie pătrunsă de spiritul trade-unionismului.

Aceasta ne poate lămuri, pentruce „Federațiunea social-democratică", după oarecari șovăeli dela început, n'a mai intrat în „Labour party" și a rămas cu totul străină de acțiunea lui, găsindu-l prea puțin „ortodox". Și nici unul din candidații social-democrați n'a reușit să se aleagă în parlament. Ceia ce de altfel nu-i împiedică să afirme că numai ei sînt reprezentanții legitimi ai muncitorimii engleze, deși între ei sînt prea puțini muncitori (în virtutea dreptului divin, probabil!),—fiindcă și social-democrații englezi tot sînt... social-democrați...**)

Membrii partidului muncitorilor din Anglia sînt atît de puțin revoluționari, încît—scrie un profesor francez: „ei pot armoniza revendi„cările lor cu credința cătră principiul monarhic, cătră bisericile recu„noscute de lege, cătră interesele apărării naționale; foarte departe de „intransigența marxistă, denunțați de *Federațiunea social-democratică*, „ei urmăresc numai rezultate tangibile ale unei politici oportuniste".***)

Iar alt observator îl caracterizează astfel: „partidul muncitorilor „nu-și propune de a reface societatea din temelie. El este înainte de „toate purtătorul de cuvînt al asociațiunilor muncitorești (Trade-Unions);

*) „Labour party" are un *Comitet executiv* compus din 15 membri, dintre cari 12 sînt din partea sindicatelor profesionale, 2 din partea „partidului independent" și 1 din partea „Fabian Society". Trebue să spunem însă, că din „Labour party" fac totuși parte mai puțin de jumătate din numărul total de trade-unioniști englezi, care întrece două milioane și jumătate.

**) Ei sînt social-democrați foarte... ortodoxi, și din alt punct de vedere. Am amintit mai sus atacurile lor împotriva lui John Burns. Nu demult leaderul social-democrației engleze, Hyndman, a declarat, sub iscălitură proprie, că J. Burns este o nulitate pe care el, Hyndman, a tolerat-o altă dată alături de dînsul, numai fiindcă era „decorativ ca purtător de steag pe uliți"... Omul, pe care și adversarii îl recunosc ca excelent ministru al unui imens imperiu, nu era demn să figureze în comitetul minusculului grup social-democrat alături de d. Hyndman!

***) *L. Cazamian*, op. cit., p. 230.

„el apără interesele lor şi *prelungeşte acţiunea lor pe terenul politic*. „Aceasta îi ajunge"...*)

Nici măcar *Fabianii*, cari fac parte din el, nu l-au putut „îndoctrina"!

Aceasta nu înseamnă, că la nevoe lucrătorul englez nu ştie să ia o atitudine foarte revoluţionară,—unele declaraţiuni „colectiviste" ale congreselor au produs senzaţie acum cîţiva ani. Dar, în ce priveşte acţiunea, el este înainte de toate *realist şi practic*: „Eu îmi dau seamă „—spunea un deputat al lor—de opera imensă ce ar trebui întreprinsă, „*însă eu sînt gata să muncesc pentru cea mai mică schimbare*, dacă „ea ar aduce *vre-o îmbunătăţire în direcţiunea cuvenită*"...**)

De acest spirit sînt însufleţite şi raporturile organizaţiunii politice a muncitorilor cu partidul liberal.

Odată ce partidul muncitorilor urmăreşte, în primul rînd, apărarea intereselor clasei sale şi luptă pentru „îmbunătăţiri practice"; odată ce se mulţumeşte cu rolul acesta de a contribui la progresul general, prin „schimbări treptate oricît de mici",—cele două partide de guvernămînt din Anglia sînt departe de a fi pentru el „o masă reacţionară" deopotrivă duşmană muncitorimii, ci, dimpotrivă, apar sub un aspect cu totul deosebit.

Primul element însemnat al partidului conservator îl constitue marii proprietari fonciari, landlorzii, cari istoriceşte se prezintă, pretutindeni şi peste tot, ca o forţă reacţionară. Dar nu e numai atît. Marea burghezime capitalistă a ştiut, pe de parte, să „industrializeze" nobilimea engleză: nu numai punînd de obiceiu în fruntea tuturor marilor întreprinderi pe vr'un duce sau marquis, descendent al cruciaţilor, ca să le dea lustrul numelui,—dar şi folosindu-se de faptul că legile de moştenire din Anglia „aruncă în circulaţie" o mulţime de „fii mai mici" ai marilor familii nobiliare, cari sînt fericiţi să-şi poată menţine rangul social creîndu-şi situaţiuni strălucite în industrie şi comerţ. Pe de altă parte, marea burghezime, ea însăşi, în ultimele decenii e primită cu braţele deschise în templul „elitei sociale", ale cărui uşi ea le forţa pe vremuri cu atîta greutate, şi acum fiecare magnat al berii sau fabricant de produse chimice priveşte hermina şi titlul de lord ca o încoronare normală a carierii sale. Încît astăzi se poate spune că vechea nobilime şi marea burghezime formează împreună substratul social al partidului conservator,—mai ales decînd „organizaţia producţiunii", cum am văzut, a ridicat pe mulţi din „regii" lumii industriale la acele înălţimi, din care ei îşi pot permite luxul de a privi cu dispreţ la majoritatea vechilor „regate pămînteşti".

Iar în ce priveşte partidul liberal actual din Anglia, substratul lui social îl formează burghezimea mijlocie şi mică, profesiunile liberale şi intelectualii. (Dintre miniştrii actuali, Asquith e advocat, John Morley—literat, Lloyd George—fost institutor, fiu şi nepot de mic fermier şi ciubotar de sat, John Burns—lucrător-mecanic, etc.). Aceste elemente, care ele înseşi, de cele mai multe ori, sînt în conflict de interese cu reprezentanţii marei burghezimi şi ai marei proprietăţi fonciare,—nu sînt dispuse, bine înţeles, să ducă o politică socială revoluţionară, în înţelesul propriu al cuvîntului (mai ales în Anglia). Dar în faza noastră istorică, departe de a năzui „să întoarcă îndărăt roata istoriei", ele nu pot urmări în politică decît o acţiune democratică şi progresistă de *reforme sociale*,—mai cu seamă că numai sprijinindu-se pe clasele populare, ele îşi mai pot menţine echilibrul în lupta ce o duc împotriva nobilimii şi a potentaţilor capitalului.

*) P. *Mantoux*, op. cit., p. 220.
**) Ibid., p. 219.

Neputînd încă rîvni la cucerirea puterii politice pe seama lui proprie, partidul muncitorilor, avînd în faţă un partid conservator, apărător al tuturor privilegiilor, şi un partid liberal, pentru care o acţiune progresistă şi democratică este o condiţiune de viaţă,—n'a stat nici o clipă la îndoială în ce priveşte linia lui generală de conduită.

A doua zi după alegerile din 1906, deputatul-muncitor Georges Barnes, ales ca preşedinte al grupului său parlamentar, scria:

„Partidul muncii, menţinîndu-şi toată independenţa, nu va fi strîmt „şi sectar în acţiunea sa politică... El n'a trimis în parlament tîmplari şi „mecanici, stoleri şi lucrători de şantiere maritime, tipografi şi salahori, „ca ei să-şi apere numai interesele lor particulare. El a ajutat „(partidul liberal) să scape ţara de banda de tori (de „şleahta ciocoiască", „cum s'ar scrie la noi), care o guverna de zece ani; el îl va ajuta cu „dragă-inimă la stabilirea unui regim mai bun în toate ramurile ad„ministrative... Dacă el refuză să semneze un pact de alianţă cu libera„lii, nu mai puţin, prin forţa lucrurilor, el va fi colaboratorul lor"...*)

Iar altul spune:

„Lucrătorii nu vor face opoziţie sistematică guvernului; ei vor „vota *pentru*, cînd va fi cu putinţă, şi *contra*, cînd va fi necesar; ei re„cunosc că *în nouăzeci şi nouă de cazuri la sută*, ei vor fi siliţi să sus„ţină politica ministerului liberal; însă ei îşi rezervă dreptul de a o com„bate la nevoe, fără ca să li se poată reproşa defecţiunea. Ceia ce vor „ei, este să-şi ducă ei înşişi barca lor,—*paddle their own canoe*"...**)

E adevărat, că de atunci lucrurile au mers mult mai departe şi legăturile dintre muncitori şi partidul liberal s'au întărit. Apropiarea sufletească a ajuns până acolo, că de mai multe ori muncitorii *au votat împotriva unei propuneri a lor proprii*, neacceptată de guvern, numai să nu se întîlnească în voturi cu deputaţii conservatori şi să nu compromită „înţelegerea cordială"!

Momentul deciziv, în ce priveşte raporturile dintre muncitori şi li-

*) P. *Mantoux*, op. cit., p. 202.
**) Ibid., p. 197—8.

berali, s'a prezentat chiar la începutul parlamentului din 1906, cu prilejul legii provocate de „precedentul Taff Vale", despre care am vorbit mai sus.

Părerile din sinul partidului liberal erau împărţite în această privinţă; comisiunea Camerei a elaborat un proect, pe care muncitorii nu l-au acceptat şi i-au opus un contra-proect propriu. Atunci mai mulţi oratori liberali s'au ridicat pentru a susţine... *proectul muncitorilor! Daily News* de asemenea îl susţinea cu energie (vă aduc iarăşi aminte, că atunci guvernul liberal nu avea absolut nici o nevoe de voturile muncitorilor, cu atît mai mult că opoziţia conservatoare combătea cu vehemenţă contra-proectul). Cunoscutul leader al muncitorilor, Keir Hardie, a putut constata cu satisfacţie, că nici un membru al majorităţii, afară de attorney-general (jurisconsultul guvernului), n'a luat cuvîntul pentru a combate cererile muncitorimii. E semnificativ cum a rezumat el aceste cereri:

„Uniunile cer ca fondurile lor, care sînt muniţiunile lor de răsboiu, „să nu fie lăsate la bunul plac al adversarilor. Li se propun pentru a„părare nişte palisade complicate; nu aceasta le trebue. Ele vor să fie „puse, odată pentru totdeauna, în afară de bătaia artileriei"... *)

In momentul acesta se ridică defunctul prim-ministru, sir Henry Campbell Bannerman, şi declară solemn, cu toate observaţiile făcute de attorney-general, că după credinţa lui muncitorii au dreptate. Proectul comisiunii a fost părăsit şi contra-proectul muncitorimii votat. (Cum vedeţi, mersul lucrurilor a fost acelaşi caşi în chestia grevelor: un grup al *partidului liberal însuşi* a antrenat toată majoritatea şi guvernul, în care se observa la început oarecare şovăire, în direcţia dorită de muncitori).

Autorul, din care am luat faptele citate, îşi formulează astfel judecata asupra acestui incident:

„Eveniment considerabil, dintr'un îndoit punct de vedere: atît pen„tru Uniunile sindicale, care au scăpat de ameninţarea ce le apăsa din „ziua hotărîrii ostile a lorzilor şi care de astăzi înainte vor dispune de „toată libertatea lor de acţiune; cît şi *pentru viitorul liberalismului en„glez, care cu acest prilej şi-a legat cu hotărîre soarta de destinele „mişcării muncitoreşti*"... **)

Toată această îndrumare a partidului liberal englez ar fi fost cu neputinţă, dacă, partidul muncitorilor lua dela început o atitudine revoluţionară şi clasă partidul liberal, în întregime, în „masa reacţionară" şi, mai ales, dacă ataca cu deosebită violenţă,—cum adesea se întîmplă pe Continent,—tocmai elementele mai înnaintate ale partidului liberal, cu toate că au atîtea puncte comune în programul lor practic (votul universal, descentralizarea administrativă, reforma agrară, legislaţia socială, etc.),

*) Ibid., p. 213.
**) Ibid., p. 215.

sau mai bine zis, anume *pentrucă* au aceste puncte comune: ele formează pretextul comod pentru acuzarea de „trădare"... (Pentru muncitorii englezi astfel de incriminări sînt cu atît mai lesnicioase, că mai mulţi „Fabiani", a căror majoritate face parte din „Labour party", au preferat să treacă la liberali, şi chiar dintre deputaţii-muncitori, unii nu s'au scris în „Labour party", ci în partidul liberal,—acesta este cazul chiar al secretarului *Comitetului parlamentar al Uniunilor*, Mr. Steadman).

„Federaţiunea social-democratică", bine-înţeles, predică *intransigenţa revoluţionară*. Dacă „Labour party" ar fi urmat aceiaşi tactică, elementele înnaintate ale partidului liberal ar fi rămas în mare parte neputincioase, n'ar fi putut căpăta în sinul partidului acea „greutate specifică", despre care am vorbit mai sus, spre a imprima o direcţiune mai radicală politicii sale; dimpotrivă, elementele mai reacţionare din acest partid, în loc să fie supuse sau eliminate treptat, s'ar fi întărit şi ar fi dominat în partid, şi,—fiind dată şi reacţiunea firească împotriva politicii agresive a muncitorimii,—cine ştie unde s'ar mai fi rătăcit partidul liberal (atunci poate am fi asistat şi la represiunea violentă a grevelor recente!) şi cine ştie, cît încă ar mai fi întîrziat politica de reforme sociale în Anglia!

E adevărat însă că, în cazul acesta, polemiştii social-democraţiei şi-ar fi asigurat un izvor nesecat de diatribe şi ironii...

Dar vigurosul simţ politic al muncitorimii engleze, caracteristic rasei, mulţumită căruia „Federaţiunea social-democratică" a rămas un cenaclu de declamaţie revoluţionară fără nici un răsunet, a ferit de acest destin atît partidul liberal, cît şi „Labour party", asigurînd şi pe viitor poporului englez caracterul tradiţional al progresului său social, sănătos şi neîntrerupt.

P. Nicanor & Co.

P. S. Cetind ziarele engleze, mă hotărîsem să extrag o scurtă notiţă despre diferitele incidente ale grevei dela căile ferate. Dar cînd m'am înfundat în amănuntele acestei drame, nu m'am îndurat să las ziarele din mînă, fără a comunica cetitorilor noştri impresiunile ce le-am cules.

Şi cînd a trebuit în sfîrşit să le las, şi privesc în juru-mi...
Dar şi *notiţele* din „Miscellanea" trebue să aibă un sfîrşit...

RECENZII

Cincinat Pavelescu. *Poezii*, București, 1911. 224 pag. Prețul 3 lei. *)

In mijlocul acestei secete de simțiri, cind poeții ce umplu paginile atitor reviste chinuesc cu o așa diabolică perseverență citeva simțiri banale și comune pentru a scoate, cu o așa asiduă muncă de laborator, citeva picături de ceia ce numesc ei poezie, simți o adevărată plăcere intelectuală să cetești in sfirșit pe unul care are ce spune, căruia poezia ii e ceva cu desăvirșire natural, pornită din natura intimă a sufletului.

D. Cincinat Pavelescu e unul din aceștia. D-sa are ce spune, și ceia ce are de spus exprimă frumos, citeodată foarte frumos.

Din nenorocire, d-sa nu se mărginește numai la ceia ce alcătuește fondul său sufletesc, ci iși mai aruncă ochii și la... vecin.

Să mă explic. D. Cincinat Pavelescu are un deosebit talent in redarea sentimentelor intime, in genere de iubire. Poezia d-sale e aceia a unui trubadur, ce merge din loc in loc cintind ochii frumoși ai iubitei, intristarea ce-l cuprinde cind acești ochi privesc aiurea, o infinită fericire cind aceiași ochi iși revarsă lumina asupra trubadurului obosit de drum și de propria sa viață. In genul acesta e neintrecut, și prin această notă *trubadurească* va rămînea in literatură.

Dar d. Cincinat Pavelescu, cum am spus, iși aruncă ochii și la vecin și indată și-aduce aminte că e și un modern. Ba, privind mai cu băgare de seamă in juru-i, vede că trăește in mijlocul unei literaturi hipermoderne, și se simte obligat să... facă ca vecinul.

D-sa insă e un trubadur și indată ce ese din evul mediu al d-sale, e tot ce vreți: e d. Minulescu, e Gr. Alexandrescu, e răposatul Alecu Donici,—da, căci d-sa și-a inchipuit că ar putea scrie și fabule, uitind că trebue multe și variate condițiuni, pentru a da viață *azi* unui gen așa de imbătrinit,—e toți aceștia și incă alți mulți, dar nu mai e d-sa.

Acestui poet liric ii e cu totul nepotrivită poezia obiectivă sau cea filozofică. Abia iți vine a crede că același trubadur, care a cintat cu o așa desăvirșită gingășie, sub balconul iubitei sale, acea minunată *Serenadă*, evocatoare de vremuri medievale, e și autorul acelor poezii,—mai puține, mult mai puține, din fericire,—in care cugetări banale se intilnesc cu versuri lipsite de poezie:

S'a arat, s'a strins porumbul, vița nu
mai are struguri,
Și cimpia parcă este o săracă desbrăcată;
Rarii vișini din grădină au de furcă
pin' la muguri
Și in locul blindei toamne, iarna dinții
și-i arată.

De multe ori intilnești și in aceste poezii cite o expresiune fericită; altădată aproape intreaga poezie e frumoasă, cind deodată citeva versuri prozaice, aruncate spre sfirșitul bucății, ii strică tot farmecul.

In genere aceste versuri nu sint mai proaste decit ale atitor contimporani, care urcă din greu innălțimile prăpăstioase ale Parnasului romîn, dar e păcat! Cind in urechi ne răsună incă ultimele acorduri ale *Serenadei*, de ce să fim nevoiți să ascultăm și melodii atit de puțin armonioase?

Din această cauză, volumul d-lui Cincinat Pavelescu are o valoare inegală. Ai putea pune ca regulă generală că orice poezie, care se indepărtează de acest gen al poeziei lirice, e slabă. Căci, pentru Dumnezeu, niciodată un *trubadur* nu și-a prea bătut capul cu chestiile metafizice, cu ce va fi existind in mod real *„dincolo"* de lumea aceasta a simțurilor, și nici nu și-a inchipuit vreodată că ar putea face să vorbească porcul și mistrețul...

D. Cincinat Pavelescu e un poet liric și numai liric. Aici e direcția talentului d-sale, in care a produs lucruri frumoase, in care va produce lucruri și mai frumoase, urmind pe această cale.

Desigur d. Cincinat Pavelescu datorește mult lui Heine și o și mărturisește intr'una din poezii. E multă asămănare intre fondul sufletesc al d-sale și acela al marelui liric german. Și tot acest comun fond sufletesc face ca unele din poeziile d-sale să ne aducă aminte și de regretatul Gh. din Moldova, deși iarăși există și mari deosebiri, provenite din personalitățile diferite ale fiecăruia.

Cele mai multe din poeziile d-lui Cincinat Pavelescu sint *cîntece*, in care e inchis fie un sentiment de duioșie pentru iubirea sa, fie de regret pentru o iubire apusă sau pentru o iubire tîrzie, ori un sentiment de melancolie pentru viața-i pribeagă,—in genere, cum am spus, sentimente intime, care nu cer profunde și intinse generalizări filozofice.

Nota *trubadurească* a poeziei sale nu constă atit in decorul exterior, care ar aminti timpurile medievale,—găsim numai trei-patru poezii in care să fie vorba de serenade, trubaduri, infante, cavaleri,—cit in *evocarea* mai mult a atmosferii poetice a acelor vremuri: o parte din sufletul vieții medievale trăește și in versurile d-lui Cincinat Pavelescu.

Imi pare rău că spațiul limitat al unei recenzii mă impiedică de a putea cita vre-unul din frumoasele *cîntece* cuprinse in acest volum.

Voiu cita totuși două strofe din una din cele mai frumoase poezii ale volumului, *Necunoscutei*, care nu e in genul *Cîntecelor* și in care e admirabil exprimat regretul ce-ți strecoară in suflet trecerea de o clipă pe lingă tine a unei ființe, pe care n'o vei mai intilni poate niciodată, dar a cărei amintire te va ținea totuși pină la sfirșitul vieții sub impresia ei tulburătoare de nelămurit și de mister:

Blondă, palidă, inaltă,
Cind trecu pe lingă mine, mlădioasă,
—Statuă abia eșită de sub daltă,—
Avea'n ochi privirea caldă, voluptoasă,
Și visa niște imagini depărtate...
Scene dulci din vremi de mult inmormîntate,
Iar cu degetele albe și subțiri
Scutura dintr'un buchet de trandafiri
O risipă de petale parfumate,
Ce plutind in juru-i albe și ușoare,
Păreau fluturi ce se țin după o floare!

Urmăream prin cugetare al ei vis,
Cind privirea-i, de lumină rătăcită,
Mă 'nvelí c'o mingiere infinită.
Ceru-albastru cu seninu-i depărtat
Parcă tot în al meu suflet a intrat,
Cind din ochii ei adinci de peruzea,
Două raze scăpărară'n noaptea mea.

C. A.

***

Biblioteca **Facla**, douăzeci de numere, in broșurele de cite 10 bani.

După înșirarea lor, se vede că, in ceia ce privește cuprinsul, broșurelele acestea învăluite in foițe transparente de coloarea singelui, nu se deosebesc mult de cărticelele celorlalte biblioteci; cuprind traduceri de povestiri din toate literaturile:

Tolstoi, *Viața, religia, patria, armata, averea;*

Anatole France, *Zorile;*

Tolstoi, *Cei cari trăesc și cei cari mor;*

Leonida Andreev și A. France, *Povești de Crăciun;*

Edgar Poë, *Ingropatul de viu;*

Nizami, *Visul și realitatea;*

Frederich Nietzsche, *Antechristul;*

Grazzia Deledda, *Cele două judecăți;*

Mark Twain și Morrow, *Osînditul;*

*) Cu toate că este oarecare nepotrivire—poate numai aparentă!—între această recenzie și cele scrise de d. *G. Gal.* mai sus, nu ne-am crezut in drept să-i refuzăm publicarea. La urma urmelor impresiile cetitorilor sint așa de lective... (N. R.).

Leonida Andreev, *Negura;*
H. G. Wells, *Vacanţele d-lui Ledbetter;*
Balzac, *Gobseck;*
Ostrovschi, *Furtuna;*
Villiers de L'Isle Adam, *Vestitorul;*
Selma Lagerlöf, *Cîntecul de nuntă;*
Nansen şi Schandorph, *Hanul de odinioară;*
Garşin, *Răsboiul.*

Apoi unele din aceste povestiri din toate literaturile sint traduse din franţuzeşte, dintr'o colecţie nouă, care şi ea dă poveşti din toate literaturile *(Mille nouvelles nouvelles)*, însă le traduce din original.

Cel puţin cărticelele sint scrise într'o limbă curată şi îngrijită. Acesta e meritul cel mai mare al acestei colecţii. Alte biblioteci au traducători cari necontenit sint în conflict cu limba noastră şi chiar cu gramatica.

Unele din lucrurile traduse sint de reală valoare şi vor fi folosind publicului anumit cătră care se îndreptează, deşi în capul unui lucrător simplu, creştinul Tolstoi se va uita uimit şi nedumerit la Antecristul Nietzsche. Alte lucruri sint îndoelnice; le găsim în colecţia franţuzească de traduceri, pentrucă franţujii, din anume literaturi, şi mai ales din acea rusească, nu mai ştiu ce să mai traducă; dar la noi ce caută? Ce caută la noi necontenit *Andreev?* Ce caută apoi *Vacanţile domnului Ledbetter?*

Dacă e vorba apoi că avem de-aface cu iubitori ai muncitorimii, ne putem întreba de ce nu se gîndesc aceşti iubitori că *Vestitorul* lui *Villiers de l'Isle Adam* e un groaznic rebus pentru muncitori, cărora trebue să li se vorbească în limba simplă şi curată a părinţilor lor? Plăcerile noastre personale în literatură nu sint călăuză bună pentru bibliotecile poporului.

Furtuna dramaturgului rus *Ostrovschi* e tradusă de Dobrogeanu Gherea.

E o icoană dureroasă această dramă, a stărilor de lucruri din clasa negustorimii ruseşti. E o dramă prin excelenţă rusească, pricepută bine mai ales de acei cari au trăit cu Ruşii şi au simţit de-aproape deosebirile de clasă din împărăţia vecină, şi au cunoscut rămăşiţele de despotism barbar şi de întuneric care stăpînesc negustorimea. Imi spunea cineva odată ce e pentru femee, în negustorime, viaţa. Creşte, ca copilă, în groaza tatălui, care e un tiran barbar şi care înjură şi loveşte lesne pentru cea mai neînsemnată pricină, nu cunoaşte plăcerile tinereţii, plăcerile nevinovate în soare, în aer liber; între zăplazurile nalte, la umbră, vegetează şi se ofileşte şi rîvneşte ca într'o înfrigurare bolnăvicioasă la plăceri oprite. Tatăl hotărăşte cine-i va fi soţ. Poate să fie cineva pe care nu l-a văzut niciodată. Din cetăţuia tatălui trece în casa tot aşa de despotică a soţului. Bărbatul, după tradiţiile care nu se calcă, o va bate des şi o va ţinea închisă. Ea trebue să facă mîncare şi copii. El, tot după aceleaşi tradiţii care nu se calcă, petrece prin iarmaroace cu vin şi femei uşoare, şi vine cu capul greu, cu barba udă acasă. Işi înjură nevasta cu glas răguşit, se răstoarnă pe divan ş'o chiamă să-i tragă cizmele din picioare. O fată din lumea aceasta care ar rîvni să cunoască viaţa şi să înveţe, e o femee care a pornit pe căile pierzării; o fată care ar avea dorinţa să ia pe cineva de bărbat după plăcerea ei, e o fiinţă din care n'are să iasă nimica bun; o femee care nu se îmbracă după tipicul negustorilor, care ar rîvni la o rochie mai deosebită şi la o pălărioară, e o neruşinată şi e o depravată. Obiceiurile acestea, regulele fixe de viaţă, ignoranţa şi superstiţia, trag un zid în jurul negustorimii. In cetăţuia aceasta întunecoasă femeia se zbate nefericită, zdrobită fără milă.

Impotriva acestei stări de lucruri se ridică Ostrovschi în dramele sale. *Furtuna* e bine tradusă, însă fără lămuriri, pentru publicul nostru e puţin interesantă. Se vede că *Facla* a dat-o numai pentru numele traducătorului.

Gobseck, admirabila creaţie a lui Balzac, povestirea acestui cămătar egoist şi generos, practic şi filozof, a acestui cămătar artist, e o bucată pe care de mult o doream în romîneşte. Dacă nu ne înşelăm, a fost de curînd tradusă şi în biblioteca Alcalay. Cînd ai la îndămînă pe marele Balzac, şi pe alţii tot aşa de mari, cum să te mai opreşti la splendidele şi neguroasele elucubraţii ale lui Villiers de L'Isle Adam? Splendide şi neguroase elucubraţii: pentru unii ele sint toată arta. Sint artă însă numai pentru anume oameni din anume epoci; altfel literatura totdeauna a fost şi totdeauna va fi limpede caşi vorbirea oamenilor cari ştiu ce spun,—e vorba de literatura care rămîne. Cealaltă poate să fie un subiect de înşelare trecătoare şi de curiozitate vremelnică. O spunem aceasta, pentrucă din cîteva accente scăpate în micile prefeţe ale broşurilor „Faclei", s'ar părea că avem de a face acolo cu un partizan al unei anume şcoale... Şcoala aceasta o înţelegem şi mai ales ne-o explicăm unde îşi are rost.

Răsboiul de *Garşin*, într'o bună traducere, ne dă o icoană din răsboiul în care acum 34 de ani atîţia feciori de ţărani au răscumpărat cu sînge neatîrnarea acestei năcăjite ţări. E o pagină în care autorul se ridică cu groază împotriva sălbatecelor măceluri dintre oameni.

In cîteva pagini, găsim blajinele învăţături şi protestările împotriva lucrurilor de azi ale bătrînului scriitor care, dela Iasnaia-Poliana, a răspîndit asupra întregei omeniri neocreştinismul lui.

Mica bibliotecă *Facla* a tipărit cîteva lucrări care-i dau dreptul la viaţă.

*

L. Tolstoi, *Stăpîn şi slugă*, traducere de **Mihail Negru**, în Biblioteca *Lumen.*

Intîia oară am citit această operă a lui Tolstoi acum doisprezece ani, într'o traducere destul de bună, apărută în Iaşi la *Şaraga*. Era prin Iulie; petreceam undeva, la ţară, vacanţa. Deodată povestirea m'a furat şi m'a dus în viscolul unei erni ruseşti, cu Vasile Andreici, negustorul şiret şi lacom, cu Nichita, umilită slugă, şi cu calul Muhorti. Peripeţiile rătăcirii prin vifor, popasul în sat la Grişchino, într'o casă de ţărani prietinoşi, toate amănuntele împrejurărilor, aşa de fireşti şi aşa de rare totuşi într'o operă de artă, mă uimeau. In colţul meu de odăiţă, uitasem de toate,—şi urmăream acuma gîndurile negustorului Vasile Andreici, care, copleşit de bătaia viscolului, perdut în noaptea unui cîmp pustiu, tot se gîndeşte la afacerile lui, la bani şi iar la bani, şi, în semeţia-i de om mulţămit de sine, nici nu bănueşte, că în dosul lui s'a aşezat moartea tăcută, cu braţele încrucişate pe piept, cu ochii îngheţaţi. Tolstoi, marele şi *impersonalul* artist, descrie cu pornire toată înfăţişarea aceasta a *stăpînului*;—şi trecînd la slugă, deodată parcă i se moae glasul de milă, şi pe Nichita, cel ce să îmbătase de atîtea ori în viaţă şi dusese un trai de cîine, pe Nichita înşelat de nevastă şi speculat de stăpîn, ni-l arată împăcat deodată, şi aşteptînd senin moartea, care desrobeşte de toate... Dar cînd aripa Arhanghelui izbeşte în stăpîn şi-l prăvale, se deşteaptă deodată şi'n el *binele* acela care doarme în fiecare om,—şi Vasile Andreici plăteşte cu viaţa cătră slugă toate datoriile. Moartea măreaţă împacă şi alină... Intîmplarea aceasta simplă a unor bieţi oameni în faţa marelui şi negrului neant m'a zguduit adînc. M'am ridicat din locul unde citisem cărţulia, ş'am început a căuta prin odae blăniţa şi căciula; simţeam în spate fiorul ernii, deşi afară era un soare strălucit ş'o căldură ca'n toiul verii.

M'am pus să recitesc cu dragoste cartea aceasta, în traducerea nouă a domnului Mihail Negru. Am isprăvit-o

ș'am pus-o de-oparte mihnit. Citind-o, trecusem prin multe revolte și mă gîndeam la o pedeapsă pentru un profanator; pe urmă n'am rămas decît mihnit. Mă gîndeam la atîția cititori, cari s'ar putea bucura de o senzație rară, cum încercasem și eu odată, și care nu vor citi decît o jalnică traducere din franțuzește ori nemțește a unei minunate opere!

F.

***

Nestor Urechia. *Drumurile noastre.* Un volum de 145 p.. Inst. de Arte Grafice Carol Göbl, București, 1911. Prețul 3 lei.

Viața intimă a societății romînești din veacurile trecute e încă prea puțin studiată la noi în toate manifestările ei.

Nu e mult de cînd istoricii noștri se mulțumeau cu informațiile din „Descriptio Moldaviae" a lui Cantemir și cu puținele știri ce se puteau scoate din documentele restrînse ce se dăduseră la iveală în cele cîteva colecții pe care literatura noastră istorică le avea.

Numai în timpul din urmă, mulțumită marelui număr de documente desgropate și tipărite, cum și modificării intervenite în concepția Istoriei, care mută azi tot mai mult centrul de gravitate al preocupărilor ei dela personalități și războae către societate și viața obicinuită, elementele acestei societăți, organizarea și îndeletnicirile ei, au început să fie obiectul de predilecție al cercetătorilor noștri.

Și astfel ni s'au dat în timpul din urmă un număr de studii și monografii asupra comerțului, meseriilor, breslelor, armatei, justiției, etc., din trecutul Romînilor.

Dar lista nu e terminată. Un însemnat capitol al istoriei vieții noastre sociale din trecut e și acel al mijloacelor și modului cum se făceau odinioară călătoriile la noi.

Acest capitol și-a propus să-l lămurească d. Nestor Urechia. Acum cîțiva ani d-sa ne dădea o vie imagine a vestitei noastre „Căruța poștei", arătîndu-ne impresiile pe care ea le-a făcut asupra străinilor cari au trecut pe la noi și au avut astfel prilej să-i simtă farmecul și chinurile; în volumul de față autorul ne dă o privire istorică asupra *drumurilor noastre*, începînd din cele mai vechi timpuri și până astăzi.

Studiul d-lui Nestor Urechia e împărțit în trei părți, după cele trei regimuri ce se pot deosebi în istoricul drumurilor noastre: perioada drumurilor naturale, care ține dela origina Principatelor până la Regulamentul organic; perioada intermediară până la cea dintâi lege a drumurilor (1868); și perioada drumurilor șoseluite, care ține până astăzi.

In prima epocă, după cum și numele o arată, drumurile erau naturale, simple urme pe care vehiculele le însemnau pe pămînt; omul nu intervenea cu nimic pentru a drege ceia ce un climat extrem ca al nostru, ploile, înghețurile, secetele, stricau; el încunjura locurile devenite impracticabile, căutînd numai să ție direcția ce-i trebuia. De aceia drumurile acestea aveau lățimi foarte mari și stabileau comunicația între centrele mai însemnate. Foarte rar, pentru trecerea vre-unui „mosafir" însemnat, ori pentru oștile străine ce ocupau Principatele, stăpînirea punea pe locuitori să facă oarecare îndreptări. Dar și acestea se făceau sub imboldul străinilor: așa s'a refăcut în 1717 șoseaua R. Vîlcea—T. Roș pe urmele căii traiane, din ordinul generalului austriac Stainville. De altfel Domnii romîni nu puteau repara drumurile fără învoirea Turcilor. In astfel de condiții e ușor de înțeles de cîte greutăți era întovărășită o călătorie prin țările noastre, și autorul citează dovezi din scrierile diferiților străini care au trecut pe aice.

O oarecare îndreptare acestei stări de lucruri îi aduce Regulamentul organic, care deschide a doua perioadă. Prin dispozițiile introduse în acest Regulament cu privire la drumuri, dispozițiile pe care autorul le analizează în lucrarea sa, se dă oarecare imbold construirii de drumuri șoseluite, imbold care e și mai mare după 1863, cînd ființarea unor drumuri mai lesnicioase e în deobște recunoscută ca foarte necesară bunului mers al țării. Astfel că între 1833 și 1863 se construesc în medie cîte 25 kilometri de șosea pe an, iar între 1863 și 1867 această medie se ridică la 64.

In sfîrșit cu legea din 1869 a lui Panait Donici intrăm în atreia perioadă—aceia a drumurilor șoseluite. Autorul analizează această lege în economia ei generală și în dispozițiile ei, cum și legiuirile care au modificat-o în diferite timpuri până la legea din 1906, cea mai nouă lege a drumurilor votată de Camerele noastre.

Autorul arată pricinile pentru care, afară de drumurile mari, celelalte nu sînt încă într'o stare cu totul mulțumitoare: procedarea neștiințifică la lucrarea șoselelor, lipsa de personal, reaua întrebuințare a mijloacelor, neregulele de tot felul, lipsa de control și de sancțiune, și arată apoi diferitele încercări de legiferare mai nouă în chestia drumurilor, analizînd proectele de legi ce s'au pregătit de către diferiți miniștri în anii din urmă.

Actualmente avem în țară un număr de 26.992 kilometri de drumuri șoseluite, 4.437 kilometri de terasamente pe care încă nu s'a așternut piatra și 11.836 kilometri de drumuri în proecție. Ca procent față de suprafața și de populația țării, avem 207 kilometri de șosea la 1000 k. p., 44 de șosea la 1000 de locuitori.

Lucrarea d-lui Nestor Urechia aduce astfel o însemnată contribuție la cunoașterea stării trecute și actuale a căilor noastre de comunicație. Scrisă cu intenția de a fi „o lucrare de vulgarizare," ea are poate micul neajuns de a se opri prea mult la analiza proectelor de lege mai nouă, care din diferite împrejurări nu s'au putut transforma în legi și deci nu au decît un interes teoretic, putînd fi foarte de folos viitorilor legiuitori, dar mai puțin interesante pentru marele public al cărților de popularizare.

M. C.

***

Cristina Reinhard. *O pagină din viața romînească supt Moruzzi și Ipsilante.* Scrisori. Traducere de A. Sturza. Bib. pentru toți.

Această corespondență cuprinde impresii și detalii interesante asupra vieții sociale a Moldovei dela începutul secolului al XIX-lea. Autoarea lor, d-na Reinhard, soția consulului francez din Iași, e o femee inteligentă și instruită, înzestrată cu un spirit de observație fin, ironic, cîteodată pătrunzător. Venită din centrele cele mai civilizate ale apusului, era firesc să găsească aspectul țării aproape barbar și să vorbească cu mult umor de noroiul ulițelor, de lipsa de confort a locuințelor, de îmbrăcămintea bogată și puțin comodă a femeilor. Obiceiurile boerimii, legăturile dintre diferitele clase cu ceremonialul lor complicat i se par caraghioase. In societatea înnaltă în care e foarte bine primită, dar care nu cunoaște alte distracții decît plimbarea la Copou și jocul de cărți, se simte ca într'o adevărată pustie intelectuală. Pe boerii mari îi descrie ca partizani ai Rusiei, ca pe niște „bătrîni bărboși care în sfaturile lor, acoperite cu un văl des, nu caută decît pretexte pentru a se arunca în brațele Rusiei". Administrația o găsește apăsătoare și venală: „Slujbașii se schimbă des și fiecare caută să tragă folos, cum o putea mai bine, din scurta trecere la putere". „Cuvintele de onoare și dreptate corespund aici la ceva neînțeles". Seriozitatea și tristeța locuitorilor o impresionează: „Nu se zărește nici o față veselă și nu se aude nici o exclamație de bucurie pe

străzi, locuitorii umblă a lene și par zdrobiți de jugul vieții". Cu multă pătrundere ea vede cauza principală a acestei stări nenorocite în lipsa unei clase de mijloc: „Starea pe loc a lucrurilor din această țară se datorește fără îndoială lipsei clasei de mijloc, care este in toate părțile focarul de instrucție și civilizație. Comerțul și industria sint in minile buccengiilor greci și nemți, jidani cei mai mulți, care string mulți bani, dar a căror înfățișare este atît de respingătoare, încit ești desgustat să te tocmești cu dinșii. Aici nu se află o clasă intermediară între boeri și cerșetori".

M. B.

⁂

N. Kostyleff, *La Crise de la Psychologie expérimentale.* Paris, Félix Alcan, 2.50.

De abia un sfert de secol a trecut de cind noua direcție, experimentală, a început să ciștige tot mai mult teren în psihologie și deja pentru spiritele mai libere un mare semn de întrebare se ridică: unde mergem?

In adevăr, dela întemeiarea primului laborator de psihologie experimentală —al lui Wundt—acum treizeci de ani, și până astăzi, mișcarea aceasta s'a generalizat foarte mult, primele rezultate pe care cercetările experimentale le dădură au fascinat spiritele, numeroase laboratoare de psihologie experimentală s'au creat în mai toate țările civilizate, iar experiențile și observațiile adunate umplu astăzi mii de volume și îmbrățișează aproape tot domeniul experimentabil al psihologiei.

Dar tocmai masa aceasta enormă de material, ce s'a grămădit până acum, face ca psihologia experimentală să treacă printr'o criză, pe care încă dela 1904 o simțise profesorul Titchner, pe care Binet o observase în 1908, și pe care azi autorul volumului de față o examinează, arătîndu-i cauzele și căutîndu-i remediile.

Ceia ce a adus psihologia experimentală în situația în care ea se află astăzi e faptul că cercetările s'au făcut chiar dela început și continuă să se facă și azi mai mult la întîmplare; fiecare laborator, fiecare cercetător chiar și-a luat un domeniu mai mult ori mai puțin restrîns și a căutat să noteze tot ce obținuse în vederea stabilirii unor raporturi între fenomenele materiale și cîmpul misterios al conștiinții.

Și astfel s'a adunat un material imens de observații foarte disparate, foarte deosebite ca valoare și utilitate, și în care e aproape cu neputință să se orienteze cineva în vederea unei sinteze generale. De altfel nici această sinteză nu a fost încercată încă, cercetătorii cantonîndu-se și rămînînd preocupați în sinul cercului de activitate experimentală pe care și l-au ales.

Dar cum în această mișcare generală nu se mai pot distinge nici scopul ce se urmărește, nici ideia conducătoare, pentrucă ele nu există decit pentru lucrări fragmentare și de specializare măruntă,—autorul crede că a sosit momentul de a se opri și de a reflecta asupra rezultatului la care s'a ajuns și a drumului ce trebue de luat.

Primele cinci capitole ale lucrării lui Kostyleff constitue o expunere critică a activității de pină acum și a stării actuale a psihologiei experimentale, iar în al șaselea și cel din urmă capitol găsim un proect pe care autorul îl propune pentru viitoarele experienți.

Nu vom urmări aici critica pe care autorul o face activității de pînă acum și sistemelor ce s'au încercat a se crea în studiul psihologiei experimentale; e o critică de amănunte ce nu se poate urmări în cadrul restrîns al unei dări de samă. Ne vom mulțumi să arătăm care e ideia conducătoare a acestei critice.

Examinînd ceia ce s'a făcut pînă acum în psiho-fizică, în psihologia fiziologică (psiho-fiziologie) și în psiho-metrie, adică activitatea acelor savanți

care s'au închis într'o categorie mărginită de cercetări, autorul constată că pretutindeni în loc să se studieze mecanismul legăturii dintre faptele materiale și dintre psihic, în loc să se urmărească curentul nervos care, pătrunzînd în crieri, produce senzația, în loc să se caute procesul intra-cerebral care corespunde excitațiilor, s'au măsurat excitațiile, s'au clasificat variațiile și s'a adunat astfel un material care nu servește la lămurirea activității psihice.

De asemeni, cercetînd diferitele încercări de sistematizare a experienților, ale lui Toulouse, Binet, etc., autorul constată că în felul cum au organizat ei experiențile, ele nu dau decit un material pentru caracterizarea persoanelor asupra cărora au experimentat, iar nu pentru cunoașterea naturii organice a fenomenelor psihice. Astfel aceștia au ajuns să dea o direcție practică experienților, servindu-se de ele în pedagogie, de pildă.

N'a ajuns la rezultate mai pozitive pentru psihologie nici metoda chestionării, întrebuințată mai ales în Institutul psihologic din Wurzburg: cercetările întreprinse acolo asupra înlănțuirii ideilor, judecății, raționamentului n'au adus mai nimic nou, în orice caz foarte puțin față de munca depusă.

Toată activitatea de pînă acum, păcătuind astfel pe de-o parte prin faptul că nu s'a urmărit însuși mecanismul actelor psihice, iar pe de alta prin lipsa de coordonare și de unitate în lucrări, autorul propune, în ultimul capitol al cărții sale, un nou sistem de experienți, în care greșelile de pînă acum ar fi înlăturate. Aceste experienți ar permite să se pătrundă adînc în însuși mecanismul vieții mintale și ar fi legate între ele printr'o înlănțuire gradată dela simplu la complex.

Numai astfel crede autorul că s'ar da o bază sigură și comună cercetărilor, iar psihologiei „caracterul unei științi pozitive, omogene și precise".

*

Henri Joly. *L'Italie contemporaine.* Un vol. de VII+314 p. Paris, Blond & C-nie, Pr. 3.50.

„Academia de științi morale" din Paris a încredințat lui Henri Joly misiunea de a studia lupta dintre proprietatea mare și cea mică în Italia, în legătură cu criminalitatea. In vederea acestui studiu, Joly a întreprins o serie de anchete la fața locului, cercetînd diferite regiuni, în care raporturile dintre proprietatea mică și cea mare sînt mai caracteristice, comparînd statisticile oficiale, consultînd studiile făcute de alții asupra situației economice a Italiei și controlîndu-le cu propriile sale observații.

Cum însă într'o astfel de cercetare, fără să vrea, autorul avea prilej să cunoască și alte aspecte ale vieții sociale din țara în care își făcea anchetele, Henri Joly publică volumul de față, în care, în afară de chestiunea agrară, se ocupă și de industria Italiei, care e în așa de strînsă legătură cu agricultura, cum și de spiritul public, de politica externă și internă, de situația morală, de partidele politice și de chestiunea religioasă în peninsulă.

Așa, că dacă ar fi îmbrățișat, în studiul său, și mișcarea artistică și literară, dacă s'ar fi ocupat mai mult de problemele și starea actuală a învățămîntului, dacă nu ar fi lăsat neatinsă mișcarea științifică, autorul ne-ar fi dat în adevăr o „Italie contemporană", după cum făgăduește titlul.

Dar și așa, redus, studiul lui Henri Joly cuprinde multe lucruri foarte interesante, atît ca cercetare a marei probleme agrare, cît și ca observații de detaliu asupra vieții sociale din Italia. Și ar fi și mai interesantă cartea lui Joly, dacă autorul nu ar vedea, cu mai dinainte hotărîre, numai rău în activitatea socialiștilor italieni și numai bine în acea a clericalilor. Parțialitatea nu a fost niciodată un bun conducător și un bun sfătuitor în nici o chestiune. Ea e cu atît mai mult o scă-

dere într'o cercetare care voește să ne dea lucrurile în mod obiectiv.

Lucrarea lui Joly cuprinde nouă capitole, din care cele mai multe se ocupă cu problemele agricole: marea proprietate din nordul Italiei și modul ei de exploatare a pămîntului; meteyajul (arendare în mic la țărani cu împărțirea în două a produselor agricole: o parte proprietarului și alta țăranului) din Toscana și binefacerile lui; latifundiile din sudul Italiei și relele pricinuite de ele; chestiunea muncitorilor agricoli nestabili („braccianti"); salariile și grevele agricole; asociațiile, cooperativele, băncile sătești și îmbunătățirile aduse de ele în viața sătenilor: crizele agricole și emigrările; condițiile deosebite ale vieții țăranilor din sudul Italiei; arendările colective, încercate în diferite locuri, ca la Treviglio, Ferrara și altele, avantajele și greutățile lor; situația agricolă în Sicilia și Sardinia, etc.

In legătură apoi cu problema agricolă, autorul se ocupă în alte capitole de progresele industriale ale Italiei, mai ales în nord, progrese care au adus o ușurare populației dela sate și prin noul mijloc de producere, către care a fost atrasă o parte din populația dela țară, și prin capitalurile pe care le-au făcut să se reverse asupra țării; de asemeni, tot în legătură cu problema agricolă, autorul studiază și situația morală și criminalitatea în Italia, stabilind, cu date statistice, strînsul raport ce există între situația economică a locuitorilor din diferitele provincii și starea lor morală.

Un capitol special și destul de întins e consacrat sudului Italiei (celor șapte provincii dela Campania și Abruzzi în jos, împreună cu Sicilia și Sardinia), a cărui situație economică și socială e cu mult inferioară nordului, care are cel mai mare număr de analfabeți, cea mai săracă populație, și dă cel mai mare număr de emigranți și de criminali.

In sfîrșit capitolul despre spiritul public italian, cu care volumul începe, are observații juste asupra dublei atitudini politice italiene în afară (exaltare, manifestații agomotoase, loquacitate în masele populare,—cumpătare, atitudine calmă din partea sferelor conducătoare), asupra partidelor politice din Italia, asupra rolului maselor în mișcarea politică, etc.

Cu toate acestea volumul lui Henri Joly, scris, după cum am spus, cu oarecare *parti pris* contra socialiștilor și pentru clericali, cu oarecare prea vădită inclinație pentru clasele nobile și partidele reacționare, și cu dorința de a scădea și întuneca rolul partidelor înaintate și al claselor pe care ele le reprezintă, nu trebue cetit, în ceia ce privește aceste laturi ale vieții poporului italian, decît cu oarecare rezervă.

El rămîne folositor însă pentru problema agrară, pentru cunoașterea căreia dă un abundent și interesant material.

M. C.

REVISTA REVISTELOR

Convorbiri Literare (August, 1911)

D. P. Capidan, „Chestiunea aromînească după Constituție",—un scurt istoric și expunere a situațiunii și a nevoilor actuale ale Romînilor din Macedonia.

D. E. Lovinescu continuă a fi interesant cu ajutorul lui Gr. Alexandrescu.

Viața Socială (No. 5—6).

D. *T. A.* (la revista revistelor):

„*Viața Romînească* e însă la locu-i „de onoare, grasă, vorbăreață, asu„dată; cîțiva sclavi îi fac vînt îm„prejur"...

Noua Revistă Romînă.

In No. 15 d. C. R.-M. într'o notiță,—în care, cu fidel elev al d-lui Duiliu Zamfirescu, vorbește despre „o revistă care se tipărește prin țara Kirghizilor",—își închipue că are nevoe de o notă mai „asiatică"—și ne vestește că, în acest scop, și-a asigurat colaborarea unui „Ciomag".

D. C. R.-M. e prea modest, era bine și așa. In orice caz „Ciomagul" nu este mai tare.

A propos. Confrații noștri au obiceiul de a atribui toate recenziile și notițile neiscălite d-lor C. Stere sau G. Ibrăileanu. E adevărat că d. Stere, ca *director*, ia răspunderea *pentru tot* ce se publică în „Viața Romînească", însă în revista noastră recenziile și notițile iscălite se datoresc cîte odată unui număr însemnat de colaboratori (până la 12—15, și chiar mai mulți). D. C. R.-M. poate prin urmare oricînd să-și exercite verva... europeană împotriva d-lui Stere, fără să-i atribue ca *autor* cele scrise de alții (In special, tocmai recenzia asupra „criticii" d-lui C. Rădulescu-Motru nu e scrisă de d. Stere).

Da! Am găsit pentruce d. C. R.-M. crede că are nevoe de „Ciomag". Citez textual:

„...*D. Motru a produs lucrări de o sută de ori mai inteligente decît d. Stere*"... („Noua Revistă Romînă"—director C. Rădulescu-Motru, profesor la Universitatea din București, No. 15, p. 222).

No. 16...

Spre a arăta că a avut nevoe de „Ciomag", d. C. R.-M. publică, cu ajutorul acestuia, o notiță despre „Originile poporanismului".

In această notiță spre a dovedi că „poporanismul" d-lui Stere e *luat dela Herzen*, spune, citînd un articol din „Le Monde", că ideile analoage se profesează și în... *China* și în *Spania* (care le-au luat tot dela Herzen, probabil!) —și apoi exclamă triumfător: „Prin urmare origina poporanismului romînesc este ceva mai departe de Iași"...

Dar dacă această „origină" este mai depărtat: în spațiu decît Rusia și în timp decît Herzen (și *acest* lucru îl spune și d. Stere, care n'a avut nici odată pretenția ridicolă ce-i atribue d. C. R.-M.),—atunci cum se poate confunda „poporanismul romînesc" cu ideile lui Herzen,—pe care de altfel d. C. R.-M.,—cu ciomag sau fără ciomag,—se îndărătnicește a-l ignora? Această confuziune nu este autorizată nici de crimpeiul de citație dintr'un articol al d-lui Russanov (pe care iarăși trebue să-l cunoască cineva, dacă vrea să-l înțeleagă: d. Russanov este un *socialist revoluționar*, care expune într'o serie de articole *toată evoluția* ideilor lui Herzen, arătînd atît *izvoarele* lor cît și *analogiile*, și pentru *fiecare fază*).

Unde poate cădea d. C. R.-M. cu această metodă, este destul să dau o pildă:

Revista d-sale citează, după *Le Monde*, următoarele cuvinte ale lui Ferrer, care a fost *anarhist* și nu *poporanist*:

„Ca cît o țară este mai înapoiată din punct de vedere industrial, cu a-

tit este mai revoluţionară, şi populaţiunea ei mai energică...“

Şi adaogă revista profesorului din Bucureşti:

„Cine nu recunoaşte în aceste afirmaţiuni ideile poporaniştilor noştri?“... care spun că: *ţara romînească nu-şi poate permite politica revoluţionară*,—adică tocmai contrarul!

Curat logică de „ciomag“...

E adevărat, se pot găsi idei asămănătoare cu ale a lui Ferrer în Herzen, *la începutul* carierii sale publicistice, cînd el era foarte influenţat de anarhism (şi încă! pe atunci el nu putea avea în vedere materialismul economic al lui K. Marx, care nu scrisese încă capitalele lui opere),—dar „poporanismul romînesc“, pentru D-zeu? Şi oare d. Stere n'a indicat destul izvoarele ideilor sale?

Ca să sfîrşesc;

Este oare atît de „asiatic“ să afirmi, că nu este ertat unui profesor universitar să vorbească despre A. Herzen, fără să-l fi studiat?

Pentruce, atunci... „ciomagul“?...

Să desvelim noi d-lui C. R.-M. *secretul*: „Poporanismul romînesc“ nu este decît aplicarea la împrejurările ţării romîneşti a unor argumente care, după vremuri, au fost spuse şi respuse în mai toate ţările, în împrejurări analoage, de foarte mulţi publicişti, pătrunşi de spirit ştiinţific şi cari nu judecă realitatea prin prizma vre-unei formule abstracte şi a unui catehism „ortodox“. D. C. R.-M., care ştie bine nemţeşte, ar putea găsi izvoarele trebuitoare şi în Germania, atît înainte de Herzen, cît şi după.

Dar trebue să cerceteze nu cu... „Ciomagul“...

La Nouvelle Revue (August, 1911).

Sub titlul **Barbey d'Aurevilly şi d. Ernest Seillière**, *François Laurentie* publică o critică aspră a volumului de curînd scos de Seillière asupra lui d'Aurevilly.

Autorul articolului dovedeşte că noul biograf şi critic al cunoscutului romancier francez păcătueşte în multe privinţi faţă de autorul pe care-l studiază, şi că lucrarea sa e plină de erori. François Laurentie învinue pe Seillière că a studiat pe Barbey d'Aurevilly cu ideia preconcepută, că el reprezintă un romantic prin temperament, în luptă cu un catolic prin credinţă şi educaţie, „un duel constant între misticismul romantic şi morala creştină“, şi că, avînd teoria formulată dinnainte, a silit faptele, le-a interpretat greşit, ca să poată umplea cadrul dinnainte pregătit al teoriei. Mai mult, Laurentie crede că Seillière a căutat în consideraţii metafizice explicările unor lucruri, pe care le putea găsi în cunoaşterea mai de aproape a vieţii romancierului, însă el a neglijat de a o studia cu destulă conştienţiozitate, aşa că nu cunoaşte unele documente inedite, dar ştiute de mulţi admiratori ai lui d'Aurevilly, ba chiar are şi unele erori de date, care ar fi fost foarte uşor de controlat. Din cauza acestei necomplecte cunoaşteri a vieţii lui d'Aurevilly, Seillière face adese deducţiuni teoretice pe care le răstoarnă un simplu fapt material—pe care biograful nu l-a cunoscut. Afară de aceasta, Laurentie crede că ideia pe care şi-ar face-o despre d'Aurevilly un cetitor, care nu ar fi cetit operele lui şi l-ar cunoaşte numai după studiul lui Seillière, ar fi cu totul falşă, din pricina că biograful a scos în lumină aproape numai părţile slabe ale lui d'Aurevilly, pe cînd peste cele bune a trecut foarte repede, cum şi din pricină că biograful nu a cunoscut adînc sufletul romancierului a cărui operă o analizează. Astfel că lucrarea lui Seillière care are şi multe lucruri bune, trebue cetită cu multă băgare de samă, dacă cineva voeşte să nu-şi facă despre d'Aurevilly o idee contrară realităţii.

Arta reclamei sub Revoluţie este titlul unui mic articol al lui *Roger Lévy*, în care acesta, servindu-se de o broşură de reclamă a unui doctor din Paris, Mochine, caută să arăte felul cum îşi făcea reclamă un şarlatan în epoca revoluţiei. Reclama e foarte grosolană, un amestec de versuri de laude neruşinate şi de proză neguţătorească. Doctorul se face că renunţă de a se duce în Anglia, unde e chemat de un prinţ bogat, numai pentru plăcerea de a rămîne în serviciul Parizienilor, pentru a-i vindeca de toate bolile posibile (înşirarea lor ocupă 20 de rînduri) şi a da consultaţii gratuite săracilor. Bine înţeles, săracii pentru a se folosi de serviciile gratuite ale acestui „medic-botanist“, trebuiau să-i fie recomandaţi de autorităţile superioare ale districtului lor, să se prezinte la doctor cu certificate de paupertate; aşa că, probabil, nu prea il asaltau săracii contra cărora el luase o astfel de măsură. Păcat că autorul articolului nu ne dă date şi asupra rezultatului unei astfel de reclame, pentrucă numai ele ar putea servi ca document pentru psihologia timpului.

Mercure de France (August, 1911).

Intr'un articol intitulat **Scrisorile lui Mérimée către Panizzi**, *Henri Monod* face o critică a ediţiei din 1881 a acestor scrisori. Autorul crede că pentru Mérimée „scrisorile lui vor fi poate odată cel mai mare titlu de glorie“ şi socoate necesară o nouă ediţie a acestor scrisori, de oarece ediţia din 1881 le-a trunchiat, le-a redus şi adesea le-a modificat chiar sensul. Se ştie că Mérimée era foarte liber în expresii, mai ales în aceste scrisori către Panizzi, pe care le scria unui om de aceiaşi vristă cu el, de care era legat printr'o sinceră prietenie şi faţă de care nu avea nimic de ascuns. Se pare dar că editorii scrisorilor au simţit nevoia să scoată din ele oare-care expresii care ar fi jignit simţul moral al cetitorilor. Dar numai asta nu poate explica felul în care s'a făcut editarea acestor scrisori: au fost suprimate şi lucruri care nu aveau de-aface de loc cu moralitatea. Aşa că e de crezut că în parte suprimările s'au făcut pentru a cruţa diferite personalităţi, instituţii, etc., asupra cărora Mérimée se exprima fără cruţare şi adesea destul de violent, iar în parte pentru a face ca scrisorile către Panizzi să încapă în două volume. Autorul articolului arată cum o scrisoare care în original avea 76 de rînduri a fost redusă la 26 de rînduri în ediţia din 1881 şi cum în general, ori de cîte ori erau în original aprecieri ori expresii nu tocmai favorabile unor persoane înalte ca Francisc-Iosef, Wilhelm I, Bismark, Papa Piu IX, Victor Emmanuel, Napoleon III, etc., apoi contra Orleaniştilor, radicalilor, clericalilor, etc., contra magistraturii, contra ţărilor străine, etc., totdeauna s'au suprimat epitete, fraze, pasagii întregi. Şi considerînd că scrisorile lui Mérimée, în afară de farmecul lor, au şi meritul de a fi „o adevărată istorie a celui de al doilea Imperiu“, scrisă de un om care a trăit în intimitatea împăratului şi a împărătesei şi a ocupat o situaţie care-i îngăduea să vadă şi să cunoască foarte multe lucruri,—autorul crede că e nevoe de o nouă ediţie, fidelă de astădată, a corespondenţii lui Mérimée.

Pentru a complecta biografia lui Dickens în una din părţile ei pe care de obiceiu criticii englezi ai marelui romancier se feresc s'o atingă, *Paul-Louis Hervier* se ocupă de **iubirile lui Dickens**. Fără ca prin asta să ridice autorului lui „David Copperfield“ faima de om cinstit, muncitor, neobosit, a cărui viaţă a fost o serie de lupte şi de munci, inima lui a vorbit de mai multe ori. La 5 ani a fost foarte impresionat de o prietenă de jocuri, mica Lucia, care l-a inspira,

mai tîrziu și pe care o găsim, cu părul ei de aur, in cinci romane de-ale lui. La 18 ani a fost inamorat serios de Maria Beadnell, și „David Copperfied" nu-i decit istorisirea aproape reală a acestui amor. Pe această Marie Beadnell a mai redat-o scriitorul și în „La petite Dorrit". După ce s'a însurat cu Kate Hogarth, Dickens a fost inamorat de sora acesteia, Mary, a cărei moarte prematură—la 17 ani—l-a chinuit toată viața. Această Mary a fost probabil cea mai înnaltă și mai curată pasiune a lui Dickens: ea a fost apariția de vis, sufletul cu care romancierul s'a simțit mai de-aproape înrudit: ei îi împărtășea visurile lui de viitor ca scriitor. Dickens a descris-o în „Magasin d'Antiquités". In sfîrșit tîrziu, cînd s'a separat—fără a divorsa—de soția sa, cu care nu se înțelegea sufletește, Dickens a alergat la devotamentul altei surori a acesteia, Georgina Hogarth, pentru care iarăși a avut afecțiune. Bine înțeles, toate aceste legături sufletești nu numai că nu aruncă nici o pată asupra moralității lui Dickens, dar chiar sint spre onoarea romancierului: „avea nevoe de afecțiuni în jurul lui", sufletul lui era prea simțitor pentruca să poată trăi fără ele. Astfel iubirile lui Dickens sint în strînsă legătură cu opera sa, căreia i-a fost izvor de inspirație și pe care cunoașterea lor ne face s'o înțelegem mai bine.

Les Documents du Progrès (August, 1911).

Deputatul german *Georg Gothein* publică la rubrica „Mișcarea politică" un studiu relativ la **noua constituție a Alsaciei-Lorrenei.** Ce se acordă locuitorilor acestor ținuturi prin ea? Cu noua constituție Alsacia-Lorrena incetează de-acum de a fi pămînt al Imperiului și devine un stat federal al Imperiului German, avînd trei reprezentanți în Bundesrath (Consiliul federal), dintr'o totalitate de 61 delegați. Astfel ea va putea de-acum să vegheze insăși, in chestiunile economice care o privesc, la interesele sale și va putea lua parte la lucrările pregătitoare care se fac în comisiunile Bundesrathului. Cu aceasta însă nu se dă o autonomie deplină Alsaciei-Lorrenei, care rămîne lipsită de o guvernare autohtonă. Mai mult, puterea legislativă va fi de-acum exercitată acolo, în ultima analiză, de către Impărat, fără a mai fi îngrădită, ca înnainte, de Bundesrath. Totuși s'a creat o reprezentanță populară a provinciei, menită să înlocuiască actuala adunare de notabili care e Landesausschuss. Insă nici această masură nu a fost luată fără un contra-pond: s'a creat totodată și o „cameră înnaltă", un fel de senat, ai cărei membri se numesc pe jumătate de către Impărat. Alegerea pentru reprezentanța națională se va face prin vot universal egal, secret și direct: dar s'a pus o restricție mai severă în ceia ce privește acordarea lui: se cer trei ani de reședință în țară și unul în comună. De asemeni circumscripțiile electorale sint prea restrînse, așa încit se va da naștere la desvoltarea spiritului de gașcă, iar chestiunile de politică generală vor trece pe al doilea plan. Cu toate aceste defecte, noua constituție este, după deputatul german, cel mai mare pas care s'a făcut până acum spre autonomie în Alsacia-Lorena dela anexare încoace.

In conflictul recent intervenit în chestiunea marocană, pe care Germania a pus-o în chip așa de brutal la ordinea zilei, prin trimeterea unui vas de războiu la Agadir,—*N. Salmeron* din Madrid caută să precizeze situația țării sale, într'un articol intitulat **Spania și Marocul.** Autorul constată că actualmente, cu toate tratatele și înțelegerile făcute între Puteri în chestia marocană, cu tot actul dela Algésiras, situația e așa cași cum nici o înțelegere nu ar exista. Spania are drepturi istorice indiscutabile în Maroc; ea a visat odinioară să stăpânească nordul Africei și de fapt l-a și stăpînit dela Oran la Tunis. Dar azi puterile ei sint foarte disproporționate față de ceia ce era odinioară, Spania nu mai are astfel de vederi și e mulțumită cu *statu quo* în Maroc. Actualmente pentru Spania nu se pune în Maroc nici chestiunea onoarei naționale, nici acea a datoriei, căci ea nu poate considera ca datorie decit respectarea tratatelor și independenții Marocului; iar cit privește interesul ei, orice ar spune șoviniștii spanioli, nu e de loc pentru un războiu: finanțele ei sint prea greu înglodate de pe urma ultimului războiu, iar țara are nevoe de a îndrepta prea multe neajunsuri interne de care suferă, pentru a se putea gîndi la războae și cuceriri teritoriale. Spania are interes să nu intre în conflict cu nici o putere din cauza chestiei marocane, pentrucă altfel ori ar trebui să cedeze în mod puțin onorabil, ori ar ajunge la o luptă care ar costa-o mulți bani și mult sînge, și pe care poporul spaniol nu-i dispus s-o poarte.

Revue de Métaphysique et de Morale (Iulie).

H. Norero face o amănunțită dare de samă asupra celui de **al 4-lea congres internațional de filozofie**, ținut la Bolonia între 6 și 11 April.

Congresele de asemenea natură sint manifestări sociale importante, unde o anumită metodă și un anumit spirit, încă suspecte sau puțin cunoscute, se afirmă în public și își primesc consacrarea. Congresul din Bolonia are din acest punct de vedere o semnificare considerabilă, căci prin vocea celor mai autorizați din reprezentanții săi s'a declarat că filozofia nu e o construcție pur teoretică a inteligenții abstracte, ci opera concretă a rațiunii omenești în funcție de viață.

Din toate raporturile prezentate nu se pot de sigur degaja cu ușurință ideile convergente, totuși se poate recunoaște o orientare comună, uneori mai restrînsă și mai precisă, alteori mai largă și mai generală. Astfel în fiecare grup natural, format de limbă și naționalitate, se observă serii de probleme analoage, corespunzînd aceloraşi preocupări științifice, sociale sau metafizice.

Intre Italieni, Federigo Enriques, prezidentul congresului și profesorul Barzelotti, dela universitatea din Roma, descopăr pe căi diferite inspirația religioasă la baza construcțiilor științifice și a sistemelor clasice de filozofie. Germanii, Külpe, Nelson, Keyserling, își iau ca punct de plecare filozofia kantiană pentru a o complecta in diferite direcții. Englezii, Schiller și Stout, caută să precizeze natura și valoarea adevărului. Francezii, Boutroux, Bergson și Durkheim, caută să determine metoda și funcția filozofiei, și le găsesc într'o formă de sinteză spirituală care ar fi rațiunea vie sau intuiția imediată sau conștiința socială, trei moduri de activitate originală a spiritului care ar putea fi ulterior conciliate într'o sinteză superioară.

Reprezentanții tuturor țărilor, oricît de variate erau tendințile lor, au dovedit un respect egal pentru cele mai înnalte valori spirituale. Se admite în mod general că filozofia tinde să se libereze de litera rigidă și de forma sistematică, dar se păstrează credința în ea ca izvor de inspirație și principiu de conduită. Mai mult decit critică sau sistem, în spontaneitatea și continuitatea sa, filozofia apare ca rațiune și viață.

Revue des Idées (August).

Cunoscutul biolog francez *Georges Bohn* scrie un studiu asupra **concepților chimice în biologie și psihologie**, arătînd principiile de care s'a călăuzit în cursul său dela

Sorbona. Considerind organele simțurilor și crierul ca transformatori de energie, a căutat legile care prezidează la transformările energetice ale ființilor vii. Dar sistemul energetic al corpurilor vii e format mai ales din energie chimică și funționarea mușchilor, nervilor, crierului e strins legată de prezența energiei chimice atit la animalele superioare, cit și la cele inferioare. Pentru el ca și pentru Jacques Loeb, animalele sint niște mașini chimice și fenomenele vieții sint în ultimă analiză procese chimice. După părerea sa, sintem atit de puțin înnaintați în analiza mecanismului fenomenelor vitale din cauză că, până în ultimul timp, fiziologiștii nu au îmbrățișat fenomenele vieții decit din punctul de vedere al fizicei. Indată ce cercetările deviau către chimie, totul se tranșa prin intervenția excitației. Se știa că mușchiul, nervul, retina, glandele sint excitabile prin electricitate, căldură, agenți mecanici și chimici, dar nu se căuta să se știe ce se petrece în celula vie sub influența diferiților excitanți. In experiențile lor asupra animalelor inferioare, Bohn și Anna Drzewina, cu ajutorul acidelor sau a cianurei de potasiu, au mărit sau au micșorat viteza reacțiunilor chimice, transformind senzațiile slabe în senzații tari sau viceversa, și aducind fapte în sprijinul ipotezei, după care senzibilitatea animalelor nu ar fi decit o funcție a vitezei oxidărilor organice. Simpla activitate locomotrice a unui animal desvoltă în mediul său interior acid carbonic și alte substanțe care servesc ca catalizori, adică măresc viteza reacțiilor chimice și deci senzibilitatea organismului. De citeori un animal îndeplinește un act, pentru a doua oară îl îndeplinește mai ușor decit întăia oară, aceasta fiindcă în momentul îndeplinirii actului s'au produs în organism substanțe care-i măresc senzibilitatea. Ceia ce e mai curios e influența secrețiunilor unor glande și mai ales acea a glandelor sexuale.

In momentul maturității sexuale, la albine și la furnici, glandele genitale varsă în singele acestor animale anumite substanțe, datorită cărora ele dobindesc o mai mare senzibilitate față de lumină. Tot atit de importante, din punct de vedere biologic, sint variațiile de senzibilitate care se produc la vertebrate sub influența substanțelor chimice, care iau naștere în organismul lor. Organismul vertebratelor e o mașină extraordinar de complexă ale cărei ruaje numeroase și diferite au nevoe de o coordinare. Această coordinare o face sistemul nervos, dar ea mai rezultă și din circulația singelui. Biologul englez Starling a atras atenția asupra coordinării unor organe foarte departate, coordinare în care sistemul nervos nu joacă nici un rol și care nu se poate explica decit prin transportarea unor substanțe chimice pe căile sanguine. Un organ A fabrică o substanță care se varsă în singe și excită un alt organ B. Activitatea lui A și acea a lui B sint dar asociate fără intervenția unei legături nervoase. Astfel la vertebrate, diversele organe ce se scaldă în singe sint solidare din punct de vedere chimic. Printre aceste organe, unele au acțiuni chimice predominante, așa: corpul tiroid, glandele suprarenale, hipofiza, glandele genitale și produsele lor. Glanda tiroidă situată în gitlej, lingă laringe, varsă în singe unele substanțe indispensabile organismului, mai ales o substanță fosforată bogată în iod, care accelerează oxidările chimice. Extirparea acestei glande provoacă simptome morbide. Capsulele surrenale varsă în singe o substanță chimică care excită activitatea vaso-constrictivă și se resfringe asupra mușchilor și centrelor nervoase. Influența glandelor genitale asupra activității organismului e bine cunoscută. Deasemeni nu putem înțelege activitatea crierului, dacă nu ținem samă de activitatea chimică a organelor multiple ale corpului. Această activitate se traduce în particular prin mișcări. Noi dispunem de un număr oarecare de posibilități motrice, sub influența secrețiunilor chimice ale organismului unele procese de activitate sint oprite, altele intensificate. Viața noastră psihică e sub dependența activității chimice a organelor.

La Revue (Septembrie, 1911).

Alături de **Călătoare și călători englezi în Franța**, unde *Broda* reconstitue prin poemele și memoriile lui Oliver Goldsmith, celebrul poet și dramaturg, și ale doctorului Iohnson ceva din viața franceză în secolul al XVIII, remarcăm studiul doctorului *A. Grillière:* **Lourdes.** E vorba de vindecările miraculoase, efectuate acolo și de importanța lor medicală. Cităm concluzia: „Sint minuni care nu se fac la Lourdes. Totuși studiul riguros al acestor miracole ar fi foarte interesant pentru medici. Sistemul actual de control însă e rău, pentrucă nu atinge scopul de a proba în mod evident minunea; cel mult permite majorității medicilor și publicului să creadă că la Lourdes nu se vindecă decit istericii. Admit vindecarea rănilor și a tuberculozei, dar nu pot da o probă riguroasă: despre alte boale nu pot afirma nimic". Soluția sa e: „să se institue o comisiune de medici prudenți, de competență nediscutată, numiți parte de Institutul catolic, parte de Facultățile statului, care să se instaleze în Lourdes în August și Septembrie cu toate mijloacele actuale de cercetare. Aceștia să examineze doi-cite-doi bolnavii din spital, să ia observațiile însoțite de probe fotografice și radiografice, de e nevoe; să cintărească pe bolnavi, să-și dea samă de starea reflexelor lor, de a mușchilor, să facă analiza scuipatului și examenele bacteriologice ale tumorilor; să se ocupe în deosebi de vindecările necomplecte, sau urmate de reveniri ale boalei; într'un cuvînt să lucreze întocmai ca și cum ar controla efectele unui nou procedeu terapeutic, dar cu mai multă severitate",—căci, observă Grillière, adevărul ne interesează mai presus de orice și, dacă vindecările sint minuni, ele trebue să fie indiscutabile, iar dacă sint datorite unei cauze necunoscute încă, aceasta trebue cercetată și aflată.

Restul articolelor sint lipsite de interes general.

Deutsche Rundschau. (Iulie, 1911).

Alfred Körte: **Un romantic grec.** S'ar părea, zice autorul, că există o contrazicere între cuvintele care formează titlul. In adevăr pentru mulți încă, terminul al doilea din marea antiteză „romantic și clasic" e egal cu „grec". Cu toate acestea nu e așa. De cind s'au studiat mai de aproape diferitele curente ale antichității grece, s'a văzut că și în ea existau curente corespunzătoare celor mai moderne curente din timpurile noastre. Friedrich Leo mai întiiu și apoi Eduard Norden au atras atenția asupra stării sufletești romantice din timpul lui August și al cesarilor. Nici Greciei nu i-a lipsit asemenea stări, care apar pretutindeni și totdeauna cind, față de o cultură îmbătrinită, apare una tinără. După epoca lui Alexandru cel mare și a Diadohilor, importanța Atenei scade și pe tărimul literar și științific, cum scăzuse pe cel politic. In locul ei se ridică tinărul oraș Alexandria. Aici, pe de-oparte se adună, în vestita bibliotecă, comorile literaturii vechi, dar pe de altă parte ia ființă o literatură nouă. Cel mai însemnat reprezentant al acestei nouă literaturi e poetul Kallimachos din Kyrena, pe care, mulțumită ultimelor

descoperiri ale papirologilor englezi Grenfell şi Hunt, am ajuns să l cunoaştem mult mai bine ca innainte. Acest poet a fost in acelaşi timp şi un mare erudit: el e autorul celebrului catalog al bibliotecii in 120 de cărţi —cel mai insemnat catalog de bibliotecă care a existat vreodată. Această unire intre activitate poetică şi eruditie formează un punct comun cu romanticii moderni, care, cum se ştie, au inceput şi ei cu lucrări de eruditie. Şi tot aşa cum Alexandrinii au inceput prin a stringe şi ordona moştenirea dela vechii greci, au inceput şi romanticii să scoată la iveala literatura medievală, şi cum după primii poeţi şi eruditi in acelaşi timp apar filologii Aristophanes din Bizanţ şi Aristarc, tot aşa după sforţările romanticilor se naşte filologia germană şi după Tieck urmează Grimm şi Lachmann. O particularitate a primei perioade romantice e aplecarea de a teoretiza asupra poeziei,—acelaşi lucru se vede şi la Kallimachos. Accentuarea teoriei duce la intovărăşirea intr'o şcoală a acelor de aceiaşi părere: de aceia se vorbeşte de *şcoala* romantică; şi in jurul lui Kallimachos se stringe o grupă care-i impărtăşeşte părerile şi care combate pe adversari.

Lupta se dă mai ales pe tema „eposului", pe care noua şcoală a lui K. nu-l recunoştea ca operă de artă. In sfirşit in scrierile lui se poate observa tendinţa de a scrie in ton popular, de a imita tonul poveştilor—bine inţeles această tendinţă este tot aşa de puţin dusă până la capăt caşi la romantici. Chiar aceia ce se numeşte „ironia romantică" se poate găsi in scrierile sale: nimicirea cu intenţie a iluziunii.

Deutsche Revue (Iulie, 1911).

Nicolas Salmeron y Garcia: **Chestia marocană şi Spania.** Marocul, zice autorul, din punct de vedere geografic şi istoric, trebue considerat ca o prelungire a Spaniei in Africa; Spaniolii şi Marocanii sint sub multe raporturi două naţiuni surori, care aparţin aceleiaşi rase mediteranee şi care in timp de multe veacuri au avut aceiaşi istorie şi soartă pe acelaşi teritoriu. Strimtoarea Gibraltar e mai puţin o graniţă despărţitoare decit o poartă deschisă de natură intre două ţări aproape identice, care formează aşa zicind cele două jumătăţi ale uneia şi aceleiaşi unităţi geografice. Spaniei ii revine prin urmare indatorirea de a intreprinde o acţiune civilizatoare in Maroc, gonind anarhia şi dezordinea care domnesc incă acolo. Prima ocazie pentru această acţiune, după războiul din 1860 contra Cabylilor şi aşa de favorabilul tractat din Wad-Ras, n'a fost utilizată de Spania, fie din nepricepere, fie din neputinţă. Acuma, dupăce Spania şi-a perdut intregul său teritoriu colonial din America şi Oceania, această acţiune se impune. Până acuma n'a fost in Spania o politică internaţională clară şi aceasta a adus ţara in o stare de izolare. Toată energia şi-a cheltuit-o in luptele politice interne. Luarea protectoratului asupra Marocului de către una sau mai multe Puteri, intre care Spania nu s-ar număra, ar fi aproape o ameninţare a integrităţii Spaniei. De indată ce Marocul civilizat ar fi in stăpinirea altei Puteri, s-ar naşte pentru Spania, pe domeniul economic, cel mai straşnic concurent, căci Marocul, in ce priveşte produsele agricole şi bogăţiile naturale ale pămintului, e o adoua Spanie. De indată ce legătura intre coastele sale dela ocean şi marea cu artipelagul insulelor Canarice ar atirna de bunăvoinţa altei Puteri, Spania ar fi tăiată in două bucăţi. Oricare ar fi complicaţiile care s-ar ivi, Spania trebue să-şi păstreze poziţia sa in Maroc şi nu poate lăsa ca blocul dintre Muluja şi coasta nordică a micului Atlas-Tetuan, Larraş şi coasta mediterană—să incapă in stăpinirea altei Puteri.

Din nefericire opinia publică in Spania e, in această privinţă, impărţită: unii nu vrau cu nici un preţ războiu ori intervenţie in Maroc—aceasta e părerea partidului republican şi a poporului; alţii, partidul militarist şi un număr de monarhişti, ar ajunge bucuroşi la un războiu, nu numai cu Marocul, ci şi cu Franţa. In cercurile luminate insă domneşte părerea egal indepărtată de aceste două extreme: o politică de abţinere inseamnă pentru Spania pierderea oricărui rol in politica europeană; războiul nu trebue căutat, ci evitat, dar trebue ca Spania să lucreze pentru a i se recunoaşte dreptul său in participarea la concertul popoarelor civilizate.

Sozialistische Monats-Hefte (Iulie, 1911).

Karl Leuthner: **Dărmarea unui partid despotic.** E vorba de partidul creştin-social din Viena, care in urma ultimelor alegeri a eşit cu totul infrint. Cum se poate explica decăderea unui partid aşa de puternic pină eri? Aici ar fi ocazia, zice autorul, de a repeta toate locurile comune cu care se explică *ştiinţific* infringerea mişcărilor claselor de mijloc. Asemenea generalizări insă se fereşte să facă şi se mărgineşte de a arăta numai cauzele particulare ale fenomenului. Lueger era de 10 ani nu numai conducătorul, ci expresia partidului.

Tot ceia ce plutea ca ideal amestecului pestriţ de muncitori, mici burghezi, funcţionari şi cetăţeni care alcătuesc acest partid, se găsea incorporat in persoana şefului. El era un adevărat autocrat care ţinea in ascultare pe toţi subşefii prin veşnicul apel la mase, care nu dădea greş niciodată. Sistemul răsplăţii pecuniare din fondurile publice era rama care ţinea injghebată această puternică organizaţie. Cind şeful dispăru, se desvălui indată secretul parvenirii sale. Unul din subşefii partidului, ţinut in umbră cit trăia şeful, dar care era stăpin pe cel mai răspindit ziar, incepu să răspindească, să adune şi să comenteze toate atacurile ţinute mai innainte in friu. Amărăciunea păturilor mijlocii, provocată de scumpetea mijloacelor de trai, oferea un motiv de luptă contra moştenitorilor principali ai lui Lueger. Radicalismul şi demagogia, care ajutaseră la ridicarea acestui partid, se intoarse acum in contra lui.

Critica invidiei, această formă inăscută socialismului mic-burghez, se ridică cu putere in contra acestui partid de parveniţi, care administrau sinecure lucrative. Cum de pe altă parte partidul creştin-social era demult lipsit de orice idealism, el perduse deja orice influenţă asupra generaţiei tinere. Astfel cind sosi perioda alegerilor, acest partid oferi spectacolul unui războiu intern de nimicire şi nu e de mirare că a eşit invins. Ruine puternice au rămas incă: a perdut 40.000 de adepti, au mai rămas 130.000. Viena insă au perdut-o cu desăvirşire.

Conlucrarea burghezilor progresişti cu socialiştii nu trebue interpretată ca un bloc, căci Viena nu e Austria şi cele 33 de mandate vieneze nu formează parlamentul. Această conlucrare se explică prin ura comună in contra acestui partid, dela care au avut atita de suferit. Formula care a unit toate grupele disparate in această luptă s'a găsit dela sine, intr'o ţară catolică: anticlericalismul.

The North American Review (August, 1911).—Ramura anglo-saxonă din America de Nord, cu toată puterea ei extraordinară de asimilare, din cauza imprejurărilor istorice speciale Statelor-Unite şi poate şi din cauza raselor deosebite absorbite de ea, a

suferit în caracteristicele ei naționale o deviare, față de rasa anglo-saxonă din Marea Britanie. Noul popor englez din America de Nord, neeșit încă din vrîsta întemeerii strict materiale (making money), are multe părți vulgare din caracterul cunoscut al parvenitului. Englezul din vechia Anglie are oroare de American ca de orice *burtă-verde* îmbogățit, dar nesubțiat de cultură. D. *Alain Locke*—**„Temperamentul american“**—aduce cîteva observații asupra caracteristicelor temperamentului tipic american. Americanul, spune autorul, e foarte încrezut și plin-de-sine, dar foarte lipsit de auto-critică. Americanul, în afară de America, e foarte mindru de naționalitatea lui și ajunge, prin exagerarea particularităților naționale, propria lui caricatură. E lucru în adevăr extraordinar cum un popor atît de individualist crede atît de mult în însușirile naționale. Tonul democratic al societății americane împedecă formarea de clase cu etichete deosebite și cu instincte de separație între ele. Autorul declară că e aproape imposibil să înțelegi caracterul american și că e imposibil să nu devii american după o scurtă ședere în America. Străinii ajung americani sufletește înainte de a deveni cetățeni legali; reprezentanții țărilor străine nu sînt nici ei scutiți de influența acestei puteri extraordinare de asimilare a rasei anglo-saxone din America. Americanul e individualist și voluntar până la furie în actele lui. El nu se gîndește la viitor; nu crede că munca are de scop să poată permite la urmă recrearea. E greu de închipuit că în America poporul ar tolera crearea unei clase, care ar trăi fără să muncească. Aici poate stă explicarea faptului pentruce artele nu înfloresc în America. Artele se nasc de obiceiu dupăce s'a creat o clasă socială nepreocupată de interese materiale. În America însă toată lumea—și cei săraci și cei bogați—sînt preocupați de progresul material numai. Altă preocupare e privită ca dovadă de trîndăvie. Americanul identifică distracția și plăcerea cu munca. Spiritul poporului e adînc puritan și nu admite decît arta utilitară, nu artă pentru plăcere. Opinia publică, care în unele momente pare adormită pentru un observator străin, izbucnește cu atîta vehemență în momentele critice, încît „nimeni,—fie partide ori instituții cu tradiții, ori oameni cu principii hotărîte, — nu poate să se gîndească măcar că poate trece peste voința poporului. Opinia publică se afirmă violent, impulsiv și mai adeseori în America decît în oricare altă țară poate“. În special în chestii de morală socială opinia publică este absolut hotărîtoare. Democrația americană, spune autorul, nu e o teorie de stat, ci un instinct social. Simțul puterii și al prosperității poporului, ca agregat social,—nu simțul de satisfacere egoistă a individului, care se atribue de obiceiu americanului,—este baza caracterului național și rădăcina patriotismului american.

Mișcarea intelectuală în străinătate

FILOZOFIE. PEDAGOGIE.

Paul Gaultier. *La Pensée contemporaine.* Paris, Hachette, 3.50.

O serie de studii în care autorul rezumă concepțiile filozofice ale lui Bergson, James, Poincaré, etc.

Le Dantec. *Le Chaos et l'harmonie universelle.* Paris, F. Alcan, 2.50.

Autorul își expune concepția sa asupra lumii, grupînd aice la un loc ideile pe care le-a expus incidental și fragmentar în alte lucrări anterioare.

Fernand Divoire. *Metchnikoff philosophe.* Paris, Falque, 1.25.

E o broșură în care sînt combătute cu multă violență părerile filozofice ale cunoscutului savant rus.

ȘTIINȚĂ.

E. Hureau. *Le secret de l'univers devant la Science officielle.* Paris, J. Rousset.

E un rezumat de mecanică universală făcut după Clémence Royer și dat într'o lucrare de popularizare.

Abbé Th. Moreux. *L'Assaut du Pôle sud.* Paris, Jouve et C-nie.

Autorul arată toate fazele prin care cunoașterea polului sud a trecut, încercările făcute până acum, cum și însemnătatea pe care cucerirea lui o prezintă pentru știință.

ISTORIE.

Gabriel Hanotaux. *Jeanne d'Arc.* Paris, Hachette.

Autorul caută să împace, în expunerea sa, diferitele păreri care s'au dat până acum asupra problemelor pe care le ridică miraculoasa apariție a acestei eroine.

Edouard Guillon. *Napoléon et la Suisse.* Paris, Plon-Nourrit, 7.50.

E o expunere documentată a istoriei dominațiunii napoleoniene în relațiile ei cu republica elvețiană.

François Charles-Roux. *Les Origines de l'Expédition d'Egypte.* Paris, Plon-Nourrit, 7.50.

Preocupările Franței relative la Egipt, care au condus la expediția lui Napoleon, au început a se produce cu trei zeci de ani înainte de marele împărat. Politica franceză relativ la Egipt în acești 30 de ani o expune autorul aici.

SOCIOLOGIE.

Etienne Antonelli. *La Démocratie sociale devant les idées présentes.* Paris, M. Rivière, 3.50.

Concepția la care autorul ajunge e un sindicalism integral și universal, toată lumea avînd dreptul de a se uni în ligi ori federații pentru a-și îngriji interesele.

Zévaès. *Le Syndicalisme contemporain.* Paris, Albin Michel, 3.50.

Un studiu asupra acestei forme nouă sub care se prezintă mişcarea de emancipare a muncitorimii. Autorul blamează actele de sabotaj la care adesea lucrătorii se dedau şi care nu pot decît să fie vătămătoare cauzei lor.

CRITICA LITERARĂ şi ARTISTICĂ

Louis Thuasne. *Vilon et Rablais.* Notes et commentaires. Paris, Fischbacher.

O colecţie de studii asupra celor doi mari scriitori, asupra ediţiilor operelor lor şi asupra influenţilor pe care le-au suferit.

René Schneider. *Botticelli.* Paris, H. Laurens, 2.50.

Un studiu asupra cunoscutului pictor florentin, apărut în colecţia „Grands Artistes".

Alfred Kerr. *Das neue Drama.* Berlin, S. Fischer, 6 m..

Noua ediţie a acestei colecţiuni de articole de critică dramatică, publicate de autor într'un ziar berlinez, apare acum ca primul volum al unei serii intitulate „Davidsbündler-Schriften".

ARHEOLOGIE. CĂLĂTORII.

Henri Hymans. *Bruxelles.* Paris, Laurens, 4 fr.

Descrierea artistică a capitalei Belgiei, apărută în cunoscuta colecţie „Collections des Villes d'art célèbres".

Princesse G. V. Bibesco. *Les Huit Paradis.* Paris, Hachette, 3.50.

Impresiuni din călătoriile făcute prin regiunile Persiei.

Mis Irene A. Wrigh. *Cuba.* London, Macmillan.

Autoarea a cutreerat timp de zece ani Cuba, fie ca corespondentă a unui ziar, fie ca ataşată pe lîngă ministerul de agricultură, şi îşi adună aici impresiile şi observaţiile din aceste îndelungate peregrinaţii.

LITERATURĂ.

Huber Pierquin. *Tibur.* Paris, Plon, 3.50.

Roman din viaţa Romanilor: învingerea Zenobiei, regina Palmirului, de către Aurelian, şi întrarea lui triumfală în Roma, unde aduce pe regină captivă.

Maurice Donnay. *L'Esprit français.* Paris, Juven.

E primul volum dintr'o antologie în care se va prezenta cetitorilor spiritul francez prin povestirile, nuvelele, schiţele celor mai de seamă reprezentanţi ai literaturii franceze.

Franz Nabl. *Narrentanz.* Berlin, Egon Fleischel und Co., 3.50 m..

O colecţie de nuvele a tînărului scriitor austriac, care s'a remarcat nu de mult chiar dela publicarea primului său roman.

Hans Wolf. *Pariser Novelletten.* Leipzig, B. Heermann, 2. m.

Nuvele din viaţa pariziană.

B. L. Putnam Weale. *The unknown God.* London, Macmillan.

Un roman din viaţa misionarilor metodişti englezi, ale cărui peripeţii se petrece în China.

1911. ANUL VI — SEPTEMBRIE. No. 9.

Viaţa Romînească

Directori: C. STERE şi DR. I. CANTACUZINO

SUMAR

IAŞI

Redacţia şi Administraţia: Str. Golia 52.

1911

Viaţa Romînească apare lunar cu cel puţin 160 de pagini. — Abonamentul în ţară: un an 18 lei; jumătate de an 9 lei. Numărul 2 lei. — Pentru învăţători, preoţi de sat şi studenţi: un an 15 lei, jumătate de an 7.50. — Pentru Austro-Ungaria: un an 15 coroane; jumătate de an 7 coroane 50 h.. Numărul 2 coroane.—Pentru Basarabia: un an 8 ruble; jumătate de an 4 ruble. Numărul 1 rublă.—Pentru străinătate: un an 22 lei; jumătate de an 11 lei. Numărul 2 lei 50 b..—Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

Viaţa Romînească

REVISTĂ LUNARĂ

Sub direcţia d-lor Prof. Univ. C. STERE şi Dr. I. CANTACUZINO

(vezi urmare pag. 3-a coperţii

O vizită la Cuhnia

Cuhnia este un sat pe Iza, în comitatul Maramureşului, unde, după tradiţiune ca şi după documente, era aşăzarea lui Bogdan, acel voevod al Romînilor maramureşeni care, răsculindu-se împotriva regelui Ludovic cel Mare al Ungariei, a întemeiet statul moldovenesc pe la mijlocul veacului al patrusprezecelea.

El stăpînia la marginea răsăriteană a acelui comitat cnezatele satelor Borşa, Moiseiu, Vişăul de Mijloc, şi Vişăul de Jos pe valea Vişăului, Ivod, Siliştea de Sus, Siliştea de Jos, Bocecăcel şi Cuhnia (unde îşi avea reşedinţa) pe valea Izei.

Observ că prin titlul de voevod al Romînilor trebue să înţelegem aici diregătorul însărcinat de ocîrmuirea ungară să cerceteze şi să judece, după obiceiul romînesc, gîlcevile dintre Romîni, săteni de rînd şi cneji, probabil să privegheze stringerea dela ei, de către cneji, a birului lor numit *quinquagesima* şi, poate, în vreme de războiu, să adune contigentul romînesc şi să-l ducă la războiu.

Incă din copilăria mea doriam să merg la Cuhnia, să privesc meleagurile unde trăise şi de pe care plecase întemeietorul Moldovei noastre, de multe ori fusesem pe punctul să-mi îndeplinesc dorinţa, dar totdeauna se ivea vre-o împrejurare care să mă împiedice: parcă era un făcut.

In sfîrşit în vara trecută, fiind însărcinat cu a treia revizuire decenală a fruntariei noastre cu Austro-Ungaria şi folosindu-mă de faptul că mă aflam la Vatra Dornei, în apropiere nemijlocită de hotarul Maramureşului, am plecat într'o bună dimineaţă spre Cuhnia, întovărăşit fiind de un amabil, cult şi simpatic Romîn bucovinean.

Dela Vatra Dornei la Kirlibaba (Gîrla Babei) te duce printr'o regiune veselă şi frumoasă, de-alungul Bistriţei regularizate, una din acele minunate şosele construite de geniul militar austriac încă de pe la sfîrşitul veacului al optsprezecelea. Dela Kirlibaba urmezi înainte valea Bistriţei care se îngustează necontenit; priveliştea devine din ce în ce mai sălbatecă, la al patrulea kilometru ajungi la graniţa Ungariei. Ceva mai înainte părăseşti valea Bistriţei şi începi a sui coasta Prislopului pe o

cale minunată care, în serpentine meșteșugite, te duce în vîrful muntelui, adică la o înălțime de peste 1000 metri. Priveliștea devine din clipă în clipă mai măreață: dacă te uiți în jos urmărești, la poalele muntelui, cum se naște Bistrița, dacă ridici ochii, în zare, de jur împrejur vezi vîrfuri de munți.

În vîrf se află cazarma jandarmilor unguri: ei sînt numai doi: un subofițer și un jandarm. La cîțiva metri de cazarmă se află o crîșmă înfățoșînd o priveliște mizerabilă, iar în ea găsești pe inevitabilul Jidov.

Scoborîșul nu este întru nimic mai puțin pitoresc decît suișul. Dela un loc șoseaua merge paralel cu pîrăul Borșa care curge pe o adevărată scară de piatră cu pantă ușoară, alcătuind un șir neîntrerupt de mii de mici cascade.

Devale dai în uriașul sat Borșa care numără peste 10000 locuitori, din care, vai, 4400 sînt Jidovi. Acești Jidovi, veniți în cursul celor de pe urmă patruzeci de ani din Galiția, au cumpărat dela Romîni case și pămînturi. Aceste pămînturi ei, după obiceiul lor, nu le lucrează, dar le arendează pe prețuri cămătărești foștilor proprietari, pe care îi învoesc, bine înțeles în schimbul unor chirii exorbitante, să ducă o viață necăjită în casele în care s'au născut. Jidovii, pe care Romînii maramureșeni îi numesc *Jizi*, sînt în deobște săraci, fac fel de fel de comerțuri, mai cu samă necinstite, mulți din ei se hrănesc cu cărăușia, iar cîțiva au devenit crescători de vite. Cu toții vorbesc romînește (dialectul moldovenesc), dar rar dai peste vre unul care să înțăleagă ungurește, deși în fiecare cătun vezi cîte o clădire frumoasă și încăpătoare cu inscripția: *Allámi Iskola* (școală de stat).

Găsești aceiași mulțime de Jidovi în satele care urmează: Moiseiu, Vișăul de Sus, de Mijloc și de Jos. Țărănimea este aici excluziv romînă, foarte prietenoasă și simpatică, sămănînd mult cu populațiunea din ținuturile de munte ale Moldovei: bărbații sînt voinici și se văd multe femei frumoase.

Drumul, o șosea foarte mediocră, urmează valea Vișăului (în care s'a aruncat Borșa). Țara este de o rară frumuseță: valea largă și veselă, iar dealurile care o hotărnicesc, nalte ca niște munți, sînt acoperite de sămănături la poale, de păduri la mijloc, apoi spre creștet acele păduri sînt întretăiete de ochiuri mari de fînaț. În fața Borșei, spre miazăzi, se înnalță chipul masiv al mărețului Pietros, muntele cel mai înnalt din Maramureș, al cărui creștet stîncos atinge 2300 metri. Șoseaua urmînd marginea de miazănoapte a văii, chiar sub deal, priveliștea spre crivăț este mărginită de acel deal, dar cînd te uiți spre miazăzi, spre răsărit și spre apus, pretutindeni vezi o adevărată mare de munți.

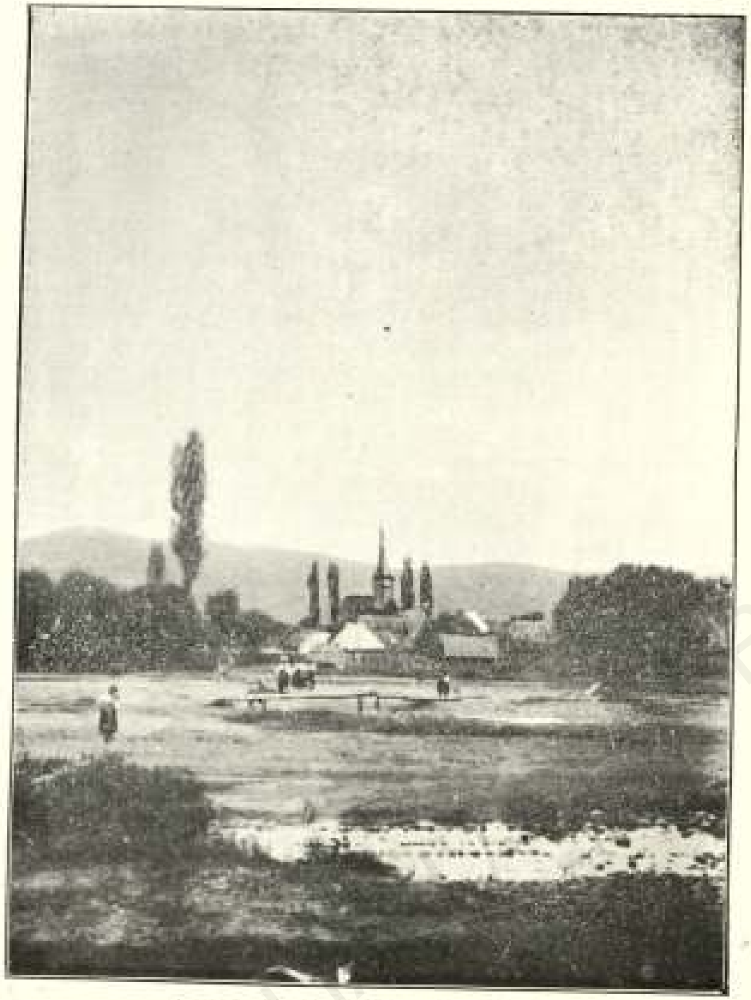
— Frumoasă țară, exclamă la un moment tovarășul meu de drum, ar plăti munca să porți un războiu ca s'o iei!

Dincolo de Vișăul de Sus, unde petrecusem noaptea, părăsim șoseaua care duce la Sighetul Maramureșului (Mármaros Szigeth) și, cîrnind la stînga, trecem peste Vișău și începem a străbate lanțul de dealuri care desparte valea Vișăului de acea a Izei.

Fotogr. Nr. 1. Cuhnia.

„Viața Romînească"

Fotogr. Nr. 2. Vedere din Cuhnia.

Trecem prin Bocecăcel și după patru kilometri ne scoborîm în valea Izei la Cuhnia. Aici tragem de-adreptul la părintele Artur Anderko, parohul greco-catolic al satului, un preot tînăr, cu o înfățoșare plăcută, ras după chipul clerului catolic, și care, impreună cu grațioasa lui soție, ne primește în modul cel mai cordial și cel mai simpatic, deși până în acel moment nici nu bănuise ființa noastră.

Indată ce mi-a fost cu putință s'o fac fără prea mare atingere la regulele bunei creșteri, am pus părintelui Anderko întrebările :

— Ce amintire se păstrează aici despre Bogdan întemeietorul Moldovei? Există oare vr'o legendă, vre-un cîntec privitor la el? Există vre-o ruină de pe vremea lui? De cînd datează biserica satului? Se știe unde a fost casa lui?

La aceste întrebări părintele Anderko răspunse că nu se știe nimic în sat despre existența vre-unui voevod Bogdan care ar fi întemeiet Moldova, că despre un asemenea voevod nu s'a pastrat nici o amintire, și că biserica actuală a satului datează din veacul al optsprezecelea. Dar el se grăbi să adaoge că s'a păstrat vie amintirea despre un Draguș care stăpînise odinioară satul, din care se trăgeau cei mai mulți din săteni, și că locul unde stătuse casa acelui Draguș este în fața satului, dincolo de Iza, pe vîrful unui deal, unde este gata să ne conducă imediat, ceia ce și făcu după ce ne arătă mai întâiu biserica, a cărei fotografie se vede alăturată sub No. 3.

Trecurăm peste Iza și după ce urcarăm un mic deal ajunserăm pe un foarte mic tăpșan acoperit cu pomi, în pantă destul de răpede spre Iza, care dela un loc degenera în rîpă și încunjurat, în celelalte trei părți, de rămășiți de șanțuri, precum se vede pe fotografia de sub No. 4. In spațiul cuprins între șanțuri și rîpă se văd niște mișcări de pămînt, urme vederate și neîndoîelnice ale unor clădiri. Dar chiar de nu ar exista acele șanțuri și acele mișcări de pămînt, o singură ochire ar ajunge pentru a te convinge că dacă satul Cuhnia a avut vre-odată un stăpîn, acesta și-a putut avea așăzarea numai pe vîrful acestei ridicături naturale, atît de ușor de apărat împotriva oricărei năvăli, atît de îndemînatică pentru a privighia și a stăpîni nu numai satul Cuhnia, dar întreaga vale a Izei. Nu poate încăpea nici o îndoială că de vreme ce Cuhnia ne este arătată de documente ca fiind centrul domeniului lui Bogdan, dela care atîrnau celelalte sate ale acestui domeniu, și voevodul își avea reședința aici, pe locul acestor mișcări de pămînt. Intinderea cuprinsă între șanțuri și rîpă este foarte mică, cu desăvîrșire mică trebuit-a deci să fie și așăzarea lui Draguș : ea cuprindea cu bună samă numai încăperile strict necesare pentru adăpostirea lui, a familiei lui, a prea puțini servitori și a unui număr neînsemnat de trăgători. Strămoșii noștri din evul mediu erau departe de a avea, în privința confortului și a igienii, pretențiunile ce le avem noi în asemene materie. Cunosc multe case boerești din Moldova,

clădite la sfîrşitul veacului al optsprezecelea sau la începutul celui trecut, care se alcătuiau din două, trei sau cel mult patru încăperi. Dealtmintrelea acest Draguş, din care cea mai mare parte a sătenilor proprietari din Cuhnia îşi trage într'adevăr neamul, nu şădea aici în chip statornic: el dispunea de un număr mare deasemene aşăzări.

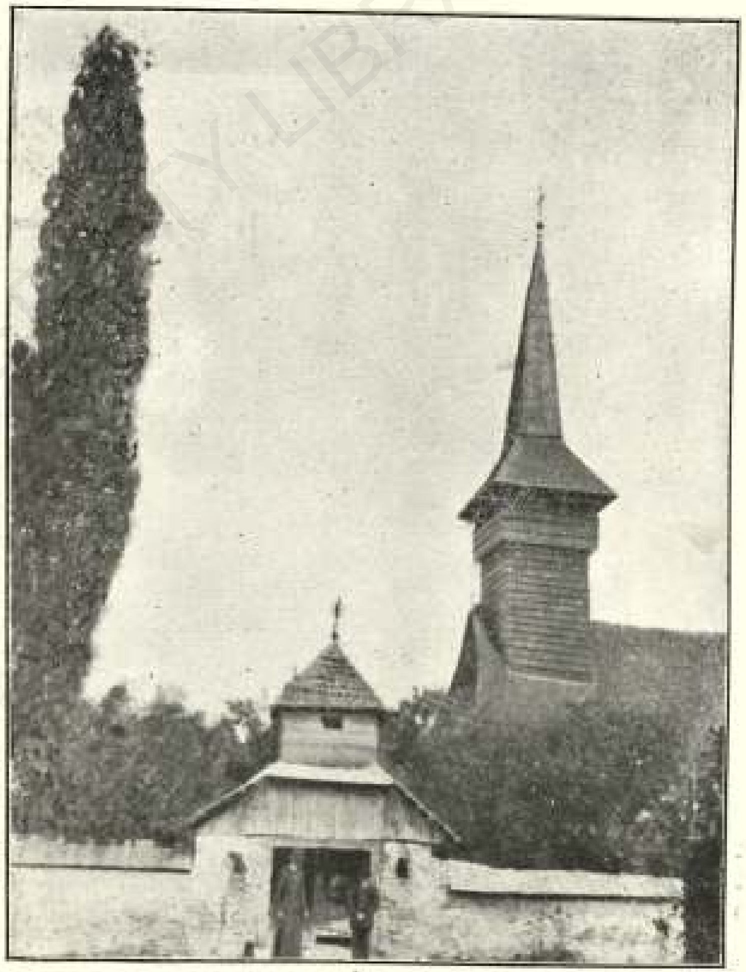
El nu este cum s'ar putea crede misteriosul Draguş al legendei, ci un personagiu bine cunoscut şi bine determinat: Drag, fratele lui Balc şi, ca acesta, fiu al lui Sas, acel voevod al Moldovei, vasal al lui Ludovic cel Mare, isgonit din scaun de către Bogdan: faptul este absolut nedubitabil.

O diplomă bine cunoscută a Regelui Ludovic cel Mare din anul 1365 hărăzeşte voevodului maramureşan Balc, fiul lui Sas, fostul voevod al Moldovei, şi fraţilor săi Drag, Dragomir şi Ştefan, pentru slujbele făcute regelui mai cu samă în Moldova, posesiunea Cuhnia în comitatul Maramureşului, cu dependinţele ei: Iood, Bocicăcel, amîndouă Vişăurile, Moiseiu, Borşa şi amîndouă Siliştele, care au fost confiscate dela Bogdan voevodul şi fiii săi care au fugit pe ascuns în Moldova şi se încearcă s'o păstreze pentru ei spre batjocura regelui.

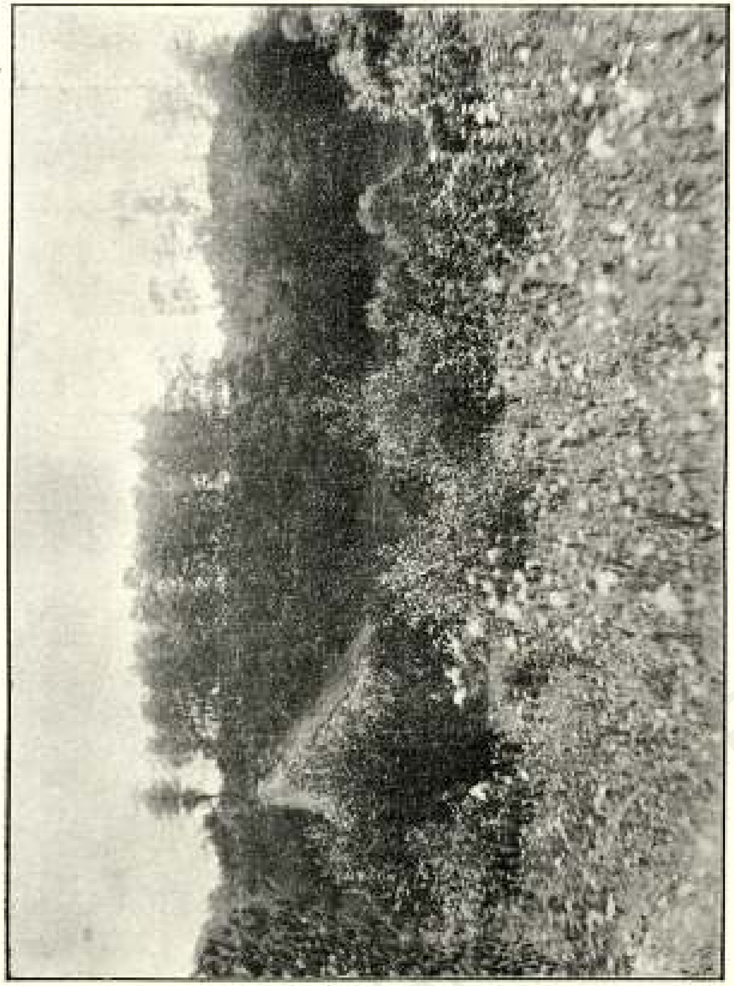
De oarece în acest act lipsesc cuvintele **omni jure et titulo**, rezultă că domeniul Cuhnia cu dependinţele lui era hărăzit nu cu titlul de posesiune nobiliară, ci cu acel de cnezat, cum, după toate probabilităţile, le ţinuse şi Bogdan.

Cînd, la 11 August 1373, în urma poruncii regelui, conventul din Lelesz face hotărnicia susziselor posesiuni şi a altora, nouă, vedem iarăşi lipsind menţiunea **omni juri et titulo** şi sîntem îndrituiţi a conchide că ele tot cnezat rămăsese. Atît poronca regelui, cît şi actul de hotărnicie nu pomenesc de astădată pe Balc, Drag, Dragomir şi Ştefan, ci pe Balc, Drag şi Ioan, fiii răposatului voevod Sas. Tocmai la 22 Iunie 1384, o diplomă a reginei Maria, întăreşte voevodului Balc, comitele Maramureşului şi fraţilor lui, magistrilor Drag şi Ioan, de astă dată cu titlu de posesiune nobiliară (**omni eo jure eodem ad nostram regione racionabiliter pertinere dinoscuntur collacionem**). Regina în act explică că le-a făcut această nouă donaţiune pentru vitejia ce au aratat-o Drag şi Ioan în războiul cu Litvanii şi a izbînzii repurtate de ei prin prinderea căpeteniei duşmanilor, Prezkoya, cînd Drag a primit în faţă o rană cumplită (enorm in facie vulnera... recepisse.[1])

1) Vitejia cea mai strălucită pare a fi apanajul întregii familii a lui Sas. Dragomir, al treilea fiu al fostului voevod al Moldovei, a găsit o moarte glorioasă sub zidurile Vidinului la Maiu 1365, iar Tatomir, un fiu al acestui Dragomir, căzuse lîngă regele Ungariei, în anul 1352, la asaltul cetăţii Belez, în Polonia, care fusese cucerită de Litvani. Dealtmintrelea Rominii maramureşeni în deobşte au tradiţiuni militare din cele mai falnice.

Fotogr. Nr. 3. **Biserica romînă (greco-catolică) dela Cuhnia.**

Fotogr. Nr. 4. Locul unde a fost casa lui Bogdan, intemeietorul Moldovei.

„Viața Românească"

Balc și Drag sau Draguș[1]) se bucurară de mare vază și trecere mai ales în timpul regelui Sigismund: amîndoi fură comiți ai Maramureșului și ai Satmarului, amîndoi, deși erau Romîni și rămăsese credincioși legii răsăritene, deveniră comiți ai Secuilor. Averea lor era foarte mare, din documentele cuprinse în *Diplome maramureșene*, prețioasa carte a lui Ioan Mihalyi, reesă că, pe lîngă Cuhnia și dependințele ei, mai stăpîneau, numai în Maramureș, satele: Iza, Apșa de Jos, Rohna de Sus, Bîrsana, Rozalia, Ruscova, Buștina, Saldobes, Cîmpulung, Voinag, Taras, Teceul Mic, Teceul Mare, Talabor și altele.

Drag sau Draguș era încă în viață în anul 1402. Se vede că, la împărțirea ce a avut loc între Dimitrie și Alexandru, fiii lui Balc, Gheorghe și Sandin, fiii lui Drag, și Vlad fiul lui Ion, Cuhnia a venit în partea urmașilor lui Drag, căci faptul că sătenii-proprietari de aici își trag neamul din Drag este documental dovedită.

Iar cînd acesta și cu Balc au luat Cuhnia în stăpînire, găsind în ființă curtea în care șăzuse Bogdan, ei au urmat s'o întrebuințeze ca reședință cînd stăteau acolo, ca sediu al administrației lor cînd erau absenți, de oarece n'ar fi putut găsi loc mai nemerit pentru a-și clădi așăzarea. Iar Drag fiind strămoșul sătenilor, este lucru foarte firesc ca, cu vremea, să se fi stins orice amintire despre Bogdan, pe cînd acea despre strămoșul comun, dela care decurgeau drepturile lor asupra pămîntului rămînea tot vie.

După tradițiune, biserica cea veche a satului s'ar fi aflat și ea, ca și curtea, pe malul stîng al Izei.

Fotografia de sub No. 5 înfățișează pe *birăul* (primarele) de Cuhnia, Toader Mariș, și el un scoborîtor direct din Draguș, cu soția și o nepoată de fiu a lui. Acest Romîn voinic dispune de o avere de 40—50.000 florini.

Sătenii din Cuhnia stau în deobște bine, aproape toți sînt proprietari. In sat nu sînt Unguri deloc, în schimb însă numărul Jidovilor a crescut în patruzeci de ani dela 4 la 276. De oarece Romînii nu știu ungurește, au fost siliți să aleagă ca notar pe un Jidov. Femeile, ca dealtminteri, în tot Maramureșul, sînt foarte plăcute, unele chiar, ca spre pildă amîndouă nurorile primarului, de o rară frumuseță.

Dupăce avurăm parte de un prînz gustos, luîndu-ne ziua bună dela familia părintelui Anderko și dela primar, am plecat înnainte spre Izigeth pe valea Izei.

Această vale este de o rară frumuseță, mai ales la locul numit Strîmtura (Szgurduk), satele de pe ea mari și frumoase; casele maramureșene, făcute din vălătuci nelipiți pe din afară, avînd de jur împrejur cerdac cu stîlpi de lemn lucrați și acoperiți cu șindilă, au o înfățișare cît se poate de pitorească. Toată

1) Draguș este cu bună samă un diminutiv din Drag.

2) Balc și Drag au înființat și înzestrat cu sate mănăstirea Sf. Mihail din Maramureș. Evlavia însă nu împiedecă pe Balc să-și apropieze herghelille vecinilor.

regiunea străbătută de noi este locuită de o Romînime compactă, voinică, dar prietenoasă cătră străini: pe tot drumul n'am auzit măcar o vorbă ungurească. Am ajuns noaptea la Szigeth: un oraş urît, murdar, cu o piaţă cît un baragan şi a cărei populaţie se alcătunşte pentru cea mai mare parte din Jidovi. A doua zi am plecat cu calea ferată la Körösmezo (Poiana Frasinului), la granița Galiţiei, urmînd partea de sus, de o rară frumuseţă a văii Tisei, strînsă între munţi nalţi şi stîncoşi acoperiţi cu păduri. In această parte a comitatului, Romînii care, precum dovedesc numeroase numiri de munţi şi de pîrae, locuiau altădată aici în mase compacte, au cedat locul Rutenilor emigraţi şi care urmează a emigra necontenit din Galiţia. Lucru straniu. Rutenii ca şi Jidovii vorbesc foarte adesea romîneşte, dar mai niciodată ungureşte. Acţiunea de maghiarizare în Maramureş este departe de a fi încununată de isbîndă.

Radu Rosetti

Fotogr. Nr. 5. **Toader Mariş, biräul (primarele) din Cohuia, şi soţia şi nepoata lui.**

Fotogr. Nr. 6. Femei şi fete din Cuhaia.

„Viaţa Romînească."

ONU

In zilele frumoase de vară uliţile satului sînt pustii şi tăcute. Par adormite cum se încovoaie neregulate, cum se pierd printre casele acoperite cu pae—înegrite de fum şi de vremuri. Din înnălţimi bat mereu undele luminii, coborîndu-se, împînzîndu-se deasupra satului, săltînd ape argintii din tinicheaua clopotniţii.

Pe la portiţe, la umbra duzilor se joacă domol copii în cămăşuţe. În restimpuri latră plîngător vr'un cine rămas acasă, în lanţ, în ograda pustie. Bunici potolite apar din cînd în cînd în portiţe, torcînd din caerul de lînă. Privesc mirate din ochii lor mici ce luminează blînd, din feţele lor sbîrcite.

In zilele frumoase de vară, în zile lucrătoare, rar se rătăceşte vr'un bărbat prin sat.

Dar, în fiecare dimineaţă, cînd soarele e săltat cîteva suluri pe cer, pe calea ce coboară drept prin inima satului, venind din pădure, se zăreşte un nouraş de colb cum se tot apropie. Nouraşul se distramă în restimpuri, se încheagă iar, mai gros, mai luminos. Cînd e aproape, se desluşeşte un omuleţ, frînt de şale, cum trage în spinare o sarcină de lemne.

Copiii cum îl văd se răped de pe la portiţe, sar în jurul lui, se caţără pe nuelele ce se tîrîe prin praful drumului, rîd, chiue, şi-i cîntă 'n cor:

„Onule, Onule,
Ce ne-ai adus, Onule?
Turtă dulce, domnule,
Turtă dulce dela tîrg,
Ş'un covrig.
Ş'un covrig!"

Onul păşeşte mereu, înotînd prin colbul ce-l ridică copiii care-i iesă în cale, tot mai mulţi, scăpărînd din picioruşele desculţe. Ceata, tot mai mare, îl înconjură, îl urmează, şi cei ce nu ajung să se prindă cu mînuţa de un gătej de sarcina lui Onu, păşesc pe lîngă el milităreşte, în tactul: „O-nu-le, O-nu-le, ce ne-ai adus, dom-nu-le."

In faţa portiţii lui Onu ceata întreagă se răpede grămădindu-se să deschidă portiţa. Se înghioldesc, se sgîrie, ţipă şi cînd portiţa e deschisă cei căzuţi în brînci pe cîmpul de luptă se ridică încet, plîngînd amarnic.

Onu îşi leapădă sarcina de lemne sub nucul bătrîn din faţa casei vechi cu păreţii corogiţi. Dintr'o aruncătură de ochi el vede că lacătul iar e pus la uşă. Un zîmbet uşor îi trece peste faţa roşcovană. C'o mînă îşi aruncă pălăria rotundă, care acum nu mai are nici o culoare, apoi se întinde, se scutură. Nu-i aşa pitic cum părea sub sarcina de lemne. Faţa i-e mică, rotundă, pare plină de sănătate. Mustaţa ş'o poartă rătezată şi părul tuns până la piele. Ochii-i albaştri privesc voioşi. C'o mînecă dela cămaşă îşi sbiceşte oboseala, şi se întinde oftînd uşurat, pe pajişte la umbra nucului.

In vremea aceasta copiii şi-au repetat de multe ori cîntecul lor, intonînd silabele.

— Azi n'am aflat nimic băeţi, în zădar v'aţi împins şi aţi făcut un tărăboiu ca nişte pui de ţigan. Nu-s pui, nu-s ouă, nu-i pasere,—şi Onu se 'ntoarce pe-o dungă, apropiindu-şi de cap mînecarul său bătucit cu petece de toate mărimile şi culorile, care par, de departe, nişte bani antici, străini.

Vr'o cinci băeţi se desprind din mulţime, şi, codindu-se încă, spun de-odată: „Eu am deschis portiţa, nene Oane!"

— Aţi putut s'o deschideţi. Dar azi noapte a trecut vijelie mare peste pădure. Frunzele s'au scuturat, crăngile s'au despicat, păserile au sburat, cuiburile pintre spini au picat. Şi de-asupra pămîntului, din înnaltul cerului s'au coborît, ca o furtună, nouă şerpi mari, nouă balauri cu solzii de aur, s'au tîrît reci ca ghiaţa prin frunzele pădurii şi toate ouăle le-au înghiţit. Vai, cum plîngeau azi dimineaţă, în crăpatul zorilor, păserile săracile. Şi păsăroii sburau, ca pietre aruncate din praştii, dau ocoale în jurul pădurii, căutînd duşmanul şi, în durerea lor fără nădejde, îşi smulgeau cu pliscurile penele moi şi scumpe, şi le lăsau pradă vîntului. Şi, rar de tot, de prin vr'o husdoapă, se auzia plînsul chemător a vr'unui puişor, aruncat acolo de aripa vijeliei.

Sarcina de lemne mi-am adunat-o în grabă: poţi aduce sute de care, atîtea sînt uscăturile căzute. Apoi am început să caut după cuiburi. Ştiam că azi e Nenişor la rînd să-i dau nişte ouă de mierlă. Şi cum rătăciam prin pădure cădeau lacrimi mari şi grele de sus, ş'am auzit un glas cum mă chema pe nume: „Oane, Oane!"—Aicea-s Doamne, zic eu, caut un ou lui Nicuşoru morăresii.—Nu mai căuta, zice glasul, că nu vei afla. Spune-i lui Nicuşor că-mi pare rău de el. Glasul făcu apoi: „of-of!" şi părea că s'a pierdut pe-aici la deal în cer."

Onu tace, iar Nicuşor—între cei cinci dinnainte, pune buza şi începe să plîngă cu amar.

Onu îl priveşte cu coada ochiului, zîmbeşte sub musteaţa rătezată, ţepoasă.

„Nu plînge, frăţioare, încă n'am isprăvit povestea, zice Onu, căutînd pe furiş buzunarul mînecarului de lîngă el. Cum veniam pe drum, cu povoara în spate, văd de-o parte o tufă de spini. Stau să mă odihnesc puţin, şed lîngă tufă, şi aici ce aud? Ciripea un pui părăsit. Poate furtuna de azi noapte l-a adus până aici, poate a căzut din gura lacomă a balaurului. Desfac tufa, mă'nţep, da'n urmă iată ce aflai." Şi Onu scoate din buzunar un puişor de mierlă. Ciocu-i era încă tivit cu galbăn. Puişorul tremura şi clipea des din ochişorii lui cît două gămălii de ac.

Cei cinci se aruncară de-odată.

— Nu aşa băeţi, ăsta-i norocul lui Nicuşor" şi i-l dete ficiorașului morăresii. Acesta svîcni repede, tăindu-şi drum prin mulţime. Vr'o cîţiva fugiră după el îndată, iar ceilalţi dupăce văzură că aşteaptă în zădar, se strecurară cîte unul, în uliţă.

Acum era gălăgie pe drum. Jocurile copiilor începuseră. Onu se cuibări bine pe pajişte, la umbră, dornic de somn.

In toate dimineţile pleacă cu noaptea 'n cap în pădure, după lemne. Şi cînd vine află totdeauna uşa încuiată. Dac'ar fi de faţă soru-sa, care-i încue mereu uşa, ar şti el ce buchi să-i spună ca să nu-i ticnească nici prînz nici cină. Dar soru-sa şi cumnatul său Vasile sînt duşi la lucru pe la oamenii ca doi sărîntoci ce sînt.

Şi astfel Onu trebue să-şi înghită mînia, să uite că azi n'a îmbucat nimic şi să se liniştească în stăpînia somnului.

In zilele frumoase de vară Onu doarme regulat sub nucul cel bătrîn, îndată ce-şi leapădă sarcina de lemne şi scapă de copiii de pe uliţă. Dar înnainte de-a adormi, priveşte în restimpuri prin luminişurile gardului, în curtea vecină. Parcă s'ar teme mereu să nu audă de-acolo un glas. Şi teama lui nu e fără te-

meiu, căci bunica din vecini îl păzeşte de multe ori din umbra casei de după gard, până ce Onu rămîne singur şi atunci începe, ca şi cînd ar fi aşteptat de mult clipa asta :

„Facu-mi sfînta cruce, că iar se culcă", zice bătrîna scuipînd o guşă de lînă. Căci dumneaei veşnic toarce ori răsuceşte.

— Facu-mi sfînta cruce !

Onu tace. Se preface că doarme, că n'aude nimic. Atunci bunica, o rubedenie de-a Onului, s'apropie de gard şi zice a treia oară.

„Facu-mi sfînta cruce, că"...

— Fă-ţi-o, zice Onu, căpătînd glas de-odată, să te apere de dracu. Cel din pietre, şi aşa trage la bătrîne.

— Doamne, Oaneo, cum te rabdă inima să stai acasă pe vreme de asta ! Ai voştri de mult s'au dus cu sapa 'n spate.

— Lasă-i să meargă.

— Da, numai cît din oboseala lor trăeşti şi tu leneş, că ai fi bun să te tragă cinii în părău. Om sănătos, tare, un tînăr să zaci toată ziua pe coaste, ca betegii ! Nu ţi-e frică de bătaia lui Dumnezeu ?

— Nu mi-e frică. Şi eu muncesc", răspunde Onu ridicîndu-se într'un cot.

Baba s'aude cum rîde cu răutate :

— Ce munceşti tu ?

— Aduc lemne, zice Onu cu vocea aspră. Sînt calul de povoară a lui cumnatu-meu. Ştii dumneta ?

— Ştiu, ştiu, face bătrîna amărîtă. Măcar de-ai fi cal, dar eşti om şi mi-e ruşine de oameni. Mi-e ruşine că-mi eşti rudenie.

Onu nu răspunde. S'aude numai cum face : Hm !

— Ai să putrezeşti de viu, Onule. Bun e Dumnezeu, dar o să vedem minunea asta. Munceşti ! Aduci o sarcină de lemne şi-ţi pare c'ai clătit lumea din temelie. Doamne şi nu ştiu cui să samene—adaogă bătrîna ca pentru ea. Părinţii lui au fost pîrjol de harnici. Şi toate rudeniile noastre. Da'ce mă întreb eu de rudenii ? Tu n'ai pereche 'n nouăzeci şi nouă de sate, măi slăbănogule, zice iar către Onu.

— N'oiu avea, zice acesta trîntindu-se pe spate.

— Iţi poate fi ruşine, începe bătrîna mai oţărîtă văzîndu-l pregătit pentru somn,—iţi poate fi ruşine că flămînzeşti ziua întreagă, zăcărînd aci la umbră ! Bine face soră-ta că-ţi încue uşa. Las să te hrăneşti cu rădăcini ca dobitoacele, cu mere pădureţe şi cu porumbele.

Bătrîna-i spune cazanii lungi, şi lui Onu i-i ciudă că nu poate adormi. Insă are ac pentru cojocul ei. Cînd vede că nu mai tace, îşi pune o mînă uşor la gură şi'n restimpurile de linişte cînd baba îşi ia răsuflet, începe să grohote încet din gît, cum fac copii să înfurie bivolii ce vin de la păşune.

Bătrîna se înfurie, începe să înjure şi se depărtează dela gard ; nu poate suferi grohotitul lui Onu, în dreptul ei.

Şi în pacea şi umbra dulce a nucului Onu adoarme senin, mulţumit.

Onu a rămas neînsurat. A rămas să trăiască în casa părinţilor săi, cu soru-sa şi cumnatul-său. N'au împărţit averea, ci s'au înţeles aşa că după moartea lui Onu rămîne şi partea lui surorii sale, care avea o fetiţă mărişoară. Bizuit pe puterea ce-o avea la casă, Onu se ferea mereu de lucru. In timpul verii se scula cu noaptea 'n cap şi, luîndu-şi ştreangul vechiu, pornia în pădure după lemne. Cînd se treziau ceilalţi doi, Onu ca 'n palmă.

— Iar a şters-o de-acasă, tu muere !" zicea în fiecare dimineaţă bărbatul.

— Iar ! Să-l fi ars focul. Noi nu ne mai vedem capul de lucru şi el nu vrea să înţeleagă.

— Ba înţelege, d'ai făcut el aşa să ne amărască zilele. De venia şi el astăzi, cum ne-am înţeles aseară isprăviam postata ce ne-a rămas.

Şi într'adevăr în fiecare seară cei doi se împăcau cu Onu, nădăjduind că a doua zi-i va însoţi la sapă ori la secere. Insă Onu mirosia primejdia ce-l aştepta şi le scăpa, totdeauna, din mînă.

Soru-sa, în schimb, îi încuia totdeauna uşa. Şi de aici urma greutatea cea mai mare pentru Onu, până dădeau în coacere poamele. Până pe la Sîmpetru Onu mînca de regulă odată în zi, seara, dar dela Sîmpetru încolo până pela Vinerea mare Onu nu se mai plîngea. Era stăpîn pe toate grădinile din sat,

De-un şir lung de ani ştie toţi merii cu mere văratece din sat, ştie în a cui grădină se coc mai întâiu perele. Şi cele dintâi prune presurate cu praf fin, el le culegea. Din grădina lor părea că sunt poteci care o leagă cu toate grădinele din sat. De cîte ori se cobora pe dîmbul grădinii lor, avea sînul plin tot de alte poame.

Atunci copii de pe uliţă se gudurau în jurul lui, îl priveau dornici în ochi, îi pipăiau sînul cămeşii greu de povoara poa-

melor. Şi dupăce, zîmbindu-le cu drag, împărţia la fiecare un măr, o pară, două nuci, un strugure chiar, copiii eşiau pe portiţă săltînd într'un picior şi cîntînd, pe silabe :

Onule, Onule,
Ce ne-ai adus, Onule ?
Turtă dulce, domnule,
Turtă dulce dela tîrg,
Ş'un covrig,
Ş'un covrig.

Cîte-odată baba din vecini îl surprindea cînd împărţea bunătăţi din sîn copiilor. Aştepta până rămînea Onu singur.

— Iar ai furat, vai de sufletul tău ! începea bunica.

— Cum ai mînca şi dumneta, făcea Onu, căutîndu-se prin sîn. Am o persică, bunico.

— Să n'o arunci, diavole, că-mi legi sufletul cu păcat.

— Las' bunico, stau cu ea în iad şi pentru dumneta, şi-i aruncă persica peste gard.

Bătrîna înjura, îşi făcea cruce, scuipa, dar cu coada ochiului trăgea să vadă unde-a căzut poama.

-- Inveţi copiii hoţi, Oaneo. Ii înveţi să fure. In loc să le dai o pildă bună.

Onu tăcea.

— In loc să-i prinzi pe cei ce se caţără prin prunii oamenilor, tu le ţi-i parte şi-i îndopi cu păcat.

— De ce fac lemnele roade, bunico ? o întrebă pe neaşteptate Onu.

— De ce ? Fac ! zicea baba, neştiind ce să răspundă cu grabă.

— Ca să le mîncăm noi oamenii, bătrîno. Şi muştele şi albinele sug din mustul lor. Apoi noi oamenii nu suntem mai mult decît muştele ?" Şi în vreme ce-i vorbia i mai arunca o pară, un măr moale peste gard.

— Valeu şi vai de mine, făcea bunica încremenită. Mă faci şi pe mine hoaţă, ticălosule. Stai, că am să te spun la tot satul." Insă para, mărul îl văzu unde se restogolise. Dacă-i stăruia mai multă vreme la gard, Onu începea să-i grohotească, ş'atunci bunica, scuipîndu-şi în sîn, mergea să culeagă poamele ce i le aruncase Onu în curte.

Peste săptămînă Onu munceşte într'o singură după amiază : sîmbăta. Taie lemne la jidanul satului şi cîştigă de-un litru de vin pe Duminică.

Duminica trebue să fie în rînd cu oamenii, nu la biserică ci la crîşmă. Işi îmbracă o haină mai curăţică, şi, şezînd la masă, într'un colţ, îşi bea băutura. Nu intră bucuros în vorbă cu oamenii, şi cît ce-şi svîntă vinul merge acasă.

In zilele lucrătoare de vară, cînd e vreme slabă, la Onu acasă e o larmă veşnică, de parcă s'a aprins. Soru-sa e acasă, şi soru-sa nu-l mai slăbeşte din gură ziua întreagă. Are un glas bărbătesc, răguşit, pe care-l suie şi-l coboară ziua întreagă. S'aude până la al patrulea vecin, şi de multe ori trecătorii de pe drum deschid portiţa să vadă ce-i. Onu e toldeauna în curte, şade sub streşina casei pe podmol.

— Da' ia sora asta ! Gîndeşte că ea n'are să mai moară niciodată, răspunde Onu, dacă întreabă cineva ce-i înlăuntru.

Mai răspunde şi el, mai spune-o vorbă, însă dela o vreme are un singur răspuns şi pentru ea ; îi face 'n ciudă grohotindu-i din gît, ceia ce o înfurie pe muere şi mai rău.

Cu apropierea ernei sora şi cumnatul se mai potolesc. Lucrul s'a isprăvit pe hotare, iar Onu aduce şi acum, şi iarna întreagă, în fiecare zi o sarcină de lemne.

Şi, iarna, Onu le mai face o slujbă : cum ştie o mulţime de poveşti vin femei din vecini cu furca şi stau până tîrziu, şi ele cumpără gazul pentru luminat.

Iar, în cîte-o Duminică, stînd cei trei la masă şi cu fetiţa patru, zicea Onu, privind la fată :

— N'ai avut tu noroc, Aniţo, să mă fi făcut un popă ori un domn. Atunci ţi-aşi fi lăsat eu o zestre ca aceia !" Şi părea că-i pare foarte rău că nu-i poate da zestre mare fetei, decît partea lui de casă şi moşie.

— Dă fiecare ce poate, Oane, zicea cumnatul.

Şi trăiau liniştiţi până da gură de primavară. Atunci larma începea din nou în căsuţa bătrînă, prin ogradă, prin grădină, răsunînd până la al patrulea vecin. Iar Onu, de cu nouă vreme, de prin postul Paştilor se încerca de mai poate grohoti din gît, cum fac copiii ca să înfurie bivolii ce vin dela păşune. Şi, văzînd că merge, zîmbia liniştit.

I. Agîrbiceanu.

Statuiei lui Eminescu, — neridicată încă...

„Exegi monumentum aere perennius"
Horațiu

In sufletul romin adinc răsună
Cintarea ta măreață și duioasă;
Ea-i diadema cea mai luminoasă,
Ce neamul tău pe frunte va s'o pună.

...Și va 'nfrunta a timpului furtună
Și 'n veacuri va străbate glorioasă, —
Deci e 'ntruparea ta cea mai frumoasă
Și-ți este cea mai nobilă cunună.

Nu-ți trebuie statui nici osanale,
Căci versul tău cel ferecat în zale
Mai tare-i decit bronzul și granitul...

El e statuia vie-a 'ntregei nații
Și marmora-i dura-va 'n nesfirșitul
Atitor viitoare generații!

Mihai Codreanu

Religiositatea și individualismul poporului englez.

Religiositatea poporului englez, — una din trăsăturile cele mai isbitoare și mai curioase pentru un continental, — o simți de îndată ce calci pe pămintul britanic. Această însușire națională a poporului insular nu lipsește din caracteristicele sufletești ale rasei Anglo-Saxone de pretutindeni, nici din întreaga viață istorică a poporului germanic din Insulele Britanice.

Fără pătrunderea acestei laturi a civilizației engleze, nu se poate înțelege nici viața de acum, nici istoria din trecut, nici literatura din toate timpurile a poporului englez; iar fără cunoașterea înclinărilor firești, de mult săpate în sufletul rasei anglo-saxone, nu poți pricepe forma și cauzele acestei religiosități unice.

E greu de redat icoana religiosității poporului englez prin evocarea vieții religioase de pe Continent: conținutul noțiunilor prinse de aceleași cuvinte e cu totul schimbat. Raporturile însă ale acestei vieți cu deosebitele forme de funcționare a societății, cu organizarea instituțiilor publice, cu nevoile, aspirațiile și idealurile cetățeanului englez, lămuresc originalitatea și spiritul acestei religiosități.

*

Poate nici într'o țară din lume, învățătura lui Hristos n'a pătruns atît de adînc în sufletul omului și n'a adus atît de mult bine omenirii ca în Anglia. Spiritul moralei creștine a străbătut toate manifestările de viață ale civilizației engleze, oglindindu-se în istorie, în literatură, în sistemul de educație... în organizarea tuturor instituțiilor publice. Acest spirit îl simți plutind în viața de toate zilele a Englezului; el încălzește și dă avînt miilor de misionari, care în numele suferinților Mintuitorului răs-

pindesc lumină şi duc alinarea suferinţilor în întunecimile Africei şi ale Oceaniei; el temperează cruzimile civilizaţiei moderne prin cel mai larg şi mai umanitar sistem de caritate publică: —nicăiri spiritul de caritate nu ajută atît de mult pe „aproapele" ca în această ţară.

Pretutindeni clerul englez stă în fruntea mişcărilor umanitare şi culturale*) şi dă exemplul sacrificiului de sine.

Pentru Englezi, ca şi pentru Anglo-Saxonii din America, chestia religioasă nu e decît o formă a chestiei sociale:

„Chestia religioasă poate fi descrisă ca o spiritualizare a „vieţii sociale, iar chestia socială ca o socializare a vieţii religi- „oase". **)

Acelaşi punct de vedere îl afirmă un mare predicator american:

„Apostolii moderni, ca şi cei doisprezece dela început, sînt „trimişi să predice, că «împărăţia cerurilor este pe pămînt». Şi „e clar pentru orice om inteligent că societatea ideală propusă „aici se poate realiza, fie macar în mod potenţial ori în viitor, „numai acolo unde îndreptarea relaţiunilor sociale, conform spiri- „tului şi metodului lui Hristos, e strict luată în seamă ca un punct „esenţial al operei de regenerare". ***)

Activitatea practică a clerului englez confirmă aceste consideraţii teoretice. Mai cu seamă dela începutul veacului trecut, mişcarea filantropică, umanitară şi culturală,—activitatea extra-bisericească, cum s'ar chema la noi,—a clerului englez a crescut atît de mult încît ea covîrşeşte cu mult activitatea strict canonică.****)

Preotul englez nu e un contemplativ salariat al Bisericii, ci e un om de acţiune în serviciul societăţii:—e unul din principalii agenţi conştienţi ai progresului.

Sînt fapte mici care de multe ori aruncă multă lumină. Iată unele:

Nu demult arhiepiscopul de Canterbury a prezidat o întrunire a sergenţilor de stradă din Londra, care cereau o zi de repaos pe săptămînă. El a început seria discursurilor apărînd cu căldură cererea sergenţilor: *cauza* lor a fost cîştigată. Bisericile parohiale sînt puse la dispoziţia publicului; pe uşile lor vezi scris: „Biserica e deschisă publicului toată ziua pentru rugăciune şi meditaţie." Înăuntru găseşti bibliotecă şi pupitru pentru cetit. Predicile clericilor, pe lîngă chestii de morală creştină, tratează chestii ştiinţifice, higienice, sociale, uneori ating şi chestii de politică actuală.

Preotul în Anglia nu e funcţionar al Statului,—care n'are nici Ministru nici buget al Cultelor,—ci e un servitor al publi-

*) „Viaţa Romînească", No. 11, 1910.

**) Francis Greenwood Peabody: The Approach to the Social Question, pg. 191.

***) Charles Reynolds Brown: The Social Message of the Modern Pulpit, pg. 53—54.

****) Francis Warre Cornish: A History of the English Church in the Nineteenth Century, vol. I, Chap. I, II şi vol. II, Chap. XIII.

cului. Atîrnarea preoţilor, mai cu seamă a celor care aparţin Bisericilor disidente, e de public, de la care curg marile venituri ale Bisericii engleze. Ridicarea dar, cît mai sus, a prestigiului clerului e o condiţie de existenţă a lui; şi acest prestigiu nu se poate păstra prin indiferenţă faţă de interesele mari ale societăţii laice, ori prin scăderi personale ale reprezentanţilor Bisericii.

Iată dar una din cauzele care fac din preoţii englezi oameni în adevăr vrednici de cea mai înaltă stimă. Virtutea se poate naşte şi din ipocrizie, cînd prelungirea „omagiului pe care viciul îl aduce virtuţii" ajunge deprindere. S'ar putea afirma chiar că ipocrizia e izvorul tuturor virtuţilor sociale.

Instinctul viu de rasă al poporului englez, care subordonează instituţiile sociale voinţii şi suveranităţii corpului cetăţenesc, a făcut şi din cler o instituţie folositoare şi subordonată. Acelaşi individualism instinctiv al rasei anglo-saxone, care a veghiat în tot cursul istoriei Angliei ca independenţa şi libertatea personală a individului să nu fie încălcate de autoritatea statului,*) a oprit întemeerea tiraniei clericale, după cum a stăvilit absolutismul coroanei regale.

*

Dacă spiritul de caritate,—una din trăsăturile fundamentale ale religiei creştine,—a prins rădăcini atît de adînci în sufletul poporului englez,—mai adînci decît la orice alt popor din Europa,—aceasta nu se datoreşte atît învăţăturii Mîntuitorului cît mai cu seamă unor anumite însuşiri etnice vechi, în care morala creştină a găsit cel mai prielnic teren.

Îndelungatele suferinţi îndurate de Anglo-Saxoni, sub stăpînirea Danezilor şi Normanzilor, poate au contribuit să înplînte în sufletul acestui popor acea simpatie deosebită şi caracteristică faţă de cei care sufăr.**) Tradiţionalul sistem de educaţie al clasei aristocratice engleze,—aşa numitul „The fagging system",—***) urmăreşte lărgirea aceleiaşi simpatii (milă de cei umili şi săraci).****)

Nici o ţară din lume nu se îngrijeşte de săracii săi atît de mult şi atît de demult ca Anglia.

*

Creştinismul, cu caracterul său internaţional şi cosmopolit, a înlocuit tirania politică a imperiului roman prin tirania Biseri-

*) „Viaţa Romînească", No. 9, 1910.

**) The North American Review, pg. 249. Aug. 1911. (Henry W. Nevinson: „Under the Yoke".).

***) „Viaţa Romînească", No. 11, 1910.

****) Un fapt caracteristic: Marea grevă a căruţaşilor din Londra din acest an a lipsit Londra de ghiaţă tocmai pe timpul celor mai mari călduri. Numai spitalele aveau ghiaţă, din cauză că comitetul grevist hotărîse dela început ca serviciul de transport la spitale să nu sufere nimic.

cii asupra conștiinților. Sceptrul aurit, simbolul absolutismului împărătesc, a fost întunecat de sfinta cruce, simbolul voei Domnului și al netoleranții creștine. Dar, după cum absolutismul împăraților romani n'a putut contopi toate popoarele stăpînite în unul singur, și n'a izbutit să păstreze unitatea politică a statului, tot așa sforțările Bisericii creștine de a face din popoare deosebite o singură turmă de credincioși, n'au reușit. Insușirile naționale ale popoarelor, împrejurările speciale istorice, diferențierile de clasă au colorat din ce în ce mai mult și mai deosebit aspectul uniform al civilizației creștine. Unitatea artificială a Bisericii, dela un timp, nu se mai poate menținea: nenumărate schisme anunță cele două mari scindări ale Bisericii creștine din veacul al XI-lea și al XVI-lea... Apoi Bisericile independente se nasc cu sutele: Anglia singură are azi aproape patru sute de Biserici creștine independente. *)

Cu cît individualitatea popoarelor se accentuiază și civilizația lor se complică, cu atît religiile devin din ce în ce mai pămîntești și oglindesc, ca orice alte instituții, tot mai mult caracteristicile naționale și gradul de civilizație a popoarelor. Putem spune despre Biserica creștină că ea s'a scoborît de mult din cer pe pămînt, și că azi, în loc de a mai avea greaua misiune de a fi interpreta voinții cerești în schimbul beneficiilor pămîntești, a început să se mulțumească cu menirea, mai puțin pretențioasă dar mai umanitară și mai folositoare, de a alina suferințile din lumea aceasta în așteptarea răsplății din lumea cealaltă.

Deosebirile între diferitele Biserici creștine implică lucruri mai adînci decît nuanțe de credință și de doctrină. Desigur nu e o simplă întîmplare că popoarele neoromanice sînt în marea lor majoritate catolice, că popoarele germanice sînt protestante, iar că cele slave au îmbrățișat forma orientală a religiei creștine.

Nu e de asemenea o întîmplare că naționaliștii din Irlanda sînt catolici; că în Marea Britanie conservatorii sînt anglicani, iar liberalii și partidele democratice aparțin în mare majoritate Bisericilor disidente; după cum nu fără cauze adînci istorice s'a desvoltat clericalismul conservator din Franța și ultrareacționarismul catolic din Spania.

In însușirile etnice, moștenite și formate de împrejurări istorice speciale fiecărui popor, trebue să căutăm toate aceste deosebiri în spiritul și forma religiei lui Hristos, în care diferitele neamuri creștine își ridică rugile lor către același Dumnezeu.

*

Poporul englez e fără îndoială cel mai religios popor din Europa; religiositatea lui însă are un înțeles special, izvorît din teperamentul etnic deosebit al rasei anglo-saxone.

S'ar putea spune că poporul englez e religios prin temperament, după cum se spune că poporul francez e artist prin temperament. Englezul e înclinat din fire să se concentreze mai mult în lumea chaotică a problemelor mistice și religioase *) pecînd Francezul e atras mai mult de simetria și armonia lumii exterioare.

*) The Free Church Year Book, 1911.

Vechea deosebire între temperamentul celtic și teutonic caracterizează încă, pînă la un punct, pe cele două popoare de pe țărmurile opuse ale Canalului Mînicii.

Francezul moștenește senzibilitatea ascuțită, simțul artistic și veselia expansivă a Celtului, — disciplinate prin o îndelungată educație latină. Englezul e mai mult scoborîtorul Anglo-Saxonului cu sufletul tare și posomorît, ca și cerul învăluit de neguri al Angliei; cu simțirea adîncă, mistică și neliniștită, ca și mînioasa Mare a Nordului cu orizontul'ei încins de cețile alburii ale depărtărilor.

Francezul e atras mai mult de lumea din afară a impresiilor; Englezul simte mai intens nevoia emoțiunilor tari care răscolesc regiunile adînci și turburi ale sufletului.

Aceste deosebiri profunde de temperament contribuesc, fără îndoială, ca cele două popoare să se oglindească atît de deosebit și în spiritul credinții lor.

Francezul, ca și vechiul Celt, e din fire înclinat spre ireligiositate: „Celtul nu ia în serios ca Teutonul, problema destinului. Un instinct nedeslușit de revoltă și de nereligiositate mocnește în el, și niciodată contemplația liniștită a operei divine nu-l recheamă la credință".**)

Și... temperamentele nestăpînite de sentimentul religios-metafizic nu sînt ferite de îngustimea fanatismului nici de scepticismul necredinții totale: bigotul și ateul presupun aceiași structură sufletească, care le dă o egală siguranță și intransigență față de Necunoscut. Ei sînt deopotrivă de liniștiți, căci nu admit regiuni misterioase, nici nu se cutremură în fața marelui semn de întrebare care inchee viața noastră. Și bigotul și ateul crede că cunoaște Necunoscutul: cel dintăiu prin puterea credinții nestrămutate, cel din urmă prin dovada argumentelor evidente. Bigotismul și ateismul sînt două manifestări extreme, ale aceluiași fond sufletesc, care nu se turbură de neliniștitoarea îndoială în fața marilor și eternelor probleme.

Englezul e religios în afară de codul și metafizica religiei creștine: e religios prin instinctul rasei, ca și vechiul Saxon. El are nevoia emoțiunilor religioase, după cum Francezul o are pe acea a emoțiunilor estetice. Emoțiunea religioasă e pentru Englez o recreație și o ușurare sufletească. Il simți acest lucru în bisericile anglicane, cînd glasurile scoborîte ale credincioșilor, învăluite de plînsul înnăbușit al orgii, trimet parcă o simțire dure-

*) H. Taine: Histoire de la Littérature Anglaise (ideie repetată în nenumărate rînduri în cele cinci volume).

**) Augustin Filon: Histoire de la Littérature Anglaise, pg. 12.

roasă ecoului bolţilor de piatră. O vezi aceasta în parcurile engleze, unde tineri şi tinere se adună la un loc să petreacă Duminicile cîntînd împreună psalmi sub cerul liber.

Englezul are şi caută să aibă emoţii religioase; religia pentru el nu e o ipoteză metafizică ci e o stare emoţională necesară vieţii lui zilnice. El nu e nici fanatic, nici necredincios: nu e popor mai tolerant în chestii religioase şi mai religios totodată decît poporul englez.

Pentru Engleji, noţiunea de liber-cugetător nu exclude noţiunea de religios: libera cugetare nu poate încalca domeniul sentimentului religios. Nu poate fi opoziţie între ştiinţă şi religie, ci tocmai dimpotrivă: cu cît sfera ştiinţii creşte cu atît şi punctele de contact ale acestei sfere cu Necunoscutul se înmulţesc.*)

Englezul *simte* că nu poate nega existenţa Marelui Necunoscut şi că nu poate pătrunde în misterele lui; şi, *simte* şi tragicul acestei situaţii. Sentimentul acesta complex şi nedesluşit, poporul englez îl moşteneşte cu puterea instinctului primitiv al Anglo-Saxonului păgîn.

*

Innainte de introducerea creştinismului în Anglia, sufletul Anglo-Saxonului începuse să se turbure, fără speranţă în viaţa viitoare, faţă de marea problemă a morţii. Vechea religie germană, care dăruia oşteanului viteaz o *valkyrie* veşnic tînără şi-l făcea părtaş la banchetul fără sfîrşit al lui Odin, nu-l mai linişteа. Anglo-Saxonul perduse credinţa în această religie, înnainte de sfîrşitul veacului al VI-lea. In locul speranţii naive a orgiei sensuale, în sufletul lui se scoborîse îndoiala mistică: — el înfrunta moartea, ştiind că după ea nu începe o viaţă nouă fericită.

„Singurul din toate popoarele vechi, Anglo-Saxonul a pri-„vit în faţă moartea hidoasă şi nemiloasă, marele întunerec de „dincolo, marea groapă neagră deschisă, pe care nici o imagi-„naţie omenească nu o poate umplea. Aici, poate era secretul „puterii lui.**)

Cît de caracteristice, de adînci şi de frumoase sînt cuvintele *thanului* saxon păgîn din veacul al VI-lea!

In faţa sfîntului Augustin cu suita lui în veşminte aurite, regele Northumbriei consultă sfatul *thanilor*, dacă e de părere să îmbrăţişeze învăţătura Mîntuitorului. Unul din ei se scoală şi vorbeşte: „Iţi aminteşti poate, o rege, de un lucru care se în-„tîmplă uneori în zilele de iarnă, cînd stai la ospăţ cu conţii şi cu „thanii tăi? Focul arde şi sala e încălzită, iar afară e ploae, nin-„soare şi furtună. Iată o păsărică că trece ca o săgeată prin sală; „a intrat pe o uşă şi a eşit pe alta; un scurt moment, cît a tre-„cut, i-a fost bine; ea n'a simţit nici ploaea, nici vremea urîtă „de iarnă; dar acest moment a fost scurt, păsărica a dispărut „într'o clipeală, şi din iarnă a trecut iar în iarnă. Aşa, „mi se pare, e viaţa omului pe pămînt, faţă de timpul nesigur „care se întinde dincolo. Aşadar, dacă această nouă învăţătură „ne poate spune ceva mai sigur, merită s'o urmăm".

*) Comparaţia aceasta, foarte plastică, e a cunoscutului filozof englez H. Spencer, în: „The First Principles", capitolul „Incognoscibilul".

**) A. Filon: Histoire de la Littérature Anglaise, pg. 15.

Sentimentul de zădărnicie a vieţii, spiritul de neîncredere, aproape sceptic, cu care e primită noua religie, nu sînt consideraţiuni teoretice ale unui filozof creştin, ci expresiunea simţirii unui barbar păgîn, a unui om de acţiune, sfetnic regal saxon din veacul al VI-lea.

Conştiinţa aceasta a nimicniciei existenţii noastre nu e o expresie personală excepţională. Ea se găseşte în „Beowulf", cel mai vechiu epos al Anglo-Saxonilor, precum şi în celelalte fragmente epice păstrate din literatura păgînă*) a Anglo-Saxonilor; şi nu lipseşte din operele aproape a niciunuia din marii arhitecţi ai literaturii engleze, — dela Caedmon la Browning.

Nu poate fi vorba aici numai de o influenţă a creştinismului, ori de o şcoală literară, ci de însuşi caracterul naţional al poporului care poartă în el o adîncă melancolie, înnainte de a crede în învăţăturile lui Hristos.

Versurile lui Shakespeare: —

„Sîntem făcuţi din materia
„Din care sînt făcute visurile, şi sărmana noastră viaţă
„E împrejmuită de un somn veşnic." — **)

în care criticii găsesc o profundă filosofie şi o înnaltă expresie, nu sînt nici mai adînci nici mai frumoase decît cuvintele *thanului* saxon din veacul al VI-lea.

In des citatele cuvinte ale celui mai extraordinar şi mai bogat geniu***) din generaţia lui Shakespeare, răsună acelaşi timbru al sufletului poporului englez:

„O elocventă, dreaptă şi a tot puternică Moarte! Pe acei „pe care nimeni nu-i poate sfătui, tu îi convingi; ceia ce nimeni „nu îndrăzneşte să încerce, tu îndeplineşti; şi pe acei pe care „toată lumea îi slăveşte, tu îi alungi din lume şi-i dispreţueşti. Tu

*) Henry Morley: English Writers, vol. I., pg. 276—354.

**) „We are such stuff
„As dreams are made on, and our little life
„Is rounded with a sleep".

Shakespeare: The Tempest, Act. IV. Sc. I.

***) W. Raleigh, a fost om de curte, soldat, marinar, om de stat, orator, explorator şi colonist, industriaş, poet, prozator, filozof, fizician, istoric. Nemuritoarea lui „*History of the World*" a scris-o în închisoare, aşteptînd în fiecare zi, timp de unsprezece ani, execuţia sentinţii de decapitare, care la urmă i-a curmat viaţa.

„aduni la un loc toate măririle, toate vanitățile, toată cruzimea „și ambiția omului și arunci peste ele aceste două scurte cuvinte: *Hic jacet.*"

*

Conștiința apăsătoare a zădărniciei vieții poate duce logic la distrugerea energiei și voinții ori la descompunerea morală a unei vieți de plăceri.

Dar, pentrucă nu logica ci temperamentul e resortul vieții, poporul englez nici nu și-a paralizat energia, nici n'a ajuns popor de *viveur-i*. Temperamentul lui robust și auster a zidit acel individualism dîrz și tenace, atît de caracteristic poporului englez, și a găsit eșire în acțiune.

In locul înclinării spre contemplație ori sensualism, acelaș temperament viguros a desvoltat stăpînirea de sine (self-control), altruismul și renunțarea personală până la puritanism, — adevăratul stoicism englez, care nu cere vieții fericire, dar impune omului să trăiască cît mai demn.

Această ideie se află cuprinsă în versurile puritanului Milton, în acel sublim dialog dintre Adam și îngerul Mihail, trimes de D-zeu ca să alunge pe părintele oamenilor din paradis:

„Mihail răspunse:
„Nici nu-ți iubi viața, nici n'o urî; dar cît trăești,
„Trăește nobil; oricît de mult, oricît de puțin îngădue Cerul:
„Și acum pregătește-te pentru o altă priveliște." *)

Aceiași concepție, exprimată aproape prin aceleași cuvinte, se găsește în „*Beowulf*" și în „*The Seafarer*," **) poeme din vechea perioadă anglo-saxonă. Astfel marele poet englez din veacul al XVII-lea reprezintă spiritul puritanismului și geniul național totdeodată. ***)

Din acest fond sufletesc, morala creștină și-a tras puterea ei de viață și a putut da roade atît de îmbelșugate în Anglia; lui se datorește spiritul unic de caritate publică din această țară.****) Tot acestui trainic substrat sufletesc, literatura engleză își datorește unele din caracteristicele ei esențiale.

---

*) „Michael replied:
„Nor love thy life, nor hate; but, what thou liv'st
„Live well; how long or short permit to Heaven:
„And now prepare thee for another sight."
Milton: Paradise Lost, Book VI. line 552—555.

**) Henry Morley: English Writers. vol. I. pg. 276—348; vol.II. pg. 20—26

***) Bernard Shaw, care sub satira și humorul lui ascunde uneori o adîncă filozofie a vieții, pune în gura unei eroine fraza: „Socot că goana după fericire e cam vulgară".

****) *Caritatea publică în Anglia.* Anglia e cea dintâi țară din Europa care a dat o organizare sistematică serviciului carităţii publice. Sistemul ei a fost studiat amănunțit de țările care și-au organizat aceste servicii în anii din urmă.

Din taxa săracilor *(poor rate)* și contribuția consiliilor comitatelor (county councils și borough councils, din Anglia propriu zisă numai) se string în întreg Regatul-Unit, aproape 550.000.000 lei pe an,—adică mai mult de 11 lei de fiecare locuitor. Taxa săracilor se impune și se administrează local de biurouri speciale numite „*boards of. guardians*", în care intră membri aleși de cetățeni. Controlul suprem îl are un Consiliu General cu sediul în Londra. Norma impunerii e de 6% pe venitul dela proprietăți.

Parte din această sumă se cheltuește cu administrația și întreținerea așa numitelor work-houses, instituții de caritate cu clădiri imense, în care găsești secții de industrie manuală, spital, asil, orfelinat, biserică, grădină într'aceiași împrejmuire de zid, putînd să dea ospitalitate până la 2000 de nevoiași și suferinzi. Cele dintâi work-houses s'au deschis pe la începutul veacului al XVIII-lea; cea dintâi lege a săracilor (*poor law*) datează de pe timpul Elisabetei, din 1601. Numărul celor care primesc ajutorul legii săracilor,—parte în work-houses, iar parte acasă (out door relief),—se urcă la 1.100.000 pe an, adică aproape 3% din populația totală.

Contribuțiile voluntare și veniturile dela legate care, după media celor cinci ani din urmă se urcă la 100.000.000 lei pe an, produc aproape 500.000.000 lei anual, adică încă 10 lei pe an de fiecare locuitor. Aceste sume se string și se administrează de sutele de societăți de binefacere, din care cele ce administrează legate sînt sub controlul biuroului central din Londra, numit „*Charity Commission*". Din aceste sume se susțin mai cu seamă spitalele și tot felul de instituții de binefacere pe zidurile cărora vezi scris cu litere mari: „*supported by voluntary contribution*".

Biserica Angliei și bisericile disidente (n'am date asupra bisericii Catolice) cheltuesc numai pentru opere de caritate și răspîndire a culturii, tot din contribuția voluntară publică, 120.000 lei pe an,—adică mai mult de 2 lei pe an de locuitor.

Numai în Londra se adună pe an 300.000.000 lei pentru caritatea publică: 100.000.000 din taxe (*poor rates*) și 200.000.000 din contribuții voluntare. Astfel pe cînd „*the Board of guardians*" din Londra dispune de 100.000.000 lei pe an, „*les Bureaux de Bienfaisance*" din Paris nu dispun decît de 3.500.000 lei pe an.

In total bugetul carității publice e mai mare decît o pătrime din bugetul statului, care a ajuns la 4.000.000.000 lei anual. Din bugetul statului însă se varsă cam 150.000.000 lei pe an pentru pensiile lucrătorilor bătrîni, trecuți de 70 de ani. Dacă aceste pensii sînt un act de dreptate socială, ele sînt în acelaș timp și un act de caritate, de oarece statul n'a făcut rețineri asupra salariilor muncitorilor.

Dar în afară de bani e contribuția de muncă gratuită pentru scopuri caritabile, umanitare și culturale a numeroșilor adepți din societatea „Salvation Army"; a celor 55.000 predicatori, partizani ai bisericii dizidente, care, fără nici o răsplată materială, cutrieră satele cu lămpi magice și cinematografe, ținînd conferinți populare asupra celor mai variate subiecte științifice, sociale și morale. Apoi, zecile de mii de misionari, de conferențiari ai extensiunilor universitare și ai Școlilor de Duminică (Sunday Schools), în care peste 6.000.000 de auditori au putut asculta diferite cursuri în anul 1909. (Fry: Guide to London Charities. The Official Year Book of The Church of England. The Free Church Year Book. Mermeix: L'Angleterre pg. 249—292).

Poate fi oare o întîmplare că predominarea spiritului umanitar e una din trăsăturile fundamentale ale literaturii engleze?

E această însușire produsul creștinismului, al unei direcții literare, ori e expresia fondului sufletesc însuși al poporului englez?

Ea nu lipsește din literatura engleză pagină; e exagerată în timpul puritanismului și e slăbită numai în perioada lui Dryden și Pope, cînd, sub influența literaturii franceze, scriitorii

acestei epoci îşi sterilizau sufletul pentru a rafina expresia. Dar e caracteristic, că literatura îngrijită şi rece a acestei epoci, produsă de ucenicii lui Boileau,—cu toată dexteritatea ei stilistică,—e privită rău de criticii englezi, care chiar pe Dryden nu-l consideră decit ca pe „cel mai mare om al unei epoci mici". *)

E caracteristic de asemenea că şi cetitorii englezi din toate straturile sociale, preferă pe necioplitul fecior de căldărar, care a scris fără să-şi îngrijească stilul,—dar cu profundă sinceritate de simţire,—în singurătatea apăsătoare a închisorii, cartea cea mai răspîndită poate din lume, după Biblie. **)

De cîteori închisorile au dat omenirii mai multă lumină decît academiile!

Shakespeare, care pe lîngă geniu reprezintă şi cel mai tipic suflet al poporului englez, are multe scăderi artistice în formă, dar niciodată nu e nesincer în creaţie: simţirea lui trece direct în expresie. O atmosferă de simpatie largă şi de umanitate pluteşte pretutindeni în piesele lui; ea se întinde până şi asupra crimelor celor mai îngrozitoare. Asasinarea Desdemonei ajunge cea mai poetică scenă de iubire, şi sfâşietoarea compătimire ce se trezeşte în sufletul nostru pentru suferinţile Maurului ne face să uităm victima geloziei lui.

Ne e milă de Othello, căci el sufere adevărat; ne e milă de Macbeth, cînd viziunea crimei lui îl chinue; simţim milă şi pentru Shylock, cînd îşi povesteşte tînguitor suferinţile, dar ne revoltăm împotriva lui, cînd se transformă în fiară neîmblînzită şi vrea răsbunare—adică suferinţa altuia—în numele dreptăţii.

Este în Shakespeare un principiu mai înnalt decît dreptatea: este mila. Shakespeare o proclamă direct prin glasul Portiei:

„Nimeni dintre noi nu trebue să-şi caute mîntuirea în cursul „justiţiei; să ne rugăm pentru milă, şi aceiaşi rugăciune să ne „înveţe pe toţi să punem milă în faptele noastre". ***)

Shakespeare reprezintă spiritul Renaşterei engleze, adică a perioadei celei mai puţin creştine din istoria literaturii engleze, împotriva căreia s'a născut reacţiunea puritană ca o protestare.

Nu e vorba dar aici de o predică de morală creştină, ci de un sentiment profund care nu rămine singuratec în literatura engleză. Desigur sînt mulţi cetitori romîni care au lăsat lacrimi pe paginile romanelor lui Dickens şi Thackeray; dar poate în nici un scriitor nu se găsesc atît de concentrat exprimate sentimentul

*) Ruskin în „The Modern Painters" ajunge la concluzia că, marea artă e totdeauna expresia unui suflet înnalt, şi că frumosul în artă atîrnă de sinceritatea sufletului atît din punct de vedere al convingerii cît şi al intensităţii simţirii.

**) The Pilgrim 's Progress by Bunyan.

***) „That in the course of justice none of us
„Should see salvation; we do pray for mercy,
„And that same prayer doth teach us all to render
„The deeds of mercy".
Shakespeare: The Merchant of Venice, Act. IV. Sc. 1.

zădărniciei vieţii şi mila de soarta noastră nefericită ca în ţăranul, fecior de zidar Carlyle:

„Sărmane om rătăcitor! Nu eşti oare încercat şi lovit de „nefericiri, cum sînt şi eu? Fie că porţi mantia regală ori „zdreanţa cerşetorului, nu te simţi oare istovit şi peste măsură „de împovorat? Şi patul tău de hodină nu-i decît mormîntul. „O frate, frate! Pentru ce nu pot să te ocrotesc la peptul meu „şi să-ţi usuc lacrimile din ochi" ! *)

Nu literatura engleză exprimă spiritul religiei creştine, ci spiritul religiei creştine din Anglia e expresia aceloraşi însuşiri ale poporului englez, care au găsit forma lor artistică în literatura naţională a ţării, încă înnainte de îmbrăţişarea creştinismului de cătră Anglo-Saxonii păgîni.

*

Individualismul englez în organizarea Bisericii. Instinctul de libertate şi independenţă personală, atît de caracteristic rasei Anglo-Saxone, a străbătut şi în istoria Bisericii din Anglia după cum a pătruns în organizarea tuturor instituţiilor publice ale poporului englez.

În Anglia, raportul între Biserică şi credincios e acelaşi ca şi între cetăţean şi Stat, adică de subordonare a Bisericii; şi aici fiind vorba de libertatea de conştiinţă, respectarea acestui raport este indiscutabilă:

„Nici o organizaţie ori autoritate nu poate să înlocuiască „dreptul comunicării nemijlocite a sufletului credinciosului cu „Dumnezeu". **)

Cînd St. Augustin a propus regelui Northumbriei trecerea la creştinism, el nu a luat nici o hotărîre până ce n'a întrebat sfatul thanilor. Clovis a procedat mai simplu: s'a vîrît în apa sfinţită şi a poruncit sfetnicilor lui să-l urmeze. Din acel moment Francii au devenit creştini. Procedarea nu numai e deosebită dar e şi caracteristică pentru cele două popoare. Chiar dacă aceste povestiri sînt legende, lucrul nu se schimbă, căci legendele, în locul adevărului istoric, cuprind direct caracteristica sufletească a poporului care le-a făurit.

Biserica catolică din Anglia, prin situaţia geografică a ţării, era mai puţin atîrnată de papă decît cea din Franţa şi Germania; şi cursul evenimentelor istoriei trecute dovedesc mai multă prudenţă a papilor faţă de Anglia. Cu toate acestea, şefia spirituală a papei nu era bine privită de poporul englez: episcopul de Lincoln, Grosthead, atacă violent pe papă, pe la începutul veacului al XIII-lea, ca pe un prinţ străin căruia Anglia îi plăteşte tribut. El calculează că *anatele* din Anglia se ridică la o sumă mai mare decît venitul regelui şi stîrneşte pro-

*) Carlyle: Sartor Resartus, Book II. Chap. IX.

**) Francis Greenwood: The Approach of the Social Question, pg. 196.

testări publice împotriva papei.*) Walter Map, cleric şi el, creiază pe la sfîrşitul veacului al XII-lea un gen literar, anume pentru a satiriza trindăvia călugărilor catolici. **) Rasa călugărească şi spiritul de corp al Bisericii catolice nu distruseseră în aceşti îndepărtaţi premergători ai Reformei spiritul lor naţional. Wiclif şi Lollarzii prevestesc nouri pe orizontul catolicismului papal din Anglia. Reforma în Germania o face un călugăr, pe motive de ordin moral; în Anglia o face un rege, pentrucă papa discută autoritatea regală:—e o reformă politică. Autoritatea papei e perdută odată cu Reforma pentru totdeauna în Anglia; svîrcolirile din timpul războaelor religioase accentuiază mai mult subordonarea Bisericii anglicane sub autoritatea laică. Şeful Bisericii anglicane e însuşi regele Angliei. Puritanismul ajunge să aibă putere politică în stat, dar după ce primejdia catolicismului a trecut, absolutismul lui militar, atît de nepotrivit cu spiritul poporului, devine odios şi-l aruncă în discredit desăvîrşit. Nici o formă absolutistă trainică nu s'a putut întemeia în Anglia, fie ea acoperită de mantia regală ori de rasa preoţească.

Cu toată religiositatea lui adîncă, poporul englez nu şi-a sacrificat independenţa pe altarul credinţii.

*

Spiritul individualist englez şi-a lăsat pecetea lui caracteristică atît pe raporturile dintre Biserică, Stat şi Societatea laică cît şi pe organizarea însăşi a Bisericii.

Lăsînd la o parte Biserica anglicană stabilită şi Biserica catolică, spiritul de independenţă personală şi libertate de conştiinţă a creat încă aproape patru sute de Biserici disidente independente. Dar dreptul de a întemeia o Biserică îl are oricine în Anglia: succesul atîrnă însă de masa cetăţenilor, la care noul reformator se adresează. Aduce el o nouă interpretare luminoasă, pe care o poate susţinea victorios în faţa auditorului? Încălzeşte sinceritatea lui sufletul acelora care îl ascultă şi care îi discută teoriile? Chestia se hotărăşte prin plebiscit ca şi legile guvernului: numărul aderenţilor e numărul celor care primesc Reforma. E un adevărat sistem al reprezentării minorităţilor în sinul Bisericii creştine.

Anglia are o Biserică oficială,—Biserica Anglicană stabilită,—dar nu are, după cum am spus, nici Ministru nici buget al Cultelor. Biserica e un fel de corporaţie căreia i s'a acordat acest privilegiu onorific; în schimb însă ea trebue să se supue legilor de organizare votate de „Camera Comunelor".

Îmbrăcămintea preoţilor, ritualul, leturghia, durata serviciului religios, cartea comună de rugăciuni... toate sînt fixate de Parlament prin lege. E liber însă preotul în interpretare, comentarii şi în predici; şi această libertate e aproape neîngrădită,

*) Henry Morley: A First Sketch of English Literature, pg. 59.
**) Ibid. pg. 78.

căci e libertatea de conştiinţă. Nimeni nu se poate amesteca în aceste chestii: inspectorii care reprezintă pe episcopi, şefii dioceselor respective, nu pot controla decît dacă legea s'a aplicat ori a fost călcată în privinţa cultului,—peste aceasta nu poate trece. De aici urmează lipsă de unitate spirituală chiar în sinul Bisericii oficiale.

*

Clerul superior al Bisericii oficiale se compune din doi arhiepiscopi şi treizeci şi cinci episcopi. Inferiori în erarhie, nu însă subordonaţi, sînt marii preoţi ai catedralelor şi ai unelor biserici (*Dean, canon*); apoi sînt preoţii parohiali (*vicar, rector, curate*), care au şi ei o independenţă garantată de inamovibilitate, care nu poate fi stricată decît de tribunalele civile.

Cum se aleg şi care e puterea episcopilor? De fapt arhiepiscopii şi episcopii sînt numiţi direct de Primul Ministru, în numele regelui,—căci în Anglia toate se fac după formula aceasta, deşi „Regele Angliei şi Împăratul Indiilor" are mult mai puţină putere în stat decît un Preşedinte de republică. În formă, episcopii şi arhiepiscopii se aleg de adunarea marilor preoţi de catedrale (*chapter of canons*). Procedura: Primul Ministru trimete o adresă preşedintelui adunării (*Dean*), ca să o convoace şi propune în acelaşi timp, în mod oficial, şi numele celui care trebue să fie ales. Adunarea înţelege totdeauna că voinţa ei nu poate decît să coincidă cu voinţa guvernului care e suţinut de „Camera Comunelor". Preoţii superiori (*Dean*) se numesc tot de Primul Ministru după următoarea procedură: Adunarea (*chapter of canons*) recomandă doi candidaţi la locul vacant, iar Primul Ministru numeşte pe unul din ei. Într'un cuvînt clerul superior e numit de autoritatea laică superioară.

Care e puterea episcopilor?

Ei sînt şefii dioceselor şi au un corp de diaconi şi arhidiaconi care inspectează bisericile parohiale ca să observe dacă legea se aplică, dacă raporturile sociale dintre preoţi şi cetăţenii din localitate sînt raporturi de încredere şi de stimă. Nimic mai mult.

Care e sancţiunea în caz de infracţie? Ce putere are episcopul în această împrejurare?

Episcopul nu are altă putere decît să dea în judecată pe acuzat. De oarece însă legile călcate sînt legi votate de „Camera Comunelor", acuzatul va fi judecat de tribunalele civile. Prima instanţă e tribunalul diocesei, compus din Episcop, care susţine acuzarea, şi un magistrat superior laic. A doua instanţă, la care acuzatul are drept de apel, e aşa numita „*The King's Bench*", o înnaltă curte de justiţie compusă excluziv din judecători laici. A treia instanţă e „Consiliul Judiciar" al aşa numitului, „*Privy Council*," cea mai înnaltă instanţă după Consiliul Judiciar al Camerei Lor-

zilor. Din acest consiliu judiciar fac parte și cei doi arhiepiscopi și episcopul Londrei, dar numai cu rol pur consultativ.

Care este raportul între episcopi și preoții superiori ai catedralelor și marilor biserici *(Dean, canon)*?

Independență absolută. Acești preoți sînt inferiori în grad, dar formează un corp cu desăvîrșire neatîrnat față de episcopi. Dacă arhiepiscopul ori episcopul din eparhie dorește să oficieze într'o catedrală, el nu poate face aceasta fără consimțimîntul Decanului catedralei *(Dean)*. In acest caz el nu e decît oaspetele *Dean*-ului, nu stăpînul catedralei.

Care e raportul de putere între episcopi și preoții parohiilor? Cine numește pe acești preoți?

Pentru a se înțelege lucrurile mai clar e nevoe de oarecare lămuriri asupra originii și sumei veniturilor Bisericii anglicane.

*

In Anglia sînt 20,000 parohii ale Bisericii Anglicane, din care numai 12,000 au înzestrări individuale *(endowments)* investite în proprietăți. Aceste proprietăți ale bisericilor nu sînt decît vechile donații ale pioșilor întemeetori de biserici de altă dată.

Pe lîngă renta proprietăților bisericești, multe din cele 12,000 parohii mai au un venit dela anumite proprietăți particulare. Această servitute a unor proprietăți particulare față de Biserică e rămășița vechiului drept de dijmă, pe care unii proprietari îl acordau de bună voe bisericilor de pe proprietățile lor. Cu trecerea veacurilor proprietatea și-a schimbat stăpînul, obligația ei însă față de Biserică s'a păstrat, și darea în natură s'a prefăcut în plata unei sume fixe de bani pe fiecare an.

Azi cele 12,000 parohii au un venit anual de: 31,000,000 lei din rentă, 38,000,000 lei dela vechile dijme și 10,000,000 din dobînzile capitalurilor adunate din economii. *)

Pe lîngă averea celor 12,000 parohii, Biserica anglicană are proprietățile episcopiilor, catedralelor și marilor biserici. Toate aceste proprietăți, care înainte se administrau deosebit, au fost concentrate în 1836 sub administrația unei instituții anume creată: — „*The Ecclesiastical and Church Estates Commission*", — un fel de Casă a Bisericilor.

Venitul acestui capital al averei Bisericei anglicane se urcă la 46,000,000 lei pe an, din care se plătesc salariile arhiepiscopilor, episcopilor, înalților preoți și ale celor 8,000 parohi ai parohiilor neînzestrate *(not endowed)*.

*) Aceste venituri nu sînt concentrate sub o singură administrație, ci fiecare parohie își administrează singură veniturile ei; de aici urmează o neegalitate de venituri între parohii. Pentru a preîntîmpina, măcar în parte, acest neajuns există venitul de aproape 1,000,000 lei pe an dela fondul inalienabil lăsat de regina Ana — „*Queen Anne's Bounty*", — administrat de Stat. Acest venit se repartizează la parohiile cu venituri prea mici.

Dacă la aceste venituri se adaugă onorariile pentru serviciile religioase private și contribuțiile voluntare ale pioșilor Bisericii anglicane, în sumă aproximativ de 120,000,000 lei anual, ajungem la cifra de 245,000,000 lei pe an.

Cam acesta este bugetul Bisericii anglicane pentru salariile preoților *(living)*, întreținerea bisericilor și seminariilor, întreținerea cimitirilor, misiuni religioase, opere de binefacere și culturale. Din suma totală, operele de caritate și de răspîndire a culturii în masele populare absorb 100,000,000 lei pe an.

Bugetul Federației Bisericilor disidente nu se urcă decît la suma totală de 60,000,000 lei pe an, aproape în întregime soldat de contribuții voluntare. Din această sumă cam 20,000,000 lei se cheltuesc anual cu opere umanitare și culturale.

Iată dar peste 300,000,000 lei care intră pe fiecare an în mînele clerului anglican și disident, lăsînd de-oparte bugetul Bisericii catolice.

La acest ridicat venit al Bisericii, Statul nu contribue cu o centimă. E liberă dar Biserica anglicană să plătească arhiepiscopului de Canterbury un onorar de 375,000 lei anual, arhiepiscopului de York și episcopului de Londra numai cîte 250,000 lei pe an, și să nu lese în mizerie decît pe nouă din cei treizeci și cinci episcopi, cărora le mai lipsesc încă cîteva mii de lei pentru a primi onorarul rotund de 100,000 lei pe an, *).

Cu toate aceste salarii extraordinare, puterea acestor înalți demnitari ai Bisericii anglicane, în organizarea de stat a Angliei, e în raport invers cu sumele pe care le primesc. Am văzut la ce se reduce puterea lor față de corpul bisericesc al catedralelor și marilor biserici, și în parte chiar și față de preoții parohiilor. Am văzut că în cazuri de infracții la legile țării, hotărîrea o dă instanța laică; că numirea însăși a episcopilor anglicani se face de fapt de Primul Ministru, care poate să fie de altă confesiune, cum, de exemplu, e azi d. Asquith și cum a fost Campbell Bannerman.

Pot episcopii măcar numi pe preoții din parohiile lor? Nu, în toate cazurile. In cele 12,000 parohii cu înzestrări proprii, preotul, de fapt, e numit de proprietarul domeniului respectiv, tot așa după cum episcopul e numit de Primul Ministru. Dar dacă acel proprietar e disident ori chiar *evreu?* Aceasta nu schimbă nimic. Proprietarul domeniului care servește o rentă bisericii *are dreptul să recomande* la locul vacant ca preot paroh pe cine vrea el, — bine înțeles pe un eclesiastic. Poate episcopul refuza numirea? De fapt nu. Dacă episcopul nu se unește în păreri cu patronul laic al preotului recomandat, trebue să facă un raport motivat. Motivarea însă nu poate conținea decît cinci motive valabile (cu privire la sănătate, moralitate, impietate, datorii bănești, corupția patronului prin bani), hotărîte prin lege. Orice

*) The Official Year Book of the Church of England. The Free Church Year Book. Mermeix: L'Angleterre, pg. 263—302.

altă consideraţie personală a episcopului n'are valoare legală. Cine judecă acest raport în caz cînd episcopul refuză numirea celui recomandat?

In caz cînd episcopul, întemeiat pe raportul legal, refuză numirea, iar patronul şi cel recomandat cred că raportul e nedrept, şi patronul şi cel recomandat ca preot la locul vacant dau în judecată pe episcop pentru ofensă personală: cel dintâiu îl chiamă la bara Curţii (*The King's Bench*), cel de al doilea la tribunalul diocesei, în care intră episcopul şi un magistrat laic, superior. Ambii ofensaţi apoi au dreptul de apel la Consiliul Judiciar al Innaltului Consiliu „*The Privy Council*", în care cei doi arhiepiscopi şi episcopul de Londra, singurii clerici din Consiliu n'au, după cum am văzut, decît rol consultativ. E clar dar cine numeşte preoţii din cele 12,000 de parohii cu înzestrări. Şi pentru religioşii Englezi nu e lucru curios că, în unele cazuri, un evreu numeşte preotul parohiei creştine.

La rîndul său, patronul nu poate proceda cu uşurinţă, căci recomandarea se transformă în chestie personală, în care onoarea şi prestigiul lui sînt în joc.

Episcopul însă poate numi direct pe preoţii din cele 8,000 de parohii fără înzestrări (*perpetual curates*). Odată însă ce i-a numit, ei sînt inamovibili: episcopul nici nu-i poate muta, nici destitui. Autoritatea superioară bisericească controlează, nu conduce parohiile, după cum guvernul central controlează autorităţile locale care se conduc singure. Puterea suverană şi în organizarea clerului e puterea laică a justiţiei şi... puterea morală a opiniei publice, căci, dacă clerul ar provoca scandaluri prin purtarea lui şi şi-ar perde simpatia în masa cetăţenilor, o campanie de secularizare ar avea ecou în „Camera Comunelor."

Dar au episcopii putere măcar în ordinea spirituală a organizării Bisericii anglicane?

In această privinţă puterea lor e absolut nulă. Episcopul diocesei poate convoca în adunări anuale (*convocation*) pe preoţii din eparhia lui, dar numai cu permisiunea specială a Primului Ministru, şi, nu are dreptul să pue în discuţie decît chestii de ordin material, referitoare la nevoile de corporaţie ale Bisericii. In aceste întruniri se pot discuta numai chestii asupra cărora Primul Ministru, — în numele regelui care e şeful Bisericii, — şi-a dat avizul de mai înainte. Nici într'un caz nu se pot discuta chestii de dogmă, de canoane, de ritual ori de disciplină; toate aceste sau ating libertatea de conştiinţă a cetăţenilor, sau calcă dreptul autorităţii laice a statului. Primul Ministru poate invita adunarea să-şi dea părerea asupra unei anumite chestii, dacă vrea; hotărîrea adunării însă nu e decît un simplu deziderat, pe care Primul Ministru poate să nu-l ia în seamă. „Camera Comunelor" e singura autoritate care hotărăşte şi în privinţa cultului şi disciplinii clerului, iar în „Camera Comunelor" nu pot fi aleşi preoţii anglicani.

Puterea Bisericii oficiale în această ţară religioasă, fiind atît de redusă faţă de puterea laică, ea e silită să caute sprijin în opinia publică, a cărei simpatie şi încredere n'o poate avea decît prin prestigiul înnalt şi prin zelul ce-l desvoltă în toate chestiile cu caracter social. Ea simte că numai legăturile strînse cu interesele societăţii îi poate dovedi nevoia de a exista.

Bisericile disidente, trăind aproape exclusiv din contribuţia voluntară, sînt încă în mai mare atîrnare de masa publicului. Cele mai numeroase din aceste Biserici au format în 1894 aşa numita „Federaţie a Bisericilor libere", cu organizaţie comună, pentru a-şi apăra interesele şi a lupta împotriva Bisericii Anglicane, — căci federaţia e împotriva Bisericii de stat. Această federaţie, deşi ca asociaţie religioasă e în afară de politică, reprezintă totuşi partidele democratice ale Angliei, după cum Biserica Anglicană reprezintă partidul conservator.

Ea a dus şi duce campania împotriva lorzilor şi a asigurat reuşita guvernului liberal în cele două alegeri generale din urmă.

*

Iată cum voinţa tenace a masei cetăţeneşti, isvorită din regiunile adînci ale instinctelor poporului, a ferit Anglia de relele clericarismului ca şi de neajunsurile centralizării Statului. Anglia, ţara cea mai religioasă din Europa, are clerul cel mai *laicizat* şi mai supus controlului direct al cetăţenilor. Nu există aici autoritate mai superioară decît autoritatea de jos a masei cetăţeneşti. Oricît de complicate şi de poleite ar fi ramurile organizărilor laice şi clericale, toate au punctul de sprijin în voinţa ei. Ultimul cuvînt e al ei, pentrucă nu *vrea* să-l cedeze altora, fie ei lorzi ori arhiepiscopi.

I. Botez

E V A

„...Ci pentru Om nu se găsi o tovarăşe, ca să fie în preajma lui. Atunci Dumnezeu lăsă să cază o toropeală adîncă asupra Omului...“
(Genesis: Cap. 2—; verset 20—21).

Luceă Edenul tînăr sub aurora nouă;
Surisul mulţumirii, ce Tatăl-Ziditorul
Topise peste lucruri, îşi mai plutia fiorul
Tremurător şi proaspăt pe'ntinderi, ca o rouă;
Neştiutor de sine—cum creşte albul nufăr—
Şi singur-era Omul în strălucirea ceea.
Căci flori erau şi stele—dar încă nu Femeia.
Chemă atuncia Tatăl-cel-Sfînt prin veşnicie
Văzutele făpturii din patru zări să vie
Şi'n straiu muiat în raze stînd omului în faţă,
Să-l bucure în suflet, să-l ştie domn pe Fire,
Iar el să le dea nume şi-un zimbet de iubire.

Cu ochi neturburi încă de praful sur al vieţii,
Cu-auzuri ne'nnoptate de vaerul durerii,
Intîiul om bea plină uimirea frumuseţii:
E cina lui de taină din unda ce nu moare—
Cuminecare-adîncă cu a sfintei vieţi isvoare—:
Aude'n flori mireasma cum urcă prin tulpină,
Trec păsări—flori cu aripi—să-şi facă'n cer grădină,
Privighetori de aur sînt lumile de astre
Şi cerul e doar unda cîntării lor albastre...
...Adam, ce-i încă'n suflet cu lucrurile frate,

Pricepe să le afle cîntarea unui nume—
Ecou din pulsul însuşi ce'n fiecare bate—
Cînd ciripit, cînd licăr, cînd tunet crunt, şi cînd
Cuvînt gustos ca mustul de fructe plin muşcate...
Şi-şi poartă omul ochii pe însmăltarea verde,
Pe-atîta bucurie, ce'n văi şi'n cer se pierde
În scara slăvii nalte să-şi cînte noul nume,—
Şi-o lină obosire pe suflet i s'adună—:
El simte,—aşa'n neştire, că fruntea lui stăpînă
E singură în Fire—; că n'a 'ntîlnit o mînă
Să i se 'ntindă lină şi albă cum a lui e—;
Şi-l cearc'o'nduioşare cum n'ar putea s'o spuie—:
Dorinţi iau glas într'însul, chemări neînţelese
Spre-un lucru fără nume ce nu şi-l poate ţese
Şi-i totuşi în plutire în el şi'n vînturi parcă;
Larg zumzet de lumină văzduhurile'ncarcă
Cu pulberile vieţii, polen de rodnicie
—Se'nchide'n tremur geana-i de-orbirea aurie—!
Dulci bori aromitoare şi umed-tămîiete
Din respirări de seve vin nările-i să'mbete,
O toropire caldă ia mintea-i şi-o scufundă,
Un somn adînc îmbracă tot corpu-i ca'ntr'o undă,
Şi'ntîiul om, zadarnic, divin de gol, stingher,
Adoarme feciorelnic între pămînt şi cer...

. . . .

...S'afundă 'ncet în apa de somn, care 'l îmbie...
Dar iată, unda minţii e tot mai străvezie—:
Sub ochii'nchişi mijeşte lumină dinspre zare—
Treptat, un cer se'ntinde cît sufletul de mare—
Şi-i însuşi *el* tot cerul, şi-i cel ce-aprinde sorii,
El păsările-avîntă, *el* arde'n para florii,
El una e cu unda puterilor vieţii
Şi'n el reface omul mirajul frumuseţii—:

Adună de pe ape tot aurul luminii,
Zimbiri ia din albastru şi dulci sfiiri din stele,
Ia humei albul candid ce-l ard spre ceruri crinii,
Resfrîngeri fură rozei şi smirnă din mireasma-i,
Şi, din mişcări de ramuri, din şerpuiri de unde,
Din mlădieri de sboruri,—din tot ce-i cînt de linii,

Din tot ce-i ritm în astre şi'n susurul pădurii,
Din propria-i văpaie în aiurirea gurii,
Şi din dorirea surdă ce-i singeră prin vine——
Un vis de încîntare el face pentru sine—:
Desprinde-o 'nfiorată, topită oglindire
Din tot—şi înfiripă o dulce Nălucire,
Făptura sor' să-i fie şi seamăn lui în Fire—
Ca scînteierea 'naltă ce-i mai suride 'n minte
Din propria lui umbră în iezerele sfinte,—
O albă 'ntruchipare din el şi Nesfirşire,
Ceva ce-i el, şi-i altul, şi-i totuşi lumea 'ntreagă,
Printr'însa, necuprinsul din el să-şi înţeleagă—:
Cum roua,—vis al florii,—în mărginita-i undă
Resfringe nesfirşirea şi 'n floare o cufundă...

..Din tainicele-i nalturi, Deapururi-Milostivul
Surise peste visul acest de duioşie—
Adam şi-l înflorise cu Duh din Duhul vieţii
Ce-i dăruise Domnul—şi Domnul zise: «—fie!»...

...Adam îşi naltă geana din somnul care-o minte
Şi—iată-l lîngă Visu-i! Minunea lui din minte
Străluce lîngă dînsul, pe însmăltarea moale,
Cu flacăra cea albă a harurilor goale!
O fragedă umbrire pun mînile ei line
Pe fructele-aurie a sînurilor pline
Vrînd parcă să 'nbuneze svîcnirea sevei multe.
El, cîntul cald al vieţii se pleacă să-l asculte,
Şi-i pare că răsuflul din gura lor se cere
Să-şi bea, setos unite, putere din putere—,
Şi-atunci, întîia oară, luci prin nesfirşire
Topirea luminoasă—: sărutul de iubire—!
Şi 'ntîia oară, Visul, sub fulgerarea-aceea,
Ochi mari cereşti deschise — şi înflori *Femeia!*...

A. Toma

Un popor care nu vrea să moară.

„Polonia nu-i încă moartă“!...
Cîntec naţional polon.

„In sînul acestei patrii nemu-
„ritoare, indivizibilă cu toate îm-
„părţirile, pe-acest pămînt iubit
„—pe-acest pămînt al nostru—se
„va naşte o nouă rasă de oameni,
„cum nu s'au mai văzut.
„Pentru a împăca istoria lumii
„cu voia Domnului, spiritul ade-
„vărului li se va da din cer şi
„se va amesteca cu vechiul lor
„sînge.
„Acolo unde noi vedem încă
„diversitate, separaţie şi antago-
„nism, nu va fi pentru ei decît
„o unitate divină, o singură via-
„ţă, o singură iubire.“

Krasinski, *Aurora.*

In mişcarea de redeşteptare naţională care caracterizază viaţa politică a secolului al XIX-a, ridicarea naţiunii polone — cu toate că ea nu a dus nici la libertatea, nici la unitatea politică a acestui nefericit popor — e una din cele mai însemnate manifestări ale energiei, voinţei şi puterii de viaţă de care o naţiune poate da dovadă: această ridicare naţională a Polonilor s'a făcut şi continuă a se face sub regimul celei mai îngrozitoare opresiuni.

După desmembrarea şi împărţirea Poloniei dintre 1772 şi 1795, după aranjarea configuraţiei politice a Europei în Congresul dela Viena, din 1815, şi în urma diferitelor împrejurări istorice prin care Polonii au trecut în cursul secolului al XIX-lea, teritorul şi naţiunea polonă se găsesc împărţite astăzi între cele trei mari imperii din centrul şi răsăritul Europei: Germania, Austro-Ungaria şi Rusia.

In cele ce urmează, ne propunem să arătăm soarta ce s'a creiat Polonilor în fiecare din aceste trei mari state, persecuţiile

la care sînt supuşi, suferinţile pe care le îndură, cum şi luptele lor eroice, rezistenţa viguroasă pe care o opun asupritorilor, acolo unde opresiunea ce se exercită asupra lor ia caracterul unei acţiuni de exterminare.

I

Fraţii Leblond redau foarte suggestiv, în introducerea valoroasei lor lucrări asupra Poloniei, [1]) impresia pe care o are călătorul ce vizitează pe rînd capitalele celor trei Polonii—austriacă, rusească şi germană,—făcînd să reiasă aspectul deosebit al vieţii de stradă din fiecare. Nu putem transcrie aici plasticele pagini ale autorilor; ne mulţumim dar a le rezuma, foarte imperfect, ca orice rezumare, în următoarele caracterizări abstracte: libertate, vioiciune, veselie, mulţumire în Cracovia; brutalitate poliţienească, stare de asediu, veşnică alarmă, dar atitudine mîndră cetăţenească, ba chiar oarecare frondă, „dezinvoltură marţială" în Varşovia; tăcere, răceală, lipsă de viaţă, o atmosferă de disciplină severă, rigidă, plictisitoare în Posen.

Aceste aspecte diferite, evident, nu pot isvorî din firea Polonilor, ci sînt rezultatul unei adaptări: în Austria, unde astăzi Polonii se bucură de libertate naţională, ei duc viaţa obicinuită, deschisă, veselă, fără griji; în Rusia, unde fiecare moment poate să facă din omul cel mai placid un erou şi din cel mai sceptic un martir, Polonii bravează viaţa, îşi iau anume o atitudine mîndră, sfidătoare; iar în Germania, unde toată viaţa e reglementată, constrînsă de legi şi ordine, unde fiecare mişcare e pîndită cu procesul-verbal pregătit dinnainte,—Polonii se închid în sine, se retrag, îşi iau acea atitudine rece, nepăsătoare, care singură poate să-i scutească de privirea veşnic cercetătoare a oamenilor ordinei.

Să vedem ce împrejurări au determinat această diferenţiare.

*

Intr'un *Apel polon către toate guvernele şi cercurile politice, oameni de stat, ziare, asociaţii, etc.*, publicat în timpul războiului ruso-japonez şi din care o parte e reprodusă în studiul lui Bérard asupra Rusiei [2]), găsim astfel rezumate plîngerile Polonilor în contra opresiunii ruseşti:

„Limba noastră, vorbită de 20 milioane de oameni şi din care „a eşit cea mai bogată dintre literaturile slave... nu numai că-i gonită „din toate instituţiile publice şi din multe instituţii particulare, „exclusă, ca învăţămînt obligator, din toate şcoalele noastre, dar „e interzisă chiar şi în convorbirile copiilor prin coridoarele şi o-„grăzile stabilimentelor de educaţie. In mijlocul pămîntului polon, „limba polonă are mai puţine drepturi, în toate relaţiile oficiale „şi publice, decît oricare dialect negru. E îngăduit a se adresa „guvernului în toate limbile europene, numai în limba polonă nu...

„Proporţia, în serviciile publice, între iloţii poloni şi spar-„tanii ruşi, arată că nici o funcţiune superioară, influentă, bine „plătită nu-i deschisă Polonilor. Puţine funcţiuni de-o importanţă „secundară le sînt lăsate până la moartea titularilor; nu sînt tole-„raţi decît în cele mai neînsemnate. Din 11.003 funcţionari ai „Regatului, se găsesc în diferite ministere 3.285 Poloni (adică 23 „la sută)"...

Şi mai departe:

„De oarece întreaga administraţie a Regatului nu are alt „scop decît exploatarea fiscală şi rusificarea, toate instituţiile au „încetat de a răspunde destinaţiei lor. Tribunalul nu veghează la „menţinerea dreptăţii, şcoala nu dă cultură. Funcţionari şi ma-„gistraţi nu au altă grijă decît să rusifice. Ei rusifică biserica ca-„tolică, instituţiile sociale, delicvenţii, copiii, ţaranii....

„Naţiunea nu-şi poate creşte copiii săi, ci-i silită să-i încre-„dinţeze la duşmani, cari-i demoralizează şi-i depravează; nu-i „lăsată să-şi conducă patrimoniul său; pungaşii îi fură avutul şi „i-l risipesc. Cel mai mic cinovnic rus, pentrucă-i Rus, poate sus-„penda, după plac, exercitarea tuturor drepturilor... Rusia a cul-„tivat cu grijă o pepinieră de caractere viciate din punct de ve-„dere naţional şi cangrenate din punct de vedere etic; ea a fa-„vorizat pe toţi trădătorii, vînduţii, calomniatorii şi persecutătorii „naţiunii lor, toţi renegaţii trecuţi la ortodoxie din calcul; a aco-„perit de favoruri pe preoţii catolici libertini, cari, ca Kopciucho-„wicz, lipeau cu nafură scrisorile către amantele lor.

„Idealul politicei ruse în Polonia este de a întreţine o ură „care străbate prin toţi porii organismului social. La fiecare miş-„care populară, guvernul rus aţîţă masele să jăfuiască pe Evrei... „Un polon care, copil în şcoală, om matur în relaţiile lui cu au-„toritatea, nu minte şi nu înşală, se găseşte în situaţia unui cerb „înconjurat de lupi şi lupta această aduce peirea sa.

„Obscurantismul întreţinut cu grijă ajută puternic la desvol-„tarea conrupţiei: şcoala, din care se prescrie limba şi religia „sa, inspiră poporului polon o repulzie firească; el nu-şi trimite „copiii, voind mai bine să-i vadă cu totul ignoranţi decît rusi-„ficaţi. Dacă cel puţin învăţarea în particular nu ar fi o crimă „pedepsită cu asprime, poporul nostru ar fi ştiut în zece ani, cu „puţine excepţii, să citească şi să scrie, pe cînd azi avem 80 „la sută de ţărani cari nu cunosc nici alfabetul. In cea mai mare „parte, aceştia sînt nişte nenorociţi cari se hrănesc cu cartofe, „respiră aerul infect al bordeelor în care dorm, umblă desculţi ju-„mătate de an, şi acuma, din pricina stagnaţiei economice datorite „războiului, cerşesc cu sutele de mii, ori mor de foame din cauza „neactivităţii lor silite".

Dacă dela această expunere generală vom trece la fapte precise şi la chestiuni mai de detaliu, vom găsi o stare de lucruri îngrozitoare, care nu poate să nu umple inimile de groază şi de indignare.

1) Marius—Ary Leblond, *La Pologne vivante*, p. 5 sq.
2) Victor Bérard, *L'Empire russe et le Tsarisme*, p. 110 sq.

Locuitorii din Regatul Poloniei trăesc sub o adevărată teroare poliţienească. Oricît de defectuoasă e poliţia din Rusia în genere, cea din Polonia rusească e mai pre jos decît oriunde în tot imperiul: aici poliţiştii sînt Ruşi, iar acei în mijlocul cărora sînt trimişi să trăiască, Polonii, le apar ca nişte vrăjmaşi, de aceia, fatal, ei iau o atitudine duşmănească faţă de populaţia a cărei viaţă şi avut au menirea să le apere; şi cum controlul lor e foarte slab, se dedau la cele mai mari abuzuri.

Poliţia domneşte în Regat cu o putere discreţionară. Funcţionarii poliţieneşti se poartă cu o impulsivitate necontrolată, de unde rezultă anarhie în represiune, iar prin reacţiune, anarhie şi în revoltă.

Pe străzile Varşoviei un poliţist te poate perchiziţiona oricînd, ziua 'n amiaza mare, după bunul său plac. Dacă te opui, rişti să fii împuşcat pe loc. La 12 Septembrie 1906 soldaţii au perchiziţionat astfel pe toţi trecătorii dintr'un întreg cartier, ucigînd pe cei ce se opuneau. Iar un ordin din 14 Mart 1907 interzice locuitorilor de a trece pe lîngă un poliţist ori soldat, ţinînd mînile în buzunar; călcînd ordinul, vinovatul e arestat îndată. *)

Nici femeile şi copii nu sînt cruţaţi. Cu prilejul unei manifestaţii polone proectate, la Czenstochowa, aflîndu-se că poliţia va scoate armată pentru a săvîrşi brutalităţi, populaţia nu eşi pe stradă; soldaţii, dezamăgiţi, întîlnind pe stradă numai două fete polone, le tăiară mînile. De asemeni, în Varşovia, la un incendiu, agenţii poliţieneşti, sub pretext de salvare, sfărmară mînile la două copiliţe, pentrucă erau Polone.

Un şef de poliţie rus — Constantinoff din Varşovia — avea obiceiul să iasă pe stradă cu o escortă de soldaţi, cari înlăturau din calea sa pe trecători, lovindu-i cu patul puştii.

In timpul războiului din Mandciuria, soldaţii ruşi din Varşovia, supravegheată atunci mai de-aproape, cercetau pe bărbaţi până şi în căptuşeala hainelor, oprindu-i pe stradă; iar femeilor polone le sfîşiau hainele cu baioneta, sub cuvînt că le perchiziţionează.

Adesea însăşi poliţia împinge populaţia la revoltă, instighează; apoi, la cea mai mică agitaţie, masacrul începe. De altfel masacrarea populaţiei pe o scară cît mai întinsă e cuvîntul de ordine al stăpînirii. La 8 Mai 1908, guvernatorul Regatului, generalul Skalon, ordona trupelor: „Nu riscaţi să arestaţi pe fugari, ucideţi cît mai mulţi; impresionaţi populaţia"...; iar guvernatorul Bauer din Gora dădea un ordin că: „orice sat, în care se va găsi o puşcă, va fi cu totul distrus".

Asiguraţi şi încurajaţi prin astfel de ordine, adesea soldaţii ucid pentru distracţie, ca să vadă cine ţinteşte mai bine. Soţia învăţatului polon Kujawski a fost împuşcată în casa ei, în Varşovia: auzind sgomot în stradă şi înţelegînd că fusese un tumult, a scos capul pe geam, după ce sgomotul încetase; un soldat a zărit-o şi a luat-o la ochi ca pe-o pasere. Un ţăran surdo-mut a fost ucis în stradă pentrucă, neînţelegînd ce-i spune soldatul, nu a ridicat mînile în sus, la ordinul acestuia. La Lodz soldaţii au împuşcat ziua, pe stradă, o familie întreagă evreiască ce trecea într'o trăsură; nici birjarul nu a scăpat cu viaţă.

*) Marius-Ary Leblond, *op. cit.*, p. 90. De altfel, cele mai multe fapte pentru capitolul acesta sînt luate din aceastǎ carte foarte bine documentată şi foarte bogată în amănunte.

Cu ocazia tulburărilor de stradă, măcelurile iau proporţii înspăimîntătoare. In 1905 s'au ucis în 4 zile la Varşovia 4000 de Poloni şi Evrei, oameni cari se duceau după afacerile lor, femei cu copii în braţe, copii cari se jucau prin ograda casei lor, cetăţeni cari eşeau în stradă ca să ajute pe răniţi, etc..

O singură vorbă mai liberă a atras adesea moartea mai multor persoane. Astfel, la Kielna, nişte ţărani se întorceau liniştiţi spre casă; somaţi de trupă să se împrăştie, unul din ei răspunde că nu înţeleg ruseşte, numai poloneşte; trupa trage fără altă somaţie în ţărani, din care cad 19 morţi, iar 39 răniţi.

Cetăţenii cei mai paşnici sînt închişi adesea pentru o simplă coincidenţă de nume, ori pentru alte motive ridicule. Un tînăr din Varşovia, care nu se ocupa decît cu studiile lui de inginerie, a stat arestat două luni pentrucă avea prea multe cărţi în bibliotecă şi purta acelaş nume cu un suspect pe care-l căuta poliţia şi nu-l putea găsi. După două luni de închisoare, cînd a fost eliberat în urma unui bacşiş de 200 ruble (deşi se stabilise din primul moment că arestarea lui se făcuse din eroarea poliţiei), tînărul devenise ftizic, — dar şi revoluţionar!...

Funcţionarii poliţiei sînt cele mai adeseori complici cu banditii şi cu hoţii, împărţind prada cu ei sau fiind subvenţionaţi de aceştia; şi nu arareori s'a dovedit că însuşi poliţia săvîrşeşte prădaciuni!...

Şi nici n'ar putea fi altfel, cînd cei mai mulţi poliţişti din Polonia rusă sînt recrutaţi dintre indivizii cei mai stricaţi, condamnaţi pentru crime, fiinţele cele mai lipsite de orice simţ omenesc, drojdia societăţii. Torturile pe care le inventează ei sînt de o cruzime neînchipuită uneori: smulg dinţii şi unghiile deţinuţilor, îi lovesc peste o scîndură aşezată pe piept, aşa că fără ca loviturile să lase urme, plămînii nenorociţilor se desprind de torace, ori îi hrănesc zile întregi numai cu peşte sărat, punîndu-le apa dinnainte, însă la o distanţă potrivită ca să nu o poată ajunge. Foarte mulţi prizonieri înebunesc după cîteva zile de un astfel de tratament.

In închisori deţinuţii politici, tineri studenţi, fete din familii bune, sînt închişi la un loc cu criminalii ordinari şi cu prostituatele, iar poliţia aţîţă pe condamnaţii de drept comun să tortureze pe cei politici, cele mai de multeori cu ajutorul soldaţilor de pază. La Kalisz soldaţii, îmbătaţi de poliţie, sdrobiră cu cismele ori cu patul puştilor trupurile deţinuţilor politici, pe unii îi atîrnară cu frînghii de tavan lovindu-i cu bice, altora le sfâ-

rămară braţele ori le scoaseră ochii; tortura ţinu dela 7 sara până la 2 noaptea (17 Iunie 1904), iar dimineaţa 72 deţinuţi fură transportaţi la spital.

Cîteodată închisorile nefiind de ajuns, toate bisericile vechi, monumentele şi clădirile publice sînt transformate în închisori; dar şi aşa, localurile sînt atît de pline, încît lămpile se sting din pricina lipsei de aer, iar deţinuţii se bat dela locurile din jurul ferestrelor.

Instrucţia judecătorească se face tot cu torturi: inculpaţii ori marturii sînt nevoiţi să depue cum li se dictează.

De altfel nici nu se ţine samă de mărturii în judecăţile politice. Lucrătorii Pozner şi Szpitalnik, acuzaţi că au ucis un poliţist, au fost condamnaţi, deşi toţi lucrătorii din uzina unde ei lucrau au depus că ambii erau la lucru în timp ce se săvîrşise omorul.

In procesele politice însi-şi advocaţii sînt ameninţaţi, pentruca fiind intimidaţi să facă pleduarii slabe, ori la rigoare sînt chiar împedicaţi de a vorbi în şedinţă, sau chiar sînt arestaţi, sub diferite pretexte, în ziua procesului.

Judecătorii comuni condamnă oarecum din principiu, fără dovezi, unii făcînd chiar spirite pe sama acuzaţilor cărora le comunică osînda la moarte, iar „Ohrana", un fel de tribunal extrajudeciar, cu procedură de tribunal revoluţionar, trimite la spînzurătoare pe acuzaţi, uneori fără să-i mai judece: într'un singur semestru din 1908 au fost astfel suprimaţi 16 preveniţi, din care doi de cîte 17 ani, iar unul de 15.

Căci nu se ţine seamă nici de vrîstă, cînd e vorba de Poloni: un copil de 13 ani a fost judecat ca socialist, iar altul de 14 ca bandit!..

Cît despre numărul condamnaţilor Poloni, ajunge, credem, pentru a da o idee, să spunem că, de pildă, în Mai 1908 proporţia condamnaţilor din Polonia, faţă de întreaga Rusie a fost de 45 din 54!...

Dacă astfel se prezintă poliţia şi justiţia în Polonia rusască, nici cu administraţia Polonii nu stau mai bine.

Aici, după cum am văzut din *Apelul polon* citat mai sus, toate locurile mai înnalte şi mai bine retribuite din Regat sînt rezervate Ruşilor, Polonii fiind toleraţi numai în posturile cele mai neînsemnate. Astfel, conducerea ţării e dată pe mîna duşmanilor populaţiei.

La ministerele de Justiţie şi de Instrucţie polonismul e aproape înlăturat: din 558 preşedinţi de tribunal, procurori, judecători, numai 21 sînt Poloni; restul sînt străini, cari dispreţuesc până într'atîta pe Poloni, în cît achită sistematic pe Ruşii acuzaţi de viol contra fetelor polone. In învăţămînt, din 1516 profesori de toate gradele, numai 164 sînt Poloni, şi încă şi aceştia sînt primiţi să predee doar dexterităţile, dans, muzică, desen *).

*) V. Bérard, *op. cit.* p. 111.

Tot astfel Polonii sînt îndepărtaţi şi din serviciul poştelor şi telegrafului, a căilor ferate, din fruntea comunelor, etc. Iar prin ordinul din 3 Ianuar 1907, chiar numărul deputaţilor Regatului pentru Dumă s'a redus dela 36 la 12, fiindcă pe aceştia nu-i poate numi guvernul...

Faţă de o astfel de situaţie ce li se creiază Polonilor, să vedem cu ce contribue ei la bugetul general al Rusiei: ce dau şi ce li se dă în schimb.

Polonia rusă întreţine 100.000 de funcţionari, în genere ruşi, şi 250.000 de soldaţi, pe cînd ea nu ar avea nevoe decît de o mică parte din ei; toată această masă enormă de funcţionari şi de soldaţi e ţinută în vederea aservirii Polonilor, în interesul dominaţiei ruse. Şi nu numai că funcţionarii ruşi sînt plătiţi aici de două ori mai bine decît în imperiu, dar ei se dedau la cele mai grozave abuzuri şi sînt de-o venalitate extraordinară: cenzură, poliţie, administraţie, şcoală, totul se îmblînzeşte prin bacşişuri. Mita înfloreşte în toate ramurile administrative, iar delapidările de bani publici nu cunosc margini. Un şef de district pune la o parte până la un sfert de milion în cinci ani. Şi ceia ce e mai trist, numărul funcţionarilor sporeşte mereu: dela 4,3 % din populaţie cîţi erau în 1882, au ajuns la 5,2 % în 1895,—şi cu sporul lor, şi cheltuelile pe care Polonia trebue să le suporte.

La armata Imperiului rusesc Polonia contribue cu 100.000 de soldaţi în timp de pace şi 300.000 în timp de războiu. Şi cum sînt întrebuinţaţi soldaţii poloni la nevoe? In războiul din Mandciuria 40 % din soldaţii corpurilor expediţionare erau Poloni, deşi numărul Polonilor în Rusia e numai de 10 %. Afară de asta, regimentele alcătuite din Poloni erau trimise întotdeauna în locurile cele mai primejdioase.

Pentru celelalte impozite Polonii nu sînt mai puţin obijduiţi: pe cînd în toată Rusia contribuabilul plăteşte 6.47 ruble pe an, în Polonia contribuţia e de 15 ruble, mai mult deci decît dublă; pentru armată Polonul plăteşte 4.68 pe cînd locuitorul din restul imperiului numai 2.58. Ca fonciar Polonia dă 13 milioane ruble din 49 cît e în întreaga Rusie, deşi suprafaţa Poloniei e abia a 9-a parte din întinderea imperiului.

In total, Regatul Polon plăteşte 135 milioane impozite. Din această sumă, 40 de milioane intră în tezaurul imperial, 48 sînt întrebuinţate pentru armata şi datoria rusă, şi numai 47 milioane sînt lăsate în Polonia, pentru nevoile provinciei.

Dar şi aceste 47 milioane nu sînt întrebuinţate pentru nevoile reale ale ţării: instrucţie, drumuri, irigaţii, etc., ci pentru trebuinţele opresiunii ruseşti. Astfel în Varşovia se cheltuesc 33.662 ruble pentru învăţămînt, pe cînd pentru jandarmerie se dau 74.838, iar pentru poliţie 509.173!... Iar şoselele în Polonia nu au decît o lungime de 2.7 k. la 10.000 de locuitori, pe cînd în restul Rusiei proporţia e de 3.2 (în Germania, de pildă, ea este de 9 k. la 10.000 de locuitori).

Toate acestea ne arată cît de puţin se îngrijeşte guvernul din Petersburg de nevoile reale ale Polonilor şi cum regatul Polon e tratat ca o provincie cucerită şi exploatat în folosul imperiului.

Dacă la acestea mai adăugăm confiscările pe care guvernul le exercită asupra pămînturilor, clădirilor şi în genere a tuturor proprietăţilor Polonilor, legile şi mijloacele speciale prin care li se interzice Polonilor de a-şi cumpăra moşii, persecuţia brutală ce se îndreaptă împotriva limbii şi civilizaţiei polone,—ne putem face o foarte slabă idee de viaţa nenorocită pe care guvernul rus le-o creiază Polonilor subjugaţi.

Putem astfel să ne explicăm cum regimul de teroare sub care Polonii vieţuesc, obscurantismul la care sînt condamnaţi, împiedecarea muncii regulate şi ordonate, nesiguranţa vieţii şi încordarea continuă în care sînt ţinuţi,—conrup caracterele, enervează poporul, fac să degenereze neamul.

Gîndindu-ne la toate aceste împrejurări, vom înţelege pentru ce literatura mai nouă polonă, romanele lui Reymont, ale lui Zeromski şi ale altora furnică de tipuri de degeneraţi, isterici, alcoolici, etc., şi pentruce, într'un singur an, 1907, Varşovia, foasta capitală a Regatului, a înregistrat 315 sinucideri...

*
* *

In Germania asasinatul şi măcelul nu joacă aşa de mare rol în lupta statului contra Polonilor, ca în Rusia. Nici nu ne-am putea aştepta dela moderna, civilizata, constituţionala Germanie la aceleaşi măsuri de represiune pe care le întrebuinţează înapoiata, brutala şi autocrata Rusie.

Dar tocmai această deosebire trebue să nu o scăpăm din vedere, dacă voim să cuprindem în întregul ei, viaţa de suferinţi pe care Polonii o duc în împărăţia lui Wilhelm al II-lea: în Rusia la urma urmei Polonii nu sînt singurii cari sînt astfel trataţi, ei au ca fraţi de suferinţă pe intelectualii şi revoluţionarii ruşi,—Polonii din Germania sînt puşi sub un regim cu totul excepţional.

Să ne transportăm dar cu mintea în centrul Europei, în mijlocul civilizaţiei celei mai strălucite, în ţara universităţilor şi a culturii, şi să vedem cum vieţuesc Polonii acolo.

In opoziţie cu poliţistul rus brutal, care loveşte ori chiar ucide, poliţistul german apare rece, tacticos, ştiind pe de rost legile, decretele, ordinele, aplicîndu-le fără cruţare; el supraveghează pe Polon cu o răbdare neobosită şi la cea mai mică greşală ori abatere îi închee procesul-verbal respectiv. De aceia pe străzi e circulaţie mică, lipsă de vioiciune, tăcere, plictiseală; viaţa e oarecum sub presiune, comprimată,—o viaţă moartă... O astfel de atmosferă e cumplită pentru caracterul viu, vesel, mobil, spontan al Polonilor; supravegherea aceasta mută, metodică, perseverentă, care îi urmăreşte în toate momentele vieţii lor, îi oboseşte şi îi deprimă. De aceia mulţi preferă să trăiască în mijlocul nesiguranţei şi primejdiilor din Rusia decît în iadul acesta de plictiseală sistematizată şi codificată.

In Germania, Polonii nu au voe să se întrunească, limba permisă în orice caz e numai acea a statului. In Kotowice a fost oprită o societate sportivă de a organiza o simplă serată teatrală. Congresele de medicină chiar şi de ştiinţi naturale sînt interzise Polonilor. Un scriitor francez [1]) istoriseşte că la Gliwice în Silesia de sus, 13 băeţi cari se adunau într'o casă, de ceteau ziare şi cărţi polone, au fost condamnaţi ca şi cînd ar fi ţinut o întrunire publică neautorizată. Societăţile de gimnastică polone—ale Sokolilor—sînt oprite de a-şi serba în mod public aniversările şi de a apărea în stradă. [2]) Un nobil polon, Miemojewski, cu ocazia vizitei unei societăţi de *sokoli* din Austria, invitase la proprietatea sa, Novaview, mai multă lume. Poliţia nu a permis reuniunea, iar la protestarea proprietarului că va reclama la cei în drept, poliţiştii au intrat cu forţa, au împrăştiat pe invitaţi, au arestat pe unii dintre ei, între cari şi un *deputat*, l-au arestat şi pe însuşi proprietar. [3])

De altfel, ori de cîteori un Polon supus rus ori austriac trece în Germania, chiar pentru un timp scurt şi pentru interese familiare, el este mereu supraveghiat şi neliniştit de poliţie. Nici femeile şi nici nenorocirile nu sînt respectate. Astfel o princesă Radziwill, mergînd din Rusia la Berlin pentru a lua parte la înmormîntarea unui unchiu al său, fost aghiotant al lui Wilhelm I, se îmbolnăveşte la Posen şi e nevoită să se oprească. Imediat poliţia face o descindere la ea,—în timp ce împăratul, în fruntea cortejului, asista la înmormîntarea moşului ei. [4])

Minuţiozitatea, spiritul de şicană, pedantismul german urmăresc pe Poloni şi în cele mai neînsemnate fapte, ajungînd adesea pînă la—înnălţimea Ungurilor. Un locuitor din Lenkart a fost condamnat la 150 de mărci amendă, pentrucă peste gulerul alb al hainei sale pusese o cordea roşă (alb cu roş sînt culorile naţionale polone); iar un negustor a avut neplăceri din pricină că şi-a făcut o firmă cu litere roşe pe fond alb. [5]) S'a ajuns până acolo, că chiar hamurile sistem polon au fost interzise. [6]) Iar expeditorul, ca şi adresantul unei cărţi poştale ilustrate, cu culorile naţionale polone, sînt arestaţi. [7])

Guvernul interzice funcţionarilor de a intra în magazii polone, de a cere ajutorul medicilor poloni, de a locui în case care aparţin unor proprietari poloni.

1) Bernus, *Polonais et Prussiens* în „Cahiers de la Quinzaine", 1907.
2) Leblond, *op. cit.* Şi pentru Germania, ca şi pentru Rusia, cele mai multe fapte sînt luate tot din cartea aceasta.
3) Jules Huret, *De Hambourg aux marches de Pologne*, p. 400 sq.
4) Ibid. p. 402.
5) Bernus, *loc. cit.*
6) R. Dmowski, *La Question polonaise.*
7) A de Zwan, *Esquisses politiques.*

Chiar ceremoniile de botez, de inmormintare, etc., dau adesea loc la procese, dacă se poate bănui că au fost oarecare intenţii de manifestaţie naţională în ele. Inmormintarea preşedintelui „Uniunii cercurilor rurale", Jackowski, a atras pedepse pentru cei ce purtau coroanele mortuare.

Ca şi în Polonia rusască, poliţia caută şi în Germania să împingă pe Poloni la revoltă pentru a-i putea măcelări. Dar aici ei nu se lasă traşi în cursă, ci se expun cel mult la închisoare şi amenzi. Ei ştiu că poliţia are gata lista şefilor, conducătorilor şi a tuturor persoanelor mai influente ori mai stăruitoare în lupta contra germanizării şi aşteaptă numai prilejul ca să-i poată suprima. Voinţa conştientă şi o îndelungă adaptare a învins la ei temperamentul.

Funcţionari Poloni aproape nu sînt în Polonia germană: cel mult cîţiva factori, păzitori de noapte şi puţini amploiaţi la căile ferate. Cele mai de multeori şi acestora li se cere să-şi schimbe numele, iar dacă sînt prinşi că au vorbit vreodată în limba polonă cu publicul, sînt îndepărtaţi imediat. Medicii poloni nu sînt numiţi în posturi de spitale, nici avocaţii poloni nu sînt admişi ca „notari", ba chiar moaşele polone sînt îndepărtate dela locurile oficiale.

Cît priveşte repartiţia bugetului în Polonia germană, se poate spune că ea nu urmăreşte decît interesele germanizării şi nimicirea Polonilor pe toate căile.

Comisiunea de colonizare (Ansiedelung Kommission), creată de Bismarck, a absorbit dela 1886 pînă în 1908 peste 500 milioane de franci, cu cari s'au cumpărat pămînturi pentru a se coloniza cu Germani, cărora statul le face toate înlesnirile, pentruca astfel să se elimineze Polonii, ori să fie cel puţin reduşi la un rol cu totul neînsemnat.

Afară de această enormă sumă blocală, statul mai afectează operei de germanizare diferite sume cu care întreţine un personal de peste 600 de slujbaşi, acordă subvenţii fabricelor germane, industriaşilor şi comercianţilor germani cari vin să se stabilească în provinciile polone, medicilor şi avocaţilor pe cari-i aduc să suplanteze pe cei poloni, sau acordă recompense tuturor acelor cari persecută ori manifestează deosebită duşmănie faţă de Poloni. Teatrul german din Posen primeşte o subvenţie de 32.000 mărci pe an, pe cînd celui polon nu i se acordă nimic. Chiar instituţiile întemeiate de Poloni, cum e Creditul Fonciar din Posen, îndată ce devin instituţii de stat, sînt silite să nu mai ajute pe Poloni şi să favorizeze pe Germani.

Cu ajutorul proceselor, a băncilor şi chiar a poliţiei, guvernul ruinează sistematic pe proprietarii ori arendaşii poloni. Societăţilor particulare polone li se confiscă averile în folosul unor societăţi similare germane, ce se înfiinţază adesea ad-hoc.

Pentru a se complecta acţiunea Comisiunii de colonizare, de oarece aceasta nu dădea rezultatele dorite, căci Polonii cumpărau şi ei pămînturi, s'a votat în 1904 o lege care interzice de a construi ceva fără o autorizaţie specială. Bine înţeles, o astfel de autorizaţie nu se dă mai niciodată Polonilor: în doi ani, din mai multe mii de cereri de ale acestora, s'au acordat numai 4!..[1]) Astfel pămîntul Polonilor rămîne fără întrebuinţare. Ba uneori autorităţile, ca să ruineze pe Polonii săraci, le acordă mai întăiu autorizaţia, iar după ce oamenii îşi viră tot avutul în construcţie şi cînd casa e aproape gata, autorizaţia le este retrasă. Huret povesteşte cazul unui lucrător miner polon, care, după ce a pierdut astfel micul său capital de 3.000 de mărci, economisit din munca sa, a fost până într'atita urmărit de poliţie, încît, nefiind lăsat să se adăpostească cu familia nici într'o şură şi nici măcar într'o hrubă pe care şi-o săpase în pămînt, a împuşcat pe jandarmul care venise să-l scoată de-acolo, apoi s'a sinucis. Tot Huret a văzut însuşi o clădire ridicată până la acoperemînt şi lăsată astfel în părăsire, pradă ploilor şi vînturilor: era casa pe care şi-o construise un negustor polon, în baza autorizaţiei căpătate, dar pe care trebui s'o părăsească fiindcă i s'a retras autorizaţia tocmai cînd mai avea de făcut acoperemîntul.[2])

Chiar pentru reparaţii ori pentru adăugiri la clădirile existente, Polonii nu pot căpăta autorizaţii: interesul autorităţilor e ca locuinţele Polonilor să se ruineze, locuitorii să fie siliţi să nu le mai poată locui şi prin urmare ele să cadă în mînile Germanilor.

Cît de mult ţine guvernul să suprime polonismul din imperiu ne arată legea votată în 1907, care a stîrnit o indignare generală în toată lumea civilizată şi prin care se hotărăşte exproprierea silită pentru motive politice şi se acordă un prim credit de 275 milioane de franci.

In contra bisericii catolice şi în contra culturii polone mijloacele de luptă ale Germanilor nu sînt mai puţin revoltătoare.

Cel dintăiu arhiepiscop care a fost închis, în Germania, a fost cel polon din Gnieszno; în fruntea dioceselor din Polonia germană guvernul nu mai pune decît Germani, iar numărul preoţilor poloni se restringe tot mai mult. Dela 1902 încoace statul cheltueşte un supliment de 500.000 de mărci pe an pentru a construi biserici germane în provinciile polone; în acelaşi timp bisericile Polonilor sînt lovite de amenzi foarte mari: într'o singură diocesă din Posnania s'au încasat 300.000 franci amendă într'un an; arhiepiscopatul din Gnieszno a plătit 100.000 de mărci amenzi într'un an; iar prin procesele de presă dintre 1902 şi 1908 ziarele catolice au fost condamnate la peste 100.000 mărci amendă, care s'au vărsat la fundul Comisiunii de colonizare.

In sfîrşit, ceia ce nu se poate face prin persecuţie, se caută a se obţine prin corupţie: locurile de parohi sînt plătite diferit, după rolul pe care-l poate avea preotul în lupta contra polonismului; s'au făcut dar posturi de 10, 20, 30 de mii de mărci

1) Huret, *op. cit.*, p. 388.
2) *Ibid.*, p. 390 sq.

pe an, iar cel dela St. Martin în Posen aduce chiar 40 de mii. Bine înțeles, locurile cele mai bine retribuite se dau renegaților și acelor cari se arată mai dușmani Polonilor, ceia ce face că încă din seminar, ca elevi, viitorii preoți fac pe spionii și caută să fie în bunele grații ale stăpînirii. *) Cu mijlocul acesta guvernul tinde să dea preoților rolul de polițiști în parohiile lor. Altădată îi trata cu violență, acuma îi conrupe: tactica e mai puțin senzațională, dar e mai detestabilă.

În școală, încă dela 1887 a fost oprită întrebuințarea limbii polone; numai lecțiile de religie continuară a fi predate în limba națională. Dar dela 1904 încoace, dela fondarea societății germane pentru combaterea polonismului, numită „Hakatistă" (după inițialele H. K. T., ale celor trei fondatori ai ei, Hansemann, Kennemann și Tiedmann), în urma agitației căreia s'a votat și legea pentru împiedecarea construirii de către Poloni,—s'a interzis limba polonă și în învățămîntul religios.

Dar pentru aducerea la îndeplinire a acestei măsuri, institutorii germani întîmpină greutăți mari, parte din pricină că copiii în adevăr nu știu nemțește, parte din cauza rezistenții pasive a elevilor, cari înțeleg că a se închina nemțește înseamnă a nu se închina de loc.

Atunci începe sălbătăcia. Copiii sînt bătuți până la singe, torturați fără milă: lovituri de vergi peste mînile deja învinețite, lovituri de picioare în piept și chiar peste cap, palme, smulgerea părului, desbîrnarea urechilor,—dela nimic nu se dă înapoi ura și mînia oarbă a institutorului german. Elevii sînt bătuți așa fel, că adese nu se pot așeza în bănci cîtva timp, sînt închiși la carceră cu zilele. Pentru a intimida copiii s'au găsit institutori cari au înroșit cleștele în foc, făcînd toate pregătirile pentru a le smulge limba, iar într'o școală de fete s'a ajuns până acolo, că s'au tras focuri de revolver în aer ....

Copiii se întorc acasă dela școală ca dela luptă: răniți, vărsînd singe, iar noaptea, prin somn, țipă speriați crezîndu-se în clasă, aiurează și mulți, foarte mulți, mor de meningită.

Dacă părinții se plîng, las că mai întăi anchetele spală pe vinovați, dar apoi amenzile încep să curgă îndată, persecuțiile cele mai îndîrjite nu întîrzie să-i lovească, adesea sînt chiar expulzați.

Huret povestește pe larg două cazuri care au rămas celebre: unul este scandalul din Wreschen, unde un institutor, oprind după clasă 14 copii poloni, i-a bătut așa de tare, încît mamele lor, atrase de țipete, au forțat ușa de i-au smuls din mînile calăului,—ceia ce le-a atras, tot lor, procese și condamnări până la 5 ani de închisoare; celalalt e cazul elevului Biskupski, care a fost internat într'o casă de corecție pentrucă tatăl său, chemat la școală în urma refuzului repetat al copilului de a răspunde la religie în limba germană, a spus profesorului că el

*) Huret, *op. cit.*, p. 403.

l-a învățat pe copil să se roage în limba lui; copilul a fost considerat atunci ca neavînd tată capabil să-l crească, și a trebuit un proces înaintea tribunalului pentruca elevul să fie redat părinților săi. [1])

Un copil de 14 ani a fost condamnat la patru luni închisoare fiindcă, vorbind de războiul ruso-japonez, a spus cuvinte atingătoare pentru regele Prusiei: micuțul s'a făcut vinovat de crima de... „lèse-majesté"! [2])

Vă închipuiți ce-a fost în ziua aceia în școală la Wreschen, cînd mamele au sărit de pe la casele lor ca să-și scape copiii? Vă puteți imagina care-i viața micilor școlari poloni, viața măruntă de fiecare zi, de fiecare oră?

Cu astfel de școală se explică de ce grevele elevilor iau uneori proporții enorme: 40.000 de elevi în 1906, 16.000 în 1907 și alte ori până la 60.000 s'au retras din clase în urma unor măsuri mai grozave luate contra lor.

Ce solidaritate și ce școală a vieții pentru viitorii cetățeni! Cu drept cuvînt poate spune Leblond: „dela opt, nouă ani copilul se simte soldat, apărător conștient al rasei și al civilizației sale; văzînd că se găsesc oameni care se înfurie în combaterea limbii părinților săi, el capătă noțiunea *datoriei* sale..." [3])

În afară de școală, o persecuție sistematică se duce contra limbii polone.

În cazarmă soldații poloni sînt cei mai chinuiți; în afacerile lor cu administrația polonii bătrîni, cari nu au apucat a prinde ceva nemțască, nu o pot scoate niciodată la capăt și de obiceiu sfîrșesc prin a merge la arest, pentrucă flegmaticii funcționari nemți se enervează foarte repede, cînd e vorba de Poloni...

Cărțile polone sînt interzise și confiscate; în gări nu-i voe să se vîndă ziare slave; societățile studențești polone se dizolvă îndată ce se descopăr, iar membrii sînt pedepsiți; scrisorile cu adresa în limba polonă nu se predau la destinație; chiar inscripțiile polone de pe morminte sînt distruse!...

Ziariștii poloni sînt supraveghiați și mereu neliniștiți de poliție; romancierul Kraszowski a fost condamnat la închisoare, la vrîsta de 72 de ani, pentru un roman în care nu se poate găsi nimic vinovat. Teatrul polon e interzis,—chiar reprezentațiile date de amatori sînt oprite în mod indirect: trebuind să prezinte poliției traducerea piesei, autorizarea sosește totdeauna prea tîrziu.

Astfel în Germania, lupta contra polonismului e dusă cu mai multă persistență, mai sistematic, cu mijloace mai mari decît în Rusia; mai puține masacre și condamnări la moarte, dar aceiași teroare prin torturi sufletești și materiale,—aceiași campanie de distrugere. În Rusia lupta e mai primitivă, mai francă, în Germania e mai ascunsă, mai ipocrită.

Numai ura și îndîrjirea e aceiași în amindouă părțile.

1) Huret, *op. cit.*, p. 392 și 395.
2) Bernus, *op. cit.*
3) Leblond, *op. cit.*, p. 411.

* * *

Asupra situației Polonilor din Austria nu avem a ne opri mult. Ea e incomparabil mai bună decît a fraților lor din Germania și Rusia. De patruzeci de ani germanizarea e părăsită. Puterea politică e in mina Polonilor, mai toate funcțiunile de asemeni, limba oficială e cea polonă, cultura polonă se desvoltă liberă, viața e liniștită.

Oarecare umbre nu lipsesc nici aice și viața e departe de a fi o idilă; ea e mai bună numai în comparație cu infernul din celelalte provincii polone.

Astfel, dările apasă mai greu asupra Galiției decît asupra altor părți ale Austriei; în repartizarea bugetului Galiția e iarăși foarte nedreptățită: i se dă cu mult mai puțin decît i s'ar cuveni. Căile de comunicație și cursurile riurilor nu prea sint îngrijite, și din pricina aceasta, comerțul, industria și agricultura sufăr. Ba o parte a populației e nevoită chiar să-și caute de lucru prin provinciile ungurești ori austriace, sau chiar să emigreze în America (vre-o 40.000 pe an).*)

Așa că, din punct de vedere economic, Polonia austriacă nu e într'o situație tocmai înfloritoare.

Politicește apoi, nu numai că mandatele pentru Poloni sint în număr numai de 106, în loc de 140 cite ar trebui să fie, dar în anii din urmă Rutenii s'au deșteptat la viața politică, și actualmente, cu ridicarea tinerelor generații culte, au început a-și cere drepturile lor,--așa că lupta aceasta între Poloni și Ruteni e azi marea problemă politică a Galiției.

In sfîrșit, influența Germaniei în politica Austriei, iarăși nu poate fi pe placul și în interesul Polonilor din Galiția, mai ales că ea favorizează pe Ruteni.

Dar acestea sint lucruri obicinuite; cel puțin Polonii din Austria nu sint într'o situație cu totul excepțională față de restul imperiului, contra lor nu se duce o luptă de distrugere. Altele sint popoarele martire ale Austro-Ungariei...

II

De-un secol aproape, Europa asistă cu desgust la sălbătăciile și cruzimile ce se deslănțuesc asupra Polonilor din cele două mari imperii, protestează și înfierează prin glasurile cele mai autorizate ale ei, poeți și scriitori, savanți, oameni politici și ziariști, mijloacele înjositoare de care ele se servesc.

Și în contra tuturor glasurilor indignate care se ridică asupra lor, Germania și Rusia își urmează cu aceiași neobosită îndîrjire opera lor de distrugere împotriva Polonilor.

Care sint rezultatele ei?

Cele dintăi rezultate absolut indiscutabile sint avantajele pe care le au funcționarii ruși ori germani de care Rusia și Germania se servesc în provinciile polone: aceștia nu numai că primesc salarii cu mult mai mari, de două ori cîte odată, de cît similarii lor, dar sint îngăduiți să săvirșească tot felul de abuzuri și chiar fraude, numai să fie cît mai îndîrjiți contra Polonilor.

*) V. Bérard, *loc. cit.*, p. 125.

Tot rezultate sigure sint și foloasele pe care le-au tras unii generali și nobili ruși cărora li s'au împărțit averile confiscate dela Poloni, apoi însemnatele sume de bani cu care industriașii și comercianții germani sint subvenționați de guvern pentru a putea învinge printr'o astfel de concurență neegală pe Polonii din provinciile răsăritene,—cum și ciștigurile pe care le realizează unii proprietari germani prin specularea Comisiunii de colonizare. In adevăr acești proprietari, pentru a obține prețuri cît mai mari din vinzarea proprietăților lor, amenință comisiunea că dacă nu le dă cît cer, atunci își vind proprietățile la Poloni. Firește, strinsă astfel, nefericita comisiune e nevoită să dea prețuri excesive, numai ca pămîntul să nu treacă în mîna Polonilor. De aceia a ajuns hectarul de pămînt, dela 571 de mărci cît era în 1896, la 1.383 în 1906, adică mai mult decît dublu în zece ani. Și tot de aceia din 306.000 de hectare cumpărate de comisiune, 223.000 i-au fost vîndute de Germani.

Dar cum, desigur că—orcit de favorabile ar fi pentru cei ce se folosesc de ele—nu astfel de rezultate urmăresc guvernele celor două imperii, trebue să căutăm care sint rezultatele generale, acele care interesază stirpirea polonismului în provinciile subjugate, și progresele germanizării și rusificării.

*

Desigur că cel mai caracteristic fapt ce s'a ivit până acuma în procesul acesta de o sută de ani dintre o națiune subjugată și două imperii foarte puternice, este redeșteptarea Silesiei germane.

Provincia aceasta a făcut odată parte din Polonia, a aparținut apoi regilor Boemiei, a căzut sub dominația Austriei și în sfîrșit, la mijlocul secolului al 18-a, a fost cucerită de Prusia. Astfel, timp de mai multe veacuri dela despărțirea ei de Polonia, Silesia a trăit sub influența culturii germane. Nobilimea și orașele s'au germanizat, și chiar la țară s'au așezat mulți coloni germani. Dar populația cea mai numeroasă era tot polonă. Aceasta părea și ea menită să se germanizeze cu timpul și poate până azi ar fi pierdut deja conștiința naționalității sale, dacă Bismarck nu ar fi început cunoscuta luptă—Kulturkampf—contra bisericii catolice. Lupta pe care Polonii din Silesia au dus-o, sub conducerea clerului catolic german, contra politicei Cancelarului de fier timp de un sfert de veac i-a trezit din amorțeală, le-a deșteptat sentimentul naționalității lor și i-a format ca element de luptă. Așa încît, cînd, după încetarea luptei dintre catolicism și guvern, clerul catolic german a început să sprijine germani-

zarea, Polonii catolici din Silesia s'au ridicat și contra foștilor lor conducători, clerul catolic german, și contra operei de germanizare, solidarizîndu-se cu Polonii din Prusia și Posnania.

După sute de ani de germanizare dar, Silezia se ridică deodată—polonă până în adîncurile ei, luptătoare conștientă pentru drepturile naționalității sale!.. Minunea aceasta a realizat-o Bismarck tocmai prin politica sa care avea de țintă distrugerea polonismului.

Aventura lui Bismarck însă nu a învățat minte pe bărbații politici germani, și iată că, în contra persecuțiilor, în contra operei atît de costisitoare a germanizării, polonismul se întărește, în timp ce germanismul dă înapoi în fața lui și în alte părți: în Posnania procentul Germanilor era de 45% în 1867, iar în 1900 cade la 38.49%; orașele se polonizează, negustorii și industriașii germani cedează locul Polonilor.

In fața unor astfel de constatări părerile se împart: unii cred că e de prisos orice luptă, alții cred că trebuesc întrebuințate mijloace și mai drastice.

Aceleași rezultate și în Rusia, unde chiar guvernatori generali ori alți funcționari înnalți, generalul Gurko în 1890, prințul Imeretinski în 1898, au fost nevoiți să arăte Țarului că sistemul de guvernare întrebuințat în provinciile polone a dat faliment și că trebue schimbat: „*Un tratament așa de neomenesc* „produce efecte direct opuse acelora pe care guvernul le așteaptă „dela școli: în loc să inspire copilului iubire pentru Rusia, pro„voacă în inima sa ura a tot ce este rus", spune Gurko; iar „Imeretinski îl compleactează peste cîțiva ani: „Trebue, cu aju„torul școalei, să unim această țară mărginașă de inima impe„riului, *nu numai prin sistemul prohibițiunilor, prin superiorita„tea forței* sau prin comunitatea pur materială a intereselor eco„nomice, ci printr'o acțiune morală asupra conștiinții, asupra su„fletului tinerimii". *)

Dar să urmărim mai de aproape rezultatele opresiunii. Aceasta ne va da putința să cunoaștem starea actuală a Polonilor din toate punctele de vedere.

*

In puternicul Imperiu Roman de odinioară, Creștinismul nu a putut fi nimicit, cu toate groaznicele persecuții ce s'au îndreptat împotriva lui, iar la rîndul său acesta, reprezentat prin Catolicism, deși dispunea de foarte puternice mijloace, nu a putut împiedeca Reforma din veacul al XVI-lea,—și e aproape o lege în Istorie că orice persecuție e inutilă contra unei mișcări, care are rădăcini profunde, indestructibile. Cele mai îndîrjite persecuții nu fac decît să apropie, să solidarizeze, și deci să întărească, pe cei împotriva cărora se îndreaptă.

Puteau ele să aibă dar asupra Polonilor alte efecte?

---

*) Citate de Bérard, *op. cit.*, p. 135 sq.

„In secolul al 19-lea", spune Leblond [1]), „în Polonia des„membrată, sub presiunea persecuției egalizatoare, nobilime, cler „clase agricole și muncitoare recapătă conștiința că sînt frați prin „rasă, religiune și limbă... Patriotismul se răspîndește pretutin„deni, cuprinde pe locuitorii cei mai depărtați ai munților, pe „provincialii cei mai somnolenți, pe orășenii cei mai ușuratici și „azi toți Polonii sînt patrioți... Europa, frămîntată în mare parte „de cosmopolitism, asistă la cea mai admirabilă reconstituire a „unei naționalități și, în sînul ei, a unui patriotism naționalist, „care inspiră chiar pe socialiști".

Solidaritatea națională polonă, peste clasele sociale și peste granițele țărilor, iată primul rezultat al persecuțiilor.

Bine înțeles, cu asta nu trebue să înțelegem că între Poloni nu sînt clase sociale—și partidele respective— care luptă între ele și încă cu destulă energie; e vorbă numai de unirea în același gînd, cînd e vorba de interesele mari ale națiunii întregi: astfel chiar socialiștii poloni din Rusia, cel puțin grupul cel mai numeros, Partidul polon socialist, are înscrisă în fruntea programului său: liberarea Poloniei. [2])

Studenții poloni sînt uniți în societăți generale, care au legături între ele, cele din Petersburg cu cele din Cracovia ori Lemberg, ba chiar cu cele din Berlin, Paris, etc.. De asemeni, se cunosc strînsele legături dintre societățile polone de gimnastică, ale Sokolilor, din toate părțile, în vederea conlucrării lor pentru renașterea națională.

Cultul trecutului unește pe toți fii națiunii într'un gînd și le întreține mereu vie în minte amintirea trecutei măriri: statuele, bisericile, palatele vechi, cimitirele polone, în care sînt mormintele martirilor lor, sînt cercetate și venerate cu cea mai mare sfințenie. [3])

Aniversările lui Mickiewicz, Kosciuszko și altor eroi naționali, comemorarea datelor însemnate din viața neamului adună sute de mii de Poloni în procesiuni a căror solemnitate și măreție impun chiar și dușmanilor.

Dar nu numai trecutul și morții sînt pentru Polonii de pretutindeni un prilej pentru a se arăta legați într'o strînsă comunitate de gîndiri și de sentimente: sosirea lui Sienkiewicz într'un oraș e sărbătorită de studenți și de populație ca o serbare națională; în Galiția autoritățile iau parte la primirea lui.

Și aceste manifestații de solidaritate nu sînt numai la suprafață, în păturile culte ale orașelor; însuși poporul de jos ia parte la ele: bisericile, palatele vechilor regi poloni, statuele eroilor naționali sînt adevărate locuri de pelerinagiu pentru țăranii poloni.

De altfel masa agricolă se interesează într'un grad foarte

---

1) *Op. cit.*, p. 132.

2) Conferența lui *L. Kulczycki*, rezumată în ziarul *L'Européen* din 14 Mart. 1908.

3) G. Dauchot, *Immortelle Pologne*, p. 251 sq.

înnalt de luptele politice: la alegerile de delegaţi din Piotrkow au votat 91 % din alegători, iar la Lomza chiar 97 %.

Un mare avantaj în lupta contra germanizării şi rusificării le dă Polonilor pe de-oparte prolificitatea lor deosebită, pe de alta marea lor putere de absorbţiune. In Galiţia, unde se află faţă de Poloni, Germanii au suferit o descreştere de 30 % dela 1880—1890. *) In Posnania numărul Polonilor s'a ridicat în perioada 1869—1895 dela 806.000 la 1.100.000, pe cînd în aceiaşi epocă numărul Germanilor dela 680.000 de-abia a ajuns la 700.000. In Polonia austriacă Polonii cresc între 1880 şi 1900 dela 6 milioane la 7 ½, iar în 1909 trec de 8 milioane. In Polonia rusă numărul Polonilor ajunge în 1909 la 12 milioane, de unde în 1870 el era de-abia de 6 milioane.

De altfel nu numai pe terenul vechei Polonii, ci şi în oraşe străine Polonii se înmulţesc considerabil; astfel în Viena, după cum constată „Statistiche Zentral-Kommission", Polonii cresc cu 14.5 %, pe cînd Germanii de-abia cu 8.3 %.

Numărul total al Polonilor, care în 1776 era de 6 milioane, a ajuns azi la 20 de milioane; în Regat densitatea locuitorilor era în 1905 de 92 la k. p., pe cînd în restul Rusei era de 19 la k. p.. Singură Varşovia dela 40.000 locuitori a ajuns la 800.000.

Această mare putere de expansiune a naţiunii polone e una din cele mai însemnate garanţii pentru viitorul ei şi totodată face desperarea asupritorilor săi.

Fiind înlăturaţi dela slujbe de stat, Polonii şi-au îndreptat energia lor către activităţi particulare; ei au înlocuit pe Ruşi şi pe Germani în comerţ, se ocupă cu cultura pămîntului, făcînd din ce în ce mai mult o agricultură tot mai raţională; chiar marii proprietari rămîn pe moşiile lor îngrijindu-le, ameliorîndu-le, veghind la educaţia sătenilor de pe ele. In Polonia rusească oraşele Lodz, Sosnowice şi Varşovia au devenit centre industriale de primul rang, mulţumită activităţii Polonilor mai ales.

In Polonia germană, unde din pricina condiţiunilor geografice comerţ mare nu este, comerţul mic e în mîna Polonilor, chiar şi la sate, unde mijlocitorii germani şi evrei germanizaţi au fost înlăturaţi. Iar agricultura e foarte bine condusă prin asociaţiile ţărăneşti, „Bauernvereine", întemeiate de Jakowski. Acestea luptă cu succes contra Comisiunii de colonizare: faţă de 25.000 de parcele cîştigate de stat dela 1886 încoace şi repartizate la 70.000 de coloni germani, unguri, ruşi germanizaţi, etc., Polonii au cîştigat 35.000 de parcele şi au aşezat pe ele 120.000 de conaţionali.

Societăţile polone de exploatare agricolă au făcut în 1907 afaceri de 394 milioane şi au vărsat pentru activitatea naţională enorma sumă de 50 milioane. Cultura a devenit intensivă, vitele Polonilor s'au înmulţit considerabil: dela 1892 la 1906 numărul cailor a crescut cu 47.000, iar a vitelor cornute cu 165.000; gospodăria şi utilajul agricol al ţăranilor poloni de asemeni s'au îmbogăţit.

*) Auerbach, *Les Races et les Nationalités en Autriche-Hongrie.*

In sfîrşit, cu toate sutele de milioane cheltuite de Comisiunea de colonizare, suprafaţa pămîntului stăpînit de Poloni a crescut cu 80.000 de hectare.

Această admirabilă activitate practică, spune Bernus, „a uimit mai întâiu, apoi a scandalizat şi indignat pe adversarii" Polonilor.

Alături cu puterea mare de expansiune a Polonilor, de care ne-am ocupat mai sus, ea e încă una din cele mai sigure chezăşii pentru viitorul naţiunii polone.

Ca un contrast cu ceia ce s'a făcut în Rusia şi Germania sub regimul persecuţiunilor, în Austria găsim pînă în timpul din urmă pe Poloni mai înapoiaţi; fiind primiţi în funcţiile statului şi avînd conducerea afacerilor, spiritul de iniţiativă privată nu s'a desvoltat aici, ca în celelalte provincii. De-abia dela 1907 încoace industria şi comerţul au început să ia oarecare desvoltare şi aici.

Dar Galiţia are deocamdată alt rol în viaţa Polonilor, pe care i-l dă tocmai situaţia ei mai liberă. Ea prepară viitorul. In şcolile ei se formează tinerimea polonă; acolo se duc să studieze tinerii Poloni cari nu pot trăi în ţara lor, Rusia ori Germania; de acolo se recrutează acei ingineri poloni cari au construit transsiberianul şi transmandciurianul asupritorilor Ruşi, cari conduc şi fac să înflorească uzinele din Lodz, acei tineri cari prin literatură şi artă menţin gloria Polonilor la înnălţimi care impun adversarilor şi atrag simpatia străinilor pentru acest nobil şi nefericit popor.

III

La ce se datoreşte această rezistenţă a Polonilor, această înflorire economică şi socială a lor în mijlocul persecuţiunilor celor mai fără cruţare?

Fireşte, în primul loc trebue să ne gîndim la însuşirile acestui neam: fără anumite calităţi lucrul nu ar fi cu putinţă.

Dar aceste însuşiri au trebuit să le aibă Polonii şi înnainte, şi ele nu i-au împiedicat să se dezorganizeze ca viaţă de stat şi să cadă sub stăpînire străină.

Trebue să fie deci altă ceva, să fi intervenit un factor nou în viaţa acestui popor.

Şi în adevăr aşa este. In ultima jumătate a secolului trecut s'a făcut o adîncă transformare în structura societăţii şi în caracterul acestui popor, transformare care a scos în relief calităţile fireşti ale neamului şi le-a dat putinţă să ia poziţie în lupta de distrugere ce s'a interprins în contra sa.

Polonia dinnainte de 1772 fusese un stat condus de-o nobilime civilizată, rafinată, a tot puternică, care stăpînea cu puteri şi drepturi nemărginite o masă de ţărani şerbi, săraci, fără drepturi. Nobilii îşi treceau viaţa în lux, petreceri, intrigi politice; poporul muncea din greu pămîntul care-i hrănea pe toţi. Intre

unii și alții nici o unire nu putea fi, nimic comun; țăranii suportau stăpînirea nobililor ca ceva firesc, și atîta tot.

Această stare de lucruri a durat și după desmembare, și revoluțiile polone din 1830 și 1863 au fost făcute numai de nobili, cler și tinerimea orașelor; țărănimea aproape nu a luat parte la ele, în orice caz nu a luat parte cu sufletul. Mișcările acestea nu aveau baza largă și puternică a maselor populare; ele își puneau toată nădejdea în intervenția străină; în lupta disproporționată pe care o duceau, luptătorii poloni erau susținuți numai de entusiasmul și ardoarea lor, de credința nestrămutată pe care o aveau într'un fel de dreptate imanentă care ar domni în relațiile dintre popoare și care n'ar îngădui ca cel mai slab să fie distrus de cel mai tare.

E ceia ce s'a numit „politica romantică", pe care o definește admirabil Dmowski în următoarele rînduri: *)

„Nu credem să fie țară în care să fi stăruit atît de mult ca „în Polonia moștenirea politică a primei jumătăți din veacul al „19-lea. Această moștenire era credința în domnia dreptății în „relațiile dintre popoare, nădejdea în putința de a face să birue „drepturile sale legitime, apărîndu-le înaintea opiniei nepărtini„toare a Europei, obiceiul de a califica faptele istorice cu ter„menii de «nedreptate» ori «crimă»; era încrederea în isbînda „finală a «cauzei drepte» și de aici o tendință de a nu ținea „seamă de direcția reală a forțelor în viața internațională, ca și „cum nu dela rezultanta acestor forțe ar atîrna reușita ori cărei „interprinderi. Această stare de spirit care făcea ca vederile po„litice să se sprijine pe baze curat iluzorii, care ducea la arun„carea în aventuri fără ca scopul și mijloacele să fi fost definite „și calculate cu exactitate, s'a numit romantism politic".

Pentru Poloni, la 1863 acest romantism politic a făcut cel mai complect fiasco: cu toată dreptatea cauzei lor, celelalte popoare ale Europei nu i-au ajutat, așa că ei au fost învinși de forța covîrșitoare a dușmanilor.

În inactivitatea silită care a urmat după sfărmarea celei din urmă revoluții, o reculegere s'a făcut în sufletul Polonilor. Atunci ei și-au dat seamă că, în astfel de condiții, lupta e zădarnică. Răsboiul cu armele, insurecțiunile contra unor forțe superioare nu-și mai aveau locul.

Trebuia să înceapă o eră nouă. Și din capul locului ei au înțeles că, dacă la un popor care se guvernează singur indiferența maselor pentru afacerile publice și pentru chestiunile politice e un mare rău, apoi pentru o națiune subjugată, amenințată la însăși baza existenții sale prin politica distrugătoare a unui guvern străin, indiferența maselor însamnă moartea. Cînd o națiune e astfel urmărită, împiedicată, oprimată în toate manifestările sale, cum e cea polonă, fiecare cetățean trebue să fie un luptător, soldat devotat al neamului său, fiecare trebue să lupte

*) R. Dmowski, *loc. cit.* p. 258.

cu cea mai deplină conștiință a datoriei sale în contra operei distrugătoare a asupritorilor.

În locul credinții în dreptatea imanentă și drepturile indistructibile ale popoarelor, care susținuse inimile luptătorilor dela 1830 și 1863, un alt crez își făcu loc în sufletele Polonilor: credința că numai un popor superior prin vitalitatea sa, prin moralitate, cultură și artă, prin situația sa economică și socială, prin conștiința puternică a naționalității sale este în stare să reziste încercărilor de desnaționalizare ale dușmanilor.

Și atunci națiunea polonă a întreprins „opera sa de renovare interioară", cum o numește Gasztowtt, traducătorul lui Dmowski, de „concentrare a energiei națiunii asupra ei însăși", cum îi zice acest din urmă.

Pe cînd dar în Europa se credea că sfărmarea insurecției polone din 1863 însemna rezolvirea definitivă a cauzei polone, în realitate nu era de cît încheerea unei epoce în viața națională a Poloniior și începerea unei ere nouă.

Renunțînd la lupta zădarnică pentru reconstituirea Poloniei, națiunea polonă își îndreptă activitatea către un țel care se putea ajunge și în situația în care ea se afla, împărțită între trei sate: păstrarea și întărirea individualității sale naționale, ridicarea sa economică, desvoltarea civilizației sale.

„Îndată după răscoala din 1863, atît de nefericită, se accen„tuă o mișcare sanitară de reacțiune contra spiritului romantic „al revoluționarilor cari riscase viitorul Poloniei pe așa de „slabe șanse de reușită, cari se încrezuse în puterea ideei fără „a pregăti materialmente și metodic insurecțiunea" *).

Această reacțiune în contra spiritului romantic e pe larg expusă în Dmowski, după care notăm aici momentele ei mai principale.

În partea cea mai însemnată a Poloniei, aceia unde tocmai fusese teatrul răscoalelor, în Regat, începu să apară o clasă burgheză industrială, care se ridica repede și avea ambiția să joace un rol însemnat în viața națiunii. Literatura nouă și ziaristica deveniră foarte combative în sprijinul ideilor democratice ale acestei burghezii, care declara răsboiu romantismului politic în numele muncii pentru desvoltarea economică și pentru civilizația modernă.

Reacțiunea contra romantismului politic se făcea apoi și din partea nobililor, dar în alt sens: pe cînd burghezia renunța la politica generațiilor trecute, nobilii voiau să adopte una din fețele acelei politice: loialismul față de guverne, pentru ca prin încrederea ce vor obține-o dela ele, să ușureze situația poporului polon. Această politică a nobilimii însă, după oarecare încercări fără însemnate rezultate, trebui să fie părăsită.

Baza serioasă a politicei rămînea tot poporul, dar el era pe de-o parte inconștient și incult, iar pe de alta dușman al nobilimii, și în genere izolat de clasele avute.

*) Leblond, *op. cit.* p. 179.

Ca să se facă cu putință apropierea între popor și celelalte clase sociale polone, cel mai mult a contribuit în primul loc guvernul rusesc, prin liberarea țăranilor. E drept că măsura fusese luată în 1864 cu alt scop decît de a face din ei elementul de luptă al naționalității polone: măsura fusese luată pentru a slăbi aristrocrația polonă și pentru a crea o clasă agricolă devotată guvernului — din recunoștință.

Dar, în contra acestor așteptări, *dela această liberare a țăranilor începe evoluția socială modernă a națiunii polone.*

Țăranii liberi deveniră o clasă puternică, sănătoasă, numeroasă, bine situată economicește, și îndată au început să-și arăte „calitățile lor admirabile, care constitue azi puterea de că„petenie a Poloniei în lupta grea pe care ea o susține pentru e„xistența sa națională". Țăranul polon iubește pămîntul cu pasiune, e econom, are nevoi puține; de îndată ce i se arată că mijloacele nouă întrebuințate în agricultură îi aduc folos, le primește și le aplică; și cînd își dă samă că instrucția e o armă puternică în lupta vieții, devine foarte iubitor de învățătură. Cei cari emigrează în America ori lucrează în Germania prin fabrici, de îndată ce economisesc ceva bani, se întorc și își cumpără pămînt în țara lor; din călătoriile lor ei aduc învățăminte și observații de care se folosesc; cultura pămîntului se îmbunătățește mereu, asociațiile țărănești de tot felul se înmulțesc în toate provinciile locuite de Poloni.

Paralel cu această desvoltare economică, instrucția se răspîndește: mai repede în Austria unde e libertate și în Prusia, unde învățămîntul primar e obligator, ceva mai greu în Rusia, unde învățămîntul e foarte slab organizat.

Dar în chestia învățămîntului intervine aici rolul claselor luminate: pentru a da țăranilor instrucția, acestea au fundat numeroase asociații și institute de cultură; unde lucrul nu se poate face liber, el se face pe ascuns, cu toate greutățile cu care trebue să lupte: astfel în Regat se constată că în 1897 din 100 de știutori de carte 60 nu știu decît limba polonă, deci au învățat în ascuns, căci altfel, din școli, ar ști rusește. Activitatea pentru instrucția poporului a ajuns prin 1885 cuvîntul de ordine al patrioților poloni.

Cu răspîndirea instrucției printre țărani și cu ridicarea lor economică, ei au fost aduși să se ocupe de afacerile publice și să ia parte la luptele politice, și prin asta au făcut ca aspirațiile poporului să ia un loc larg în programele partidelor.

Această împrejurare, împreună cu devotamentul cu care clasele culte luptă pentru instrucția poporului, și cu persecuțiile guvernelor, a făcut ca neîncrederea țăranilor să slăbească față de clasele înalte și o apropiere mai mare să fie cu putință.

O presă clandestină luminează pe țărani asupra intereselor naționale, ziare și broșuri tipărite în Galiția se introduc în Regat, prin contrabandă, în mii de exemplare, înșiși țăranii se grupează în societăți secrete. Se încep persecuții și împotriva țăranilor patrioți, dar mișcarea crește mereu și guvernul e din ce în ce mai neputincios față de ea.

Astfel că în timpul războiului ruso-japonez și a crizei interne din Rusia, în Polonia cel mai mare rol l-au jucat țăranii.

Această mare transformare intervenită în viața socială și politică a Polonilor este întovărășită de o serie întreagă de schimbări.

In Regat, prin desvoltarea industriei, s'a creat o puternică clasă muncitoare și o clasă burgheză luminată; marele agricultor, nobilul privilegiat de altădată, e astăzi un muncitor luminat, care-și cultivă moșia cu mijloace moderne și înțelege ideile și nevoile timpului.

Națiunea întreagă a devenit astfel mai practică, ea își bazează astăzi planurile sale de viitor pe temelii mai pozitive. Deacum lupta politică nu mai are în vedere reconstituirea vechei Polonii; noua concepție a cauzei polone e cu totul alta: „e de„acum lupta pentru existență, lupta pentru drept, pentru menți„nerea individualității naționale, pentru afirmarea personalității „națiunii în fiecare din cele trei state".

Centrul de gravitate al vieții naționale strămutîndu-se în păturile cele mai largi ale națiunii, instrucțiunea poporului desvoltîndu-se, societatea se democratizază, sentimentul național nu mai domnește numai la suprafață, ci pătrunde în întreg domeniul națiunii. Viața politică, cu modul acesta, capătă o putere pe care niciodată nu a cunoscut-o. E o adevărată renaștere națională.

Această renaștere îmbrățișează întreaga viață a poporului polon în toate manifestările ei și la înfăptuirea ei contribue toate elementele societății.

Ea se vede în lupta pe care clasele luminate o duc în contra alcoolismului, întreținut în Rusia de guvern și ca mijloc de distrugere și ca mijloc de exploatare (în Rusia e monopolul alcoolului), în propaganda pe care patrioții o fac în favoarea economiei și asociaților, în contra absenteismului proprietarilor și a emigrării țăranilor,*) împotriva violenții și corupției de orice fel; la ea contribue biserica, despre care Mickiewicz încă spunea: „De cîte ori masa poporului polon s'a ridicat, drapelul na„țional a fost totdeauna dus de mîna unui preot"; contribue femeia polonă, așa de devotată, de entuziastă și totodată așa de calmă și de chibzuită, despre care Bismarck spunea: „Nu mă „tem atîta de Polon, cît de femeia polonă"; contribue viața de familie care-i regularizatorul traiului Polonilor și care le dă curajul de a rezista la toate greutățile ce le întîmpină; contribue tinerimea universitară, presa — „adevărata universitate a Polonilor", — societățile de tot felul.

---

*) R. Gonnard (*L'Emigration européenne au XIX-e siècle* p. 269, 275) pune pe seama Polonilor și Evreilor, deopotrivă persecutați, numărul mare al emigranților din Rusia în America. Dar tot el constată apoi că Polonii din Regat, prin industrializarea acestuia, nu mai dau așa mare proporție de emigranți.

Și dacă este o iluzie pe care zădarnic unii asupritori ai Polonilor și-o mai fac astăzi, apoi e aceia că sentimentul național e încă patrimoniul claselor de sus și că mișcarea națională polonă e o agitație factice, întreținută de cîțiva nerăbdători ori entuziaști, și de care masa adîncă a poporului e străină.

Iar dacă în lumea europeană a produs oarecare mirare faptul că Polonii nu au căutat să se folosească de războiul ruso-japonez și de criza internă a Rusiei din 1905, pentru a se revolta și a proclama independența, și dacă de aice s'a scos încheerea că sentimentul național a slăbit, că o insurecție generală nu mai e cu putință și că poporul polon s'a resemnat,—„nimic nu-i mai puțin adevărat", spune Leblond. Tocmai această atitudine arată „cît de echilibrat, puternic, regulat e patriotismul lor". Ei știau că regimentele germane stăteau gata să intre în Regat pentru a înăduși mișcarea, și nu voiau „să compromită în tulburări inopinate abundența rasei și elita intelectuală necesară ca să-i conducă".

De altfel, fără lupte cu armele, fără revoluții, Polonii știu că victoria lor e asigurată: o înțeleg și din vigoarea pe care o simt în ei și din neputința desperată a opresorilor.

IV

A fost un timp cînd opinia publică europeană se ocupa cu pasiune de afacerile Polonilor: epoca dela 1830 la 1863. Luptele eroice ale acestora, nedreptatea vădită care li se făcea, disproporția între forțele lor și ale dușmanilor, nebunia întreprinderii chiar, deșteptase interesul și simpatia lumii civilizate pentru ei.

La aceasta contribuiră foarte mult și refugiații Poloni de după revoluția din 1830, exilații, luptătorii și poeții Polonilor. In starea de spirit cu care ei se duceau în țările apusene, în exaltarea și exasperarea lor, nu se putea ca ei să nu provoace o compătimire generală pentru soarta nefericitei lor patrii.

Cine ar vrea să cunoască astăzi starea de spirit a acestora ar trebui să cetească operele cele mai caracteristice ale poeților din acel timp, Adam Mickiewicz, J. Slowacki și S. Krasinski—„poeții rătăcitori", cum li s'a zis,—poemele lor pline de tragică durere, înflăcărate până la exaltare, sbuciumate între teamă și îndoială, între speranță și desnădejde, scrise parcă într'un delir, îmbrăcînd adese formele morbide ale unei imaginații supra-excitate până la nebunie:—înfricoșătoarea *Redutea lui Ordon*, exasperata *Strămoșii* ale lui Mickiewicz; mișcătoarea *Kordian*, în care sînt analizate „elanurile de mînie și tresăririle de desnădejde ale unei generații crescute în mijlocul gemetelor, a durerii și a agoniei" *), fantastica și misterioasa—„poème à la fois sombre et illuminé"—*Anhelli* ale lui Slowacki; puternica și dramatica *Irdion*, apocaliptica—„acel coșmar dantesc", cum o numește Leblond [1])—*Comedia nedivină* ale lui Krasinski.[2])

*) G. Dauchot, *op. cit.*, p. 165.

Rar s'au agitat într'o literatură idei mai mărețe, gîndiri mai exaltate, nebunii mai sublime,—pentrucă rar s'au găsit alți scriitori în situația acestor poeți cari „scriau în mijlocul masacrelor „odioase și sub teroarea zilnică în care se sbate de un secol și „jumătate o națiune fină și cultivată".[3])

Iată, de pildă, cum plînge Mickiewicz nenorocirea țării sale și care e starea lui sufletească după înfrîngerea revoluției din 1830, în ce fel se adresează el lui Dumnezeu în *Strămoșii*:

„Am suferit, am iubit, am crescut între chinuri și iubire; „cînd mi-ai răpit fericirea, mi-am însîngerat mîna în însă-și inima mea; niciodată n'am ridicat o în contra ta.

„Sufletul meu e încarnat în patria mea; am închis în inima tot sufletul patriei mele! Eu, patria, una facem. Mă numesc „Milion, pentru că iubesc și sufăr pentru milioane de oameni. „Privesc patria mea nefericită ca un fiu care ar privi pe tatăl „său supus chinului de a fi tras pe roată; simt toate torturile „unei națiuni, precum o mamă simte în sinul său suferințele copilului său. Sufăr! Sînt în delir!... Și tu, vesel, înțelept, tu guvernezi mereu, judeci mereu—și se zice că nu greșești niciodată!..."

Astfel de accente nu puteau, firește, să nu miște inimile.

Influența personală a Polonilor, relațiile pe care le legau în străinătate, agitația lor febrilă, întrețineau, în Franța mai ales, o atmosferă de caldă simpatie pentru ei. Iată cum descrie Dr. Clavel un curs de literatură slavă dela „Collège de France":

„Profesorul (glasul lui e mut azi) vorbea puțin de literatura Slavilor și mult de nefericirile lor. Auditorul fierbea. De „odată proscrișii poloni se ridicau ca împinși de un resort. Erau „palizi și le atîrnau lacrimi de mustățile lor lungi. Cu brațele „în aer, ei strigau: Trăiască Franța!... și toți Francejii se ridicau și strigau: Trăiască Polonia!..." [4])

Iar cartea lui Mickiewicz, „Le Livre des pélerins polonais," biblia națională a exilaților, tradusă în franțuzește de Montalembert, a avut un răsunet extraordinar; Lammenais era cuprins de entusiasm, iar Maurice de Guérin scria surorii sale să și-o procure numaidecît și o asigura că are să plîngă la cetirea ei.

Mișcarea aceasta de generală simpatie s'a resimțit până și în sferele guvernamentale apusene. Mickiewicz a fost numit profesor de latină la Lausanne, a ocupat apoi catedra de literatură slavă la „Collège de France," unde împreună cu Michelet și Quinet a contribuit mult la întreținerea acelui entusiasm pentru libertate, care a dus la revoluția dela 1848.

1) Leblond, *op. cit.*, p. 178.

2) Pentru viața și activitatea literară a acestor poeți: G. Sarrazin, *Les grands poètes romantiques de la Pologne*. O simplă evocare a personalității lor artistice se găsește în Dauchot, op. cit.

3) Leblond, *op. cit.*, p. 91.

4) Citat de Dauchot, op. cit. p. 145.

Situația Poloniei ajunsese astfel o chestiune internațională.

Dar după 1863 lucrurile se schimbară, entuziasmul căzu, celor ce mai sperase în putința reconstituirei Poloniei, cruda realitate le nimici toate speranțele.

Plîngerile Polonilor tot se mai auziau, dar ele găseau tot mai puțin ecou în suflete și ei insiși nu mai aveau încrederea și exaltarea răsboinică, care-i susținuse până atunci.

Pe de a'tă parte, situația internațională se schimbă în curind după 1863: Franța învinsă și umilită la 1870, își perdea rolul ei însemnat în politica Europei, iar în locul ei se ridica Germania, dușmana Polonilor.

Chestiunea polonă fu atunci considerată ca o afacere particulară a celor trei state ce-și împărțise Polonia, iar măsurile pe care ele le luase, și o tot mai slabă cunoaștere a stării de lucruri din provinciile polone dădeau Europei impresia că fiecare din cele trei imperii era pe cale de a găsi soluțiunea chestiei polone în ținuturile ce le aparțineau,—și că încurînd chestiunea polonă va fi rezolvită.

Dar în timpul din urmă, mai ales după evenimentele din Rusia de după 1904 și după măsurile mai radicale luate contra Polonilor de Germania, tot în acest an, prin influența Hakatiștilor, atenția Apusului a fost iarăși atrasă asupra națiunii polone, situația ei a început din nou să intereseze.

Și deodată Europa a văzut că se află în fața unui popor de 20 de milioane de oameni, unit sufletește pe de asupra granițelor nefirești ce i se impusese, plin de viață și de energie, ridicat moralmente și economicește, și care își cere dreptul la viață cu putere, cu hotărîre și cu încredere în sine.

Care-i situația politică a acestor 20 de milioane de oameni? Mai poate ea rămînea o chestie politică particulară, de care Europa se poate dezinteresa?

In jurul chestiunii polone se intîlnesc și se ciocnesc puternice interese contrare, care privesc pe de oparte raporturile dintre Rusia, Germania și Austro-Ungaria, iar pe de alta însăși raporturile dintre aceste țări și politica generală europeană.

Cită vreme națiunea polonă părea amorțită, anihilată, fără viață, nu i se putea atribui nici un rol activ în aceste lupte de interese; din moment însă ce Polonii se arată ca un popor de viață și de viitor, ei devin un factor de care nu se poate să nu se ție samă în politica Europei.

Chestiunea polonă devine astfel iar o chestiune internațională și începe să preocupe din ce în ce mai mult spiritele. Ea devine și mai interesantă prin dramatismul ei, prin înverșunarea luptei, prin suferințele reale ce se desfășoară în cuprinsul ei.

Și mai capătă un interes deosebit prin însuși dificultatea ei, prin imposibilitatea în care se vede tot mai limpede că se află guvernele de a-i da o soluție. In adevăr, în toate cele trei imperii ce și-au împărțit Polonia, starea în care provinciile polone sînt ținute e de provizorat; cît despre soluția definitivă,—

„Adresați-vă oamenilor cari dirijă actualmente politica Rusiei și „chiar pe acea a Prusiei, acestor oameni de stat cari combat cu „înverșunare tendințele și revendicările Polonilor și întrebați-i: „«Cum vă reprezentați viitorul chestiunei polone și ce mijloc „vedeți ca s'o rezolviți în chip satisfăcător?» Nici unul dintre „dînșii, nu mă îndoesc s'o afirm, nu va fi în stare să răspundă," — spune Gasztowtt în prefața cărții lui Dmowski.

Dar Polonii,—ei ce cred, ce zic?

Am putea cita, pentru a arăta aceasta, concluziile oricărui dintre acei cari au scris asupra chestiunii: ale lui Huret, ale lui Dmowski, Leblond, indiferent: părerea e una și aceiași. Polonii cer să fie tratați egal cu Germanii în Germania, egal cu Rușii în Rusia, să li se lase libera desvoltare a individualității lor naționale, precum li s'a făgăduit în Congresul din Viena dela 1815.

Dar reconstituirea Poloniei?

„Dulce vis nerealizabil!..." exclamă către Huret unul din fruntașii poloni cu care a vorbit. Apoi tot el adaugă: „Totuși „nimeni nu poate împiedeca pe Poloni să păstreze în suflet „speranța că lumea se va transforma, după cum spuneam adinioare, în state în adevăr naționale."

Iar Dmowski, în numele libertății de cugetare, spune foarte frumos: „E îngăduit oricărui Polon să încălzească ideia unei „reuniri naționale, unui stat polon independent, după cum e îngăduit oricărui cetățan al cutărei ori cutărei monarhii să aibă „convingeri republicane. Competența statului începe acolo unde-i „vorba nu de idei, ci de tendințe active și practice."

Dar ca tendințe active și practice, Polonii, după fericita formulă a lui Leblond, „cer mai multă libertate.... ei vor cere „una după alta libertățile ce le par legitim și rațional să le dorească după gradul de civilizație la care Europa se socoate a„junsă. Ei vor să intre în ordinea—normală—a Europei."

Reuși-vor oare?

De-ocamdată avem impresia că vorbele profetice ale lui Krasinski, pe care le-am citat în fruntea acestor rînduri, s'au realizat: a apărut acea rasă nouă de oameni pe pămîntul Poloniei; acolo unde altă dată era „diversitate, separație și antagonism," nu e astăzi decît „o unitate divină, o singură viață, o singură iubire."

Ce se va întîmpla în viitor, e greu de știut. Ceia ce însă e înafară de orice îndoială, e că, în astfel de condiții, un popor nu poate să moară.

M. Carp

Cîntec urciorului

Urcior, pe cînd îți dau ființă, cu mînile-mi, de humă grele
Din graiu însuflețesc pămîntu 'ți, ritmînd cîntarea mea pe mersul
Cel lin al roatei. De aceia tu vei păstra în tine versul,
Tu vei da apei răsturnate, cadențele cîntării mele.

Am frămîntat în lutu 'ți proaspăt, fire verzui de lăcrămioare
Și 'ntunecate micșunele, ș'albastre fragede zambile,
Și ierburi crude și-aromite, ca să dea arsei tale-argile
Și să dea apei ce-o va umple, mireazma lor amețitoare.

Acum, desăvîrșit și neted cînd te ridic ușor din roată,
Te ard la flacări și la soare, prin foc să-ți auresc pămîntul.—
Îmbălsămat și plin de cînturi, de-acum, urcior, vei fi veșmîntul
În care-și va 'mbrăca izvorul un val din apa sa curată.

Cum ceilalți încondeiază, și 'n jur, urcioarele le vargă,
În jurul tău, în slove dese ce te-or încinge 'n patru rînduri
Voi încheia 'n coloare vie de purpură, un stol de gînduri
Ce s'or împrăștia la-l apei pietriș, menit ca să te spargă.

Și te-oiu încinge 'ntotdeauna, de 'nlănțuirea veșnică nouă
De frunze și de flori ce schimbă mereu a anului podoabă:
S'afunzi în apă trandafirul învolt și iedera cea roabă
Cînd din izvor ieși-vei iarăși, să fie acoperiți de rouă.

Și 'n singurateci seri de vară, cînd steaua Venerii, păgînă
În cerul răsuriu și dulce, o să se-arate zîmbitoare
Te voiu zvîrli, legat de-un capăt al unei lungi încingătoare,
Să prinzi imaginea-i ce 'n taină, ș'adînc, va străluci 'n fîntînă.

Alice Călugăru

O strîngere de mînă

I

— Aide, Filibaș —zise directorul, un om acru cu cioc și cu ochelari, către aprodul Ion Filibaș întinzîndu-i un plic mare, galben, cu eticheta ministerului—să-mi cauți din fundul pămîntului pe domnul șef Sulea și să-i dai plicul ăsta!... Ai înțeles?...

Aprodul se închină adînc, luă plicul, bîlbîi de mai multe ori „da, domnule director", apoi, cu o privire blîndă și rugătoare parc'ar fi cerut ertare pentru îndrăzneală, întrebă cu glasul răgușit de respect:

— Aștept vre-un răspuns, domnule director?...

— Nimic—mormăi directorul mîngîindu-și ciocul cu amîndouă mînile și adăogînd pe urmă mai răspicat: Nimic, ai înțeles?... Ei, aide, pleacă la repezeală!...

Filibaș coborî sprinten scările, dar în stradă se opri o leacă să răsufle. Privi lung în sus și 'n jos pe Calea Victoriei, la trăsurile ce alergau în goană spre șosea, la ceasornicul din vîrful unei case și-și zise căscînd: „Fire-ar al dracului de șef să fie..." Apoi scoase din buzunarul pantalonilor o batistă pestriță și-și șterse oftînd gîtul și fruntea.

Era o zăpușeală nemai pomenită. Razele soarelui aproape de asfințit frigeau coperișele caselor, se înfigeau în pereți, în frunzișul copacilor pleoștiți de prin grădini. Străzile și trotuarele parcă se înmuiaseră de ferbințeală. Oamenii umblau a lene, suflînd greu și făcîndu-și vînt, în restimpuri cu pălăriile sau cu batistele.

Aprodul, pornind tacticos în jos, se gîndi că domnul șef Sulea stă tocmai în strada Francmazonă.

— E departe rău—își zise îndesîndu-și șapca pe ceafă—o să iau tramvaiul că nu-i scump și mă dor picioarele.... E numai un ban și jumătate...

Dar ajungînd în Calea Griviței își trase șapca pe ochi și se gîndi că ar fi o prostie să cheltuiască. Vreme are berechet, picioarele nu-l dor. Cu tramvaiul e mult mai cald decît pe jos, căci în tramvai e îmbulzeală. Mai bine o să bea o țuică cu un ban ca să se răcorească și mai și economisește cinci parale...

Mergea încet, legănîndu-se și gîfîind ca o rață. Asuda tare și-și scotea deseori șapca să-și șteargă chelia. Era scurt și gros, cu o burtă din pricina căreia nu-și vedea decît vîrfurile

ghetelor. Avea ochi albaștri, dulci, care păreau a zîmbi necontenit, și nasul cu nările largi și înfundate de păr. Barba-i era castanie, încîlcită, presărată cu cîteva smocuri de fire albe și-i ajungea până la al doilea nasture al tunicii.

In strada Francmazonă află dela proprietăreasă că Sulea n'a dat pe-acasă de vre-o două zile, că e în urmă cu chiria pe o lună și jumătate, că în fiecare seară vine acasă cu trăsura, dar de chirie nu se sinchisește, că scandalizează pe ceilalți chiriași aducînd dame în casă și că, în sfîrșit, trebue să fie cam țicnit, deoarece vorbește singur și dă din mîni și pune noaptea să-i cînte gramofonul.

Filibaș era ostenit și avea și el poftă de vorbit. Șezu și spuse proprietăresei că are șapte copii, că la toamnă împlinește cincizeci și trei de ani, că pe fata cea mai mare, care-i foarte cuminte și frumoasă, a cerut-o un funcționar dela poliție, dar mă-sa n'a vrut s'o dea fiindcă auzise că funcționarul e bețiv și bătăuș, că dînsul e în serviciu de douăzeci și cinci de ani și toți superiorii l-au avut drag și l-au cinstit, numai Sulea îl persecută, că om mai fără suflet și mai tiran ca Sulea n'a pomenit, că îl amendează în fiecare lună fără nici o vină și nu se gîndește că bieții copilași îi mor de foame, și că el crede că Sulea n'o să ajungă bine căci prea e țanțoș și înfumurat.

Proprietăreasa îl ascultă cu luare-aminte, clătină din cap, îl compătimi și zise că și dînsa crede că o să-l bată D-zeu pe șef, apoi îi dădu un pahar cu apă și-l petrecu până la poartă.

— Bună femee—își zise Filibaș gîndindu-se că, dacă Sulea nu e acasă, trebue să fie negreșit în Strada Verde la avocatul Ștefan Popescu, care e prieten cu șeful și care are o nevastă oacheșă, tînără și drăgostoasă.

Pe drum îi păru rău că a ocărît pe șef. Cine-i Sulea, nici vorbă, dar n'ar fi trebuit să-l ocărască. Te pomenești că proprietăreasa, limbută cum este, i-o spune că l-a înjurat și atunci o să dea de dracul. Șeful și altfel are pică pe dînsul și-i tot făgăduește c'o să-l dea afară, dar mi-te cînd ar mai auzi că l-a vorbit de rău.

— Bine-i să ai lacăt la gură—mormăi el întristat și iuțindu-și pașii.

Trecînd prin strada Lipscani deodată zări pe Sulea în fața unei vitrine, rězimat în baston, cu gura căscată la niște manechine îmbrăcate în rochii-pantaloni. Fața-i era plictisită parc'ar fi fost bolnav sau n'ar fi avut parale. Dealtmintrelea era un bărbat de vre-o treizeci de ani, cu un corp pe care nici o haină nu putea să stea bine, cu musteața roșcată și tunsă englezește, cu buzele groase și umede, cu barba lată și albă totdeauna de pudră și cu monoclu. Se credea foarte frumos și se lăuda tam-nesam că are succes la femei. Avea un baston cu mînerul de argint pe care îl cumpărase cu trei franci la o licitație dela Muntele de Pietate, dar despre care dînsul spunea că l-a căpătat drept amintire dela un prieten al său, pictor celebru la Paris.

— Pomenești lupul și lupul la ușă—se gîndi Filibaș încetinîndu-și pașii și scotocind după scrisoare. Apoi se apropie cu șapca într'o mînă și cu plicul în cealaltă.

— Vă salut, domnule șef...

Sulea se întoarse repede, speriat, auzind glasul lui Filibaș. Nu dăduse după amiază pe la biurou și-i era frică să nu fi venit vre-o inspecție. Se uită repede împrejur și se reculese numai decît căci văzu cum cîțiva trecători curioși cască gura la el și la aprodul ce stătea descoperit.

— A, Filibaș ?... Ei ?—făcu dînsul serios apropiindu-se de aprod.

Filibaș stătea ca pe cuie, se muta mereu cînd pe un picior, cînd pe cellalt și nu știa cum să înceapă. Își alunecă privirea peste fața gravă a șefului și-i veni în minte că tot așa face și cînd îl amendează.

— V'am adus o scrisoare din partea domnului director—îngăimă în sfîrșit întinzîndu-i plicul și răsuflînd parcă ar fi scăpat de o povară foarte grea.

Șeful aruncă ochii la adresă și, văzînd eticheta, păli. Învîrti plicul între degete ca și cînd n'ar fi îndrăznit să-l desfacă și prin minte îi fulgeră neîntrerupt: „M'am dus dracului !" Căută însă totuși să se stăpinească și întrebă cu o tremurare în glas și cu dorința de-a afla astfel cel puțin cu o clipă mai tîrziu cuprinsul scrisorii :

— Domnul director era la minister cînd ai plecat?

— Da—răspunse repede și hotărît aprodul, dar apoi gîndindu-se că poate răspunsul acesta nu e pe placul șefului, începu să bîiguiască : Adică... nu știu sigur... poate să fi plecat...

Sulea îl privi lung, încruntă din sprincene și zise domol :

— Tare ești prost, Filibaș... Cum dracu' poți fi așa de prost?

Filibaș zîmbi bucurîndu-se că a scăpat cu atîta, iar șeful rupse plicul cu băgare de seamă și aruncă o privire înlăuntru. Și atunci Filibaș văzu că fața lui Sulea se însenineazä deodată, că ochii îi licăresc, iar colțurile gurii i se lărgesc așa încît îi desvălue dinții.

— Mare cîne ești, bată-te D-zeu—se gîndi aprodul zîmbind parcă ar fi vrut să arăte că și el ia parte la bucuria șefului. Dar acu' mi se pare că te-am îmblînzit...

Sulea scoase scrisoarea din plic cu degetele tremurînd și numără repede bancnotele ce erau înfășurate într'însa gîndindu-se cu plăcere : „Și tocmai n'aveam nici un ban și nu mai știam de unde să împrumut.... Ce om cumsecade, ce om!" Pipăi cu lăcomie hîrtiile, se uită cu drag la Filibaș și prinse a sorbi rîndurile în care directorul îi spunea că-i trimite cele două sute de lei ce i-a împrumutat däunăzi, îi mulțumește și, dacă n'are ceva mai bun de făcut, îl roagă să ia masa diseară cu dînsul și cu nevastă-sa.

— Mă duc, neapărat mă duc !... murmură Sulea. Poate să facem și un pocheraș și să mai ciupesc ceva !... Ce om cumsecade, ce om !...

Începu a rîde. Apoi zărind iar pe Filibaș, îl bătu pe umăr și-i zise fără să-și poată stăpîni bucuria :

— Bravo, Filibaș, bravo ! Mulțumesc... Ești băiat cumsecade. Mersi !...

Se întoarse zăpăcit să plece spre Calea Victoriei, dar după ce făcu doi pași veni iar spre aprod și-i întinse mîna prietenește :

— Bravo, bravo și mersi, Filibaș !—strigă simțind că ar fi în stare să și sărute pe omul care i-a adus, tocmai cînd era mai năcăjit, paralele ce le crezuse pierdute.

Filibaș, dintru'ntîiu, se dădu înapoi parcă n'a fi putut crede că șeful acesta să-i întinză lui mîna. Roși și prinse a rîde ca un prost. Își șterse palma de dunga pantalonilor și blodogori fără să știe ce zice, ca un copil căruia i se face o bucurie la care nu se așteptase niciodată :

— Vă salut, domnule șef...

In clipa următoare simți cum niște degete uscate, osoase, dar totuși moi și catifelate îi string ușor mîna. Il trecu un fior de plăcere. Mișcă din picioare, se închină și rînji iar mai prost și mai roșu. I se părea că inima îi crește, i se umflă și bate tot mai repede, mai repede, încît i-e frică să nu plesnească. Buzele îi tremurau făcînd să-i tremure și barba, iar fruntea i se umplu deodată de nădușeală.

— Imi dă mîna—îi trecea necontenit prin creeri. Imi dă mîna... Șeful mi-o strînge... Aoleu, ce-i asta ?

Șeful se mai gîndi că poate ar fi bine să-i dea și un bacșiș. Omul ăsta merită neapărat un bacșiș... Dar pe urmă îi veni în minte că trebue să se bărbierească și trebue să dea bărbierului francul. Ii mai zise odată foarte călduros :

— Foarte bine, Filibaș... Las' că nici eu n'am să te uit...

Apoi o apucă repede pe trotuar în sus, fluerînd vesel și învîrtind bastonul între degete.

Filibaș rămase locului mișcat și uluit privind cu mirare și cu evlavie în urma șefului. I se părea însă și acuma că visează. Parcă tot nu-i venea a crede că Sulea, Sulea cel strașnic, care îngrozise pe toți inferiorii dela minister, i-a strîns lui într'adevăr mîna

— Se poate ?... Ei, nu se poate, nu se poate !...

Dar în mîna dreaptă simțea și acuma atingerea aceia ciudată și prin spinare îi trecu iar un fior de plăcere. Se uită la lumea ce trecea pe lîngă dînsul grăbită, fără să-l ia în seamă și în gîndul lui întreba :

— Ați văzut cum mi-a întins mîna ?... Ei, ce ziceți ?... Ați văzut ?...

Și i se părea că toți oamenii zîmbesc la dînsul și-l felicită și-i spun c'au văzut.

— Cîne, cîne—murmură gîndindu-se la Sulea cu o dragoste plină de respect—dar cîne bun... Mă, să-mi dea el mîna

așa din senin, in mijlocul străzii, in fața lumii!... Mare lucru!...

Iși puse șapca in cap și privi minunat după Sulea care tocmai atunci se urca intr'o trăsură. Și se pomeni deodată că i-e drag șeful și-i pare rău că până adineaori l a urit și l-a ocărit.

— E un om de zahar, orice s'ar spune—se gindi dinsul pornind vesel și mindru spre casă, căci acuma era tirziu să se mai intoarcă pela biurou—vrea și el să se arate rău și țipă și injură, de, ca orice om necăjit și cu griji, dar are o inimă bună... prea bună...

Se intinse din șale, iși răsuci musteața și păși mai apăsat, ca de obiceiu. Se simțea mai mare cel puțin cu un cap ca toți ceilalți muritori. Pe față ii plutea un văl de fericire și de mindrie. I se părea chiar că are mii de franci in buzunar deși știa bine că n'are decit un leu și o băncuță. Mina dreaptă n'o mișca deloc, o ținea tot așa cum o ținuse atunci cind i-o strinsese șeful și i se năzărea că il mingie mereu degetele acelea uscate și catifelate a căror atingere ii umpluse sufletul de nădejde. Fluera și el vesel, vrind să maimuțărească pe Sulea, și din cind in cind izbucnea in hohote innăbușite de ris și dădea din miini ca un nebun. La oameni prinse a se uita cu milă și cu dispreț gindindu-se:

— Ce nătăfleți mai sint și ăștia!... Iaca, ei nici nu bănuesc măcar că numai adineaori am dat mina cu domnul șef... Și ce-ar face ei dac'ar ști!

Iși inchipuia că s'ar descoperi toți și l-ar bate cu flori ca pe Vodă... Dar oamenii credeau că e beat, il compătimeau sau il injurau in gind și se fereau de dinsul.

II

Mergind spre casă Filibaș se gindi necontenit la șef și căută să-și aducă aminte toate lucrurile care i-ar putea dovedi că Sulea are inimă bună, ca astfel să-i fie și mai drag. Mult bine nu-i făcuse Sulea, totuși ținea minte foarte lămurit că odată, cum necum, a spart sticla de apă din biuroul șefului și a făcut o apărie și o halima de-i era și lui rușine. Atunci (iși aduce aminte, parcă numai eri s'ar fi intimplat) toți cățelușii din biurou au sărit la dinsul și l-au certat și l-au injurat de l-au făcut de două parale. Domnul șef Sulea insă nu se găsea in biurou. Cind a venit pe urmă și a aflat ce-a fost, nu i-a zis nici o vorbă de ocară, nu l-a amendat și nici nu l-a pus măcar să plătească paguba, cum ar fi făcut bunăoară oricare altul. Nu. S'a uitat numai la fărimiturile de sticlă, apoi la aprod și pe urmă s'a așezat la masă ș'a trimis să-i aducă un șvarț, căci il ia ceva așa cu leșin dela stomah. Filibaș n'ar indrăzni tocmai să jure pe sfinta cruce, dar crede mult acuma că șeful a plătit sticla din buzunarul lui nevrind să-l pue pe dinsul la greutate, căci știa că are șapte copii și e calic vai de sufletețul lui.

— Așa-i omul bun—sfirși Filibaș in sine—la un caz de adică tot nu te lasă să pieri...

Acuma se gindi un minunt la nevastă-sa care o să plingă de bucurie cind va afla că șeful i-a strins mina, și la vecinul său, la vizitiu, care o să strimbe din nas necrezător și o să injure, apoi iar se intoarce la Sulea și la slujbă.

— Păcătos am fost și eu, nu-mi fie de deochi—iși zise gindindu-se cu părere de rău la amenzile ce i le pusese in circă șeful. Omul prost e osindit să fie păcătos. Ș'apoi să te mai miri că boerii sint răi! Numai bieții de ei știu cite neajunsuri au după urma noastră... Ce boclucuri i-am făcut și eu, D-zeu să mă erte. Mare minune că nu m'a dat afară demult. Sint bătrin și uituc... De-ar fi fost altul in locul lui, hehe, de cind imi dădea răvaș de drum!... Dar lui pesemne i-e milă și de copii...

Ii veniră in minte rind pe rind toate greșelile ce le făcuse in acești doi ani din urmă de cind il cunoaște pe Sulea și găsi că șeful intr'adevăr a avut dreptate să fie supărat și să-l amendeze.

— Da, a fost nițel prea strașnic și dinsul, dar, dacă te gindești bine, am meritat și eu pedepsele... De-acu' insă s'a isprăvit. Ne-am impăcat... Bine c'a dat D-zeu de ne-am impăcat! Degeaba, nu-i lucru firesc să fii rău cu șeful. Cine are puterea taie și spinzură. De ce să fii rău cind poți să fii bine?...

Dar apoi iși aduse aminte că alaltăeri Sulea iar l-a amendat cu cinci lei pentrucă n'a fost la ușă cind l-a strigat, și iși zise că acuma, dupăce s'au impăcat, trebue să-l erte. Și o să-l și erte, fără indoială, mai ales că mine o să-l pindească și, cind o fi singur in biurou, o să-l roage frumos de ertare. Știe că la inceput o să facă nazuri, să bată cu pumnul in masă și să țipe, dar pe urmă tot o să-l erte. Ii va spune că are șapte copilași și șeful se va induioșa, ii va intinde iar mina și-i va zice: „Ei, bravo, Filibaș! Fiindcă ești băiat cumsecade, te ert. Dar altădată să nu greșești, ai ințeles? Căci altmintrelea să știi că nu te avansez!"...

Pe Filibaș il podidiră lacrimile de bucurie și prinse iar a da din miini și a ride. Iar cind ajunse in colțul stradei in care stătea, nu se mai gindea decit că mine-poimine' o să fie innaintat. Și adică la urma urmelor, de ce nu l-ar innainta? Acu' s'au impăcat, nu mai e nici o piedică. Și are douăzeci și cinci de ani de serviciu. Asta nu-i glumă. Douăzeci și cinci de ani! O viață de om. Și leafă tot puțină, șasezeci de lei pe lună. Cum să trăească din șasezeci de lei? Să plătească chirie scumpă, să hrănească nouă guri, să imbrace nouă oameni. Nu se ajunge. Bine, până acuma a mers cum a mers, erau certați și nu se putea. Dar acu' nu mai merge. Trebue să-l innainteze. Și chiar merită să-l innainteze. De servit a servit, dela biurou n'a lipsit nici o zi, cinstit a fost, de furat n'a furat, de înșelat n'a înșelat pe nimeni. Ei, atunci cum să nu-l innainteze?...

Trecu pe la o băcănie. Prăvăliașul ii era prieten pentrucă era

singurul negustor care îi mai dădea pe datorie. Dar fiindcă datoria i se urcase la patruzeci şi doi de lei, de vre-o săptămînă încoace Filibaş îl ocolea. Acuma îi era sete şi ar fi vrut să bea o ţuică. Dădu să intre; în prag însă îşi aduse aminte de datorie, îi fu ruşine şi se gîndi s'o tulească. Pe urmă îşi zise că nu e lucru cinstit să ocoleşti pe creditori. Băcanul ar putea crede că nu vrea să-i plătească şi de aceia nu-i mai intră în prăvălie. Cel mai nimerit e să intre, să zică «bună ziua» şi să bea o ţuică. Astăzi, dealtmintrelea, merită să bea şi şampanie, căci s'a împăcat cu şeful. In sfîrşit poate chiar să spue şi băcanului că Sulea i-a făgăduit să-l avanseze şi că acuma o să-i plătească în curînd toată datoria până într'un ban. Asta numai ca să nu crează că are de-a face cu o haimana.

Intră mîndru în prăvălie. Băcanul îl primi cu boneta pe cap şi cu braţele deschise. Işi închipuia că Filibaş a pus mîna pe parale şi vine să plătească.

— Ehe, lume nouă'n băcănie veche! Demult n'ai mai dat pela noi, nene?... Ei, ce mai veste-poveste? Cum o duci cu serviciul? Şeful tot cine, tot cine?...

Filibaş îi întinse trufaş mîna şi rosti tare şi răspicat:

— Aşa să ştii că mîna asta a strîns-o adineaori şi domnul şef!...

— I'auzi colo!—strigă băcanul făcîndu-se că se miră. Şeful?... Va să zică... Ei, bravo, asta-mi place!...

Aprodul strînse din buze cu dispreţ, scuipă şi porunci:

— Ia să-mi dea o ţuică!

— O ţuică, băete!—ţipă repede băcanul, apoi întorcîndu-se iar către Filibaş, urmă: I'auzi, nene! Şi zici că vorbeşti serios? Parcă tot nu-mi vine a crede.. Păi dacă-i aşa e bine de tot, ce?

— Se vede cît de colo că d-ta nu mă cunoşti, domnule—zise Filibaş grav. Eu n'am obiceiul să glumesc. Eu sînt om bătrîn şi funcţionar şi nu vorbesc fleacuri. Şi cînd spun ceva, să ştii că-i aşa cum spun... Ei, vezi, aşa am vorbit şi cu domnul şef cum vorbesc cu d-ta. El a zis una, cu alta, uite-aşa. Pe urmă mi-a strîns mîna şi ne-am despărţit...

— Uite, aşa-mi place şi mie—glăsui băcanul plescăind cu limba şi urmărind cu privirile necontenit pe băeţii de prăvălie ca să nu mănînce sau să dosească ceva. Nu ţi-am spus eu totdeauna că-i om cumsecade, dar nu ştiţi cum să-l luaţi? Dar şi d-ta eşti mare şmecher. Bine trebue să-l fi picnit de ţi-a dat mîna! De unde până eri-alaltăeri te stingea în amenzi, astăzi stă la taclale cu d-ta şi-ţi strînge mîna! Ei, degeaba, eşti şmecher şi s'a isprăvit!...

Băcanul rîse şiret şi-l lovi cu dosul palmei peste burtă. Filibaş puse paharul la gură, se uită cu ochi zîmbitori la băcan, dădu ţuica de duşcă, strîmbă din nas şi plescăi din limbă în semn că băutura a fost bună şi tare, îşi şterse musteţile şi pe urmă vorbi lingîndu-şi mulţumit buzele:

— Dacă n'aşi fi fost şmecher crezi c'aşi fi putut-o duce douăzeci şi cinci de ani în slujbă? E, aşa trebue să te învîrteşti în viaţă, altmintrelea nu merge!...

Un ţăran care stătea alături şi tîrguia îşi scoase repede pălăria din cap şi se uită pe furiş cu respect la domnul acesta ce ştie să se învîrtească în viaţă.

Apoi Filibaş eşi încet din prăvălie mîngîindu-şi barba şi răsucindu-şi musteţile. Dar pe trotuar îşi aduse aminte că a uitat să spue băcanului de avansare. Ii strigă deci din stradă părîndu-i bine că astfel îl aud şi trecătorii:

— Iaca, nici nu-ţi spusei! Ştii că mi-a făgăduit să mă avanseze? Ei, ce zici? Bun băiat, nu?...

— Minunat!—răspunse băcanul din uşă frecîndu-şi mîinile la gîndul că în sfîrşit totuşi o să poată scoate ceva dela Filibaş. Minunat!...

III

Filibaş plătea cincisprezece lei chirie unei ovreice în Calea Florească pentru o odae şi o săliţă din fundul curţii. Odaea nu era mare, dar era foarte dărăpănată şi atît de joasă încît vizitiul, om mai înnalt, ajungea cu mîna la tavan. Fiindcă însă Filibaş nu avea prea multă mobilă, încăpea destul de bine toată familia. El cu nevasta şi cu cei doi copii mai mici dormeau într'un pat, fata cea mare şi trei copii în altul, iar băiatul, căruia tatul său îi zicea «cal bătrîn» şi care avea şaptesprezece ani, dormea jos căci el nu trebue să fie mofturos. Săliţa o împărţea cu vizitiul cu care stătea uşă'n uşă şi care nu avea decît trei copii,—cel mai mare de patru ani, iar cel mai mic de opt luni. Vizitiul avusese leafă bună la tramvae, dar de vre-o trei săptămîni nu mai era în serviciu: îl dăduse afară pentrucă bătuse pe un pasager. Il chema Mihail Ionescu şi avea mîinile mari şi noduroase, trupul scurt şi picioarele foarte lungi, aşa că, cu tunica-i scurtă, cafenie, părea un cocostîrc plouat. Purta musteaţa răsucită şi pomadată căci tatul său fusese ungur; el însă nu mai ştia ungureşte decît vre-o cîteva înjurături. Se fălea că e socialist şi căuta să aducă vorba totdeauna de boeri ca să-i poată înjura ungureşte. Nevas-tă-sa murise din facere şi de-atunci dînsul nu poate suferi pe doctori. Cu Filibaş stătea în fiecare seară la taifas şi vorbeau de rău pe superiori. La leafă însă totdeauna se certau, doarece atunci Filibaş nu-i mai dădea voe să înjure pe boeri.

Filibaş intră în curte fluerînd, cu şapca pe-o ureche.

— Ei, nevestico, gata masa?—strigă tare şi mîndru oprindu-se în săliţă aşa ca să-l audă şi vizitiul care stătea cu uşa deschisă şi cu luleaua în gură, posomorît şi mînios căci se certase cu ovreica din pricina copiilor. Să nu uiţi, nevestico, să pui la masă şi o lecuţă de vin, căci astăzi am chef să beau un păhărel... Ce dracu! Cît trăim să trăim bine că pe urmă cine ştie ce-o mai fi!...

Işi scoase şapca şi se şterse de sudori uitîndu-se pe furiş la vizitiu. Şi văzînd mutra blegită a prietenului său îi veni în minte că mîne-poimîne o să-l avanseze şi prinse iar a rîde cu atîta poftă incît îi tremura burta. Işi puse în gînd să se facă beat ca să-l invidieze şi mai mult vizitiul.

Nevasta lui Filibaş era o femee trecută, cu obrajii tăbăciţi şi increţiţi, cu nasul scurt şi cu barba ascuţită, deşirată şi murdară parcă nu s'ar fi primenit şi nu s'ar fi spălat de cînd s'a măritat. Auzind glasul bărbatului eşi în uşă, bătu în palme cu necaz şi ţipă:

— Aoleu, pare-mi-se c'ai nebunit, bărbate, ori că vrei să-ţi baţi joc de mine!... Ţie-ţi arde de vin şi eu nu-mi văd capul de sărăcie şi nu ştiu de unde să mă mai împrumut şi ce să fac ca să pot găsi o bucăţică de pîne pentru gurile astea mici şi flămînde..

— Ce pîne, Mariţo, ce pîne?—făcu Filibaş necăjit că nevastă-sa nu se sfieşte a se căi în gura mare. Cu cozonac am să vă hrănesc de-acu 'nainte, ai inţeles? Cu cozonac!... Ei, ţi place? Iac'aşa vreau eu, uite-aşa! Ai inţeles?

Acasă, cu nevasta şi cu copiii, lui Filibaş îi plăcea să vorbească aşa cum vorbesc cu dînsul superiorii la biurou. Dar acuma striga şi mai tare ca de obiceiu, căci vroia să-l auză toţi vecinii şi să se minuneze.

Nevasta rămase o clipă cu gura căscată, apoi işi făcu cruce şi-şi scuipă în sin:

— Ai nebunit, Ionică, aoleu c'ai nebunit! Vai de capul tău!...

Bărbatul se încruntă şi era cît p'aci s'o ia la injuraturi, dar se gîndi totuşi că femeia n'are de unde să ştie ce noroc a dat peste dînsul şi, proastă cum este, nici nu e în stare să ghicească. Şi se potoli. Scoase din buzunar francul şi băncuţa ce le căpătase bacşiş dela un boer din provincie care avusese nişte daravere pe la minister, şi le întinse nevestii:

— Aide, nu mai torăi ca o neroadă... Du-te şi adă vin că astăzi trebue să beu şi să mă îmbăt... Pentrucă văd că d-ta, cucoană, eşti mai proastă cum erai cînd m'a pus dracul de m'am însurat cu tine şi nu poţi pricepe cu mintea ta cea de vrabie că eu nu vorbesc de clacă! Ai inţeles? Astăzi vreu să mă veselesc fiindcă de azi înnainte sînt avansat! Ei, acu' ai inţeles?... Sînt a-van-sat!... Ş'acu' poftim şi mai cricneşte dacă-ţi dă mîna, poftim!...

Incepuse să grăească mai domol, dar la sfîrşit se pomeni că iar strigă. Ii era necaz că femeia n'a fost de faţă cînd i-a dat şeful mîna ca să ştie să-l respecte cum se cuvine.

Cînd auzi nevasta de avansare începu să tremure şi să schimbe feţe-feţe. Ii venea să leşine. Se holbă mută la bărbat, aici credea, aici nu credea şi mototolea într'una şorţul cu mînile-i umede. Pe urmă prinse a clipi repede din gene şi bîlbîi, rîzînd şi plîngînd în acelaş timp:

— Of, dare-ar Cel de Sus să-ţi fie gura de aur, că numai bunul D-zeu ştie cît am răbdat şi am suferit în vremurile astea de scumpete amară! Of, of, sufleţelul meu! Că viaţa-i tot mai scumpă şi leafa puţină şi copiii mulţi... Şi lăptarului îi trebue parale, şi găzarului îi trebue, şi zarzavagiului îi trebue, şi...

Luă banii din mîna lui Filibaş şi eşi repede plîngînd şi făcîndu-şi cruce de bucurie şi înşirînd cu glas inlăcrimat pe toţi creditorii care aşteaptă parale şi-i fac bocluc în fiecare zi.

Filibaş mai stătu un minut în sală furînd cu coada ochiului pe vizitiu, apoi intră tuşind ţanţoş în odae şi se aşeză la masă. Copiii nu erau pe-acasă; cei mici se jucau undeva, pe la vecini, cei mari nu se întorseseră din oraş. Filibaş oftă, se gîndi la şef, bătînd cu degetele darabana pe masă, pe urmă strigă deodată:

— Acasă eşti, Mihai?

Dincolo, vizitiul nu răspunse, tuşi, se sculă încet şi trecu în casa aprodului cu luleaua între dinţi şi cu mînile în buzunarele pantalonilor.

— Aşa, neică, ce să stai colo singur ca un cuc...

Vizitiul mormăi «bună seara» şi se aşeză pe marginea unui pat. Incetul cu încetul însă i se deslegă limba şi, întîiu şi mai întîiu, povesti lui Filibaş din fir în păr cum s'a certat cu ovreica, adăogind că dacă ar fi în slujbă sau ar avea parale, numai decît s'ar muta căci i s'a scîrbit cu obrăzniciile şi cu cîrtirile proprietăresei. Apoi tăcu, scormoni tutunul din lulea, scuipă şi întrebă:

— Şi va să zică te avansează?

— Păi—răspunse scurt şi mîndru Filibaş, dar pe urmă totuşi începu să-i spue şi ei amănunţit cum i-a strîns şeful mîna, că au glumit şi au rîs ca doi prieteni buni şi că la despărţire i-a zis c'o să-şi pue în cumpănă toată greutatea lui de şef şi o să-l avanseze dela întîiu. Vorbea încet, ca un părinte către copii, şi nici prin gînd nu-i trecea că minte. Dealtmintrelea chiar dacă n'a fost tocmai-tocmai aşa cum povestea, dînsul era convins că aşa ar fi trebuit să se întîmple.

— Să fie într'un ceas bun—murmură vizitiul cu pizmă. Iaca eu de geaba am muncit şi mi-am sfărîmat ciolanele. M'au dat afară pungaşii şi m'au lăsat pe drumuri cu o droae de copii!... Aşa-i dreptatea în ţara asta, uite-aşa!...

— De—zise grav Filibaş—trebue să ştii de unde să apuci viaţa şi cum s'o suceşti! Nu-i lucru uşor să trăeşti în ziua de azi! Hehe, e greu de tot! Trebue să munceşti ca un cîne, să pui osul, să te vînzoleşti, altfel te mănîncă fript calicia!

Tăcu o clipă, apoi adăogă şi mai grav cu aluzie la greşeala vizitiului:

— Şi trebue să te porţi bine, bine ca o fată mare, altmintrelea s'a dus dracului şi cinste şi slujbă. Cu hărţueli şi cu bătăi nu poţi face serviciu, degeaba!... Capul plecat nu-l taie sabia, asta s'o ştii dela mine!...

Vizitiul scoase luleaua din gură şi zise liniştit:

— Adică eu n'am fost plecat? Şi ce mi-a folosit? M'au

dat afară? M'au dat. Mă lasă să-mi moară de foame copilașu! Mă lasă... Puteam să mă port oricum, tot așa aș fi pățit. Dacă stăpînul e porc de cîne, degeaba te căznești!...

Injură ungurește, scuipă, își înțepeni luleaua în cellalt colț al gurii, apoi mai mormăi ceva și tăcu. Filibaș rîse silit și glăsui:

— Acu' nu mai e nevoe să vorbim de chestia d-tale. Vinovat îi fi fost, asta fără doar și poate, că, ce Doamne, nu te dă nimeni afară așa tam-nesam. Șefii sînt oameni cumsecade, degeaba spui d-ta, dar slujbașii sînt ai dracului. Asta s'o știi dela mine!...

— Cîni sînt, nu oameni cumsecade — zise vizitiul sculîndu-se. Cîni fără suflet!... Acu' vorbești și d-ta pentrucă ți-a aruncat colo un ciolan, dar eri parcă nu vorbeai așa, ai? Eri îl înjurai și...

— Ba să mă erți — caută Filibaș, supărat, să-l întrerupă.

Dar vizitiul se aprindea din ce în ce și, apropiindu-se de aprod, urmă tot mai cu foc:

— Cînd te amenda țipai că el e rău și d-ta ești bun. Acu' te-a încîntat cu vorbe și numai decît ești gata să spui că el e bun și d-ta ești rău... Ehe, oameni ca d-ta mai rar! D-ta te încînți lesne că ești prost și te poate purta de nas orice gogoman ca pe un copil. Dar mie să nu-mi vii d-ta cu palavre că eu știu ce-i lumea și cum sînt boerii. Să te vază lat de foame și n'o să-ți arunce o bucată de pîne. Mai degrabă ți-o da o funie să te spînzuri, ehe!...

Vizitiul se înfuriase cumsecade. Invîrtea pumnii supt nasul lui Filibaș, se roșise ca racul și-și muta mereu luleaua dintr'un colț al gurii în cellalt. Filibaș, la început, se pleoștise, dar, cînd văzu că vizitiul dă din mîni, se înfurie și dînsul și începu să urle:

— Astea sînt prostii, domnule, ai înțeles? D-ta ești un om de nimic și d'aia te-au dat afară! Oamenii de teapa d-tale ar trebui bătuți în vergi ca să le treacă de-a mai înjura și a bîrfi, asta ar trebui!...

Apucă pe vizitiu de un nasture al hainei și-l zgîlții cu furie parc'ar fi vrut să-l silească a înțelege că e om de nimic și trebue bătut în vergi.

— Vergi îți trebue d-tale, ai înțeles? Atunci nu te-ai mai lua la batae cu oamenii și nu ai înjura zor-nevoe pe superiori!...

Vizitiul se sborși și mai rău auzindu-l urlînd pe Filibaș. Dar mai mult îl necăjea că o să-i rupă nasturele.

— Lasă-mă 'n pace, domnule — zise dînsul — nu mă zgîlții că nu sînt sluga d-tale!...

— Nu te las — răcni Filibaș fără să știe ce nu lasă. Ești un mișel și un ticălos și înjuri pe toată lumea! Ești o canalie, o...

Vizitiul se smuci să-și scape nasturele din mîna lui, dar Filibaș, crezînd că vrea să-l lovească, îl înhăță și mai strîns și prinse a-i căra cu dreapta la pumni peste cap. Mai întîiu vizitiul se sperie și dădu să scape din mînile protivnicul, dar nu izbuti. Atunci se întărîtă și el și-i trînti un genunchiu în burtă. Filibaș căzu deadura pe dușamele urlînd într'una:

— Ești o canalie, domnule, un pungaș, un hoț!... In pușcărie ai să ajungi, nu în serviciu! Canalie!...

Tocmai acuma sosi și nevasta dela băcănie cu vin și cu mezeluri. Auzi gălăgia de departe și, îndată ce intră în curte, prinse a țipa ca din gură de șarpe:

— Aoleu! Săriți că-l omoară! Săriți!...

In curînd vecinii dădură năvală pe la ferestre, copiii vizitiului începură a plînge, iar proprietăreasa striga pe-afară că numai vizitiul e de vină, că el se ceartă cu toată lumea și c'o să-l dea afară că-i face de rîs casa și-i sperie chiriașii. Vizitiul însă, care în vremea aceasta trecuse în odaia lui, bombăni:

— Să-ți fie rușine a minți și a te lăuda ca un netot, că ești om bătrîn!...

Nevasta lui Filibaș era în sală, îl auzi și-i urlă amenințîndu-l:

— Las' că te știe lumea cine ești, afurisitule! Ți-e necaz că-l avansează, ai?... Dupăce te primește omul în casă și te hrănește mai sai și cu bătae la dînsul, pocitule și holbatule!...

Filibaș se sculase de jos și eșise în curte să povestească vecinilor ce s'a întîmplat. Toată lumea era de partea lui și toți îl ocărau pe vizitiu și spuneau că are necaz pe Filibaș pentrucă îl avansează. Iar Filibaș striga:

— Cum să înjure o haimana ca dînsul pe domnul șef? Ce are el cu domnul șef?... Fire-ar al dracului de boanghină!

IV

Filibaș se sculă mai dimineață ca de obiceiu. Voia să fie la minister devreme, să-l găsească șeful la ușă și să vadă că nu și-a luat nasul la purtare cu toate că i-a strîns mîna. Era tras la față căci se culcase tîrziu. Se certase cu vizitiul până după miezul nopții. Părea însă și mai fericit ca eri. Umbla sprinten de ici colo și avea mare poftă să împărtășească tuturor bucuria ce i se svîrcolea în inimă. Astă-noapte, dupăce se așezase în pat, stătuse multă vreme de vorbă cu nevastă-sa și găsiseră că nu se poate ca șeful să nu-l înainteze. Ba chiar și visase că l-a avansat și s'a îmbătat turtă de bucurie.

Se învîrtea mereu pe lîngă ceilalți aprozi, deschidea gura să le povestească întîmplarea cu șeful, dar îi era și frică și rușine ca nu cumva să creadă că vrea să se laude. Își închipuia că tovarășii lui, ca și vizitiul, ar crăpa de necaz și, sau nu l-ar crede, sau l-ar lua peste picior.

Dar la urma urmelor tot nu se putu stăpîni. Inima îi era prea plină, trebui să și-o ușureze. Intră în vorbă cu un aprod tînăr, ras de musteți și tuns până la piele. Forfotiră de greutățile vieții până ce ajunseră la superiori. Cînd veni vorba de Sulea, tînărul scuipă și înjură căci îl amendase și pe el cu doi lei fără să fi avut atîta vină măcar cît e negru supt unghie.

— Nu se poate om mai ticălos ca dobitocul ăsta—sisii dinsul uitîndu-se în toate părţile ca nu cumva să-l audă vre-unul din protejaţii lui Sulea şi să-l pîrască.

Filibaş simţi că i se gîdilă limba. „Trebue să-i spun—se gîndi—nu pot lăsa să crează de rău pe un om atît de cinstit şi bun la inimă... Ei, trebue să-i spun! Zîmbi cu bunătate, tuşi clătinînd din cap şi zise:

— Ei, nu, băete, nu-l cunoşti pe domnul Sulea. Tu eşti tinăr şi nu te-ai izbit de viaţă. Ascultă-mă pe mine că sînt om bătrîn şi cu douăzeci şi cinci de ani de serviciu! Nu-l cunoşti... deloc nu-l cunoşti!... Şeful e un om de zahar, auzi, de zahar!...

Tînărul rămase o clipă uimit. Parcă nu putea crede că se găseşte cineva să ia apărarea lui Sulea.

— Lasă-mă, nene—îngăimă sfios gîndindu-se că poate Filibaş e spionul şefului şi vrea să-l tragă 'n cursă. D-ta eşti cel dintîiu suflet de om care te apuci să-l lauzi. Păi dacă-i aşa de bun de ce m'a amendat pe mine? De ce te-a amendat pe d-ta? De ce face zile fripte tuturor? De ce?

Se uită drept în ochii lui Filibaş. Ochii lui însă erau plini de bunătate, de încredere proastă, de fericire. „Nu-i spion—îşi zise tînărul—e prost, dar nu-i spion!"

— Sînteţi necopţi, băete, ascultă-mă pe mine. Ce amenzi? Parcă au a face amenzile cînd e vorba de inima omului? Inima-i inimă şi amenda amendă. Şi inima lui e de aur!...

Şi-i povesti cu cuvinte dulci, cu amănunte înflorite cum l-a întîlnit eri, cum i-a dat mîna, cum... în sfîrşit, tot, tot şi pe urmă adăogă triumfător:

— Ei, acu' ce zici?

Tînărul aprod îl privi cu milă şi-i răspunse foarte simplu:

— Zic că eşti prost, nene... Iartă-mă că ţi-o spun în faţă, deşi mi-ai putea fi tată!... Adică d-ta crezi în făgăduelile lui mincinoase şi te încinţi că ţi-a dat mîna?... Aolică mare! Crezi d-ta că el o să-şi mai aducă aminte astăzi de toate astea? Şi pe urmă ce însemnează că ţi-a dat mîna? Ia spune, ţi-a ertat amenda?...

— O să mi-o erte, fără îndoială—zise Filibaş cu convingere.

— Ei aş!... Păi mie nu mi-a dat mîna şi secretarul general? Şi nu mi-a făgăduit cîte'n lună şi 'n stele? Şi cu ce m'am ales?... Ba era să mă şi dea afară...

Filibaş nu mai zise nimic. Se întoarse încet şi se duse la uşa biuroului lui Sulea ca şi cînd ar fi căutat acolo adăpost şi apărare împotriva celor ce vor să-i destrame fericirea. Îi părea rău că s'a spovedit băiatului. Ar fi fost mai bine să fi tăcut, să vază toţi cum o să-l primească şeful cînd o să vie. Atunci de bună seamă n'ar mai fi cîrtit şi nu i-ar mai fi făcut sînge rău.

Tînărul însă se grăbi să spue numai decît şi celorlalţi ce i-a povestit Filibaş. Unul cîte unul veniră toţi aprozii la dînsul să-l întrebe dacă-i adevărat şi să-i zică pe urmă că e un dobitoc dacă se încrede în palavrele lui Sulea. Necredinţa tovarăşilor se aşeză ca un ghimpe în sufletul lui Filibaş. Simţea că se nărue ceva în jurul lui, se nărue mereu şi el nu e în stare să scape de primejdie. Încercă să se liniştească zicîndu-şi că aprozii îl pizmuesc, dar ghimpele, cu toate acestea, pătrundea tot mai adînc, mai adînc.

— Se poate?... Ei, nu se poate, nu se poate!...

Începea să-şi dea seama că a minţit cînd a spus că şeful i-a făgăduit să-l avanseze. Nu i-a făgăduit, da, dar negreşit a vrut să-i făgăduească sau s'a gîndit să-i făgăduiască. Şi deodată îşi aduse aminte de amenzile ce i le croise şeful, de ocările şi înjurăturile ce i le aruncă de cîteori îl vede, de ameninţările lui că o să-l dea afară, şi se înfricoşa. Simţea că se zăpăceşte de tot. Gîndurile îi alergau prin creeri tot mai neînfrînate, se învălmăşeau, se alungau. O clipă credea că îl avansează, apoi că-l dă afară şi iar că-l avansează. Se răzimă de pervazul uşii şi-şi duse mîna la fruntea care-i ardea. Nu mai ştiea ce să înceapă. Închise ochii. Îl cuprinse o moleşeală mare. Îi era somn, parcă n'ar fi dormit de-o săptămînă. Rămase aşa, cu ochii închişi, gîndindu-se mereu la Sulea, la avansare, la vizitiu, la nevastă, la aprozi... Dejur împrejur stăpînea tăcerea aceia care se lăfăeşte prin toate coridoarele biurourilor, o tăcere întreruptă cînd şi cînd de tusete, de paşi repezi, de rîsete înnăbuşite, de cîte-un ţipăt al superiorilor, dar care, dupăce te obişnueşti cu dînsa, pare grea, ca plumbul. Şi, încetul cu încetul, gîndurile lui Filibaş iar se limpeziră. Acuma iar nu mai avea îndoieli că n'o să-l avanseze. Î se părea că vede pe Sulea venind şi strîngîndu-i mîna şi spuindu-i că o să aibă grijă de dînsul. Şi, gîndindu-se, sufla greu ca şi cînd ar fi avut o piatră pe piept. Era iar fericit şi vesel...

— Dormi, porcule?—îi veni deodată în urechi un glas răguşit. Nu ţi-e ruşine?... Aide, cară-te d'aci!...

Filibaş tresări fript, se şterse repede la ochi şi bîlbîi dîndu-se înapoi:

— Nu dormeam, domnule şef, trăiţi... Nu dormeam... Mă gîndeam...

— Mai ai obraz să şi minţi?... Ei, las' că te învăţ eu...

Sulea se pusese la pocher cu directorul şi pierduse toţi banii. Ochii îi erau roşiţi de nesomn, faţa boţită. Aruncă o privire încruntată spre aprod, apoi se întoarse repede şi intră în biurou, în vremece Filibaş murmura tot mai domol şi mai jalnic:

— Mă gîndeam la necazuri, trăiţi, mă gîndeam la necazuri.

Cîteva uşi se deschiseră în pripă şi într'însele apărură capete curioase. Aprozii se uitară la dînsul batjocoritor şi ochii lor parcă ziceau: „Ei, vezi, dobitocule?" Filibaş stătea încremenit. Buzele-i tremurau, iar în gînd se întreba:

— Ce-i asta?... Ce-i asta?...

Î se părea c'a visat şi prinse iar a se freca la ochi. Dar apoi se hotărî să-şi facă ceva de lucru în biurou şi să vază dacă într'adevăr Sulea fusese acel care l-a huiduit. Se strecură

inlăuntru încetinel ca o umbră și se duse ață la sticla de apă. Cu coada ochiului însă se uită spre biurou. Văzu pe Sulea scotocind furios printre hîrtii și-l auzi mormăind :

— Pretutindeni praf și murdărie... Nemai pomenit...

Filibaș luă sticla. Mînile îi tremurau. Porni în vîrful degetelor spre ușă și mergînd parcă vedea mereu fața veselă de eri a șefului și în mîna dreaptă parcă simțea atingerea dulce și moale a degetelor lui. Cînd atinse clanța îl zări Sulea și-l opri:

— Filibaș !... Ia vino 'ncoace !...

Aprodul se întoarse și se apropie de masă.

— Ce-i asta ?—zise șeful cu glas foarte liniștit arătînd cu o mînă praful de pe masă, iar cu cealaltă potrivindu-și monoclul.

Filibaș tăcu. Se uită lung la masă, în ochii șefului, apoi la mîna lui cea dreaptă. Văzu că mîna e subțire, că pielea e albă, numai la încheeturile degetelor e roșă și că e brăzdată cu vine groase, albastre spălăcite. Dar dealtfel e mînă ca și a lui și ca și a altor oameni. Îi era frică să nu scape sticla și o strînse cu toate degetele.

— Și crezi tu că o să mai rabd murdăria asta și pe viitor ?— urmă Sulea cu acelaș glas liniștit. Crezi tu că biuroul meu e grajd în care nu se curăță decît odată pe săptămînă ? Ei, nu, dragul meu ! Eu n'am nevoe de trîntori. Nu, hotărît. A ajuns cuțitul la os. Acu' s'a isprăvit și cu răbdarea mea... Fii bun deci și-ți strînge catrafusele și te cărăbănește de pe-aci, da ? Eu nu mai vreau să te văd de azi înainte !... Din partea mea n'ai decît să te faci bancher sau ce-ți place, dar cu mine să nu mai dai ochi... Așa. Va să zică ne-am înțeles ?... Să-ți strîngi catrafusele !...

Filibaș vru să se roage frumos de ertare, dar nu putea zice decît: „Am șapte copii, domnule șef, trăiți..." Și Sulea deodată începu să țipe ca un nebun :

— Ei, și ce-mi pasă mie dacă ai ? Eu sînt de vină că ai copii ?... Și dacă ai de ce ești trîntor ? De ce forăești și dormi în loc să lucrezi ? Aci nu se doarme, mișelule, aci se muncește !... Afară, ticălosule, afară !...

Îl luă de spate și-l duse până la ușă. Filibaș eși încet și închise ușa cu băgare de seamă ca să nu facă zgomot. Inima i se sbătea în piept ca o pasăre rănită. Îi veni în minte nevasta care o să plîngă, vizitiul care o să rîdă de dînsul. Și deodată i se păru că a căzut de undeva, dintr'o înălțime mare, și cade, cade mereu fără să se poată agăța de ceva și fără să ajungă odată la pămînt. Se răzimă de pervazul ușii. Ochii i se umplură de lacrimi. Și murmură cu buzele uscate :

— Am șapte copii, domnule șef, trăiți...

L. Rebreanu

TAINĂ

Ascultă, copile, ce-mi spune viața :
De-apururi în umbră să torci al tău gînd,
Cînd simți în pleoapă o lacrimi' arzînd,
Ia seama la vreme ș'acopere-ți fața,
Să nu fie ochi să te vadă plîngînd.

Alături cu alții te 'nșiruie 'n horă
Și lumii plătește-i cu ce-i ești dator,
Fă-i patimii tale din zîmbet zăvor,
Tăcerea să-ți fie deapururea soră,
Să nu știe nimeni ce rane te dor.

Iar noaptea cînd vine și ceața se lasă,
Tu trage-ți oblonul să n'ai mărturii,
Și-atunci sub tavanul ascunsei chilii,
Despătură-ți taina ce 'n suflet te-apasă,
Stropind-o cu lacrimi de ceasuri tîrzii...

*

LACRIMI

Copilăria mea pierdută
Demult prin rariştea de tei,
Şi-a dus cu rîsul ei năvalnic
Şi-a dus şi lacrimile ei...

De-atuncia nu mi-s umezi ochii
Ori cîte vifore mă frîng,
Vai, mă 'nfior cînd mintea-mi spune,
De cîtă vreme nu mai plîng.

Pesemne lacrimile mele
Acuma 'n suflet se cobor,
Şi 'npotmolindu-se 'n adîncuri
Îşi sap' acolo taina lor...

Încet s'aşează rînduri-rînduri,
Sub vălul jalnicei uitări,
Ca bobii de mărgăritare
In fundul nepătrunsei mări.

Acolo dorm pân' cîte-odată
Mi le urneşte-al vremii mers,
Ţesîndu-le strălucitoare
In haina alb' a unui vers...

*

SONET

Acum din nou îmi treci pe sub fereastră,
Tu toamnă, tu frumoasă cerşitoare,
Pe urma ta cîntări tînguitoare
Lin tremură 'n întinderea albastră.

Durerea ta 'n zare călătoare
Atinge 'n drum căsuţa mea sihastră
Şi 'nfrigurate florile din glastră
Suspină 'n svonul frunzei care moare.

Eu stau aşa pierdut în reverie
Şi, dus încet de luntrea amintirii,
Ascult eterna morţii psalmodie.

Ascult şi simt că genele mi-s grele :
Pare-că în vasta îngropare-a firii
Aud şi plînsu 'ngropăciunii mele...

*

AŞTEPTARE

(Fragment)

— Nu vine!..
S-au deşteptat toţi demonii din mine....
S-au deşteptat în volbură nebună,
Un negru stol în suflet mi s'adună;
Cu rîs prelung ei dănţuiesc în goană,
Îmi sfarmă 'n drum icoană de icoană;
Răzbat păgîn în templul sfînt al vieţii,
De chinuri dragi îi văduvesc păreţii;
Îmi seamănă pierzarea din aripă
Şi mă despoaie clipă după clipă!...
Vin tot mai mulţi întunecînd pămîntul,
Şi vîntul
Desfrîului cu flacări de otravă
Mă arde'n sbor pe fruntea mea bolnavă,
Cînd patima, o ne 'nblînzită fiară,
În inimă mă sap' adînc din ghiară,
Şi blestemînd îmi strigă din ruine:
— Nu vine!...

*

CÎNTEC

Iubirea mea-i fără de lege
Cu greu canon în pravilă,
Cine-ar putea să mi-o deslege,
Cu cît mai mult mi-o înţelege,
Cu-atît îi pune stavilă...

Iubirea mea-i mîndră comoară,
Păzită 'n fund de peşteră,
Mi-o ţine inima 'n zăvoară,
Cu văl de taine o înpresoară,
Că-i veche gazdă meşteră...

Eu sînt tîlharul în prigoană
Străpuns de-a legii suliţă,
Ce înfruntînd a lumii goană,
Strîngînd la pieptu-i o icoană,
Se strecură pe uliţă...

*

SUFLETUL *)

(După Ada Negri)

Era puternic.—Dumnezeu din ceruri
A revărsat pe fruntea lui lumină.
Un cîntăreţ al dorurilor multe,
Poet supus visării fără nume,
Era frumos în pacea lui senină
Şi vieţuia neînţeles de lume.

Lui îi grăiau cuvinte înţelese
Şi stelele şi lucrurile toate,
Cu glas vrăjit de tainic'armonie.
Cu-atîta slavă cerul i-a fost darnic,
Dar unei inimi veşnic depărtate
O dragoste el îi cerşia zădarnic.

Aşa s'a stins cel mare 'n întuneric...
Singurătatea-i străjuie mormîntul
Şi pe-o movilă soarele-i coboară.
Peste podoaba teilor în floare
Tremurător un cîntec poartă vîntul,
Asemeni unei pasări călătoare...

*) Din volumul „Traduceri", care va apare în curînd.

Azi, lutul mort în groapă se desface,
La sînu-i rodnic îl primeşte glia
Şi se 'nfrăţeşte cu pămîntul tată.
— Răspunde-mi tu, drumeţ oprit în cale,
Ce-ai ocrotit pe strune poezia,
Ce-a mai rămas din cîntecele tale?

* * *

Tu, numai tu, cel îmbătat de soare
Şi de lumina sfînt' a dimineţii,
Tu, chinuit de ne 'mplinite doruri,
Ce ţi-au zdrobit şi inima şi struna,
Tu 'nsîngerat, dar neînvins al vieţii,
Tu, suflete, trăi-vei totdeauna!

Cînd pacea dulce 'mbrăţişează bolta
Şi florile cu roua se sărută,
Şi cînd oftatul dragostei curate
Va tremura în adîncimi de zare,
Se va 'mpleti în el nepricepută
Viaţa ta şi sfînta ta visare.

Şi cînd furtuni văzduhul înfioară,
Şi vifore 'n păgînă răsvrătire
Aprind temutul fulgerelor caier,
Cînd îngenunche pocăita minte,
Tu gemi atunci cu îngrozita fire,
Cutremurat de-aducerile-aminte.

Cînd limpede va legăna amurgul,
În lumi de stele-un cîntec de fecioare,
Ce-şi tremură sfielnic duioşia
Şi-aprins văpaia patimii răsfrînge,—
Atunci, topit în ruga-i arzătoare,
Tu, suflete, cu jalea lui vei plînge.

Doar cîtă vreme lunci vor fi în floare
Și-un trandafir va mai trăi în fire,
Cît buzele vor cere sărutare,
Iar florile senini stropi de rouă,
Și cîtă vreme, tainică iubire,
Scînteia ta vei mai aprinde nouă;

Cînd crini nuntesc în razele de soare,
Și mîndrii țin alaiul strălucirii,
În vifore și în adînc de mare,
În stelele ce rîd în împrejururi,
Încopciat în taina sfînt' a firii
Vei tăinui tu, suflete, deapururi.

Octavian Goga

Documente omenești

DOI PICTORI

Au venit să expue anul trecut, în palatul administrativ al urbei mele.

Pe unul din ei, îl cunoșteam de mulți ani. Îl admirasem odinioară în tablouri mistice, cu triste și tainice culori, și cercetîndu-i fizionomia cu coada ochiului: nasul convergînd cu bărbia, ca la Dante, prognatism african, buze groase, păr creț—hotărîsem despre dînsul: „tip mediteraniano-african, cu inclinările mistice ale Spaniolior, Etruscilor, „Semiților", și altor popoare..."

După un număr de ani, i-am vizitat din nou expoziția. Misticism am găsit mai puțin, în schimb o mulțime de Țigănci, cu ochi provocători și mișcări feline, smeade la chip și pestrițe la îmbrăcăminte; ici colo cîte un peisaj, dulce ca un cataif și seducător ca o curtezană... Publicul selecționase din sufletul artistului o insușire înfrățită cu misticismul: sensualitatea. Și mă 'ntrebam, zîmbind dulce propriilor mele teorii: ce tainică voce a sîngelui mînase pe artist către innobilatele odrasle ale rasei africane?... Desigur același glas ascuns, care chemase stăruitor spre țări mai calde, imaginațiunea unor scriitori bretori ca Lesage, Chateaubriand, Renan și Piere Lotti... [1]) Rătăceam cu mintea la obsesiunile religioase ale lui Renan, Chateaubriand, și ale concetățeanului acestuia, Lamenais; la *Țiganii* lui Pușchin; la exotismul nebun al ficei lui Th. Gautier, al acelui Gautier, care prin figură, temperament și fel de a scrie, se trăda a fi originar din Pyrinei; și la multe altele...

Și acuma, intrînd în vestibulul palatului administrativ, am regăsit aceleași Țigănci și aceleași *dulci* tablouri; doară grațiile ceva mai veștede și dulceața puțin mai zaharisită... Intr'un colț, un tablou mistic, în genul primelor lucrări: pe acesta-l pictase artistul pentru sine...

Eram cu'n prieten, versat în estetica literară dar analfabet într'ale picturii—cum sîntem mai toți. El ocoli sala, cercetînd pîn-

1) Bretonii sînt mai mult Iberi decît Celți.

zele pe rînd, şi se opri încîntat în faţa unui tablou de mărime mijlocie, cu subiect *mondain*: în mijlocul unui salon elegant, o cucoană tînără, în toaletă vaporoasă, şedea într'o atitudine şerpuitoare, şi ţinea în mîni o carte deschisă, la lumina unei lămpi fixate pe un suport înnalt. Faţa—cîteva pete—nu spunea nimic; liniile rochiei spuneau mai mult; dar atracţia cea mare era lampa, care lucrată *pointilist* în pete scînteetoare, ilumina salonul, tabloul, ba chiar toată expoziţia...

— „Splendid", exclamă amicul meu.

Şi îndreptîndu-se către artist:

„Totdeauna am admirat pînzele d-tale, dar *acuma* văd *încă* un progres!."

Cetitorule, eşti desigur un om inteligent; şi cu toate astea, adu-ţi aminte de ce *gafe* înspăimîntătoare te-ai făcut vinovat în momente de uşurinţă!... Să-ţi povestesc eu de ale mele, n'aşi mai isprăvi... Închipueşte-ţi că unei inteligente, frumoase şi elegante doamne din lumea „cea mai bună", care se lăuda c'a învăţat cu uşurinţă cîteva limbi străine, i-am explicat că asta atîrnă de nervozitate, de fineţea urechii, şi peste un moment, în desfăşurarea teoriei, i-am adus ca pildă pe copii Negrilor!... Unei alte doamne, care era destul de tînără, dar mai ales *ţinea* să fie, şi care, în mijlocul unui cerc literar, nega cu modestie veleităţi literare, i-am spus—dar făceam, cred, confuzie!.. —că *din copilărie* îmi amintesc de poezii publicate de dînsa în ziarele oraşului meu natal... (Şi eu aveam treizeci şi patru de ani!... Dar nici n'am să uit privirea, care m'a străpuns ca un stilet...) Ei bine, după figura pe care a făcut-o pictorul, primind complimentul,—s'a îngălbenit şi s'a strîmbat ca un om care suferе de gastrită—am înţeles îndată, că şi prietenul meu călcase într'o groapă...

Şi'n adevăr, în aceiaşi seară, pe cînd stăteam de vorbă la cafenea, pictorul îmi spunea, între altele:

— „De cînd am simţit că 'ncep a slăbi balamalele, m'am „tot gîndit să-mi asigur famila... Şi acum de curînd, mi-am făcut „o casă; banii, parte i-am avut, parte i-am împrumutat fără poliţă, dela un admirator şi prieten al meu, bancher—şi nimic nu „te apasă mai mult decît o datorie fără poliţă... De vîndut, ştii „că de obicei vînd bine; dar nu vînd lucrările bune cu preţuri „mari, ci mai ales pe cele slabe, pe care le pot da şi mai eftin. „De aceia cînd nu pot *crea, fabric*... Mi-a dat Dumnezeu şi o „nenorocită uşurinţă a pensulei, că pot picta din cap, iar publi„cul tocmai într'acolo te mînă... Ai văzut aprecierea amicului „d-tale, intelectualul rafinat; ce să mai aşteptăm dela alţii!... „Tabloul cu lampa, este dintre cele mai proaste pînze ale „mele; l-am fabricat într'un ceas; şi după ce l-am isprăvit, mi-a „fost ruşine şi i-am spus nevesti-mi: «p'ăsta nu-l expun!» Dar „nevastă-mea, femee practică, a stăruit: «să vezi că tocmai ăsta „are să se vîndă»"...

Şi s'a vîndut. A venit un negustor, altmintrelea om de treabă, însufleţit de cele mai bune sentimente pentru tot ce e cultură, şi după ce şi-a rotit privirile prin expoziţie, s'a dus drept la lampă, atras de strălucirea ei ca navigatorul de lumina farului. Se potrivea la gust cu amicul meu, intelectualul rafinat... (În afară de specialitatea noastră a fiecăruia, sîntem doară cu toţii aceiaşi plebe!... Asta ar trebui să ne facă mai indulgenţi faţă de cei ce nu ne înţeleg pe *noi*...) Tabloul era însemnat în catalog cu 300 de lei; 300 a dat, fără să se tocmească. Însă alături de cucoana elegantă cu lampa scînteetoare, era un mic tablou, —un sfert din mărimea celui dintăiu—care înfăţişa două Ţigănci; nu obişnuitele Ţigănci interesante şi pitoreşti ale artistului, ci de cele domesticite şi prozaice, care spoesc casele ori vînd „pahare, ceşti". Prin nimic nu atrăgeau la prima vedere; dar privite mai de aproape, arătau *adevăr*—adevăr plastic în atitudinea lor şi adevăr psihologic în expresia feţei. Negustorul ţinea să aibă „o Ţigancă" a pictorului, cum avea şi „un car cu boi" de Grigorescu: e o plăcere să vezi, cu ce mulţumire de sine recunoaşte musafirul tău „mîna maistrului"... Aici avea *două* Ţigănci, cu numai două sute de lei; dar cum tabloul era mic, i s'a părut prea mult 200, şi a stăruit să-l ia cu 100, ca un fel de rabat la tabloul cel mare. Pictorul a primit, socotind în mintea lui, 300 pentru cele două Ţigănci şi 100 pentru cucoana cu lampa...

*

Pe al doilea pictor, mult mai tînăr, îl cunoşteam din copilărie, dar nu-l văzusem de doisprezece ani, de cînd plecase să se aşeze definitiv în străinătate. Îi doream cît de mult talent, şi intrînd în sala de expoziţie, eram gata să-i admir lucrările din toată inima. Am rămas însă încremenit—atît de mare era contrastul între ceia ce-mi închipuisem eu şi între ceia ce găsiam. Mă gîndeam cu mirare la oarecare laude recoltate de dînsul la Bucureşti, cu aceste pînze atît de şterse, în care revenea mereu, un verde fără strălucire şi un cafeniu uşor roşcat... Şi fiindcă tablourile *dulci* ale primului pictor, în legătură cu tipul lui oriental, îmi sugeraseră asemănarea cu nişte cataifuri, culorile favorite ale acestuilalt, în asociaţie cu tipul lui germanic—faţa roz-albă, păr blond, ochi albaştri—mă făcură să mă gîndesc la... un *rostbif à l'anglais* cu legume jumătate fierte...

Însă în provincie, duci lipsă de distracţii, şi, mai ales, ai rare-ori prilejul de a vedea pictură; eram dar foarte bucuros de această expoziţie, şi o vizitam aproape zilnic. Şi atunci, mi s'a întîmplat un lucru destul de curios: la fiecare nouă venire a mea, îmi plăceau tot mai mult „legumele" celui de al doilea pictor şi tot mai puţin „cataifurile" celui dintăiu!... Fireşte, mi-am dat perfect seamă, de pricinile şi desfăşurarea acestui proces sufletesc.

Cînd ne uităm la un tablou întăia oară, ne izbeşte aproape

numai *coaja* lui, adică armonia de linii şi culori, indiferent de ce reprezintă. Il luăm ca o mobilă; şi în acest caz, se 'nţelege, ne atrage *stilizarea* realităţii în linii elegante, şi *lăcuirea* ei în culori strălucitoare, plăcute ochiului.

La a doua sau a treia cercetare însă, coaja dispare şi nu ne mai preocupă decît miezul, adică realitatea înfăţişată. Şi atunci, orice falşificare indiscretă a naturii, ne jigneşte în chiar sentimentele noastre faţă de această natură. Ce vreţi, sîntem retrograzi!... Ne-am obişnuit de atîtea sute şi mii de veacuri să iubim natura, aşa bună, rea cum a făcut-o Dumnezeu, încît nu sîntem deloc recunoscători artistului, cînd caută să ne arăte că el ar fi făcut-o mai frumoasă...

Ori, din acest punct de vedere, germanicul meu amic era vădit superior camaradului său: pînzele sale reproduceau realitatea cu aproape desăvîrşită obiectivitate.

Iată de pildă un peisaj (pictorul cel tînăr e aproape numai peisagist):

Un cîmp cu iarba prăfuită şi arsă de soare. S'ar putea zugrăvi, ce-i drept, iarba curată, deasă şi strălucitoare a unui parc; dar parcurile milionarilor nu sînt accesibile oricui, deci nu ne pot fi dragi; afară de asta, parcul e făcut de mîna omului, aduce aminte de om, şi de te plimbi într'însul, dai de oameni cu pretenţii (şi nouă poate de aceia ni-e dragă natura, fiindcă ne desrobeşte de semenii noştri...) Un drum vine din dreapta tabloului, şerpueşte (în mod *firesc*, nu în linie elegantă) prin mijlocul lui, şi se pierde, în depărtare, spre stînga. (Nu pare făcut de mîna omului; s'a bătătorit de sine prin trecerea căruţelor. Imi place mai mult decît şoseaua dreaptă şi largă, fiindcă-mi sugerează rătăcirea liberă prin locuri mai retrase). Din depărtare în depărtare, străjuind drumul, cîte-o tufă deasă de vlăstare de salcie, se mlădie tinereşte la adierea vîntului; pe lîngă ele, căruţele au ocolit, lărgind mult făgaşul. In planul întâiu, pe marginea drumului, şi acoperind aproape jumătate din mărimea pînzei, două sălcii mari şi stufoase, pe care petele alburii ale frunzelor întoarse, ni le arată înfiorate de mîngîetoarea suflare a vîntului, ce pare a însufleţi toată cîmpia. In fund, la mare depărtare, o dungă de pădure, învăluită în lumina albastră a idealului... Cerul e înnorat; aerul străveziu şi fără strălucire, limpezeşte liniile şi atenuează culorile.

Tabloul acesta, care a intrat în stăpînirea mea, şi care la prima vedere pare anost prin coaja lui de verde mat, ruginiu şi albastru cenuşiu, m'a consolat toată vara de năbuşeala metereologică, dar şi morală, a urbei mele... Artistul a redat cu atîta meşteşug aerul şi depărtarea, încît plimbîndu-mi ochii dealungul drumului, mă cred în vre-un colţ uitat de ţară, şi respir atmosfera curată, liberă de microbi şi de frămîntări deşarte, a cîmpiei...

Natura, aşa cum ne-am obicinuit s'o vedem, ne place neasemănat mai mult decît orice înfrumuseţare a ei; căci şi portretul unei ființi iubite, ne este cu atît mai scump, cu cît e mai puţin măgulit...

— „Dar", ne va opune cetitorul, „obiectivitatea desăvîrşită e fotografie!"...

Desăvîrşită nu e. Pictorul a *ales* peisajul, l-a *simplificat* poate, a *armonizat* tonurile, a *subliniat* unele lucruri care-i erau mai dragi, ba a *stilizat* chiar cîte-ceva, mîngîind *pe ascuns* o linie sau un ton—într'un cuvînt a găsit mijlocul să ne comunice *printre rînduri* şi *simţirea* lui—dar n'a *silnit* natura, n'a *artificializat-o*, n'a căzut în *declamaţie* prin căutarea de *efecte*...

Mă rog, lucrurile se petrec întocmai ca şi în arta culinară. Carnea nu se mănîncă crudă (de şi Nemţii o mănîncă şi aşa, sub numele de *biftec à la tartare!)*; dar dacă—fără a mă depărta prea mult de natură,—mă mulţumesc s'o frig sau s'o prăjesc puţin, ca s'o fac uşoară de mistuit, o mănîncă fiecare cu plăcere: cui nu-i place un biftec sau un *rosbif à l'anglais?*... Dacă din contra, m'apuc s'o gătesc cu cine ştie ce sos complicat şi picant, divergenţele încep: mie nu-mi plac sosurile în general, d-tale nu-ţi place piperul, altuia acreala, şi aşa mai departe. Şi la urma urmei, e ştiut, că cine e sănătos şi are o foame robustă, nu simte nevoia sosurilor excitante, ci preferă în alimentaţie materii prime de bună calitate; iar pe de altă parte, cine are stomac sănătos şi obicinueşte prea mult sosurile picante, şi-l strică...

... Imi aduc aminte de oarecare obiceiuri ciudate, pe care germanicul meu amic le avea din copilărie şi pe care acuma le găsesc caracteristice. Ii plăcea la nebunie vagabondarea; copil de zece ani, pleca singur pe jos la ţară, la douăzeci şi cinci de kilometri de oraş, şi se 'ntorcea seara tîrziu, după ce se hrănise în ziua aceia numai cu pîne şi cu măsline, cumpărate de pe la cîrciumi. Parcă vă ı spaima părinţilor şi dispreţul fraţilor—cu veleităţi de rafinament—faţă de inclinările acestea primejdioase şi vulgare... Dat la şcoala de comerţ, cărcia-i părea destinat prin instinctele sale „comune", n'a putut isprăvi decît două clase; din clasa a treia a fost dat afară din pricină că, la intenţia directorului de a-l lua de urechi, răspunsese prin ameninţarea că-i „crapă capul dacă se apropie". Ani de zile a umblat fără căpătaiu, mîzgîlind chipuri pe hîrtie; se împrietenise cu nişte lucrători nemţi din mişcarea socialistă şi făcea cu ei excursiuni; odată a cutreerat pe jos întreg judeţul Neamţ, vizitînd toate mînăstirile. In sfîrşit la şapte-sprezece ani, acest „fruct sec", cum îl numea familia, şi-a găsit vocaţiunea la şcoala de bele-arte...

Un astfel de temperament viguros şi primitiv, însufleţit de o sinceră şi robustă dragoste pentru natură, nu va simţi niciodată nevoia de a o lustrui—de a o găti cu cine-ştie ce sosuri picante...

... Să nu ne depărtăm de natură,—iată filozofia. Să nu alegem *excepţiunea*, care se pretează la *efecte*, în locul regulei

comune, care, tocmai fiindcă e comună, e mai importantă pentru noi; iar în tratarea subiectului, să fim obiectivi, adică să ne subordonăm noi realității, în loc de a o subordona pe dinsa subiectivității noastre.

De și în alt gen decît peisajul, tabloul cu lampa, de care am vorbit mai sus, ne arată foarte bine cum *nu* trebue să lucreze un pictor.

La prima vedere, rochia cucoanei, mobilele scumpe, strălucirea lămpii, toate te atrag. Dar în curînd, încep să te plictisească, „să te leșine la inimă", ca multe cuvinte măgulitoare, care nu sînt pornite decît din dorința de a ascunde lipsa de adevărată dragoste. Rochia cucoanei e elegantă, ce-i drept, dar, ca mine se schimbă moda! Mobilele sînt scumpe, dar reci—e un salon de acelea în care nu s'aud decît fraze convenționale. Nici un colț care prin familiaritatea lui, să te îndemne la convorbire intimă ori la dulce visare... In mijlocul odăii, cucoana șade dreaptă pe un scaun—i-e frică să nu-și strice toaleta—și cetește o carte la lumina lămpii. Mă 'ntreb, ce carte o fi aceia care se poate ceti într'o poziție atît de incomodă!... Și lampa, cine naiba a urcat-o pe un atît de înnalt suport, în mijlocul casei?!...

Ceva ne-ar fi interesat în acest tablou: figura doamnei; din nefericire această figură nu există! In schimb, totul e stilizat în linii convenționale și lăcuit în culori strălucitoare...

„Cînd am intrat întăia oara în expoziția celor doi pictori, —îmi spunea dăunăzi și prietenul meu, intelectualul rafinat—pînzele unuia mi-au părut figuri prietenoase, surîzînde, pe cînd pînzele celuilalt erau parcă învăluite într'o rece nepăsare. M'am convins însă pe urmă, că operele de artă, întocmai ca și oamenii, ascund mai adesea sub o excesivă amabilitate un suflet rece, și din contra, sub o aparență liniștită și rezervată, un suflet cald și statornic".

Nu încape îndoială, tablourile care ne păruseră reci, nu erau decît demne—demne ca și viața artistului, așa cum o cunoșteam. Retras de opt ani la țară, unde ducea o viață puțin deosebită de aceia a săteanului, el își mărginise trebuințele corpului, ca să-și mîntue sufletul de prostituare, își desbrăcase traiul de orice podoabe deșarte, ca să rămie liber și să poată închina fiecare ceas al zilei unui ideal artistic....

*

Firește, contrastul dintre cele două feluri de artă—*artă pentru simțuri* și *artă pentru suflet*—nu se găsește numai în pictură.

Pe cine nu l-a încîntat, la apariția ei, opereta *Dragoste de Țigan?* E în adevăr frumoasă, dar după ce ai ascultat-o de douăzeci de ori, ai parcă părerea de rău că nu-i decît *atît*, și te gîndești la proverbul francez: „la plus belle fille...." Ai vrea să variezi modulațiunile, ca să reîmprospătezi plăcerea estetică,—intensă, în primul moment, în fond, *săracă*... Și din contra, ce nesfîrșite și vecinic schimbătoare orizonturi, de aspirații sublime și tragice simțiri, ne desvăluesc liniile simple și aspre ale muzicei wagneriene!... Ce fond imens, de visare mistică și adînc pasionată, în *Sonate à la lune* de Beethowen!... In aceste opere de geniu, simți parcă toată frămîntarea vieții omenești, toată lupta omului cu destinul... In muzică, între un vals și o operă, este acelaș contrast ca în amor, între patima sensuală, pe care în zădar te încerci s'o reîmprospătezi variind sensația, și dragostea sufletească, veșnic nouă, veșnic alta...

Iar dacă trecem la literatură,—e destul să amintim de Théophile Gautier și de Tolstoi..

In arhitectură, un palat *rococo* față de un templu grec sau față de o catedrală gotică.

In artele industriale, o netedă și geometrică mobilă în stil englez, față de una *rococo* (mai ales cînd e *rococo* de cel nemțesc!); un *tailleur* fin, neted ca o haină bărbătească, și o rochie cu zorzoane; o pereche de ghete americane,[1]) față de una ascuțită la vîrf—și așa mai departe.

In arta culinară chiar, un cataif, care mulțumește trebuința superficială a simțului gustativ, de a fi excitat—și un *rostbif à l'anglais*, care răspunde nevoii adînci și generale a întregului organism...

Și fiindcă mîncarea a jucat totdeauna un rol hotărîtor în viața omului, ca și a animalului—cuvintele *dulce*, *amar*, *acru*, s'au aplicat pînă și în domeniul moral,—îi vom împrumuta și noi termenii trebuitori pentru caracterizarea celor două feluri de artă, care ne-au preocupat în acest fugitiv articol: *artă care excită*, și *artă care hrănește*.

H

---

1) Aspră eleganță fără schilodire, durabilitate fără desfa•onare!...

O nouă metodă în sociologie

Sp. Haret: „La Mécanique Sociale".

D. Haret încearcă în „Mécanique Sociale" să ne dee o metodă ştiinţifică pentru studiarea chestiunilor sociale. Este vorba de o aplicare a mecanicei raţionale în sociologie, şi mecanica socială, atunci cînd va fi complect formulată, ar trebui să fie pentru sociologie, ceia ce mecanica tehnică este pentru tehnologie. Aceasta nu e prima încercare ce se face în această direcţie. Ostwald, cu cîţiva ani înainte, a încercat să arăte foloasele ce ar putea aduce teoria energetică ca metodă de investigaţie în studiul fenomenelor sociale, şi în institutul de sociologie, înfiinţat de Ernest Solvay, la Bruxelles, se lucrează, după însăşi dorinţa exprimată de donator, foarte mult în această direcţie.

Deja de mai mult timp se simte necesitatea de a se introduce o metodă ştiinţifică în sociologie. Această metodă, care ar trebui să facă din sociologie o ştiinţă asemănătoare cu fizica, astronomia sau cu oricare altă ştiinţă pozitivă, va avea, desigur, două rezultate: 1) ne va da o concepţie filozofică asupra tuturor fenomenelor sociale studiate dîndu-ne o explicaţie cît mai generală a acţiunilor forţelor sociale, şi 2) ne va da o metodă cît mai comodă, metodă care nu va fi păstrată decît atîta timp cît va fi şi cea mai comodă, pentru studiarea fenomenelor sociale. Din acest punct de vedere cred că trebue privită lucrarea d-lui Haret.

Nu se poate şti cît timp o mecanică socială va putea dăinui în studiul sociologiei, cît timp va putea ea explica toate fenomenele sociologice ce i se vor prezenta. E posibil ca chiar dela început să se întîlnească fenomene sociologice cărora mecanica socială să nu le poată da o explicaţie, să se constate că sînt forţe sociale care nu se pot asemăna totdeauna forţelor mecanice, şi e posibil ca mai tîrziu sau mai de vreme mecanica socială să aibă soarta teoriei mecanice din fizică: să fie părăsită ca nesuficientă pentru explicarea tuturor fenomenelor ce trebue să le studieze. Nimeni nu poate prevedea de cîtă supleţă se poate bucura această metodă, şi cît timp va fi ea aplicabilă. Un lucru e sigur: avem a face cu o încercare de introducere a unei metode ştiinţifice în o ştiinţă, pe care tocmai lipsa acestei metode a împiedecat-o să ajungă în rîndul celorlalte ştiinţe pozitive. E una din primele încercări ce se face în această direcţie, şi e o încercare serioasă în care se observă mult spirit şi rigurozitate ştiinţifică. Calităţile sau defectele ei nu se vor putea vedea, decît după aplicarea ei la studiul şi explicarea unui cît mai mare număr de fenomene sociale. Şi chiar dacă atunci metoda propusă de autor va fi părăsită ca nesuficientă, ea îşi va fi adus roadele ei: ea va fi introdus în sociologie modul ştiinţific de cercetare, care se găseşte în celelalte ştiinţe pozitive, şi ea nu va cădea decît atunci, cînd o altă metodă îi va putea lua locul. Pentru aceasta ar trebui ca lucrarea d-lui Haret să se bucure de o mai mare atenţie din partea specialiştilor. Nu putem privi cartea d-lui Haret decît ca începutul unei serii de lucrări în această direcţie. A mai rămas încă mult de făcut până cînd mecanica socială va putea deveni o metodă ştiinţifică comodă de cercetare. Nu trebue să uităm că avem aface cu un haos de fenomene observate din care nu s'a putut până acum scoate nici o lege. Totul—rămîne încă de făcut, şi lucrările ce vor urma nu pot fi opera unui singur om.

În cele ce urmează vom căuta să arătăm ideile principale cuprinse în această carte, făcînd în acelaşi timp observaţiile ce le vom crede de cuviinţă.

Individul e elementul constituitiv al corpului social. Cauzele sub influenţa cărora starea şi poziţia unui corp social variază sînt foarte multe. Ele se pot însă aranja în trei grupe mari: 1) *cauze de natură economică*, 2) *cauze de natură intelectuală* şi 3) *cauze de natură morală*. Fiecare grupă, de oarece cuprinde în ea mai multe cauze sociale simple, va fi o funcţiune de mai multe variabile absolute, iar poziţia corpului social o funcţie de aceste trei funcţiuni. Dar aceste trei grupuri nu sînt absolute: invenţiile, aşezate de autor în grupa cauzelor de ordin economic, influenţează şi depind în acelaşi timp de desvoltarea intelectuală a corpului social. Studiarea unui fenomen social, dela început în toată complexitatea lui va fi deci foarte grea, chiar atunci cînd vom avea legi sociale matematic formulate. Am avea a face cu prea multe variabile şi problema s'ar prezenta chiar dela început cu o complexitate necunoscută celorlalte aplicaţii ale matematicilor. Autorul propune, pentru studiarea fenomenelor sociale, metoda aproximaţiilor succesive, întrebuinţată cu succes în mecanica cerească la calculul orbitei planetelor. Se va ţine seamă, la început, de acţiunea exercitată asupra corpului social de către diferitele cauze sociale, neglijînd, ca primă aproximaţie acţiunea acestor cauze între ele. Va rămînea, pentru calcule ulterioare, considerarea acestei acţiuni.

E foarte interesant însă modul cum autorul grupează variabilele de care depinde poziţia corpului social. Sînt trei grupuri, deci un fenomen social reprezentat în funcţiune de aceste trei variabile ne va da o curbă cu trei dimensiuni. Spaţiul social e deci un spaţiu cu trei dimensiuni, cel mai comod desi.

gur, de oarece permite o reprezentaţie geometrică. Nu putem prevedea dacă gruparea cauzelor sociale va rămînea acea propusă de autor; e posibil ca ea să trebuească să fie modificată. Un lucru e sigur: numărul grupelor nu va trece niciodată peste trei, căci atunci am căpăta un spaţiu social cu mai mult decît trei dimensiuni, în care orice reprezentare geometrică e imposibilă.

Ca şi în mecanică, forţele care lucrează asupra corpului social sînt vectorii şi sînt de două feluri: forţe externe şi forţe interne. Ca şi în mecanică, acţiunea lor poate fi de două feluri: 1) sub acţiunea forţelor externe, corpul social se poate pune în mişcare, mişcare a cărei lege poate fi uneori, dat fiind numărul forţelor ce lucrează asupra lui, foarte complicată, dar ale cărei elemente se vor putea totdeauna descompune în o mişcare de rotaţie şi una de translaţie, şi 2) sub acţiunea forţelor externe şi ale celor interne, corpul social, ca orice corp care nu e perfect dur sau perfect elastic, poate suferi o deformare. Nu se poate deci vorbi în sociologie de centrul de greutate fix al unui corp social. Corpul social deformîndu-se şi acest centru de greutate se deplasează. Cum însă, în cele mai multe cazuri, se observă o continuitate în fenomenele sociale, această deformare făcîndu-se încet, se poate vorbi, pentru un timp anumit, cu oarecare aproximaţie de centrul de greutate al unui corp social. Acest punct de vedere poate nu e matematic riguros exact. Nu trebue însă să uităm că în toate ştiinţele unde se aplică matematicele, se lucrează cu acest soiu de aproximaţii.

Concepţia centrului de greutate al unui corp social, va fi desigur de mare folos, atunci cînd se vor fi formulat legile după care lucrează forţele sociale. Pentru moment, deşi n'avem încă nici o metodă pentru determinarea centrului de greutate, şi sociologul e nevoit să recurgă în chestia aceasta la intuiţie, această concepţie încă îi poate fi de mare folos. Un corp social va fi într'adevăr în progres atunci cînd centrul lui de greutate se va mişca în această direcţie, cînd tustrele coordinatele lui sociale vor creşte, indiferent de rotaţia ce ar putea o suferi. O lege va putea, graţie rotaţiei la care supune corpul social, să facă să progreseze unele clase sociale, să facă să stea pe loc sau să dee înapoi pe altele; ea nu va fi într'adevăr bună decît atunci cînd va face să progreseze centrul de greutate al întregului sistem.

Examinînd chestia posibilităţii echilibrului social, autorul arată că acest echilibru e în majoritatea cazurilor imposibil. Capitolul care tratează această chestie e unul din cele mai interesante din cartea d-lui Haret.

Cele trei principii din dinamică sînt formulate pentru o eventuală dinamică socială. Pentru crearea unei astfel de ştiinţi, avem nevoe, în afară de axiomele dela baza ei, şi de un sistem de măsuri care să ne permită comparaţia între diferitele elemente sociale şi ale acţiunilor lor. In mecanica raţională avem trei feluri de mărimi: 1) timpul, 2) lungimea, 3) forţa. In mecanică

vom avea; 1) timpul, 2) lungimea mişcărei corpului social în senzul celor trei direcţii sociale: economică, intelectuală şi morală, şi 3) forţa socială. E de observat că în afară de unitatea de timp, care ar putea fi aleasă, n'avem nici o unitate de măsură pentru celelalte mărimi. Şi problema fixărei acestei unităţi devine şi mai grea, cu cît, după părerea autorului, vor fi necesare pentru lungimi trei unităţi de măsură diferite: una pentru progresul economic, alta pentru cel intelectual şi o a treia pentru cel moral. Şi tot trei unităţi de măsură vor fi necesare pentru măsurarea forţelor sociale. Fixarea unui astfel de sistem de măsuri pare, cel puţin pentru moment, imposibilă, şi autorul nici nu încearcă să ni-l dee. Pentru fixarea lui definitivă se cere, după cum spune autorul: „mult studiu, şi observaţii lungi şi multă răbdare".

In mecanică în afară de cele trei mărimi: timp, lungime şi forţă, o a patra noţiune intervine în studiul mişcărei: masa. Masa e rezistenţa pe care un corp sau un punct material o opune la mişcarea pe care o forţă tinde să i-o imprime. Masa rămîne constantă oricum ar varia celelalte proprietăţi ale corpului, şi în mecanică e considerată ca o cantitate riguros constantă.

In mecanica socială, s'ar numi masa unui corp social sau a unui individ, rezistenţa pe care acesta o opune de a se pune în mişcare atunci cînd e solicitat de vre-o forţă socială. E de observat însă că acelaşi individ opune la vrîste diferite, rezistenţe diferite la acţiunea aceloraşi forţe. Masa ar trebui deci să fie, în mecanica socială, o funcţie de timp. Apoi un individ A poate opune unei forţe P o rezistenţă mai mare decît un alt individ B. Masa lui A e deci mai mare decît masa lui B. Faţă de o altă forţă P' se poate ca B să opue o rezistenţă mai mare decît A. In acest al II-lea caz masa lui A ar trebui să fie deci mai mică decît masa lui B. Masa unui individ sau a unui corp social nu e deci aceiaşi pentru toate forţele sociale. Faptul că masa unui individ sau a unui corp social nu e o cantitate constantă, e cea mai mare pedică ce se opune la formularea unei mecanici sociale, şi autorul şi-a dat seamă de această greutate. El propune ca, în calcule, să se considere masa ca o cantitate constantă, rămînînd să o înmulţim cu nişte factori, care vor putea să fie funcţii de timp, dar care vor trebui să varieze şi după natura forţelor ce intră în joc. Această metodă va putea, desigur, da în unele cazuri rezultate bune, va complica însă alte-ori peste măsură calculele.

Autorul pare a nu fi observat că masa unui corp social, variază cu atît mai încet, cu cît masa lui e mai mare. Propunem, ca în anumite cazuri, să se considere, pentru un timp nu prea lung, masa unui corp social ca constantă. Numai în acest caz vom putea aplica în mecanica socială, direct, formulele atît de comode ale mecanicei raţionale. E drept că această metodă presupune o aproximaţie, aproximaţie care în majoritatea cazurilor va fi probabil permisă, dată fiind mărimea aproximaţiilor ce în mod necesar vor trebui să intervie în calculele mecanicei sociale.

Considerînd masele indivizilor și ale corpurilor sociale ca constante, putem aplica acestor mase, aproape fără dificultate, toate legile mecanicei raționale: equația mișcărei sociale a individului și a corpului social, legea forței vii și acea a cantităților de mișcare, principiul lui D'Alembert, principiul conservărei energiei și principiul celei mai mici acțiuni.

Dinamicei punctelor materiale corespunde în cartea d-lui Haret o dinamică socială a individului. Nu credem că acest capitol va avea o importanță prea mare în sociologie, după cum capitolul corespunzător din mecanica rațională nu are decît o importanță prea mică în mecanica tehnică. Apoi, deși poate va părea parodoxal la prima vedere, o dinamică a corpurilor sociale e relativ ușor de formulat pentrucă masa lor rămîne aproximativ constantă într'un timp dat, formularea însă a unei dinamici sociale a individului prezintă dificultăți foarte mari, dat fiind faptul că masa lui variază atît de repede și că aproximația permisă în acest al doilea caz e în mod necesar mică.

In paragrafele următoare d. Haret duce mai departe aplicarea mecanicei raționale la mecanica socială. Paginele care tratează despre teoria ciocnirei între două corpuri sociale, cu perderea de energie ce rezultă din această ciocnire, despre difuziunea care are loc între două clase sociale ce vin în contact, se pot număra printre cele mai interesante ale întregei lucrări.

Nu vom încerca să rezumăm capitolele VI și VII de mecanică socială aplicată. Ele trebuesc citite în întregime de cîteva ori pentru a ne putea da seamă de cît cuprins e în ele, și de cîtă utilitate poate fi, încă de pe acum, mecanica socială bineînțăleasă și bine mînuită.

N'am recenzat cartea d-lui Haret, pentru a scuti pe cititorii revistei să o citească. Bogăția cuprinsului ei nu se poate reda nici chiar într'o recenzie atît de lungă ca a noastră. In mîni dibace mecanica socială va putea deveni o metodă științifică care să dee o altă față sociologiei. Pentru aceasta se cere, după cum am mai spus, încă multă muncă. S'ar putea spune despre această operă aceleași cuvinte cu care Ostwald caracterizează lucrările perseverente dela institutul Solvay: „numeroase sînt cazurile, cînd o sămînță rodnică, ca acea a unor plante nobile, trebue să rămîe ani întregi îngropată în pămînt, fără schimbări aparente, până cînd forțele vitale îmagazinate în ea, făurindu-și dintr'odată o eșire, dezvoltă un produs minunat într'un timp fabulos de scurt".

Se vor găsi în țara noastră destui oameni de știință care să o facă? Să sperăm că da. Iar dacă nu, se vor găsi probabil, în Apus, destui pe care să nu-i sparie munca prea mult. Și vor trebui să se găsească, pentrucă de prea mult timp se simte în sociologie necesitatea unei metode științifice.

Emil Triandafil

Note pe marginea cărților

BRET HARTE

Adeseori cetind unii autori ai impresia ciudată că povestirile lor te fac mai rău. Egoismul, cruzimea, platitudinea și lipsa de nobleță a lumei lor te îndeamnă să fii mai puțin idealist, mai sceptic și parcă mai puțin gata pentru luptă și pentru jertfă. Sînt alți autori dimpotrivă, și numai cei foarte buni pot să aibă o atît de mare înrîurire într'un senz sau în altul, pe care cetindu-i simți că devii mai bun. La aceștia din urmă alergi în clipele de oboseală și de dezamăgire, cînd o mare nenorocire sau un șir de mici mizerii îți aruncă în suflet sămînța chinuitoare a îndoelii și a neîncrederei. Găsești atunci în rîndurile cetite atîta liniște și mulțumire sufletească încît uiți o clipă mai curînd gîndurile acele triste, care se risipesc încet-încet, cum se împrăștie nourii negri de ploae pe albastrul limpede al cerului de primăvară. Atunci între cei patru pereți ai camerei tale, în care intraseși întunecat și șovăelnic ca să alegi din raftul atît de cunoscut cartea preferată, se desfășură în tăcere o lume minunată, în care te cufunzi ca într'o apă răcoritoare.

Unul dintre acești credincioși tovarăși din zilele grele, care te răpește cu sine în lumea închipuirilor sale, e povestitorul californian Bret Harte. Și ce lume minunată e lumea lui Bret Harte! Intr'un colț pustiu din apusul Americei de Nord, faima descoperirei unor mine de aur a atras o mulțime nesfîrșită de coloniști, în cea mai mare parte mineri sau agricultori. Fără autoritate constituită, aproape fără lege care să-i guverneze, ei trăesc o viață intensă de luptă și de muncă. Adăpostiți în colibe clădite de ei, în îngrămădiri informe de cîteva sute de coloniști, în locul cărora în doi trei ani de prosperitate nemai auzită răsar ca în povești orașe moderne de zeci de mii de locuitori, acești pionieri,

veniți în căutarea aurului, atrași se pare de farmecul interesat al banului, sînt totuși cei mai dezinteresați oameni din lume. Un subiect asupra căruia Bret Harte revine adeseori în multe din nuvelele și romanele sale e descrierea stării sufletești a cîtorva mineri îmbogățiți pe neașteptate prin o fericită lovitură de cazma, care îi face proprietarii unei mine de aur în valoare de milioane. După întîiele clipe de bucurie nebună rămîn cu toții gînditori și tăcuți. Tovărășia de luni și de ani în aceiași cocioabă mizerabilă, zilele grele de muncă în soare și căldură, trîndăvia forțată din decursul sezonului ploios, în care timp muncitorii tineri și activi de eri se transformă, luînd poze de moșnegi sfătoși descurajați și cîrtitori, tot farmecul unei vieți simple, puțin complicată, lipsită de forme și de convenționalizm, îi face să regrete deja timpurile grele ale vieții de miner și să privească pentru întâia oară cu îngrijorare și neîncredere viitorul. Căci pentru cei mai mulți din acești băeți tineri, oricît s'ar părea de paradoxal aceasta, cariera de miner atît de atrăgătoare prin romantizmul ei aventuros, devine cu timpul mai mult un mijloc decît un scop. Odată bogați, viața de oraș mai rafinată și mai convențională în care sînt brusc aruncați și în care averea lor le asigură o poziție socială în disproporție cu acea avută pînă acum, îi face să se simtă mai ales la început izolați și să-și amintească cu o nostalgică părere de rău de timpurile fericite cînd erau săraci. De aceia e caracteristică și surprinzătoare, chiar pentru această țară în care nimic nu trebue să ne mai surprindă, seninătatea și liniștea cu care acești milionari de o zi reîncep viața de mai înainte, după ce și-au pierdut toată averea în cine știe ce speculație îndrăzneață, care a dat greș. Trăind în condiții atît de grele, într'un mijloc în care revolverele iau foc singure și în care o moarte de om la fiecare zi nu mai impresionează pe nimeni, oamenii aceștia, muncitori înăspriți de lipsuri și de nevoi, sînt totuși blînzi ca niște copii, naivi și încrezători ca și ei. Își fac un punct de onoare în a fi cavaleri și dezinteresați și în sfîrșit împing respectul pentru femee, pînă unde țările cele mai civilizate n'au știut să-l ducă niciodată.

Aceasta e lumea lui Bret Harte. Lume tînără și energică, activă și întreprinzătoare, din care condițiile aspre de viață au eliminat cu neîndurare pe toți cei slabi și șovăelnici. Lume surprinzător de blîndă, de cinstită și de disciplinată, în o țară fără lege și fără autoritate, surprinzător de dezinteresată în o țară, în care dorința aurului i-a atras pe cei mai mulți.

Alături cu această tînără Americă care se ridică, trăește retrasă într'o izolare disprețuitoare vechea lume rafinată și decadentă a moșierilor spanioli. Cei mai mulți săraci sau pe punctul de a sărăci, ca orice proprietari teritoriali a căror avere nu e administrată cu inteligență și inițiativă, acești „cabaleros" pretențioși și ridicoli, speriați în somnolența lor conservativă de acea bruscă năvălire de activitate și de civilivație, se mulțumesc să blesteme pe diavolii de „americanos" necredincioși și sălbateci și să vegeteze înnainte în curțile lor dărăpănate dela țară. E o rasă care dispare, făcînd loc uneia mai energice și mai plină de vigoare, rasa tînără și întreprinzătoare a coloniștilor americani.

Toată această lume se mișcă într'un decor de feerie. Natura californiană o descrie Bret Harte cu toată iubirea și admirația unui îndrăgostit. Munții ei acoperiți de urieșe păduri seculare, vegetația extraordinară care răsare din pămînt la întâele luciri de soare după încetarea anotimpului ploios, colinele pleșuve și goale păscute de turme de cai, cîmpiile încărcate de grîne, în sfîrșit marea, albastrul fără margini al Oceanului Pacific sînt decorurile obișnuite ale povestirilor lui. Descrierile lui de natură au desenul îngrijit și sever, colorația cînd strălucită și bogată, cînd estompată și vaporoasă, amănunțimile și detaliurile meticuloase ale unui peisagist olandez.

În această lume și în acest cadru își scrie Bret Harte numeroasele sale nuvele și romane, acele schițe din viața pionierilor californieni, care l-au făcut atît de curînd celebru. E natural ca într'un asemenea mediu să întîlnim tipuri caracteristice, cele mai multe exemplare extraordinare de energie și de putere conținută. Iată pe una din cele mai populare figuri ale lui: Iuba Bill, surugiul diligenței din Foot-Hill. Un urs enorm și posac, temut de călători pentru bruscheța și humorul sau mușcător, dar mai temut de hoții de codru pentru ochiul său sigur și mîna sa puternică. Un personaj de epopee acest om de atîtea ori atacat pe drumurile nesigure ale ținutului lui, mînînd caii cu o mînă și împușcînd cu cealaltă. Bun în fond, ascunzînd sub un exterior aspru și rebarbativ o inimă de aur, căreia nu putuse să-i știrbească nimic din candoarea ei un șir nesfîrșit de neplăceri conjugale. Iată-l pe Culpeper Starbottle, un Falstaf burtos și jovial, mare admirator al sexului frumos, avocat popular prin tiradele sale bombastice, prin minciunile sale năzdrăvane și prin multiplele sale beții și dueluri. Iată-l pe Jack Hamlin, jucătorul de cărți de profesie. Un tip caracteristic și acesta. Frumos ca un

Adonis, iubit de femei, inteligent și mîndru, blazat și cinic, bun mînuitor al revolverului, jucător cu o voință și un calm diabolic. Elegant și rafinat, el joacă adeseori un rol frumos în povestirile lui Bret Harte și nu arareori vedem figura lui palidă și hotărîtă ținînd partea celor slabi și nedreptățiți. Căci Bret Harte are darul atît de rar de a ști să găsească în toate personajele sale, chiar și în cele mai rele, acel „grăunte de aur", acea părticică de bunătate și de nobleță sufletească nelipsită din cel mai pervertit om. Toate tipurile sale: mineri stăruitori și îndărătnici, „desperados" înfrigurați și hărțăgoși, veșnic cu arma în mînă, omorîți prin spelunci și prin localuri de joc, negustori, hoți de aur, agenți ai companiilor miniere, speculanți de terenuri, redactori de gazete provinciale, coloniști agricoli, în sfîrșit acei jucători de cărți de meserie cutreerînd localitățile miniere, cîștigînd ici și perzînd dincolo, toți plutesc în acea lumină de simpatie în care știe să-i îmbrace neîntrecutul povestitor californian. Și chiar la cei mai decăzuți dintre ei, el știe să găsească momente de dezinteresare și de bunătate. Se poate spune că nu găsești la Bret Harte, în mijlocul relativei sălbătăcii în care a cunoscut personajele sale, tipul acela de „gorilă flămîndă și lubrică", pe care scriitorii unor țări mult mai civilizate au descris-o cu oroare și dispreț. N'a întîlnit oare asemenea tipuri în lumea aceia cu totul deosebită în care a trăit, sau geniul particular firei sale l-a făcut să treacă pe lîngă ele fără să le observe? Mult mai probabil că aceasta din urmă e explicația adevărată, deși nu e cu desăvîrșire imposibil ca în atmosfera aceia de energie și de muncă nemiloasă dar fecundă să se fi eliminat toate acele tipuri animalice și trîndave, la care satisfacerea brutală a instinctelor naturale întunecă orice ideal moral și social mai înalt.

O altă caracteristică a personajelor sale, care-i face atît de simpatici cetitorului, e tinerețea lor. In nuvelele și romanele lui Bret Harte aproape nu sînt bătrîni sau oameni în vrîstă, cum de sigur nu prea erau în acel timp în țara pe care o descrie el. Toată noua populație de mineri și coloniști veniți în California e în marea ei majoritate tînără; și e tînără și sufletește, de o tinerețǎ entuziastă și încrezătoare. In cadrul bogat și fastuos al naturei californiene, într'un decor de pastorală și arareori de dramă, vedem desfășurîndu-se acele minunate idile de dragoste, care ne înfiorează de o emoție delicioasă, ca la amintirea primei noastre iubiri. Căci Bret Harte a fost un mare cunoscător al femeei și un fin și duios cîntăreț al iubirii. Drept e că el n'ar putea spune despre niciuna din eroinele sale:

> „Prea mult un înger mi-ai părut
> Și prea puțin femee...."

Drept e că dimpotrivă cele mai adeseori femeile sale sînt prea cochete, capricioase și viclene, abuzînd de farmecul frumuseții lor spre a pune la crude încercări pe acei blînzi și inofensivi urieși, care ar ucide un bou cu o lovitură de pumn, dar care se perd în fața lor și nu îndrăznesc să le mărturisească iubirea. Drept e numai arareori cîte un Jack Hamlin, frumos, sarcastic și blazat mai schimbă, în povestirile lui Bret Harte, miticul tablou întîlnit de atîtea ori la el al lui Hercule la picioarele Omphalei. Oricum însă păpușile acestea capricioase și delicate ascund în sufletul lor comori nebănuite de energie, de cinste și de devotament. In momentele grele ele știu să lupte singure, sau alături de bărbații și iubiții lor, cu un curaj și o hotărîre necunoscute locuitorilor lumei vechi. Și cu toată această aparentă contradicție cetitorul are întotdeauna impresia că personajul acesta complex e perfect adevărat. In nuvelele californiene ale lui Bret Harte nu se găsește un singur tip convențional sau fals, un singur personaj care să nu fie viu și adevărat. Am zis nuvelele californiene, fiindcă e curioasă și adevărată observația lui Mark Twain, că acest scriitor deobicei atît de simplu și de adevărat, nu mai e același cînd descrie lumea din răsăritul Americei, sau pe acea europeană. Sînt lumi pe care nu le-a cunoscut, sau le-a cunoscut prea tîrziu.

La șaptesprezece ani Bret Harte pleacă în California, de unde abia după treizeci și patru de ani se întoarce în America răsăriteană, la New-York. In tinerețea sa a trăit viața aventuroasă a mai tuturor personajelor sale. A fost rînd pe rînd, miner, tipograf, agentul unei companii de călătorie, învățător, funcționar într'o bancă și la un atelier, jurnalist etc. E firesc dar că cea mai mare și cu mult cea mai bună parte a operei sale descrie viața din California, pe care a cunoscut-o atîta timp și atît de bine. Faima literară și-a cîștigat-o mai întîi ca gazetar și mai ales ca poet, prin versurile sale vesele și ușoare, în care plutește un curios amestec de lirizm și de humor. De obicei sînt dialoguri sau povestiri în dialect ale tipurilor sale favorite: „Iuba Bill," „James cel drept" și alții, figuri pe care le întîlnim apoi cu puține schimbări de detaliu în multe din povestirile sale în proză. Acestea din urmă sînt foarte numeroase schițe, nuvele și

romane mai lungi. Schiţele şi nuvelele sînt bucăţile sale cele mai perfecte. Romanele, tot atît de frumoase, sînt mai puţin artistice. Ele au unele stîngăcii de construcţie şi adeseori sfîrşitul forţat şi cam melodramatic al romanelor lui Dickens.

Caracteristic pentru întreaga sa operă e humorul său. Humorul acela specific american, foarte inciziv şi caustic deşi inofensiv în aparenţă şi decent ca formă şi ca înţeles; acea gravitate de pince sans rire, cu care povestitorul înşiră lucruri enorme şi caraghioase, al căror comic rezultă în parte şi din contrastul între ideia pe care vrea să o exprime el şi forma neaşteptată în care o îmbracă.

Ernest Triandafil

Din lumea balcanică

Din luptele dintre Sîrbi şi Bulgari pentru Macedonia

Atît Bulgarii cît şi Sîrbii, precum se ştie, au însemnate interese în Macedonia şi iau parte activă la frămîntările în care se sbuciumă această provincie a Turciei. Dar amîndouă aceste popoare slave îşi urmăresc interesele lor izolat, fiecare pentru sine. De aceia e o mare concurenţă între ele, fiecare silindu-se să dovedească: Bulgarii că ei au *drepturi* mai mari în Macedonia, iar Sîrbii că aceste *drepturi* le aparţin numai lor. Aceasta fiindcă mai ales chestia Cretei le-a dovedit că: numai puterile *Europei* vor hotărî, în ultima instanţă, cui se va cuveni preponderenţa în Macedonia; iar ele nu o vor da-o, cred Slavii, decît acelora dintre dînşii, care vor avea acolo superioritatea economică, religioasă, politică şi mai ales *majoritate numerică*.

*

În Macedonia există de demult, chiar din sec. VII sau VIII d. Chr., adică încă din întâile vremuri ale trecerii Slavilor de dincoace dincolo de Dunăre, o numeroasă populaţie de Slavi. Aceştia vorbesc o limbă care nu-i propriu zis nici sîrbească nici bulgărească, dar care s-ar putea pretinde că e sau sîrbească sau bulgărească, după punctul de vedere fonetic ori morfologic din care o judeci. De aceia Bulgarii, judecînd-o din punctul de vedere morfologic, zic că limba acelei străvechi populaţii slave din Macedonia, deci şi populaţia însăşi, e *bulgărească*; iar Sîrbii, la rîndul lor, judecînd-o după fonetica ei, susţin că limba, deci şi populaţia slavă din Macedonia, e *sîrbească*.

Adevărul e însă, cred eu, că limba slavă străveche din Macedonia e mai curînd sîrbească decît bulgărească, fiindcă ea cuprinde mai multe caractere sîrbeşti decît bulgăreşti.

Oricum, Bulgarii în deosebi fac puternice sforţări pentru ca să dovedească *Europei* că ei sînt cei mai numeroşi în Macedonia, iar nu Sîrbii. De aceia se silesc chiar a acoperi şi ascunde lumii caracteris-

ticele sau faptele care ar putea dovedi *sîrbismul* populației slave de acolo. De pildă, profesorul universitar A. Teodorov de la Sofia, între alții, în cartea sa *Bălgarska literatura* („Literatura bulgărească") pretinde că vestitul „Kralević Marko" („crăișor Marcu"), pe care l-a omorît Mircea cel Mare la Rovine, era Bulgar și principe al unui stat bulgăresc din Macedonia, pe cită vreme toate izvoarele și tradițiile istorice dovedesc că Marko și statul său erau Sîrbi. *)

Afară de aceasta Bulgarii din Macedonia, spre a nu se vedea că limba populației lor cuprinde caractere sîrbești, cînd se duc acolo oameni de știință care vor să o studieze, se silesc să pronunțe anumite sunete *bulgărește* iar nu așa cum ele se pronunță în realitate, cu fonetica *sîrbească*. Acest lucru îl mărturisesc învățați, străini chiar de neamul sîrbesc ori bulgăresc, între care răposatul profesor de slavistică dela Universitatea din Graz, V. Oblak, în cartea sa *Macedonische Studien* („Studii macedonene").

Tot spre a arăta lumii că Macedonia e bulgărească, Bulgarii, în scrierile lor, *schimbă* în forme lingvistice bulgărești numirile toponimice de acolo, pe care populația slavă autohtonă le-ar pronunța normal și regulat sîrbește. Așa, cel puțin, arată un scriitor sîrb Dr. Iov. Hadži-Vasiljević în cartea sa *Južna Stara Srbija, Kumanovska Oblast* („Sudul Vechii Sîrbii, regiunea Kumanovo") apărută la Belgrad în 1909. Astfel, cu toate că populația pronunță, ca Sîrbii: Oražac (pron. Orașaț), Karabičane etc., totuși scriitorii bulgari falșifică acest fonetism, bulgarisîndu-le pronunțarea în: Orașeț, Karabičen.

Cartea aceasta a lui Hadži-Vasiljević, de altfel, ne mai desvăleşte, relativ la lupta între Sîrbi și Bulgari pentru Macedonia, încă un fenomen socialo-politic pe care pîn-acum noi, cei care ne-am ocupat cu chestia macedoneană, nu l'am cunoscut. În ea se arată, cu citații precise, că chiar acei dintre Slavi care se dau drept Bulgari și sînt, deci, exarhiști adică rupți de biserica patriarhiei de care țin Grecii și Arminii noștri, chiar și aceia se dau de Bulgari nu fiindcă în sufletul și conștiința lor *se simt* aparținînd acestei *nații*. În Macedonia, zice Hadži-Vasiljević, alături de partidul sîrbesc, în care sînt Sîrbi, s-a mai creat, prin bani, și un partid bulgăresc. Poporul nu privește aceste două partide altfel, decît ca pe niște *partide politice*, și de aceia locuitorii trec cînd într'unul, cînd într-altul, după cum le dictează interesele materiale ori ambițiile. Așa că, cei ce sînt în partidul bulgăresc al Exarhiei sînt aci nu pentru că sînt sau se simt Bulgari, ci fiindcă un interes oarecare îi leagă *politicește* de acel partid. Dovadă că aceasta e așa, zice Vasiljević, este faptul că *rudele cele mai apropiate* în linie masculină

*) De altfel și cel mai de seamă istoric al Slavilor de miază-zi, profesorul C. Jireček dela Universitatea din Viena care, mai de mult, a scris *Istoria Bulgarilor*, arată în a sa *Geschichte der Serben* („Istoria Sîrbilor"), apărută anul acesta, că Sîrbi, iar nu Bulgari erau și „Kralević Marko" și statul lui.

sînt împărțite între amîndouă aceste partide; ba chiar *frați drepți*, din același tată și aceiași mamă, aparțin unii exarhiei și partidului bulgăresc iar alții patriarhiei și partidului sîrbesc,—deși e evident că nu se poate să fie unii de *nație* bulgărească iar alții de *nație* sîrbească! Astfel, documentează Hadži-Vasiljević, în satul Beljakovac din regiunea Kumanovo se află mai multe familii divizate în acest chip. Anume, în familia Kajsevac, 2 frați Iovan și Dimitrie sînt „bulgarași", adică din partidul bulgăresc, și țin de biserica bulgărească a Exarhatului, pe cînd alți trei frați adevărați ai lor, Nicolae, Ștefan și Petre, sînt Sîrbi și se țin, ca toți Sîrbii, de biserica patriarhiei. În o altă familie, doi frați Iovan și Petre sînt „bulgarași" și exarhiști, iar alt frate adevărat al lor, Iovan, e patriarhist și sîrb. Într'o altă familie, un frate Petre Mladenović e patriarhist și, în organizația Sîrbilor din Macedonia, a fost cetnic, adică făcea parte din bandele sîrbești, pe cînd alt frate adevărat al lui este „un excelent Bulgar". De asemeni, în satul Dobrači, în familia Veljkovac sînt 4 frați adevărați, din care doi, Stojan și Arsa, sînt patriarhiști adică Sîrbi, iar alți doi, Stanko și Spiridon, exarhiști, adică „bulgărași".

Și tot așa, sînt multe familii astfel divizate în „Bulgari" și „Sîrbi" în satele: Rudar, Murgaš, Dovezenac, Jačinac, Kokošinj, Pelinac etc.

Ba chiar în orașul Kumanovo sînt astfel de cazuri interesante. Așa, Akso Stojanović a fost „aprins bulgaraș", iar fiul lui, David, „aprins Sîrb"; în anii de pe urmă și Akso a devenit „cu totul Sîrb". Ori, Anta Gmurče e patriarhist, adică Sîrb, pe cînd fiul lui, Koce, e exarhist, adică „bulgaraș", Bulgar.

Toate acestea dovedesc că partidul patriarhist și cel exarhist sînt creații *politice*, iar nu realități *naționale* de Bulgari și Sîrbi propriu zis.

Prin aceste date Vasiljević urmărește să mai arate, că așa numiții Bulgari, „bulgarașii", din Macedonia, nu sînt altceva, *ca naționalitate*, decît Sîrbi, cumpărați cu banii propagandei Bulgarilor din Bulgaria, care, astfel, voesc să arate Europei că ei constituesc majoritatea Slavilor în Macedonia, iar nu Sîrbii.

Bulgarii, la rîndul lor însă, pretind că cei din partidul „bulgarașilor" sînt chiar de nație Bulgari, și că și acei din partidul sîrbesc al patriarhiștilor ar fi tot Bulgari, dar pe cari propaganda sîrbească i-a cumpărat spre a-și forma cu dînșii acest partid al ei.

De aceia Sopov, consulul Bulgariei la Salonic, scrie, în *Bălgarska Sbirka* din Mai și Iulie 1911, că mai toți Slavii străvechi, autohtoni, din Macedonia, sînt Bulgari,—prea puțini dintre ei, numai cîteva sute, fiind Sîrbi,—și că, în total, numărul Slavilor autohtoni, *adică al Bulgarilor*, din această provincie a Turciei, se ridică acum la 1.162.465 suflete.

Dar bulgarul Pančo Dorev, unul din cei patru deputați aleși de *Bulgarii* din Turcia spre a-i reprezenta în parlamentul turcesc, într'un discurs ce a ținut în acel parlament în 1911, arată că numărul Slavilor

(*Bulgarilor*, zic Bulgarii) nu e așa de mare, și că majoritatea o constituesc, în Macedonia și Vilaetul Adrianopol, *nu* Slavii (Bulgarii!), *ci* Turcii. Statistica aceasta a lui Dorev e reprodusă de ziarul din Sofia *Mir* dela 27 Martie 1911, carele chiar o însoțește de elogii pentru obiectivitatea ei; ea ne învederează, tot deodată, calea de falșificări pe care urmăresc Bulgarii să facă a se crede în *Europa* că ei sînt poporul cel mai numeros al Macedoniei.

In acest discurs al său, Panćo Dorev zice, între altele, că: „aceste cifre sînt cu totul *autentice* și constituesc un răspuns, ce nu se poate dărîma, la acele iluzii aurite ale unor neechilibrate minți, cari tot umblă după alipirea Macedoniei la Bulgaria". Iată acum statistica pe care o dă dînsul:

„Vilaetul Adrianopol și Macedonia sînt ținuturi turcești, zice Dorev, nu numai fiindcă aparțin Turciei, dar și pentrucă *majoritatea populației din ele o constituesc Turcii*. In Macedonia se află 2.335.000 suflete, din cari *720.000 Bulgari*, 530.000 patriarhiști (Greci, Sirbi și Armini), și *1.100.000 Turci*. In aceste numere nu cuprind și pe Albanezi. Deci sînt acolo: 30% Bulgari, 23% patriarhiști (Greci, Sirbi și Armini împreună) și 47% Turci. Iar în vil. Adrianopole, situația noastră națională, continuă Dorev, e și mai rea decît în Macedonia. Aci, se află în total, o populație de 1.500.000 locuitori, din care: *127.000 Bulgari*, 280.000 Greci, și *740.000 Turci*.

„Dacă adunăm la un loc cele arătate despre populația din Macedonia și vil. Adrianopole, fără Albania, zice Dorev, vedem că în amindouă se află, în total, 3.500.000 locuitori, dintre cari: *850.000 Bulgari*, 810.000 Greci (adică, mai bine zis, patriarhiști), *1.840.000 Turci*. Deci în amindouă, la olaltă, se află *25% Bulgari*, 23% Greci și *52% Turci*".

Datele de aci ale lui Dorev nici un Bulgar nu le-a putut răsturna pînă acum în chip documentar. Aceasta o declară insuși ziarul *Mir*, care îndeamnă partidele politice din Bulgaria să nu mai agite zadarnic, pe temă șovinistă, pe conaționalii lor din Macedonia; fiindcă, oricum, mai mult crezămînt va avea în Europa *deputatul bulgar* din camera turcească Dorev, decît născocirile și falșificările șoviniste ale lor.

Și tot din spusele acestea ale lui Dorev, cari sînt declarate autentice și n-au putut fi tăgăduite serios, putem vedea noi cît de tendențios sau cel puțin necunoscător al raporturilor dintre populațiile Macedoniei era Weigand, cînd spunea, în *Enciclopedia Romînă* redactată de Diaconovici dela Sibiu (p. 227,229) că „Macedo-Romînii locuesc pe un pămînt *bulgăresc*". Acum e învederat, că pămîntul Macedoniei nu poate fi bulgăresc, pe cîtă vreme un deputat bulgar de seamă, Dorev, arată că într'însa sînt 47% Turci, iar Bulgari numai 30%, și pe cîtă vreme, însfîrșit, chiar pe cei 30%, Sirbii îi revendecă pentru dînșii, din pricinele de cari am văzut că dr. Hadži-Vasiljević vorbește în cartea sa „Južna Stara Srbija".

In legătură cu tendința Slavilor Balcanici și în deosebi a Bulgarilor de a micșora numărul celorlalte nații din Macedonia, spre a se arăta Europei pe sine ca cei mai numeroși, cred nu fără interes pentru noi să spun cîteva cuvinte despre o broșură apărută la 1909 în Belgrad, în sîrbește, sub titlul: *Rumuni u Maćedoniji i Epiru* („Romînii în Macedonia și Epir"); aceasta e scrisă de *Ivan Ivanić*, care mi se pare că a fost consul al Sîrbiei în Macedonia. Aci autorul ne spune că, deși Weigand arată că ar fi în întreaga Turcie numai 149.520 de Armini, dînsul (Ivanić) totuși, din *cercetările sale personale* și din datele *pe cari le-a cules el însuși* în Salonic și Bitolia, poate afirma că „numărul Arminilor e, în Macedonia și Vechia Sîrbie, de 140.000 suflete, din care 80.000 în vilaetul Bitoliei (Monastir), 55.000 în vil. Salonic și 5000 în vil. Kosovo. Iar în întreagă Turcia, (adică în Macedonia, Vechia Sîrbie, Epir, în Tesalia turcească) numărul *total* al Arminilor e de 220.000, împărțiți astfel: 80.000 în Macedonia, 60.000 în Vechea Sîrbie, 80.000 în Epir și Tesalia turcească".

Pînă acum, scriitorii Slavi nu ne acordau decît, cam ca Weigand: Bulgarii pînă la maximum de 80.000 Armini și Sîrbii tot cam așa. Ivanić, cum vedem, face un pas mai departe și ne dă dreptul la 220.000.

Dar dacă vor fi în Macedonia cel puțin 600.000 Armini, cum noi credem, și cum credea chiar fostul nostru ministru de Instrucție d. Sp. Haret (în scrisoarea-i din *Le Temps* dela 19 Ianuarie 1905), atunci evident că, față de statistica despre Bulgari a lui Panćo Dorev, se micșorează și mai mult perspectivele pretinsului drept al acestora acolo.

Ilie Bărbulescu

Cronica externă

Chestia Marocului

De cînd au început negociaţiunile dintre Franţa şi Germania, lumea s'a întrebat mereu dacă ele se vor sfîrşi printr'o pace sau printr'un războiu. In stadiul în care ele au ajuns astăzi pericolul unui războiu pare înlăturat. In Franţa dorinţa de pace este atît de vie, atît de adînc înrădăcinată în inimile şi în conştiinţa tuturora, încît se ştia că guvernul Republicii va face tot ce este omenesc posibil ca să înlăture isbucnirea unui conflict armat. Cuvintele lui Michelet: „la secolul XX, la France va declarer au monde la paix", sînt mai adevărate decît oricînd. In asemeni condiţiuni chiar dacă războiul isbucnea, vina nu putea fi decît a Germaniei. Şi mărturisim că lumea era oarecum îndrituită să creadă că Germania căuta un pretext de războiu.

Intr'adevăr, dacă era călăuzită de intenţiuni paşnice, ce înţeles mai avea trimiterea unui încrucişător la Agadir? Situaţia din Maroc era reglementată prin actul dela Algesiras. De atunci şi pînă azi nimeni nu ceruse să se desfiinţeze regimul stabilit de acel document diplomatic. Puterile care exercitau acolo un mandat în numele Europei, adică Franţa şi Spania, îşi îndepliniseră misiunea în limitele stricte ale însărcinării ce li se conferise. Astă primăvară, cînd turburările dela Fez au silit pe Francezi să ocupe capitala Marocului, guvernul francez ceruse Puterilor semnatare încuviinţarea lor, şi toate, cu Germania în frunte, au declarat că recunosc legitimitatea acelei acţiuni şi că sînt pe deplin mulţumite de explicaţiunile pe care le primesc din Paris. In sfîrşit, acum două luni văzînd că subsistă încă oarecare nervositate în raporturile franco-germane şi voind să dea Germaniei o nouă şi convingătoare dovadă a bunelor intenţiuni de care este însufleţit, guvernul francez propusese d-lui Kiderlein Waechter să rezolve prin discuţii amicale toate punctele litigioase din Maroc, şi la nevoe să răscumpere chiar prin compensaţiuni teritoriale în centrul Africei dezinteresarea Germaniei în Imperiul Sherifian. Un schimb de vederi în această privinţă avusese loc la Kissingen. D. Kiderlein Waechter se despărţise de d. Cambon asigurîndu-l că va relua

în curînd negociaţiunile începute într'un spirit de conciliaţiune atît de larg şi atît de îmbucurător. După toate aceste fapte, după toate aceste manifestaţiuni de cordialitate, lovitura dela Agadir nu putea fi interpretată decît ca gestul unei Puteri hotărîte să împingă lucrurile pînă la o declaraţie de războiu.

Şi totuşi Germania ca şi Franţa nu voia războiul. Nu-l voia fiindcă, orice s'ar zice, ideile de pace au cucerit o mare parte din opinia ei publică, fiindcă oamenii ei de guvernămînt îşi dădeau perfect de bine seamă că nu pot lua nici în faţa concetăţenilor lor, nici în faţa lumii, răspunderea de a provoca un războiu internaţional pentru o gîlceavă în Maroc, sau pentru o chestiune ca aceia a unor compensaţiuni teritoriale în Congo, sau la hotarele Kamerunului.

Pe lîngă aceasta, Germania se ferea de un războiu, pe de o parte fiindcă, în caz de isbîndă, nu era sigură că victoria va putea conpensa perderile economice pe care orice războiu le implică, şi pe de altă parte fiindcă în caz de înfrîngere se întreba ce era să devie nu numai statul german, dar însăşi organizarea socială actuală. Este învederat că un asemenea dezastru ar însemna condamnarea definitivă şi irevocabilă a societăţii capitaliste şi triumful socialismului revoluţionar. In sfîrşit, diplomaţii germani se temeau de un războiu fiindcă ştiau că flota lor nu este încă în măsură să lupte cu flota engleză şi că guvernul britanic ar profita cu siguranţă de această stare de inferioritate, ca să tăbărască asupra marinei germane şi ca să nimicească astfel toate progresele navale, comerciale şi coloniale, pe care Germania le-a săvîrşit cu atîta trudă de treizeci de ani încoace.

Dacă deci dorinţa de pace a fost în Germania tot aşa de puternică ca şi în Franţa, dacă diplomaţii din Wilhelmstrasse au deschis conflictul marocan acum două luni cu hotărîrea să nu ajungă la un războiu, atunci ce înseamnă această politică?

D. Kiderlein Waechter ne-a dat o explicaţie care nu poate însă mulţumi pe nimeni. D-sa a spus: am trimis încrucişătorul Panther la Agadir ca să pot discuta mai lesne cu Franţa.

Cînd vrei să discuţi şi mai ales să te înţelegi cu cineva, nu începi prin a-i da o lovitură de pumn în obraz. Oricît de original ar fi acest procedeu, nu credem ca el să dobîndească vreodată drept de cetăţenie în diplomaţia internaţională.

Rămîne o altă explicaţie. Populaţiunea Germaniei creşte neîncetat, ea nu se mai poate hrăni pe teritoriul european al Imperiului, trebue să se reverse în afară. Domeniul colonial pe care Germania l-a dobîndit dela 1870 încoace nu se compune numai din ţinuturile cele mai puţin străgătoare (toate cele bune fiind luate de mult de Puterile care au dominat lumea înaintea lor), dar, chiar aşa cum este, a ajuns să fie neîndestulător pentru nevoile, pentru ambiţiunile, pentru marile iniţiative şi energii ce clocotesc în poporul german. Prin urmare o politică de expansiune, o politică agresivă este pentru Germania o nevoe pe care ni-

meni n'o poate înlătura. Dacă oamenii ei politici ar vrea, sub influenţa vre-unor idei umanitare, să părăsească această politică, puterea însăşi a evenimentelor ar impune-o Imperiului.

Aceasta este o explicaţie, o explicaţie pe care o admitem, dar atunci naşte întrebarea dacă, prin mijloace ca cele de care d. Kiderlein Waechter s'a folosit în chestia Marocului, Germania poate să atingă mai lesne şi mai sigur îndeplinirea nevoilor şi visurilor ei? La această întrebare răspundem hotărît că nu. Tocmai fiindcă nevoia de expansiune a Germaniei concordă cu nişte vremuri în care celelalte mari Puteri, ajunse la o adevărată saturaţiune, nu se mai gîndesc decît să păstreze ceia ce au dobîndit în trecut, interesele Germaniei sînt în opoziţiune cu ale tuturor celorlalte mari Puteri şi îi creiază astfel o situaţiune internaţională din cele mai antipatice şi din cele mai grele. În asemenea condiţiuni datoria oamenilor ei de stat nu poate să fie de a întinde şi mai mult coarda acestei primejdioase stări de lucruri. Dimpotrivă, în interesul superior al Imperiului şi spre uşurarea poziţiunii sale, ei ar trebui să fie în procedeurile lor mai mlădioşi, mai concilianţi, mai împăciuitori decît orice stat. Numai aşa Germania va reuşi să adoarmă ostilităţile ce întîmpină şi să înlăture încetul cu încetul piedicile ce-i stau în cale. Cu cît diplomaţia ei va fi mai brutală, cu cît tendinţele cuceritoare ale marei Împărăţii germane se vor arăta mai pe faţă, cu atît va fi mai greu de ajuns scopul urmărit. Căutind să dea politicii ei cel puţin aparenţele unei solidarităţi cu restul lumii, Germania poate să profite de apatia ce a cuprins pe rivalele ei. Jignindu-le mereu, ea nimiceşte însă singura carte pe care o are în jocul ei şi îşi creiază dînsa greutăţi şi inimici.

Cînd lumea se ridică împotriva politicii dela Agadir, nu este pentru plăcerea searbădă de a critica persoana unui ministru, ci este fiindcă mulţi, mai ales dintre amicii Germaniei, au intuiţiunea limpede a nesocotinţii acestei politici. Dealtminteri, n'ar trebui să se crează că aceste critici se formulează numai în străinătate. Marea majoritate a poporului german împărtăşeşte aceiaşi credinţă şi de fapt sînt ani de zile de cînd Wilhelmstasse lucrează în divergenţă de păreri cu o bună parte din opinia publică a Imperiului. Şi desigur actualele negociaţiuni franco-germane arată mai bine decît orice argumente teoretice decepţiunile la care fatal o asemenea concepţie diplomatică trebue să ducă pe Germani.

Dacă discuţiunile începute prieteneşte la Kissingen ar fi continuat, Franţa era atît de plictisită de încurcăturile din Maroc şi atît de grăbită să se scape de ele, încît—nu e o taină pentru nimeni—ar fi primit fără greutate aproape toate propunerile pe care Germania i le-ar fi făcut, şi profitind de această stare de lucruri, d. Kiderlein Waechter ar fi obţinut mult mai mult decît va obţine azi în cel mai fericit caz.

Pe cînd procedînd cum a procedat d-sa, a ridicat toate Puterile împotriva lui, a văzut Germania încă odată ameninţată de o izolare, a trebuit să asculte ameninţările d-lui Lloyd George şi ale d-lui Asquith, a expus finanţele germane la o panică, care a atras după sine perderi colosale şi falimente numeroase, a dat duşmanilor Germaniei satisfacţia de a o vedea cuprinsă de o spaimă bolnăvicioasă, atunci cînd Franţa se arăta, dimpotrivă, de o seninătate impunătoare, a obligat pe conducătorii marilor aşezăminte financiare să alerge la Wilhelmstrasse şi să ceară ei ca să se pună mai repede capăt negociaţiunilor, fiindcă altminteri dezastrul financiar devine inevitabil şi nu mai pot răspunde de consecinţi. În sfîrşit, d-sa a fost constrîns sub presiunea fatală a împrejurărilor şi prin desfăşurarea logică a premiselor puse de el să recunoască Francejilor în Maroc o situaţie superioară aceleia ce dobîndiseră prin actul dela Algesiras, o situaţiune pe care în chip normal Franţa poate nici n'ar fi reuşit s'o dobîndească.

Şi ce e sigur să cîştige, în schimb? Dupăcum am spus-o mai sus, nici măcar atîta cît ar fi fost sigur să obţie, fără sgomot, fără perderi băneşti, fără stîrniri de uri, prin mecanismul natural al unor tratative amicale.

După toate probabilităţile, Germania va plăti deci scump greşita concepţie a diplomaţiei ei de astăzi, deşi nici un preţ nu poate să fie prea scump, cînd este vorba de liniştea lumii şi de asigurarea în viitor a adevăratelor interese ale Imperiului german.

I. G. Duca

Cronica medicală

Rezultatul înmulțirii medicilor de circumscripții rurale în Vlașca

Unul din județele în care s'au făcut sub directoratul d-lui profesor dr. I. Cantacuzino îmbunătățiri sanitare, este și Vlașca. Deși factorii medicali locali determinanți, din considerațiuni cu totul străine lucrurilor în sine, au opus o rezistență—dacă nu activă cel puțin pasivă—însemnată, totuși ameliorările duse au dat rezultate bune. Tocmai din această cauză încercăm să schițăm mai jos parte din rezultatele obținute, asupra cărora avem elementele necesare. In județele unde factorii determinanți medicali au lucrat stăruitor, rezultatele obținute sînt desigur cu mult superioare.

Sub directoratul d-lui profesor dr. I. Cantacuzino, în județul Vlașca, numărul medicilor de circumscripții rurale s'a mărit cu 5; astfel încît din 7 (socotind pe medicul spitalului Obedeni, care avea o circumscripție) a ajuns la sfîrșitul lui August 1908 la 12 (fără medicul spitalului Obedeni, care a rămas fără circumscripție).

Astfel încît populația fiind de 212.089 suflete în 1907, un medic venea la 30.298; iar în 1908 la 17.657 (fără medicul din Obedeni și la 16.314 cu acesta).

La circumscripția Arsake (com. Petroșani) s'a construit o locuință pentru medic și un dispensariu cu infirmerie cu tot mobilierul și înzestrarea necesară.

Deasemenea s'au construit locuințe pentru medici și dispensarii-infirmerii la circumscripțiile: 1) Comana, 2) Vida, 3) Ghimpați, 4) Șelaru și 5) Kiriacu.

Circumscripția Adunați-Butești avea spitalul Adunați-Butești.

Circumscripția Drăgănești avea locuința pentru medic și dispensar-infirmerie construite de județ.

Circumscripția Mihăilești are spitalul dela Singureni.

Circumscripția Corbi are locuință de medic, dispensar și infirmerie construite de județ.

Circumscripția Clejani are spitalul din Obedeni.

Numai circumscripția Băneasa din jurul orașului Giurgiu și a liniei de drum-de-fer a rămas fără nici o înzestrare, tocmai din cauza apropierii de oraș și a înlesnirii transporturilor.

Iată numărul inspecțiilor făcute de medicii circumscripțiilor din Vlașca în anul 1907.

	inspecții	zile	comune
1. Singureni	183	113	20
2. Crevedia Mare	216	140	20
3. Adunați-Butești	86	59	11
4. Vida	220	120	14
5. Băneasa	121	88	17
6. Drăgănești	175	106	18
7. Obedeni	30	26	5

In total 1031 inspecțiuni, în 652 zile la 105 comune, ceia ce revine în termen mediu de medic 147 inspecțiuni și 93 zile din an pentru a le face, sau de comună 9 inspecții pe an în 6 zile.

In cursul anului 1909 medicii circumscripțiilor din Vlașca au făcut următoarele inspecțiuni:

	inspecții	zile	comune
1. Vida	190	133	10
2. Kiriacu	168	122	7
3. Șelaru	254	145	9
4. Corbii mari	276	219	10
5. Ghimpații	246	111	10
6. Mihailești	234	145	9
7. Arsake	183	174	8
8. Drăgănești	175	150	10
9. Clejani	337	190	9
10. Comana	150	117	9
11. Băneasa	119	103	8
12. Ad. Butești	143	98	9

In total 2475 inspecții în 1707 zile la 108 comune, ceia ce revine de medic la 206 inspecții pe an, făcute în 142 zile, adică pentru fiecare medic cu 59 inspecții și 49 zile de inspecții pe an mai mult; iar de comună 23 inspecții pe an, adică cu 14 mai multe în 16 zile, adică cu 10 mai multe, socotind la numărul de 105 comune cîte au fost; iar socotind la cele existente 108, 23 inspecții pe an în 15 zile, adică cu 14 inspecții mai mult și 9 zile mai mult de comună pe an.

Așa încît dublarea (aproape) a numărului medicilor a mărit mai mult ca dublu și numărul inspecțiilor și numărul zilelor de inspecții în total și pentru fiecare comună în parte.

Inmulțirea medicilor de circumscripții a avut ca urmare și mărirea numărului consultațiilor gratuite.

Iată tabela rezumativă a acestora:

In anul 1905—10.024 consultații
„ 1906—11.003 „
„ 1907—14.676 „
„ 1908—22.169 „
„ 1909—30.784 „

După cum se vede numărul consultaţiilor a trecut dela 14.676 în 1907 la 30.784, mai mult ca dublu; iar de fiecare medic în loc de 2096 consultaţii pe an—2562. Mărirea numărului consultaţiilor pe 1908 se explică prin faptul că numirea medicilor, care au funcţionat în 1909 s'a făcut in 1908 August.

Inmulţirea medicilor de circumscripţii s'a resimţit şi asupra boalelor contagioase.

Iată datele culese în această privinţă:

1. Scarlatina

Anul	bolnavi	com. infectate	decese
1900	319	13	16
1901	283	14	57
1902	399	22	99
1903	272	16	55
1904	116	11	34
1905	148	10	26
1906	59	6	9
1907	133	16	26
1908	1589	63	339
1909	970	64	232

Din această tabelă remarcăm creşterea aparentă a Scarlatinei în 1900, 1901, 1902, 1903 şi faptul că din 1589 scarlatinoşi din 1908, 824 se constată în lunile Septembre (84), Octombre (318), Noembre (252) şi Decembre (170). Acestei creşteri corespunde un singur factor important şi identic—preocuparea de scarlatină şi de boalele infecţioase în general—cu izolarea cazurilor în infirmerii în anii 1902—1903.

Acelaşi factor îl găsim în 1908 cu înmulţirea medicilor de circumscripţii; odată cu înmulţirea medicilor în August 1908, începe din Septembre descoperirea unui mare număr de scarlatinoşi.

2. Rugeola

Anul	com. infectate	bolnavi	decese
1900	7	77	7
1901	2	17	5
1902	20	470	24
1903	40	1788	101
1904	37	1494	66
1905	1	18	1
1906	2	23	2
1907	2	69	5
1908	25	669	30
1909	47	3349	138

Studiarea acestei tabele confirmă concluziile expuse privitor la scarlatină; creşterea rugeolei în 1903—1904 corespunde cu preocuparea de boalele infecţioase în această epocă; creşterea ei în 1908—9 corespunde aceleiaşi preocupări şi în special cu lunile după August 1908, şi în 1909 odată cu înmulţirea medicilor.

3. Tusa convulsiva

Anul				
Anul	1901	9 comune infectate	512	bolnavi
„	1902	1 „ „	141	„
„	1903	19 „ „	741	„
„	1904	31 „ „	1316	„
„	1905	38 „ „	132	„
„	1907	13 „ „	533	„
„	1908	43 „ „	2341	„
„	1909	18 „ „	359	„

Acelaşi fenomen, datorit acelorași cauze ca la scarlatină şi rugeolă.

4. Febra tifoidă

Anul				
Anul	1900	3 comune infectate	65	bolnavi
„	1901	5 „ „	99	„
„	1902	2 „ „	59	„
„	1903	15 „ „	152	„
„	1904	25 „ „	157	„
„	1905	20 „ „	99	„
„	1906	14 „ „	105	„
„	1907	15 „ „	70	„
„	1908	19 „ „	148	„
„	1909	19 „ „	131	„

5. Dyzenteria

Anul	Comune infectate	Bolnavi
1900	1	33
1901	4	227
1902	0	0
1903	7	284
1904	9	138
1905	4	42
1906	4	78
1907	2	31
1908	8	107
1909	14	377

Din toate aceste date asupra boalelor infecţioase (nu dau

datele privitoare la Diphterie și Variola de oarece aceste boale au pierdut la noi însemnătatea absolută și relativă, pe care au avut-o altă dată și sint extrem de reduse) fără să constatăm oarecum periodicitatea lor și creșterile și descreșterile normale în mersul lor, nu putem să nu vedem ceia ce sare în ochi; odată cu preocupările serioase de bolile infecțioase, se constată o mărire aparentă a numărului care corespunde și cu mărirea numărului medicilor, a căror primă chemare este de a descoperi asemenea bolnavi.

Constatăm deci că în anul 1909 medicii din Vlașca au descoperit și îngrijit 970 scarlatinoși față de 133 din 1907; 3349 rugeolici, față de 69 din 1907; 359 convulsivi după ce au avut 2341 în 1908, față de 533 din 1907; 131 tifici față de 70 din 1907; 378 dizenterici față de 31 din 1907.

Pe cind în anul 1907 nu a funcționat nici o infirmerie pentru căutarea și izolarea infecțioșilor,—în 1909, pentru scarlatină au funcționat cinci infirmerii, pentru febră tifoidă 2 infirmerii, și un foarte mare număr de infecțioși s'au izolat în spitalele din Obedeni, Adunați-Butești, Copăceni, Mogoșești și Giurgiu; iar în 1908 au funcționat 5 infirmerii pentru scarlatină.

Afară de mărirea numărului de inspecții în comune, a zilelor de inspecțiuni, a numărului bolnavilor infecțioși descoperiți, tratați și izolați, în legătură cu mărirea numărului medicilor de circumscripții, este și faptul descoperirii și tratării în cursul anului 1909 a 12 bolnavi de conjuctivită granuloasă, vechi granuloși pe lingă cei 10 cunoscuți dinnainte.

Același lucru se observă și în privința sifilisului și a boalelor venerice.

Iată datele în această privință:

Anul	Barbați	Femei
1900	7	8
1901	8	10
1902	7	8
1903	16	15
1904	25	13
1905	9	14
1906	27	21
1908	10	5
1909	76	

In urma ordinelor date de d. profesor dr. I. Cantacuzino s'au făcut cercetări pe la spitalele vecine și s'au găsit că după datele ultimilor ani, 429 bolnavi venerici din județul Vlașca au fost căutați la spitale. Acești bolnavi au fost dați în urmărirea medicilor de circumscripții, care îi supun la tratament.

Tot înmulțirii numărului de medici de circumscripții se datorește faptul descoperirii în 1906 a 671 pelagroși noi în Vlașca.

Iată tabela în această privință:

1900—955	1905— 983
1901—578	1906— 875
1902—644	1907— 514
1903—844	1908—1225
1904—702	1909—2020

și descoperirea acestor bolnavi implică fără îndoială și sfaturile medicului și medicațiunea.

Același lucru cu tuberculoza.

Iată datele în această privință:

1904—81	1907— 51
1905—51	1908— 99
1906—25	1909—157 tuberculoși înreg.

Evident că și descoperirea acestor focare tuberculoase se datorește înmulțirii medicilor de circumscripții.

In privința supravegherii comerțului cu substanțe alimentare și băuturi, găsim următoarele date:

Anul 1907		Anul 1909	
93 probe de vin,	43 rele	147 probe de vin,	65 rele
136 „ „ țuică,	23 „	140 „ „ țuică,	54 „
78 „ „ rachiu,	3 „	408 „ „ rachiu,	163 „
5 „ „ untdelemn,	2 „	22 „ „ untdelemn,	4 „

Aceste progrese evidente în serviciul sanitar rural din Vlașca sint cu atit mai însemnate cu cit s'au produs, după cum am spus cu opoziția pasivă a factorilor sanitari determinanți locali, astfel încit medicii rurali n'au avut directive imediate, imbolduri, încurageri, lămuriri, ci au lucrat singuri fără să fie o completă coordonare în munca lor, cum ar fi fost dacă ar fi existat o conducere locală deaproape, mai luminată și mai energică. Și cu atit mai demonstrativ este rezultatul obținut.

Buftea 22 August 1911. **Doctor P. Cazacu**

Scrisori din Ardeal

Serbările dela Blaj

Modestului tîrguşor de pe malurile Tîrnavei i-a fost scris să fie martor al multor clipe de înnălţare sufletească a poporului nostru din Transilvania. Cea mai mare serbătoare pe care a avut-o neamul nostru de aici, a fost acea dela $^{3}/_{15}$ Maiu 1848, cînd patruzeci de mii de Romîni au jurat, pe cîmpul numit de-atunci încoace „al libertăţii", că nu voesc să mai fie robi pe pămîntul udat de sîngele strămoşilor lor şi că vor să fie de-opotrivă cu toţi ceilalţi cetăţeni ai ţării.

Dela această serbătoare până la cea din 15—17 August a. c., Blajul n'a mai avut o serbătoare, care să se fi putut asămăna în măreţie cu ea, şi putem spune că nici poporul romînesc din această ţară n'a mai avut o astfel de serbătoare.

Nu se putea alege un loc mai potrivit pentru serbarea jubileului de 50 de ani al „Asociaţiunii pentru literatura romînă şi cultura poporului romîn", decît Blajul, acest oraş în care tradiţiile noastre culturale şi naţionale sînt mai vechi şi mai puternice, decît în oricare alt loc. Nicăiri nu vorbeşte trecutul cu atîta elocvenţă ca în Blajul lui Inocenţiu Micu-Clain, în al lui Clain, Şincai şi Maior, în al lui Cipariu şi al lui Bunea, în Blajul celor „patruzeci de mii" de pe „cîmpul libertăţii", în Blajul care a văzut la 1848 pe Şaguna braţ la braţ cu Leményi, în Blajul şcoalelor celor mai vechi şi mai multe, în Blajul nostru romînesc, înconjurat de toate părţile numai de pămînt de-al nostru.

In Blajul *acesta* serbările nu puteau fi nişte simple serbări jubilare. Şi trecutul, şi prezentul cereau mai mult decît atîta.

Ca niciodată până acum, la aceste serbări ale „Asociaţiei" şi-au dat întîlnire toţi arhiereii romîni de ambele confesiuni, apropiindu-se în chipul acesta de instituţiile culturale ale neamului, pe care antecesorii lor le-au chemat la viaţă şi care, fără concursul lor, nu pot să ducă o existenţă demnă. Participarea celor doi bătrîni mitropoliţi (cel dela Sibiu, e de 83 de ani!) şi a celor patru episcopi a stîrnit un entuziasm cum nu s'a mai pomenit. Partea activă pe care arhiereii au avut-o în cadrul acestor serbări a înnălţat moralul credincioşilor mai mult decît sute de circulări şi a întărit conştiinţa naţională mai mult decît mii de apeluri şi de articole de gazetă. Sentimentul de solidaritate naţională, pe care părea a-l fi slăbit mult hărţuelile ultimului an, a cîştigat o pecetluire care e garanţia cea mai sigură a energiei noastre. *Intreg* poporul nostru era prezent, în acest chip, prin reprezentanţii lui. Barierile confesionale au căzut, legăturile frăţeşti s'au întărit, rîndurile noastre s'au îndesit şi teama de viitorul nostru a dispărut.

In zilele de serbare catedrala Sf-tei Treimi din Blaj se prefăcuse într'un templu al culturii romîneşti. De pe anvonul ei cuvînta academicianul Andrei Bîrseanu, evocînd în cuvinte pline de viaţă trecutul de 50 de ani al neamului nostru şi lăsînd să treacă pe dinnaintea noastră marile figuri a lui Şaguna, Cipariu ş. a.. Uşa împărătească a altarului se deschisese pentru toţi preoţii culturii şi conştiinţii naţionale. A fost un moment mare acela cînd pe uşa împărătească, al cărui prag fusese călcat până aici numai de preoţii bisericii greco-catolice, a apărut de-a dreapta mitropolitului Mihali şi figura de patriarh a mitropolitului Meţianu. Ambii coborau din locaşul cel sfînt, la braţ, în mijlocul imensului public, întocmai ca la 1848 episcopii Şaguna şi Leményi, care reprezentau atunci un neam smerit ce cerea dreptate, pentruca, puţin după aceia, să şi-o cuccerească însuşi. Şi nici s'a văzut, decînd există suflare romînească pe pămînt, pentru preşedintele vre-unei adunări, un mai măreţ decor decît acela pe care l-a avut, în ziua de Sf-ta Maria, d. A. Bîrseanu, actualul preşedinte al „Asociaţiei". Cele şase scaune din dreapta şi din stînga d-sale erau ocupate numai de arhierei; la dreapta mitropolitul Meţianu şi episcopii Radu şi Cristea, iar la stînga mitropolitul Mihali şi episcopii Pap şi Hossu. Şi n'au fost niciodată mai împodobite stranele canonicilor decît pe timpul slujbei dumnezeeşti, cînd ele erau ocupate de cei patru episcopi ai celor două confesiuni-surori. Iar ziua de 16 August, cînd mitropolitul Meţianu a ocupat, în cursul întregului serviciu, strana mitropolitului Mihali, va rămînea o zi istorică.

Ce dovadă mai straşnică despre legăturile de solidaritate care ne ţin strînşi într'un mănunchiu şi care ne fac tari în faţa acelora care ne-au crezut totdeauna slabi?!

Arhiereii noştri n'au fost numai oaspeţi ai serbărilor, ci ei s'au manifestat şi ca membri ai societăţii jubilante. Cei doi mitropoliţi au ţinut cuvîntări remarcabile despre rolul „Asociaţiei", iar episcopul Cristea a ţinut o foarte interesantă disertaţie despre „biserică şi teatru", în cadrul şedinţelor societăţii noastre teatrale, care şi-a ţinut şi ea adunarea anuală la Blaj, cu prilejul jubileului „Asociaţiei". Despre episcopul Radu se spune că ar fi rostit la banchetul dat de mitropolitul Mihali, un discurs de o energie care i-a pus pe toţi în mirare. După acest discurs se aşteaptă ca tînărul episcop să traducă şi în fapte ceia ce a spus aşa de frumos în cuvinte.

Prezenţa arhiereilor a fost unul dintre cele mai mari momente care fac serbările dela Blaj memorabile pentru vecii-vecilor. Ei au contribuit în măsură şi mai mare la evocarea trecutului

măreț. Prezența lor amintea lumii romînești pe Șaguna și pe tot ce-a fost mare în viața Blajului. Se simțea parcă în aer, pretutindeni, trecutul acestui orășel și de sub amintirea lui 3/15 Mai 1848 nu s'a putut emancipa nimeni cit timp au stat ei în Blaj. Legătura aceasta cu vremile noastre de eroism n'a fost fără efect.

Serbările dela Blaj au o însemnătate deosebită și prin aceia că la ele au luat parte tot ce-a avut poporul nostru mai de seamă. Au fost de față toți representanții culturii romînești din Ardeal (la conducerea „Asociației" a fost totdeauna și un număr însemnat de preoți!) și o seamă de bărbați politici. Au luat parte intelectuali din Ardeal și unii din Romînia. Prezența citorva personalități marcante ale vieții literare din „Țară" a făcut asupra mulțimii o impresie deosebită. Oaspeților din Romînia li s'au făcut ovații călduroase, care nu se vor uita curînd.

Ceia ce a făcut să crească mîndria romînească și mai mult a fost sborul aviatorului Vlaicu pe „cîmpul libertății". Peste 30.000 de Romîni admirau, pe cîmpul istoric, pe îndrăznețul cuceritor al văzduhului. A fost o beție de entuziasm—cum nu se poate scrie—cînd aeroplanul tînărului inginer s'a ridicat dela pămînt. Că cel dintîiu sbor în Ungaria s'a făcut de către un Romîn, și încă pe cîmpul „Libertății", aceasta pentru mulți e un simbol. Toată suflarea vorbia numai despre „geniul romînesc biruitor". Și aceasta da conștiinții timide a maselor o hrană puternică.

Toate momentele serbărilor din Blaj au fost înnălțătoare și categorice. Cînd și-a terminat poetul Goga conferența sa despre curentele literare în Ardeal dela 1848 încoace, cu declarația de perpetuu războiu în contra acelor care desprețuesc țărănimea romînă—singura clasă cu tradiții vechi și cu o busolă morală în viață—și introduc în literatură note stridente, aplauzele publicului nu dovedeau numai dragostea acestuia față de cel mai mare poet al nostru, ci și credințele lui în materie de viață culturală.

O altă caracteristică a serbărilor din Blaj, caracteristică pe care acestea nu ar fi putut-o avea nicăiri într'alt loc, e că pretutindeni nu se vedea vre-un alt semn de viață decît de viață romînească. Țărănimea cea multă, venită din toate părțile, cortegiul etnografic cu marea lui variație de porturi, de obiceiuri și de danțuri,—toate acestea au dat serbărilor o notă unitară atît de simpatică, cum nu credem să se mai fi întîlnit într'alt loc. Era între toți cei adunați cea mai bună frăție romînească.

Dacă mai amintim și reprezentațiile artistice dela Blaj, ne putem da și mai bine seama despre nivelul vieții noastre culturale. Încercările de a crea o operă romînească ale maestrului Iacob Mureșenu („Meșterul Manole"), teatrul, cu Liciu (care a jucat pentru întâia oară în Ardeal) și cu d-na Aristița Romanescu, cîntăreți ca bursierii societății teatrale,—toate acestea sînt momente care înseamnă o evoluție sănătoasă în preocupațiunile noastre artistice.

* *

Și acum cîteva cuvinte despre societatea jubilară.

„Asociația" a împlinit cincizeci de ani de existență. Chemată la viață de mitropolitul Șaguna, care a și condus-o ca președinte mai mulți ani, ea a adus mari servicii culturii naționale. Dacă vrednicii noștri înnaintași n'ar fi înființat această societate, astăzi nici nu ne putem da seama în ce situație ne-am afla. Dacă n'ar avea nici un alt merit decît acela, că dă prilej ortodoxilor de a se întîlni la muncă cu uniții, „Asociația" încă ar fi o societate indispensabilă. Dar ea a făcut foarte mult pentru răspîndirea culturii naționale, deși, trebue să recunoaștem, până acum, în multe privinți n'a făcut decît începuturi.

Cu prilejul serbărilor „Asociațiunea" a tipărit un volum comemorativ de vr'o 350 pagini, în care se face o dare de seamă despre activitatea din trecut a „Asociației" și despre starea ei de azi. Răsfoind această carte, rămîi cu impresia că „Asociația" a contribuit cu mult la cultura neamului și că ea e pe cele mai bune căi. Activitatea ei e și intensivă și extensivă. Pe de o parte ea își extinde, din an în an, influența în pături tot mai largi (acum a străbătut și în Maramureș!), pe de alta ea își înmulțește cu o mare repeziciune mijloacele de propagandă.

Interesul publicului mare față de societate e și el în creștere. În ultimul an și-a cîștigat și țărănimea pentru ea. Vre-o 12.000 de țărani sînt membrii ajutători ai „Asociației", în care calitate fiecare primește pe an cîte 11 broșuri cu conținut distractiv și instructiv. Încasările sînt din ce în ce tot mai mari, numărul despărțămintelor (secțiilor) crește necontenit, chiar și cînd ele nu se pot avînta la o activitate mai demnă de luat în seamă.

În timpul din urmă se cere cu insistență ca „Asociația" să devie o centrală a întregei vieți romînești. La Blaj au încercat să se organizeze într'o societate negustorii romîni din Ardeal. Acum vin și cer ca „Asociația" să-i iee sub aripile sale. Mai anii trecuți se cerea ca „Asociația" să-i iee sub scutul său pe meseriașii romîni din întreaga țară, apoi să se înființeze o secție a agricultorilor; acum se cere ca „Asociațiunea" să iee în mîna sa și o serie de chestiuni care privesc viața școlară.—Cînd toți îți cer protecția e semn că ești puternic,—și „Asociația" a dovedit că e puternică, și prin ea, puternic e și neamul care a produs-o și care trăește prin ea.

Lucrul acesta l-au simțit și concetățenii noștri de altă naționalitate. Sașii au tăcut tăcerea peștelui în fața manifestărilor de viață culturală dela Blaj—deși nu prea le e obiceiul a ne ignora, mai ales cînd pot constata insuficiențile noastre,—iar Ungurii sau au recunoscut că dovedim că sîntem un popor cultural, sau ne-au înjurat, asmuțind asupra noastră puterea statului. De mult nu s'a mai scris în foile unguréști cu atîta ură împotriva noastră ca de astădată. Era glasul de disperare al învinsului. Acest glas a răsunat și cu prilejul adunării anuale a celei mai mari societăți

culturale (-politice) ungureşti din Ardeal, ţinute zilele trecute la Cluj. Sub impresia penibilă a serbărilor noastre dela Blaj, sprijinitorii societăţii „Emka" au mişcat toate pietrele pentru a putea face din adunarea lor jubilară (de 25 de ani) o demonstraţie în contra serbărilor noastre. Au venit la adunare toate figurile oficiale: miniştri, foşti miniştri, prefecţi (15), subprefecţi, deputaţi şi alt public unguresc în număr de 6.000 (spun ziarele ungureşti). S'au ţinut cuvîntări „de concepţii mari", s'au spus vorbe de îmbărbătare, s'au accentuat sprijinul pe care-l au dela guvern şi s'au făcut declaraţii care de care mai răspicate,—dar toate acestea n'au putut salva caracterul de carton al întregei serbări (care a ţinut o jumătate de zi). A lipsit poporul dela această serbare, pe care au dat-o domnii şi oficialitatea. Insufleţirea s'a tradus în cuvîntările scrise acasă, pe cînd la noi ea a fost spontană şi generală. De aceia nu ne fac nici un fel de impresie declaraţiile ministrului de culte: „Ungaria trebue să fie până în cele mai fine fibre ale ei ungurească", nici acelea ale contelui Apponyi: că societatea lor (care lucrează prin toate mijloacele pentru desrădăcinarea Romînilor) „vrea să răspîndească cultura în toate straturile poporului, fără deosebire de naţionalitate", şi nici acelea ale lui Széll: „să nu cerem dela naţionalităţi să vorbească ungureşte, ci numai să simtă ungureşte".

Toate aceste lucruri pe noi, care am avut fericirea să putem lua parte la serbările curat romîneşti dela Blaj, nu ne ating deloc, mai ales cînd vedem că societatea „Emka", care nu face deosebire între naţionalităţi, are printre sprijinitorii ei şi pe Evrei, care se roagă lui Iehova pentru propăşirea culturii naţionale-ungureşti.

*

„Asociaţia" noastră intră în a doua jumătate de veac sub cei mai buni auguri. La conducerea ei se află de-acum încolo cel mai chemat dintre toţi oamenii noştri de carte. Dacă adunarea dela Blaj va rămînea o adunare memorabilă, aceasta va fi şi pentru nemerita alegere ca preşedinte al „Asociaţiei" a d-lui Andrei Bîrseanu, membru al Academiei Romîne. D. Bîrseanu este cea mai senină şi mai simpatică figură dintre bărbaţii cu rol în viaţa noastră publică, şi prezenţa d-sale la cîrma „Asociaţiei" e cea mai bună garanţie că societatea—faţă de care d. Bîrseanu manifestează o rară însufleţire—va lua un avînt puternic şi va contribui cu mult mai mult ca până acuma la consolidarea sufletului romînesc.

O. Sima

MISCELLANEA

„In orbita ţărilor capitaliste"....

In „*Le Courrier Européen*" din 25 Sept. 1911 găsesc un articol interesant, intitulat „*L'Affaire Arnold*".

Arnold este un locotenent belgian, condamnat, la urma urmelor, numai la trei ani de închisoare, deşi s'a dovedit vinovat de nenumărate asasinate.

Nu ne interesează procesul ofiţerului belgian, în sine. Dar incidental, judecata ne-a desvălit, cu foarte multă discreţiune de altfel, o stare de lucruri care în realitate nu este caracteristică numai pentru colonia belgiană, teatrul isprăvilor care au adus pe acest ofiţer pe banca acuzaţilor.

Congo belgian formează în centrul Africei un teritoriu de aproape *2¼ milioane de kilometri pătraţi*. Adică în această întindere, pe lîngă „ţara-mumă", ar mai intra Franţa, Germania, Austro-Ungaria, Italia, şi încă ar mai prisosi un spaţiu pentru mai bine de două Romînii! Şi această imensitate e locuită de vr'o *douăzeci de milioane* de suflete,— de vr'o trei ori populaţia Romîniei (şi a Belgiei)!

Locotenentul Arnold avea misiunea grandioasă, împreună cu atîţia alţii, să introducă toată această sălbătăcime în „orbita ţărilor capitaliste înnaintate", cum s'ar exprima d. Gherea.

„*Excesele*" lui plătite cu trei ani de închisoare, sînt fără nici un interes faţă de *starea legală*, pe fondul căreia au fost ele făptuite, şi despre care sentinţa ne vorbeşte mai mult printre rînduri.

Cetitorul neiniţiat află cu uimire că bieţii negri intrînd „în orbită" au fost întâiu şi întâiu supuşi unui „impozit în muncă" („l'impôt en travail").

Cuvintele acestea—„impozit în muncă"—sună parcă foarte nevinovat. Statul este în drept să impună dări în folosul obştiei, şi apoi nu avem şi noi „prestaţiunile"?

Dar la noi aceste prestaţiuni nu iau oamenilor decît 3—4 zile pe an, şi pot fi plătite şi în bani; iar în caz de neîmplinire, la urma urmelor, contribuabilul poate cel mult fi executat cu doba în averea sa. Pe cînd în Congo „contribuabilul" trebue să muncească aproape întreg anul pentru a culege, de pildă, cauciucul sau fildeşul, pentru a le transporta, împacheta, etc., sau chiar pentru a supune aceste materii prime unor transformări,—şi nu numai în folosul Statului, direct, ci şi *pentru con-*

cesionarii săi (reprezentanții autentici ai „capitalismului țărilor înnaintate").

In al doilea rînd, pentru a asigura.... plata impozitului, „contribuabilii" sînt ținuți.... în închisoare. Aceasta pare în Congo „normal", dar iată *abuzul*: „mortalitatea între cei închiși a fost înspăimîntătoare (ef- „frayante). Cimitirul din Budjala dovedindu-se neîndestulător, alte două „au fost create"....

Apoi, la muncă, „contribuabilii" sînt duși sub escortă militară, și dacă încearcă să fugă—să frusteze Statul și pe concensionarii săi—sînt *împușcați*, pur și simplu, fără altă formalitate.

Dacă „contribuabilii" nu se prezintă de bună voe la vistierie, adică la pușcărie, împotriva lor se trimit expedițiuni militare, și recalcitranții sînt deasemeni împușcați: „Les indigènes qu'il (Arnold) faisait „tuer étaient seulement coupables de ne pas vouloir se mettre *au tra- „vail du caoutchouc*". Logic și chiar legal (în Congo nefiind contrazicere între „lege" și „realitate", nu există „ilegalism"): fiecare trebue să-și facă „datoria către țară"!

Dar Arnold a întrecut orice măsură: pentruca să stimuleze „impozitul", el supunea pe cei leneși la *tortură*, care adesea pricinuia moartea.

„Tribunalul insistă asupra faptului că prevenitul a dat ordin să fie „strîns legați mai mulți Begri-Budja, *nu pentruca să-i împiedice de a „fugi* (aceasta Tribunalul parcă găsește că ar fi „normal"), ci pentru „a-i face să moară. Nenorociții frînți în două, cu capul între genunchi „și brațele lipite de corp, au fost cu desăvîrșire imobilizați în această „postură, și numai cu greutate mai puteau respira. Și sufereau groaznic. „Arnold asista în persoană la ligotare. Mai mult, cînd i s'a spus că u- „nul din prizonieri a murit, el s'a dus să-i vadă cadavrul".... Dar și pe ceilalți i-a lăsat să moară, e adevărat, fără să le mai inspecteze cadavrele....

Aceasta a fost prea mult! Și Tribunalul, recunoscînd energia și inteligența lui Arnold, precum și *„zelul pus de el pentru împlinirea impozitului"* (textual!), găsește că „în abuzurile săvîrșite, prevenitul a căzut victimă „ipertrofiei personalității sale, care l-a făcut să piardă simțul realității și „al raporturilor vieții"....

Și pentru aceasta Arnold va sta *trei ani* la închisoare!...

Ziarul adaugă:

„Persoane numeroase au fost autorizate să-l viziteze în închisoare. „Tuturor Arnold le exprimă *încrederea sa în opinia publică*. El este „considerat ca o victimă, nu ca un vinovat"...

Le Courrier Européen cere socialiștilor belgieni să facă scandal în Cameră, ca Arnold să fie cel puțin reformat. Altfel, după ispășirea pedepsei, el va putea să-și urmeze cariera în cadrele armatei...

Și mă gîndesc: nu se va găsi nici un „ortodox" să înființeze și în Congo un partid social-democratic!?...

Proletariat? Burghezie? Industrie europeană? Dar n'a intrat și Congo „în orbita țărilor capitaliste înnaintate"? Dacă și aceasta nu-i „orbită"! ...Cițiva intelectuali, cari să fi cetit broșurile lui Dietz, se vor găsi ei și pe-acolo, iar sărmanii „contribuabili" pot figura ca un minunat surogat al proletariatului în... articole de polemică...

Vor fi ridicoli? Vor privi însă activitatea „sub specie aeterni".

„Poporanismul rusesc"

„Noua Revistă Romînă" afirmă din nou că „d. C. Stere vrea să-și „însușească toată paternitatea și *nu permite nici o rubedenie* „poporanismului romîn" cu alte mișcări sociale identice de aiurea". Răspundem din nou: *niciodată și nicăeri* d. Stere n'a spus asemenea lucru. D-sa. a arătat pur și simplu, că d. C. R.-M. nu știe ce spune, cînd atribue „paternitatea" *poporanismului romîn* lui A. Herzen. Spre a dovedi această paternitate, d. C. R.-M. reproduce acum, dintr'o enciclopedie rusă, un articolaș pe care, spre edificarea cetitorilor, îl reproducem și noi în întregime:

Poporanism (Narodnicestvo).—*Termenul acesta n'are o semnificație specială.* Apărut în 1870 [*Deci mai bine de 30 ani după ce a început să scrie Herzen, N. R.*], el e întrebuințat în cele mai variate chipuri. Așa, pe la începutul anilor 1880, cînd s'a urmat acea polemică aprinsă între jurnalismul liberal și patriotismul de stradă, cuvîntul „poporanist" caracteriza pe reprezentanții șovinismului brutal și pe excitatorii instinctelor josnice ale masei. Afară de aceasta, „Poporanismul" a fost întrebuințat și se întrebuințează ca sinonim al democratismului și al apărării intereselor poporului. In ultimele vremuri, în istoria literară sînt grupați într'un grup anumit „beletriștii poporaniști" și el cuprinde și pe Glieb Uspenski și pe Zlatobratski, deși ei sînt reprezentanții diferitelor concepții despre viața poporului. Denumirea de „poporanist", nici unul dintre scriitorii noștri nu voese să și-o asume. Unul singur, Kabliț-Jusov, a intitulat vederile sale „principiile poporanismului," ceiace nu împiedică, ca mulți scriitori care au vederi foarte apropiate cu Poporanismul, să protesteze contra numirii de poporaniști. In Poporanismul lui Jusov sînt multe principii care se aseamănă cu manifestările care înjosesc sentimentul cetățenesc, cum sînt multe vederi cari lovesc în Inteligența însăși și mai ales în scriitori *ca N. K. Mihailovski* [*Adică tocmai în acel publicist rus, care a avut cea mai mare influență asupra d-lui C. Stere, în tinerețile sale. N. R.*] și Pipin. După moartea lui Jusov și apariția așa zișilor Marxiști, terminul „poporanist" reinvie din nou. Scriitorii grupați în jurul revistei „Cuvîntul nou" și al cărei teoretician de seamă este Voronțov, nu se numesc „poporaniști", dar nici nu protestează cînd sînt astfel numiți.

In înțelesul cel mai adevărat, „Poporanismul" trebue socotit ca o manifestație specială a vieții noastre. Mișcarea cea mare a inteligenții rusești, începută pe la sfîrșitul anului 1830 și începutul lui 1840, a împărțit gîndirea socială rusă în două mari grupări—occidentaliștii și slavofilii;—această mișcare a făcut mult rău căci născînd ideia de partid cu îngustimea de vedere caracteristică ei, a împiedicat adevărata apreciere a vieții și gîndirii rusești. Așa, spre pildă, Bielinski s'a arătat nepăsător față de literatura populară rusească, numind „Apusul" pămîntul „sfintelor minuni". In schimb slavianofilii s'au raliat formulei: „apusul e putred". Ca excepție au fost oameni care nu s'au sfiit să eie dintr'una și dintr'altă parte ceiace li se părea lor adevărat. Așa, Herzen, care era mai bine inițiat în viața Apusului, a ajuns la concluzia că psihologia poporului rus e cu totul deosebită și foarte originală de a altor popoare. Anii 60 au fost epoca triumfului occidentalismului. Succesele enorme ale știinților naturale, cuceririle îndrăznețe ale gîndirii libere,

renașterea democrației europene, îndreptată după insuccesele din 1848, reformele introduse la noi una după alta—toate acestea au pus pe un al doilea plan calitățile naționale, care la prima vedere păreau turburi și brutale. Anii 70 dimpotrivă, pun înnainte iubirea nemărginită pentru popor, în special iubirea pentru țăran; „nobilii pocăiți“ (după expresia însăși a lui Mihailovski) își dau toată viața pentru a răscumpăra în fața țăranului greșeala nobilimii-intelectuale. Se începe învățarea, din multe puncte de vedere, a vieții poporului, atît din punctul de vedere teoretic, cît și practic. Și cu cît se învață mai mult această viață, cu atît se întărea convingerea că masa poporului nu este inertă și incoloră, ci cu o culoare foarte caracteristică și că ea se razimă pe baze nici de cum vrăjmașe culturii europene.

Teama, sugerată de faptul că reprezentanții așa zisului „poporanism oficial“ vorbeau mereu în numele poporului, fu risipită și chestia despre „independența“ acestei mișcări de ori ce protectorat oficial, căpătă o nouă îndrumare nu lipsită de exagerări. Mișcările populare (în care acum erau socotite *numai* organizarea comunală, organizarea cooperativelor și manifestările religioase), fură socotite nu numai ca singurele manifestări demne de a fi luate în seamă, dar fură deadrept puse *mai presus* de mișcările sufletești ale intelectualilor. Foarte caracteristică a fost noua atenție dată poporului, atît din punctul de vedere al articolelor care îi sînt consacrate cît și din punctul de vedere al îndrumării lor. Tendința spre idealisarea poporului a fost caracterizată mai ales prin „*beletristica țărănească*“. Afară de Glieb Uspenski, toți „beletriștii poporaniști“: Zlatobratski, Nefedov, Naumov, Zasodimiski și alții, au descris pe țărani numai ca tipuri ideale, pline de toate calitățile etice posibile.

Din punctul de vedere teoretic, cea mai caracteristică manifestare a fost zgomotul ridicat în jurul chestiunii despre „sat“. Un articol din „Săptămîna“ (1875) asupra chestiunii: dece literatura rusă e în decădere, și semnat de P. C. Cervinski, a provocat o întreagă polemică în reviste și în ziare asupra temei zisului articol, în care se recomanda literaților să învețe a fi morali dela „țărani“ și din „sate“.

Curînd după aceasta, un mare ajutor fu dat „satului“ de către scriitoarea Efimenko, care arăta cît de moral din multe puncte de vedere e țăranul rus. Cam în acelaș timp s'au format și comisiuni în societățile de geografie și economie politică, pentru studiarea obiceiurilor, lucrarea pămîntului în obștie, cooperativele și sindicatele țărănești, lucrări care aveau de scop să arăte anumitele caractere ale vieții țăranului nostru.

N. K. Mihailovski, în lungi articole consacrate „satului“, s'a ridicat energic împotriva acelora care cred că în Rusia trebue „cu totul transportată Europa“; el a arătat că legea lui Marx despre cele trei faze ale vieții economice este isvorîtă din observația vieții europene și nu din observație naturală și istorică, și că Rusia, în special, mulțumită anumitelor sale calități, ar putea să nu treacă prin faza capitalistă. În anii 80 și 90 au venit în ajutorul poporanismului, activitatea lui Enghelgard, care a susținut „transportarea oamenilor la țară“ și ideile lui Leon Tolstoi, la baza cărora stă principiul că țăranul stă mai sus moralicește, decît clasele culte.“

S. Vengherov

. . . .

Așa dar, întâiu, d. C. R.-M. scrie un articol, mai mult decît agresiv, spre a dovedi că d. C. Stere și-a însușit ideile lui Herzen, deacum vr'o 60—70 de ani. I s'a răspuns în treacăt, dar suficient.

Atunci d-sa caută obîrșia „poporanismului romîn“ în Spania și în China. I s'a răspuns, și la aceasta, tot în treacăt, și iarăși suficient.

Acum d. C. R.-M. ne oferă un articol al d-lui Vengherov, din care rezultă că sînt *multe feluri* de „poporanisme“ în Rusia,—precum sînt multe feluri și în alte țări (d. C. R.-M., ați văzut, l-a descoperit până și în China), și că „poporanismul rusesc“ s'a născut cu mult după scrierea lui Herzen („De pe celălalt țărm“), care ar fi inspirat pe d. C. Stere !....

Ce trebue să deducem din aceasta?

Voiu cita pe un autor, pe care d. C. R.-M. nu-l va repudia:

„Acest autor mă sfătuește să nu mă las înșelat de potriveli de „cuvinte, ci să examinez. ca un om de știință naturală, dacă, între fap-„tele cari se succed, există în adevăr o înrudire organică, și să nu mă „pronunț decît în urmă.... Poporanismul rusesc este un fapt, iar popo-„ranismul romînesc—un al doilea fapt; nu este de ajuns ca să ne „uităm la nume, și după potriveala acestuia să conchidem că origina „poporanismului romîn stă în ideile.... lui Herzen (care a scris înnainte „de apariția poporanismului în Rusia), ci trebuesc amîndouă aceste fapte „*cunoscute* în parte, și numai pe urmă încercată o *inferență* dela unul „la altul“....

Autorul citat este.... însuși d. C. R.-M. din *acelaşi* No. al „N. R. R.“ (am înlocuit numai „liberalism“ prin „poporanism“).

Dacă d. C. R.-M. ar fi procedat după rețeta dată de d-sa însuși, ar fi stabilit înțelesul pe care îl dă d. Stere cuvîntului „poporanism“; apoi ar fi căutat să arăte măsura în care a fost influențat de literatura rusă (și *a fost*), precum și măsura în care a fost influențat (cu mult mai mult) de literatura apuseană, în special de critica Marxismului; și ar fi lămurit și chipul în care d. Stere își aplică teoriile la realitatea romînească (fiind în drept, bine înțeles, să susțină, că d. Stere scrie de o sută de ori mai puțin inteligent decît d. C. R.-M.).

Sau, în sfîrșit, dacă d-sa credea că d. Stere nu merită astfel de studii, putea să-l înjure—chiar așa cum a făcut în faimoasa d-sale *critică*—fără să mai invoace însă în zădar umbra lui Herzen.

Și atunci d. C. R.-M. nu ar mai fi fost silit să inventeze, spre a ne face să uităm pe Herzen, că d. Stere „nu permite nici o rubedenie poporanismului romîn cu alte mișcări sociale de aiurea“.

Și ultim cuvînt.

În răspunsul ce-l dă d-lui A. D. Xenopol directorul „N. R. R.“ scrie că adversarul d-sale „a împrumutat stilul d-lui Stere“....

Acest lucru îl scrie acelaşi d. C. R.-M. care, din senin, a atacat pe d. Stere în pomenita „critică“, într'un *stil* pe care-l puteți gusta oricînd (articolul a fost scos și în broșură);—acelaşi d. C. R.-M., care, tot din senin, și nu mult după apariția revistei sale, pe care noi o primisem cu „bine-ai-venit“, ne-a insultat în stil suburbian;—acelaşi d. C. R.-M. care, se vede, într'un moment de uitare de sine, a decernut în „N. R. R.“ d-lui C. Stere cununa de „gentleman în polemică“....

Ca filosof, d. C. R.-M. poate face reflecțiuni asupra subiectivismului aprecierilor noastre....

Cel de pe urmă cuvînt d-lui Rădulescu-Motru *)

In numărul din 18 Septembrie al „Nouei Reviste Romine", d-nul Rădulescu-Motru revine asupra cărţii mele *Istoria Partidelor Politice* în Rominia. D-sa însă nu răspunde prin nici un cuvînt la întîmpinările făcute de mine criticii d-sale anterioare, şi bine face, căci nu ar fi avut ce. De aceia d-sa se pune pe alt tărîm, anume că eu aşi fi pus în legătură partidul liberal aşa cum este azi cu acel ce apare la început în cadrul istoriei, şi prin urmare că eu caut să fac ca să se folosească partidul liberal de azi de ideile generoase care l-au înfiripat. Aşa, d-sa întreabă „că prin ce s'ar manifesta ideile şi faptele generoase ale trecutului în tendinţele *partidului liberal de azi?* Că ce lucru m'a putut îndreptăţi a pune o legătură de filiaţiune între organele de nutriţiune ale politicianismului actual şi între resturile de idealism ale trecutului? Poate d-nul Xenopol să afirme *că partidul liberal de azi* reprezintă în politica ţării noastre elementul înnaintat?"

Dar de unde ia d-nul Motru că eu m'aşi fi ocupat în cartea mea de partidul liberal de azi, cînd eu mă opresc cu expunerea la 1866, adică sînt acuma aproape 50 de ani? Să aştepte d-nul Motru să ajung la timpul actual pentru a vedea cum va eşi partidul liberal din evoluţia lui, căci eu nici atunci nu voiu judeca nici evenimentele, nici oamenii, ci numai voiu expune *ce* şi *pentruce* s'a făcut. D-sa îşi închipue un duşman pe care vrea să-l străpungă cu lancea răpezindu-se spre el cu calul său ofticos, pentru a se putea lăuda cu isbînda!

Eftină marfă! Nu am pomenit *nici un cuvînt* despre *partidul liberal de azi*, ci m'am ocupat numai de origina lui, şi nu este vina mea dacă el s'a închegat din infiltrarea ideilor liberale şi umanitare într'o societate ruginită, nedreaptă şi barbară. Cu d-nul Rădulescu-Motru e în zădar a discuta *istorie*; d-sa o vede numai prin ochiul politicianului de azi şi numai politica nu poate da dreapta măsură a lucrurilor şi oamenilor.

Cît despre părerile de rău ale d-lui Motru că aşi fi întrebuinţat cuvinte cam ascuţite la adresa d-sale, aceasta se explică prin surprinderea neplăcută de a vedea eşind din pana d-sale, pe care îl preţuiam ca învăţat şi chiar ca prietin, un atac aşa de personal, ca acel conţinut în critica d-sale primordială: căci deşi îmi displac foarte mult personalităţile, ţin să spun că nu sînt obicinuit a rămînea dator nimărui.—*A. D. Xenopol.*

P. Nicanor & Co.

*) D. A. D. Xenopol ne trimete spre publicare aceste rînduri, cărora le facem loc cu plăcere.

RECENZII

D. Anghel. *Fantome.* Minerva, Bucureşti.

In orice operă nouă a delicatului şi preţiosului artist D. Anghel, găseşti frumuseţi nouă, lucruri fine şi, sub aparenţa unui uşuratec fantezist, un cugetător subtil, nuanţat, ingenios şi pătrunzător. Fiecare volum nou apărut mi se pare întotdeauna, fără greş, cea mai desăvîrşită dintre toate operele sale de până atunci şi fiecare bucată din volum e o bucată pe care trebue să o admiri în întregime şi apoi „să o gusti" frază cu frază, pentruca să-i resimţi farmecul şi desăvîrşirea până în cele mai mici amănunţimi. In tăcerea moartă a cetăţii aceleia care, singură dintre toate oraşele romineşti, a ştiut să inspire copiilor ei amorul plin de durere şi păreri de rău, cu care vorbesc întotdeauna despre ea, în liniştea Iaşilor ce parcă dorm somnul Frumoasei din poveste, ca sub bagheta magică a unui prestigios Merlin, o lume întreagă se ridică, o altă lume din viaţa lui de odinioară. Această lume de „Fantome" e plină de un realism atît de ascuţit, încît figurile din ea se desprind din cadrul lor cu relieful unor fiinţe vii şi au o putere de viaţă ciudată, mai puternică decît realitatea, sînt obsedante ca vedeniile din friguri, te urmăresc, te stăpînesc şi te încîntă, te atrag cu farmecul lor primejdios de apariţii „de dincolo", din ţara Himerii şi a Amintirii. Ce minunate sînt în acest gen paginile: „Fantome", „Altă poveste", „De vorbă cu un afiş" şi acele juvaere lucrate parcă în filigram, acele poeme, adevărate mărgăritare literare: „Ceasornicul bunicăi" şi „Revista nocturnă".

Viziunile pline de amănunţimi realiste avînd însă culoarea şi atmosfera vieţii din vis, complexitatea şi infinita nuanţare a cugetării şi simţirii pe care o răsfrîng, dau scrierilor lui D. Anghel o putere de evocare unică în literatura noastră. Cu ce aşi putea compara zugrăvirea aceia a Tîrgu-Cucului în flacări, tabloul acela sumbru de o putere, de un colorit, de o vivacitate extraordinară?... Şi totuşi nici viziunea acestei Ghehene înspăimîntătoare, nici puterea de viaţă cu care întrupează apoi din cenuşă tot furnicarul din Ghetto blestemat al Iaşilor nu ar fi de ajuns pentru a trezi în suflet emoţia complexă şi stăpînitoare a bucăţii „Tîrgu-Cucu", dacă n'ar fi acea fineţă şi pătrundere a firii omeneşti, acea filozofie largă şi îngăduitoare, acea durere a milei atît de sobră în exprimare, acel humor şi simţ înnalt al comicului, care-ţi arată şi puterea artistului şi calitatea cugetătorului plin de umanitate care redă colţul acesta de lume.

Portretele sale, dintre care unele învăluite într'o poezie de o transparenţă ideală, pe un fond de o senzibilitate delicată şi înfrînată, cum e Mama, Tata, etc., altele de o fantezie, de un humor, de o ironie şi de o fineţă încîntătoare: „Un om straniu", „Mihai Kogălniceanu", „Papa Weigand" şi acea scînteetoare şi ciudată creaţiune a Himerii: „Cifrele", altele mărite, exagerate, sombre

şi enorme, caricaturi monstruoase şi pline de puterea adevărului, cum e A. D. Holban, formează o galerie, în care originala şi tranşanta personalitate a lui D. Anghel se desfăşoară în toată mlădierea şi infinita ei varietate.

Şi ce limbă! Cuvintele pare că au fost trecute prin focul senzibilităţii şi miile de faţete ale cugetării sale, pentru a alege expresia pură şi strălucitoare, diamantul din cărbuni şi din cenuşă. Fraza şi-a pierdut vechea şi rigida articulaţie pentru a deveni acea formă mlădioasă, plutitoare şi uşoară, care îmbracă cu atita graţie şi docilitate viziunile capriţioase, uşoare şi schimbătoare ale acestei fantezii în veşnică mişcare şi neaşteptate izbucniri. Intregul nostru graiu pare că a fost desfăcut în elementele cele mai simple, pilit, şlifuit, cernut şi răscernut până ce a devenit aproape un ce fără materialitate, pentru a se schimba apoi,—în creuzetul sufletului poetului, în acel minunat material de compoziţie din care-şi poate ţese dantelele măestrite, bătute în pietre scumpe şi făuri săgeţile de oţel atit de tari şi mlădioase. Limba noastră a devenit în sfirşit, în scrierile lui Anghel, în stare de a reda „nuanţa" în miile ei de variaţiuni, jocul capriţios al spiritului şi fineţa cugetării în toate subtilităţile ei.

*

N. N. Beldiceanu. *La un han odată....* Edit. Cooperativă „Poporul", Bucureşti.

Povestirile lui N. N. Beldiceanu au un farmec ce scapă analizei critice, acel „nu ştiu ce şi nu ştiu cum" de care vorbeşte Eminescu şi care nu se poate defini. Am resimţit farmecul acesta din primul volum, printre scăderile şi şovăelile operei sale de începător. Este totuşi „un moment" pe care-l aştepţi în opera unui scriitor, ca să se realizeze în întregime talentul său, să se afirme puternic întreaga sa personalitate; dacă „momentul" n'a sosit încă în această scriere pentru d. Beldiceanu, sîntem în drept să-l aşteptăm cu multă încredere în cele următoare.

Beldiceanu nu e un îndrăzneţ, un tip brutal şi plin de sine însuşi, ce calcă în picioare pe predecesori şi contimporani, cu pretenţia de a fi el creatorul „adevăratei arte şi estetice". Beldiceanu e un sfios, o fire delicată, în care evlavia pentru „cei mari" dintre bătrini şi sincera admiraţie pentru cei talentaţi dintre tineri, reţine adesea elanul talentului său propriu. El e un artist scrupulos, un suflet conştiincios care se caută pe sine însuşi cu durerea îndoelii, urmăreşte un înnalt ideal de artă, cu neîncredere în puterile sale, ca un adevărat şi nobil suflet de artist, şi din toate aceste însuşiri rees tăria şi slăbiciunile operelor lui şi probabil farmecul acela despre care vorbeam. Povestirea lui are de cele mai multe ori ritmul domol, lungimea şi tonul aşezat al basmelor noastre populare, a căror poezie şi-o însuşeşte minunat în creaţiuni ca *„Gruia"*, o povestire jumătate legendă, jumătate realitate, un amestec fericit al jocurilor fanteziei cu amănunţimi din viaţa, graiul şi traiul zilnic al ţăranului nostru. Aceasta nu împiedică proza lui Beldiceanu să ia, unde trebue, tonul povestirii moderne, să fie puternică şi nervoasă, ca în acea schiţă, una din cele mai tari din volum, *„Barcagiul"*. Şi dacă uneori inspiraţia lui se întîlneşte cu inspiraţia altor poeţi şi scriitori, nicăiri nu poate fi vorba de imitaţie, Beldiceanu în aceste întîlniri are nota lui proprie, plină de tinereţă şi noutate. In toată cartea puterea lui de invenţiune se desfăşură în imagini strălucitoare, în viziuni poetice, în care lirismul, însufleţirea poetică se desfăşură cumpătată şi discretă. Sufletul lui Beldiceanu are un sunet deosebit al lui propriu, care face ca ceia ce scrie el să nu se poată privi nici o clipă ca o

imitaţie a altora. Beldiceanu ştie să scrie; nu admiri în el numai calităţile lui de povestitor, ci şi ştiinţa de a se sluji de aceste calităţi cu o artă şi măsură ce se desăvîrşesc cu fiecare operă nouă.

Mai cernute, mai strînse, mai sever cercetate în ultimele aruncături de ochi înnainte de a fi date la tipar, şi scrierile lui N. N. Beldiceanu vor fi în curind ceia ce sîntem în drept să aşteptăm dela talentul său.

*

H. Stahl. *Bucureştii ce se duc.* Tipografia „Neamul Românesc", Vălenii-de-Munte.

Bucureştenii nu cunosc Bucureştii! Iată un adevăr pe care-l descopere şi-l argumentează cu documente fotografice interesante şi descrieri pline de vioiciune şi colorare d. H. Stahl, în volumul său „Bucureştii ce se duc". Nu e vorba însă numai de Bucureştii care se duc, ci de multe colţuri pitoreşti, bizare sau curioase ale întinsei noastre Capitale. Şi deşi opera e scrisă inegal, pe unele locuri cu fraze lungi, nesfirşite şi încurcate, scriitorul întîlneşte de multe ori imagini frumoase care zugrăvesc puternic şi strălucit, cuvinte de spirit şi humor, apoi o fantezie plină de mişcare şi neprevăzut, care face lectura cărţii foarte plăcută şi interesantă.

I. S.

***

Duiliu Zamfirescu. *Lydda.* Scrisori romane. Biblioteca pentru toţi.

Iată o operă ciudată şi hibridă, greu de definit. Un fel de roman în scrisori şi memorii, uneori psihologic, alteori poetic, pierdut într'un noian de disertaţii din cele mai variate şi mai bizare. Iată romanul: Un tînăr intelectual, care călătorea în Italia pentru studii, face cunoştinţă cu o tînără Englezoaică, fiica unui gazetar. Incepe s'o iubească şi se destăinueşte în scrisorile pe care le trimetea unui bătrîn prieten şi protector. Acesta îi era tată, dar din cauze, nu tocmai lămurite, ţinuse acest lucru în taină. Bătrînul, care avea un sistem de idei preconcepute asupra vieţii şi credea că femeia, „încarnare a senzualităţii şi a egoismului", paralizează puterea de creaţie a spiritelor superioare, încearcă în zădar să deschidă ochii fiului. Iubirea eşă triumfătoare, el se căsătoreşte la Roma cu Englezoaica. In curînd, pentru economia romanului şi spre surprinderea noastră, moare. Bătrînul, greu lovit, în urma unei scrisori ce o primeşte dela nora lui, pe care nu o cunoştea încă, porneşte la Roma, o ia în ţară la moşia lui concentrînd asupra acestei fiinţe alese toată iubirea lui părintească. Dar moare şi dînsa. Un copil rămîne însă în urma ei şi micul nepot devine pentru bătrîn mîngierea şi singurul scop al vieţii.

In acest roman, în care situaţiile sînt în mare parte combinate şi artificiale, se găsesc unele frumuseţi de detaliu încîntătoare. D. Zamfirescu dovedeşte aici ca şi în „Viaţa la ţară" o rară intuiţie a sufletului femenin şi figura graţioasă şi suavă a Lydiei e zugrăvită cu o incontestabilă măestrie.

Bătrînul, căruia viaţa-i spulberă sistemele, e redat de asemeni cu multă pătrundere şi durerea lui, la moartea fiului, trăeşte în pagini duioase.

Ruinele grandioase ale Romei şi peisajele italiene sînt desenate c'o adevărată virtuozitate artistică într'un stil totdeauna elegant.

Dar, probabil, d. Zamfirescu preţueşte mai mult decît descrierile şi analizele, disertaţiile savante şi atît de variate care alcătuesc mai bine de trei sferturi din opera sa. In ele, fără multă pretenţie şi poză, d. Zamfirescu ceartă pe Taine că n'a scris în de ajuns asupra lui Shelley (lucru pe care l-a mai făcut şi Bourget), discută cu Leopardi asupra pesimismului, cu Mill asupra drepturilor femeii, polemizează cu Brunetière asupra raportului dintre

morală și artă, comentează din punct de vedere literar și filologic, ba chiar traduce cîteva pagini din Banchetul lui Platon, rezolvă probleme de astronomie, ilustrîndu-le cu figuri geometrice în text, și nu neglijează nici viața practică pentru care dă rețete de felul acesteia: „Ca să ajungi la vre-o ispravă în politică, se cere: a) să nu fi făcut niciodată prostii, b) să ai sau să-ți agonisești stare, c) să nu fii însurat și d) să cunoști pe oameni și sufletele lor".

Mai amuzante sînt însă escursiile d-lui Zamfirescu în domeniul metafizicei, pentru care d-sa pare a avea o predilecție deosebită. In pagini interminabile și cu argumente de un clar-obscur nu totdeauna accesibil privirilor profane, acest scriitor posedat de demonul metafizicei desvoltă cu gravitate sistemul lui Spinoza, „care a anticipat teoria energetică", și răstoarnă cu o lovitură ușoară apriorismul kantian și acele infame idei trascedentale care au făcut până și pe Wundt (căci și pe acesta îl cunoaște d. Zamfirescu) să se ralieze la teoria animismului. Despre aptitudinile sale filozofice ne putem face o idee din următorul pasaj original și de o remarcabilă subtilitate:

„Soarta oamenilor este comună numai în ceia ce nu pot face și este individuală în ceia ce pot face. Dar nefericirea noastră nu provine mai niciodată din ceia ce nu putem face ci din ceia ce putem face. Soarta comună tuturor muritorilor este de a muri. Din aceasta nu derivă nici o nefericire în individ, fiindcă moartea este singura cauză care își poartă efectul în sine. Soarta individuală este de a trăi și, prin înmulțirea indivizilor, se obține multiplicitatea soartei, care, unică în negațiune, devine plurimă în afirmațiune. Dar soarta fiecăruia nu numai că nu atîrnă de soarta fericită a altuia, ci este cu atît mai frumoasă, cu cît a altuia este mai urîtă".

Pentru a ilustra ideile sale, d. Zamfirescu întrebuințează adesea imagini și comparații ingenioase: „Pentru un om care iubește, care e întreg și sănătos, puterea emoționantă a unei sărutări este tot așa de mare ca și aceia a unui ghebos pe care femeia iubită îl înșală. Dar la cel dintâiu, quantumul emoționant se risipește în împlinirea actului însuși, pe cînd la cel de al doilea el ia formula mecanică a forței (masa înmulțită cu viteza) și devine cu atît mai violent și mai crud, cu cît este mai mare și cade de mai sus".

Aducîndu-și aminte poate de Carlyle, de Sartor Resartus, d-sa introduce uneori în expunerea ideilor și o notă umoristică:

„Atunci firește se naște întrebarea: dacă realitatea lucrurilor este intelectul nostru omenesc, valoarea realității este fluctuantă, după cum fluctuează este reprezentațiunea ei în intelect. Prin urmare, cu intelectul nostru substituit realității, este real ceia ce ne pare nouă real, iar nu ceia ce este real în sine. Ducînd teoria ceva mai departe, un nebun nu mai este nebun cînd vede un cocostîrc pe nasul vecinului, ci este bun întru atît, întru cît asta îi este revelat lui de reprezentațiunea sa internă. Dar nu. O realitate în sine există; ea ne este dovedită de însăși necesitatea facultăților noastre de a gîndi prin relațiuni, și cum știința are de scop de a găsi tocmai nerelativul real absolut, orice filozofie care depărtează știința dela acest scop, nu este serioasă. Și punct".

Este poate cazul de a spune cu unul din eroii d-lui Zamfirescu: „Nu călători noaptea și nu căuta sisteme că dai în gropi". Nu e desigur dat oricui să cugete și cu atît mai puțin acestui distins dar atît de puțin intelectual scriitor. Și e păcat că o lipsă totală de simț autocritic l-a făcut ca în acest roman să se dea în spectacol, epuizînd tot bagajul său de erudiție și

toate resursele inteligenței sale, pentru a îneca o creație vie într'un amestec compozit și baroc de pseudo-abstracții moarte, comico-distractiv cîte-odată, de cele mai multe ori indigest. In acest fel a nimicit efectul unei opere care ar fi putut fi frumoasă și în care simți palpitînd pe alocuri ceva din poezia adevărată a vieții.

O. B.

***

H. de Brandis. *Comment choisir nos lectures.* Un vol. 298 pag. Paris, Schleicher Frères, 3.50.

Problema alegerii cărților pe care trebue să le cetească cineva, pentru a ajunge la o cultură generală mulțămitoare, a preocupat adesea spiritele cele mai deosebite. S'au scris numeroase lucrări, în care se propun cărțile socotite ca absolut indispensabile, s'au făcut de către ziare și reviste multe și variate anchete, cerîndu-se personalităților celor mai însemnate ale timpului să aleagă zece, douăzeci, o sută, ori mai multe cărți pe care cred că trebue numai decît să le cunoască orice om cult.

Intotdeauna însă părerile au fost așa de deosebite, încît e greu de nădăjduit că se va putea vre-odată stabili asupra acestei chestiuni un acord, dacă nu unanim, cel puțin bazat pe o majoritate hotărîtoare.

Și nici n'ar putea fi altfel. Alegerea aceasta atîrnă așa de strîns de firea, de educația, de înclinațiile și preocupările celui ce-o face, încît, după cum e foarte greu să se găsească două persoane care să se asemene și ca înfățișare fizică și ca structură sufletească, tot așa va fi de greu să se găsească doi oameni care să aibă aceleași preferinți în această materie. Căci nu poate fi vorba decît de *preferinți* aici. Aproape fatal, *francezul* Auguste Comte, în cele 150 de volume din a sa „Bibliotecă pozitivistă", va recomanda, pentru literatură, nouă scriitori *francezi* și numai cîte *unul*, *trei* ori cel mult *șapte* germani, spanioli, italieni ori englezi,—după cum, din contra, *englezul* John Lubbock în „Cele mai bune 100 de cărți", pe care le recomandă cetitorilor, va alege, numai pentru literatura propriu zisă, *treizeci și unu* scriitori *englezi* și numai cîte *unul*, *trei* ori *cinci* italieni, germani ori francezi. Și dacă ne mirăm că Schiller, de pildă, nu-i trecut pe lista lui Auguste Comte, nu avem tot atîta drept să ne mirăm că pe a lui John Lubbock nu figurează La Fontaine? E foarte explicabil lucru ca lui John Lubbock să i se pară că dintre autorii pe care trebue să-i cetească un om cult nu poate lipsi „părintele literaturii englese", *Chaucer*; e mai puțin explicabil că în o listă de 100 de cărți găsește loc lui *Lytton* („Cele din urmă zile ale Pompeiului"), pecînd *Balzac* nu-i trecut nici cu unul din romanele sale; și tot așa-i de puțin explicabilă absența lui *Victor Hugo* de pe lista lui Lubbock. Dar oare e mai puțin de mirat că Auguste Comte nu prea recomandă în 1854 pe *Thackeray* și pe *Dickens*, cînd „Vanity Fair" al celui dintâiu apăruse în 1848, iar „Pickwick Papers" al celui de-al doilea văzuse lumina tiparului încă dela 1836?

In altă ordine de idei apoi, va fi foarte greu unui istoric să nu aleagă mai ales cărți de istorie, unui filozof să nu prețuească în deosebi cărțile de filozofie, unui naturalist să nu dea mai mare însemnătate cărților de științi. Chiar cînd s'ar sili să-și stăpînească în mod conștient această pornire firească, el nu va reuși decît foarte puțin.

Astfel din acest punct de vedere, între lucrarea lui Henri Mazel, apărută acum cîțiva ani sub titlul de „Ce qu'il faut lire dans sa vie", și între lucrarea de față este o prăpastie: pe cînd Mazel urmărește cultura literară și dă o bogată listă de autori în vederea acestei culturi, H. de Brandis din contra socoate că s'a dat prea mare însemnătate până acum culturii literare în detri-

mentul celei științifice, și în lista pe care o alcătuește el face să predomine cărțile de știință, indicînd numai oarecare cărți literare, mai mult pentru recreația cetitorului, și dîndu-le așa de puțină atenție, încît pune pe seama lui Verlaine volumul de poezii „Fleurs du Mal" al lui Baudelaire.

Și cînd cineva intră în specialitatea lui, cu greu renunță la unele lucrări, care în fond nu au însemnătatea pe care specialistul le-o atribue. Mă gîndesc la operele care au reprezentat într'un moment dat un pas înainte în vre-o direcție a preocupărilor spiritului omenesc, dar pe care lucrări mai recente, mai complecte, ori cu o nouă explicare a lucrurilor, le-au făcut inutile. Astfel de lucrări nu mai au acum interes decît din punctul de vedere al istoricului științei respective, așa că cel ce urmărește o cultură generală se poate lipsi de ele. Totuși specialistul nu poate renunța la ele. Ce interes are azi nespecialistul să cetească, de pildă, *Chimia* lui Lavoisier din 1864, ori *Teoria funcțiunilor* a lui Lagrange din 1847, pe care le pune H. de Brandis în lista sa?

Apoi sînt și prejudicii care joacă un rol foarte dăunător la alcătuirea unei liste a cărților ce trebuesc cetite. Cine ar îndrăzni să nu pue pe Homer întreg, pe Virgilius, pe Ovidius și chiar pe Tacitus în lista sa? Cine, dacă e francez, va renunța la Montaigne, ori Bossuet, dacă e englez la Dryden ori Wordsworth, dacă e italien la Ariosto ori Alfieri? Dar atunci lista devine enormă.

Și dacă, dorind să ai o cultură generală mulțămitoare, vei căuta să cetești tot ce ți se arată ca indispensabil,—niciodată nu vei putea ajunge la acea cultură generală. Timpul restrîns al unei vieți omenești nu ți-ar îngădui-o.

Nu am socotit numărul volumelor și al paginilor, dar așa pe de-asupra judecînd, se poate spune că cu greu ar putea cineva satisface—dacă ar putea!—fie cerințele lui H. Mazel, fie ale lui H. de Brandis, ca să se poată socoti un om cult.

Așa că, în definitiv, alegerea cărților de cetit trebue să și-o facă fiecare pentru sine; nimeni n'o poate face pentru altul ori pentru alții.

Dar atunci la ce servesc astfel de alegeri, și deci lucrări ca aceasta a lui H. de Brandis?

Ca un simplu *guide*: ea nu poate decît să-ți arăte; tu singur trebue să-ți alegi.

Și din acest punct de vedere lucrarea lui H. de Brandis e utilă, ca oricare altă lucrare de acest fel.

In orice caz, ea e făcută în spirit modern, are o introducere care merită să fie cetită, și vre-o cîteva capitole folositoare asupra felului cum să ne alcătuim o bibliotecă, cum să ne formăm o opinie proprie în chestiunile discutate și să judecăm imparțial lucrurile.

***

Lucien Hubert. *Politique extérieure*. Paris, 1911, Félix Alcan, 3.50.

Dacă titlul volumului acestuia e cam general și vag, subtitlurile lui anunță o mulțime de lucruri foarte interesante în sine și cu totul de actualitate: „tînăra Turcie", „Franța și Marocul", „Franța și Germania", etc... Cum să reziști tentației?

Il comanzi dar îndată, și de-abia după ce ai intrat în cetirea lui vezi că el e departe de a răspunde grabei cu care ai căutat să ți-l procuri.

Nu e pentru întăia oară cînd, după cetirea unei cărți franceze, trebue să constat, nu fără părere de rău, că nu pierdeam mult dacă n'ași fi cetit-o. Dar cartea aceasta a lui Lucien Hubert are așa de mult aerul că e făcută pur și simplu pentru a specula asupra actualității palpitante a subtitlurilor, încît lucrul devine iritant.

Ce cuprinde volumul „Politique extérieure"?

Primul articol ne dă o repede schițare a încercărilor de reformă din secolul al XIX-lea în Turcia, o caracterizare a revoluției din 1908 și o indicație asupra tendințelor actuale ale politicii naționale turce,—totul în mai puțin de patruzeci de pagini, fără documentare, fără adîncirea lucrurilor, ca un articol scris în fugă, după impresiile unor lecturi recente.

Și doară capitolul despre „tînăra Turcie" e scris anume pentru acest volum, e chiar singurul scris anume....

Restul sînt: *fragmente* de discursuri, *fragmente* de conferențe, *fragmente* de manifeste, *fragmente* din cursul liber ținut la Facultatea de Litere, ba chiar și *o parte* din introducerea volumului „L'Effort allemand" al autorului.

Pentru ce dar adunarea aceasta de fragmente? Pentru ce scoaterea lor într'un volum, cînd ele nu sînt în majoritate decît expuneri sumare de situații politice, făcute în Parlament, pentru oameni care cunosc împrejurările de care-i vorba, și asupra cărora autorul nu simte deci nevoia să documenteze?

Cartea nu are nici prefață, nici introducere în care să se justifice apariția ei sub forma aceasta curioasă. Rămîne dar ca fiecare să și-o explice cum va voi.

Nu e intenția mea să rezumez aici cuprinsul diferitelor fragmente din care s'a alcătuit acest volum, deși nu voiu nega că sînt în el multe observații interesante.

Cum însă cartea are mai mult aerul că tinde să ne dea părerile autorului asupra unor anumite probleme politice, decît să ne instruiască și să ne documenteze asupra lor, rîndurile de față vor pune în măsură să știe la ce au a se aștepta pe acei din cetitori pe care subtitlurile insidioase ale volumului i-ar îndemna să și-l procure.

M. C.

REVISTA REVISTELOR

Convorbiri Literare (Septembrie). Răspunzind la o notiță a noastră dintr'un număr mai vechiu, relativă la Memnon al lui C. Negruzzi, pe care l-a tipărit astă primăvară în „C. L.",—d. Lovinescu dovedește că nu e lipsit de oarecare îndămînare în strategia literară.

Noi i-am fost dovedit pe larg, cu multe exemple, că nu stă în termeni tocmai buni cu gramatica, cu fonetica și cu problema limbii literare. Acestea, bazați pe considerațiile ce le făcea d-sa în *Introducerea* la textul lui Memnon.—D. Lovinescu însă nu *răspunde* nimic la toate acestea. Dar—și aici e strategia—d-sa răspunde la *alte* lucruri:

1) D-sa afirmă că l-am fi învinuit că, în transcrierea lui Memnon, a schimbat fonetismul din manuscris, literarizîndu-l. De fapt însă, noi nu numai că nu i-am adus nici o învinuire, dar l-am și aprobat pentru această literarizare. Așa dar, d. Lovinescu și-a pus toată nădejdea în lipsa de atenție sau în lipsa de memorie a cetitorilor săi.

2) D-sa ride cu mare poftă de afirmarea noastră că Memnon e un „arhiimportant monument de limbă".—Și *dovedește* că nu avem dreptate. Argumentele d-sale sînt: 1) limba manuscrisului e dela 1833, numai cu trei ani mai veche de primele scrieri tipărite ale lui C. Negruzzi, așa dar nu e, din punctul de vedere al discuției, decît o mică operă ca toate celelalte ale lui C. Negruzzi; 2) avem modele de limbă și mai veche în *Albina Romînească* și *Curierul Romînesc*; 3) avem, la această dată (1833), o bogată literatură tipărită.—Prin urmare, vrea să spună d. Lovinescu, cînd ai mii de mii de pagini de limbă a vremii aceleia, ce însemnătate mai pot avea cele 30 de pagini ale lui Memnon?

Acum să vedem strategia d-lui Lovinescu. D-sa *tace* cu o îndărătnică discreție asupra unui lucru. Și anume: limba lui Memnon *nu* e limba celorlalte opere ale lui Negruzzi, nici a Albinei Romînești, nici a Curierului Romînesc, nici a bogatei literaturi tipărite pe-atunci (ori mai înainte, ori mai pe urmă),—pentrucă și celelalte opere ale lui C. Negruzzi, și Curierul, și Albina, și toată literatura cealaltă tipărită, sînt scrise în limba *literară* a vremii. Manuscrisele lui Memnon însă sînt scrise în limba *vie*, pe care o *vorbea* clasa cultă din Iași. Mostre de această limbă sînt foarte rare. *De aceia* Memnon este un „arhiimportant monument de limbă". Mostrele de natura aceasta nu ne satisfac numai o curiozitate, legitimă bine înțeles, aceia de a afla cum vorbeau clasele culte din Moldova pela 1830 (căci nu vorbeau nici ca țăranii, nici ca Ieșenii de azi), ci ne mai arată și distanța dintre limba ce o *vorbeau* și dintre aceia pe care o *scriau* Moldovenii pe-atunci.

In notița noastră, la care „răspunde" d. Lovinescu, noi am spus pe larg toate aceste lucruri. D. Lovinescu însă nu le discută. Se face că nu le-a cetit. Și *repetă* din nou ceia ce spusese în Introducerea criticată de noi. *Aceasta* e strategia d-lui Lovinescu, care, și aici, vrea să se folosească de lipsa de atenție și de memorie a cetitorilor săi—precum și de eventuala lor ignorare a problemei limbii literare.

Pe cine-l interesează mai de-aproape psicologia d-lui Lovinescu și a întregii specii pe care d-sa o caracterizează, să cetească *Viața Romînească*, Iunie, 1911, pagina 465, și *Convorbiri Literare*, Septembrie, 1911, pagina 1061. ....Și apoi să admire sumeția cu care d. Lovinescu ne face pe noi „începători în ale filologiei". Adică d-sa, omul îmbătrînit în filologia romînă!

D. Lovinescu ține așa de mult să aibă un trecut în această filologie, încît, într'un articol despre d. Ortiz, din acelaș număr de pe Septembrie al „C. L.", d-sa se prenumără printre aceia „ce ne ocupăm mai demult cu cercetări de literatură națională",—nu numai de doi ani, ca d. Ramiro Ortiz...

Cu toate acestea nu sînt mai mult de doi ani decînd Eliade Rădulescu i s'a arătat în vis d-lui Lovinescu, conjurîndu-l să se ocupe cu „cercetări de literatură națională", în urma cărui eveniment, d-sa s'a apucat, în adevăr, să rezumeze, amplificîndu-le totuși, articolele d-lui Bogdan-Duică despre Grigore Alexandrescu.

Și a propos. Murit-a oare d. Bogdan-Duică? Și murit-a fără testament în regulă? Căci, iată, clironomii se bat dela moștenire. In acelaș articol despre d. Ortiz, d. Lovinescu susține că „descoperirea" d-lui Ortiz, cum că „Potopul" lui Negruzzi e o traducere după Gessner, a făcut-o și d-sa într'un volum inedit încă. Dar „Noua Revistă Romînă", unde scrie d. Ortiz, veghiază. Și „Noua Revistă Romînă" îl ia pe d. Lovinesca subțire de tot cu „descoperirea" „inedită".—Va să zică luptă în regulă... dela moștenirea d-lui Bogdan-Duică. In adevăr, acela care a făcut „descoperirea" asta mare este d. Duică, și ceia ce este uluitor în tot procesul acesta de moștenire este că d. Lovinescu însuși spune în articolul său că descoperirea e a d-lui Duică!

Dar lucrul e așa de extraordinar, încît, neîncrezători în puterea noastră de interpretare, punem în fața cetitorilor noștri însuși textul d-lui Lovinescu:

„D. Bogdan-Duică într'un articol din „*Convorbiri* (XXXV, p. 171), arătase „că *Potopul* lui Negruzzi e mai mult „decît o imitație, ci [acest *ci* e al d-lui „Lovinescu] aproape chiar o traducere „a unei poezii a lui Gessner, intitulată: „*Ein Gemälde aus der Sündflut*. D. „I. N. Apostolescu în *L'Influence des „romantiques sur la poésie roumaine* „(p. 159) susține însă că Negruzzi nu „cunoștea pe Gessner, și că poezia „sa *Potopul* e o imitație după poemul „*Le déluge* al lui Alfred de Vigny, „care la rîndul lui poate să se fi inspirat după Gessner. (Bravo d-lui Apostolescu!).

„D. Ramiro Ortiz, reluînd părerea „d-lui Bogdan-Duică, o dovedește biruitor, prin proba punerii pe două coloane. Poezia lui Negruzzi e deci o „imitație și o traducere a poemului lui „Gessner, și nu a lui Vigny; dealtminteri aceasta e încheerea la care am „ajuns și eu în volumul meu încă inedit asupra lui Negruzzi".

Așteptăm să vedem cine va rămînea stăpîn pe „descoperire". Probabil că d. Lovinescu, căruia, pe cît se vede, d. Duică i s'a dat danie.

Luceafărul (Septembrie). Aflăm din revista sibiiană că d. O. Densușianu vrea să ne facă un proces la fel cu acela pe care-l face „Noua Revistă Romînă" d-lui Lovinesco. N'am putut găsi revista d-lui Densușianu, în care ne învinuește de deturnare de „descoperiri", dar din cele spuse de „Luceafărul" vedem că d. Densușianu își re-

vendică paternitatea „descoperirii" că înnainte de d. Maiorescu au mai luptat şi alţii în Moldova împotriva latiniştilor, franţuziţilor şi imitatorilor.— Dacă d. Densuşianu ţine să se creadă că numai d-sa posedă Dacia Literară, Propăşirea, Romînia Literară, Revista Romînă, Albina Pindului, Foaia Societăţii Literare, etc., în care oricine poate constata *faptul* că latiniştii şi franţuziţii au fost criticaţi înnainte de d. Maiorescu, îi concedem aceasta d-lui Densuşianu. Îi lăsăm această „descoperire"—sau, mai bine zis, i-am lăsa-o, mai ales că nu e cine ştie ce merit a găsi într'o revistă scrieri de acelaşi gen caşi într'o altă revistă—a găsi în Romînia Literară din 1855, ori în Foaia Societăţii din 1862, scrieri în genul celor din Convorbiri Literare din 1867 etc...

Dar este şi aici un... Bogdan-Duică, ba încă mai mulţi.

Se vede că *unicul* exemplar al Romîniei Literare (revista critică cea mai însemnată înnainte de Convorbiri), înnainte de a fi proprietatea d-lui Densuşianu, a fost proprietatea lui V. A. Urechia, căci iată ce spunea defunctul istoric aici, în Iaşi, în 1890, la desvelirea statuei lui Asaki, unde am asistat cu toţii, împreună cu d. Ovid Densuşianu:

„Iaşii se pot lăuda că au dat în secolul acesta în diferite rînduri sănătoasă direcţiune cultivării limbii romîne. Cine a uitat reacţiunea salutară contra stilcirii limbii, sub pretext de purificare, reacţiune care-şi avu culminaţia în *Romînia Literară* a nemuritorului Vasile Alecsandri, reacţiune care apoi fu urmărită cu atita tărie şi ştiinţă de aşa numita *direcţie nouă* etc." („Gheorghe Asaki", Bucureşti, 1890. Pagina 30).

Şi se mai vede că *unicul* exemplar al Albinei Pindului şi acela al Foaei Societăţii Literare (şi acela al prefeţei volumului de poezii populare al lui G. Dem. Teodorescu), înnainte de a fi proprietatea d-lui Densuşianu, a fost proprietatea d-lui N. Pătraşcu, care, în volumul său din 1894 despre Vasile Alecsandri, pe care l-am cetit cu toţii, împreună cu d. O. Densuşianu, zice:

„Alecu Russo a fost adevăratul cugetător conştient al poeziei populare. Intors dela studii şi intrat în societatea romînă, atît de împestriţată în singe, moravuri şi deprinderi, în limbă şi sentimente, fu impresionat de această privelişte a societăţii. Căuta pe Romîn şi nu-l afla nicăiri. „Unde să găsim romînismul, geniul acestei ţeri", striga el cu neliniştea unei minţi prevăzătoare şi a unei inimi patriotice.

„In dorinţa-i arzătoare căuta fără preget romînismul în jurul lui, în saloane, în strade... Cînd într'o zi, într'un iarmaroc, dete în sfîrşit de ceia ce voia el, adică de lumea neaoşă romînească. „Atunci „văd, zice dînsul..." (Şi d. Pătraşcu citează frumoasa pagină din *Poezia Populară* a lui Russo, în care e vorba de înstrăinarea sufletului romînesc, a literaturii romîne, de naţionalizarea inspiraţiei şi a formei prin literatura poporului, etc.).

Aşa dar, exemplarele *unice* ale d-lui Densuşianu aparţinînd mai înnainte altora, „descoperirea" vechilor reviste (căci la asta se reduce „descoperirea" în litigiu) se pierde în noaptea timpurilor...

Dar chiar dacă *unicele* exemplare n'ar fi aparţinut altora, mai înnainte de d. Densuşianu, tot am fi aflat despre vechea şcoală critică mai înnainte de ilustrul articol al d-lui Densuşianu din 1905,—căci d. Chendi şi d-ra Carcalechi au avut grija să publice în 1904 scrisorile lui Alecsandri, unde am cetit cu toţii fraze ca acestea ale lui Alecsandri:

„Iată, iubite Domnule Negruzzi, răspunsul meu la propunerea ce-mi faceţi de a fi colaboratorul *Convorbirilor Literare*. Această publicare fiind sora *Romîniei Literare*, etc" (Pagina 28).

„Iubite Domnule Negruzzi. Am primit volumul Convorbirilor Literare pe anul al II-lea şi mă grăbesc a-ţi scrie, pentru a-ţi trimete mulţumirile mele. Acest volum, împreună cu fratele lui mai mare: No. I, au luat loc în biblioteca mea, alături cu *Romînia literară* şi aşteaptă pe ceilalţi fraţi, care se vor naşte în viitor" (pag. 44).

Ba încă aiurea (pag. 36), directorul Romîniei Literare, Alecsandri, reproşează, în 1868, *Convorbirilor* că nu se feresc destul de „elucubrăciunile" şi „aberăciunile" stricătorilor de limbă.

Dar dacă pe lingă *unicele* exemplare ale revistelor, d. Densuşianu ar fi ascuns în beciurile sale şi scrisorile lui Alecsandri, tot ne-ar fi rămas *Criticele* d-lui Maiorescu, care zice în vol. I, pag. 301, (ediţia Socec) că „direcţia nouă" începe cu Alecsandri la 1860, iar în vol. II, pag. 366, că:

„V. Alecsandri prin scrieri şi *sfaturi* orale, ne-a întărit în tendenţa de a ne emancipa limba din pedantismul filologilor şi de a o primi aşa cum iese ca un izvor limpede din mintea poporului".

Iar dacă toate aceste izvoare ar fi fost desfiinţate de d. O. Densuşianu, încă am fi avut la îndămînă bogata critică a lui C. Negruzzi care a spus, pe scurt, *tot* ce a spus mai pe urmă Junimea, aşa că am putut să-l caracterizăm, într'un lung studiu, ca „primul junimist" romîn. Iar scrierile lui C. Negruzzi, (Proză şi Teatru), le avem în ediţia Socec, încă din 1873—ediţie care n'a putut fi ascunsă în hrubele d-lui O. Densuşianu.

Şi, tot în ediţia Socec, şi-a publicat critica sa (Proză şi Teatru 1875, 1876) şi V. Alecsandri, căruia i am consacrat un articol şi mai lung, în care l-am caracterizat ca un „junimist patruzecioptist". Şi nici cele cinci volume ale lui Alecsandri n'a putut să le pună d. Densuşianu sub lăcată.

Dar, încă odată, dacă d-lui Densuşianu îi face mare plăcere să fi „descoperit" „descoperirile" din Urechia, Pătraşcu, Alecsandri, Maiorescu, etc.— fie, îi concedem, căci pe noi nu ne-a interesat să „descoperim" America pentru a patrusprezecea oară, *ci* să arătăm rolul criticii în cultura unui popor; să tratăm problema introducerii şi asimilării culturii străine; să arătăm lipsa de temeiu a xenofobismului reacţionar; să dovedim (în cele citeva pagini, *singurele* cite am consacrat locului ce ocupă Junimea în critica moldovenească) că Junimea a fost condiţionată şi influenţată de predecesorii ei; să arătăm ce a preocupat pe vechea critică moldovenească şi ce pe Junimea; să arătăm asemănările şi deosebirile dintre vechea şcoală şi Junimea; să găsim cauzele pentru care se deosebesc aceste două şcoli critice; să arătăm factorii culturii moldoveneşti şi ai celei munteneşti; să găsim cauzele pentru care apare în Moldova şi nu aiurea spiritul critic; să arătăm fizionomia fiecărui critic; să arătăm că toate manifestările intelectuale ale acestor critici au ca principiu generator atitudinea lor faţă cu problemele puse de momentul istoric şi de psicologia categoriei sociale ce o reprezentau; să urmărim evoluţia criticii post-junimiste, a lui Eminescu şi a socialiştilor; să cercetăm spiritul critic în Muntenia; să arătăm corelaţia dintre problemele linguistice, literare şi cele politice; să introducem o nouă concepţie în istoria literară (fapt recunoscut de d. Bogdan-Duică într'o dare de samă mai mult nefavorabilă), etc. etc. etc. (Vezi volumul d-lui Ibrăileanu: „Spiritul critic în cultura romînească").

Prin urmare tot lucruri deosebite de umila constatare a *faptului* că Junimea a avut predecesori*), constatare făcută de

*) Aşa de deosebite, incit d. Iorga a scris *două* lungi articole, ca să distrugă volumul d-lui Ibrăileanu; aşa de deosebite, incit d. Xenopol a adus elogii autorului pentru „pătrunderea

Urechia, de Alecsandri, de d. Maiorescu insuși și de ...„plagiatorul" lor d. O. Densușianu (cuvintul e al d-sale și, *pe tema pe care se pune d-sa*, e plagiator, căci n'a spus alta și nici mai mult decit predecesorii săi,—bine ințeles, afară de tonul d-sale acru, cind nu vrea să recunoască că Junimea a adus in critică puncte nouă de vedere și cind neagă d-lui Maiorescu bunul gust literar).

*

Și acum citeva rinduri pentru cetitorii noștri—căci cu d. Densușianu am isprăvit.

Nu este adevărat cum am admis prin... ipoteză, că in țara rominească există numai cite un singur exemplar din Rominia Literară și celelalte reviste vechi și că aceste unice exemplare zac in tainițele d-lui Densușianu. Există foarte multe alte exemplare. Anticarul Kuppermann și anticarul Barasch au făcut mare haz de hazlia pretenție a d-lui Densușianu, căci ei au vindut o mulțime de exemplare din acele vechi reviste și mai au incă de vinzare. Și au făcut haz și funcționarii dela Biblioteca din Iași și mulți particulari din orașul nostru. Și, dacă ni se permite această mărturisire, am zimbit și noi, care am lucrat la dicționarul d-lui Philippide și care, mai innainte ca d. O. Densușianu să facă pe istoricul literar, am cetit, in ultimul deceniu al frumosului veac al 19-lea, aproape toată literatura veche rominească, pe care am scos-o in fișe,—cetire, care a dat putința unuia dintre noi să consacreze cițiva ani studiului evoluției criticii moldovenești, studiu a cărui publicare era să aibă loc in 1903, in revista d-lui Găvănescul „Cultura Romină", unde a și fost anunțat sub titlul de „Cultura moldovenească", și care, din anumite cauze, n'a văzut lumina zilei decit in 1905, cind a inceput a se tipări in Curentul Nou și apoi, in continuare, in Viața Rominească.

critică" și pentru „eminenta lui calitate de-a te face să gindești"; așa de deosebite, incit d. Bogdan-Duică a găsit in același volum două capitole, despre Asaki și Caragiale, care, a zis d-sa, sint contribuții insemnate pentru cunoașterea și priceperea acestor doi scriitori.

Uitam un lucru. „Luceafărul" spune că intre „Viața Rominească" și revista d-lui Densușianu se dă o luptă surdă in privința „primilor junimiști".—Ar putea „Luceafărul" să ne arăte *din partea „Vieții Rominești"* o singură frază, o singură aluzie in această privință, in ultimii patru ani?

Noua Revistă Romină (Septembrie).

In discuția asupra *istoriei vechiului* partid liberal (1821—1866), d. Motru a fost bătut rușinos. Răspunzind la intimpinarea d-lui Xenopol din No. trecut al revistei noastre, eminentul filozof dela București preferă s'o rupă de fugă, după cunoscutul adagiu că acest cunoscut sport, dacă e rușinos, e totuși foarte sănătos. In adevăr, filozoful bucureștean aruncă peste bord toate teoriele ce susținuse acum două luni in privința *vechiului* partid liberal, *singurul* de care se ocupă *istoricul* Xenopol in *cartea* sa. Totuși, insă, ca să facă diversiune pentru galerie, d. Motru il... somează pe d. Xenopol să-i răspundă da sau nu, dacă *actualul* partid liberal a mai păstrat idealismul și reformismul vechiului partid liberal — a cărui existență filozoful o nega acum două luni!!—parcă răspunsul, afirmativ sau negativ al d-lui Xenopol la acest *interview* ar putea infirma sau confirma *constatările istoricului* Xenopol despre partidul liberal dintre 1821—1866!!

*

Dar intervieweruI, grăbit, nu mai așteaptă răspuns la intrebările ce pune d-lui Xenopol, și răspunde insuși că actualul partid liberal nu mai este ca cel vechiu, *pentrucă*... e identic cu celelalte partide de azi.

Acum să ne inchipuim că partidul actual liberal n'ar fi avut onoarea să fie taxat de către partidul d-lui Motru ca „socialist", din cauza Legii Tocmelelor Agricole, a Casei Rurale și celorlalte „subversivități". Să ne inchipuim că, in adevăr, partidul liberal actual e identic cu celelalte. Aceasta ar insemna că partidul liberal s'a schimbat? N'ar putea insemna că s'au schimbat *celelalte*?

Apoi dacă Bourbonii, Hohenzollernii și Habsburgii, au fost nevoiți să devină „liberali", nu cumva și conservatorii noștri au lăsat-o mai slab, ca să nu moară?

Dar această transformare, această *capitulare* este un fenomen cunoscut și răscunoscut.

La noi a fost recunoscut de mult. Iată, de pildă, ce spunea Odobescu in 1879 (*Scrieri*, III, 466, ed. Socec):

„Necurmat in fruntea ideilor națio-
„nale dela 1848, partida liberală a a-
„vut fericirea de a vedea chiar pe vrăj-
„mașii ideilor ei trecind pe tărimul na-
„țional, in imprejurările grele,—și pu-
„tind realiza astfel progresele de care
„ne bucurăm.

„Ea a intins totdeauna chiar adver-
„sarilor săi puntea de trecere pe tări-
„mul național și, cind nu a izbutit de
„a-i atrage, i-a redus cel puțin la tă-
„cere, la neputință... etc.

„Astfel, la 1857, la 1859, la 1866,
„chiar oameni din cei direct interesați
„la menținerea regimului vechiu cu pri-
„vilegiile și nedreptățile lui fură tiriți
„de curentul ideilor democratice, re-
„prezentate de partida națională libe-
„rală, și se uniră, sau cel puțin nu com-
„bătură pentru moment acele idei; își
„infrinară resimțimentele, remaseră
„martori nepăsători sau cel puțin ami-
„nară pentru epoce mai puțin agitate,
„mai puțin primejdioase, mulțămirea
„patimelor lor personale și de partidă".

Aceste admirabile cuvinte exprimă perfect, de altfel, și situația politică din anii 1907—1910, cind celelalte partide „tirite, cum zice Odobescu, de curentul ideilor democratice, reprezentate de partida națională liberală", „își infrinară, măcar in parte, resimțimintele" și „patimele lor personale și de partidă", și fu posibil să li se smulgă oarecare concesii (*unele* din legile „subversive" propuse de fostul guvern liberal).

...Ce să faci insă cu un filozof, care confundă pe cel care merge innainte cu cel care vine in urmă „tirit"!

Degeaba a telegrafiat odată Caragiale unui prieten al său: „Caută filozof București". In București nu există filozof...

P. S. D. Motru, original cum e, vorbește și de „liberalii dela bănci", parcă la „bănci" n'ar fi reprezentate toate „partidele", in care d-sa își ia reședința pe rind. Eugeniu Carada insuși a fost insultat, și de oameni de o cu totul altă trampă decit d. Motru. (A fost insultat de insuși Eminescu). Și cind a murit, cei care l-au insultat, i-au adus prinosul lor de admirație pentru contribuția lui atit de insemnată la consolidarea economică a țării.

Dacă d. Motru ar avea simț istoric măcar cit un grăunte de muștar, ar pricepe această problemă altfel decit cu psicologia unui mic comerciant.

Partidul liberal a organizat Rominia modernă; el a creat clasa care formează suportul societății moderne, burghezia; din burghezia aceasta liberală s'a selectat o falangă de specialiști in finanțe. Acești specialiști au creat acele instituții de credit burgheze, și le-au creat in contra aristocrației, care, ori nu avea incredere, ori chiar era potrivnică acestor instituții, menite să valorifice solul, materia primă și munca rominească și să creeze autonomia economică a țării, fără care independența ei politică nu e decit un cuvint gol.

Dacă d. Motru ar fi cetit cu atenție cartea d-lui Xenopol, ar fi priceput care a fost *tendința* partidului național și ar fi ințeles că acest partid *național* trebuia *numaidecit* să zidească, alăturea cu clădirea nouă politică, și pe cea economică.

Viața economică și autonomia economică, viața politică și autonomia po-

litică, viaţa naţională şi autonomia naţională, viaţa culturală şi autonomia culturată (scăparea de imitaţia servilă a culturii străine) au fost patru mari năzuinţi ale generaţiilor trecute. Pentru clasele dominante, aceste idealuri au fost realizate măcar în mică parte. Ridicarea claselor de jos, ca să se împărtăşească şi ele de aceste achiziţii, este datoria generaţiei actuale şi a celor următoare. Partidul liberal actual, prin legile din ultimii ani, arată că înţelege momentul istoric, în care trăim.

Versuri. A apărut în Iaşi o revistă destinată excluziv versurilor—şi anume celor „moderne". Versificatorul „modern", cum se ştie, ţine să exprime în cuvinte neobişnuite senzaţii neobişnuite. Dar în publicaţia eşană, suflete foarte obişnuite se silesc din răsputeri să iasă din făgaşul foarte comun, pe care le-a sortit natura să meargă. O singură excepţie face d. Raşcu, care, pe cît se vede, caută să-şi chinuiască un suflet nelipsit de delicateţă şi o invenţie verbală, nelipsită şi ea de resurse şi de fineţă.

La Nouvelle Revue (Septembrie, 1911).

Intr'un articol intitulat **Naţionaliştii italieni şi Tripolitana**, articol apărut înainte de începerea răsboiului dintre Italia şi Turcia, *R. Raqueni* semnala agitaţia pe care naţionaliştii italieni o făceau pentru a împinge Italia la o acţiune militară contra Turcilor, pentru Tripolitana, şi arăta hotărîrea fermă a ministrului de externe italian, San Giuliano, de a nu întreprinde o astfel de acţiune, ci de a căuta—de acord cu opinia publică generală italiană—o soluţie paşnică a neînţelegerilor. Din nefericire, astăzi ştim că prevederile lui R. Raqueni nu s'au realizat.

Sub titlul de **Puterea rusă**, *Jacques Dangny* publică o parte din concluziile cărţii sale ce va apărea în curînd asupra Rusiei. In acest fragment găsim afirmaţia că proporţia elementelor ne-ruse din Imperiul moscovit (Poloni, Finlandeji, Armeni, Tatari, etc.) descreşte mereu, pecînd singur elementul rus creşte, cum şi speranţa că cel mult peste o jumătate de veac toate naţiunile străine din Rusia vor fi asimilate şi că dela marea Baltică şi până la lacul Baikal nu va mai fi decît un singur popor: Ruşii. Deoarece cartea lui Jacques Daugoy încă nu a apărut, nu putem şti pe ce-şi bazează afirmarea şi speranţele acestea. Ele însă ni se par extraordinare faţă de tendinţele separatiste tot mai pronunţate ce se manifestă la diferitele naţionalităţi ne-ruse din Imperiul Ţarilor.

Mercure de France (Septembrie, 1911).

Corporaţia în Roma veche de *Paul Louis* e o schiţare a istoriei asociaţiilor muncitoare şi o caracterizare a acestor asociaţii în lumea romană. Patru sînt formele sub care asociaţiile se prezintă în cursul vieţii poporului roman: la început ele sînt instituţii accesorii ale cultului religios, apoi funcţionează ca societăţi mutuale, după aceia capătă oarecare rol în luptele politice, şi în cele din urmă devin unul din rusjele cele mai însemnate ale producerii, un auxiliar al statului. Potrivit cu aceste aspecte sub care corporaţiile se prezintă în evoluţia lor, ele sînt tolerate cu oarecare neîncredere la început, combătute cu înverşunare mai apoi, pentru a fi luate în cele din urmă sub protecţia statului, care caută să le dea o cît mai mare desvoltare şi să se folosească de ele pentru nevoile sale. Aceste faze diferite prin care corporaţiile trec, sînt în legătură cu expansiunea romană şi cu sclăvia. Cîtă vreme Roma nu-şi întinsese dominaţia prea mult şi nu recrutase prin lupte victorioase o mare mulţime de sclavi, lucrul manual era exercitat de cetăţeni, care formau a-

sociaţii cu caracter religios; cînd Roma devine stăpînă şi în afară de Italia şi posedă o mare cantitate de sclavi, munca manuală ajunge despreţuită şi nu mai poate fi exercitată de cetăţeni, ci cade în mînile sclavilor. In curînd însă numărul sclavilor se împuţinează, Roma nu mai are unde purta răsboae victorioase, iar nevoile statului crescînd mereu, clasa muncitorilor liberi apare din nou şi statul e nevoit să ajute şi să favorizeze asociaţiile muncitoare. El le acordă oarecare avantaje, dar le şi impune îndatoriri numeroase; asociaţia profesională devine o celulă a societăţii în serviciul statului; în sînul acestei asociaţii cetăţanul e lipsit de orice libertate, e silit la munca forţată; ba chiar asociaţiile devin un fel de caste: fiul trebue să urmeze meseria tatălui său. In schimb asociaţiile se bucură de scutiri de impozite, de funcţiuni municipale neretribuite, de taxe de consumaţie, etc., ori chiar primesc din partea statului subvenţii şi indemnizări pentru serviciile pe care sînt datoare să le facă statului. Organizarea corporaţiilor nu era uniformă, ci varia după natura profesiunilor, iar numărul asociaţiilor era destul de însemnat. Ele nu sămănau cu sindicatele moderne, ci mai curînd cu corporaţiile din evul-mediu, căci pecînd sindicatele de azi luptă contra statului ca reprezentant al claselor dominante, corporaţiile vechi erau nişte organe ajutătoare ale statului.

Revue des Deux Mondes (Septembrie).

Raphael Georges Lévy scrie un lung studiu asupra vieţii şi activităţii lui **Levasseur**. Fiu al unui bijutier, s'a născut la 1828 la Paris. A învăţat la Collège Bourbon, a intrat în şcoala normală în 1849. Numit profesor în provincie, ş'a trecut doctoratul în 1854 şi în 1861 a fost mutat la liceul Napoleon din Paris. La 1868 i s'a încredinţat cursul de istoria doctrinelor economice la Collège de France. La 1876 această catedră a fost transformată într'una de geografie, istorie şi statistică economică şi Levasseur a ocupat-o patruzeci şi trei de ani. Ultimul său curs l-a făcut cu puţin înaintea morţii şi în lunga lui carieră nu l-a întrerupt niciodată. A mai dat lecţii de geografie şi statistică la şcoala de ştiinţi politice creată de Boutmy la 1871 şi de economie politică şi legislaţie industrială la conservatorul de arte şi meserii. Dela 1868 făcea parte din academia de ştiinţi morale şi politice şi din nenumărate corpuri savante străine. Ca geograf, e unul din din cei care au contribuit mai mult la răspîndirea gustului geografiei în Franţa prin numeroasele sale lucrări. Ca istoric, a scris o lucrare clasică asupra sistemului lui Law la 1854. Apoi trei opere capitale: „Istoria claselor muncitoare în Franţa dela Iuliu Cesar până la Revoluţie", „Istoria acestor clase şi a industriei dela 1789 la 1870" şi în anul 1907 „Chestiunea uvrieră şi industrială în Franţa sub Republica a III-a".

In studiul istoriei, Levasseur a fost totdeauna atras de soarta claselor de jos, a căror sforţare colectivă şi neîncetată asigură viaţa societăţilor.

Ultima sa operă, aproape sfîrşită, a fost o istorie a comerţului.

In domeniile variate ale statisticei, demografiei, economiei politice şi agronomiei, activitatea lui a fost extraordinară. Ca om, era simplu, bun, generos.

Respectul de care se bucura era unanim şi ziua în care a împlinit optzeci de ani a fost sărbătorită la Collège de France de colegii, amicii, numeroşii săi elevi şi reprezentanţii şcolilor în care profesa. Acest statistician, geograf, economist, care urmărea studiul faptelor a fost şi un moralist. Meditaţiile pe care le provoacă misterul soartei îl atrăgeau şi testamentul pe care l-a lăsat mărturiseşte credinţa

lui spiritualistă, care separă partea omenească a religiilor de esenţa lor superioară. Levasseur a fost unul din exemplarele cele mai reuşite ale savantului modern şi existenţa lui liniştită a fost consacrată numai muncii şi urmăririi adevărului.

Les Documents du Progrès (Septembrie, 1911).

Numărul de faţă al revistei e consacrat in mare parte *feminismului*, asupra căruia sint nu mai puţin de trei articole: *Fernand Mazade* in articolul său **Drepturile politice ale femeii** susţine aceste drepturi şi inlătură citeva din argumentele ce se aduc de obiceiu in contra lor; *dr. Madeleine Pelletier* in **Feminismul la Camera deputaţilor** istoriseşte cu multă vervă şi ironie greutăţile pe care delegaţia femenistelor din Paris le-a intimpinat, mai ales din partea deputaţilor innaintaţi, socialişti şi radicali, cărora le-a cerut a propune un amendament pentru acordarea drepturilor politice la femei, şi cum delegaţia celor trei femei, intre care şi autoarea, nu a găsit, pentru amendamentul lor, decit sprijinul unui deputat... reacţionar; iar *Ida Templiez*, in **Feministele franceze şi mişcarea antiparlamentară**, plecind dela ideia că parlamentarismul e decăzut din pricină că nu mai e un instrument de luptă al unei clase, ci un mijloc de guvernare, caută să arăte că prin acordarea drepturilor politice la femei s'ar da o nouă viaţa parlamentului.

Revue Hebdomadaire (Septembrie).

Firmin Roz scrie un studiu interesant asupra **metamorfozelor lui Don Juan** cu prilejul apariţiei operei lui Bévotte: „Legenda lui Don Juan şi evoluţia ei in literatură". Această legendă a apărut din intimplare in Spania secolului al XVII. Innainte de această epocă tipul lui Don Juan nu era posibil. Libertinajul, cuvint care se raportă atit la inteligenţă, cit şi la moravuri, e o revoltă a individului impotriva constringerilor religioase şi sociale şi ca să apară tipul libertinului trebuiau două condiţii: concepţia creştină a păcatului şi individualismul modern. El nu putea să apară decit intr'o societate care nu admite unele licenţi, dar nici nu are destulă forţă să le impiedice. Aceste condiţii au fost realizate in secolul al XVII-lea în Spania şi mai ales in Andaluzia, provincie in care sentimentul religios intens nu excludea apetiturile violente şi aventurile stranii. Călugărul Tirso da Molnia in „El Burlador de Sevilla y convidado de piedra" a vrut să denunţe un rău. Pentru el, Don Juan e o forţă primejdioasă, un agent de conrupţie care ameninţă societatea, legile, dogmele, reprezentind revolta amorului liber impotriva celui legiuit, a liberei gindiri impotriva disciplinii şi a credinţii. Scriitorul spaniol a vrut să dea prin opera sa o lecţie religioasă impotriva conrupţiei care rezultase din cucerirea Americei şi imbogăţirea repede a regatului şi poate şi din spiritul de independenţă deşteptat de Reformă. Legenda lui Don Juan a venit in Franţa prin Italia, despoiată insă de caracterul ei religios. In comedia vestită a lui Molière ea capătă un aspect mai uman, mai universal şi adevărul său psihologic devine mai profund. Marea ocupaţie a lui Don Juan e cucerirea femeei, legea sa e plăcerea, idealul său infidelitatea. Libertinajul său moral e agravat cu cel intelectual in care-şi găseşte principiul şi justificarea. Don Juan nu ţine seamă de religie şi de morală, creindu-şi singur regule de conduită. Egoism feroce, iubire de sine, dispreţ de alţii, iată toată filozofia sa. Cu toate că era atras de filozofia naturii, Molière n'a fost indulgent pentru acest personaj. Spiritul de echilibru, de ordine, de respect al tradiţiei, caracteristic secolului al XVII trăia intr'insul şi Molière condamnă in

acest fanfaron şi rebel, un individualism primejdios societăţii. Pentru secolul al XVIII-lea Don Juan nu mai e interesant decit prin perversitate, devenind in romanul lui Laclos un diletant al viciului. Reapare insă odată cu romantismul, tot atit de schimbat, ca şi societatea insăşi. Ordinea veche a dispărut şi cei care nu se acomodau cu dinsa numai au nevoe de revoltă. Rebelul de altă dată numai e decit un suflet neliniştit, avid şi tulburat. Intr'o societate dezorganizată, in care individul e considerat in el insuşi şi pentru el insuşi, individualismul inceteazâ de a mai fi un scandal. Don Juan e reabilitat, considerat ca o victimă a prejudecăţilor strimte şi a forţelor care constring expanziunea eului. In opera lui Byron, libertinajul lui Don Juan nu e nici neregulă, nici insubordonare, ci independenţa mindră a unui suflet liber. In acea a lui Musset, lipsa lui de constanţă devine o sursă poetică fără hotar in căutarea frumuseţii. După Don Juan-ul depravat al epocii clasice şi acel visător, sentimental şi exaltat al romantismului, epoca noastră, agitată de preocupări sociale şi de planuri de viitor, cunoaşte un Don Juan supraom şi nietzschean.

Pecind Don Juan-ul tradiţional sacrifica totul iubirii, Don Juan-ul englez din opera lui Bernard Shaw e un anglo-axon, stăpin pe el, hotărit să nu cheltuiască in voluptăţi zădarnice intensitatea vieţii. Departe de a glorifica femeia, eroul său Tanner, in „Man and supermann", vede in ea un obstacol la desvoltarea geniului masculin şi a puterii lui creatoare.

Nuova Antologia (August. 1911). *Giulio Bertoni*: **„Poezia Goliarzilor"**.

Mai intăiu, ce inseamnă Goliard şi poezia goliardică? Din evul mediu ne-a rămas un număr insemnat de versuri latine, după accent şi cu rimă, cu conţinut satiric, indreptate mai ales contra clericilor şi bisericii, precum şi cu conţinut pur liric, slăvind vinul, femeia, dragostea. Parte sint atribuite unui personaj misterios „Golia", parte s'au păstrat supt numele unui „Archipoeta" şi a unuia „Primatul". Despre aceste două din urmă denumiri se ştie sigur că erau două pseudonime: supt cel dintăiu se ascundea un poet german din diocesa Coloniei, care a scris intre anii 1162—1165, sub cel de-al doilea Ugo de Orléans, care a trăit pe la sfirşitul sec. XI.

Cele mai multe din aceste poezii „goliardice" s'au păstrat fără nume de autor, dar doi din cei mai insemnaţi poeţi ai acestei direcţii literare se cunosc: Walter de Châtillon, care a scris o poemă faimoasă „Alexandreida" pe la 1180, şi Walter Map, care pe la 1198 a fost archidiacon la Oxford. Cea mai insemnată colecţie de versuri goliardice e păstrată in ms. din München, cunoscut sub numele de *Carmina Burana*. Invăţaţii nici până azi nu-s inţeleşi asupra condiţiei reale a Goliarzilor şi asupra motivului denumirii lor. Contra părerii tradiţionale că aceşti poeţi erau nişte clerici voganţi din evul mediu s'a ridicat *Novati*, arătind că Goliarzii, după cum se vede din documente, erau consideraţi de contemporanii lor mult inferiori studenţilor şi clericilor. In urmă *Santangelo* a incercat să susţie că Goliarzii au fost numai nişte simpli „jongleurs" şi nici nu erau ei poeţii poeziilor recitate. *Bertoni* in prezentul articol susţine vechea părere, explicind-o in modul următor: In evul mediu clericii erau de două categorii: „regulari" şi „seculari". Cei din urmă aveau mult mai puţine indatoriri şi erau mult mai liberi. Ei călătoreau din universitate in universitate, căutind să cîştige, in diferite feluri, ceva pe lingă venitul lor de clerici. Vagabondajul care ii depărta de supravegherea şefilor lor, favoriza conrupţia moravurilor şi incurind autorităţile e-

clesiastice se văzură silite a lua o sumă de măsuri contra lor, pedepsindu-i în felurite chipuri, până la excluderea din ordinul clerical. Odată excluși, ca să poată trăi, ei deveniră „jongleurii" clasei culte, cintindu-și poeziile lor latine satirice, fără a se mai teme de biserică, care îi exclusese din sinul ei. Ei fură numiți Goliarzi. Documentele timpului arată neîndoelnic că Goliarzii era o clasă de clerici, excluși de biserică și ducînd o viață liberă. De unde le vine această denumire? Dela *gula*, la care s'au gîndit mulți, nu poate veni, căci atunci denumirea ar fi sunat gr. *goulard* și ital. *golardo*, nu *goliard* și *goliarda*. Bertoni crede că e derivat din „Golia" care a fost o poreclă dată lui *Abélard* de către numeroșii săi vrăjmași. Mai tîrziu, cînd legătura între Abélard și numele de Golia a fost uitată, Golia deveni un personaj legendar, atribuindu-i-se, în deriziune, demnitatea de episcop al partizanilor săi.

Rivista d'Italia (August 1911). *V. Giuffride-Ruggeri*: **„Omul mousterian și ipoteza panantropoidă"**. Cunoscutul antropolog din Breslau *H. Klaatsch* a devenit în timpurile ultime un apărător fervent al ipotezei poligeniste, în ce privește originea genului uman. După el, la început a existat o grupă de primate, numite de el „propithecanthropi", care aveau cu viitorul om o asemănare mai mare decît cu orice alte primate care există astăzi. Acești propithecanthropi presupuși, au dat naștere la diverse grupe: una ar fi de rasa de Neanderthal și gorila, alta rasa Aurignaciană și orangutanul, o a treia rasă ar fi fost împreună cu șimpanzeul și în sfîrșit o a patra împreună cu gibonul. Aceste rase omenești samănă una cu alta, dar în trecut diversitatea trebue să fi fost mult mai mare. Astfel genul uman devenit unul prin convergență, ar fi avut origini diferite; o parte a venit din Africa (rasa Neanderthal), o parte din Asia (rasa Aurignasiană). Leagănul celorlalte două nu se poate preciza, în orice caz nu e America. Acest nou poligenism e, cum se vede, cu totul diferit de acel susținut altădată, întrucît el nu neagă marea asemănare între rasele omenești, pe care se sprijină monogeniștii, dar crede că această asemănare se poate explica prin convergență. Toți antropologii cu nume însă au respins ipoteza lui Klaatsch, neputînd admite că convergența poate avea asemenea importanță. Astfel s'a pronunțat și *F. v. Luschan* la congresul naturaliștilor germani din Salzburg și *Keith*, cunoscutul conservator al „Museum of Surgeons" din Londra, care deride cu mult humor această ipoteză „panantropoidă", cum o numește el, după care patru rase de bază s'ar fi divizat fiecare în două: un antropoid, „o experiență nereușită a omului definitiv", și o rasă omenească—experiența reușită. Dar un argument în contra acestei ipoteze, care nu a fost adus de alții și pe care-l aduce autorul acestui articol, e următorul:

Klaatsch se servește în sprijinul teoriei sale de o reconstituire în gips a craniului dela Neanderthal. Acest craniu însă, găsit la 1857, ca și celelalte două găsite mai tîrziu în grota dela Spy, a lipsit complect de porțiunea facială. Klaatsch a procedat la reconstituirea sa cu totul arbitrar și i-a dat o față cu desăvîrșire bestială, aproape asemenea cu acea a gorilei. La 3 August 1908 însă s'a găsit în Franța, la La Chapelle-aux-Saints, un schelet aparținînd aceleiași rase, cu fața foarte bine conservată. Restaurarea făcută de *Boule*, cunoscutul paleontolog dela Muzeul din Paris, precum și studiul lui în colaborare cu R. Anthony, au arătat că reconstituirea lui Klaatsch e cu desăvîrșire falșă și prin urmare cu ea cade și cel mai important argument al ipotezei sale.

Deutsche Rundschau (August,

1911). *Friedrich v. der Leyen*: **„Henrik Ibsens Nachlass"**. De multe ori și-a exprimat Ibsen intenția de a descrie evoluția sa spirituală și artistică; din nefericire moartea l-a împiedicat să-și execute gîndul. Ediția nordică a operelor sale e precedată de o scrisoare a poetului, în care el roagă publicul de a ceti dramele sale în ordinea în care au fost scrise, nu pe sărite, căci ele formează o unitate continuă și numai așa pot fi pricepute. Această unitate voia Ibsen s'o arăte în biografia pe care avea de gînd s'o scrie. Ca o mică compensație pentru această biografie nescrisă, poate fi privită publicarea operelor rămase după moartea lui, publicație încredințată lui *Julius Elias* și *Hofdan Koht*: „Henric Ibsens nachgelassene Schriften", în vier Bänden Berlin, S. Fischer, 1909. Cu ajutorul acestei publicații se încearcă autorul prezentului articol să răspundă la întrebarea: în ce sens trebuesc considerate dramele lui Ibsen, numai ca niște fragmente ale uneia și aceleiași tendinți, care se dezvoltă în felurite și variate tipuri, dar rămîne aceiași dela primele începuturi? Un răspuns definitiv nu poate fi încă dat, căci e nevoe de multe cercetări preliminare. De multe ori Ibsen accentuează raporturile dintre diferitele sale drame, prin amănunte exterioare: apar aceleași nume de persoane, aceleași întorsături de fraze tipice unui personaj, etc. În conținut iarăși se văd numeroase potriviri. Tema din „Nora", a femeii considerată ca o jucărie, apare deja într'un episod din „Liga tinerimii"; rama catastrofei în „Catilina", „Pretendenții bătrîni" și „Împărat și Galileeni" e aceiași; constelația din „Rosmerosholm": un bărbat între două femei, se repetă mai în toate dramele din urmă dela „Arhitectul Solness" până la „Cînd noi morții inviem" ș. a. m. d.. Volumul publicat de Elias și Koht pune la îndămînă toate redactările provizorii până la manuscrisul definitiv. Aceste schițări și prime redactări dau posibilitatea priceperii multor lucruri din dramele lui Ibsen, care altfel rămîn neînțelese. Cîte odată se întîmplă că anumite întorsături din dialog, se raportă la situații care au rămas numai în prima redactare, dar au fost înlăturate în forma definitivă. În aceste schițe provizorii se poate urmări cum figurile create de Ibsen, evoluiază devenind altele. Se pare că poetul nu se putea libera de propriile sale creații, care veșnic evoluînd îi dau subiecte pentru drame nouă; se poate urmări lupta între două forțe, între schema imobilă, care prezintă totdeauna aceleași constelații, raporturi și opinii, și între dorul după viață, după oamenii veșnic noi și reali, după întîmplări veșnic nouă și prezente.

Sozialistische Monats-Hefte (August, 1911). Dr. *Ludwig Quessel*: **„Producția socialistă în timpul de față"**. Recentele discuții asupra chestiunii dacă există sau nu socialism municipal, care au avut loc în recentul congres al socialiștilor francezi uniți, dovedesc în ce măsură, zice autorul, partizanii politicii catastrofale au pierdut aptitudinea gîndirii clare. Această lipsă de logică ne arată că partizanii acestei direcții nu mai sînt în stare să judece imparțial fenomenele actuale, de oarece ele vin în contrazicere cu teoria revoluției sociale, din care ei și-au creat un idol. Orice cercetare economică care ar tinde să dovedească inutilitatea revoluției sociale pentru emanciparea lucrătorilor, li se pare o erezie, ai cărei autori trebuesc pedepsiți cel puțin cu excluderea din partid. Din acest punct de vedere e caracteristică conduita grupei social-revoluționare franceze față de socialismul de stat și municipal. Existența a numeroase alcătuiri de stat și de comună socialiste nu se poate nega; ei se încearcă însă a le dezbrăca de ca-

racterul socialist. Pentru a avea o bază sigură, trebue mai intăiu stabilit ce caractere trebue să indeplinească un mod de producere pentru a fi taxat de socialist. După Kautsky, in comentarul său la programul dela Erfurt, producţia socialistă e o producţie colectivă pentru indestularea nevoilor proprii, cu alte cuvinte, ori de cite ori producerea bunurilor se indeplineşte in proprie regie de cătră comunitate şi mijloacele de producere sint proprietatea comunităţii, iar munca şi serviciile au ca scop satisfacerea nevoilor comunităţii, avem producţie socialistă. Dacă cu această definiţie examinăm şcolile şi aşezămintele de educaţie, vedem că clădirile şi tot inventariul e proprietate publică, serviciile sint făcute de cătră persoane destinate acestui scop de comunitate şi plătite din mijloace publice. Dacă peste noapte s'ar introna fără de veste regimul socialist, bazele invăţămintului de astăzi n'ar fi schimbate, ci numai i s'ar da o dezvoltare mai mare şi ar fi mai democratizat. Dacă examinăm căile ferate şi tramvaele comunale şi ale statului, vedem acelaşi lucru. Nici aici un regim socialist nu ar avea nimic nou principal de creat. Tot aşa pentru uzinele comunale de apă, gaz şi electricitate. Deci pentru toţi muncitorii ocupaţi in alcătuirile socialiste de stat şi comună, felul socialist de producere este un lucru de toate zilele.

Kautsky nu neagă, cum fac colegii săi franceji, existenţa felului socialist de producere, dar crede că societatea actuală l-a adoptat „pentru a ocroti şi intări felul capitalist de producere." El reproşează alcătuirilor de producere socialistă de astăzi o exploatare mai mare a lucrătorilor. E just că şi aici exploatare există, deoarece o parte din venit e plătită nu pentru merite personale, ci pentru proprietatea capitalului şi a solului. Că exploatarea ar fi mai mare, nu e just, iar afirmarea că introducerea producţiei socialiste ar intări societatea capitalistă, e un non sens, pe care din fericire il uită cind e vorba de practică şi-l susţin numai in teorie.

Savremenik (Agram, Septembrie). Cuprinde, interesant pentru noi, un mic studiu despre activitatea lui Kuhac, „muzicolog croat, profesor, literat", de curind mort, in acest an, la Agram in virstă de 77 ani. Acest Croat face parte din generaţia aşa numiţilor „Iliri", care, in intiia jumătate a veacului al XIX-lea, urmăreau infăptuirea ideii politice de a uni pe toţi Slavii de miazăzi intr'un stat unitar: Iliria, dind astfel numele vechiu al acestei regiuni, concepţiei lor politice nouă. Generaţia aceia credea că această concepţie e realizabilă, de aceia, fiindcă Slavii dela sud (Sirbo-Croaţii, Bulgarii şi Slovenii) ar avea conformaţia lor sufletească, tendinţele şi interesele—aceleaşi. In acest sens cugetind, Kuhac s'a silit să arate că şi sufletul muzical al Slavilor de miazăzi e identic, avind insă o individualitate a sa proprie prin care se deosebeşte de individualitatea muzicală a sufletului altor neamuri. Caracteristica specifică a melodiei populare sud-slave e, după Kuhac: „intervalele" ei, anume „săritura la terţa mică sau secunda mărită", care nu e aşa in muzica populară a altor neamuri. Spre a ajunge la această concluzie—care, de altfel, e in acord cu ideia politică a „Ilirismului"—Kuhac a călătorit mult şi a analizat melodiile populare la popoarele germanice (Nemţi, Englezi, Olandezi), la cele romanice (Italieni, Francezi, Spanioli şi *Romini*) şi la Maghiari, toate in comparaţie cu melodiile populare ale Slavilor de miazăzi. Şi aşa a găsit că muzica sud-slavă are acea individualitate proprie a sa. Cercetările-i le-a expus Kuhac in mai multe scrieri, din care unele in limba croată, iar altele in germană. Pentru cunoaşterea originii şi naturii muzicii populare

romineşti, ar fi, poate, interesant ca muzicologii noştri să se ocupe, *între altele*, cu studiul lui Kuhac despre: „Das türkische Element in der Volksmusik der Kroaten, Serben und Bulgaren" („Elementul turcesc in muzica populară a Croaţilor, Sirbilor şi Bulgarilor"). Aceasta cu atit mai mult, cu cit unii din muzicanţii noştri cred că chiar melodia *doinei* romineşti e de natură turcească, iar nu propriu rominească cum pretind alţii.

The North American Review (Septembrie, 1911).

D. *Arthur Davison Fike*—„**Starea prezentă a poeziei**"—constată faptul că gustul publicului pentru poezie e azi, in general, mult mai scăzut decit in alte epoci, cu toate că poate niciodată nu au fost atiţia scriitori de versuri. Cineva ar putea găsi pricina in creşterea intensităţii vieţii, al căreia caracter practic pare că nu mai ingădue oarecare interes producţiilor poetice. Această ipoteză explicativă devine şi mai plausibilă dacă se ia in seamă extrema lipsă de interes a americanilor pentru ceia ce in genere se numeşte poezie. Explicaţia nu contrazice nici raporturile fireşti dintre lucruri, nici normele logicei—energia cheltuită in direcţia utilitară a vieţii nu lasă răgaz pentru preocupările poetice—dar nu e completă. O cauză a lipsei de interes pentru poezie e insuşi caracterul poeziei de azi. Poezia, azi, nu-şi mai trage inspiraţia din izvoarele adinci ale vieţii: ea despreţueşte interesele mari ale vieţii şi de aceia ea insăşi se expulzează din sfera luminoasă a ei. Poezia ignorează azi, cu intenţie, inţelesurile adinci ale vieţii şi primeşte rolul de sport rafinat, apreciat numai de cei puţini, care au avut timpul să-şi subţieze gustul. Deviza poeziei e să ofere un refugiu din invălmăşala vieţii, nu să arunce o lumină asupra adincurilor ei intunecate. De aceia ea nu poate fi inţeleasă decit de acei cu oarecare fineţă intelectuală şi cu un grad innalt de cultură, nu de omul cu cultură mijlocie. Şi atunci cind e apreciată, e apreciată ca atare—in sine, in cadrul teoriei artă pentru artă—nu pentru legăturile ei cu viaţa. Observaţiile autorului nu pledează pentru o poezie didactică, din care cetitorul ar trage foloase pentru viaţa practică. Poezia didactică nici nu e adevărată poezie, dupăcum nu e nici poezia rafinată calculată pe efectul senzaţiilor şi pe armonia muzicală a rimei şi ritmului. Elementul poeziei e sentimentul şi innălţimea concepţiei, nu reţetele de conduită, formulate după regulele poetice, ori jocul rafinat al senzaţiilor care gidilă şi aţiţă prin arabescul culorilor şi sonoritatea accentelor. Poezia adevărată trebue să emoţioneze, să innalţe şi să inobileze pe om *pentru viaţă*.

The Contemporary Review (Septembrie, 1911, London).

In „**După Criză**", d. *Arthur Ponsonby* face istoricul lungului conflict dintre „Camera Lorzilor" şi „Camera Comunelor" din Anglia, şi caută să dea o interpretare istorică aşa numitului „Parliament Bill" care de curind a trecut prin Camera Lorzilor. Se ştie că, conform acestei *legi*, orice proect de lege (bill) respins de Lorzi se poate transforma in lege peste doi ani, dacă Camera Comunelor o voeşte, —cu toată opoziţia „Camerei Lorzilor". Fără indoială că această scuturare de tutela Lorzilor, *numiţi a reprezentanţilor aleşi ai poporului* din „Camera Comunelor" e un triumf epocal al Democraţiei engleze. Conflictul dintre Camera celor ce-şi dobindesc puterea prin moştenire ori prin decret regal şi cea a aleşilor cetăţenilor datează, sub forma luptei de partid, dela 1883. Dela această dată „Camera Lorzilor" ajunge un fel de cetăţue a partidului conservator: in timpul guvernelor conservatoare ea işi anihilează de bună

voe rolul ei constituțional, iar în timpul guvernelor liberale face cea mai înverșunată opoziție de partid, respingînd sistematic proectele de lege cu caracter democratic trimise de Camera Comunelor spre votare. Marele succes al Democrației nu este decît un pas spre alte victorii în viitor spune autorul, și rezolvarea crizei trecute nu trebue considerată ca un tratat de pace între Aristocrația și Democrația din Anglia. Progresul cere ca lupta să continue. Înțelesul acestei lupte atinge structura intimă a societății engleze și viața națională a poporului. Succesul de astăzi al partidului liberal nu poate fi interpretat decît că Democrația a dărmat încă un fort al privilegiilor Aristocrației, dar acesta nu e ultimul, și de aceia nici lupta nu poate fi considerată ca sfîrșită.

Mișcarea intelectuală în străinătate

FILOZOFIE. PEDAGOGIE.

J. Rougnes de Fursoc. *L'Avarice.* Paris, F. Alcan.

E un studiu de psihologie și de patologie în același timp: autorul consideră avariția ca o boală și o studiază ca atare.

Abbé Mocyuillon. *L'Art d'être un homme.* Paris, Blond, 3.50.

Cartea e scrisă pentru tineri dela 16 ani înnainte, și e un tratat de pedagogie, care tinde să formeze pe viitorul cetățean prin „self-éducation".

L. Picece *Monismo e scienza giuridico-sociale.* Edit. Cavotta S. Maria Capua Vetere.

Autorul urmărește problema raportului între spirit și materie dela școala pitagorică până la Robert Ardigó.

ISTORIE.

Baron de Méneval. *L'Impératrice Joséphine.* Paris, Calmann-Lévy, 7.50.

Pentru a lămuri viața soției lui Napoleon, autorul se servește de multe documente care până acum nu erau cunoscute, așa că lucrarea lui Méneval luminează oarecare laturi întunecate până acum ale vieții dela curtea lui Napoleon.

Ernest Daudet. *Nouveaux Récits des temps révolutionnaires.* Paris, Hachette, 3.50.

In această nouă serie a povestirilor sale istorice, autorul se ocupă cu evenimentele dintre 1782 și 1800.

Dr. Paul Michaelis. *Von Bismarck bis Bethmann. Die Politik und Kultur grosspreussens.* Berlin und Leipzig, Schuster & Loeffler, 1911.

Autorul, un însemnat luptător politic, discută toate chestiile politice și sociale, ce au agitat în ultimii 20 de ani, viața Prusiei.

ȘTIINȚĂ.

J. Andrade. *Le Mouvement.* Paris, Félix Alcan, 6 fr.

Autorul studiază mișcarea ca matematician: conceptele geometriei, numărul și întinderea, măsura întinderii și timpului.

Louis Houllevigue. *Le Ciel et l'Atmosphère.* Paris, Armand Colin, 3.50.

E mai mult o carte de popularizare: autorul lămurește pentru ne-specialiști diferite chestiuni privitoare la prevederea timpului, sborul păsărilor, telegrafia fără fir, aurora polară și altele.

SOCIOLOGIE. POLITICĂ.

Luigi Perego. *L'Idealismo etico di Fichte e il socialismo contemporaneo.* Edit. F. Formiggini, Modena.

Autorul se servește de elementele idealismului Fichteian pentru a face critica socialismului, ca doctrină materialistă și deterministă.

Ferdinand Lassalle. *Reden und Schriften, Tagebuch, Seelenbeichte. In Auswahl herausgegeben nebst einer Dorstellung seines Lebens und Wirkens von Hans Feigl.* Wien, Verlag Carl Konegen.

E o selecţie din scrierile cunoscutului socialist german.

CRITICA LITERARĂ şi ARTISTICĂ.

F. A. Cazals et Gustave Le Rouge. *Les derniers jours de Paul Verlaine.* Paris, „Mercure de France", 3.50.

E povestirea adevărată a traiului nefericit pe care poetul l-a dus in cei din urmă ani ai vieţii sale.

Ferdinand Brunetière. *Etudes sur le XVIII-e siècle.* Paris, Hachette, 3.50.

Cuprinde citeva lucrări inedite pe care amicii marelui critic le-au găsit intre hirtiile lui şi in special un mare studiu, neterminat, asupra lui Voltaire.

Jules Bertant. *Voltaire.* Paris, Louis Michaud.

Volumul face parte din colecţia „Vie anecdotique et pittoresque des grands Ecrivains" şi dă interesante informaţii asupra marelui scriitor.

John Flaxman. *Zeichnungen zu Sagen des klassischen Altertums.* Leipzig, Insel-Verlag. Pr. 5 mk.

Desenuri pe care Flaxman, un artist scoţian contemporan cu Goethe, influenţat de ideile lui Winckelmann, le-a făcut ca ilustraţii la textele lui Hesiod, Homer, Aeschyl.

A. Albertazzi. *Torquato Tasso.* Edit. Formiggin, Modena.

După cunoscuta biografie a lui *Solerti*, care după documente, distrusese toate elementele legendare din jurul marelui poet, Albertazzi arată că documentele n'ajung pentru a interpreta un suflet aşa de complex ca acela al lui Tasso

W. G. Blaikie Murdoch. *The Renaissance of the Nineties.* London, The De La More Press. 1 s. 6 d.

E o privire generală asupra mişcării literare şi artistice din veacul al XIX-lea.

ARHEOLOGIE. CĂLĂTORII.

Piton. *Le Temple à Paris*, Champion.

Autorul arată că au existat in Paris trei stabilimente dinstincte ale acestui ordin, nu unul singur, cum se credea până acum. Acestea au fost: Vieix Temple, Le Temple neuf şi La Tour de Temple.

A. Maufroid. *Sous le Soleil de L'Inde.* Paris, Plon, 3.50.

Impresii de călătorie: Autorul a străbătut mai toată India şi a adunat multe observaţii asupra vieţii de acolo.

LITERATURĂ.

Pierre Fons. *L'offrande au Mystère.* Paris, Lansot, 3.50.

Un roman in care este pusă problema religioasă sub o formă cu totul modernă.

Paul Adam. *La Ville inconnue.* Paris, Paul Ollendorff, 3.50.

„Oraşul necunoscut", care dă titlul acestui roman e: moartea, cea din urmă etapă a unor exploratori din Africa.

G. Landry. *Cesare Beccaria.* Edit. Hoepli. Milano.

Autorul a examinat toate documentele rămase pe urma marelui jurist şi vre-o 500 de scrisori inedite şi a ales tot ce e mai potrivit pentru a-i completa biografia.

Margarethe Windthorst. *Gedichte.* Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart.

Volumul are o prefaţă de Ernst Zahn, in care cunoscutul scriitor elveţian, il recomandă cu căldură.

Mrs. John Lane. *Talk of the Town.* London, John Lane, 60.

Sint nişte schiţe şi impresiuni din viaţa Londrei, scrise de o americană.

TABLA DE MATERIE

a

Volumului XXII

(ANUL VI, NUMERELE 7, 8 şi 9)

I.—Literatură

II.—Documente omeneşti

III.—Note pe marginea cărţilor

IV.—Studii.—Articole.—Scrisori din ţările romîne şi din străinătate

V. Cronici.

VI.—Miscellanea

Recenzii

Revista revistelor

Ilustraţii.

Pentru Autori

Se aduce la cunoştinţa autorilor că manuscrisele primite la redacţie nu se înnapoiază; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înştiinţaţi, despre aceasta, cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugaţi să ne comunice şi onorarul dorit; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcţiunea Revistei.

Pentru tot ceea ce priveşte redacţia: manuscrise, reviste, ziare, cărţi, etc., a se adresa la **Redacţia Revistei „Viaţa Romînească" strada Golia 52, Iaşi.**

Numai articolele ştiinţifice (ştiinţi naturale, fizice, chimice, medicale, etc.) se vor trimite d-lui **Dr. A. Slătineanu, str. Ştirbey-Vodă, 111 bis, Bucureşti.**

Pentru tot ceea ce priveşte administraţia: cereri de abonament, mandate, inserare de anunciuri, etc., a se adresa **Administraţiei revistei „Viaţa Romîneasca" strada Golia, 52, Iaşi.**

D-l **I. Botez** va continua a reprezenta revista noastră, avînd dreptul de a incasa sumele ce ni sînt datorite, şi a face angajamente în privinţa anunciurilor.

Persoanele, care doresc să se aboneze la *Viaţa Romînească*, sînt rugate să se adreseze Admnistraţiei prin mandat postal.

PREȚUL 2 LEI

TIPOGRAFIA „DACIA" P. & D. ILIESCU—IAȘI